

AZ ORSZÁGOS MAGYAR GAZDASÁGI
EGYESÜLET KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA

A LÓ ÉS TENYÉSZTÉSE

IRTÁK

KOVÁCSY BÉLA és MONOSTORI KÁROLY

a kassai gazdasági tanintézet
igazgatója

a m. kir. állatorvosi főiskolán
az állattenyésztés tanárja

600 KÉPPEL, 14 MÜMELLÉKLETTEL ÉS
1 SZINES LÓTENYÉSZTÉSI TÉRKÉPPEL

HARMADIK JAVITOTT ÉS BŐVÍTETT KIADÁS

BUDAPEST

"PATRIA" IROD. VÁLLALAT ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1905

Stankov

Lómagyarozás

TARTALOM.

	Oldal
Előszó az I-ső kiadáshoz (Monostori)	VII
Előszó a II-ik kiadáshoz '	IX
Előszó a III-ik kiadáshoz '	XI

I. Rész.

(Monostori.)

Bevezetés	1
Természetrizai adatok	6
A ló eredete és története	19

II. Rész.

(Monostori.)

Bevezetés	30
Az egészség és betegség jelei	34
A ló szervezete	37
A ló vérmérséklete és természete	39
A ló erőbeli állapota (Conditio)	41
Nemes ló, közönséges ló	43
Vér, telivér, félvér	46
A ló csontváza és külleme	48
A ló külső részeinek részletes leírása	53
A) A fej és egyes részei	53
B) A törzs és egyes részei	68
C) A lábak és azok egyes részei	101
A lábak egészben tekintve	141
A ló teste egészben tekintve	149
A ló nagysága, alapformája és méretei	151
A ló színei és jegyei	174
Fogtan	182
A ló mozgása	207
A ló osztályozása a hasznosítás szerint	251

III. Rész.

(Monostori.)

A ló fajtái és tenyésztése az egyes országokban	274
Bevezetés	274
Arábiai lovak	276

Ázsiai-Törökország, Egyiptom és a Nilus vidékének lovai	283
Berberia lovai	286
Persia lovai	287
A mongolság és tatárság lovai	288
Anglia lovai	291
Franciaország lovai	315
Belgium lovai	323
A német birodalom lovai	324
Poroszország lovai	326
A szász királyság lovai	331
Mecklenburg lovai	331
Oldenburg lovai	331
Württemberg lovai	332
Bajorország lovai	332
Az orosz birodalom lovai	333
Spanyolország lovai	338
Olaszország lovai	340
Schweiz lovai	342
Ausztria lovai	342
Bosnia lovai	348
Románia lovai	348
Szerbia lovai	350
Amerika lovai	350

(Kovácsy.)

Magyarország lótenyésztése	357
Magyarország lótenyésztésének története	357
Magyarország lótenyésztése a jelenben	377
Mezőhegyes	388
Bábolna	398
Kisbér	401
Fogaras	407
Kolozs	410
Gödöllő	410
Méntelegek	411
Magánmészesek	414

IV. Rész.

(Monostori.)

Általános és különleges tenyésztéstan	424
Bevezetés	424
A) A lótenyésztésről általánosan	426
A lótenyésztés módjai	427
A pázás	429
Az átörökítés és fogamzás	431
Balhindelmek	433
A tenyészállatok megválasztásáról általában	434
B) A lótenyésztésről részletesen	439
A tenyészállatok megválasztása a cél szerint	439

Az egymással párzandók megválasztása	444
A tenyészkancaikhoz kötött kívánalmak	445
A tenyészmenhhez kötött kívánalmak	446
A sárlás és a hígatás	448
A vemhesség vagy hasasság	454
A vemhes kanczával való bánásmódról	455
Az ellés vagy szülés	457
Szülési rendellenességek	458
Az ellés utáni teendők	462
A csikó felnevelése	467
A csikó az 1-ső évben	468
» a 2-ik	472
» a 3-ik	473
» a 4-ik	474
A leggyakoribb csikóbetegségek	475

V. Rész.

(Monostori.)

A lóistálló és annak berendezése	477
Az istálló	477
Az istálló talaja, felvése és tőrnagysága	478
» fala, padlása és teteje	479
» burkolata és csatornázata	482
» hőmérőke és légcseréje	486
» ajtói és ablakai	480
» egyéb belső berendezései	492

VI. Rész.

(Kovácsy.)

A ló takarmányozása	504
Takarmányozás	504
Szemes takarmányfélék	508
Szálás takarmányfélék	514
Gyök- és gumós növények	524
Mesterséges takarmányfélék	525
Legeltetés és zöld takarmányozás	527
A víz	529
Fűszerek	530
Takarmányadag és takarmányrend	531

VII. Rész.

(Monostori.)

A ló ápolása és patkolása	538
A ló ápolása	538
A ló patkolása	552

VIII. Rész.
(Monostori.)

	Oldal
Lószerszámok	561
A kötőfék	561
A kantár	561
A zabla	564
A nyereg	565
A hám	567
Az ostor	569
A béko és nyűg	571
A póráz és pánnya	571
A szekér és kocsi	571
A szán	575
A szerszámok gondozása	576

IX. Rész.
(Monostori.)

A ló betanítása, lovaglása, hajtása és rossz szokásai	582
A ló betanítása	582
A training	587
Versenyek	591
Lovaglás	596
Lóhajtás	606
A ló rossz szokásai	615

X. Rész.
(Monostori.)

Lóeladás és lóvásárlás	639
Lóeladás	641
Lóvásárlás	641
Bétfüros tárgymutató	647

Képmellékletek:

I. Noniusunkhoz hasonló anglonorman csöddör	17
II. Nonius XXXVI.	65
III. Nonius XXIX.	113
IV. Gidran XXXVII.	161
V. Furioso XXIII.	209
VI. North Star V.	257
VII. North Star IV.	305
VIII. Ó-Baján kanca	353
IX. Ó-Baján törzsmén	369
X. Dunure	417
XI. Fenék	465
XII. Bona Vista	513
XIII. Neapolitano	591
XIV. Maestoso Erga	609
Magyarország lótenyésztési térképe	385

Előszó az I-ső kiadáshoz.

Mikor A LÓ ÉS TENYÉSZTÉSE című könyvünk vázlatát elkészítettük, egy pillanatilag se ringattuk magunkat abban a hitben, hogy valami egészen tökéletes fogunk nyújtani s őszintén szólva, nem reméltük, hogy a rendelkezésünkre álló adatok oly egészszészé lesznek feldolgozhatók, mint a milyennek immár e kész könyvben mutatkoznak.

Önmagukra utalva, meg kellett feszítnünk erőinket, hogy az adat-halmaz, a mely a szakirodalom és a gyakorlat, meg tapasztalás teréről összegyűlt, egy oly egészszészé legyen, a mely számot tegyen azon a téren, a melyeknek érdekében összegyűjtetett.

Tesz-e hát számot, azt eldönti a jövő; hajt-e hasznót, azt megmutatja a következés; mi azt hiszszük, hogy a lótenyésztési ismeretek terjesztésében ez a könyv már se játszott egészen alárendelt szerepet, minthogy teljes megjelenése előtt hazánkban ritkán tapasztalható mérvben elterjedt.

Rajta voltunk minden erőnkkel, ügyszeretetünkkel, lelkesedésünkkel, hogy magánosok, osztályok érdekeire való tekintet nélkül, az általános lótenyésztési érdekek szempontjából mindazt közrebocsássuk, a mit arra való tekintettel jónak, czélszerűnek, igaznak véltünk. Merítettünk is minden jónak látott forrásból. Segítségül vettük a magunk szerény ismeretei mellé az angol, a német, a francia szakismereteket s különösen figyelemre méltattuk a hazai szakirodalmi termékeket.

Könyvünk nagyszámú ábráit részint magunk rajzoltuk, részint *rajzoltattuk, fotografáltattuk, avagy bel- és külföldi jeles művekből másoltuk és másoltattuk.*

Lótenyésztési térképünket hivatalos adatok alapján Hátsek Ignátz m. kir. térképészszel csináltattuk, könyvünk összes ábráit pedig kivétel nélkül hazai erővel zinkografáltattuk. Ez utóbbiak nagyszáma és minősége — egy pár olyan kivétellel, a mely technikai okok miatt nem sikerült — az hiszszük, hogy a méltányos kívánalmakat teljesen kielégíti.

A sajtó könyvünket — ez előző megírásáig — osztatlan elismeréssel fogadta; ez azonban nem ment fel minket az alól, hogy a további részrehajlatlan és tárgyilagos bírálatot tisztelettel kérjük s az abból meríthető tanulságokat művünk 2-ik kiadásában felhasználjuk. Sőt az esetleges 2-ik kiadás érdekében azon kérelemmel fordulunk a magyar lótenyésztő közönséghez és szakértőikhez, hogy könyvünk hiányaira rámutatni és a hiányok pótlásában nekünk segédkezet nyújtani szíveskedjenek.

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a lehető leglelküimeretesebb korrigálás daczára, művünkben néhány értelemzavaró sajtóhiba maradt benn. Ezek egyébként hátul ki vannak javítva.

Könyvünk használhatóságát emelendő, betűsoros tárgymutatót készítettünk és csatoltunk s kiállításánál különben is arra törekedtünk, hogy papir, berendezés és nyomás tekintetében se essék méltányos kifogás alá.

Óhajunk most már csak az, vajha a közkedveltség, melyben füzetenként részesült, ne csökkenne az egész művel szemben se, mert akkor hinnünk lehetne, hogy munkánkkal a nagy hézag egy részét legalább sikerült betöltenünk.

Mi, szerény úttörők ezzel is meg volnánk elégedve.

Kassa, 1889 ápril hó.

Kovácsy Béla
tandár.

Budapest, 1889 ápril hó.

Monostori Károly
tandár.

Előszó a II-ik kiadáshoz.

ALÓ ÉS TENYÉSZTÉSE című jelen művünk első kiadása nem egészen két év alatt 1500 példányban elfogyott. E páratlannak mondható sikert első sorban annak tulajdonítjuk, hogy művünket a lehető legolcsóbb áron bocsátottuk az érdeklődők rendelkezésére s tetemes kedvezményeket is adtunk, csakhogy a műbe letett ismeretek minél szélesebb körre kiterjedhessenek. Innen van, hogy vállalkozásunk anyagi haszonnal nem járt, de bizonyára innen van, hogy erkölcsi eredménye annál nagyobb volt.

A lefolyt idő alatt alkalmuk volt meggyőződni a felől, hogy a sajtó épúgy mint az érdekelt közönség elismeréssel nyilatkozott művünkről, s hogy hazai lótenyésztőink zöme igazat adott nekünk egynémely oly kérdésben, a melyet könyvünk a közérdek szempontjából vitatott.

Ezek a tenyésztők bátorítottak minket jelen második kiadás megszerkesztésére. A mit az első kiadásban czélszerűnek, jónak tapasztaltunk, azt itt változtatlanul adjuk megint; a mit ott helytelennek, hibásnak találtunk, azt itt mellőztük vagy javítottuk; s újabb adatokat ékeltünk mindenhová, a hol a régiek helyüket többé meg nem állhatták. Az első kiadás rosszul sikerült ábráit jól sikerültekkel cseréltük ki s a szöveg közé több új ábrát igtattunk, egy szóval azon voltunk, hogy még becsebb művel köszönjük meg a szíves pártfogást, melyben könyvünk első kiadása részesült. Ezen fáradságot és költséget nem kimélő őszinte és őszetlen iparkodásunkkal sikerült talán a nagyméltóságú földművelésügyi miniszteriummal szemben is

X
mélyen érzett az iránti hálánk és köszönetünk egy részét
lerónunk, hogy művünk első kiadásában minket anyagilag segít-
lyezni kegyes volt.

Egyebekre nézve még csak azt jegyezzük meg, hogy minden
erőnkkel, ügyszeretetünkkel és lelkesedésünkkel most is azon
voltunk, hogy magánosok, osztályok érdekeire való tekintet
nélkül, könyvünk ezen kiadásával is az általános lötenyésztési
érdeket szolgáljuk.

S most könyvünket útra bocsátva, arra kérjük az érdekel-
teket, hogy fogadják azt oly szívesen, a mily önzetlen jóaka-
rattal mi ajánljuk.

Kassa, 1892 ápril hó.

Kovácsy Béla
tanár.

Budapest, 1892 ápril hó.

Monostori Károly
tanár.

Előszó a III-ik kiadáshoz.

römmel tapasztaltuk, hogy A LŐ ES TENYÉSZTÉSE
című munkánk 2-ik kiadása az első kiadást 2 év
múlva nyomon követte is, hazai szakirodalmunkban
ritkán tapasztalható pártfogásban részesült, úgy,
hogy íme 3-ik kiadásban kell azt közrebocsátanunk.

Az utolsó kiadás óta lefolyt évtized alatt sok történt a
lötenyésztés terén, a miről ez újabb kiadásban kell számot
adnunk. Elméletben és gyakorlatban tisztult azóta a nézetek,
felfogások és tapasztalatok s új dolgok is merültek fel, a
melyek felől tájékoztatót adni e kiadásban, kötelességgé vált.

Nem elég tökéletesnek mutatkozó részeit e műnek töké-
letesbitni kellett, hogy az mindenképpen az ismeretek mai
szinvinálára emelkedhessék. Ez okból újra is jobbakkal kellett
kicsérélni a régi nem eléggé kielégítő illusztrációkat is és
számos új ábrát kellett felvenni, hogy a könyv a szigorú, de
méltányos kritikát ezen 3-ik kiadásában is megbírhassa.

Ily irányban való tökéletesbitése a könyvnek, hazai viszö-
nyainkat tekintve, önként érthetőleg nem kicsinyelhető szel-
lemi és anyagi áldozatot követelt. Ez áldozatokat szívesen meg-
hoztuk mi és készségesen meghozta t. kiadónk, az Orszá-
gos Magyar Gazdasági Egyesület, úgy lévén meggyőződve, hogy
hazánkban minden áldozat, mely a lötenyésztés előbbvitele és
felvirágoztatása érdekében hozatik, nagyhordozó erejű és köz-
gazdaságilag felettén háladatos.

Mi, a kik e kiadást legjobb tudásunk szerint megjavítottuk,
kibővítettük és számos új ábrával felszereltük, hálásan mon-

dunk köszönetet a magyar gazdaközönségnek eddigi pártfogásáért s kérjük őt, hogy művünk jelenlegi tökéletesebb kiadását is pártfogására méltatni szíveskedjék. Köszönettel adózunk t. kiadóknak is, a ki a mű lehető legjobb kiállítása iránt emelt kérésünket készséggel teljesítette s kiállítására és terjesztésére nagy áldozatoktól se riadt vissza.

Valami egynegyedszázadnyi szakirodalmi működés áll immár a hátunk mögött, nem lehet remélnünk hát, hogy ezen úgyszeretettel, lelkesedéssel életre hozott művünk 4-ik kiadását is megérjük. Bárhogy lesz is, a magyar gazda közönség iránti törhetlen szeretettel, s mélységes hálával eltelve juttatandjuk át majd szerény munkánkat a mienként talán még jóval erősebb, avatottabb kezekbe, hogy azok azt még tökéletesebben adhasák át hazánk következő gazdagenerációjának, szívesen emlékezve vissza reánk, szerény és gyenge úttörőkre.

Kassa, 1904 november hó.

Budapest, 1904 november hó.

Kovácsy Béla
tanár.

Monostori Károly
tanár.

I. RÉSZ.

Bevezetés. Természettrajzi adatok. A ló eredete és története.

Bevezetés.

az az állat, melynek történelmi adataival, tüzetes leírásával, fajtáinak ismertetésével, tenyésztésének, tartásának és használásának kimerítő tárgyalásával a következőkben foglalkozni fogunk, egyike a leghasznosabb háziállatoknak.

Eltelkintve testének anyagától, melyet az ember sokféleképen szintén hasznára fordíthat, ez az állat különösen életében nyújt az embernek hasznos és kellemes szolgálataival olyan segítséget, a melyet egyetlen más állat sem.

Már a természettől nyert alakja s szervezetének sokoldalú képessége, ereje, tanulékonyága és készsége, melylyel kizsákmányolható tulajdonságait az ember akaratának alárendelni képes, mind oly állattá teszik a lovat, a melyet az embernek más állattal pótolnia lehetetlen.

Nem egy nemzet története fényesen a mellett tanuskodik, hogy a hírnévben, jólétben, gazdaságban, hatalomban, előhaladottságban, melyet bír, a lónak, ennek a nemes házi állatnak is nem kis része van.

Nemzetek, melyeknek lótenyésztése vesztegel vagy éppen a pusztulás felé siet, rendszeren maguk is örvény fölött járnak s létük kérdéses; egyes népfajok, törzsek léte vagy nem léte, gyakran oly szorosan összefügg a ló létezésével, mint egyik láncszem a másikkal.

S a ki azt hiszi, hogy mindez csak a múltban volt így; a ki azt véli, hogy az ismétlődő fegyverek, a gőz és a villamosság mai időszakában ez a háziállat értékéből bármi keveset is veszített, az téved; nemcsak hogy jelentősége, kereslete nem csökkent, de sőt fokozódott a hozzá kötött várakozás s hasznának sokoldalúsága még többoldaluvá vált kívánságok által provokáltatik. Valóban, nincs az ember birtokában több oly rabszolgá-állat, mint a ló, mert ettől kívántatik manapság a legtöbbször és legkülönbélebb szolgálat.

Hiszen igaz, hogy a vasutak, automobil és hajózási vállalatok mindinkább való terjedésével az áruknak lényegesen való továbbítása s az utasoknak szállítása csekélyre csökkent; de nagyot emelkedett ennek révén az áruknak és utasoknak a vasutakhoz való és onnan elvívó fogalma.

A belterjesebb gazdálkodás terjedésével, daczára minden holt gépnek, hazánkban e leggyorsabb élő mozgató erőnek a lónak szüksége annál inkább fokozódott, mert a szarvasmarha-tenyésztés terén újabb időben oly áramlat kapott túlsúlyra, a mely hazai marhafajtánk, ezen szintén kiváló élő motor tenyésztésének melegebb felkarolását, nem igen alkalmas előtérbe helyezni. Aztán állandó haderőnk sincs oly körülmény között s egyhamar alig is lesz, hogy csökkenhessen; már pedig ennek szükséglete ilyen körülmények között szintén csak fokozódhatik s elsősorban mi vagyunk hivatva e tetemes lövészséglet fedezésére is. Ha még meggondoljuk, hogy eddigi rendes vásárlóink: Ausztria, Franciaország, Törökország, Görögön, Svájc, Anglia stb. egyhamar alig fognak oly helyzetet teremthetni, hogy kivált katonai lövészségletüket a magukból fedezhessék, szemünk előtt áll teljes világításban hazai lótenyésztésünknek messzeható fontossága.

Az aztán magától érthető, hogy minél nagyobb a lovak iránti kereslet a jelenben s minél több kilátás van arra, hogy az a jövőben sem lesz kisebb, hanem talán még nagyobb lesz s minél többoldalúvá s fokozódottabbá lesz a szükséglet, annál inkább várható az árak emelkedése is. Ez persze újmatatást képez arra nézve, hogy a kereslet fokozódása, a többoldalú szükséglet kielégítése s ezzel együtt a mostani áraknak, vagy még magasabbaknak elérése csak akkor lehetséges, ha lovakat tudunk a vevő elé állítani, melyek jók, a követelményeknek minden irányban megfelelők s így hát tenyésztőiknek nemcsak hasznára valók, hanem még becsületére válók is.

Hiszen döröség volna tőlünk vitatni azt, hogy a lótenyésztés több esélyvel, nagyobb kiadással és fáradsággal jár, mint akármelyik más hasznos állatnak a tenyésztése; de a ki mindamellett azt mondja, hogy a lótenyésztés nem fizeti ki magát, az elárulja, hogy az okserű lótenyésztés elveivel és szabályaival távoli ismeretséget sem kötött.

És — ne süssük le szemünket — hazánkban még ma is nagyon kis fáradsággal összehátható azon lótenyésztők száma, a kik a díszes szakértő jelzőt teljesen megérdemlik.

Csodálatos ez csakugyan, ha meggondoljuk, hogy nemzetünk lovon jött ki őshazájából, lovon foglalta el a honát, a melynek immár ezer esztendeje birtokában van s lovon kalandozta be és sarcholta meg a félvilágot.

Hiszen örököltük is mi őseinktől a ló iránti szeretetet; meg is tudjuk ülni a lovat keményen; annak is értjük a módját szerfelett, hogy miként kell akármilyen kancza-állományunk közé akármilyen csődört kiverni s miként kell az akármilyen csikót a ménesből pályával kifogni; de sőt sokan mesterek abban is, hogy elhittetik a ló gyomrával, miszerint a nyújtott szecska nem szalma, hanem zab.

Ám — tisztelet a kivételnek — ez nem szakértelmes tenyésztése, hanem detüre-borúra való szaporítása a lónak.

És épen itt van a hiba. Nemcsak hogy nagy még a mi lótenyésztési szakértelmünknek a hiánya, de okserűségünkhöz is nagyon sok szó fér.

Keserű igazságot hangoztatunk, de mi már elérkezettnek látjuk erre az időt.

Mert habár mi teljes elismeréssel adózunk az államnak azért, hogy lótenyésztésünk érdekében oly nagy áldozatokra szánja el magát; s habár mi kellőképen méltányoljuk s igazi örömmel bizonyítjuk, hogy beavatkozása nemcsak hogy üdvös, de ezidőszent valóban nélkülözhetetlen: óriási és sok tekintetben mégis meddő küzdelemnek vagyunk kénytelenek azt a beavatkozást jelezni mindaddig, míg hazánkban a lótenyésztésre vonatkozó szakismeretek nagyobb terjedelmet nem öltenek s különösen míg be nem hoznak hazánk kisebb lótenyésztőinek körébe is.

Távol áll tőlünk tagadni azt, hogy a tiszta gyakorlat semmit sem ér; de mert az elmélet a tapasztalásból táplálkozik s a gyakorlat az elmélet tétéleinek méltatása nélkül csak forma, a mely száz év múlva is az lesz, a mi tegnap volt: oda kell a lótenyésztő elé állítanunk az újabb kor elméleti vívmányait épögy, mint a gyakorlatban szerzett újabb tapasztalatokat s akkor megadtuk az útmatatót, a mely talán göröngyösebb ösvényt jelez, de szebb sikerrel bizat és biztosabban célhoz vezet.

Mert ám gondoljunk utána: mit eredményezhet s mennyi időre eredményezhet valamit az állam és mindenféle a lótenyésztés emelését célzó társaság és intézmény, ha maga a tenyésztő talán cél és irány nélkül, körülményeinek, erőinek figyelmen kívül hagyásával, cél- és okserűtlen alapon megve neki a ló tenyésztésének, igazi kontár módon gondoskodva egy bizonyos kanczaállományról, melytől talán a legjobb mén után se várható számottevő ivadék, hanem inkább csak a számot szaporító. Avagy mit ér akarmely beavatkozás, ha a tenyésztő a csikó-ápolásnak, nevelésnek, tanításnak stb. talán még okserű abc-jét se tudja?

S ha már ez igaz — pedig az — vajjon honnan vegye a lótenyésztő

azon ismereteket, a melyek a maga érdekében s hazájára nézve közvetlenül legalább is előnyösek?

Hát ott van megint az állam. Ez a jóságos gondoskodó intézeteket állított fel az országban, a hol a hazára nézve a legfontosabb mesteriséget, a gazdálkodást tanítják; ott meg lehet tanulni a lótenyésztés mikéntjét is. Igen ám, csak hogy hánynak adatott az, hogy tehesse? S a kiknek adatott is, vajjon elég lesz-e majd nekik ott kinn az életben az az íge, a mely vajmi könnyen elröppen a tanító ajkáról anélkül, hogy a tanuló emlékében nyomot hagyna.

Nos hát ott vannak a vándortanítók, meg a szakkönyvek.

Hatalmas elme volt, a mely a vándortanítói intézményt kidöngölte — egy hiba van benne csak: nem lehet, mint a könyvet, a mestergerendáról levenni s felülni épen akkor, a mikor szükségünk van rá. Sajnos aztán persze, hogy az öregebb hiba az, hogy könyvtünk sincs a mestergerendánkon. Sok helyen azért nincs, mert ott a betűt ki nem állhatják, némely helyen meg azért nem volt, mert könyv se volt.

Egy-két, kizárólag a kisczédák számára írt s a maga nemében értékes könyvecske kivételével nem rendelkezünk a lótenyésztést kimerítően és az újabbrkori ismeretek és vívmányok alapján tárgyaló magyar munkával.

Hallottuk is sokszor az erre vonatkozó panaszt; éreztük is a hiányt mi magunk is, különösen azóta, mióta feladatunkká tétetett az újabb nemzedéknek ily ismeretekkel való ellátása. Mi vettük volna a legnagyobb örömmel, ha ez íge kipróbáltabb apostolai török vala meg az utat; de szerény erőnknek meg nem becsülése, a hozzánk is kötött várakozásnak semmibe vevése s a kedves kötelesség elmulasztása lett volna tovább is tétlenül várni arra, hogy az út megtöressék.

Megirtuk hát 15 év előtt e könyvet, daczára annak, hogy hazai viszonyaink közepette még csak kilátásunk sem lehetett arra, hogy vállalkozásunkat anyagi siker is fogja követni; kiállítottuk és ki is adtuk mi magunk díszesen és oly gazdagon, hogy szerénytelenség nélkül véltük odaállíthatni sok ilyenemű külföldi mű közé.

Nem lehetett czélunk az egész népies tárgyalás, de még kevésbé az egészen magas írómodornak követése; azt gondoltuk, hogy a közép-utat követve s a súlyt legfőképp a tartalom gazdagságára fektetve, lehető tömör és könnyen érthető nyelven beszélve, a czélt legbiztosabban megközelíthetjük.

Mert czélunk különösen az volt, hogy könyvet adjunk tanítványaink kezébe, mely előadásainknak hí tükre legyen, a melyet a nagyobb birtokos ép oly haszonnal forgathasson, mint a mezőgazda és kistenyésztő; könyvet, mely a lótartónak is épúgy szolgálatot tegyen, mint mindenkinek, ki a lóval szemben érdekel vagy érdeklődő.

Megközelítettük-e, vagy éppen elértük-e ezt a czélunkat, azt ítélje meg az elfogulatlan bíráló.

Mi, kik írtuk s kiadtuk, rajta voltunk épúgy szellemi, mint anyagi tehetségeinkkel, hogy e könyvtünk czéljának megfeleljén.

Súlyos volt a feladat, nehéz volt az út, de íme ma már tény, hogy e művtünk első kiadása nem egészen két év alatt 1500 példányban, 2-ik kiadása (bizony csak 11 év alatt) hasonló számú példányban elfogyott s ezen harmadiknak kiadása szükségessé vált. Vajha e 3-ik kiadás is maga-magát ajánlaná, mert ez esetben elmondhatnók immár, hogy a lótenyésztési ismeretek terjesztésében könyvtünk a helyét becsülettel megállta s utat tört már oda is, a hová eddig ösvény se vezetett.

Természetrzaji adatok.

A ló a melegvérű gerinczes állatok osztályába tartozik, melyet emlősök osztályának nevezünk. Alapszerkezetére néve teljesen hasonlít is a többi emlősökhöz, melyeknek általában piros, meleg vérük van, melyben a vértestecsek korong alakúak s oly szívvel rendelkeznek, melynek két kamrája s két pitvarja van. Hasonlít abban is, hogy mellüregre a hasürtől a rekeszizom által el van választva s hogy tüdővel lélegzik. A test a lónál is, mint a legtöbb emlősnél, szőrrel van fedve s a végtagok száma négy. A magzat nála is a méhben fejlődik s a megszületés után a tejmirigy váladékával tápláltatik mindaddig, míg másnemű táplálék felkeresésére, felvételére és megemésztésére képessé válik.

Hanem aztán egyebekben a ló tetemesebb eltéréseket mutat a többi emlős állattól. Nevezetesen mindenekelőtt, végtagjai páratlan ujjban, jobban mondva nem páros patában végződnek, azon állatok közé tartozik tehát, a melyek *perissodactyla*-knak (*páratlan ujjúaknak*) nevezetnek s ezeknek egyetlen ú, n. egy patás (*solidungula*) képviselői éppen a ló és a lószérű állatok: az equidák.

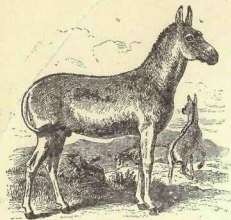
Ezen lószérű állatok vagy equidák főbb állattani ismertető jelei, az eddig felsoroltakon kívül a következők: szársontjai két oldalán egy-egy kapcsolattal bír, melyek valószínűleg az oldalujjak durványai. Kis állcsontjaiban 6—6 (12), nagy állcsontjaiban szintén 6—6 (24) foga van. Az előbbieket metsző, az utóbbiak őrlő- vagy ú, n. zápfogak. A metszőfogak rágó lapja harántmelydéssel (kupával) bír, mely idő folytán lekopik. A zápfogaknak 4 zománczredőjük van. A metsző- és zápfogsor között fogatlan részel, a hordász terül el, melyben hímeknél egy-egy, összesen 4 agyar fészkel. Az állcsontok nyultak, e miatt a fej hosszúkás. A szem látónyílása, a pupilla, haránttojtásdad alakú. A hosszas nyakon sörény van. A fark többé-kevésbé hosszú szőrrel benőtt. A csész a csombok között a hason van elhelyezve és két bimbóval bír. A gyomor aránylag kicsi és egyszerű. A májon epholyag nincs. Növényevő, társaságban élő állatok, melyek nőtényei 11 hónapi hordás után rendszeren egy magzatot szünek s e magzat oly tökéletesen fejlődött szokott lenni, hogy néhány órával a megszületés után anyját már követni képes. Az equidák hímje általában csödörnek, ménnek, monyasnak nevezetjük, a nőténynek pedig kanca a magyar neve. E két állat magzatját, mint ismeretes, csikónak hívják.

Az equidáknak legkiválóbb és tenyésztési szempontból egyedül fontos képviselője a szelid ló. Erről azonban természetrajzilag még bővebben

is e fejezet végén kívánván megemlékezni, lássuk most az equidák többi, leginkább vadon élő képviselőjét.

1. A dsiggetal. (*Equus hemionus*.)

Ez az Ázsia fensíkjai és hegyei között vadon élő lófélé, a leírások szerint 1'30—1'50 méter magas, tetszetős, karcsú testű állat, meglehetősen könnyű fejjel, hosszú, de vékony, felálló és igen mozgékony fülekkel, meglehetősen hosszú nyakkal, jól formált törzsszel, alig csapott farral és bojtos farkokkal. Végtagjai finomak s állásban alig kifogásolhatók. A végtagjain gesztenye (szarűbéka) nincs. Színe nyáron át sötét-izabella, télen világos egérszürke. A lábak belső felülete és a száj környéke világosabb. Tarkójától kezdve a háton és a farkon végig fekete csík vonul, mely a szintén fekete farkbojtban ér véget. (*Lásd az 1. ábrát.*)

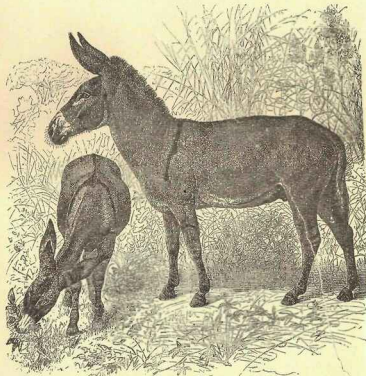

1. ábra. Dsiggetal.

E felettén mozgékony állat csapatokban él s téliire dél felé vonul. Minden csapatnak egy csödör a vezetője, melynek a lóéhoz hasonló nyerítő hangja van s mely, ha bármilyen módon elpusztul, a kanczák szétoszlanak, más csapatokhoz szegődnek, vagy pedig ha két csödör harcra slytán pusztult el vezető hímjük, a győztes csödör mellett megmaradnak. A fiatal, de már hágóképes hímeket a vezető csödörök többnyire kiverik a csapatból, ezeknek azonban csakhamar sikerül kanczákat gyűjteni maguk köré. Azt tartják, hogy ez az állat megszelidíthetetlen. A sárlás tavaszkor jelentkezik náluk s magzatjukat 11 hónapig viselik. Tibetben, ha igaz, szelid lóval keresztezik s a létre jövő fajelegy állítólag természetesen párzik. A benszültötteknek vadászászkalmánya a dsiggetal.

2. Az onager vagy kulan (*Equus onager*), másként gaur. (*Equus hemippus*)

Szintén Ázsia állata s különösen gyakori Beludisztánban, Persiában, Mesopotamiában. Minthogy életmódja a diszgettáéhoz egészen hasonló, minthogy továbbá külem tekintetében is avval meglehetősen egyezik, maga *Brehm* is avval egy és ugyanazon állatnak véli. A különbség

2. ábra. Vad szamár.

azonban elég tetemes, mert az onager feje vaskosabb, a nyaka kevésbé hosszú, végtagjai magasabbak s lapockájukon és csombjukon is gyakran csikosak, a mi pedig a diszgettáinál nem fordul elő. Egyébiránt ez az állat is vadászszákmányt képez.

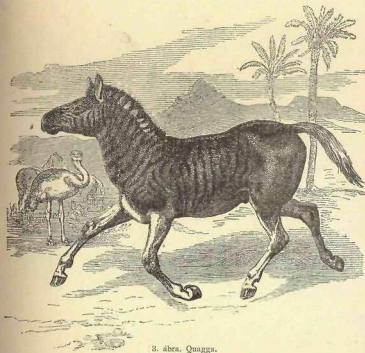
3. Az afrikai vadzsamár. (*Equus taeniopus. Asinus africanus.*)

Kelet- és Észak-Afrikában egész Szudánig van elterjedve. Nagyon hasonlít a szelid számarhoz. Magasra nőtt, erős, izmos, igen gyors, elővigyázó állat. Feje nehézkes, füle széles és hosszú. Nyaka rövid, erőteljes, Fara csapott. Végtagjai rövidek. Színe hamúszürke vagy izabella

Hátán sötét kereszt-csík van. Szájkörnyéke világos. Farka feltűnően gazdag bojtú. (Lásd 2. ábrát.)

Ez az állat a délen elterjedt szelid számarnak minden bizonynyal őse. Az *asinus africanus* egyébiránt manapság is befogatik s részint szelid számar tenyésztésére (vérfissítés), részint más hasznot hajtó szolgáltokra igénybe vétetik.

Nem valószínűtlen, hogy ez a vadzsamár az európai szelid számarnak

3. ábra. Quagga.

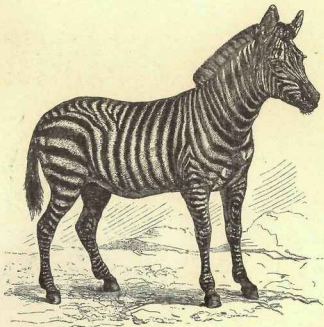
is őst képezi, némelyek azonban inkább az előbb ismertetett onagert vélik annak.

4. A quagga. (*Equus quagga*.)

Feltűnő, hogy ez az állatilag a kutyaugatáshoz hasonló hanggal bír s Dél-Afrikában vadon élő lófélé a szelid lóhoz mennyire hasonlít. (Lásd a 3. ábrát.)

Feje, mint a rajzból is látható, nem nagy, tetszetős s magasan hordatik. A fülek rövidek. A nyak izmos, jó hajlású. A sörény nem hosszú és felálló, színe a nyak színével megegyezik, azaz sötétebben és világó-

sabban csikolt s a csik elosztódás a sörényben, a nyak-csik osztódásait követi. A veres-szürke és barna csikolt szín a vállra és hátra is áterjed, de azontúl egyszínű szürkéssé válik. Hátán sötét csik fut végig. Patái feketék és inkább a lóéhoz, mint a samáréhoz hasonlóak. A farkok szőrzete nem képez bojtot, hanem tőltől kezdve hosszúk a szálai. A quagga különben a csikolt lovak között a legnagyobb és megszelídítése már nem egyszer teljesen sikerült. A lóval eredményesen pázik.

4. ábra. Zebra.

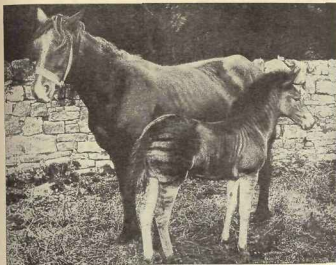
5. A zebra. (*Equus zebra*.)

Test formáit tekintve inkább a samárhoz, mint a lóhoz hasonló mert füle is vaskos és hosszú s farkán bojt van. Ez is csikolt (*l. a 4. ábrát*), mint a quagga, csak hogy a csikoltág az egész testre kiterjed, kivéve a hasat és a czombok belső felületét, melyek csikolatlanok. Olykor a végtagok külső felülete se csikolt. Alapszíne fehér vagy sárgás s ezen vannak a fekete sávok. A hát szíjjalt, vagyis fekete csik vonul rajta végig. Patái feketék, kicsik, a samáréhoz hasonlóak. A végtagokon gesztenye nincs. Hangja nyertés, de élesebb, mint a lóé. Állítólág 6

ágyékcsigolyája van. A nőstény zebra nem oly szépen csikolt, mint a him s e tekintetben inkább a quagga-hoz hasonlít. Ezt az állatot megszelídíteni nagyon nehéz. Dél-Afrikában honos. Lóval u. n. zebroidokat nemz. (*l. 5. ábra.*)

6. A tigris ló. (*Equus burchelli*.)

A lóhoz hasonló, 1'10—1'30 méter magas, szintén Dél-Afrika sivatagjain, csapatokban vadon élő lófélé. Ez is sávolozott és pedig oly módon, hogy a fekete és világossárgás széles csikokon kívül még a világosokon keskeny, sötét sáv vonul végig. (*Lásd a 6. ábrát.*) Sörénye

5. ábra. Zebroid.

rövid és felálló, farkszőre inkább a lóéhoz hasonló, de nincs egész tövig hosszú szőrrel ellátva. Szelídítése többször sikerült. Az 1878. évi párisi lókiállítás alkalmával egy ilyen csödör vízfordásra alkalmaztatott.

7. A szelíd samár. (*Equus asinus. Asinus domesticus*.)

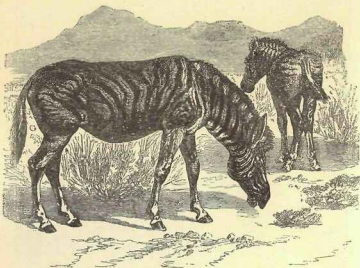
Ez állat, melynek valószínű származására az imént rámutattunk, mindenki előtt eléggé ismeretes. A rossz ápolás és takarmányozás, a túlságos megerőltetés s a vele való rossz bánásmód következtében nyomoruságos kinézése nálunk a gúnynak szolgál czítéblájául. Nem úgy azonban a délibb tartományokban, különösen Egyiptomban, Szíriában, Persiában, Spanyol- és Olaszországban s Franciaország déli vidékein, de még Amerikában is, a hol a jobban tenyésztett, ápolott és takarmányozott állat szebb, élénkebb; e tartományokban a samár majdnem pótolhatatlan

állatot képvisel kevés igényűségével, a mesével határos szívósságával, kitartásával és munkaképességével. E vidékeken egy-egy ilyen állatért nem ritkán 1800—1800 koronát is megadnak, míg nálunk sokszor 30-at is soknak érte.

Hazánkban egyébiránt a szamár tenyésztésének nem sok értelme van, mindazáltal nem egy vidéke van országunknak is, a hol ez állatnak okszerűbb tenyésztése kiízetné magát.

Ezért és leírásunk teljessége kedvéért ide iktatjuk még ez állatról a következőket.

A szamár nálunk nem nő nagyra s testformái se alakulnak valami kedvezően. (Lásd a 7. ábrát.)

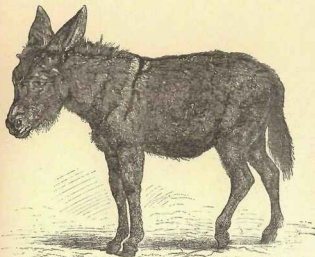

6. ábra. Tigris ló.

Feje rendszeren nagy, nehéz s nemcsak a vaskos, hosszú fülek miatt, hanem különben is igazán nem szép. Igazi üstöke nincs s gyakran szakállá nő, a mi szépségét távolról sem emeli. Nyaka rövid, formátlan s kevés mozgékonyaságú. Hátvonala többnyire felfelé ívelődő s e miatt teherviselési képessége nagy, de persze tetszetősségének emeléséhez ez épúgy nem járul, mint csapott fara, melyből meglehetősen rövid s többnyire csak a hegyén dúsabban szőrözött, u. n. bojtos farkok lóg le, feltűnő mozgékonytalanul.

Végtagjai vékonyak, majd mindig meredek állásuak s egyébképen is ritkán szabályosak, de meglehetősen mozgékonyak és erősek. Színe nálunk leggyakrabban sötét hamuszürke s piszkos barnás. Olykor világosabbak is találkoznak. Nyakán valódi sörény nincs, de azért az ott

növő szőr hosszabb s többnyire sötétebb, mint a test színe. A hátón és a vállon keresztirányú van. Hátsó lábain nincs gesztenye. Hangja az ismeretes ordítás vagy i-á kolás. Érzékszervei igen jól fejlettek, egyedül az ízlés és bőrérzékenység dolgában húzott rövidet, mert eléggé ismeretes, hogy míg egyfelől minden giz-gazt megesszik, addig másfelől az útét-verést is példásan tűri. Sajátságos csakugyan, hogy a vízben mégis változatos, épúgy mint a ló s említésre méltó igazán, hogy rendszeren nagy vonzódással, odaadással estng magzatján s mindennemű bántal-

7. ábra. Scamár.

mazás ellen ritka bátorsággal védi azt a kis ugrándozó komikus teremtményt, mely bohókás mozdulataival, ugrándozásaival a szemlélő ajkaira kikerülhetetlenül mosolyt csal.

A szamár egyébiránt, mint tudjuk, betegségekkel szemben rendkívül ellenálló és hosszú életű. Lóval öszvéreket nemz.

8. A vad ló (*Equus ferus*), másként tarpán.

Vad lónak irtuk, a helyett, hogy egyszerűen tarpánnak neveztük volna.

Mert hiszen tudjuk mi, hogy a természetbuvárok nagy része abban a véleményben van, hogy manapság vad lovak egyáltalában nem, hanem csakis elvadult lovak léteznek, olyanok tehát, melyeknek elődjai vala-

mikor már mint megszelídítettek, az ember szolgálatában állottak s különféle okok folytán ismét szabadá lettek s elvadultak. Am sok jel arra mutat, hogy mások ama nézete, hogy vad lovak tényleg ma is léteznek, figyelmen kívül nemcsak hogy nem hagyható, hanem mivel éppen sok jel mutat reá, megfontolandó.

Hogy mi éppen azok mellé szegődünk, kik az igazi vad ló mai létezését hizzik s e szerint mi a tarpánnal mint igazi vad lóval foglalkozunk, annak többrendbeli oka van.

Nem tagadjuk azt a vad lovak létezése ellen érvül felhozott tényt, hogy elvadult lovak léteznek, de nagyon valószínűnek tartjuk, hogy igazi vad lovak még ma is vannak; igaziak, olyanok tehát, melyek ős időktől fogva vadak.

Nem is lehet tagadni az elvadult lovak létezését, mert hiszen sok más adaton kívül történelmileg is ismeretes, hogy az Amerikában még ma is található vad lovak elődjei, a *Petro de Mendoza* által odavitt és Buenos-Ayres város elhagyása után szabadon bocsátott spanyol eredetű lovak voltak.

Hasonló példa még sok volna felhozható mellett, hogy a legtöbb vad ló tényleg csak elvadult ló.

Hogy minő alapon indulunk, mikor mindezek daczára az éppen szóban forgó tarpánt mi is őseredeti vad lónak tartjuk és mint ilyet ismertetjük, azt megpróbáljuk a következőkben részletezni.

A tarpán mindenekelőtt megszelídíthetetlen, Szabadságkedvelő, vad természetű oly mélyen begyökereszett a ki nem számítható idő folytán szervezetébe, hogy rabságba ejtve menthetlenül elvész.

Ez az eset az elvadult lovakra nézve nem áll. Az előbb említett amerikai lovak még kifejődött állapotban is annyira szelídíthetők és idomíthatók, hogy az embernek hasznos szolgálatot tenni alkalmasokká válnak.

A tarpán, daczára az ember üldözésének, szigorú életfeltételeinek, rendületlenül tartja magát; ellenben az imént már ismételten említett amerikai elvadult ló, kedvezőbb életfeltételei daczára, mindinkább pusztul, vész és satnyul.

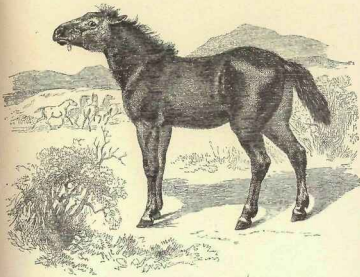
A vad ló sörénye, mint később látni fogjuk, rövid, borzas. Ilyen a farka is; az elvadultaké és félvadaké ennek ellentéte. Az elvadult lovak általában többszínűek, több formájúak; a vad ló, a tarpán egyforma, egyszínű. A tarpán felső ajaka ormányszerűen megnyult; más lónál ez az ajakalakulás legfeljebb mint visszaütés (atavismus) fordul elő. A tarpán nyertése magasabb hangú, mint akár az elvadult, akár a szelíd lóé. Az elvadult ló a szelíd lótlól nem idegenkedik, a vad ellenben igen.

Mindezeknél s az itt fel se sorolhatókán fogva, a tarpánt őseredeti vad lónak tartani legalább is indokolt, annál inkább, mert egy másik vad lóról is van tudomásunk.

A mi a tarpánnak közelebbi ismeretét illeti, azt a következőkben adjuk. (Lásd a 8. ábrát.)

Alacsony és rövid testű ló, nem hosszú, ékalkalúsú fejvel, melynek arczorri vonala az u. n. juh- és fél kosfej formát mutatja. Füle kicsi. A szemé élénk, vad tekintetű. Felső ajaka elhegyesedő és rövid ormányszerűen megnyult s lefelé hajlott. Állkapczái szélesek és erősek, tarkója rövid. Nyaka a testhez képest meglehetősen hosszú és erőteljes s rajta a

sörény rövid, tömött s inkább borzas, mint göndör. Marja nem sok van. A háta egyenes, meglehetősen hosszú. Fara csapott, de terjedelmes s farka jól tűzött és sűrű, habár nem hosszú szőrrel, tövig benőtt. Vála meredek s mellkasa a könyöktáján szűkült. A végtagok csontjai, izületei és inai szépen fejlődöttek, erősek s elől elég szabályosan állók. A hátsó végtagok a csánkánál közel vannak egymáshoz. (Tehén-állás.) A csüdek elég rövidek s a paták kicsik és szilárdak. Szőrzete kissé hullámos, hátul gyakran göndör is; nyáron szürkés-barna s rövid, télen világosabb,

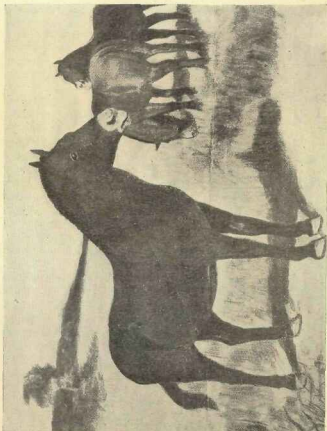
8. ábra. Tarpán. (Vad ló.)

tömött és hosszú. Hátán csik fut végig, torok táján pedig télen olykor formális szakál nő.

Turánban és a kirgiz lapályokon él, de elkalandoz Ázsia nyugati határhegyeihez is. A múlt század közepéig állítólag a felső Don vidékén is létezett, honnan kárteknységá miatt kiszorított.

Mint az equidák általában, úgy a tarpán is társaságkedvelő állat. Kisebb csapatokban barangolva, a közelítő ember elől idejekorán menekszik, ragadozó állatokkal azonban harcra száll. Ilyen gyors, hogy az ottani szelíd lovak nyomába érni képtelenek. Ezekkel szemben ellenszenvvel viselkedik. A befogott és fogságban felnevelt tarpán ellenszegülő, rosszindulán marad, úgy, hogy használni nem igen lehetséges, a kifejődött állat pedig éppen megszelídíthetetlen.

A benszülöttek maguk a tarpánt szintén vad lónak tartják s az elvadultaktól megkülönböztetik. Egyébiránt nagy előszeretettel ejtik zsákmányul, mert különösen a csikók húsa általuk nagyra becslötték.

9. ábra. A Przewalsky-féle vad ló.

Mennyiben van igazuk azoknak, a kik a most létező szelíd lovak egyénemelyikét a tarpántól eredőnek tekintik s mennyiben tévednek, vagy nem tévednek azok, a kik ezt tagadják: azt ez idő szerint véglegesen eldönteni valóban igen nehéz volna.

9. A Przewalsky-féle vad ló. (*Equus Przewalskii*.)

A Przewalsky orosz természetvizsgáló által Közép-Ázsiában valami 25 év előtt felfedezett ezen equida ma már nagyobb mennyiségben is ismeretes a hamburgi Hagenbeck-féle állatseregletből, a hol 2 év előtt 28 db ilyen csikót neveltek fel mongol kanczák alatt.

Ez az állat, mint az itt levő 9-ik ábra mutatja, határozottan ló és nem (mint némelyek állítják) szamár. Bizonyítja ezt, hogy ezek az állatok kiszűltek, rajtuk keresztcsáv nincs, farkuk töben is hosszabb szőrű, mint a szamáré. Hangjuk lóhang. Különböben a számárra mutat világos színű ajkuk s az üstöknek hiánya. Színük sötét pej, hasukon majdnem fehér, hátukon sárgás színárnyalattal. Sörényük is sötét pej és rövid, felálló, borzas.

10. ábra. Szelíd ló.

10. A szelíd ló. (*Equus domesticus*, *Equus caballus*.)

Mulasztással kellene magunkat vádolni, ha a lófélék legkiválóbb képviselőjének, a szelíd lónak főbb természetrajzi ismertető jeleit csak azért, mert a következőkben úgyis folyton ez állat ismertetésével fogunk foglalkozni, e helyen fel nem sorolnók. Tennünk kell ezt annál is inkább, mert ez állat boncz- és élettanának tárgyalásába becsátkozni csak oly mértékben szándékozunk, a mily mértékben az ezután mondandóink megértéséhez elkerülhetetlenül szükséges.

A szelíd ló (lásd a 10. ábrát) az ezen fejezet elején felsorolt általános természetrajzi ismertető jeleken kívül, még jellegzetes az által, hogy farka lesimuló, hosszú. Fülei a fej felől hosszánál mindig rövidebbek. A test szőrzetének színe igen sokféle, vagyis a tiszta fehértől az egész feketéig majdnem mindenféle színű ló előfordul. Bőre redők nélküli, szorosan ráfekvő. Mind a négy vétagján gesztenye van. Patája osztatlan tokot képez s az elsők kerekded, a hátsók inkább tojásdad alakúak.

Rágó műszervei tökéletesek; 12 metsző s 24 zápfoga van. Olykor 4 ú. n. farkasfog is nő állcsontjában s a hím 4 agyarral bír.

Tüdeje nagy, osztatlan. A szájtüreg keresztül nem tud légezni. Gyomra aránylag kicsi, ferdén nyíló s e miatt, rendes körülmények között hányásra képtelen. Mája epehólyag nélküli. Belei 10—12-szer oly hosszúk, mint a test hossza, hurka és vakbele nagyon tág. Szíve két oldalú és négy üregű. Heréje kettős van s a hason elhelyezett. A cseces is a hason van s két bimbóval bír. Nősz ösztöne közönségesen tavaszkor jelentkezik. A kanca 11 és fél hónapig hordja magzatát s ikret ritkán szül. A csikó nyitott szemmel s szőrrel borítottan jön a világra s végtagjai a testhez képest aránytalanul hosszúk szoktak lenni, de oly erősek, hogy néhány óra múlva a csikó anyját követni képes. A ló aránylag rövid életű állat, a 20—30 évet ritka ló éli túl. Társaságkedvelő, jóindulatú, tanulékony s a hol az ember, ott a ló is többnyire létező képes. Kis terjedelmű, de tartalomban (lőplőanyagokban) gazdag növényi táplálékokra utalt, tisztaságkedvelő állat, melynek haszna úgy életében, mint halála után igen sokoldalú. Nagyon sok betegségnél van alávetve s különösen agy-, tüdő-, bél-, gyomor- és patabetegségekkel szemben fogékony.

Az equidák fajelegyei.

A lőfélék egymással eredményesen pározhatók, a létrejövő fajelegye (a különféle öszvérek, zebroidok) azonban egymással párosítva terméketlenek. Hoznak ugyan fél példákat az öszvérek közötti termékenység mellett is, ezek azonban eddig feltétlen hitelt nem érdemelnek.

A ló-öszvér és a szamár-öszvér hazánkban is eléggé ismeretes. Az előbbinek a szamár, az utóbbinak ló az apja; ennek azonban, amannak pedig ló az anyja s ehhez képest míg az egyik így létre jött fajelegye inkább a lóhoz, a másik inkább a szamárhoz hasonló.

Az öszvérek tenyésztése nálunk korlátolt; Spanyol- és Olaszországban, Dél-Amerikában és Franciaország déli vidékein kiterjedt.

A többi lőfélék fajelegyei kevésbé ismeretesek. Az irodalomban nyoma van a dsigetai és zebra, a quagga és szamár, a quagga és ló, a quagga és dsigetai, a szamár és tigris, a tigris, a szelid ló, a zebra és ló bastardjainak, sőt felemlítetik, hogy a zebra és szamártól eredő fajelegyet a szelid ló eredményesen hága meg.

És ezzel a lőfélékre vonatkozó természetrajzi adatok közlését befejezvé, lássuk most a ló eredetére és történetére vonatkozó adatokat.

A ló eredete és története.

Lőlehet a ló valószínűleg jóval az ember előtt létezett a földön, a kettőnek története mégis oly közelről érintkezik, hogy a ló eredetének és történetének tárgyalásánál ki nem kerülhetjük, hogy az ember eredetét és történetét is itt-ott ne érintsük.

Magának a földnek története — a mennyire ez ismeretes — azt mutatja, hogy az emlős állatok a harmadkor (a kréta- és jura-korszak) előtt nem léteztek. A lónak és az embernek megjelenése is tehát erre a korszakra esik.

E korszakot jellegzi, hogy a szárazföld kezd előtérbe nyomulni. A kőzetek már sokféle: mészkő, homokkő, barnaszén már létezik. Érzékzövek, só, gipsz, kén vannak. A vulkanikus kitérések bazaltot, trachitot, phenolitot szivagokkal együtt előtérbe löknek. Pálma, myrtus, kámforsárdók vegetálnak. Később a miocénban, ezekhez mimozák, akácok, fűgefák társulnak; még később a harmadkor felső rétegének kezdetén platan, dió, cser, tölgy, fenyő stb. keveredik közéjük.

A földréteget, melyben akár az ember, akár a ló legelőször megjelenik, bizonyossággal megnevezni persze nem lehet; annyi azonban ismeretes, hogy a harmadkor legáltalabb rétegében és a diluviumban már élt ember s ugyanezen korszak (a harmadkor) alsó földrétegében egy lőféle, a *pallotherium* fogai és csontjai vannak eltemetve.

Ennek a lőszérű, átmeneti alaknak eddig a párisi gypsarakodmányokban találhatók legtanulságosabb példányai s azon törzecsoporthoz kell őket tartoznunk, melyből egyfelől a tapírok, másfelől a lovak fejlődtek.

Ez ősi állatnak határozottan kifejődött 3 ujjá volt s mind a háromra rálépett. Több alakját, illetőleg nagyságát ismertetik. Így a *P. magnum*-ot (ló nagyságú), *P. medium*-ot (közép nagyságú) és a *P. minus*-t (kicsi), mely utóbbi csak lókanagyságú volt.

A második ásatag lőféle az *anchitherium* vagy másként *hippotherium*, a felső miocénban van eltemetve s úgy látszik, követője és származéka volt a *pallotherium*-nak, mert e korszakban ez utóbbi már nem létezett.

A *hippotherium* se volt még egypatás állat, vagyis ép úgy, mint a *pallotherium*-nak, ennek is 3 ujjá volt, csakhogy már, habár a földet érinthette a két oldalsó is, a testsúly inkább a középső ujjon fektődött s ez állat fogazata és fejalakulása már a mai lóhoz jobban hasonlított, mint amazé.

Az alsó pliocénban végre egy másik ásatag lőféle található, az ú. n. *hipparion*, mely a mai lóhoz főbb vonásaiban még inkább hasonlított. Körülbelül öszvérnagyságú lehetett s kapcsolcsontjai, melyek a mai ló-

nál a bőr alatt fekszenek, még ujszerűek voltak, körmöt hordtak, de már a földet nem érinthették.

Ezen európai őseletek szerint tehát a harmadkori lófélék következőképen követték egymást:

1. az eocén legidősebb rétegein, hol az emlősök általában először jelennek meg, élt a *paläotherium*;
2. a felső miocénen az *anchitherium*;
3. az alsó pliocénen a *hipparion*.

Már a harmadkor fiatalabb rétegeiben és a negyedkori alluviumban oly lómaradványok fekszenek, melyek a mai lóval majdnem teljesen egyeznek.

Ezen leleteken kívül igen becses, a ló eredetét és őstörténetét szépen megvilágító leletek az amerikaiak.

Ismeretes, hogy Amerika felfedezésékor ott ló nem találtak. Az újkori ásatások azonban azt mutatják, hogy ott a történelem előtti időben, nevezetesen pedig a harmadkorban ép úgy léteztek a lónak és formái, mint bármely más világrészben, sőt e földrész diluvialis márgájában oly alakjai is, melyek Európa ilyen fossil (ásatag) lovaitól eltérést nem mutatnak, a mi körülbelül annak a jele, hogy Amerika az óvilággal valamikor szárazföldi összeköttetésben volt.

Ezen amerikai űs lófélék legrégebb formája, a leletek szerint, az *rokhippus* a középső eocénban, mely róka nagyságú volt; ezt követte a felső eocénban az *orohippus*, mely juh nagysággal bírt; ezt ismét az alsó miocénban a *mesohippus*, majd a felső miocénban a *miohippus*, melyek számár nagyságuk voltak a végre követték, illetőleg felváltották ezeket az alsó pliocénban a *protokhippus*, a felső pliocénban *pliohippus* s a negyed és jelen korban a *ló*, úgy, hogy a ló törzsája ezek szerint a következők (*Hlaeckel*):

Korszak	Lónem	Melső láb	Hátsó láb
Jelen és negyedkor	Ló (<i>Equus</i>)	1 ujj	1 ujj
Felső-pliocén	<i>Pliohippus</i>	1 fő- és 2 mellékujj	1 ujj
Alsó-pliocén	<i>Protohippus</i> (<i>Hipparion</i>)	1 fő- és 2 mellékujj	1 fő- és 2 mellékujj
Felső-miocén	<i>Miohippus</i> (<i>Anchitherium</i>)	3 ujj; a középső nagyobb	3 ujj; a középső nagyobb
Alsó-miocén	<i>Mesohippus</i>	3 ujj	3 ujj
Felső-eocén	<i>Orohippus</i>	4 ujj	3 ujj
Közép-eocén	<i>Eohippus</i> (ősz ló) a lovak ősalakja	4 ujj, 1 dúrvány	3 ujj
Alsó-eocén	<i>Hippodon</i> , a lószag törzsalakja	5 ujj; a középső nagyobb	4 ujj
Legelső-eocén (és kréta?)	<i>Coryphodon</i> , a patások törzsalakja	5 egyforma nagyságú ujj	5 egyforma nagyságú ujj

A mint e sorozatból kitűnik, a lófélék egymást követő ősalakjait különösen a mellékujjak fokozatos visszafejlődése, eldurvanyosodása jellegzi, mely elvanimentálódás határát a mai lóban leli, melynél már csak egy ujj van.

Bizonyára az egymást követő, változott külső viszonyok folytán lépett az űs ló mindinkább a középső ujjára, mely ujj e miatt hovatovább fölényt nyert a többi ujj felett, erősbödött, tökéletesbedett, a kevésbé használt mellékujjak pedig mindinkább elsannyultak s végre elhűntek.

Ez bizonyítja, hogy a negyedkor ásatag lovainak maradványai is.

Említtük ugyanis előbb, hogy a harmadkort követő negyedkor faunája (állatvilága) már oly lóalakokat tüntet fel, melyek a jelenkor loval majdnem teljesen egyeznek.

E korszaknak, a negyediknek, régibb vagy diluvialis rétegében a mammut, az őstulok, orrszarvú, óriásszarvas, barlangi medve, barlangi oroszlán és barlangi ember fossilis maradványai mellett ott találhatók az ú. n. *Equus fossilis* vagy *angustidens*, az *Equus spelaeus* (barlangi ló) és az *Equus caballus* maradványai is, ifjabb rétegeiben pedig az alluviumba való átmenetnél és magában az alluviumban, ott lehetők a csözlőklakók csontjai társaságában az ú. n. *csözlő- és tőszelők*. (*Equus caballus antiquus*.) S azok a lovak már, melyek (az *equus caballus*, mai ló kivételével) ásatag ló (*Equus fossilis*) gyűjtő név alá foglalhatók s ma nem élnek, oly mérvben hasonlítanak a mai lóhoz, hogy a nagyság és zápfogak alakulásától eltekintve, alig van különbség közöttük.

A zápfogakon mutatkozó eltérések a következők (*Rüttimeyer*):

<i>Eq. fossilis</i> fogai	<i>Eq. caballus</i> fogai
1. előzápfog szélessége 14, hossza 35	1. előzápfog szélessége 16, hossza 33
2. " " " " 15, " " 31	2. " " " " 16, " " 28
3. " " " " 14, " " 29	3. " " " " 15, " " 28
1. hátsó zápfog " " 13, " " 27	1. hátsó zápfog " " 13, " " 25
2. " " " " 7, " " 28	2. " " " " 12, " " 26
3. " " " " 14, " " 37	3. " " " " 13, " " 30

A nagyságban mutatkozó különbség az *Eq. fossilis* kisebb voltában nyilvánul.

Ezek szerint tehát az *Equus fossilis* egy olyan közbevetett alaknak kell tekintenünk, mely az ősvilág lóféléit az *E. stenosus* és *E. intermedius* közbeéklődésével, az *Equus caballus*tal összeköti úgy, hogy éppen az *Equus intermedius* volna az alak, mely jelenlegi lovaink legfiatalabb őseinek egyikét képviseli. (*Kitt*.)

A leletek szerint az Európában élt diluvialis vad ló két típusu lehetett, t. i. az egyik keskeny homlokú és fejű (*dolichocephalus*), a másik pedig széles homlokú és fejű (*brachicephalus*) s míg az előbbi vastag csontú (e miatt *Equus robustus*nak nevezett) volt, addig ez utóbbi (*Equus parvus*) finomabb csontokkal bírt s nem valószínűtlen, hogy ez utóbbi az északi törpe lovak (pony), az előbbi pedig a nyugat-európai nehéz testű lovak ősz elődjét képviseli. (*Nehring*.)

Mint említettük, Európában, a diluviumban, a fossil-ló csontjai mellett a mai lónak, az *Equus caballus*nak csontjai is fellettek. A külső

viszonyok és befolyások által átdomított ezen utóbbi alak a felsőbb földrétegekben mindinkább győztes marad a háttérbe szoruló ősvilági alakok fölött s végre teljesen ez dominál.

Az eddig mondottakból nyilvánvaló mindenekelőtt az, hogy a ló épügy, mint minden élő lény, a föld átalakulásaival lépést tartva fejlődött azzá, a minék és milyennek ma látjuk; nyilvánvaló, hogy az ő emberrel a megjelenésben megelőzte vagy legalább is vele együtt osztozkodott a legelső létérti küzdelemben; bizonyos, hogy a most élő összes egyiptásolnak egy közös őspatás törzse volt, a mely mellék-hajtásokat bocsátva, a mai változatos lófórmákat létesítette; bizonyos, hogy az ember szolgálatában levő mai lófajták összes változatainak vad

11. ábra. Óskori lófej-karcsok. 12. ábra.

ló, és pedig *különféle* vad ló volt a közelebbi őse, a melyeket már a barlanglakó és czölöplakó ember táplálkozási célokra bizonyára zsákmányul ejtett és valószínűleg meg is szelidített.

A ló megszelidítésének, háziává tételének korát és helyét azonban biztosan meghatározni majdnem a lehetetlenséggel határos, de ténynek vehető az, hogy a lovat e tekintetben minden más háziává lett emlős-állat megelőzte, vagyis az embernek legkésőbb sikerült a lovat úgy hatalmába ejtenie, hogy azt élő állapotban czéljaira felhasználhassa.

Ha a ló megszelidítésének első nyomait akarjuk kutatni, mindenekelőtt a barlangi embert kell felkeresnünk, melynek társaságában más állatok felhasított csontjai mellett a ló felhasított csontjait is fel lehet lelteni.

E csontok határozottan arra mutatnak, hogy az ősember a gyümölcs-, mag- és gyökértáplálék mellett (különösen a barlanglakó ősember) állati táplálékkal is élt, mely első időben valószínűleg esett.

állatok húsából, velőjéből stb. állhatott, később azonban igazi zsákmányul ejtett állatoktól kerülhetett s nyers állapotban fogyasztatott.

Hogy aztán a barlanglakó ősember a lovat meg is szelidítette-e, az, mint említettük, nem valószínű, de bizonyítani vajmi nehéz; majdnem minden arra mutat azonban, hogy már a czölöplakó ember szelidített lovat ismert, lett legyen aztán az általa szelidítve, vagy máshonnan, mint szelid importálva. Erős bizonyíték erre különösen az, hogy a fiatalabb bronzkorszakbeli czölöpléptírmények helyein a ló-csontok társaságában bronz-zablák lehetők.

Vannak, a kik az ősbarlangokban lelt ló- és lófej-rajzokból következtetnek arra, hogy e korban már szelidített ló is létezett az ősművész, ki barna szénre és rénszarvas agancsra ily alakokat karcolt, szelid lovat használt modellül; e feltevésnek azonban ellene szól némileg az, hogy e lovakon és lófejekben, *(mint azt a 11., 12. és 13. ábra mutatja)* semmi nyoma sincs oly köteléknek, vagy eszköznek (pányva, kötőfék, zabla stb.), mely mai fogalmak szerint a szelidítendő vagy megszelidített lóval együtt jár.

Ki volt hát és hol volt az első ember, a ki az első ló nyakába' hogy úgy mondjuk: pányvát vetett; mely néptörzs volt az, a mely az első lovat törbe vagy hurkba csalta, vagy ejtette, azt nem tudjuk; de majdnem kétségtelenség kell tartanunk, hogy a földteke különböző részein, egymástól függetlenül, a maga szükségleteitől ösztönözötve, többféle emberfaj próbálkozott meg a ló megszelidített állattal kötetett módon, a ló szelidítésével s ezt bizonyára nem kifejlődött vad lovon, hanem talán annak csikóján hajtotta végre úgy, hogy az őreget vadász-zsákmányul ejtve, a fiatal elfogta, hazá vitte, s talán a nő gondjaira bízta.

A vadember törzseknél ma is példát lelünk erre, azért alig téved a ki azt hiszi, hogy a férfi csak fölkereste, vagy közelébe csalta s csellel vagy bármikélfogta a fiatal csikót, a nő pedig etette, ápolta, magához édesgette s így megszerettetvén általa magát, a rabsághoz oda kötötte s elviselhetővé tette azt számára. *(Tormay.)*

Mikor aztán teltnőt, valószínűleg a férfi volt az, a ki a lónak akaratát észbeli fölnyével, bátorságával megtörte és így uralma alá hajtotta. Mikor pedig már eképen úr volt felette, könnyű volt czéljaira tovább felhasználni. Az bizonyos, hogy az így megszelidített ló távolról se lett azért igazán háziává, vagyis domesticatioja akkor kezdődött, mikor rabságában párzott és szaporodott is, s talán még ma sem fejeződött be teljesen, ha meggondoljuk, hogy a szelid ló még ma is elvadulhat.

Mi hajthatta az ősembert arra, hogy állatokat egyáltalán hatalmába ejtsen, azt röviden elmondani bajos volna; a létérti küzdelem lehetett erre az első és leghatalmasabb rög; de magának a lónak megszelidítésére aligha nem az vezetete az embert, hogy az anyjától megfosztott csikó könnyű szerrel kezébe került. Ezenkívül talán ösztönözhetette az is, hogy a hosszas üldözés és zsákmányolás folytán a ló

13. ábra. Óskori lórajz.

tartózkodási helyén megkevesbedett, ő tehát iparkodott annyit, a mennyit lehetséges volt, a maga köréhez élve leláncolni.

A lónak egyéb hasznát, minthogy húsát meg lehet enni és hogy az jó, az ősember nem igen ismerhette s csak akkor tárulhatott fel előtte a lónak sokoldalú képessége és használta, mikor az már ott körében szaporodott s tökéletesbedett.

Hogy a ló képességeinek felismerése után az ember előtt becsben mindinkább nyert, az önként érthető, valamint az is, hogy az ember azon volt, hogy minél több ily becses állat jusson birtokába és uralma alá.

A félig-meddig vagy éppen egészen megszelídült lovak utódjai aztán az ember beavatkozó keze alatt, mindinkább használhatóbbakká lettek biztosabban pározottak s ennek folytán nagyobb mérvben szaporodtak s mindinkább tökéletesbedtek; az akkori ember is elég összehasonlító és ítélő képességgel bírhatott arra nézve, hogy lovai között a kiválóbbakat felismerje s mert látta, hogy azok tulajdonaikat ivadékaikra átöröklítik, bizonyára a jobbat szaporította s így már az ősember, az okszerű lótenyésztés egy bizonyos kezdetleges formáját látta.

Honnan indult ki és mikép és hogyan terjedt el aztán idők folytán a ló az egész földtekén, azt sorrendben egy egészségé fűzni nem igen lehet.

Eddig az a nézet tartotta magát, hogy az áriai vagy indo-germán népcsoporthoz tartozó népek Ázsiából történt fokozatos ki- és szétvándorlásaik alkalmával a lovat is őshazájából az egész föld kerékére szétvitték; ma azonban inkább az a nézet uralkodik, hogy a ló szelídítését a mongol néptörzsek hajtották végre s ezek kezéből indult ki a szelíd ló igazi világhódító útjára s tény az, hogy a népvándorlások korában leginkább lovas népekkel találkozunk, a mi a ló szétterjedésének egyik útjára és módjára mutat.

A legrégibb népek a mongolok, kik 8000 évvel ezelőtt Ázsia nagy részét uralmuk alatt tartották, őshazájukból kivándorolva s több ágra szakadva, bizonyára magukkal vitték lovaikat s különösen egyik ága, mely az *Euphrates* és *Tigris* folyók felé vonult s a másik ága, mely a mai Chinát alapította, hatalmas tényezője lehetett a ló elterjedésének.

A chinaiak szent könyvéből ismeretessé lett, hogy Kr. előtt 3468 évvel *Fo-hi* király uralkodása alatt teltek az első háziállatok szelídítve s hogy ezen királynak utódja *Chin-nong* találta fel a szekeret; *Hoang-ti* király trónra lépésekor pedig (Kr. e. 2698-ban) a ló használata általánossá vált, úgy hogy ő már harci szekérben küzdött, ellenfele pedig lóháton harcolt ellene. A *Sjang* dynastia alatt (2000 évvel Kr. e.) a mandarinok is már általánosan lóháton ültek.

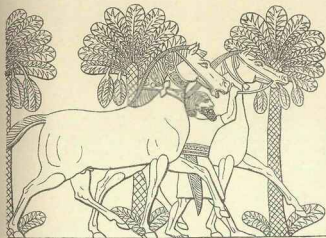
Ezek szerint tehát a chinaiak legalább is 3000 évvel Kr. e. fogtak a ló szelídítéséhez s mivel ez idő előbb volt, mint az őshazájukból való kiköltözökés ideje, mely *Fo-hi* király alatt ment végre, valószínű, hogy az általános szétválások a többi mongol eredetű nép is ismerte a ló használatát s szétterjesztésében az is hathatósan közreműködött.

Midőn az áriai néptörzs nagy része őshazájából kiköltözve, körülbelül 3000 évvel Kr. e. az *Oxus* és *Jaxartes* folyók közt elterülő bálcsójt elhagyja, a lovat már szintén magával viszi. Hogy pedig ez a ló

akkor már szelíd volt, mutatja az, hogy az áriai néptörzshöz tartozó indek, médek, kelták, perzsák stb. nyelvében a ló neve egy és ugyanazon gyökre vezethető vissza.

A médek szent könyve a *Zend-Avesta* felelmi, hogy a mongolokkal folytatott harcaikban úgy mint nekik, amazoknak is lovaik voltak. Hasonlóképen nyilatkozik az ind szent könyv, a *Rig-Veda*, mely azt mondja, hogy ők, az indek, a már előbbi időben Indiába vándorolt mongol néptől ló kísérletében foglalták el Indiát.

Legvalószínűbb mindezek megfontolása után az, hogy egyrészt — és pedig a legrégibb időben — a mongol népcsaládhoz tartozó ázsiai őslakók szelídítették meg az u. n. mongol lovat, másrészt — ezektől

14. ábra. Assíriai antik lovak.

függetlenül és későbbi időben — a mongoloktól dél felé eső vidékeken tanyázó áriaiak szintén egy vad lovat szelídítettek meg, mely az áriai (későbbben arab) lónak típusát képviseli.

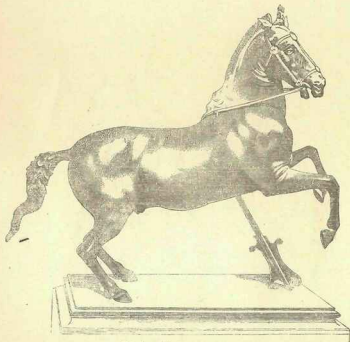
E népfajok révén terjedt és szaporodott el tehát a ló a földtekén, úgy hogy azon időben, a melyben valamely nép a történelem keretébe lép, a lovat már mint háziállatot bírja.

Messze vezetne, ha a lovat mindazon eseményeken keresztül, melyeket a történelem felmutat, követni akarnánk; ez egy különlegesen érvelő foglalkozó műnek a feladata; de ott, hol az egyes országok lótenyésztésével foglalkozunk, nem mulasztjuk el lehetőleg messze visszanyúlni azon nemzet lovainak és lótenyésztésének történetébe, a melyről éppen szó lesz.

Am e helyet itt hégagosnak kellene tartanunk, ha — bár rövid

vonásokban — nem emlékeznek meg a ló további sorsáról s szerepéről, melyet a történelmi időben, a népek életében játszott.

Felvévén tehát a fonalat ott, a hól elhagytuk, mindenekelőtt ide igtatjuk, hogy *assyriai* népeknél a domborműveken a ló alakja gyakori, s minthogy még a legrégebbi ily műveken is a ló vagy hadiszeker élé fogva, vagy ember társaságában és kezében ábrázoltatik, kétséget nem szenvedhet, hogy e népeknél Kr. e. legalább is 2500 évvel a szelid ló ismeretes volt.

15. ábra. Görög antik ló (Bucephalus).

Elmített az előbb, hogy ide mongol és áriai népek jöttek egymást követően s ezek lovaikat magukkal hozták s valószínűleg itt keveredett először a mongol és arabs típusú ló. A szulpturákon egyébiránt a lóalakokban meglehetősen látszik is ez, de általában az assyriai antik ló inkább az arabs tyipust mutatja. (Lásd 14. ábrát.)

Egyiptomban a ló valószínűleg a *hyksus* nevű mongol-semita pásztor népek révén került (Ebers), de hogy mikor, nem tudatik; történelmi tény azonban, hogy az egyiptomiak Kr. e. 1600 évvel harci szekerem küzdöttek s ellenségüktől, több mint 2000 lovat zsákmányoltak.

Az egyiptomi legrégebbi műemlékek azonban a ló alakját nem viselik magukon, de igenis más állatok között a szamarét, mely arra mutat, hogy ez az állat előbb ismeretes volt ott, mint a ló. A későbbi műemlékek azonban (Kr. e. 1400 évvel) már a harci szekér élé fogott lovat

16. ábra. Rómái antik ló és lovas.

gyakran ábrázolják, s Diodor irataiból tudva van, hogy Sesostris király alatt (Kr. e. 1388-ban) az egyiptomi állandó hadsereg 600 000 gyalogból, 24 000 lovasból és 27 000 hadi szekérből állott.

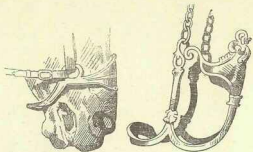
1333-ban Kr. e. már ekébe fogott lóról birunk tudomással, s későbbi időben, különösen a VIII. században Kr. e. nagy királyi ménesekről tétetik említés ez országban.

Valószínűleg az egyiptomiaknál későbbben vették használatba a lovat a *phöníciaiak* és *izraeliták*. Utóbbiakhoz állítólag Salamon király 1096-ban Kr. e. vitte be azokat Egyiptomból.

A *persákhoz* valószínűleg az assyroktól s médektől került a ló s már *Dárius* királynak híres ménesei voltak, melyekben 100.000 ló volt tenyésztésre elhelyezve (Gruner), *Dárius* és *Xerxes* seregeiben pedig számos ló létezett. *Kis-Ázsiában* is igen régi időben fel lehet találni a szelid lovat az ember szolgálatában s pl. *Croesusnak*, mint ismeretes, nagy lovassága volt.

A *görögök*, mythologiai adataiktól eltekintve is, igen régen birtokában voltak a lónak s pl. a trójai hadjáratban ama bizonyos fa-lyon kívül, igazi lovak is részt vettek. E nép antik lovát a 15. ábra, mely *Bucephalust*, Nagy Sándor hátsó lovát szobor alakban ábrázolja, igen szépen feltünteti.

A régi *gallok*, *germánok* épügy, mint az *indek* (ezek már 1500 évvel

17. ábra. Pompeji kántárok.

Kr. e.) lovakat áldoztak az isteneknek, a mi arra mutat, hogy az ott szelidített állapotban ismeretes volt.

A *szarmaták* és a mongol származású *sakyták* már ősi időkben lóra termelt népek voltak s ős temetkezési szertartásaiknál a megnyúzott ló épügy szerepelt, mint életükben, mikor t. i. »a ló tejét itták, húsát ették és bőrébe öltözködtek«. (Tacitus.)

A régi *pogány magyaroknál* a ló szerepe eléggé ismeretes. Pánczéllal borított lovon harcoltak ezek is, melyek kicsik, nem szépek, de rendkívül kitartók, gyorsak, bátrak voltak.

A *hunokról* is tudva van, hogy »a húst a ló nyerge alatt puhították s nyersen ették«. Ejjel-nappal lovon aludtak, lovon ették, ittak. Még gyűlésezések alkalmával se szálltak le a lóról. (Marcellinus.)

A pelasgi népcsoport egyik ága (körülbelül 1200 évvel Kr. előtt) *Lydiából Itáliába* vándorolva s az *etruszi* államot megalapítva, a lovat bizonyosan magával vitte, mert az *ősregi etruszk* síremlékek a lovat nem egyszer domborművekben tüntetik fel.

Ezektől a *rómaiakhoz* is elkerült a ló s ezeknek antik arabs typust

mutató lovat és kántárját a 16. és 17. ábra tünteti fel, melyek közül az első *Marc-Aurelius* lovagszobrát, a második a Pompejiben talált kántárt ábrázolja.

Hispaniába vagyis Spanyolországba, a phöníciaiak és carthagóiak közvetítése által szintén már igen régen kerülhetett be a szelid ló s itt is nemkülönben az ariai (arabs) typust képviseli.

E rövid vázlatból kitűnik, hogy csakugyan a legtöbb nép, midőn a történelem keretébe lép, a lovat már mint hasznos társat bírja s hogy az ember művelődéstörténetével a ló története szorosan kapcsolatos, olyannyira, hogy népfajok, nemzetek sorsa, megállása és kidölése ez állattól is függ.

És ezzel a ló eredetére és történetére vonatkozó adatok rövid, de lehetőleg tájékoztató felsorolását is befejezván, rátérünk a jelenkori lovak külsőjének tárgyalására.

Önként érthető ebből, hogy mi a ló külsejének, testformáinak stb. tárgyulásánál nem szegődhetünk sem az egyik, sem a másik csoporthoz, hanem azon kevesekhez, a kik a ló alkatának kisebb hibáit se tévesztik ugyan szemük elől, de azért a ló különféle hasznosításának tekintetbe vételével sokat elnéznek ott, a hol az elnézés keservesen meg nem boszúlhatja magát.

Mert hiszen miért van szüksége a tenyésztőnek arra, hogy a ló külsőjét, alakulását tüzetesen ismerje? Azért-e, hogy az u. n. szép lovat a rüttől megkülönböztetni tudja, avagy azért, hogy a czéljának megfelelő lovat fölismerni képes legyen?

Igen: neki a ló külsejéből olvasni kell tudni; neki meg kell látnia, hogy ettől vagy attól a lótól, akár közönséges használási, akár tenyésztési tekintetben mit lehet várni; neki tisztában kell lenni avval, hogy minő lóban foghatja meg értéket képviselő takarmányát; neki fel kell ismernie, hogy a ló külső tulajdonságainak (azokat a belső tulajdonságokkal összehasonlítva) mi az értékük.

De maga a lótarló is, ki tenyésztéssel nem foglalkozik, tehetetlenül áll és érzékeny károknak, csalódásoknak néz elébe, ha a ló külsejének szakszerű ismeretével fel nincs fegyverkezve.

S a szakszerű ismeret távolról sem áll egyedül a ló hibáinak felismerésében, hanem kiváltképen czélszerűségének megítélni tudásában.

S erre csak az elmélet vagy csak a gyakorlat senkit meg nem tanít, de igenis az, a ki elméleti ismeretekkel és gyakorlati tapasztalatokkal fegyverkezve lép sorompóba, hogy valamilyen ló használhatósága s értéke fölül ítéletet mondjon: csak az remélheti, hogy nagyobb tévedéseknek, csalódásoknak, meglárosodásoknak kitéve kevésbé leszzen.

Mert még az így fegyverkezett lóismerő is ki van téve kisebb tévedéseknek és csalódásoknak azon egyszerű és igazán természetes oknál fogva, hogy a lovat, ezt az élő gépet nem lehet oly biztos számfajtas alapján megítélni, mint a holt gépet. De természetes, hogy a ki ebbe az élőgéphez előzetesen szerzett elméleti és gyakorlati ismereteinek szemüvegével fegyverkezve pillant belé, többet láthat s jobban ítélhet, mint az, a ki pl. elfogultságában egy mértékkel méri a lovat, legyen bár az nehéz igazító, vagy angol telivér.

A ki tehát a lótenyésztés ama tételének tárgyulásába és tanulásába kap, melyet külemtannak neveznek, tisztában kell lennie először is avval, hogy az alapot, a melyen megindúl, tulajdonképen a ló testalkulásainak s ebből folyó működésének s munkájának megítélése és megbírálása képezi és mert ez képezi: úgy a tanítani akaró, mint a tanulni vágyó, a ló boncz- és élettanának, fajtanának stb.-nek ismerete nélkül boldogítani nem fog.

II. RÉSZ.

Bevezetés. Az egészség és betegség jelei. A ló szervezete. A ló vérmérséklete és természete. A ló erőbeli állapota vagy tápláltsága. Nemes ló. Közönséges ló. Vér, telivér, félvér. A ló csontváza és küleme. A ló külső részeinek részletes leírása. A ló nagysága, alapformája s méretei. A ló színei s jegyei. A ló életkorának meghatározása. A ló mozgása. A ló osztályozása a hasznosítás szerint.

Bevezetés.

Hazánkban a lóismerők, azt hisszük, hogy általában két csoportba oszthatók. Az egyik csoportba azok tartoznak, a kik a ló külső formáira, alakulásaira nagy súlyt fektetve, minden kis — gyakran szépségi — hibán is fénnakadnak. Ezek bátran az elmélet embereinek nevezhetők.

A másik csoportba, mely a praktikusok csoportjának mondható, oly emberek sorakoznak, a kik, mint az angol, azt tartják, hogy fut a ló, ha fut, minden formában, vagyis hogy a ló testalakja, úgy általában *scmmi*, tétevényképessége azonban minden.

Hát a ki valaha a ló külsejének, alakjának s ezzel kapcsolatosan tétevényképességének összehasonlító tanulmányozásával foglalkozott, tudni fogja, hogy itt is az arany középutat az, a mely félre legkevésbé vezet; mert hiszen áll az, hogy a ló teste, ez a szerves gép, ideg-, vér-, légző- és emésztő meg más rendszere nélkül ugyan nem működhetik, legyen bár alakja akármily szép s erőműtani alapon bármily tökéletesen szerkesztett, de viszont áll az is, hogy a hátrányosan vagy hibásan szerkesztett lótest, csörgedezzen bár ereiben a vér quintessentiája s legyen bár minden — hogy úgy mondjuk — gözt szolgáltató berendezése a tökélynek mintaképe: ha maga mechanikai alapon nincs a czéljának megfelelően berendezve, avagy éppen el van itt-ott romolva, tétevényképessége talán a minimumra leend redukálva.

Mi szerint ily alpra helyezkedve rajta voltunk, hogy boncz- és céttani s más adatokkal is támogassuk külemtani mondandóinkat; ezért is bocsátottuk előre az erre vonatkozó adatokat.

Az imént mondottakból minden olvasónk kivethette, hogy mi lehetségesnek tartjuk a ló teteménycépeségének megítélését annak külmeiből is. A ki ezt tagadja, ám dobja tűzbe mindama műveket, melyek ezzel valaha foglalkoztak s várja be, míg születik ember, a ki az eddigi ismeretek lomtárba dobásával, valamelyes maig ismeretlen, titkos jelekből avagy talán csak a ló származásából fog ítéletet mondani az épen vizsgált ló képsége felől.

Hiszen nem tagadhatjuk, a mit sokan hangoztatnak, hogy a ló képségét hosszabb próba után lehet igazán és biztosan megítélni s annak fokát és milyenségét megállapítani; tudjuk mi, hogy olyan ember még nem jár közöttünk, a ki képes volna pl. 10, nagymértékben hasonló külső alkattal bíró, de különben ismeretlen ló közül kijelölni azt, a mely p. o. 1000 métert leggyorsabban befut, avagy még épen azt is, hogy melyik lesz a 2-ik, 3-dik s 10-ik; de hiszen ezt nem is követeli a lóismerőtől senki, hanem azt már jogosan követeli mindenki, hogy a lóismerő a ló testformáiból, testalakulásaiból úgy külső, mint belső tulajdonságaira és képességeire *következtetni tudjon* s származásának, fajtájának, egészségi állapotának, tápláltsági fokának, szervezetének, mozgásának, vérmérsékletének és korának tüzetes méltatása után várható képességeit s tulajdonságait lehető biztosan *meg is tudja határozni*.

Ebből világosan kivehető, hogy a csánk pókot hajhászó, egér-fület, csuka-fejet, csak pej vagy sárga színt s több effélélt kereső, még távolról sem lóismerő, hanem ismerője talán a ló hibáinak, bolondja talán egynemely fej- vagy fül-alaknak és valamely lószínnel vagy jegynek.

A ló külsőjének ismertetője ezeknél fogva se szorítkozhatik tehát kizárólag a ló testén található egyes külemtani részek egyszerű leírása s ezek hibás és nem hibás alakulásainak, formáinak tárgyalására és fel-tüntetésére; körébe kell vonnia, segítségül kell hívnia az összes részeknek egészben való méltatását s bírálását is és figyelnie kell ama kívánalomra is, mely az adott esetben ahhoz a lóhoz köttetik; de sőt nem kerülheti el, épen ennek folytán, mindannak méltatását se, a minék pl. e könyv más részeiben bő adatai vannak.

Nem kis szorgalommal, ögyszeretettel, kitarással, igazi »jó szemmel« és megfigyelő képességgel kell bírnia tehát annak, a ki bő elméleti ismeretekkel kiterjedt gyakorlati tapasztalatokat szerezve s elfogulatlanul, részrehajlatlanul ítélve, végre elmondhatja, hogy: *itt állók — én a lovat ismerem.*

Mi a következőkben rajta leszünk, hogy a tapasztalások által megrostált külemtani tételeket helyezzük kiválóan az előtérbe; de szembe kell ezeket állítanunk holmi meg nem rostált tételekkel, sőt olyanokkal is, melyek a tapasztalás rostáján feltartóztatlanul keresztül estek; mert csak így véljük elérhetőnek azt, hogy az elvetett jobb mag termőföldre találva kikeljen s gyökeret verve, a hazai lótenyésztés előnyére erős esemétévé nőjön.

Az egészség és betegség jelei.

Lehet a ló hibátlanul alkotott s minden tekintetben kitűnő, de ha nem egészséges s különbözően ha súlyosabb beteg, értéke már majd mindég csak a bőre árával egyenlő, mert foglyogylása legalább is kérdéses.

Azért mi, mielőtt tovább mennénk, első helyen avval látjuk czélszerűnek foglalkozni, hogy mik a lónál az egészségnek s mik a betegségnek főbb jelei.

Megjegyezzük mindenekelőtt, miszerint azt megítélni, hogy valamely ló *absolúte* egészséges-e, gyakran még állatorvosnak sem lehetséges; nem is ez a lótenyésztő gazdának legelső feladata, hanem az, hogy a könnyebben észrevehető, feltűnőbb jelekből, a ló beteg voltára következtetni tudjon. És erre nézve akarunk mi tájékoztatót nyújtani.

Az állatok általában egészségi állapotukat minden tetetés nélkül küelilik s mindenesetre a kivételek közé tartozik, ha a kutya vagy a majom pl. nem létező fájdalmat szimulál.

A ló egészségére mutat mindenekelőtt idegrendszerének szabályos működése. Az ilyen ló általában figyelmes szokott lenni, környezetére tekintget, füleit hallgatódzva hegyezi stb. Istállóban ez nem mindég észlelhető, mert ott a háborítatlan nyugalomnak adja át magát a legtöbb ló, különösen oly időben, mikor tudja, hogy zavarni nem szokták. Ilyenkor még a legnemesebb, tehát kevésbé aluszékony lovak is csak erősebb megszólításra lesznek figyelmessé. Szabadban azonban minden egészséges ló érdeklődést mutat környezetére iránt s különösen ismeretlen tárgyak keltik fel erősebben figyelmét. Beteg lovak ellenben nem igen érdeklődnek semmivel szemben, rendszeren szomorgók és figyelmetlenek s egyedül istállótársa távozását vagy jövetelét szokta egy némely beteg ló is nyertéssel vagy vihogással fogadni. Egészséges lovak ezt majdnem kivétel nélkül megsebecszik s eközben élénken és minden irányban szét szoktak tekinteni.

Az idegrendszer tömpultságával ellentétben, annak fokozódottsága is gyakran betegségre mutat s ez legtöbbször féktelenkedésben nyilvánul.

Egészséges lovak bőre rendszeren érzékeny, betegké túlerzékeny vagy érzéketlen szokott lenni. A látható nyálkahártya s szájjában, az orrban, a végbélben stb. egészséges lovaknál rózsaszínű s szájjában, az orrban, a végbélben stb. egészséges lovaknál rózsaszínű, mérsékeltén nedves és nem forró, de nem is hideg. Ennek ellenkezője valamely betegségre enged következtetni. Különösen fontos e tekintetben az orrüregre bélelő nyálkahártya, mely ha nem sima, fényes és nedves, a légzőszervek különféle bántalmainak a jele. Megjegyezzendő, hogy mozgást végzett lovak orrának nyálkahártyája rendszeren élénkebb vörössé lesz, ez tehát egyma-

gában betegség jelének nem tekinthető. Öregbebb lovak nyálkahártyái különben halványabbakká lesznek, ezt se lehet hát azonnal valamely kór jelének venni. A szem látható hártványának tisztasága, fénye és mérsékelt nedvessége szintén az egészségnek jelét képezi. Epígy a bőrnek rugalmassága s a szőrnek simasága és fénye.

Az egészséges ló, ha csak rosszul táplálva és lecsigázva nincs, jó húsban szokott lenni. A nagyfokú soványtság általában rossz jel lónál; a megerőltető munka folytán s talán a hiányos takarmányozás következtében keletkezett soványtságot azonban mindjárt rossz jelnek tekinteni nem szabad.

A ló testének külső hőmérséke rendszeren nem egyforma; a végtagok pl. az egészséges lónál is hidegebbek szoktak lenni, mint a test többi részei. Mindazáltal a nagyobb melegségi különbözet a testen, nem mutat a szervezet egészséges voltára. Munkát végzett lovak külső hőmérséke természetesen magasabb; ezt figyelmen kívül hagyni tehát nem szabad. A belső hőmérsék a lónál 36 és 38 C. között még rendszeren; ezen felül ideig való gyors mozgás a lónál a belső és külső hőfoknak emelkedését idézi elő, ezt tehát nem szabad számtalanul kívül hagyni.

Az emésztő szervek szabályos működésére mutat az étvágy s részben a szomjnak rendszer időközökben való jelentkezése. Ez a lónál, ha a takarmányozási rendhez hozzá van szokva, az abrakoladás közelgő idejének jelzésében nyilvánul. Ily lovak, különösen ha már a jelző harangot vagy trombitát is hallják, nyugtalanokdni kezdenek és nyertésben s az ajtó felé tekintgetésben mutatják ki érzelmüket. Egészséges ló különben időközben is szívesen hozzálát az étel teit, különösen kedvenc takarmányhoz, ellenben a beteg ló többnyire a hozzázagozással éri be. Megjegyezzendő, hogy némely egészséges ló se szereti pl. a cukrot vagy kenyert, ezzel tehát az étvágy jelenlétét vagy hiányát kiküldetni nem mindég lehet.

Az egészséges ló az élébe tett kedvenc takarmányhoz mohón szokott nyúlni s azt nemcsak amúgy ímmel-ámmal, hanem teljes odaadással szokta rágni, különösen az evés kezdetén. Kénytelen-kedvelten evő lovak ritkán egészségesek. A zabot még nem ismerő lovak nem nagy kedvvel nyúlnak ahhoz, míg jóságát nem tapasztalják; a mely ló azonban a zabot ismeri és mégis inkább a szénát és szalmát eszi, vagyis a zabot megveti, többnyire egészségtelen szokott lenni. A szénát és zabot megvető s az alomszalmát fogyasztó ló emésztő szervei sincsenek rendszeren.

Egyébiránt a lovak között is vannak gyorsan evők és lassan evők. Ez utóbbiakat a ki gyanús szemmel nézi, van némi oka rá.

Az egészséges ló ivás alkalmával csak az ajkai szélét mártja be a vízbe s úgy szítja fel, egy aránylag kicsinyre csinált szájnnyíláson az italt, miközben füleit majd minden kornyánál előre s hátra mozgatja. A beteg ló — különösen idült agybántalomban szenvedő — egész száját s orrlukait is beléteszi a vízbe s nem igen iszik, vagy túlságos sokat iszik. Egnémely ló idegen kút vízéhez hozzá se nyúl s némely vízminőséget a legtöbb ló még se iszik. Ezt tehát mindjárt betegségre magyarázni nem kell.

A húgy és bélsárnak mennyisége és minősége szintén olyan jeleket szolgáltat, a melyeket a ló egészségi állapotának megítélésénél jól ért-

kesíteni lehet. Legelő lovak bélsára zöldes és gyakran híg, nem golyós; száraz takarmányon élő lovak bélsára ellenben többnyire fényesen bevont, világosabb vagy sötétebb sárga, tojásnagyságú és alakú golyókat képez, melyek nyugvó lovaknál naponta (24 óra) körülbelül 8–10-szer ürítettek ki, mozgó és dolgozó lovaknál többször is. Az ettől eltérő bélsár-minőség és mennyiség többnyire betegsége mutat épügi, mint a túlkevés, vagy túlsok, gyakori és igen sötét színű vizelet.

A vérkeringés az egészsége nyugvó lónál nem gyors, mert az érítés és szivlések száma percenként 28–45. Munkát végző, vagy végzett lovaknál valamivel több, de ez rövid nyugvás után a rendeshez visszatér. Ha nem tér vissza, vagyis annál állandóan több vagy kevesebb marad, az valamely súlyosabb bántalomnak a jele.

A lélegzés a lónál a legtöbb tévedésre szolgált alkalmat, mert nyugvó lónál az némelykor oly lassú, hogy rendellenesnek látszik, mozgott lónál pedig olykor olyan gyors és feltűnő, hogy kész betegség jelének tekinthető.

Nagyon vigyázva kell hát itélni a lélegzésére nézve annáinkább, mert épen a légző szervi bántalmak nagyon gyakoriak a lónál.

Oly ló, mely több órán keresztül az istállóban nyugodtan állt, percenkint ritkán vesz több lélegzetet 8–14-nél s légvételek közben orrcimpái és hasfalai alig észrevehetőleg mozognak. Meleg időben a nyugodt ló is több lélegzetet vesz, de a légvételek számának szaporodása és annak állandó fennmaradása már a betegségnek képezi jelét.

Az oly ló, a mely dolgozott, sokszor rendkívül gyorsan és feltűnően lélegzik; de ha egyébként egészséges, egy pár erősebb fúvás és prüszkölés után 5, legfeljebb 20 perc múlva lélegzése lecsendesedik s a rendeshez tér vissza.

A hideg levegő, a por stb. a lovat gyakran készíti köhögésre; minden oly lovat tehát, mely egyet-kettőt olykor köhint, betegnek tartani egy kissé túlhajtott dolog volna. A hosszabban tartó és el nem múlt köhögést azonban ártatlan természetűnek nézni hiba lenne.

Ismeretes, hogy a ló, ha egészséges is, csak igen keveset és akkor s inkább állva nyugszik és alszik s a legkisebb zaj is felébreszti. Elég baj ez nála a maga nemében, mert igazán jól csak ritkán nyughatja így ki magát. A beteg lovak, a kór természetéhez képest vagy egyáltalán le se fekszenek, vagy folyton fekszenek. Ezt hát a betegség megítélésénél jó szem előtt tartani.

Egyébiránt az egészségnek nemcsak a nyugalomban levő, hanem a munkáló lónál is meg vannak a maga jelei.

Egészséges lovak, különösen ha nem rossz erkölcsűek, fiatalok és erőteljesek, kedvvel, jóindulattal, odaadással dolgoznak s mozgásuk és viselkedésük élénk. Az ilyen lovak szükség esetén utolsó erejük megfeszítésétől se idegenkednek. A beteg lovak ellenben kedvtelenül végzik a rájuk szabott munkát, gyorsan fáradnak, nohátára keveset hederitenek s mérsékelt teher viselése közben is hamar kidőlnek.

Egyéb betegségekre mutató jeleink közelebbi méltatása a szakértő állatorvos feladatát képezi, ki így jelekből aztán a különféle bántalmak konstatálására és gyógyítására hivatott; mi tehát rátérünk most más, kilemtanilag fontos tételek tárgyalására, nevezetesen legelőbb is a ló szervezetének méltatására.

A ló szervezete (Constitúciója).

szervezet alatt az állati test összes szöveteinek s az ezekből felépült szerveknek alak- és élettanilag vett szerkezetét, milyenségét értjük s ehhez képest megkülönböztetünk olyan szervezett lovat, melynek szövetelei összpontosulók (concentrikusok) és olyan szervezett lovat, melynek szövetelei, a sejtek, kevésbé központ felé törekvők (excentrikusok). Más szóval az előbbit *szilárd*, az utóbbit *puhított* szervezetűnek mondjuk.

A szilárd szervezettű ló szövetei tömörek, ellenállóak, nagy fajsúlyúak, a puhítottéi ellenben lazábbak, kevésbé ellenállóak s kisebb fajsúlyúak.

Jóllehet a ló testének ilyen vagy amolyan constitúciója közelebbi értelemben egyéni tulajdonság, mégis meg lehet különböztetni egyes csoportjait (fajtáit) a lovaknak, melyek egyenlő, vagy jobban mondva hasonló szervezettel bírnak és ez fajjellegeiknek egyikét képezi.

Vannak, a kik az előbbi kettőn felül *erős* és *gyenge* s *egészséges* és *beteges* szervezetet is megkülönböztetnek s talán nem is minden ok nélkül, mert nem következik, hogy pl. a szilárd szervezettű ló egyszerűs mind erős és egészséges szervezettű is, valamint hogy a puhított szervezettű ló nem mindig gyenge, vagy épen egészségtelen constitútiójú.

Erősnek általában akkor nevezhetjük a ló szervezetét, ha mindenekelőtt teste egy bizonyos nagysággal bír, vagyis nem kicsi; sontjai, izmai, inai pedig a nagysághoz mért fejlettségűek s mindezeknek munkája és ellenállási képessége nagy. Ellenkező esetben a ló szervezetét méltán «gyenge» jelzővel illetjük.

Beteges szervezetűnek az olyan lovat szokás nevezni, a mely daczára kedvező élettételeinek, a betegítő okokkal szemben csak kevés ellenállást képes kifejteni, avagy a melyet a mutatkozó jelek folytán igazán egészségesnek nyilvánítani sohase vagyunk képesek. Ellenkező esetben, különösen huzamosabb időn át folyton egészségesnek mutatkozó lovat semmi okunk sincs *egészséges* szervezetűnek nem mondani.

Ebből különben érthető aztán az is, hogy egy-kétszeri látásra e felett végleg nyilatkozni nem lehetséges.

Némelyek *finom* és *goromba* vagy durva szervezetet is megkülönböztetnek a lónál, nézetünk szerint nem minden alap nélkül.

Finom szervezetűnek lehet nevezni t. i. az olyan lovat, a melynek a feje kicsi, könnyű, sontjai vékonyak, inai, szalagjai hasonlóképen, bőre lágy, vékony, szőrzete finom, teste karcsú, nem nagy súlyú s kötő- és zsírszövetben szegény. Az evel ellentétben levő goromba csontú, zsír- és kötőszövetben bővelkedő testű, durva szőrtű ló, azt hisszük, szintén méltán nevezetük *goromba* szervezetűnek.

Egyébiránt a szervezetnek az a minősége, melyet finomnak mondunk, fokozódott formában is képzelhető, mikor t. i. a túlságosan elfinomított testrészek már teljes aránytalanságban egy u. n. *túlfinomodott* szervezetet állítanak elének, melynek különösen mozgató részei már a várható teteményképesség mögött messze elmaradnak.

Az aztán önként következik ebből, hogy finom lehet a szervezet anélkül, hogy egyszersmind gyenge volna s viszont erős lehet anélkül, hogy egyszersmind goromba is volna, továbbá, hogy a finom és erős szervezet legtöbbször szilárd is, a goromba pedig egyszersmind petyhűdt és gyenge is, de persze ez alól kivételek is vannak s az ítéllehozatnál nem elégséges tisztán csak a test külsőjének a megtekintése, hanem szükséges a ló származásának figyelembe vétele és gyakran munkaképességének kipróbálása is.

Mindazonáltal az a ló, a mely száraz végtagokkal, erős fejlődésű, szilárd, jól körvonalozott inakkal és izmokkal rendelkezik s mozgása élénk és kiadó s teteményképessége az egyszeri szemlénél is nagy, bátran szilárd és egyszersmind erős és egészséges szervezetűnek is mondható; az a ló ellenben, a melynek izmai, inai, nem kövér állapotban is, elgömbölyödöttek, elmosódottak, végtagjai burkoltak, mozgása nehézkés, talán bizonyos értelemben erős s valószínűleg egészséges is, de bizonyára már nem szilárd, hanem petyhűdt szervezetű.

Vannak, a kik aztán azt hiszik, hogy jobb, okszerűbb takarmányozás, idomítás stb. által a petyhűdt szervezet valamivel szilárdabbá tehető. Hát ezt nem vonjuk ugyan kétségbe, de megjegyezzük, hogy a petyhűdt atyától és anyától eredő csikó igazán szilárdá sohase lesz, azon oknál fogva, melyet e tétel elején a szövetelemek különféleségéről beszéltünk.

Láttuk is a történelmi részben, hogy a szilárd szervezetű fajtak összármozása is valószínűleg egészen más, mint a petyhűdteké s tapasztalhatjuk a gyakorlati életben is, hogy szilárd és petyhűdt lovak keverése, keresztezése, a tenyésztőt nem igazán szilárd, nem is igazán petyhűdt, hanem a kettő között álló szervezetű bíró csikóval örvendeztet meg s csak ritka kivételek azok, a melyeknél a csikó e tekintetben inkább a talán szilárd szervezetű apjára, avagy a talán petyhűdt szervezetű anyjára út.

A ló vérmérséklete és természete.

vérmérsékletet némelyek a szervezet szóban rejlő fogalommal szeretik azonosítani, nézetünk szerint tévesen. Mert nem tagadható ugyan az, hogy a vérmérséklet minősége a szervezet minőségétől is függ valami, de viszont áll az is, hogy egy és ugyanazon szervezetű lónál a vérmérséklet (Temperamentum) különböző lehet.

Aztán vérmérséklet alatt nem is az értendő, hogy az állat szervei alak- és élettanilag miként vannak szerkesztve, hanem inkább az, hogy a szervezet a külső és belső hatásokkal szemben sajátos, egyéni módon hogy viselkedik, hogy nyilvánul. Más szóval tehát a vérmérséklet és az ezzel kapcsolatos természet (Natura, Naturell) a lónál is az, a mi az embernél s épígy léteznek phlegmatikus lovak, mint melancholicus vagy sanguinicus emberek s a mint szelid és házsártos emberek is vannak, úgy léteznek konok, jóindulatú stb. természetű bíró lovak is.

Az azonban bizonyos, hogy ezt a lónál is oly biztosan meghatározni és elkülöníteni, mint az embernél, nem lehet. De azért ki nem tudná megkülönböztetni pl. az élénk vérmérsékletű lovat a csendes, nyugodt, phlegmatikus vérmérsékletűtől, avagy a konok, ellenszegtűl természetűt az engedelmestől, jóindulatútól? Avagy nincs-e különbség az élénk vagy máskép-tűzes és az úgynevezett izgékonny vérmérsékletű és természetű ló között? aztán egy és ugyanazon lófajta keretében nincsenek-e különféle vérmérsékletű és természetű egyedek?

Nem is mondhatjuk ennél fogva, hogy a ló vérmérséklete és természete annak constitúciójával *elválaszthatatlannal* kapcsolatos, vagy még érthetőbben kifejezve: hogy emennek minősége, amannak milyenségére *egyedül* döntő; a vérmérsék és naturell inkább összeredménye, nyilatkozása a szervezet összes részei együttműködésének s leginkább az idegrendszer az, a mely, a ló miként történt nevelésével együtt, elhatározó tényezőt képez arra nézve, hogy az így, vagy amúgy és nem más-kép nyilvánuljon.

Azt mondtunk, hogy a ló miképp történt nevelésével együtt. Igen, a nevelés, a bánásmód, melyben különösen fiatal korban részesh a ló, nem kis szerepet játszik abban, hogy milyen természetűvé, vérmérsékletűvé válik az.

Egy élénk vérmérsékletű állat ugyan nem egykönnyen válik pl. flegmatikussá, vagy egy flegmatikus tűzessé, de az egyes, különösen előtérbe nyomuló tulajdonok, melyek az egyik vagy másik vérmérséklettel összefüggésben állanak, mégis nagymértékben módosíthatók a nevelés, bánásmód, idomítás stb. által.

Erre a gyakorlati életben is nem egy a példa. Alkalmas bánásmóddal pl. nem egy félénk, ijedős lovat bátrabbá, nyugodtabbá lehet tenni, s nem egy ellenszegülő, konok, erőszakoskodó lovat tett már a helyén alkalmazott szigor vagy más beavatkozás engedékenynyé. Elénk vérmérséklotték, tüzesek általában az ú. n. nemes lovak szoktak lenni s ezek válnak leggyakrabban izgékonyakká, ingerlékenyekké, is; ámha csikó korukban okszerűen a nevelés útján beavatkozunk, várható teteményképességük csökkenése nélkül, sőt inkább annak előnyére, kezesekké, bizalmasabbakká, biztosabban s veszélynélküliesen használatókká tehetjük őket.

A rossz szokások fellépését s meggyökerezését is, melyek mint ilyenek, a ló vérmérséklétével és természetével szorosan kapcsolatosak látszhatnak, nagy mértékben megakadályozhatjuk a szakértelmes nevelés és bánásmód által; épígy a hím állatok gyakran fékezhetlenné váló természetét is, előre bocsátott és helyén alkalmazott beavatkozással módosíthatjuk.

Mindebből eléggé kiviláglik különösen az, hogy a ló természetének és vérmérséklétének méltatása már a külem vizsgálatánál is fontos s annak megítélése már ez alkalommal is nem lehetetlen, mert hiszen a vizsgált ló ezt viselkedésében nagyrészt elárulja.

Égészségi állapotának vizsgálása közben tehát ezt is figyelemre kell méltatni épígy, mint mindazt, a mit a következő fejezetekben ecsetelünk.

A ló erőbeli állapota, vagy tápláltsága (Conditio).

Conditio szóhoz kötött fogalmat magyarban röviden, egy szóban kifejezni nem igen lehet. A ló testének munkára alkalmas voltát, vagy kevésbé alkalmas állapotát és tápláltságát akarjuk vele röviden jelezni, mikor mondjuk, hogy pl. jó, vagy rossz conditióban van a ló; eszerint vonatkozik a test ezen értelemben vett állapota egyfelől annak izmosabb, vagy izomszegényebb voltára, erőteljességére, vagy gyengeségére, másfelől a tápláltság és fejlettség, sőt az idomultság kisebb nagyobb fokára, a test zsírgazdagságára vagy zsírszegénységére, a hasüri szerveknek concentricusan vagy excentricusan történt fejlődésére s a vérmennyiségnek több vagy kevesebb voltára is.

A conditio vizsgálatánál tehát annak a megítélése képezi feladatunkat, hogy vajjon a ló testi állapota, erőbeli volta alkalmas-e arra, a mire számván van, vagyis képes-e megfelelni annak, a mi tőle követeltetik.

Sovány, leromlott, vérszegény lovakra, még ha teljesen egészségesek is, azt mondjuk, hogy rossz conditióban vannak, mert az ilyenektől valamely számbavehető képesség, munkásság nem igen várható. Ellenben jól táplált, de nem kövér, rendes, túlnemhajtott munka által megedezett, begyakorlott s belterjesen tápláló takarmányon jó erőben megtartott lóra, minthogy attól megfelelő teteményképesség várható, bátran rámondhatjuk, hogy jó conditióban van.

A kövér és túlkövér lovak, szedték legyen ez a haszontalan holt súlyt akár az istállóban, akár a legelőn magukra, jól tápláltaknak talán igen, de jó, megfelelő conditióban levőknek nem mondhatók, még akkor sem, ha petyhüdt szervezetű, nehéz lovakról van szó, mert ezeknél is megkívánjuk, hogy jó conditióban levőknek mondhatassuk, azt, hogy túlságos mennyiségű, haszontalan súlylyal megrakva ne legyenek, mert az ilyen fölösleges terű az izmok munkaképességének emelésére távolról se alkalmas.

Gyakran halljuk, hogy »a ló verseny formában van«, avagy »készen van a gyeprre«, »verseny conditióban van«.

E kifejezések azt jelzik, hogy az intensív táplálás folytán a verseny-lónál felhalmozódott vizet és zsírt — ezeket a holt súlyokat — az idomítás folytán sikerült legnagyobb részben eltávolítani; sikerült a lovat jó hátsóhoz: sikerült az izületeket, inakat szabaddá tenni; sikerült szóval a ló egész szervezetét oly állapotba helyezni, a mely állapotban az a természetből nyert erőt a rendszeről még magasabb folban érvényre juttatni képes.

Általában azt mondhatjuk, hogy a versenyfutást kivéve, minden közönséges szolgálatra alkalmas conditióban van az olyan ló, a mely erősen határoltan (markirozottan) fejlődött izmokkal és inakkal bír s a melynek hasa nem túlságosan nagy, de nem is felhuzódott, fősőleges zsírszövettel pedig teste megterhelve nincsen.

Es ezekben álláspontunkat, de a tudnivalókat is röviden jelezvén, lássuk most, hogy az eddig felsoroltak szem előtt tartásával, hogyan vagyunk a *nemes és közönséges* kifejezésekkel.

Nemes ló, közönséges ló.

ló külsőjének vizsgálása alkalmával nem egyszer hangoztatják a vizsgálók az előbb leírt szavakat, gyakran anélkül, hogy tisztábban lennének a fogalommal, mely azokhoz kötve van. Ilyeneken esik meg aztán az, hogy minden könnyű, nekik tetszetős formájú, felborsolt-paprikázott lovat, minden további gondolkodás nélkül nemesnek s minden nehéz, különösen nyugati származású lovat, legyen az a maga nemében bármily szabályosan alkotott és bármily jó, közönségesnek nyiivánítanak.

Pedig a ki nem feleli azt, hogy egy szabályosan alkotott, megfelelő constitutiójú és conditiójú nehéz igáslónak teteményképessége a tulajdonosra nézve époly hasznos és becses lehet, mint a könnyű és szép ló tulajdonosára nézve annak kecses formája, mozgása és intenzív munkája, az egy pillanatig se fog habozni, mikor pl. egy minden tekintetben kitűnő igáslóra a fennebbi jelzők egyikét vagy másikat alkalmaznia kell; vagyis a *maga nemében* épogy nemesnek fogja nevezni a kitűnő igáslovat, mint a maga nemében nemesnek hívja a kitűnő nyerges- avagy versenylovat.

Es méltán; mert a mily nemes, jó, egy angol félvér tenyésztőre nézve pl. a jó angol telivér, ép oly nemes, ép oly jó a mezőgardára nézve pl. egy jó belga, muraközi vagy francia nehéz ló s szomorú volna, ha az utóbbi csak azért, mert ő az angol telivért ekébe, boromába nem foghatja, azt közönségesnek nevezné.

Tágabb értelemben tehát nemes minden ló, legyen az szilárd szervezetű vagy petyhüdt, a mely a fajtájához tartozó jó tulajdonságoknak kiválóan birtokában van; a miért pl. az orosz ügető ló vagy az anglo-norman ló nem tiszta származású, azért a maga nemében igen nemes lehet s viszont habár az arabs telivér általában már azért is nemesnek nevezhető, mert tiszta származású, mégis ki méltatná a nemes jelzőre az oly arabs vagy angol telivért, a mely pl. már tenyésztésileg »nem sikerült« s máskülönbben is talán egy haszontalan gebe, a melynek értéke a bőrével egyenlő avagy — élő állapotban — teljesen haszontalan.

Egészen más aztán, ha arról van szó, hogy milyen származású valamely ló; vajjon nemes származású-e vagy nem, mert ha ki lehet mutatni egy lóról, hogy apja s anyja az előbbi értelemben vett nemes lovak voltak, semmi okuk sincs azok ivadékát még akkor is nemes származásúnak nem nevezni, ha a nemes jelzőre az ivadék távolról sem érdemes.

A nemes és nem nemes vagy közönséges szók problematikus jelentését s a zavart, melyet okoznak, be is látták már többen s azért a nemes szót a *melegvérűvel*, a nem nemeset vagy közönségest pedig *hidegvérűvel* cserélik fel.

Ez olyanféle, mint az embernél a kék és nem kék vér kifejezés s nézetünk szerint meglehetősen szerencsétlenül van választva, vagyis még semmitmondóbb, mint a nemes és közönséges kifejezés, mert eltekintve attól, hogy valamennyi ló melegvérű, vagyis oly hőkülönbőség a vérben, a mely a hideg kifejezésre feljogosítana, egyik és másik lóminőség között fenn nem forog, még a közbeeső alakokról sincs a megnevezés szempontjából gondoskodva, pedig a lófajták egy nagy részét éppen azok teszik ki, a melyek a nemes és közönségestől vagy mondjuk a hideg- és melegvérűektől eredve, egy átmeneti minőséget képviselnek.

Lelemény dolgában az sem nevezhető szerencsésebbnek, a ki az u. n. nemes lovak csoportját *könnnyű vagy nyerges ló*, a közönségesekét pedig *nehéz vagy igazló* fajtáknak nevezi, mert ismét eltekintve attól, hogy ez a megkülönböztetés nem annyira a származás minőségére, mint inkább tisztán a használatra vonatkozik, még homályosabb az előbbi megnevezéseknél azért is, mert a legtöbb, úgynevezett nyerges ló fajta egyszersmind kocsiló fajta is, másrészt pedig a háti- vagy nyergeslótól a szekeres és kocsilovon keresztül egészen a gazdasági- vagy más igazlovakig, mint már jeleztük, egy egész átmeneti láncolat létezik, sőt vannak lócsoportok, a ponyk, melyeket a többivel egy kalap alá venni szintén nem lehet.

Mindezeknél fogva talán nem cselekszünk helytelenül, ha a nemes és nem nemesnek a jelzett értelmében vett fogalmát el nem dobla, származására nézve az ismeretes beosztás mellett maradunk s azt mondjuk, hogy vannak *keleti* s vannak *nyugoti* származású lovak s léteznek e kettő között álló *átmenetiek*, s végre vannak az úgynevezett *ponyk*, melyek *északiaknak* is mondhatók.

Ez aztán nem zárja ki, hogy a lófajtáknak teli- és félvér, meg nyugoti és illetőleg hidegvér szerinti osztályozását is el ne fogadjuk, annak idején és helyén országoként tárgyalván azokat.

Mielőtt e fejezettel végeznénk, helyénvalónak látjuk az előbb jelzett négy csoportbeli lovaknak főbb kültemeni ismérveit itt felsorolni.

A *keleti származású* lovak szilárd szervezetűek, könnyű testűek, gyors mozgásúak, vékony bőrűek, finom, szilárd csontúak, finom szőrzetűek és szívós, erős patájúak.

A *nyugoti származásúak* petyhüdt szervezetűek, nehéz testűek, lassú mozgásúak, vastag bőrűek, durvább csontúak és szőrzetűek, s nagy porhanyó patájúak.

Az *átmeneti lovak* a szerint, a mint bennük a keleti származásúnak avagy a nyugotinak vére túlyomó, egyik vagy másikhoz inkább hasonlítanak, leggyakrabban azonban a kettő között állnak.

A *ponyk* vagy törpelovak végre inkább a szilárd szervezetű keleti lovakhoz állanak közelebb, de a magassághoz képest szélesek lévén, e tekintetben már inkább a nyugotiakhoz hasonlítanak.

Ily értelemben valamely ló »hovátartozása« könnyű szerrel megítélhető lévén, használhatóságának meghatározása is könnyebbé válik;

a végczél pedig ez; mert megkérhatunk valamely lovat szebbnél-szebb és hangzatosabb jelzőkkel, de ha czélunknak származásával, szervezetének minőségével, conditójával, egészségi állapotával stb. meg nem felel, ha maga mint individuum mitsem ér; rá lehet tetoválva akár a csillagos ég s nyakában fűgghet quintessentionális vérenek mustrája gyémánt üvegcsében, ezekkel s nemesebbé, jobbá, használhatóbbá, reánk néve tenyésztési értelemben értékesebbé nem lesz.

oly ló, mely a fajtáját jellegző jó tulajdonokkal kiváló mértékben bír s az azokkal járó téteményképességet magas fokban birtokolja s ivadékaira mindezt át is örökíti a maga nemében a telivér névre ép oly érdemes, mint az a ló, a melynek származását a proféta-kanczág vagy a royal mares-ekig vissza lehet vezetni.

Hogy aztán ily értelemben félvérül pinzgau lovak épúgy képzelhetők, mint félvérül Orlov-lovak vagy Gidránok, az önként következik, valamint hogy léteznek nem telivér, de telivértől származott félvérül vagy magasfélvérül angol vagy arabs lovak.

Sohse játszvon hát a lótenyésztés és lóismerés a szókkal; ragadja ki inkább a kifejezések tömkelegéből a gyakorlatban legjobban megálló, fogalmat, mely egy vagy több kifejezéshez köve van s az elfogulatlan, józan ész számára adjon legtöbbit, mert végre is az itt a döntő kérdés, hogy: *jó-e a ló?* Már pedig nevezze bár pl. a fogarasi lovakat akárki nemesnek, de nem telivérnek, vagy mondja a muraközi nehéz lovat bárki közönségesnek, vagy akár hidegvérűnek, azért jó, ha jó a maga nemében, vagy rossz, ha rossz, ez is, az is épúgy, mint az angol vagy arab ló.

Mi rámutattunk álláspontunkra, hát tovább mehetünk.

Vér, telivér, félvér stb.

lőre bocsátván, hogy sokan a »vér« szót s az annak tulajdonított értelmet, mihelyt nem tisztán élettani alapon méltattatik, üres frázisnak tartják, lássuk mindenekelőtt, hogy mi mindenféle értelemben vették ez a szó: »vér«.

Használtatik ez a kifejezés a nemes helyett és a fajta helyén; a származást akarják tehát jelezni, mikor pl. azt mondják: »vérbeli állat«, »vérlős«, vagyis hát: *nemes állat, fajtabeli ló*.

A tenyésztők általában a »vér« szóhoz még bővebb fogalmat is kötnek, melyet csakis úgy határozhatunk meg, ha azt mondjuk, hogy ezáltal az állat szervezetének alakját, szervei alakulásának módját, a környezet iránti kifejezést s végre azon képességet jelezzük, melynél fogva az állat alakját, szervezetét és az ezekből eredő tulajdonait utódaira átörökíteni képes. (Tormay.)

Mások nem mennek ilyen messze, vagy ha úgy tetszik: még messzebb mennek s azt mondják, hogy a vér azt a »tulajdonságokban« rejlő részt jelzi, melyet valamely ló az u. n. *telivér lótól* nyert vagyis birtokol s ehhez képest aztán vannak *telivér lovak, félvérek, vérben magasan és vérben alacsonyan állók*, léteznek $\frac{3}{4}$ és $\frac{7}{8}$ s az ég tudja még, hogy mi mindened vérték. (Szerencse aztán igazán, hogy *vérmékkültek* még ezen hányadoságot hánytorgatók szerint sincsenek.)

Érdekes aztán módfelett az is, hogy a hippologok legnagyobb része csak azt a lovat tartja *telivérnek*, a mely a *general stud-bookba*, a telivérek törzskönyvébe bevezetett apától és anyától származik, vagy oly szülőktől ered, melyek maguk is arabs credésűek voltak.

Ezek szerint pl. a pinzgaui nehéz ló, legyen bár visszavezethető ezer tiszta pinzgaui ösrre, nem telivér azon egyszerű oknál fogva, mert az áriai vagy arabs lónak, avagy a berbernek a vére nem csörgedez ereiben úgy, mint az angol telivér lóban s a mi fő: a *general stud-bookba* sincs bevezetve.

Ezeknek aztán ki merne beszélni pl. telivér lippizai lóról vagy Noniusról és Gidránról, sőt csak lesütött szemmel lehet beszélni telivér *angol-arab* lóról is, daczára annak, hogy az angol és arabs szerintők is telivér, így összekeverve hát *dupla telivér!* De mikor nincs ama bizonyos stud-bookba bevezetve.

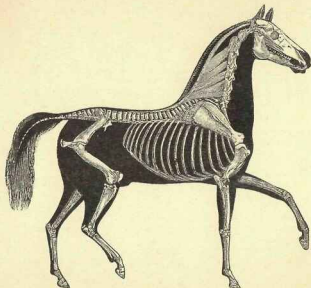
Az ily módon túlhajtott »vérkérdés« gyeplőhúzóivá szegődni mi hajlandóságot nem érezünk; de anélkül, hogy konokul és feltétlenül az individuális potentia (egyéni képesség) védői és hangoztatói mellé sorakoznánk, mi is elismerjük, hogy van arab és van angol telivér ló, hanem azt merjük állítani mégis, hogy van más telivér ló is; vagyis minden

A ló csontváza és küleme.

A ló egész testének szilárd alapját, mint már tudjuk, az ú. n. váz képezi, erre van mintegy ráépítve, vagy ebbe van behelyezve mind az a szerv és készülék, mely az egész testet teszi s ennek mikénti alakulásától függ nagy részben az az alak, melylyel a ló teste bír. (Lásd a 18. ábrát).

Ez a csontváz részint magába zárja, részint borítja és védi a lágy részeket, részint ezek rátapadva és vele összekötvé, támasz-

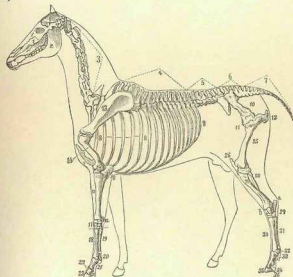

18. ábra. A ló csontalapja és testalkata.

pontokat, ízületeket, emeltyílkarokat képezve járulnak és pedig lényegesen, az egész szerves gép, a ló testének képezéséhez.

A boncztan feladata a ló kétszázötven csontból álló vázának

tűzetesebb leírása, mi célunkhoz képest csak a következő, külemtanilag elkerülhetlen csoportok ismertetésére szorítokunk. (Lásd a 19. ábrát.)

19. ábra. A ló csontváza.

1. A koponya csontjai.	14. A fölkarcsont.	26. A térdalácsont.
2. A hátsó állcsontok.	15. Az alkarcsont.	27. A nagy } alcsoncsont
3. A 7 nyakcsigolya.	16. A könyökcsont.	28. A kis } alcsoncsont
4. A 18 hátsócsigolya.	17. A lábtő 8 csontja.	29. A csánk 6 csontja.
5. A 6 ágyékcsigolya.	a) a horgas csont.	a) a sarokcsont.
6. A keresztcsont.	18. A szárcsont.	b) a csigacsont.
7. A 18 farkcsigolya.	19. A kapocsont.	30. A szárcsont.
8. A 36 borda fele része.	20. Az egyenítőcsont.	31. A kapocsont.
9. A szűgcsont.	21. A csüdcson.	32. Az egyenítőcsont.
10. A csípőcsont.	22. A pártacsont.	33. A csüdcson.
11. A fancsont.	23. A patacsont.	34. A pártacsont.
12. Az ülőcsont.	24. A nyircsont.	35. A patacsont.
13. A lapocscsont.	25. A kocsz v. fölcsoncs.	36. A nyircsont.

Ez a csontváz izmokkal, pólyákkal, szalagokkal, inakkal stb. felszerelve és a bőrrel borítva képezi a ló testét, melynek koponyáurében az agy; gerinczürében a gerinczagy; szájrégében a fogak, a nyelv; toroklürében a gégefő és garat; mellüregében a tüdő, a szív; hasüregében a gyomor, belek, máj, lép; medenczürében a vesék, a petefészkek, a méh, a húgyhólyag stb. vannak elhelyezve.

Az így összealkotott test külsőn szempontról tekintve, a következő testtájakkal vagy részekkel bír. (L. a 20. ábrát)

1. A koponya.	23. A torok.	43. A hát.
2. A homlok.	24. A torkolati viszér-barázdá.	44. Az ágyék.
3. Az üstök.	25. A sörényél.	45. A far.
4. A tarkó.	26. A sörény.	46. A fark.
5. A fül.	27. A mar.	47. Az oldal.
6. A halánték.	28. A szügy.	48. A sarkantyú ér.
7. A vaksgem.	29. A vállszög.	49. A has.
8. A szembolt.	30. A váll vagy lapoczka.	50. A lágyék vagy horpász és a haskorca.
9. A szem.	31. A fölkar.	51. A csipő.
10. Az orrhát.	32. A könyök.	52. A kancshajlat.
11. Az orr.	33. Az alkar.	53. A koncz.
12. Az orrlyuk.	34. A szarubéka v. gesztenye.	54. A czomb.
13. A szájrés.	35. A lábtő.	55. A térd.
14. A felső ajak.	36. A szár.	56. A csánk.
15. Az alsó ajak.	37. A boka.	57. A czombhajlat és horgasin táj.
16. Az áll.	38. A csüd.	58. A csánkhajlat.
17. A pofa, orca és arczléc.	39. A bokaszőr.	59. A herék.
18. Az állkapcza.	40. A pártá.	60. A vassora (kancznál a csecs).
19. Az állgödör.	41. A pata.	61. A végbél és kancznál a péra.
20. A torokjárta.	42. A sarok.	
21. A fültömírigy-táj.		
22. A nyakoldal.		

Az ezen apróbb részletekből álló test 3 főrésze osztható, t. i. fejre (Caput), a mely a nyakkal és farkokkal az ú. n. kormányzó részt képezi; törzsre (Truncus), mely fix vagy mozdulatlan résznek is mondatik és végtagokra vagy lábakra (Extremitates), melyek mozgató részeknek is hivatnak.

Mi azon beosztást tartjuk czélszerűnek, a mely a nyakat és farkat a törzshöz számítja s ehhez képest a három főrészt nevezetesebb apróbb részleteinek egymáshoz viszonyát, még közelebbi megnevezését és felvését a következőkben adjuk.

A fej. (Lásd a 20. ábrát.) Legmagasabb része ennek a koponya (Cranium 1), melyből az üstök (3) és fül (5) indulnak ki s mely hátul a tarkóval (Occiput 4) érintkezik, oldalt pedig a halántéket (Tempora 6), vaksgemet (Fovea temporalis 7) és szemboltot (Arcus orbitalis 8) képezi. Aláfelé a koponya érintkezik a homlokokkal (Frons 2), ennek két oldalán vannak a szemek (Oculi 9), a szem alatt az orca, arcz-léc és lejjebb, az orrhát oldalán a pofa (Buccae 17). Az orrhát-táj (Regio-nasalis 10), az orra (11) és orrlyukakba (Nares 12) folytatódik s a felső ajakkal (Labium anterius 14) és alsó ajakkal (L. posterius 15), a szájrést (Rima oris 13) képezi. Az alsó ajakon alul az áll (Mentum 16) és az állgödör (19) van, mely a torokjárta (Regio submentalís 20) folytatódik. Az arcz-orri rész mögött és alatt, a nyakba való átmenetelnél az állkapczáj (Regio Masseterica 18).

A fej a tarkónál és toroknál összeköttetésben áll a nyak útján a törzsszel.

A törzs. (Lásd a 20. ábrát.) E testrésznek meg lehet különböztetni mindenekelőtt nyaki, mellkasi, hasi és medencei részletét.

A nyaknak (Collum) két oldaltája van (Regiones laterales colli 22), mely felül a sörényt (26) hordó sörényéll (25) függ össze, alul pedig a torkolati viszérbarázdá (Fossa jugularis 24) közbeékelődésével a toroktáji élbe (Regio trachealis 23) megy át. A fejvel való összekötődésénél, az állkapczák mögött és a fültövek alatt találjuk a fültömírigy-tájat (Regio parotidea 21) a mellkasba átmenetnél, a szügyet jelző 28. szám táján pedig a szivgödört (Fovea supraclavicularis).

20. ábra. A ló testtájai.

A mellkasi részletet (Thorax) képezi fenn a nyakkal összeköttetésben levő mar (27) s az e mögött fekvő hát (Dorsum 43). Ezek alatt terülnek el a mellkasnak oldaltájai (Regiones thoracis laterales 47), melyeknek meg lehet különböztetni lapoczka alatti és bordái táját (Regiones scapularis et costalis). Az oldalok és a könyök közötti tájon van a lapoczka mögötti gödör (Fovea axillaris). A nyak alatt s a két vállszög (29) között terül el a mellkasnak szügyi tája (Regio sternalis 28).

A hasnak (Venter 49) több tája van, nevezetesen: a) a lapdós porcozi táj (Regio gastrica) a szügy végződésénél alul; b) mellsőhasi táj (Regio epigastrica), mely a rekeszizomtól az utolsó borda függélyes irányig terjed; c) borda alatti hasi táj (Regio hypochondriaca) és a középső

hastáj (Regio mesogastrica), melybe beléiesik az ágyék (44), a lágyék vagy horpasz és a köldök (50); *d)* a *hátsóhasi táj* (Regio hypogastrica), melynek hátsó és alsó részén terül el a szeméremtáj (Regio pubis) a csecscsel, herékkel (59) és vaszorával (60). Ezen a részen van továbbá a térdnél összeköttetésben a haskorcza.

A medencei (Pelvis) részlet a törzs hátsó felét képezi s meg lehet rajta különböztetni a keresztájt (Regio sacralis) vagy más szóval a *far* (45), melyből a fark (Cauda) (46) nyúlik ki. A farrészlet két oldalán van a csípőtáj (Regio cosarum 51), mely hátrafelé a kőnczajlatba (52) és ilgumóba, lefelé pedig a kőnczba megy át. A fark alatt és a két kőncz között van a gát (Perinaeum), mely a szeméremtájjal összeír s melyen a kanczánál a péra s minden lónál a végbél (Anus 61) van elhelyezve. A gáttáj végződési helye a két ccomb között hasitéknak hivatik.

A végtagok. (Lásd a 20. ábrát.) *a)* A *melles végtagok* legfelső része, mely a törzshöz kötőszóvettel és izmokkal van odafüggeszve: a lapoczka (Scapula 30); ez a fölkarra (Brachium 31) a vállszögletben (29) egyesül. Ez ismét a könyökénél (32) az alkarra (Antibrachium 33) függ össze, mely belső felületén a szarubékát (34) hordja. Ezután a lábtő (Carpus 35) következik, hol a szárnak (Metacarpus 36) az alkarra való füzülése van. A szár a bokán (37) át a csüdbe (Phalanx prima 38) vezet. A bokafüzlet hátsó felületén van a szarusarkantyú és a boka-szőr (39). A csüd végre a pártába (Phalanx secunda 40) és ez a patába (Phalanx tertia 41) ízesül.

b) A *hátsó végtagok* legfelső része a kőncz (Femur 53) a medenczével csontfüzüléssel függ össze, úgy nemkülönben a térdben (Patella 55) a ccombba (Crus 54) is. A ccomb a csánk- (Tarsus 56) ízletben a hátsó szárral (36) egyesül, ez alatt van a hátsó boka (37), melyben a csüd (38) ízesül; aztán a párta (40) következik, míg végre a hátsó láb is a patában (41) és sarokban (42) véget ér.

Ezen egyes részek fejlettsége, formája, egymással összeköttetése, minősége dönti el a ló egész külsőjének formáját és minőségét s a test tétevényképeességének foka e részek mikénti alakulásától ép úgy függ, mint a többi testrészekről vagy szervekről.

Lássuk hát most, egyebek előtt, ezen részeket közelebbről és részletesen.

A ló külső részeinek részletes leírása.

A) A fej és egyes részei.

okan abban a téves hitben, hogy a fejből a ló használhatóságára, értékére következtetni nem lehet, oly valaminek tekintik ezt a testrészt, a mely felett legjobb néhány semmitmondó szóval elsiláni.

Mi nem tartozunk ezek közé, mert habár jól tudjuk mi is, hogy a fejnek egészben vett *alakja* nagyon alárendelt szerepet játszik a ló tétevényképeességében, mégis nem feledjük, hogy a fej formája, nagysága, egyes részeinek minősége nem kicsinyelhető támaszpontokat nyújtanak többek között annak a megítélésére, hogy attól a lótol mi és mennyi várható.

Mert nem kell figyelmen kívül hagyni, első sorban azt, hogy a fej az agynak, hogy úgy mondjuk: az értelemnek széke s koponyai részleteinek pl. nagysága, formája, befolyással van az agy nagyságára is és így a ló értelmi képességeinek mekkorasága, közvetve a fej alakulásától is függ.

De másrésről, a mint azt tüstént látni fogjuk, a fejből a ló fajtájára, ivarára, korára, *szervezetére*, természetére is következtetni lehet, sőt amaz érelemlénylvanulások, vagy másként: indulatkifejezések, melyek lovaknál ép úgy jelentkeznak, mint más állatoknál, épen a fejen figyelhetők s láthatók meg legjobban.

A fej egyes részeinek a fontossága aztán külemtani alapon véve is elég szembeszökő, ha pl. meggondoljuk, hogy a ful alakja és nagysága, a szemek minősége, az orrháti vonal iránya, az ajkak és a szájjalkata stb. mind hozzájárulnak először ahhoz, hogy a fej tetszetősége vagy rúttá legyen s vele az egész test is szebbé vagy csúfabbá alakuljon; de hozzájárulnak ahhoz is, hogy a ló használhatósága fokozódjék vagy csökkenjen — a mint az, ezután mondandókból eléggé ki fog tűnni.

Mindezeknél fogva mi a fejjel ép úgy általában, mint részleteiben, lehető kimerítően foglalkozunk s mindenekelőtt különbséget teszünk a *száraz* vagy *finom* és a *húsos* vagy *göromba* fej között.

A *száraz, finom* fej (lásd a 21. ábrát) szikár, vagyis a csontokat kevés kötőszóvet és zsír fedi s vékony bőr borítja, mely alatt még az apróbb véredények is látszanak. A csontok élei, szögletei jól kivehetők. A fejen levő összes szőrzet vékony szálu és rövid. A fülek finomak, hegyesek és nem gyökök. Az orrcimpák erősen íveltek, az orrlyukak tágak, az ajkak lágyak, rugalmasak. A szemek gyökök s nem fekszenek

mélyen. Az állkapczák szilárd izomzatúak s nem vaskosak. A torokjártatág és száraz.

21. ábra. Finom fej.

sége többnyire fajta és származási jeit képez és pedig úgy, hogy a finom fej szilárd szervezettel, keleti származású, élénk vérmérsékletű, nemes, a goromba fej ellenben általában petyhüdt szervezettel, nyugoti származású közönséges, flegmatikus lóra mutat.

Közbevetjük itt, hogy az ú. n. *sovány fejét* nem téveszti össze a finom száraz fejével az, a ki figyelembe veszi, hogy a soványág minden fejformánál és minőség-nél előfordulhat és hogy a test soványágával együtt jár, miért is leggyakrabban rosszul táplált, vén, elcsigázott állatoknál találkozunk vele.

Azt talán nem kell aztán különösen hangsúlyoznunk, hogy a vaskosabb, gorombább fej, ha ugyan túlságosan el nincs nehezdedve, a nyugoti származású, petyhüdt szervezettel lovaknál hátrányosnak vagy hibásnak nem nevezhető; ellenben nemcsak szépségi, hanem használati hibának is mondható az esetlen és goromba fej a keleti származású, szilárd szervezettel lovaknál, különösen akkor, ha túlságosan el van nehezdedve.

A mi aztán épen a fejnek könnyebb vagy nehezebb voltát illeti, meg lehet különböztetni a testhez képest *kicsi és könnyű, nagy és nehéz* fejeket. Rendesen kicsinek nevezik a ló fejét akkor, ha annak hossza a marnál levő testmagasság $\frac{1}{3}$ -át megközelelti; középnyagnak mondják akkor, ha annak $\frac{2}{3}$ -ét és nagynak, ha három vagy több ötödét teszi ki.

Némelyek a fej nagyságát és ezzel kapcsolatos súlyát, mely 20 és 40 kiló

22. ábra. Goromba fej.

24. ábra. Vénasszony fej.

arányosabb egész képződik s a fej ezáltal jellegzőbb formát és kitejezést nyer, míg végre az öreg korban többnyire megnyúlik s ismét elformátlanodik.

Az ivarbeli különbség meglehetősen szembeszökő és abban áll, hogy a csődör feje nagyobb, állkapczái részlete erősebb; az arczorri részlet is erősebben fejlett s a szemek általában nem oly nyugodt kifejezésűek, mint a kanczáéi.

A herélt lovak, különösen a fiatal korukban fosztattak meg heréktől, inkább a kanczáéhoz hasonló fejfel birnak s ezeknek, t. i. a kanczáknak a feje, rendesen kisebb, szárazabb s finomabb részletekkel bír, mint a csődöré s szemek nyugodtabb tekintetűek.

A fej egyes részeinek, különösen a szemeknek, füleknek s orrczimpáknak viselkedéséből, eltekintve egyebektől, gyakran igen biztos következtetést lehet vonni a ló természetére. S ez használati

között mozoghat, valami mellékes dolognak tartják s ismét mások túlságosan latolgatják. Mi a testhez képest túlkicsi és könnyű fejét ép úgy, mint a túlnagyot és súlyosat, az aránytalanság miatt, csőfnak tartjuk s azt hisszük, hogy e testrésznek az arányossága nemcsak szépségi, de hasznosítási tekintetben is előnyös, mert a végtagokra eső súlypontnak irányítására a fejsúlya is befoly, de e mellett a ló jó vagy rossz vezetéke a fej által kiváló mérvben feltételezettek. Ne is mondja nekünk senki, hogy lehet a ló feje akár oly nagy, mint egy kis bögő, mert ha jól van a nyakra illesztve és a száj lágy, a ló jó

25. ábra. Rosszindulatu ló feje.

vezetékű leend (Wrangel); ne mondja, mert az esetlen, nagy fej, a nyakhoz jól illesztve nem is lehet épen azon aránytalanság miatt, mely a fej és a többi testrészek között tenforog.

A mi a kor- és ivarbeli különbségeket illeti, erre nézve megjegyezzük, hogy a csikó feje rendesen arányilag rövid és elgömbölyödő s legerősebben a koponyái részlete van kifejlödvé. Az orcai és orri részlet élei és szögletei elmosódottak s az állsontori részlet gyenge fejlettségűek. A szemek kifejezés-nélküliek s az orrczimpák általában lohadtabbak, az életkor haladtával mindezek megváltoznak, úgy, hogy a részek erősbövése, kiélesedése és megnagyobboldása mellett,

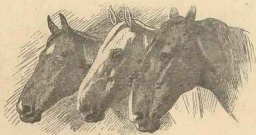

26. Ijedős ló feje.

szempontból nem kis fontossággal bír. Szükségesnek tartjuk hát már itt a következők figyelembe ajánlását.

Oly lovak, melyeknek szemei, mérsékelten künn ülők, nyugodt, de bátor és biztos tekintetűek s melyeknek fülei fennállóak s csak mérsékelt játéktűak, orrczimpáik pedig ívelten állók ugyan, de nem akaratosan fágítottak: rendesen jóindulatúak szoktak lenni s bizonyos előkelőség fedezhető fel rajtuk. (L. a 21. ábrát.) Oly lovak ellenben, melyek kis és mélyen ülő szeműek, melyeknek szemedelei húsosak, félig záródottak, fülei kissé hátradőlők és kevés mozgékonyssággal bírók, melyeknek továbbá orrczimpáik lohadtak: általában kevés intelligenciával bíró, nagyon is csendes, flegmatikus természetűek szoktak lenni. (Lásd a 22. ábrát.)

Vannak aztán lovak, melyek félig behunyt szemekkel, büszkén meg-szege fejüket, fulukat előre és felfelé irányítva s orrczimpáikat felhúzza, a büszkeségnek és önértetnek minden jelét mutatják. (Lásd a

27., 28., 29. ábra. Egyenes fej. Fél kosfej. Kosfej.

32. ábrát.) Nem így azon lovak, melyek alig mozgó, benn ülő, kicsi szemmel, horgasztott, játék nélküli fülekkel, letyfedt ajakkal és orrczimpákkal, az aluszékonysságnak, önértethiánynak minden jelenségét előlulják. (L. a 24. ábrát.)

Azok a lovak aztán, a melyek künn ülő szemeket forgatva, haragosan és nyugtalanul tekintenek körül, miközben szemük feléje az orr felé eső szögletnél nagyon látható lesz, továbbá melyeknek fülei teljesen hátraszegezve vannak s orryukaikat kitágítva, czimpáikkal együtt felső ajkukat időnkint fel-felemelik: rosszindulatúságuknak, gonosz természetüknek adják félremagyarázhatatlan jelét. (L. a 25. ábrát.) Végre az a ló, a melynek künn álló szeme feltűnően ide-oda tekint, úgy, hogy szemféhére különösen a szembolt felé eső részen lesz láthatóvá s emellett füle nyugtalanul s inkább hátra irányítva mozog, orrczimpái pedig fáradhatatlan szagló- és fúvó mozgásokat végeznek — többnyire félnék, ijedsz természetű szokott lenni. (L. a 26. ábrát.)

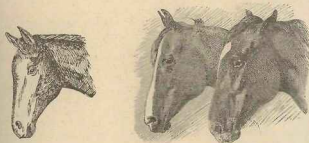
A mi aztán a fejnek egészben veit formáját illeti, azt nagyrészen az arcorri rész alakja, vagyis a profilvonal határozza meg.

Ily értelemben a fejnek következő formái lehetnek:

1. Az egyenes fej. (L. a 27. ábrát.) E fejalak arcorri vonala a homlok kezdetétől az orrczimpáig egyenes, vagy majdnem egyenes. Nemesebb származású lovaknál gyakoribb s általában a szép fejalakok közé sorolják.

2. A fél kosfej. (L. a 28. ábrát.) Így nevezik a homlok kezdetétől az orrhát közepéig egyenes, innét kezdve azonban megvelődött vonallal bíró fejet. Ha az orr görbülete nem nagy, ez a fejalak is tetszetősnek mondható. Gyakran észlelhető a nápolyi és lipizzai lovaknál és ezek származékainál, úgy nemkülönben a hazai Noniusoknál.

3. A kosfej. (L. a 29. ábrát.) E fejalaknál a profil ívelődése a tarkónál kezdődik s ha nagyfokú, szépnek valóban az elfogult se mondhatja. Daczára ennek, ez a fejalak pl. a múlt században igen kedvelt volt, ma azonban ritkán találkoznak vele. Jóllehet a ló haszonvételeére ez a fejalak hátrányosan nem igen foly be, tenyészállatoknál mégsem mondhatjuk előnyös fejalaknak, mert végre is nagyobb azok száma, a kik ezt a fejformát nem szeretik, mint azoké, akik szeretik.

30. ábra. Juhfej.

31. ábra. Ékfej.

32. ábra. Ökörfej.

4. A juhfej. (L. a 30. ábrát.) E fej a homlok és felső orrháti tájon, különösen a szemboltok között, ki van domborodva, innét kezdve pedig az orrhát egyenes és nem lapos, hanem elgömbölyöd. Nézetünk szerint habár az angol telivér lovaknál is elég gyakori, nem szép fejalakulál.

5. Az ékfej. (L. a 31. ábrát.) Az elülről ép úgy, mint oldalról tekintve ékalkot mutató, vagyis felül széles, alul elkeskenyedett fejet nevezük így s minthogy az elhgyesedés gyakran igen nagyfokú, tetszetősnek mondani nem igen lehet.

6. Az ökörfej. (L. a 32. ábrát.) Így szokták azon fejalakot nevezni, a mely a mellett, hogy esetlen és nehéz, még a négyuszóghz közeledő formával is bír s különösen felső részeiteiben húsos, elburkolt s szélességi méretéhez képest rövid. Közönséges lovaknál elég gyakori és nagyon is nem szép.

7. A disznófej. (L. a 33. ábrát.) A majdnem derékszög alatt álló fülekkel étkentett, koponyai részletén húsos, a szembolt tájtól lefelé elhgyesedő, kis szemekkel ellátott fejet nevezik így s lónál általában csúfnak tartják.

8. A vénasszonyfej. (L. a 24. ábrát.) A hosszú, sovány, keskeny fejet szokás és nével illetni. Ez a fejalak, beesett szemekkel, lógó fülekkel és ajkakkal, többnyire rosszul táplált, elcsigázott, beteges vagy aluszékony lovaknál, különösen az öregebb korban fordul elő s bátran visszasztízónak mondható.

33. ábra Disznófej.

9. A csukafej. (L. a 23. ábrát.) E fejalaknál az arczori vonal a közép tájon be van horpadva. A homlokki részlet rendszeren széles és domború s az orrhát elkeskenyedő. Ha a horpadás csekély, ez a fejalak igen szépnek mondható s nemes származású lovaknál — pl. az arabnál — igen gyakori. A túlságosan behorpadt orrhát már a fej szépségének emeléséhez nem igen járul, azért az ilyen csukafejet aztán nem is tartja szépnek senki.

Meg szokták még különböztetni az u. n. számár- és öszvérféjet is a lónál, minthogy azonban ezeknél csak a fül nagysága és alakja vétetik alapul, külön feformának nem mondhatók.

A fej egyébiránt egyenes irányban van fellüggesztve a nyakra s ritka az oly ló, a mely ferdén illesztet fejjel születik. Az ilyen ferdén álló fej, hogy sem nem szép, sem nem alkalmas, az önként érthető.

A mi már most a fej egyes részleteit illeti, ezek között a legmagasabb helyet a fülek között elterülő tarkó (20. ábra 4.) foglalja el, mely részben a fejhez, részben a nyakhoz számítható s éppen e miatt lényeges befolyást gyakorol a fejnek a nyakkal való mikénti összeköttetésére. Alapját a tarkócsont s részben az első nyakcsigolya veti meg s belőle indúl ki a nyakon végigfutó tarkószalag, mely a mar és hátón is egészen a keresztájjá ágazik. Ezen kívül más szalagok és izmok, melyek a fejizetlés erőstéséhez járulnak, erednek és tapadnak itt s mindezeket a bőr feszesen borítja.

Éppen azon oknál fogva, hogy a tarkó lényegesen befoly a fejnek a nyakkal való mikénti összeköttetésére, vagyis mivel a fejizetlés erősebb vagy gyengébb volta, a fejnek jobb vagy rosszabb illesztése, mozgékonyága stb. a tarkó milyenségétől függ, elkerülhetetlen, hogy e testrészszel bővebben ne foglalkozzunk.

Fonak mondhatjuk a tarkót általában, ha az hosszú, széles, erős fejlődésű és mérsékelt domborodva megy át a nyak tarajába; hibásnak kell mondanunk általában, ha oly alakulási és fekvésű, hogy e miatt a fej a nyaktarajnál alacsonyabbra vagy magasabbra esik, mert ez esetben a fejillesztés hibás lévén, általa a mozgékonyág és szép fejhordás hátrányosan befolyásoltatik.

A tarkó hibás volta állhat annak rövidségében és keskenységében, mikor is a fülek közötti tér kicsi lévén, a tarkó a reá tapadó szalagok és izmok számára elegendő tért nem nyújt s e miatt gyenge; állhat továbbá hibás volta túlmagas- és túlalusony-ságában, mely esetben a fejnek a nyakkal való hibás összeköttetése forog fenn. Nem lehet végre szabályosnak mondanunk a tarkót, ha az túlsóvány vagy túlszírosodott, mert előbbi esetben a tarkón levő lágy részek gyengén fejlettek s e miatt a tarkó nemcsak hogy nem lehet elég erős, hanem még a kantar vagy kötőfék tarkószíjja által is igen könnyen feltörethetik; utóbbi

esetben pedig a lágy részek túlsok kötőszöveti és zsírrészekkel lévén megterhelve, a fej szabad mozgatása megnehezíttetik.

Egyébiránt a szilárd szervezetti lovak tarkója szilárdabb, mint a petyhüdt szervezettiék, ez tehát figyelembe veendő épügy, mint az, hogy a csödör tarkója általában szélesebb, erősebb mint a kanczáé vagy herédé s fiatal csikónál épügy, mint öreg lónál, a tarkó rendszeren gyengébb szerkezetű.

Nem kis figyelmet érdemel továbbá a tarkó sérülése, mely lehet kis vagy nagyfokú, de általában veszélyes, mert könnyen gonyultyodás és sipoly képződésre vezet s e bántalmak meglehetősen makacs természetűek. A tarkónak kézzel való megtapintását, tehát pl. lovásárlásnál, nem jó elmulasztani, mert széles tarkószíjjal a sérült helyek könnyen elrejtethetők.

Megemlítjük befejezésül, hogy a tarkó és első nyakcsigolya közt egy, csupán lágy részekkel fedett rész van, hova ha késsel beszúrunk, a nyult agyat találva, a lovat gyorsan és biztosan kiirthatjuk.

Ugyancsak a fülek között fekszik és a homlokra lóg le az üstök, (l. 20. ábra 3.) ez a hosszú szőrokból álló pamacs, mely ha szép, a fej tetszettségé tételéhez nem kis mértékben járul hozzá.

Nemes származású, szilárd szervezetti lovak üstöke finom szálló, gyakran hosszú is, de nem igen sűrű növéssű; ellenben a nyugoti származásuaké tömött és durva szálló, gyakran nagyon dús és göndör is. A ménék üstöke rendszeren dúsabb mint a kanczáké s a csikóé felálló és göndör szokott lenni. A felálló, kuszált üstök semmiféle lónál sem mondható szépnek, a koszos tövű még kevésbé. Kupeczek tömött növéssű üstökkel bíró lovaiknál szilakot szoktak kitépni, hogy ezáltal nemesebb származásúnak tüntessék fel azokat; czél szerű hát az erre irányuló viselkedésnél, különösen a szilak vékonyságát megfigyelni.

A fülek (l. 20. ábra 5) kilemtant szempontból nemcsak azért bírnak fontossággal, mert a fej szépségét nagyságuk és alakjukkal befolyásolják, hanem azért is, mert a halló szerveknek külső részeit képezik. Alapját a fülnek a fülkagyló veti meg, mely tövével a belső halló szervekbe folytatódik s mely több hozzá tapadó izom segítségével, minden irányban mozgatható.

Szépnek szokás mondani a ló fület, ha az a fejhez arányostva, nem nagy, ha majdnem függőlegesen hordatik és mozgékony. (L. a 21. ábrát, mely igen szép, arányos, szabályos és jó alkattú füleket mutat.)

Vannak, a kik a fülek alakjára, nagyságára, felkérésére semmi súlyt se fektetnek s egyedül azt kívánják, hogy a ló süket ne legyen.

Nem lehet tagadni, hogy léteznek ugyanis csunya fülekkel bíró lovak, a melyek egyébképen kiválóbbak, mint egynemely u. n. szép füllel bíró; de azért éppen semmibe se venni e testrész alakját, minőségét, mégis hiba volna, mert látuk már az előbbieken, hogy a fülnek formája és viselkedése a lónak általánosan való megnézésénél előnyösen felhasználható.

Különbözetten a fül állására és formájára, a következő alakokat szokás megkülönböztetni.

1. A tehénfűl. (Lásd a 34. ábrát.) Így nevezik a széles, vastag, széjjel álló és majdnem derékszögben fekvő fület, melyet lónál szépnek mondani csakugyan nem lehet. Többnyire petyhüdt lovaknál találjuk, de akad a szilárd szervezettiék között is ló, pl. mindjárt az angol telivérnek

között, melynek ilyen füle van. A tapasztalásból ítélve, a tehénfülű lovak csendes, jóindulatúak s munkásak szoktak lenni; nehéz igazolva látni tehát a fülalak ellen nem szólnak; de már könnyű lovaknál, habár tudjuk, hogy a többi között pl. *Cintra*, ez a szép teteményképességű versenylő is ily füffel volt ellátva, mégsem tartjuk ezt a fülalakat olyannak, a melyet dicsérni lehetne, mert a nem elég élénk vérmérsékletnek egyik jelét képezi s határozottan csúf.

2. *A nyúlful.* (L. a 35. ábrát.) A keskeny, hosszú, hegyes és egymáshoz közelálló füleket nevezik így. Ha az ily fülek nem túlságosan vékony kagylóúak és nem túlmozgódotok, a szebb fülalakok közé sorozhatók; a túlvékony nyúlful elfinomodott szervezetet, a túlmozgókat pedig erkölcsösségre mutat. Hogy egyébiránt a nyúlfulú lovak igen kitűnőek lehetnek, megmutatta *Kincsem*, a melynek a nyúl- és az alább említendő számárfül között álló fülalakúsa volt.

3. *A számárfül.* (L. a 36. ábrát.) Így, az aránylag hosszú, széles, felfelé irányuló, de egymástól távol álló füleket nevezik s nem tartják szépeknek különösen akkor, ha kellő mozgékonyssággal nem bírnak. Sokszor igen nemes származású lovaknál is előfordulnak.

34., 35., 36., 37., 38. ábra. Tehénfűl. Nyúlful. Számárfűl. Egértűl. Dísznöfűl.

4. *Az egérfűl.* (L. a 37. ábrát.) Ez egyike a szebb füleknek, föltevén, hogy nem túlságosan kicsi. Általában az aránylag rövid, vékony kagylójú, hegyén elkerékített fület nevezik egérfülnek s ezelőtt a nagyobb füleket gyakran csonkították a ló tulajdonosok ilyenén, hogy a fejnek tetszetősebb formájá legyen. Nem akarjuk a mások kedvét rontani, de mi az ilyen füleknek, minthogy az a fej nagyságával nincs arányban, csak feltételelesen vagyunk barátai.

5. *A díznöfűl.* (L. a 38. ábrát.) A vaskos, széles, előre- és lefelé görbült füleket így, mely az állat mozgásakor letyfedten ide-oda lötyög. Nem sokat érő, közönséges, petyhüdt lovaknál fordúl elő s nézetünk szerint valamennyi fülalakulás között ez a legcsínyább.

A fülek egyike vagy másika állhat kajlán is; ez persze hiba, mert benuálás következtében jön létre; az egészséges, ép fülek egyformán szoktak állani s csak a beteg és nagyon kimerült lovak látgatják le mozdulatlanul egy vagy mindkét fülüket.

Az ép, egészséges ló füleivel folyton figyel s különösen arra fordítja fülkagylóját homorú felületét, a merről a hang jó. Minden igaz ok nélkül a füleket folyton és fáradhatatlanul ide-oda hegyező ló vagy ijedős, félnék, vagy rossz szemű, avagy vak szokott lenni; a füleket állandóan hátrafelé irányító pedig rúgós vagy harapós.

A figyelmes lövzsgáló a fület nemcsak kívülről szokta jól megnézni,

hanem belé is nyúl az ujjával, meggyőződést szerzendő arról, hogy vajjon érzékeny-e a ló füle és nincs-e benne valamely kóros bántalom jelen. A mely lónak fülebe lehet nyúlni anélkül, hogy avval szemben ellenállást fejtene ki, az valószínűleg az idegrendszer, különösen az agy tomplúságában szenved, az a ló pedig, mely füle megközelítését egyáltalán meg nem engedi, rendszeren idültbebb fülbetegségben sínylik, vagy hibás, rossz bánásmód következtében vádál lett. Gyakori ez utóbbi eset oly lovaknál, melyeket pl. patkolás alkalmával le szoktak vülcni-fogókkal, csipetőkkel, vagy éppen fogakkal szorongatván azok egyik vagy másik fülét, avagy ostornyélet vagy egyebet dugván annak kagylónyílásába.

A fülek állásának, formájának a ló tetszetősebb voltára való befolyását s fontosságát a lókupeczek is már régen felismerték s érezték. Innen van, hogy ezek a túlnagy füleket még ma is csonkítják, a lógókat pedig a kantár homlokszíjja segélyével vagy a levonó izmok átvágásával, avagy a ló szőréhez hasonló szintű selyemfonál behúzásával és összeállításával igazítják. Ugyanezek abban a hitben, hogy a ló fület szebbé tessék, annak védelemre rendelt belső kagylószerét lenyírják, meg nem gondolva, hogy az a szőr a pornak, piszoknak s rovaroknak behatolását van hivatva megakadályozni.

Végezetül felemlítjük e tételnél, hogy a lovaknál a süketséget felismerni biztosan csak hosszabb megfigyelés után lehet; mindazáltal gyanús, hogy süket az olyan ló, a mely szólitgatásra, sühintásra nem igen hederit s tenyérről, ha észrevétel nélkül ráitünk, kirúg.

A koponya, másként fejtető, vagy fej-él, (L. 20 ábra 1.) a fülek között a tarkótól a homlokig terjedő azon fejrész, mely üreben a nagy agyat zárja. Kiseb-nagyobb domborodottsága az agy gyengébb, vagy erősebb fejlettségére s így a ló kevesebb vagy több tanulmányi képességére enged következtetni.

A halántékok (L. a 20. ábra 6.) a koponya két oldalán a vakszemek fölött fekszenek és az állkapczai izület kiegészítéséhez is hozzájárulnak. Keleti származású lovak halántéka száraz, kiálló; nyugotiaké burkolt, elmosódott szokott lenni.

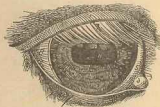
A vakszemek, jobban mondva a halántékgödrök (L. 20. ábra 7.) a szemek felett vannak s egészséges fiatal lovaknál többnyire kitöltöttek, ellenben beteges, vén lovak ezen gödrei mélyek szoktak lenni. Erősen fejlett, magas halántékkal bíró lovaknál egyébiránt a vakszemek sűrűpedtebbek még akkor is, ha a ló egészséges és fiatal. Kupeczek, minthogy a beesett szemgödrök általában az öregség jelének tekintetnek, ez irt fel szokták fújni. Jó tehát ezt el nem felelni.

A szemboltok. (20. ábra 8.) A szemek és vakszemek között lévő csontvev s ezek kisebb-nagyobb ivelődése elhatározó befolyást gyakorol a fej formájára. Így pl. juh-, kos- és disznófej-alaknál erősen ívelt, a többi fejalaknál kevésbé. A fej tetszetőssé tételéhez ez a rész nagyban hozzájárul, sőt a szemek tökéletes fejlődésére is enged következtetni, mert a lapos, kevésbé ivelődő szembolt rendszeren gyengében fejlett, kisebb szemmel jár együtt. A szembolton kopasz helyek szem- és agybántalmakban szenvedő lovaknál fordúlnak gyakrabban elő, azért ezeket gyanús szemmel kell nézni, épúgy, mint az eltérő színű szőröket,

melyek ha fehérek, vénségre mutatnak, ha pedig nem olyanok, mint a többi szőr, valószínűleg a vénség álcázása czéljából festettek.

A homlok (20. ábra 2.) a szemek között és az orr fölött elterülő azon fejrész, a mely fenn a koponyával érintkezik. A mérsékeltlen széles, kevésbé domborodó vagy lapos homlok csak emeli a fej szépségét; a keskeny, horpadt vagy a nagyon is széles s talán túldomború homlok ellenben a fejet tetszetősebbé nem igen teszi. Legarányosabb a homlok, ha szélessége a fej hosszának $\frac{1}{3}$ -adát teszi ki. A keskeny homlokú lovat azért sem szeretik, mert az ilyennek koponyai részlete is keskeny s az ily ló agybántalmakra fogékonyabb. Bőrhorzsolások a homlokon szinte gyanúsak, de már az itt nagy ritkán előforduló szarúkinövések (szarvak) semmi jelentőséggel sem bírnak. A homlokon előforduló jegyekről később leend szó.

A szemek. (20. ábra 9) Ha valamelyik állatnál, hát a lónál határozottan igen fontos testrész a szem, mert igaz ugyan, hogy a vak lovat is lehet használni és pedig bizonyára jobban, mint a rossz szeműt, de

39. ábra. Lószem

hiába, legjobban mégis az épszemű ló használható. Ez az egyik oka, hogy a szemmel kimerítőbben szándékozunk itt foglalkozni, a másik ok erre az, hogy a szemhibák kiváló mértékben öröklődnek; tenyészllovak megválasztásánál tehát e testrésznek tüzetes vizsgálata felettén fontos.

A ló szemének formája, nagysága, kifejezése egyébiránt az egész fejnek tetszetősebbé tételéhez, vagy visszaszítóbb voltához is lényegesen hozzájárul s mint már láttuk, a szem viselkedéséből a ló rossz, vagy jó természetére, flegmatikusabb vagy tüzezebb voltára is következtetni lehet.

A szem egyébiránt a szemtekéből vagy golyóból és az ú. n. segédszervekből áll s kívülről látható főbb részei a következők: (1. a 39. ábrát.)

1. a felső, 2. alsó szemfedél; 3. a belső, 4. a külső szemszöglet; 5. a pislahártya; 6. a könnyhóscska; 7. a pillaszőrök; 8. a szemteke túllókhártyája; 9. a szivárványhártya vagy Iris; 10. a szőlőfürt testecskék; 11. a szemlyuk, vagy láta (pupilla), melyre a szaruhártya (cornea) van kifeszítve.

Az egészséges szemet ha vizsgáljuk, azt látjuk, hogy az tiszta, nedves és egyforma nagyságú. Elülről tekintve, az ilyen szemnek rendszeren csak a pupillája és a szivárványhártyája látszik s ennek is felső harmada a szemhéj által többnyire fedve van. Kiálló tüzes szemű lovaknál a külső szemszögletnél a túllókhártya egy része is látható. Ha az egészséges szem üvegszerű szaruhártyáján s a pupillán át a szem belsejébe tekintünk, minthogy az abban fekvő lencse és üvegtest ép állapotban átlátszó, nem fogunk mást látni, mint egy fekete irt. Ha tehát a pupillán apró fehér pontokat, vagy csillagos fehér foltokat látunk (lásd a 40. és 41. ábrát), a szaruhártya elhomályosodásával avagy szürkehályoggal van dolgunk, melynek közelebbi, tüzetes meghatározása az állatorvos

dolga. Megjegyezzük azonban erre nézve mi is, hogy ha ez az elhomályosodás nincs közvetlenül a pupilla előtt, a látás még fennállhat; minél inkább elzárja azonban a fénysugaraknak a látán keresztül a szembe való jutását, a látás annál tökéletlenebb.

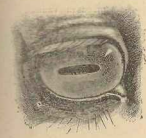
40. ábra. Hibás szem.

41. ábra. Hibás szem.

A pupillanyílás elé olykor a megnagyobbodott szőlőfürt testecsek (39. ábra 10) is olyképen lóghatnak le, hogy a látást zavarhatják, szüköség tehát ezeket is figyelemre méltatni, megjegyezvén, hogy fehér kalappal vagy sapkával szemet ne vizsgáljunk, mert az a szín, folt alakjában visszatűz; öződik s esetleg ott is látunk szemhályogot, a hol nincs.

Akadhatunk aztán oly szemre is, a melynek szaruhártyája talán ép, de a pupillán át a szemlencse látszik. Ez a lencse részletes vagy általános megzavarodása és elhomályosodása esetén észlelhető s közelebbi meghatározása szintén a szakértő állatorvoshoz tartozik.

42. ábra. Tágult pupilla.

43. ábra. Tágult pupilla.

Van aztán továbbá arra is eset, hogy a szemlencse talán ép, de az ú. n. üvegtest van megbetegedve. Ezt a bántalmat, minthogy az ily szem látája zöldes színt mutat, közönségesen zöld hályognak nevezik.

Végre előfordul, hogy a ló szemének minden hártájája szép tiszta és

átlátszó, a lencse és üvegtest sem beteg, de a ló azért mégis vak. Ezt a vaktságot feketehályognak vagy *szépvakságnak* szokták nevezni s a szem fényérző idegei azok, a melyek ilyen esetben meg vannak betegedve. Felismerése nem könnyű, mégis erről gyanús az oly szem, a mely kisebb, mint a társa. Az *időszakí szemgyuladásban (havivakságban) szenvedő lovak szeméi se szoktak egyforma nagyságúak lenni*, azért tehát jól megfigyelendő, hogy a ló mindkét szeme egyforma nagy-e. Megyebíránt a szemek vizsgálásánál jó a következő fogásokhoz nyúlni.

Mint hogy az ép szivárványhártyának (39. ábra 9) az a sajátsága van, hogy erősebb világosság behatására összehúzódik s ennek következtében a láta megszűnik, sötétségben ellenben a szivárványhártya elernyvedvén, a pupilla kitágul: állítsuk a vizsgálendő lovat az ablak felé, s nézzük, s jegyezzük meg, hogy látja szűkül-e és mennyire; aztán borítsuk le szeméit félig tenyerünkkel s vizsgáljuk, hogy a sötétben pupillája tágul-e? Ha azt tapasztaljuk, hogy előbbi esetben, t. i. a világosság behatására oly módon megszűnik a pupillája, a mint a 42. ábra mutatja, ellenkező esetben, t. i. sötétben pedig úgy kitágul, a mint azt a 43. rajz feltünteti, biztosak lehetünk, hogy fényérző és ép szemmel van dolgunk, feltéve, hogy azt egyébképen is egészségesnek és épnek találjuk.

Különböen a következő eljárást ajánlhatjuk meg a szemek vizsgálatánál.

Ostorra! kezünkben álljunk két-három lépésmenyire a ló elé s emeljük meg előtte az ostort, mintha ütni akarnók őt, de úgy, hogy suhogást, levegőmozgást ne okozzunk. Ha a ló fejét elkapja, vagy hátrál, jele, hogy egyik vagy mindkét szemével lát. A felől aztán, hogy melyik szemével lát, vagy mindkettővel lát-e, könnyű meggyőződni, ha felváltva egy-egy szemét külön-külön vetjük hasonló próba alá.

Végre a szem épségét, vagyis a ló látóképességét úgy is vizsgálják, hogy akadályokat, pl. kifeszített köteleket, élére állított deszkákat stb. tesznek a mozgóló útjába, melyeket az épszemű ló vagy kikerül, vagy át lép, a vagy ló azonban e tárgyakban, ha elég magasan vannak elhelyezve, kivétel nélkül megbotlik.

Az előbb jelzett időszakí szemgyuladásra, vagyis a havi vakságra mutatnak egyebek között a kopasz helyek, melyek a belső szemzölgétek táján, az orcán keletkeznek részint gyógykezelés, részint az edző könyvek következtében; ezt a szemátlalmat azonban, ha már elmut, még a szakértő állatorvos is csak igen tüzetes vizsgálat után képes biztosan konstatálni, azért gyanú esetén czélszerű idejkorán ahhoz fordulni, mert úgy ez, mint a szépvakság kezességi hiba, mely az adás-vevést feloldja.

A lovak között ép úgy, mint az emberek között, vannak rövidlátók, azonban a szemhibára lónál legfeljebb ijedősségből következtethetünk, az ijedősség pedig próbáközben könnyen felismerhető. Nem szabad persze felednünk, hogy a rossz bánásmód, hibás nevelés stb. is ijedőssé tehetik a lovat, vagyis ha valamely ló ijedős, nem következtetés, hogy rossz szemű; de az úgynevezett bolksósság igen gyakran mégis hibás szemű lovaknál észlelhető.

A szem minőségére és kifejezésére való tekintettel lónál megkülönböztetjük:

1. a *parázzszemet*, mely nagy és túllökártyája majdnem egész körben látható;
2. a *díszösszemet*, mely kicsi, mélyen ülő és nyugodt;
3. a *düledt vagy ökörszemet*, mely künn ülő, nagy, de kifejezéstelen;
4. az *élnék szemet*, mely arányos nagy, fényes, eleven tekintetű és kifejezésteli;
5. a *nyugalatlan szemet*, mely folyton forog és vadtekinetű;
6. az *üvegszerű szemet*, melynek szivárványhártyája nem rendes barna, hanem szürke, fehér, vagy gyöngyházszerű;
7. a *csókaszemet*, mely a láta kivételével egészen fehér;
8. a *gyűrűs szemet*, melynek pupillája körül az Iris fehér gyűrűt képez, de egyéb részletlen barna.

Mondanunk se kellene talán, hogy e szemminőségek a látószerv jóságára közvetlen befolyást nem gyakorolnak, mindazonáltal a tapasztalás azt bizonyítja, hogy a barna szivárványhártyájú szemek erősebbek, a kicsi szemek pedig szembántalmakra fogékonyabbak; az pedig, hogy ezen szemformák közül ki melyiket szereti, nagyon egyéni dolog, de bizonyos, hogy az ökor- és díszösszemet tetszetősnek kevés ember fogja mondani.

A szemek alatt az orrhát mögött és az állkapzca előtt terül el az *örházt* vagy *orca* és az *örházt*- vagy *arcáléc*. A nemes származású ló ábrázata szikár, a közönségessé húsos, vaskos; az előbbinél az ábrázatec magas és száraz, az utóbbinál alacsony és elburkolt. Ugyan e helyen, de lejjebb, fekszik a *pofo* (20. ábra 17), mely közönséges lovaknál nemkülönböen vaskos, nemeseknél ellenben laposabb, kevésbé duzzadt szokott lenni.

Az *orca*, *arcáléc* és *pofo*nak még közelebbi vizsgálatát sem szabad elmulasztani, mert az *orcán* a kopasz helyek, mint már mondtuk, szemátlalomra valhatnak, az *arcálécen* és *környékén* levő bőrhegedések pedig esetleg a szont meglekésének lehetnek nyomai, a *pofo*tájon meg fogsipoly s nyálvezeték sipoly lehet jelen.

Az itt elsorolt fejrészek előtt és a homlok alatt fekszik az *örházt* és *ori* (20. ábra 10. és 11.). E két rész alakulásától függ, mint láttuk, nagy részből az egész fej formája. Keleti származású lovak orrhátja száraz s inkább lapos, mint domború és észrevehetően megy át az orczáléba s *pofo*kába; a nyugoti, nehéz lovak orrhátja ellenben domború, burkolt, s alig lehet észrevenni a határát.

Az *örházt* középtáján olykor hordapt helyet, vagy éppen megkeményedett, talán fel is tört részt találunk. Ez a kényszerféleknek a nyoma s ha *csödör* orrán látjuk, talán még eltekinthetünk tőle, de herélt- vagy kanezalónál arra kell hogy gyanúnk ébredjen, miszerint az az állat a vasalást nem tűri, vagy másképp rosszündulatú.

Az *ornak* s vele kapcsolatosan az *orczippáknak* az x alakú porcveti meg alapját s ennek alakja és ivelődése szintén elhatározó befolyással van a fej alakjára. Általában a tömpe és ivelt czippákkal bíró lovak lyukú orrot tartják szépen, ám ez inkább a keleti származású lovaknál található fel; nyugoti lovak orrczippái lohadtabbak s ezeknek orrlyukai is kisebbek.

Az *orrlyukak* (20. ábra 12) első sorban azért érdemelnek kiváló figyelmet, mert a ló száján át lélegezni nem tudván, az egész légmennyiség,

amely a tüdőbe vagy onnét kijut, e lyukakon keresztül kell, hogy útat vegyen: azért a tág orrlukak minden lónál előnyösnek mondhatók. De az orrlukak falait bélelő nyákhártya minősége is igen fontos jeleket szolgáltathat a légzőszervek egészségi állapotára nézve, azokat tehát tüzetesen megvizsgálni nem is mulasztja el senki s vegye figyelembe azt, a mit az erre vonatkozó tételnél már elmondottunk.

Az ott említett kiegészítésül megjegyezzük: hogy fiatal, egészséges lovak ornyákhártyái rózsapirosak, simák, nedvesek, öregebb lovakéi halványabbak; túlvere vagy nagyon is halvány, sárgás avagy szederjes nyákhártya, amely mellé talán még száraz is, vagy éppen a mely sebesedett, fekélyes betegségre gyanús. Ha aztán e mellett az orrból kenőcsszerű, piszkos nyák foly, az a ló valószínűleg taknyoságban szenved. Az ily állatot a nem szakértő okvetlenül állatorvossal vizsgálta meg.

Az orrúrbán egyébírát kisebb-nagyobb tömlő-szerű képletek, ú. n. polypusok is előfordulnak olykor s van eset, hogy a légzést megnehezítik.

A mely lónak orrcimpái nyugalom közben feltűnően mozognak s túlságosan tágulnak, annak légzőszerve vagy a hártás üreg, melyben a tüdő fekszik, alighanem beteg. Az ily lovat tehát czélszerű mihamarabb fulladozásra nézve állatorvossal megvizsgáltatni.

Előfordul végre, hogy a légutakban, különösen pedig a légcsőben, valamely akadály, pl. szűkülés miatt a levegő nem áramolhat szabadon s a miatt hörég vagy sipolás észlelhető. A hörég és sipoló lovat — habár némelyek e bántalomra ügyet se vetnek — mi tenyésztésre nem mernők lelküismeretesen ajánlani.

Az ajkák (20. ábra 14 és 15) minden lónál akkor igazán jók és alkalmasak, ha feszesek és zártak, vagyis ha a szájrés (20. ábra 13) nyitva nincs.

Nemes lovak ajka finom bőrű s csak néhány vékony tapintószőr van rajta. Nyugati lovaknál vastosabb az ajak s ezeknél olykor formális bajusz- és szakáll-szőrök nőnek. A lógó, vagy éppen beült ajak nemcsak hogy nem szép, de hátrányos is, mert a tápfelvétel elé ezáltal némi akadály gördül; aztán a beült ajkú ló arról is gyanús, hogy a hűdés más testrészt is érte, vagy alkalomadtán érni fogja.

A patkolás nem tűrő, ellenszegülő természetű lovak ajkain rendszeren a pipának nyomai láthatók, olykor meg a szájrés szegletei vannak az u. n. lengyelcipa által feltörve; a szájrés szeglete különben keményszájú, rossz vezetékű lovaknál a zablá által is feltörött, azért mindkét irányban szükséges az ily lovat vétel előtt kipróbálni.

A megnyitott szájrés mögött terül el a szájrég, mely többek között a fogakat és a nyelvet rejti magában.

A fogakról később igen kimerítően akkor fogunk megemlékezni, mikor a ló életkorának meghatározásáról szó lesz; s a nyelvre vonatkozólag azonban megjegyezzük, hogy a lóvásárló sohase restelje kihúzni és megnézni s ugyanekkor a szájréget bélelő nyákhártyát is figyelmeztetni, mert a ló egészségi állapotára, különösen pedig az emésztő szervek kóros bántalmaira már ezen nyákhártya minőségéből is következtetni lehet.

Égészséges ló szájrége mérsékelt meleg és kissé nyálas és nyákos.

A forró, száraz, vagy a nagyon is nyálas és nyákos szájrég nem mutat egészséges állapotot s többnyire a toroküreg vagy az emésztő szervek betegségének jele.

A szájrégvizsgálat alkalmával egy pillantást nem kell sajnálni a zápfogaktól se, mert hibásan kopott zápfogakkal bíró lóval sok a baj.

A nyelv épségének megítélése nem nehéz, mert az ily nyelv rugalmas, mozgékony s nem lóg ki a szájból.

Némely ló rossz szokásból s nem betegség folytán lógatja ki a nyelvet; erről majd a rossz szokások tárgyalásánál emlékeztünk meg.

Ugyancsak a szájrégben, a metsző fogak és záp-, illetőleg csődtörnél az agyartogak között terül el az ú. n. hordász, mely a zablát van hivatva viselni s vizsgálata éppen e miatt csak nyer fontosságban, a mennyiben ennek minőségétől is függ, hogy a ló kemény- vagy lágysszájú-e, azaz nehéz vagy könnyű vezetékű-e.

Nehézvezetékűek, vagyis keményszájúak legtöbbször a magas, de lapos vagy eldomborodott hordászszal bíró lovak szoktak lenni, lágy szájúak, vagy könnyűvezetékűek ellenben az olyanok, melyeknek hordász alacsony s e miatt a zablá a nyelven fekszik, avagy az olyanok, melyeknek hordászja élesesontú és vékony nyákhártyájú. Akadnak oly lovak is, melyeknek csak egyik oldali hordászja nehézvezetékű s ezek az egészen keményszájú lovaknál is kellemetlenebbek. Éppen ez utóbbiak, t. i. a félig vagy egészen keményszájú lovak hordászja szokott feltörve lenni némelykor egészen a csontig; sőt van eset, hogy magából a kis állcsontból egy elhalt darabka hiányzik.

Egyébírát megjegyezésre méltó, hogy a ló könnyű vagy nehézvezetékű nemcsak a hordász minőségétől függ, hanem befolyást gyakorol erre — mint már láttuk — a fej tüzése és — mint látni fogjuk — a nyak alkata s még egyéb is.

A szájrég vizsgálatánál még a szájpádnak megtekintése is indokolt, mert itt szorgaták a tudatlan kovácsok s más kontárok a »békát« nyomogatni, vagyis ha a ló bármilyen oknál fogva nem eszik, a szájpádat az első, melyet ezek a kuruzslók tüzes vassal megégetnek némelykor oly keservesen, hogy hetekig kell aztán az állatorvosnak a gyógyítással kinlődnia.

Az alsó ajak kiegészítő részéről az állról (20. ábra 16) kevés a mondani való, de az állgödörrel (20. ábra 19.) meg kell említenünk, hogy ide fekszik, ha ugyan és a mikor alkalmazatik, a zablá állandó láncza, mely a ló könnyebb és biztosabb félkezeletése czéljából vétetik igénybe. A túlsóvány, száraz állgödört a keményszájú lónál (melyet ily lánczcza is szükség fekezni) a lovasok nem szeretik, mert könnyen feltörnek; a túlhúdos, lapos, erős állgödör a feltörésnek jobban ellenáll, de a fej orri részletének tetszetősebbé tevéséhez nem igen járul.

E helyen a keményedett bőrrészeket s esetleges sebek — mint az önként érthető — arra engednek következtetni, hogy a ló nehezen kormányozható, keményszájú, s zóval a szolgálataban nem eléggé megbízható, a mit pedig a vevőnek jó előre tudni.

A torokjárat (lásd 20. ábra 20.) a lónál ama háromszögletű tér, amely az állgödörtől kezdve, az allkapczák között egészen a nyakig terjed, s izmokkal, mirigyekkel, kötőszövettel stb. van kitöltve.

Minden lónál előnyös, ha a torokjárat bő, mert a mellett, hogy az ilyen a fej megszegését s ezzel a jobb vezetékét teszi lehetőbbé, még

a fültömírgyének (20. ábra 21.) a nagy állsontok és a nyakcsigolyák közé szortását és így azok meglobosodását sem segíti elő. Aztán bizonyos az, hogy a bő torokjáratban, az ott elhelyezett szervek (a garat, gége stb.) erősebben fejlődtek, mint a szűk torokjáratban; de valaminthogy a túlszűk torokjárat a fejnek nem biztosít elég mozgékony-ságot, úgy a túlbő igen is nagyot biztosít s pl. nyerges lovaknál mind a két eset hátrányos.

E helyen szokás egyébiránt az állalatti mirigyek állapotát vizsgálni. S ezek megvizsgálását elmulasztani nem is szabad, mert lehet, hogy ha azok dagadtak, érzékenyek s mozgathatók, hát csak egyszerű mirigykór van jelen a lónál; de lehet, hogy az állalatti mirigyek érzéketlenek, kemények, mozdíthatatlanok s ekkor már gyanúra adnak okot s talán épen a taknyosság gyanújára.

Ugyancsak e helyen, a nagy állsontot vágányában lehet a ló érverését ujjunkkal a legkönnyebben kitapintani s ezt tegyük is mindannyiszor, a hányszor lovat vizsgálunk, szem előtt tartván mindazt, a mit erre nézve már előbb az egészség és betegség jeleinek tárgyalásánál mondtunk.

A már jelzett *fültömírgyáj* végre azért érdemel említést, mert e tájon, közvetlenül a bőr alatt fekszik a fültömírgy, mely a nyálát egy vezetéken keresztül a 3-ik zápfog táján a szájtüregbe önti s mely eldugulás vagy más bántalom esetén meglehetősen gyakran meg szokott dagadni a lónál. Az ilyen megdagadt fültömírgyre mondják a kuruzslók, hogy »egere« nőtt a lónak s ez az egér az, a melyet aztán ugyan ők foggal s fogóval szorongatni és tüvel szurkálni elég ostobák.

B) A törzs és egyes részei.

A törzs, mint már említettük, a test nyugvó részének is nevezetetik, azon résznek tehát, melyet a lábak visznek tovább s melyet a fej, nyak és fark kormányoznak.

Jelztük, hogy mi a nyakot és a farkot is a törzshöz számítjuk s ehhez képest azokat is e fejezet alatt ismertetjük.

Tagadhatatlan, hogy ha a ló törzsét egészen tekintjük s arányaira nézve a többi testrészekkel összehasonlítjuk, azt mondhatjuk, hogy lehet a törzs a fejhez és a lábakhoz képest épígy arányos és aránytalan, mint a hogy a fej és végtagok a törzshez képest.

Az egész test arányairól és alapformájáról azonban külön fejezetben óhajtván megemlékezni, itt egyenesen rátérünk a törzs egyes részeinek tárgyalására, elsőnek vevén a fej után következő nyakat.

A nyak (lásd 20. ábra 26.) szilárd alapját a 7 nyakcsigolya (lásd 19. ábra 3.) veti meg s a rátapadó izmok, szalagok és inak segítségével a fej és az igazi törzs közötti összeköttetést létesíti.

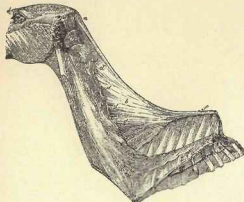
A fej és nyak függesztést és mozgást nagymértékben befolyásoló tarkószalag elhelyeződését és berendezését szükségesnek tartjuk itt rajz kíséretében közelebbről is ősmertetni, hogy ezután mondandóink annál érthetőbbek lehessenek.

E szalag, melynek a rajz (l. a 44. ábrát) nyaki részletét tünteti fel, a nyakszirtscsont tarkónyújtványától két ággal kezdődik s meg lehet

különböztetni kötélszerű (a) és lemezszerű (b) részét, melynek oldalt fogas nyújtványai (d) vannak, a nyakcsigolyák tövis nyújtványai között pedig hosszabban futó (c) szalagai. A tarkószalag nyaki része a marnál (f) átmege a hátí részbe, (e)-nél pedig egy tojásdad lyukat képez. Mind e részeket több izom egészíti ki s a bőr borítja.

Külemteni szempontból meg lehet különböztetni a nyaknak két *oldalát* (20. ábra 22) felső vagy *sörény élét* (20. ábra 23),-az alsó vagy *torokéllét* (20. ábra 23) és a *barázdáját* (20. ábra 24).

Illesztésére nézve állhat a nyak *magasan*, *vízszintesen* és *mélyen* s a míg pl. a könnyű nyerges- és kocsilovaknál a nyaknak magas illesztése a szabadon való mozgathatóság szempontjából nagyon kívánatos, addig pl. a nehéz igavonó lovaknál nemcsak hogy nem szükséges, de sőt a mélyebben való illesztés előnyösebb, mert a terű tovább mozdításánál

44. ábra. A nyak és tarkó szalaga.

az ilyenkor előbbre eső testsúlypont hatatosan közreműködik. Versenylovaknál még az egészen vízszintesen álló nyaknak se vagyunk elleneségei, mert ily nyakillesztés mellett az első lábak terőrelése nagyobb, mint a magasan illesztett nyaknál.

Mi ennélfogva könnyű szekeres- és nyergeslovaknál a 45-ik, gyorsabban mozgó vadász- és versenylovaknál a 46-ik és igásllovaknál a 47-ik ábrával feltüntetett nyakillesztést tartjuk legalkalmasabbnak.

A mi a nyak hosszát és vastagságát illeti, bizonyos, hogy a hosszabb és izmosabb nyak nagyobb teteményképességet fejtethet ki, mint a rövid és vékony; mindazáltal, a míg pl. a nehéz lovaknál a rövidebb és vastagabb nyak, addig könnyű lovaknál a hosszabb és vékonyabb leend a legalkalmasabb, mert előbbieknél a közös fej-nyak és karizom *vonó-ereje*, utóbbiaknál pedig annak *emelő-ereje* jó számításhoz, már pedig vonó-erőt a kisebb téren felküzde, de nagy tömegű, emelő erőt pedig a nagy, vagy hosszú téren, központostottan fekvő izom képes igazán kifejteni.

Éz okból, a míg aránytalannak, de hibásnak is kell tartanunk a nehéz lónál a vékony, hosszú nyakat, addig arányosnak kell mondanunk és alkalmasnak kell tartanunk azt a könnyű lónál, össze nem tévesztvén persze a hosszút az aránytalanul hosszúval, a vékonyt az aránytalanul vékonyval stb., a melyek természetesen hibásak.

Ehhez képest meg is szokták különböztetni a következő nyakminőségeket.

1. a *karcsú, egyenes nyakat* (l. a 45. és 46. ábrát), mely a szügytől részatosan s mindinkább elvékonyodva halad felfelé s a tarkó mögött és a toroknál csekély hajlással tér a fejbe ;

2. a *hosszú, vékony nyakat* (l. a 48. ábrát), mely kevés izmú és keskeny átmérőjű, gyenge ;

3. a *dezkanyakat*, mely az előbbihez hasonló, de laposabb és kevés mozgékonyaságú ;

4. az *ökörnyakat*, mely rövid, lapos és szintén nem eléggé mozgékony ;

5. a *szarvas vagy fordított nyakat* (l. a 49. ábrát), melynek sörény-éle egyenes vagy hajlott, torokéle pedig kidomborodó s e miatt a fej nincs eléggé megszegve ;

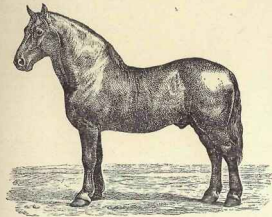
6. a *hattyúnyakat* (l. az 50. ábrát), mely nem más, mint a szabályos karcsú nyak, avval a különbséggel, hogy a sörényéle nagy ívet képez s a fej e miatt túlságosan szegve van ;

7. a *rövid vastag, vagy másképp díszítő nyakat* (l. az 51. ábrát), mely vastok és aránytalanul rövid ;

8. a *terhelt vagy szalonnás nyakat* (l. az 52. ábrát), melynek sörényéle kötőszöveti és zsírrészekkel erősen megrakott s mely ha oldalra ledül, *lógó*, ha pedig középen barázdált, akkor *osztott* nyaknak is mondatik.

45. ábra. A könnyű ló nyaka.

47. ábra. Ígás ló nyaka.

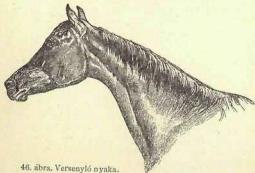
Az itt elsorolt és bemutatott nyakminőségek között kétségkívül legszebb, de könnyű testű lovaknál legjobb is a karcsú, egyenes nyak ; szép, de nem mindig jó a hattyúnyak, mert evel gyakran a gyenge tarkó együtt jár s míg pl. a szarvasnyakú ló azért rossz vezetékű, mert feje nincs megszegve, a hattyúnyakú azért, mert nagyon is meg van szegve a feje, s ez a nyak oly nagy hajlékonyságú, hogy olykor az ily ló állát a nyakához támaszthatja, miáltal aztán a vezető kézből teljesen kiesik.

Eltekintve a már jelzett, származásból eredő különbségektől, megjegyezzük, hogy a csödör nyaka általában vastagabb szokott lenni, a herélt ló nyaka pedig inkább a kanczáéhoz hasonlóan karcsúbb, feltéven, hogy fiatal korában lett herélve.

A nyak felső élén van, mint jeleztük, a *sörény* (20. ábra 26), mely ha arányos hosszú, fényes, sima vagy hullámos, nem kis mértékben díszíti a lovat.

Nemes származású lónál a sörény nem tömött és vékony szálú, közönséges lónál sűrű, durva és borzas vagy göndör. A sörény hosszúsága nagyon alárendelt szerepet játszik ma már a ló értékének emelésében, sőt a divat nem ritkán odáig megy, hogy a sörényt le is vágja ; de nem lehet tagadni, hogy pl. a szügyig vagy a földig érő sörényt ma szépek éppúgy nem mondja senki, mint nem mondta szépek ezelőtt pl. 200 évvel a rövidet.

Az az él, a melyen a sörény nő, mint láttuk, elhatározó befolyást gyakorol a nyaknak nemcsak formájára s nehezebb vagy könnyebb voltára, hanem a nyak oldalain levő izmokkal egyetemben a nyak mozgékonyaságára is.

46. ábra. Versenylő nyaka.

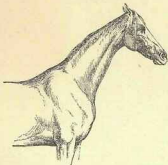
A nyak fel és le, meg jobbra és balra irányuló mozgékonyasága különösen fontos nyerges-, kocsi- és hintós-lovaknál, azért annak tüzetes méltatását a lövzsgáló sohasse mulassza el.

Hogy minő elhatározó befolyással van a nyak-, illetőleg a fejhordozás a test többi részeinek mikénti megterhelésére, azaz a súlypontnak irányítására, azt a következő példa világosabbá teszi s egyszerűmind felderíti jobban is azt, hogy a nyak minden irányban való mozgékonyasága mily előnyös a súly- és teherviselés arányos megoszlása szempontjából.

Képzeljük, hogy az 53. ábra *f)* pontja a ló feje s az innen a *d)*-hez menő vonal a ló vízszintesen álló nyaka. Látható, hogy ily nyakállás mellett a fej, ez a súly, a támasztó pontból *o)* *h)* teljesen kicsis s mozgás közben majdnem kényszerűlve van a ló, daczára a tarkószalag ellenműködésének, éppúgy hátsó, mint még inkább első lábaival jobban előre- és kilépni, hogy a súlyt alátámassza. Ez a nyakállás tehát a mozgásban levő versenylónál és igavonólónál hátrányosnak nem mondható, az előbbinél annál kevésbbé, mert a nyak nagy hajlékonysága folytán a ló a súlyt szükség esetén a feje felemelésével az *e)* *n)* *d)* képlet szerint hátrább helyezheti, sőt fejét egészen felemelve az *e)* *m)* *d)* irányba hozhatja, mely helyzetben persze nem mondható a viszony kedvezőnek.

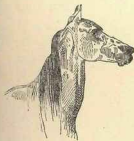
A nyak kisebb mozgékonyasága vagy merevsége esetén a súlypontnak ilyen keresése és feltalálása a ló részről kevésbbé lévén lehetséges, természetes, hogy a testnek a nyakkal és fejjel való irányítása és kormányzása is tökéletlenebb.

Az előbb jelzett kedvezőtlen viszonya a fejnek és nyaknak *e)* *m)* *d)* helyzeténél azáltal áll elő, hogy *(a mint azt az 54. ábra mutatja)* a súly része részint hátra, részint és még inkább a hátsó vétagokra helyeződik át s ennek folytán a mellső lábak részben felszabadulnak a súly viselése alól, minek, ha az állat mozgása közben történik, az lesz a következménye, hogy a ló nem fog úgy haladhatni, s végre az egész megterhelést a hátsó vétagokra helyezvén át, egy ágaskodással vagy ugrással próbálja meg az attól való szabadulást. Ellenkező esetben pedig, mikor t. i. a fej és nyak a vízszintesnél is mélyebben áll, ugyancsak helytelen súlymegoszlás következtében a test előrebukása túlnagy s ha ezt mozgás közben a két első láb kellőképen nem egyensúlyozza, (s legtöbbször a fel nem emelhetés és botlások miatt nem is egyensúlyozhatja), egy bizonytalan hanyathomlok mozgás létesülhet csak. A két szélsőség között tehát a mérsékelt magas fej- és nyakhordozás az, a mely legelőnyösebb valamennyi hasznosítású lónál, mindazáltal úgy, hogy az a fej és nyak megfelelő mozgékonyasággal bírjon s a szükséghez képest, feljebb emelhető és megszeghető legyen, s jobbra és balra is kitérni és alkalmazkodni tudjon.

48. ábra. Vékony nyak.

A nyak torki élet illetőleg felemlítjük, hogy annak erősebb fejlettsége, nagyobb terjedelmé semmiféle lónál se hiba, mert az elülről tekintve széles torokél rejt magába tágas ürfi légsóvet, ez pedig minden lónál előnyös. Úgy ezt a részt, mint a torkolati viszérbarázdát,

49. ábra. Szarvasnyak.

50. ábra. Hattyúnyak.

czélszerű egyébiránt arra nézve is megvizsgálni, hogy nincs-e rajta heghely, mely légsóvetszésnek és érvágásnak lehet nyoma.

A nyak jobb- vagy baloldalát fedő sörényt is czélszerű mindég felemelni s megnézni, hogy a nyak oldalán nincs-e valamely bélyegstűtés

51. ábra. Disznónyak.

52. ábra. Terheltnyak.

vagy egyéb s ilyenkor a sörény tövét is meg kell vizsgálni, mert pl. a koszos tövű sörény nem kívánatos valami.

A *mar* (20. ábra 27) a nyak sörényélének tövétől egy csekély mélyedéssel, az u. n. baltavágással veszi kezdetét s alapját az első 12 hátsóigolya képezi, melynek oldalaira és tövisnyújtványaira izmok, inak és szalagok helyezvők.

A csontalag jelzett tövisnyújtványainak minősége nem kis fontossággal bír, mert minél szélesebbek, magasabbak és hátrafelé irányulóbbak ezen tövisnyújtványok, annál mélyebben nyulik be az általuk alkotott ív a hátba, annál több izom tapadhat rájuk és melléjük s e miatt nemcsak hogy erősebbé lesz a mar, hanem egyszermind nagyobb tért biztosít a nyak, hát és lapockával összeköttetésben levő izmoknak és jobb fekvést a nyereg számára.

A marnak minősége továbbá, éppen a jelzetteknel fogva, lényeges befolyást gyakorol a mellkas mikénti alakulására, a nyak tűzés milyenségére és a vállak fekvésére és minőségére is.

Általában azt mondhatjuk, hogy minél izmosabb a mar s minél hosszabb téren s minél menetelesebben nyulik be a hátba, azt azáltal rövidebbé tevén, annál jobb.

A mar magasságát feltételező tövisnyújtványok ugyanis emeltyű-karoknak tekinthetők, melyekhez a különféle izmok, ezen erő kifejtő részek tapadnak. Minél hosszabb pedig valamely emeltyűkar, annál kevesebb erő szükséges a súly vagy terüviseléshez; (itt a test hátsó részének továbbbájtásához) magas maru lovak vágatására, ugrásra, szóval gyors mozgásra, mint a tapasztalás bizonyítja, csakugyan alkalmasabbak, mint az alacsony maruak.

Látjuk is pl., hogy az igen sebes mozgásra képes angol telivér lónak a legmagasabb és leghosszabb marja van, a mivel persze nem azt akarjuk mondani, hogy a mely lónak az angoléhoz hasonló marja nincs, az sebes mozgásra nem képes, hanem igenis mondani akarjuk azt, hogy minél inkább megköze-

liti a háti és a luxus ló marja az angol telivér marjának formáját és minőségét, annál előnyösebbnek lesz az nevezhető.

Ebből aztán önként következik, hogy pl. igazlónál ily követelmény-nyel már nem igen állhatunk elé, sőt az arabs eredetű, tehát szintén keleti származású s szilárd szervezetű lovaknál is gyakran meg kell elégednünk az alacsonyabb és rövidebb marral, de nem ritkán bátran meg is elégedhetünk, mert tapasztalni lehet, hogy a rövidebb, alacsonyabb maru lovak között is, legyenek azok angol, vagy arabs eredetűek, igen szépen és gyorsan mozgó példányok kerülnek, a mi világosan mutatja, hogy a ki a ló vizsgálatánál egyetlen testrész minőségére »nyergel« majdnem kivétel nélkül »elparipáz«.

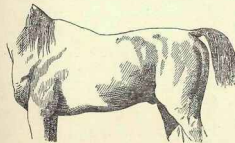
Egy hátú vagy luxuslónak tehát elég, ha olyan marja van, a mely az angol telivérét magasságban, hosszúságban s izomerősségben megközelíti; mert bizonyos ugyan, hogy az az eszményi forma a hát erősítéséhez rendkívüli módon hozzájárul, de bizonyos az is, hogy az így

alkotott nyergeslovat nem minden lovas képes hatalmában tartani, pedig pl. a katonaságnál erre szükség van. Nem képes pedig azért, mert a magas és hosszú maru lónál a nyereg maga s vele a lovas is hátrább kerül, s az ily ló első lábai, a kisebb teher viselése miatt, túlságosan felszabadulnak, s erős derekát se adva be, nagyon jó lovas kell hogy legyen az, a ki ural marad az ily lónak.

Magas, hosszú maru lónál még többnyire a nyak is alacsonyabban, rövid s alacsonyabb maru lónál ellenben magasabban van illesztve; emellett, az előbbinél rendezen dültebb, az utóbbinál pedig meredekebb a váll; emiatt az előbbinél sokkal szabadabbak a mellső lábak, mint az utóbbinál, a miből eléggé érthető, hogy az általános és közönséges használatra való nyergeslónál az a bizonyos eszményi mar nem szükséges hogy okvetlenül jelen legyen.

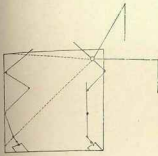
A terjedelmet és alakulást tekintve, meg lehet különböztetni a következő mar-minőségeket.

1. *A magas és hosszú mar.* (L. az 55. ábrát.) Ez a maga félmagasságával emelkedik a vízszintes hát fölé s meneteles hajlással nyulik a hátba, melylyel körülbelül a 13—14-ik hátcsigolyánál összefoly. Ha ez a mar izmos, nyerges- és hintós-lovaknál a legkedvezőbb alakulásúnak mondható.

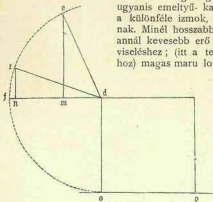

55. Hosszu, magas mar.

2. *A magas, rövid mar* (l. az 56. ábrát.) már nem nyulik oly mélyen a hátba, mint az előbbi s hirtelenebb hajlású; de ha elég izmos, a jobb mar alakulások közé számítható, sőt az előbbinél előnyösebbnek is mondható, oly hátú lovaknál, melyeknek nehéz vezetékűeknek nem

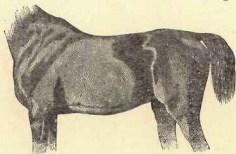
54. ábra. Nyakállás vázlata.

53. ábra. Nyakállás vázlata.

szabad lenniök. Habár a nyereg az előbit is könnyen feltörheti, ez annak még inkább ki van téve.

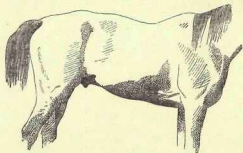
3. A magas, éles mar (l. az 57. ábrát) az, a mely akár vele született minőségénél, akár szerzett tulajdonságánál fogva izomszegény és élen nem eléggé eldomborodott. Ezt a mart a nyereg már felettén

56. Magas rövid mar.

könnyen feltöri, azért nyerges lónál, egyebtől eltekintve is, meglehetősen hiányos maralakulás.

4. Az alacsony és rövid mar (l. az 58. ábrát) csak kevésbé emelkedik a hát vonala fölé s e miatt az ily lovak elől alacsonyak, hátul

57. ábra. Magas éles mar.

pedig túlnöttek. Az ily marú ló háta hosszú s e miatt gyengébb, a lapoczkája pedig meredekebb s e miatt, meg a magasabban illesztett nyak miatt, a lépés elől nem elég kiadó s e mellett a nyeregfekvés túlságosan előre tolt és pl. a kumefekvés is határozottan rossz.

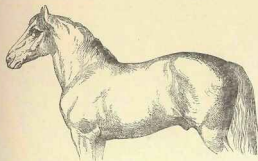
Ha az alacsony mar hosszú, kedvezőbbnek mondható, különösen nehéz igáslovaknál, melyeknél a rövid és alacsony mar se képez lényeges hibát, feltéve, hogy csakis a használat s nem a tenyésztés

szempontjából íteltetik meg. Az alacsony és rövid mar azonban, mely a nyak és hát között szélesen s oly lapon terül el, hogy határai meg se különbözethetők, minden lónál lényeges hibának tekinthető azon okoknál fogva, melyeket az előbbiekben bőven esetseltünk.

5. Páposnak mondjuk az olyan mart, mely ép úgy a nyaknál, mint a hátnál erősen el van határolva és magas, elgömbölyödő. Eovel is a hátának gyengégsége s a lapoczká meredeksége együtt jár.

6. Süppednek nevezik végre a mart akkor, mikor nemcsak hogy a hát magasságát se éri el, hanem a lapoczkák közé be van süppedve. Lazán odakötött vállak esetén gyakori s vén, elcsigázott lovaknál is előfordul s egyike a leghibásabb maralakulásoknak.

Megjegyzendő, hogy a csikók marja, a kellőképen még meg nem ívelődött gerincoszlop folytán rendszeren alacsonyabb.

58. ábra. Alacsony rövid mar.

A mar, részint a nyereg, részint a kunet által, mint már jeleztük, feltörhető. Ily martörések gyakran veszélyesekké válnak, azért figyelmünket ne kerüljük ki.

A hát. (20. ábra 43.) Nálunk nem annyira, mint külföldön, szeretik azt az egész felső testrészt, mely a nyaktüzéstől a farig terjed, hátának nevezni.

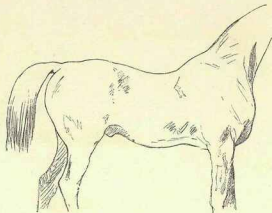
Boncztnai alapon véve a dolgot, ez nem helyes, kültemtani alapon véve még kevésbbé, mert mint látni fogjuk, egészen más szempont alá esik a bordákkal alátámasztott igazi hát, mint az alá nem támasztott ágyék, mely utóbbinak különben is egészen másként alkotott csigolyák vetik meg az alapját.

Láttuk az imént, hogy a mar hossza milyen lényegesen befoly a hátának rövidebbé tevésére; de erre befoly még a hátszigolyák hossza, elhelyeződésük sűrűsége és száma is. Mert hogy éppen a hát rövidegsége vagy hosszúsága az, a mi e testrészt megítélésénél első sorban figyelmet érdemel, azt mindenki beláthatja, a ki nem feleli, hogy ez a testrészt az ágyékkal együtt azt a hidat képezi, a mely a mellő testrészt a hátával összeköti s ez a testrészt az, mely nyerges- és podgyász-bordó, meg kétkerekű taligát vonó lónál a terhet első sorban viseli.

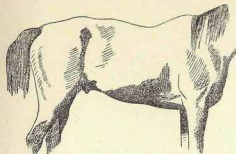
S éppen ebből önként foly, hogy minél rövidebb és íveltbb a gerincoszlopnak háti része, minél erősebben s tömörebben függnek össze egyes csigolyái és minél hosszabbak és szélesebbek tövisnyújtványai, annál könnyebben és biztosabban képes a hát a terhet viselni, különösen ha még szalagjai s izmai is erős fejlődésűek.

Legjobb e szerint különösen a nyerges lónál, a rövid, széles, ívelt vagy egyenes és izomban gazdag hát. (Lásd a 45. és 55. ábrát.)

Egyébiránt nemcsak azért legelőnyösebb az ilyen hát, mert a terhet jobban képes viselni, hanem azért is, mert ha rövid, a terű az erőhöz (a hátsó végtagokhoz) közelebb esik, annak emelése és továbbítása tehát annál inkább könnyítve van, mert a mellő végtagok szabaddátétele is lehetségesebb. Ha aztán az izmok a mellett még hosszú emeltyű-

59. ábra. Hajlott hát.

60. ábra. Pontyhát.

karokon (tövisnyújtványokon) vannak elhelyezve, a teteményképesség, mint azt már a marnál is láttuk, csak fokozódhatik.

Mindezek távolról sem képeznek ellenmondást azon sokak által méltán hangoztatott kívánalommal szemben, hogy a gyors mozgásra hivatott ló minél nagyobb földön álljon, vagyis az első és hátsó lábak közötti távolság minél nagyobb legyen, mert e távolság nagyobbitását szabályos testalkatnál nem annyira a hát és ágyék, mint inkább a mar hosszabb volta dönti el, ezt pedig kívánatos tulajdonság gyanánt állítottuk oda.

Az tűnik ki egyébiránt mindebből, hogy a hát túlrövid tulajdonképpen nem is lehet. Hát ez áll is, de megjegyzendő, hogy a hátsócsigolyák nagy rövidsége folytán keletkező túlrövid hátat rendszeren hosszabb ágyék kíséri s ekkor az egyik a másikat kiegyenlíti; ha azonban az ágyék is rövid s ennek következtében a mellő és hátsó végtagok túlságosan közel állanak egymáshoz, vagyis a ló egész teste feltűnően kurta: egy igen nagy teherviselési képességgel bíró, fordulásokra felet-

tén alkalmas, de kevésbé gyors és a lovast nagyon rázó s talán patkóba vágó lóval leendő dolgunk, a mit pedig számításon kívül hagyni gyakran nem szabad.

Az itt esetelt rövid hátnak ellentéte a *hosszú hát* (l. az 56. ábrát), mely ha egyébképen szabályos szerkezetű és hosszú mar s rövid ágyékkal áll kapcsolatban, hosszú izmainál fogva kisebb teher alatti gyors mozgásra a körülményekhez képest egészen alkalmas lehet. Nem így az a hosszú hát, a mely rövid marral s talán hosszú ágyékkal áll összeköttetésben; ez, ha csak nem erősen ívelt és nem nagyon izmos, terüviselésre kevésbé alkalmas és legfeljebb kényelmes öreg urak és gyenge asszonyok alá való lesz az ilyen hátú ló, mert a terhet lassúbb mozgás közben mégis csak elviseli és nem ráz, hanem persze a hibás csontalap gyengeségét a hát izmainak megfeszített erejével lévén kénytelen az ily ló istápolni, hamar hajlott hátúvá válik. A *hajlott hát* (lásd az 59. ábrát) pedig már lényeges hiba, különösen nyerges lovaknál,

mert kényelmes, biztos ülés esik ugyan az ily hátú lovon, de ez a hát akkor is gyenge, ha rövid, még inkább persze, ha hosszú, ha csak jó alakulást és minőségű mar és ágyék által némileg jobba nem tétetik, mert többi esetben a hajlott hát annál kevésbé mondható lényeges hibának, minthogy gyakran igen szép teteményképességet, különösen pedig jó lépést és ügetést lehet az ily hátú lótló várni.

Különb a hajlott hát többnyire szerzett tulajdonság s keletkezését elősegíti a csikó hátának korai túlterhelése, terítés tápláléknak huzamosabb időn át való nyújtása, magas szénáskorsórból való etetés, a túlnövség elől, s végre a kanczánál a többszöri csikóviselés.

A hajlott hátnak ellentéte a *pontyhát* (lásd a 60. ábrát), mely boltozatosan görbül felfelé. Hátilónál csak annyiban hibás, hogy az ily hátú ló nagyon ráz. Hibás volta azonban fokozódik, ha éles és izomszegény, ígás- és szekeres, meg hintóslónál, minthogy ezeknél a teherviselés inkább a test hosszirányába esik, a pontyhát mint határozottan gyenge, melynél t. i. az izomerő kellőképpen ki nem használható, nagyon hátrányos.

A csikó ezt a hátfórmát olykor örökli, gyakran azonban, különösen szelkeres lovaknál, huzamosabb terhes munka is előidézi.

A pontyhátának mérsékeltébb ívelődésű formáját, mely egyszersmind széles és izmos, nem lehet egyik hasznosítású lónál se a rossz hátfórmák közé számítani.

Eppen így igazlovalknál a jobb hátalakulások közé sorolható a *barázadás hát*, melyen az izmok a tövisnyújtványok oldalain szélesen nyúlnak végig s erősen fejlődöttek, magasan állnak. Ha azonban a hosszant futó hátbarázda a tövisnyújtványok rövid volta által feltételeztetik s nem annyira izom, mint inkább a kötőszövet és zsír az, a mi melljük lera-kódva van — a hátat a jobbak közé sorozni nem igen lehet.

Szélesnek az oly hátat szokás nevezni, a mely élén meglehetősen lapos és belőle a bordák a derékszöveget megközelítő irányban indulnak ki; az evvel ellenkezőt *keskeny* vagy *éles hátnak*, s ha izomszegény, *sovány hátnak* is mondják. A hát soványsága alatt egyébiránt czélszerűbb azt érteni, hogy izmos, de nem zsíros.

Dombori hátnak nevezik végre az olyant, a mely a bordákkal együtt teljes félkörívet alkot s ez a dongás vagy hengeres mellkassal majdnem mindig együtt jár.

A hátón a szerszám és nyereg gyakran okoz feltöréseket s ezek, ha gyógyulnak, többnyire fehér szőrfoltokat hagynak vissza. Leggyakrabban a nem teljesen egyenes, vagyis féloldalra elhajló hát van az ily töréseknek kitéve, különösen ha az ily hát még éles és izomszegény is; a féloldalra görbülő hát azonban lónál szerencsére meglehetősen ritka, ám az éles annál gyakoribb.

Az ágyék. (20. ábra 44.) Ha már a hát, úgy még inkább a bordák által alá nem támasztott ágyék igazán hídát képez, a mely a mellső testrészt a hátsóval összeköti. Alapját általában 6, olykor (arabs lovaknál) csak 5 csigolya veti meg, melynek különösen erősen fejlett oldalnyújtványai és izmai vannak.

Valamint a közönséges értelemben vett hídak közül egyenlő szerkezet mellett az az erősebb, a mely íveltébb, rövidebb és szélesebb, úgy a ló ágyéka is akkor tétémény- és hordozóképesebb, mikor rövid, izmos, széles és ívelt vagy egyenes.

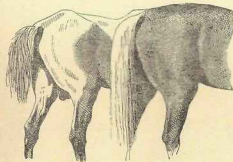
Innen is van, hogy pl. a samár és öszvér meg az arabs származású lovak, melyeknek t. i. legrövidebb s legíveltebb ágyéka van, a legjobb terüviselő állatok.

Az ilyen minőségű ágyék egyébiránt már csontalapjának szerkezeténél fogva is sokkal előnyösebb, mint akármelyik más minőségű, mert a terheltetést izomerejének kímélésével is jobban képes viselni s az így kímélt izomerővel hosszabban kitart, többet győz.

Az ily ágyékkal bíró lóra rendszeren azt szokták mondani, hogy *jól zárt*. Tévednek azonban, a kik tekintet nélkül az ágyék rövidségére, minden oly lóra, a melynek csípője és az utolsó bordája közti távolság kicsi, rámondják, hogy jól zárt, mert ha a csípő előrenyúltan, az utolsó borda pedig hátrafelé ívelődve áll, zártnak látszik a ló akkor is, ha a zárttság tényleg nem rövid ágyékból indul ki. A zárttság megítélésénél tehát magát az ágyékat kell nézünk.

Az aztán külön is megjegyzendő, hogy rövid ágyékúak általában a keleti s különösen az arabs eredetű nemesebb lovak szoktak lenni; a

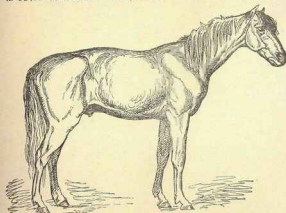
nem nemes keleti és nyugati származású lovak ágyéka habár talán széles, de általában hosszú s e miatt, meg a miatt is gyengébb, mert a csigolyák tövisnyújtványai inkább egyenesen állnak vagy éppen hátrafelé hajlók.

61. ábra. Horpadi ágyék.

62. ábra. Ívelt ágyék.

Különböztetni a következő ágyékalakulásokat:
1. A *rövid, egyenes ágyék* (l. a 45. és 65. ábrát), melynek már csont-alapja is rövid és vízszintes irányú. Ez, ha még széles is, egyike a leg-

63. ábra. Magas ágyék.

jobb, leghordóképesebb ágyékoknak s összes hátránya csak az, hogy a rövid háttal társul — ráz.

2. A *horpadi vagy mély ágyék* (l. a 61. ábrát), mely a farnál alacsonyabban áll s mellé többnyire hosszú és keskeny is. A leghibásabb

ágyék, különösen akkor, ha a horpadtság alacsony tövisnyúlványok folytán forog fenn; mert van eset, hogy az ágyék egyenes, talán rövid és széles is, de horpadtnak látszik azért, mert izomszegény, a kereszt-csont pedig erős fejlődésű és magasan áll. Ez utóbbi határozottan jobb az előbbinél.

3. *A rövid, ívelt ágyék (l. a 62. ábrát)*, melynek gyakran csont-alapja is, különösen izmai kissé hajolnak át a farba. Ez a rövid, egyenes ágyéknál is erősebb, de jobban is ráz, hanem pl. podgyász-hordó lónál igazán kitűnőnek mondható.

4. *A magas ágyék (l. a 63. ábrát)* a ponyhátal rendszeren együtt jár s minthogy többnyire sovány, éles és hosszú is, erősek s jónak nem mondható.

5. *A hosszú ágyék (l. a 64. ábrát)* az esetben, ha széles és izmos ígáslovaknál talán még megfelelőnek mondható, de már nyerges lovak-

64. ábra. Hosszu ágyék.

65. ábra. Rövid ágyék.

nál mindenképen gyenge arra, hogy alkalmasnak tarthatnók. Az ilyen ágyékú lovakra szokták mondani, hogy rosszul zártak, de mint láttuk, a csípő és borda közti távolságot irányadóan venni nem lehet, mert pl., mint azt a 65. ábra mutatja, gyakran meglehetősen nagy az utolsó borda és a csípő közötti távolság, hanem azért az ágyék nem hosszú s esetleg igen kitűnő.

6. *A barázdált ágyék* ugyanilyen hátal és farral jár együtt. Ha oka az ágyékesigolyák tövisnyútványainak rövidségében rejlik: hátrányos alakulás, ha ellenben izmai oly erős fejlődésűek, hogy a csontnyútványok magassága fölött két oldalon kiállnak, akkor, különösen nehéz lovaknál, előnyösnek tekinthető, feltétlenül, hogy széles, nem hajlott s nem felettén hosszú.

Hogy a tövisnyútványok rövidek-e, azt nem annyira magán az ágyékon, hanem a maron lehet megítélni. Ha ugyanis a mar nagyon alacsony, valószínű, hogy az ily lónál az ágyék tövisnyútványai is alacsonyak.

Az ágyékon kívülről látható sérülések ritkán fordulnak elő, de annál

gyakoribbak az olyan ágyék-gyengeségek, melyek első pillanatra meg nem láthatók.

Egészen helyes hát azoknak eljárása, a kik vizsgálat közben a ló hátvonalán hüvelyk- és mutatóujjukkal erősebb nyomás közben végig simítanak, meggyőződve, hogy mily mértékben képes viselni a ló e nyomást. Erős ágyékú lovak e simításra egyszerűen csak nyugtázkodni szoktak, gyenge ágyékúak ellenben derékukat »beadják«, vagyis hátukat meghajtják.

A kötés erősségének és a gerinccsatornába zárt gerincvelő épségének megítélésére egyébiránt a ló megmozgatása közben méginkább le-hetséges. Ha nevezetesen az ügtesben vagy lépésben mozgó ló hátsó része jobbra és balra túlságosan inog, ha hátulját mintegy maga után húzva vízszintesen, ha a hátsó lábaival botlik s ezen patáinak eleje (a hordozószél) esetleg túlságosan kopott: erőművi vagy más úton keletkezett ágyékbántalomra, talán éppen tenyész-bénaásra gyanakodhatunk, különösen, ha az ágyékon kopasz helyek — a gyógykezelés nyomai — vannak.

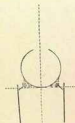
Előfordul az is, hogy az ágyék két vagy több csigolya összenövése folytán rugalmasságát részben elveszti, vagyis merevvé válik. Ez pl. katonalovaknál meglehetősen hátrányos, mert az ily ló gyors és biztos fordulóokra s a hátsó végtagokból kiinduló erő tökéletes átvitelére kevésbé alkalmas.

A far. (20. ábra 45.) Így nevezetik magyarul (és nem keresztájnác) az a testrész, mely az ágyék, fark és koncok között terül el s melybe beleesik a csípő és ülgomó is. Csontalapját a kereszt- és medence-csontok képezik s ezeken fekszenek, ezekből indulnak ki vagy ezekhez tapadnak és támaszkodnak azon hatalmas fejlettségű izmok, melyek úgy a test középső, mint részben mellső és hátsó részét mozgatják, úgy, hogy ez a testrész a koncczal és czombbal egyetemben nem hiába mondatik az egész testet továbbzítő erők tulajdonképeni tartányának.

Mint ilyen, lényeges befolyással is bír az egész test téteményképességére és pedig különösen azért, mert alkata és minősége, nevezetesen pedig hossza, szélessége és iránya határozza el azt, hogy az általa és a hátsó végtagok által kifejtett erő miként, mily fokban vitetik át az ágyék és hát közvetítésével az egész testre.

Vizsgáljuk ezt közelebbről.

A far alapját képező medenceze egy szilárdan álló rúgó emeltyűnek tekinthető, melynek forgási pontja a csípőszületben van. A háti vonalt terhelő súly azon irányban vitetik át a hátsó lábakra, a mely irányban a súlypontból bocsátott függélyes vonal a csípőszületen át vízszintesen képzelt vonalt derékszögben szeli. (Lásd a 66. ábrát.) Minthogy azonban a csípőszöglet, ülgomó és csípőszület közötti szöglet, a medencecsontok alakulása és iránya szerint különböző, úgy a jelzett súlyátvitel, mint a hátsó végtagokból kiinduló erők a faron át a többi testrészeire való átvitele is éppen a faralakulás szerint nem egyforma. Lássuk ezt is közelebbről.

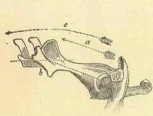
66. ábra.

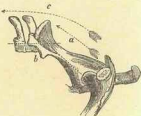
67. ábra.

A csípőszögletnek és ülőgumónak a csípőzülöthez való iránya leggyakrabban olyan (l. a 67. ábrát), mint $a-d$, $a-e$, vagy $b-d$, és $b-e$; ritkábban olyan, mint $c-d$ s még ritkábban mint $c-e$. E szögletekhez képest a súly- és erőátvitel, meg a terüviselés váltakozva tökéletesebb vagy tökéletlenebb, a mint az a következő példákából kiderül.

A 68-ik ábra egy, a vízszintes fekvést erősen megközelítő medenczét mutat, mely rendszeren az ú. n. vízszintes vagy horizontális farak képezi alapját. Ez alakulás megtekintése közben azonnal feltűnik nagy

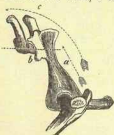

68. ábra.

69. ábra.

itt az ágyékra való erőátvitel $a)$ felettén kedvező, mert a szöglet, mely alatt a hátsó végtagok továbbbők ereje hat, rendkívül nyílt, az erő tehát majdnem töretlenül származik át; de ezzel ellentétben, minthogy a medencze, vagyis a far, nemcsak továbbtőlag, hanem támasztólág is van hivatva hatni, e faralakulás erre való tekintettel már nem eléggé előnyös, mert a $b)$ -nél keletkező szöglet is nagyon nyílt s emiatt az ágyék nincs elég erősen alátámasztva.

70. ábra.

Baj aztán ennél a faralakulásaúl az is, hogy a mellső testrészt emelő erő, $c)$ majdnem vízszintesen kénytelen hatni s e miatt nagyobb téteményelődésére annál kevésbé képes, minél alacsony egyszerűs mind a mar. Ez az alakulás különösen hátrányos a vágatásra és ugrásra hivatott lónál, mert a mellső testrésznek könnyű felemelése meglehetősen nehézítve van; de e mellett még a terüviselés is tökéletlenebb lévén, az ily ló kényelmes lovas alatt kellemes járású, de bizonyára gyengébb hátú s inkább lépésre és talán ügetésre leend alkalmasabb.

Az ú. n. dinnyealakúsú farhoz közeledő, vagy éppen dinyaalakú far alapját megvető medencze már (l. a 69. ábrát) hegyesebb szög alatt $b)$ egyesülvén az ágyékkal, nemcsak terüviselő képességben nyar, hanem a mellső testrészt emelő erő is kedvezőbb szög $c)$ alatt hatván, minden mozgásra alkalmasabbá válik annál inkább, mert a hátsó végtagok továbbtő ereje is még mindig elég kedvező szög $a)$ alatt működhetik s ha meggondoljuk, hogy a mi itt az erőből esetleg veszendőbe

megy, az a tökéletesebb ágyék támasztó erőnél megnyeretik: ezt a faralakulást háti lovaknál kiválóan alkalmasnak kell tartanunk.

Az itt példaképpen felhozott harmadik faralakulásnál, (lásd a 70. ábrát) az ú. n. csapottfarnál, a medencze a függőleges irányhoz egészen közel állván, a támasztó erő még kedvezőbb szög alatt $b)$ hat, de már kedvezőtlenebb szög alatt $a)$ az előre lökő és a mellső részt emelő $c)$ erő. Ily farú lovak a hát megerhelését könnyebben viselik, de már gyors kiadó mozgásra kevésbé alkalmasak; nehéz terhek lassú tovaoyonozására azonban — különösen akkor, ha a fart nagyon széles, izmos és erősen fejlett konzok és czombok istápolják — egészen alkalmasnak mondhatók.

Önként érthető mindezekből, hogy a far alkalmas és jó voltára nemcsak a csípőzülö és ülőgumó, meg csípő közötti szöglet minősége s a medencze csontjainak fekvése, iránya gyakorol döntő befolyást, hanem befolyást gyakorol az ülőgumónak és csípőnek a csípőzülöttől

71. ábra. Vízszintes far.

72. ábra. Egyenes far.

való távolsa is; minél nagyobb ugyanis a távolság s minél hosszabb ugyanakkor a keresztcsont s így együtt az egész far, annál alkalmasabb az gyors, kiadó és tartós teteményképességekre, míg ennek ellenkezője, megfelelő szélesség és izomosság mellett is, csak lassúbb nehéz munkára teszi alkalmasá a lovat.

Látjuk is, hogy a míg pl. a lassan mozgó nehéz pinzgauzi ló farának hossza az egész test hosszának csak $28\frac{1}{2}\%$ -ját, addig a már gyorsabban mozgó suffolké 30, a még gyorsabban percheroné 32 s a leggyorsabb angol telivéré 35—36 $\frac{1}{2}\%$ -ját teszi ki.

Formájára és alakulására nézve lehet a far:

1. Vízszintes vagy horizontális (l. a 71. ábrát), midőn felső vonala a keresztel és ágyékkal, meg a farokkal egy színben fut s az ülőgumó és csípő szintén majdnem egy magasságban fekszenek. Előnyét és hátrányát a 68-ik ábrával s az ahhoz adott magyarázattal eléggé megvilágítottuk, itt még csak azt jegyezzük meg, hogy ezt a faralakulást ritkán mondani annál kevésbé lehet, mert ilyen farból a farok rendszeren magasan áll ki és szépen hordatlik.

2. *Egyenesnek* mondatik a far akkor is, mikor felső vonala nem teljesen vízszintes ugyan, de azt a magasan tűzött farokállás miatt megközelíti. (L. a 72. ábrát.) E farnak ülgümója már alacsonyabban fekszik, mint a csipő s emiatt, meg hosszán, menetelesen gömbölyödő formája miatt méltán nevezeték szépnak s mint már láttuk, nem hiába tartatik jónak is.

3. *Tojásalakú* vagy ovális, másként *dinnyefar*. (L. a 65. és 69. ábrát.) Ez a faralak az előbbtől abban különbözik, hogy felső vonala hátrafelé már jobban, de szintén menetelesen lejt s emiatt a faroktűzés valamivel alacsonyabb. A far maga azonban nagyon hosszú s az ülgümó még alacsonyabban elhelyezett.

Ez a faralak, mint azt a 69-ik ábra magyarázatánál láttuk, már igen előnyösnek nevezhető s határozottan szépnak is mondható. Nagy téteményképességű nyergeslovaknál többnyire ilyen fart lelünk.

4. A *csapottfar* (73. ábra) felső vonala erősen, hirtelen lejt s a farok

73. ábra. Csapottfar.

74. ábra. Barázdáltfar.

mélyen tűzött. Ennél a farnál, mint azt a 70. ábra magyarázatánál láttuk, az ülgümó nagyon mélyen fekszik, s maga az ily far inkább lassú mozgásra való lónál és akkor nem hátrányos, ha egyszersmind széles és izmos is. Ez a far egyébiránt éppen úgy, mint a gömbölyű, barázdált minőségben is előfordul.

5. A *barázdált* vagy *osztott far* (l. a 74. ábrát) középvonalán be van mélyedve, s gyakran barázdált ágyék és hát kíséretében észlelhető. Megjegyezvén, hogy a sekély barázdálódás a dinnyelakú farnál is előfordul, az erősebben barázdált far különösen a nyugoti származású lovaknál gyakori s jósága attól függ, hogy a mély barázdát izomdúság, avagy rövid tövisnyújtványok által van-e feltételezve. Ha az előbbi eset forog fenn, e farminőség a nehéz igáslovaknál határozottan előnyösnek mondható.

6. A *dísnőfar* (l. a 61. ábrát) szintén csapott, de egyúttal keskeny és sovány is és az ülgümók felé elhagyásodik. Ez éppúgy, mint a következő, egyike a leghibásabb, leggyengébb faralakulásoknak.

7. A *kecskefar* (l. a 75. ábrát), másként *összefar*, vagy *hegyesfar*,

hasonlít némileg az előbbihez, de a keresztáján ez kiemelkedőbb, valamivel hosszabb, de szintén keskeny és kopár.

Ha aztán oldalrészletein erősen lejt, ezt a fart *koporsófedél alakúnak* is mondják éppúgy, mint az ilyen minőségű dísnőfart is.

8. A *gömbölyűfar* (l. a 76. ábrát) rövid és eldomborodó s a farok benne rendesen mélyen tűzött. A mi felfogásunk szerint ez az alak nem csúf, de habár általában jól izmolt, téteményképessége a már ismert okoknál fogva nem nagy. Némelyek megkülönböztetik még:

9. az *elfart*, mely egyenes vonalú, de keskeny és rövid s emiatt gyenge.

Megjegyzendőnek véljük, hogy a kanca farta egy és ugyanazon fajta keretében is rendesen szélesebb, s ezt határozottan előnyösnek kell az állatnál tartanunk, mert szélesebb farral tágasabb medenczezt jár elyűtt.

Egyébiránt a far lehet egy csipőjű, mikor t. i. az egyik csipőnek kisebb-nagyobb része le van törve. Ha a letört rész nem nagy, használati hibát nem igen képez, de nem csak szépségi, hanem használati hibát is képez akkor, ha a letört részlet nagy.

Nem ritka az az eset se, hogy a far egyik-másik részén az izmok sorvadtabbak s ez többnyire az ugyanazon oldali végtag hosszabb működési zavarának a következménye; előfordul végre az is, hogy akkor melyik faralak zsiradékkal oly erősen meg van rakva, hogy a faroktőnél formális zsirúp, vagy két oldalán igazi zsirpárnák képződnek. Ez nem csak hogy nem szép, de hátrányos is s többnyire keveset dolgozó, jól táplált lovaknál észlelhető.

A *farok* (20. ábra 46) szilárd alapját 10—18 farkcsigolya veti meg, s ezeken hosszirányban többrendbeli izom fut végig, melyek a farok minden irányban való mozgását eszközlik.

Ez a testrés, általános felfogás szerint, a ló díszítéséhez is hozzájárul, de ezenkívül másnemű szolgálatot is tesz: takarja és védi nevezetesen a végbél és a méhüvely-nyílást s hatalmasan oltalmazza a ló testét a rovarok ellenében.

Meg lehet különböztetni a *tövét* vagy *répáját*, melynek alsó feltétele szörtelen és *kocányát*, mely tőle kezdve végig hosszú szőrökkel benőtt.

Maga a répa lehet *kinttűzött* (l. a 64. ábrát), mikor t. i. a farból meglehetősen ki, de azért lefelé áll; lehet *benttűzött* (l. a 73. ábrát), mikor a répa a farból alig áll ki; lehet *magasan tűzött* (l. a 45. ábrát), mikor nemcsak hogy kint, hanem még a far vonala fölé is tűzött s *végre mélyen tűzött* (l. a 74. ábrát), mikor ugyanis az ülgümök táján indul ki a farból.

Mint a hivatkozott rajzok mutatják, ezen farktűzések többnyire bizonyos faralakulásokkal együtt járnak, mindazáltal pl. a mélyen tűzött farok egyenes farnál is előfordul éppúgy, mint p. o. a kinttűzött a csapott farnál.

75. ábra. Kecskefar.

A fark hordozása éppen a tűzésből folyólag, lehet *magas, alacsony és ferde*; ez utóbbi a félrevonó izmok egyenlőtlen munkája, vagyis ereje folytán szokott léteetni, míg a magas hordozás legtöbbször a felvonó izmok, az alacsony hordozás pedig a levonó izmok erősebb volta által tételeztetik fel.

Hogy a fark magasabb hordozása tetszetősebbé teszi a ló hátulját, azt majdnem kivétel nélkül mindenki beismeri.

A fark szőre hol hosszabb, hol rövidebb növésű s a keleti lovaknál vékony szálú; az átmeneti fajták és nyugati lovak szőrzete durvább; határozottan csúf és valószínűleg át is örökíthető az ú. n. *patkány-farok*, mely tőtől kezdve nagyon gyér szőrzetű.

A szerint, a mint a fark szőre hosszabbra vagy rövidebbre nő, avagy amint az lenyíratik, meg lehet különböztetni a *seprő-szerű farkot* (l. a 65. ábrát), mely rövidere csontkötött és kurtára nyírott; az *angolos farkot* (l. a 64. ábrát), mely a csánkig, vagy a fölfele lenyíratik; az *arabos farkot* (l. a 62. ábrát), mely a csánkon alul ér s hegyesre van növe vagy nyírva; az *uszályfarkot*, mely csúdig, vagy a földig ér; a *fácánfarkot*, mely a seprő-farkhoz hasonlít, de majdnem vízszintesen hordatik; a *kürti-farkot* (l. az 55. ábrát), mely nagyobb ívben hordatik; a *zászló-farkot*, melynek repája majdnem függőlegesen feláll s a csontkötött kocsnányról a rövid szőr, mint a török lófark-zászlóról lefog (l. a 10. ábrát); a *hozontos-farkot* (l. a 73. ábrát), mikor a szőr tömött növésű, durva szálú s talán göndör is; az *úrú-farkot*, mikor a fark a czombok közé mozdulatlanul lefog s járás közben ide-oda lötyög.

Mint hogy a farknak formája, hordása és szőrzete a ló tetszetősebbé tételéhez nem kis mértékben hozzájárul, kipecszek gyakran vetik e testrészt oly kezelés alá, a mely az egyéni kívánalomnak, dívatnak van hivatva hódolni. Így pl. a tömött szőrt kihúzás által ritkítják; a hosszú szőrt tetszés szerint rövidítik; az alacsonyban hordott farkot a levonó izmok átmetésével megemelik, avagy néhány farkcsigolya lecsontatásával a magasabb hordozhatást lehetőbbé teszik; a nagyon ritka növésű és a már említett patkányfarkot, formális paróka felillesztésével sűrítik; az eltérő színű, vagy tarka farkot megfestik stb.

A farkon végre különféle beteges állapotok is előfordulhatnak és rossz szokásból eredő műveletek is mutatkozhatnak. Így pl. a rosszul ápolat, nem tisztogatott fark bőrének, különösen a tövén, viszketőség s vakaródzás folytán kopasz helyek keletkeznek. Ugyanily helyek mutatkozhatnak oly lovaknál, melyeknek végbelében bögyölyálcák élőköd-

76. ábra. Gömbölyű far.

nek, vagy melyeket szőr- és bőrtájkák kínoznak, avagy melyeknek végbelcsigolyák van.

A farkokrépa aISO táján némely lovaknál festeny-dagok keletkeznek, melyek olykor oly helyzetűek és terjedelműek, hogy a bélsár ürülését akadályozzák.

Az egész fark hűdött állapota, habár ritkán, de szintén előfordul s többnyire húgyhólyag- és vëgbél-bénulással van szövődve.

A fark-törés már gyakoribb s annyiban hátrányos, hogy az ilyen fark görbén szokott összenőni s a törési helyen alul béna.

Némely ló farkát csupa szokásból, folyton csóválja vagy czombjaihoz szortítja stb. Erről bővebben a rossz szokások tárgyalásánál szólnunk.

A **melkas**, melynek elől fekvő része szűgynek (20. ábra 38) hivatik, a törzs azon részét képezi, mely elől a nyak, hátul a has, felül pedig a mar és hát által határoltatik.

Alapját a szegy- vagy mellesont (19. ábra 9) és az összes bordák (19. ábra 8) képezik s felül az ezek által alkotott türt — a melltreget — a hátcsigolyák (l. 19. ábra 4) és a hasnál a rekeszim határolják.

Ebben az ürben a többek között bennfoglaltatik a tüdő és a szív a maga nagyobb véredényeivel együtt.

Eppen mivel ezen fontos szervek a melltrbe vannak behelyezve, a melkas alkotának, minőségének vizsgálatánál figyelmünk legelőször is annak terjedelmére kell hogy irányuljon.

Erre való tekintettel meg kell különböztetnünk mindenekelőtt a melkasknak *mélységét, szélességét*, vagy máskép *dongásságát és hosszát*.

A mélység a bordák hosszától van feltételezve s a melkasknak azon méretét képezi, a mely függőlegesen a mar legmagasabb csúcsától a szegyesontig terjed.

Általában kedvezőnek mondható ez a méret, ha a marnál mért egész testmagasságának felét teszi ki.

Megjegyzendő mindenesetre, hogy ez a viszony egynémely rövid-lábú, nehéz ló kivételével vajmi ritkán forog fenn, úgy, hogy mások szélszerűbbnek vélik egyszerűen azt mondani, hogy nagyon kedvező a melkask mélysége, ha az a könyökizületen alól ér, még mindig kedvező, ha csak a könyökizületig ér, és kedvezőtlen, ha a mellesont a könyökizületig nem ér le.

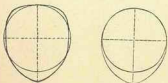
A legelső *nagyon mély*, a második *mély*, a harmadikat *sekély melkasknak* vagy szűgynek szokás nevezni.

Az egész melkask második méretét annak vízszintes keresztmértője, másként szélessége teszi s ez a bordák ívelődésének kisebb vagy nagyobb voltától függ, még pedig rendszeren úgy, hogy a méret legnagyobb a 7., 8. és 10-ik bordatájon s mindinkább kisebbedő előre épp úgy, mint hátrafelé (lásd a 19. ábrán a *melkask csontvázdát*).

Ha ez a méret a lapozczák mögött alkora, hogy az egész testmagasságának $\frac{1}{3}$ -adát kiteszi, igen kedvezőnek mondható, feltéven, hogy elő- vagy hátrafelé túlságosan és hirtelen meg nem kisebbedik.

A melkask hosszmeretét végre az oldaloknak (20. ábra 47) a hossza, illetőleg a vállszögeknek az utolsó állbordáktól való távolsága adja s ennek kisebb-nagyobb volta függ egyelő a mellesont, másfelől a háti csigolya-sor hosszától és a bordák hátrafelé irányuló ívelődésétől, sőt még a rekeszim elhelyeződésétől is.

Ez a méret általában a keleti származású lovaknál szokott nagy lenni, vagyis a nyugoti lovak oldalai többnyire dongások, de rövidiek. Egyébiránt a mellkas kedvezőbb, vagy kedvezőtlenebb terjedelmére és alakulására döntő befolyást gyakorol első sorban maga a mellcsont, nevezetesen annak hossza és szélessége. Minél hosszabb és szélesebb ugyanis ez a csont, annál tágasabb, hosszabb üreg létesülése van megadva a lehetőség s ez létesül is, különösen akkor, ha a mellkas mélységi és dongássági mérete is nagy.

77. Mellkas-metszet. 78. Mellkas-metszet.

A dongásság különben arra, hogy a mellkas-ür terjedelmesebb legyen, nem elkerülhetetlenül szükséges, mint-hogy oldalt lapítottabb, de felül szélesen meginduló s igen mély mellkas, hanem tojásalakot mutat, határozottan nagyobb ürt zárhat körül, mint azt a 77-ik vázlatos rajz mutatja is. Hogy aztán a ürt lapított, hanem dongás mellkas, mely azonban mély, szintén nagyobb ürt vehet körül, az a 78-ik vázlatos ábra megtekintése után önként érthető lesz, valamint az is, hogy a felül szélesen meginduló, oldalt meglapuló s lefelé mélyen ereszkedő oldalak kellemesebb és biztosabb üstet biztosítanak a lovas számára.

A mellcsontnak hosszabb vagy rövidebb volta még azért is előnyösen s illetőleg hátrányosan foly be a nyergeslovak mellkasának alakulására, mert ha hosszú, a nyereghevedernek ő adja meg a biztos fekvést, ha pedig rövid, a heveder a mozgékony bordákon lelhet csak helyet s ez nemcsak azért hátrányos, mert ezeken a nyereg fekvése nem elég biztos, hanem azért is, mert éppen e bizonytalan fekvés miatt a heveder erősebb szorítása válik szükségessé, már pedig e fokozott szorítás a bordák szabad működését gátolja s ezáltal a lélegzést is nehezíti.

Hátulovaknál tehát czélszerű, ha a mellcsont legalább is a 12-ik bordáig terjed, más hasznosítású lovaknál azonban megelégedhetünk, ha a 7-ik bordáig ér.

A mellüregnek kisebb nagyobb volta s ezzel az abban foglalt szigereknek tökéletesebb fejlettsége és munkássága egyébiránt még attól is függ, hogy a bordák ott, a hol a lapoccka és főlkar által fedve vannak és ott, a hol a szivtáj létezik, nagy vagy kicsi felületnek-e. A szivtáj horpadtabb volta szűkebb mellüregre enged következtetni s a mely futó lóra pl. azt mondják, hogy »nincs szive«, annál rendszeresen ilyen nyomott szivtájú letünk.

A mellkas terjedelmének és minőségének megítélésénél és a ló munkára való alkalmosságának megírásánál különben sohase szabad figyelmen kívül hagyni annak azon részét se, melyet magyarul szűgynek mondunk.

Ez a rész a nyak alatt, a két váll, meg felkar között és előtt terül el s szélesebb vagy keskenyebb volta s izmainak mikénti fejlettsége és formálódása szerint meg szokták különböztetni

1. a széles szűgyet (l. a 79. ábrát), mely egy közepén futó sekély

barázda által két mérsékelt domborodástól fére van osztva s válszögletei csak annyira állnak ki és oldalra, hogy az oldalak legkijebb álló pontjaival körülbelül egy színben fektessenek.

E szűgyalakulással többnyire szabályos, nem tág, nem szűk és oszlopszerű végtag-állás jár együtt, azért, különösen gyors mozgásra hivatott, de a szekeres- vagy hintós-lónál is, a legjobb szűgyminőségnek nevezhető.

2. Megkülönböztetik a *szűk- vagy keskenyszűgyet* (l. a 80. ábrát), mely az előbbinek ellentéte s nemcsak azért hibás, mert a lélegzési műveletre nem előnyös, hanem azért is, mert a végtagok szűk állásával együtt jár, ez pedig magában véve is azért baj, mert a törzs alátámasztása, különösen mozgás közben, tökéletlen, de e mellett még izomerő-epocsékolással is kapcsolatos. Ehhez aztán az ily szűgynél az is járul, hogy az izomzat kevés s e miatt a mellső lábak munkája korlátozottabb. Természetes erőnléte, hogy az ily szűgyű ló minden munkára alkalmatlanabb s egyedül akkor kevésbé hibás az ily szűgy, ha keskenységét a mélység esedeg pótolja.

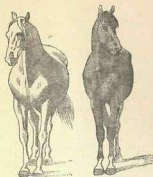
3. Megkülönböztetjük az *oroszlánszűgyet* (l. a 81. ábrát), melynél a válszögletek egymástól nagyon távol állanak, a végtagok tág állásuk s a test alátámasztása ennek folytán nagyfokú.

Ez a szűgyalakulás különösen a nagyon ívelt bordájú, elzsirosodott izmú, nehéz lovaknál fordul elő s minthogy a testtálynak az ily tágan álló lábakra való felváltott átvitele mozgás közben azáltal van megrehezítve, hogy a test túlságos oldalmozgásokat kénytelen tenni: ezt a szűgyalakulást éppen csak a lassan mozgó, nehéz igáslovaknál szeretjük; könnyű gyors mozgásra hivatottaknál ellenben ingadozó és nem eléggé gyors járást létesítő minőségűnél fogva alkalmatlan sem tartjuk.

Megjegyzendő, hogy ha nem is oroszlánszűgy, de mindenestre tág állás a ménlovaknál a fedeztetési idő végén gyakran észlelhető amiazt, hogy hágasók alkalmával a két első végtag egymástól folyton kijebb és kijebb feszítettek. Ez a szűgy szélesebbé válásával is kapcsolatos s a már nem fedező csődörnél mulékony eltérést képez.

Felmentjük itt, hogy e kétrendbeli szűgyalakulásnál, t. i. a keskeny- és oroszlánszűgynél, a fenforgó mozgási és testalátámasztási nehézségek, a mellső végtagok alsó részleteinek módosuló elhelyeződése és állása által gyakran igen előnyösen kiegyenlítettnek. Így pl. a keskenyszűgynél a szűk végtagállás gyakran azáltal lesz kedvezőbbé, hogy a végtag a lábtól kezdve *kijebb* az oroszlánszűgynél pedig azáltal, hogy *bejebb* irányul. Ez utóbbi kiegyenlítődség némelykor oly tökéletes, hogy a test igen oldalmozgásra egészen megszűnik s ez esetben az oroszlánszűgyű ló még nyereg alatti szolgálásban is alkalmatlan lesz mondható.

A keskeny szűgynél is beálhat ily nagyfokú kiegyenlítődség, csak-

79. ábra. Szélesszűgy.

80. ábra. Keskenyszűgy.

hogy azért a szűk mellkas tágasabbá nem válik s emiatt a keskeny szűgyű ló mindenkor hibásnak kell hogy tartassék.

4. A kakasszűgyet (l. a 82. ábrát) szintén külön szűgyalakulásnak lehet mondanunk, mert ennél a mellcsont a lapockák hátrahelyezett volta miatt s nem a hollócsőrnyújtvány kinnállása folytán áll ki élesen s ezenkívül az ily szűgy még nagyobb mértékben izmos is.

5. Meg szokták különböztetni a sólyomszűgyet (l. a 83. ábrát), melynél a mellcsont hollócsőrnyújtványa erősebben fejlődött élesen kiáll s ez

81. Oroszlánszűgy.

a kevés szűgyizmok mellett még szembetűnőbbé válik. Ez a szűgyalak a hátrányosabb alakulásuk közé tartozik, különösen azért, mert izomszegénységénél és élességénél fogva a háms vagy iga (kumet) által könnyen feltöretik.

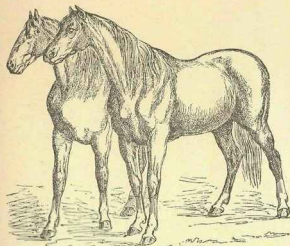
Hogy aztán ez utóbbi alakulás hátrányosabb, mint az előbbi, az könnyen belátható, de nem tagadható az sem, hogy a kakasszűgy is könnyen feltöretik a szerszámok által.

6. A kecseszűgy (l. a 84. ábrát) végre a mellett, hogy keskeny, még hropadt és sekély is s a lapockák az ily szűgyű lónál elől elhelyezettek.

Emiatt nemcsak azért kedvezőtlen, mert a mellkastű kicsi, hanem azért is, mert sovány is lévén, könnyen feltörik s hibás végtagállással gyakran együtt jár.

Megemlítjük, hogy e szűgyformának egy másik változata is ismeretes. Mikor ugyanis a vállak szintén hátul elhelyezettek, de a szűgy maga izmos és erősen kidomborodó, úgy, hogy a vállszög a szűgy-felzsinvonálnál tetemesen hátrább áll, akkor azt szokták mondani, hogy a ló túlságosan szegyes. Ez az alakulás azért hiba, mert a hátul elhelyezett lapockák miatt a testtűly túlságosan éri az első vétagokat s azok emiatt hamar leromlanak.

A szűgyen magán többnyire szerszám-törés következtében, olykor pedig gyökérhúzás és bőrdugás folytán daganatok vagy sebhelyek kelet-

82. ábra. Kakasszűgy. 83. ábra. Sólyomszűgy.

keznek, a mellkas oldalrészsein pedig heveder-nyomás vagy sarkantyúverés miatt vannak ilyen elváltozások. E tekintetben is szükséges tehát az egész mellkast tüzetesen megvizsgálni, mert használati lovaknál olykor egyetlen ilyen fájdalmas daganat egy időre teljesen munkaképtelenné teszi az állatot.

A has (20. ábra 49) a mellcsont vége, az utolsó álborda, az ágyék és a medencecsontok által határoltlik és erős izmok és a bőr által takart úrt képez, melyben elől az emésztő, hátul pedig az ivarszervek is benn foglaltatnak s mindezek a mellűregtől s az abban levő szervektől a rekeszizom által vannak elkülönítve.

Éppen a hasürben elhelyezett szervek nagyságától és fejlettségétől függ első sorban a has minősége és mekkorasága is s csak másodsor-

ban függ attól, hogy a ló mily anyagokkal takarmányoztatik és attól, hogy pl. a kancza hánszor volt vemhes.

A has működésének megítélésénél szolgáljon zsinórmértékül mindezekelőtt az, hogy lónál nagyon előnyös, ha a hasúri emésztőszervek minél nagyobb mennyiségű takarmány felvételére képesek, mert csak az a ló győzi az erős munkát és az tart ki evés nélkül hosszasan, a mely egyszerű nagymennyiségű tápszert képes hasüregi emésztő szerveibe felvenni és azokban elhelyezni.

Ebből azonban nem az következik, hogy pl. a pókhasú lónak ezen testrésze előnyösebb alakulást, mint pl. a hengeres hasúaké, hanem

következik az, hogy a nagyon is kicsi has lehet igen szemrevaló, de nem lehet egyszersmind czélyszerű és pedig épűgy nem, mint a túlságosan nagy, a mely a mellett, hogy csúf, még holt súlyt is képez, mely különösen gyorsmozgásra hivatott lovaknál igazán »súlyosan«
esik a mérlegbe.

Szabályosnak mindezeknél fogva az a has nevezhető, a mely a mell-kas minden irányú méretét maga is megtartja s csak hátsó részletén menetelesen karcsló meg s hosszán és terjedelmében nyúlik a gáttájba.

Formára, terjedelmére lehet a has:

1. *Karcsló* (l. az 55. ábrát), mely a nagyon intensívül táplált lovaknál gyakori s az igazi szabályos, vagy *hengeres* hasról (l. az 56. ábrát) csak abban különbözik, hogy izmai és a bőr által fesesebben borított és a haskorcztájon alig észrevehetőleg felhúzódtabb. Ezzel nem téveszthető össze:

2. *A felhúzódtó has* (l. az 57. ábrát), mely már hibás. Ez a hasalakulás többnyire szűk mellkassal együtt fordul elő s ebben az esetben annál inkább hátrányos, mert kevésbé jól fejlett emésztő és más hasúri szervekkel jár. Versenyfutásra idomított lovaknál is előfordul, mint a karcsló hasnak fokozata, de minthogy ez esetben bő mellkas van jelen s a has felhúzódtósága a nagyon belterjes táplálásnak következménye, hibásnak nem mondható, sőt a futólónál egyenesen előnyösnek nevezhető.

84. ábra. Kecskeszűgy.

A felhúzódtó has fokozatának mondható:

3. *Az agár-has* (l. a 85. ábrát), mely egészen elvékonyodó s különösen a haskorcztájon nagyon felhúzódtó. Ez a has a hasúri szervek gyenge fejlettségére és beteg állapotára mutat, vagy legalább is annak a jele, hogy a ló nem eléggé étkes, a mi pedig önként érhetőleg nem kis hátrányt képez.

Az előbbieknél határozott ellentéte:

4. *A száma- vagy pók-has* (l. a 86. ábrát), mely leginkább terimés és nagymennyiségű takarmány etetése folytán szokott létrejönni s intenzívebbül tápláló anyagok etetésére elműlik. Legelőlovaknál, a füvével

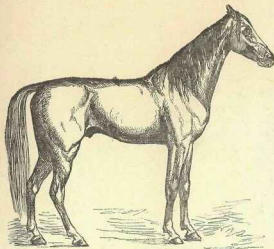

folytán is kifejlődik s ezeknél még jó jelnek vétetik azért, mert étkeségre mutat.

Egészen más azian:

5. *As u. u. csüngő-has*, mely a pók-hasból is kifejlődhetik, ha t. i. az extensív takarmányozás a belekre és hasfalakra hosszasan kitérítőlag hat. Az ilyen has belteresebb takarmányozás által se igen tehető karcslóbbá, azért mindenkor hátrányosnak tekinthető, kivéve azt az esetet, a midőn a has leereszkedése vagy csüngése öregebb kanczáknál fordul elő, melyeknél lényegesebb hibának önként érhető ok miatt nem mondhatjuk.

A has vizsgálatánál meg kell az előbb jelzettekben kívül azt is nézni, hogy nincs-e rajta sérv. A hasérv — a köldöktájon előforduló kivéte-

85. ábra. Agár-has.

lével — többnyire erőművi sértés folytán úgy jön létre, hogy a hasfal izma megreped s a repedésen át a bőr alá egy bélkacs todul. A köldöksérv többnyire csikóknál fordul elő s okszerű kezeléssel majd mindig biztosan gyógyítható, ellenben az erőművi úton keletkezett sérvök többnyire gyógyíthatatlanok s a ló értékéből sokat levonnak.

A hason nagyobb téztás tapintatú daganatok is előfordulhatnak s többnyire belső megbetegedések külső jeleit képezik.

A *lágycék*, másként *horpasz* (20. ábra 50) az ágyék alatt és a has fölött, meg az utolsó álborda és csípőszöglet között elterülő azon rész, mely a czombok között a has szeméremtájával érintkezik és kopáló, meg beteges emésztőszervű lovaknál mint *éngödör* jól szembevetünik.

Eppen mivel a gödört képező lágycék az emésztő szervek bántalmára

is mutathat, mivel továbbá azt is jelzi, hogy a ló nincs jóllakva, talán éppen a miatt, mert rossz étkü; s még továbbá, mivel a nagyon szembe-tűnő lágyék többnyire hosszú és keskeny ágyékkal jár együtt, sőt hátrafelé talán nem eléggé ívelt álbordákkal is kapcsolatos: általában szeret-jük, ha a horpasz nem látszik, vagy alig tűnik szembe; más szóval nem vagyunk barátja a mélyen horpadt lágyéknak s azt a lovat, a melynek éhgyődre nagy, szakadtnak mondjuk, mert a test hátsó és mellső része között az összekötötés csakugyan megszakítottnak tűnik fel s ez lényeges hiba az előbb említettekén kívül azért is, mert a test áthidalása gyenge.

Egyébíránt, mint azt már az ágyék tárgyalásánál említettük, a csfpőnek az álbordától távolra irányadóknak nem vehető a lágyék nagyságának megítélésénél se, mert gyakori az eset, hogy a csfpő az utolsó álbordától távol áll, de azért az ágyék s az alatta fekvő lágyék még se hosszú és megfordítva.

Ezen a testrészen különben éppúgy

86. ábra. Pök-has.

előfordulhatnak a sérvek, mint a tulajdonképeni hason s különösen az u. n. lágyéksérv nem is nagyon ritka a lovaknál.

Ezekre tehát szükséges a figyelmünket kiterjeszteni.

Közelebbi méltatást érdemel ezen kívül a lágyék mozgása, mely nyugodt állapotban alig tűnik fel, megerőltető munka közben azonban meglehetősen nagy, de egészséges lónál csakhamar megszűnik, mihelyt a munka félbeszakad.

Különböen extensívnál táplált lovak lágyéka a kitöltő természetű szervek nyomása miatt élénkebb mozgású, ez azonban nem tévesz

tendő össze a kóros lágyékmozgással, mely légzőszervi bántalmakban, különösen pedig fulladozásban szenvedő lovaknál nagyon szembetűnő szokott lenni, oly annyira, hogy az álbordáknak a hasfallal való összekoczdási helyén valóságos barázda, az u. n. *kehbarásda* keletkezik a gyorsabb ki- és belélegzés alkalmával.

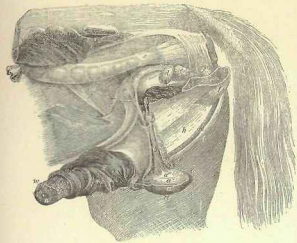
Ez utóbbi mutatkozása esetén saját érdekünkben teszünk, ha a vásárolt lovat idejekorán, de mindenestre 15 nap keretén belül szakértő állatorvossal megvizsgáltatjuk.

A lágyék, has és térd összejöveteli helyén a bőrkettőződés folytán keletkező *haskorcz*-ról kevés mondanivalónk van. A téztás tapintatú, vastag *haskorcz* a test nagyobb kövérségére enged következtetni, ez azonban az egész test tápláltsági fokából még biztosabban megítélhető s lónál távolról se oly fontos, mint pl. szarvasmarhánál.

A **nemzőszervek** részben a medenczetérben, de részben a hason és gáttáján lévén elhelyezve, bennünket itt még közelről érdekelnek. A ló testének tisztán kálemtani leírásával foglalkozók többnyire nagyon mostohán bánnak el e testrészek ismertetésével; mi azonban, a

kik feladatunkká tettük a lótenyésztésnek beható megbeszélését is, nem sikkamolhatunk el a tenyésztési szempontból igazán fontos nemző részek felett néhány általánosan odavetett szóval, azért itt e szerveknek éppúgy külső, mint belső részeit lehetőleg terjedelmesen a következőkben ismer-tetjük:

A nemzőszervek feladata a fajfenntartás lévén, első sorban azon csíra képzésére hivatottak, melyből az új állat (a magzat) fejlődik s második sorban a nemzőszervekkel kapcsolatos csacs arra, hogy alkalmas szervi anyagot (tej) szolgáltatasson, mely a méhben kifejlődött és világra jött magzatnak első táplálékát képezzé.

87. ábra. Himlő ivarszervei.

A ló nemnél, mint ismeretes, a nemzőszervek két állapotban vannak elhelyezve: a himállatban készült t. i. az ondó, a nőstényben pedig a pete, minélfogva him és női nemzőszerveket szükséges megkülönböztetnünk.

A him nemzőszerveihez tartoznak a *herék* (20. ábra 59) és *himvesző*, minden járulékos részekkel; a női nemzőrészeket pedig a *petefészek* és a *méh* képezik s ezekhez járulnak a többi részek, mint: a méhhüvely, csacs stb. A herék *ondók*, másként mondva *magot* képező mirigyes szervek, melyek megélemedett lónál a két czomb között a hason vannak elhelyezve. (L. a 87. ábrát.)

A *here* (87. és 88. ábra) gomolyagba terekedett, csövekből (az u. n. ondócsövecsövekből) álló tojásdad alakú szerv s a pete megtermékenyítésére szolgáló, mozgó ondószálcskákat termeli. Járulékos része először is a mellékhere (88. ábra b—d), melyet egy szalag (88. ábra c) köt

hozza. A mellékhere feje (88. ábra b') az igazi here csöveinek gyűlöpontja; ezek ugyanis itt 15 gomolyagba szedődve, végre egy csövélésnek, mely cső aztán feljebb az ondóvezetéké (88. ábra c) válik. Ez utóbbi az ondószínórral (88. ábra d) együtt, melyen a here függ, a hasüregbe lép (l. a 87. ábrát c—c-nél), majd a medenczeürbe hág s a húgyhólyag (87. ábra r) fölött elhaladva, az ondóhólyagcsába (87. ábra d) beleszájdzik s ezzel közösen a húgycsőben (89. ábra k) ér véget.

Maga az ondószínór még a here véredényeit (88. ábra f), idegeit és a here egyik izmát zárja savós-rostos hüvelybe.

Az ondóhólyagcsák (89. ábra b) szintén mirigyes szervek s váladékuk az ondóval keveredve (88. ábra k-nél) a húgycsőbe ömlesztetik. Ugyaníde ömlik (89. ábra d-nél) a dűlmirigyek (89. ábra e) és (89. ábra f-nél) a Cowper-féle mirigyek (89. ábra e) váladéka, továbbá a húgyhólyagból (89. ábra i) a húgy.

88. ábra. Here.

A hímvesző vagy mony az ülcsont-tájón (87. ábra l) veszi eredetét s a gát-tájón és czombok között s herék felett, a bőr alatt végig haladva, a vaszorában, másként mony-borékban (87. ábra g) ér véget. Merevedésre alkalmas teste (87. ábra h és 89. ábra l) üreges s ez üregeknek viszeres vérrel való megtelése folytán mered fel a hímtag, mi a pázás sikeres voltára szükséges is. A hímvesző duzzadtabb vége a makk (87. ábra m) s ennek hegyén szájdzik ki a húgycső (87. ábra n és m), melyen keresztül közöslésnél az ondó a méhbe fecskendeztetik.

A petefészkek (90. ábra l és m 91. ábra k) a hasüregben az ágyéktájón fekszenek s a széles méhszalagokkal (90. ábra i—i') vannak felfüggesztve. Feladatuk petét termelni, melyet az ondó termékenyít meg a méhben, mikor vele érintkezésbe jut.

A petefészkekből a pete egy-egy hólyagcsa, az u. n. Graaf-féle tüszű felpattanása folytán jut a petevezetékbe (90. ábra k és 91. ábra i) s úgy tovább a méh szarván (91. ábra h) keresztül a méhbe. (90. ábra h és 91. ábra g, —g')

A méh (melyet egészben és felnyitva a 91. ábra mutat) egy rugalmas, igen erős falú és nyákártyával kibélelt zsákokot képez s testéből a már említett szarvak folytatást képeznek.

Üres állapotban apró ránczokba van szedődve és nagyrészen a húgyhólyag és végbél között terül el s kívül savós-hártyával van bevonva.

A termékenyített pete befogadására s továbbfejlesztésére, hordására, majd kiírására hivatott.

A méhnek éppen itt említett részén kívül meg lehet még különböztetni nyakát (91. ábra g), mely a hüvelybe (l. 90. ábra g és 91. ábra d) nyílik. A hüvelybe szájdzik még a húgyhólyagnak (91. ábra e) nyílása is (91. ábra e'), mely fölött egy billentyű (91. ábra f) van.

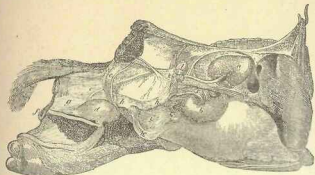
89. Hímvesző.

A méhüvely hátrafelé a végbél alatt a szeméremajkákba (90. ábra f és 91. ábra a—a) folytatódik s ezen ajkak alsó szögletében van elhelyezve a csikló. (91. ábra b.)

A csesz vagy tőgy a czombok között a hason fekszik s kanczánál 2 bimbója van. Pürtös mirigy, mely tejelválasztásra van hivatva s közepén egy hártya által két részre van osztva. A bimbók nyílása záróizommal bír s a tejmedenczébe, ez pedig a tejvezetékbe folytatódik, emezek pedig a mirigyszemcsékkel állnak összefüggésben.

Ezen szemcsékben a fogamzás után élénk sejtszaporodás és elzsírosodás szokott beállni s a vérből odaáramló anyagokkal együtt az ekként készített sejtek képezik a tulajdonképeni tejet, mely a magzat első táplálékát képezi.

Az ezekben bonczani és élettani alapon röviden ismertetett nemzőszervek közül azok, melyek kívül fekszenek, külemtani szempontból

90. ábra. Nőstény ivarszervei.

éppúgy, mint tenyésztési szempontból, még különös méltatást érdemelnek, miként azt a következőkben adjuk.

A csödör heréi akkor mondhatók szabályosaknak, ha a testhez képest nem túlnagyok s nem túlságosan lógók. Az egészséges ép here ondószínórra pedig feszes. A megvastagodott ondószínór kóros kitágulás vagy sérv következtében létesül s a használati hibák közé tartozik éppúgy, mint a herezsacsokosérv és herevízkór.

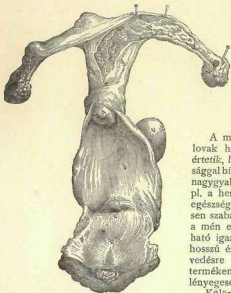
Gyakorlati taláunk csödöröket, melyeknek csak egy heréjük van. A tapasztalásból ítélve, e félheréjű ménnek olyanok, a melyeknek egyik heréjük a hasüregben visszamaradt (hererejtők) vagy olyanok, melyek egyik heréjüktől megfosztattak (vert heréjűek). Mondanunk se kell, hogy tenyészállatnál előnyösebb, ha mind a két here a tokozásokban kúnn van és ép s egészséges.

A vaszora (20. ábra 60) vagyis az a bőrtasak, mely a hímveszőt körülveszi és védi, akkor szabályos, ha nem túlságosan bő, hanem azért belőle a hímvesző — különösen a húgyozás és fedezés alkalmával — könnyen kiülthető. A szűk, vagy a fagygyúváladékkal

piszokkal teit vaszorából a hímessző nem lévén könnyen kiöthető, tasakba hugyozás létesül.

Németesen ezt nadrágba hugyozásnak mondják s azért hátrányos, mert a vaszora belső hártájára emiatt rendszeren feleldződik, kisebesedik s bűzös váladék-folyás indul meg belőle.

A túlságosan tág vaszora, ha kisebb hiba is az előbbinél, de elég kellemetlen, mert különösen hátulovaknál ügetés közben csunya kitykity hangok keletkezésére nyújt alkalmat, a mi pedig pl. dámálomnál, de minden luxuslónál is, a lehető legalkalmasabb minden illuszió lerontására.

91. ábra. Méh. (Uterus.)

A kupeczek kellőképen mérlegelni tudják ezt a hátrányt, s eladásra felállított kotyogó lovak hímesszőt rongyokkal, cséppivel csavarják körül, hogy ezzel a mozgás közben keletkező kellemetlen hangok létesülésének az eladás idejére útját vágják.

A mi végre a hím és herélt lovak hímesszőjét illeti, önként értetik, hogy a mily kevés fontossággal bír az az utóbbiaknál, éppoly nagygyal bír az előbbieknél s míg pl. a herélt ló ezen testrésze ha egészséges és kiöthető, hát teljesen szabályosnak mondható, addig a mén e része csak akkor mondható igazán megfelelőnek, ha elég hosszú és egyenes is és ha merevedésre képes, minthogy a megtermékenyítésnél e tulajdonságai lényegesen közreműködnek.

Különben, ha bár ritkán, de előfordul, hogy a herélt lovak hímesszője visszahúzhatatlanul és szakadatlanul kilóg. Ha luxuslónál

fordul ez elő, kupeczek által megcsonkíttatik. Ma azonban nem vétezik valami nagyon szeméreméértőnek, s azért e műtétre sor ritkán kerül.

Ménéknél a hímesszőn netán előforduló hólyagcsás kiütések, húgycsőfolyások, festsenyűdagok s vaszoraduzzanatok mindég gyanús szemmel tekintendők.

Herélt lovaknál, egyik vagy legtöbbször mindkét here ki van véve. Maga a műtét *szó-féleképpen*, de mindig azért hajtatik végre, hogy a ló kezeesebbé, biztosabban használhatóbb legyen. Ennek az operatiónak elég gyakran hátrányos következményei is szoktak lenni, azért figyeljék meg lóvársárlások alkalmával, hogy a herélt tőkletesen hajtott-e

végre s nem maradtak-e annak kellemetlen vagy éppen hátrányos következményei, pl. ondósinór megkeményedés vagy sipoly stb.

A csőcsnek külső és tenyésztési szempontból való vizsgálatánál főfigyelem fordítandó annak egészségi állapotára és ép voltára.

A tenyészkanca csőcsétől megkívánjuk nevezetesen, hogy az elég nagy és egészben mirigyos tapintatú legyen, bimbói pedig épek és nyitottak, vagyis lyukkal ellátottak legyenek. A kicsi, göcsös s talán elzárult csész ros-z tejprodukáló szokott lenni s ily kanca mellett a tenyésztőnek a csikó felnevelésével meg szokott gyűlni a baja.

A külső női nemzőszervek vizsgálatánál még a szeméremajkak, vagyis a péra és ennek, meg a méhüvely látható részének nyákhártyája az, a mi figyelmet érdemel. Ezen részek ép és egészséges volta kívánatos; még pedig egészséges a péra, ha az — különösen fiatal kanczáknál — jól zárva van s a sárlás és szülés utáni idő és hugyozás kivételével belőle máskor semmiféle folyadék nem szivárog vagy nem csepeg, ha nyákhártyája sima, mérsékelt nedves és rózsapiros. Gyanús szemmel kell nézni az oly pérát és hüvelyt, melynek nyákhártyáján hólyagcsás kiütések vannak.

Felemlítjük még, hogy nálunk nem annyira, mint külföldön, ott is inkább a primitívebb lótenyésztési viszonyokkal bíró vidékeken, szokásban van olyankor, mikor a fiatal, még nem hágtatandó kanczákat ménesiköcckekkel együtt legetetik, a péra ajkait azokon keresztülhúzott sodrongyűrűvel elzárni, vagyis mint mondják, arra lakatot tenni, hogy a közösülést lehetetlenítsék. Ennek a gyűrűzésnek ritkán ugyan, de aztán nagyon is maradandó nyoma szokott lenni, mikor pl. a gyűrű dörzsölődés közben valamibe megakad s a szeméremajkakat kiharítja.

A végből (20. ábra 61.) végre azon okoknál fogva érdemel figyelmet, a melyeket részint az egészség és betegség jeleinek, részint a faroknak a tárgyalásánál már elmondottunk; itt azonban kiegészítéstül még felemlítjük, hogy kanczáknál nehéz szülés következtében a méhüvely és végbél közötti gát néha megreped s ritkán forr össze, vagyis kloaka marad vissza, a mi rút, de anyafiatlanul hátrányos is.

C) A végtagok vagy lábak és azok egyes részei.

Jeleztük annak idején, hogy a lábakat mi is azon részeknek tartjuk, a melyek a ló testalját nemcsak hordják, s azt nemcsak támasztják, hanem mozgatják, vagyis jobban mondva viszik, továbbbítják is. Különösen áll ez a véleményünk a hátsó lábakra nézve, melyek nemcsak támasztók és továbbbítók, hanem még irányítók is. Más szóval a hátsó végtagok határozottan több, nagyobb munkát végeznek, mint a mellsők s hogy erre képesek, hatalmas izmaikon, inaikon, szalagaikon s ízületeiken kívül azon csontos összeköttetéseknek köszönhető, mely a csípőizületben létezik s melyhez hasonló a mellső végtagoknál (melyek csak kötőszövettel és izmokkal vannak a törzshez függesztve) nincs.

Ez az utóbbi berendezés egyébiránt a mily tökéletlennek látszik elég pillanatban, éppoly célszerűnek bizonyul közelebbi vizsgálatnál. A hátsó végtagok által tovább lökött test ugyanis a mellső végtagokra esve, igen erős megrázkódatásoknak volna kitéve, ha közte és a láb

között az összeköttetés csontos volna s ezen megrázkódtatások bizonyára a mellső végtagok sokkal gyorsabban bekövetkező végleges megromlását okozná.

Ezen rázkódások egyébiránt nagy mértékben mérséklődnek elől és hátul a különféle szögletek alatt egyesülő ízületeknél is, de sehol se oly nagy mértékben, mint ott, hol a törzs a két első láb közé a rugalmas izom és kötőszövet, meg inkább álló készülékkel felfüggesztve van.

A végtagoknak aztán éppógy támaszó és terhet viselő, mint továbbító erejük, nagy mértékben és igen kedvezően istápolatnak mindazon ízület által, mely rajtuk megalkotva van. S ezeknek milyen szög alatt való létesülése, alakata és elhelyeződése, mind döntő befolyást gyakorol azon munka nagyságára és tökéletességére, melyet a lábak állásokban vagy mozgásban végeznek.

Mert hogy ez a munka nem tisztán és kizárólag a végtagokból indul ki, hanem azok indítást az egész szervezettől is kapnak, az magától értetlik, hanem az is bizonyos, hogy a nyert indítást, vagy mondjuk az általános hajtóerőt egyesülve a helyierővel, igazán nagy teteményre csak akkor képes, ha czélszerűen szerkesztett lábrészekre — hogy úgy mondjuk kerekekre — lel; mert valamint a holt gépénel gyakran egy csavar hiánya, egy kitört kerékfog, egy megkopott dugattyú az egész gépezet haszontalanságát idézheti elő, úgy vonhatja maga után a ló élő gépezete ezen kerekének hiányos, czélszerűtlen vagy éppen rossz volta az egész gépezetnek kevésbé hasznos voltát vagy éppen haszontalanságát, a mint azt már volt alkalmunk jelezni.

Hogy aztán a legtrókéletesebben alkotott lábak, kerekék se érnek semmit, vagy csak keveset érnek megfelelő hajtóerő, gőz nélkül, az ismét bizonyos.

Am mi előre bocsátottuk a fejnek s törzsnek ezen — hogy már így mondjuk — villamateriának és gőzkazánnak s fűtőkészüléknek, részint boncz- és élettani, részint külemtani alapon vett czélszerű és jó minőségét, berendezését, alakulását, különféle formáját stb. hasonló alapon tehát ráterhetünk már most a testet tovább vivő ezen részeket, i. e. a lábak még közelebbi és részletes tárgyalására.

I. A mellső végtagok.

Mondandóink könnyebb érthetése kedvéért bemutatjuk itt tájékozhatóbb rajzban is (*l. a 92. ábrát*) mindenekelőtt az éppen megbeszélendő mellső végtagok egyikének csontvázát.

A mint a rajzon látni lehet, legfelső részét a váll- vagy lapoczkacsont *A*) képezi, melynek meg lehet különböztetni felül a porczát *(a)*, középen a tövisét *(1)*, alsó végén pedig az izduódrát *(2)* és az izgődrét *(3)*, melybe a felkarsont *(B)*, ízeje *(4)* belezesül.

A felkarsontnak csiganyujtványait *(5)*, forgatóját *(6)*, melyhez a forgató izmok tapadnak és csigái *(7)*.

A felkarsont alatt van a könyökcsonk *(C)*, mely hátul az alkarral *(D)* áll összeköttetésben; a könyökcsonknak megkülönböztetjük a búbját *(8)*, az alkarnak izgődrét *(9)*, felső *(10)* és alsó *(11)* ízejeit. Az alkarsont alatt terül el a lábtő *(E)*, mely a következő apró csontokból áll: a

koczkacsont *(12)*, a csövekcsonk *(13)*, a sokszögű esont *(14)*, a kúpcsonk *(15)*, a sajkcsonk *(16)*, a félholdcsont, mely ezen a rajzon nem látszik, a horgacsont *(18)* s a borsöcsont, mely itt szintén nem volt feltüntetve.

(F) a szárcsont, *(19)* az egyik kapocscsont, *(20)* ennek gombja *(22)* az egyik egyenítő csont, *(G)* a csüd-, *(H)* a pártá- és *(J)* a patacsont, *(23)* a nyír-csont s *(24)* a patacsont falának a vályuja.

Mindezen csontok részint hatalmas izmokkal és inakkal vannak borítva és összekötve, részint ilyenekkel a törzshez vannak fűzve, maguk között pedig különféle szögletben ízületeket képeznek. Így nevezetesen a váll és felkar a vállizületet, a felkar és alkar a könyökizületet, az alkar és szár, meg a térd apró csontjai a lábtő vagy mellső térdizületet, a szár és csüd a bokazületet, a csüd és pártá a pártáizületet, a pártá és pata pedig a pataizületet.

Ezek közül a vállizület szabad, forgó ízület, mely minden irányban való mozgást megenged s az azt alkotó két csont rendszeren 90—100 fokú vagy 100—110 fokú szögletet alkotva koczdízik össze.

A könyökizület tökéletes csuklóizület képez, vagyis az alkar csak előre és hátra hajlítható. Az itt létesülő szöglet rendszeren 135—140, vagy 140—150 fokú.

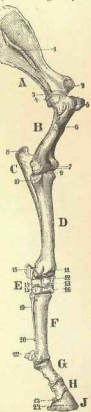
A lábtőben is csuklóizület van, mely azonban csekély oldalmozgásokra is képes. Itt a végtag rendszeren függöleges.

A bokazület is ilyen, csak hogy itt a szár- és csüdesont 140 fokú szöglet alatt koczdízik össze.

A pártá- és pataizület is csukló, csak hogy szöglet itt sem képződik.

Lássuk most mindezen részletet külemtani és erőműtani alapon.

A váll vagy lapoczka *(20. ábra 30)* alatt közönségesen azon mellső végtagrészt szokták érteni, mely a marnál kezdődik és a könyökénel végződik. Mi azonban az előre bocsátott bonczantani adatok méltatásával, de külemtani szempontból is, vállnak azon részt nevezük, melynek a lapoczkacsont vet, meg a szilárd alapját. Ez a rész tehát a martól¹ csak a váll szögletéig *(20. ábra 20)* terjed s izmok és kötőszövet segítségével van a bordákra és marcsgolyákra ráerősítve. Ez összeköttetésnél fogva a váll mindenek fölétt előre és fel s hátra és lefelé irányuló ingaszerű mozgásokra képes, de ezenkívül egészen előre- és hátra- és fel- meg lefelé is kiteréseket tehet. — Éppen midőn ezen többrendbeli mozgásokra nagymértékben képes a lapoczka, szokott az »szabad«-nak, s midőn mind erre csak kisebb mértékben képes, »kötött«-nek nevezeteni.

92. ábra.

A lapoczka kötött vagy szabad volta, önként érthetőleg, csak mozgás közben ítélhető meg. A szabad lapoczka a végtag alsó részleteinek megemlésekor felső felé felhátra, alsó felével pedig előre kimozdul és a lábvég letevésekor előbbi helyzetét ismét elfoglalja. Minél korlátoltabb ez a kimozdulás, a lapoczka annál kötöttebbnek mondható. Önként érthető másfelől, hogy a nagyon is korlátlanul kimozduló s különösen felfelé is könnyen elcsuszamló váll gyengébben van a bordákhöz oda kötve s az ilyet »laza« vállnak mondják.

A nyugalomban levő ló lapoczkáját hosszúság, dülltség, szélesség, izomtság és szögletalkotás tekintetében kell vizsgálnunk s erre nézve a következő megjegyzéseink vannak.

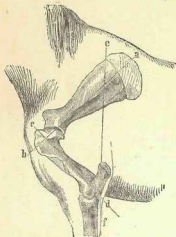
A szögletalkotás kivételével (mely a lapoczka düllségétől és a felkar fekvési irányától függ) a többi tulajdonságot első sorban a mellkas alakulása határozza meg. Csak mély szűgy és hosszú s magas mar esetén lehet a lapoczka hosszú és kellőképen dült; csak hosszú oldalak esetén széles, csak általában jól fejlett izomrendszer mellett izmos.

A szögletalkotásra csak közvetve folynak be e viszonyok azt közvetlenül a vállszögletben összekötődő két csont fekvési iránya határozza meg, úgy, hogy ha mind e viszony kedvezően közrejátszik, a vállizület a már jelzett 90 vagy 100 foknyi szögletet alkotja, (l. a 93. ábra a) b) és c) d) vonalait) vagyis a lapoczka a függőlegeshez (e f) 45 fokban hajlik.

Mikor azonban a lapoczkát ilyen és ezekhez hasonló kiváncsnak szerint bíráljuk, nem szabad felednünk, hogy milyen használatra van dolgunk. A míg pl. az előbb jelzett szöglet alatt fekvő lapoczka — ha mellé hosszú, széles és izmos is, — egy gyors mozgásra hivatott könnyű nyerges lónál az eddig említett s alább még említendő okoknál fogva előnyös, addig a lassú mozgásra hivatott nehéz lónál, ha nem is hátrányos, de nem elkerülhetetlenül szükséges.

Am lássuk.

A lapoczkát, mint jeleztük, úgy kell képzelnünk, mint egy kétkarú emeltyűt, melynek forgási vagy támpontja körülbelül a csont közepére esik. Ha most a lapoczka a függőlegeshez 45 foknyira dülten áll, (23. ábra a) b) c) f) akkor nemcsak előre, hanem felfelé is s nemcsak hátra, hanem felfelé is egyenlő nagy mozgásokra, kitérésekre képes; holott hogyha ez a szöglet hegyesebb, vagyis a váll túlságosan dült, akkor a vállszög inkább csak fel- és kevésbé előfelé, ha pedig a szöglet tompább vagy a váll meredekebb, akkor a vállszöglet ellenkezőleg

93. Váll és vállkarcsözgetés.

inkább előfelé s kevésbé felfelé mozgattatik, e két utóbbi eset pedig, hogy a kevésbé magas, gyors és kiadó végtag mozgással azonos, az önként érthető, vagyis nyilvánvaló, hogy a kellőképpen dült és hosszú lapoczka az, a mely a végtagoknak nemcsak tetszetős, hanem kiadó és gyors mozgását s a test súlyának legtökéletesebb, legrugalmasabb alátámasztását s hordását eszközlöheti.

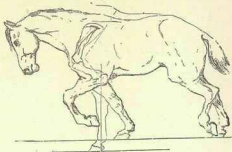
Azt mondottuk az imént ismételtén is, hogy a kellőképpen dült és hosszú lapoczka. Igen, a dülltség mellett a hosszúság is dönt a végtag kiadó mozgatása tekintetében, mert minél hosszabb a lapoczkának már jelzett alsó emeltyűi kara, annál nagyobb kitéréseket, mozgásokat tehet előre és felfelé; ezen nagyobb mozgásokkal pedig az emelt és előre vitt végtag térőlése is nagyobb.

Hogy aztán a test súlyának rugalmasabban és tökéletesebben alátámasztása és hordása tekintetéből is előnyösebb a hosszú lapoczka, az könnyen belátható, ha meggondoljuk, hogy a nagyobb téren több izommal és kötőszövettel a lapoczkák közé függesztett test ama rázkódásoktól, melyek a végtagokról jönnek, jobban kímélve van s eszerint a test teherviselése tartósabb, biztosabb.

A sok, erősen fejlett, határolt izommal borított váll aztán, mely úgy a marba, mint az oldalakba és nyakba alig észrevehetőleg megyen át, a mellső végtagok hordozó s mozgató képességének emeléséhez csak hozzájárul, azért az ilyen u. n. izmos, száraz lapoczkát (55. ábra) a könnyű lónál keressük és szeretjük s hátrányosnak mondjuk ennél az elburkolt vagy zsíros, terhelt vállat (51. ábra), melyet nehéz lovaknál mégis csak megbocsáthatónak tartunk éppúgy, mint az aránylag rövidebb és meredekebb vállat.

Lássuk ez utóbbinak is az okát.

A nehéz igavonó ló burkoltabb és kevésbé dült válla mindenek előtt biztosabb fekhelyet nyújt az iga (kumet) és hámszámára; emellett a test mellső részének súlyát is fokozza, a mi pedig a tehernek helyből való kimozdításánál és lassú tovább vonzolásánál éppen nem hátrány. Az ilyen ló meredekebb váll a végtagnak magasra való emelését és messze kitevését meglehetősen gátolja ugyan, de a kapaszkodásnál való erő kifejtésre hátrányos befolyással nem igen van, mert erősebb húzás alkalmával az igazló, midőn a szerszámba beledűl, normális szög alatt álló vállat is meredekebb állásba helyezi (l. a 94. ábrát), emélfogva hát, ha már az természet szerint is meredekebben áll s talán szintén kevésbé dült helyzetű felkar és kissé hajlottabb

94. ábra. Húzó ló vállszögletése.

csüd által támogatják, határozottan előnyösnek kell tartanunk nem ugyan egy gazdasági igazságnál, melytől mégis gyorsabb és kiadóbb lépést követelünk, hanem egy nehéz, lassan mozgó igazságnál, melynél nem a gyorsaság, hanem a nagy tehervontatási képesség dönt.

Ebből aztán önként érthető, hogy előny a dült, izmos és hosszú váll minden lónál; de hiába, a nehezebb lovak egyesének kivételével ezt ezenek különben sem találjuk fel s a mint láttuk, bizonyos körülmények között a rövidebb és meredekebb, de különben izmos vállal tényleg meg is lehetünk elégedve, mert az ily vállú ló nagyobb testűlyval s több erővel képes a szerszámba beléülni.

Mindenesetre hibásnak kell azonban igazságnál is az oly vállat tartanunk, mely zsírral, kötőszóval túlságosan burkolva van, mert habár ez a hámbaduléskor súlyt képvisel, mégis a váll szabad mozgása elé akadályt gördít. Az ilyen vállat *tülszerűnek* szokták nevezni.

Az izmos, száraz, terhelt és tülszerű zsíros lapoczkán kívül meg szokták még különböztetni a *sovány* (63. ábra) és a *kopár* vállat.

Mindkét kifejezés a gyengébben fejlett izmokkal bíró lapoczkára alkalmaztatik s a kopár kifejezés az olyan nagyon izom-zseregy vállra vonatkozik, melynél a lapoczkacsont a bőr alól — mintha izom se volna rajta — azonnal teljes körvonalaitól túlságosan szembe tűnik.

Hogy az ilyen váll gyenge s hogy a szerszám is rossz felhelyelt lel rajta, az önként érthető; szerencse még, hogy leggyakrabban csak vén, lecsigázott, beteg és rosszul táplált lovaknál fordul elő.

A lapoczka egyébírát helyzetét tekintve is, lehet a rendestől eltérő.

Rendes helyzetűnek akkor mondjuk, mikor a válszöglet a szügy mellől felszínével egy síkban fekszik (55. ábra); *előül elhelyezettnek* akkor, ha a válszög előbb; *hátra elhelyezettnek* pedig akkor, ha hátrább fekszik. (84. és 82. ábra.)

Ezen elhelyeződések gyakran a szügy alakulástól is függnek, de attól függetlenül is fenforoghatnak; igazságnak a hátra helyezett váll kisebb hibának mondható, mint az elől elhelyezett; nyerges lovaknál azonban egyiknek se vagyunk barátai, mert a súlymegoszlás és a szabad, kiadó mozgás mindkét esetben hátrányosan befolyásolotik általuk.

Francia, angol és német írók megkülönböztetik még az u. n. *hideg vállat*, az a megnevezés nem a váll formájára vagy alakjára, hanem működésére vonatkozik.

Az induláskor feszesen, kötötten mozgó vállra mondják, hogy *hideg*, mely munka közben aztán mintegy »belé melegedve«, szabadabb mozgásúvá lesz. Leginkább túlságosan megerőteltetett és öreg lovaknál találkoznak ilyen lapoczkával.

Végre meg lehet különböztetni olyan lapoczkákat, melyek *egymáshoz közel* és olyanokat, melyek *egymástól távol* állanak.

Ez, mint önként érthető, nem annyira a lapoczkáknak maguknak a helyzetétől és fekvésétől, mint inkább a mellkasnak székebb vagy bővebb voltától függ (84. és 81. ábra). Hogy mi lehet az ily lapoczkának a hátránya, azt már a kecske- és oroszlántyú tárgyalásánál jeleztük, de még rátérünk, mikor a különféle mozgásnemekről szó leszen.

Végül felemlítjük, hogy a lapoczkák különféle kóros bántalmaknak képezhetik fészékét. Legközönségesebbek rajta a különféle feltörések, daganatok és sipolyok, melyek gyakran a marból indulnak ki. Ezeknek kívül heghelyek lehetnek a lapoczkán, melyek az u. n. szalaghúzásnak képezik nyomait. Ilyen operationak rendezése a váll-bénaságban szenvedő lovakat vetik alá, azért a lapoczka heghelyeit gyanus szemmel kell nézni.

Egyébírát a váll-bénaság oly bántalom, a mely nem könnyen ismerhető fel s gyakori az eset, hogy nem szakértők váll-bénaság elleni kezelés közben veszik észre, hogy a sánta ló patájában s nem a váll-izületében van a baj.

A váll-bénaságra mutató tünetek abban állnak, hogy a ló beteg lábát nem rakja olyan előre a mozgás közben, mint egészséges lábát, patáját maga után húzza és botlik, korbán mozgatva pedig, jobban sántít hibás végtagjára, ha nem red, hanem egészséges lábára forgatjuk, különösen ha nem sima, hanem mély és egyenetlen talajon mozgatjuk.

A válszög (20. ábra 29) ott létezik, a hol a lapoczka a fölkarral egyesül. A szöglet, mely e helyen képződik (ha a lapoczka a függőlegeshez a már jelzett 45 fokban hajlik), akkor legegényesebb, ha 90 fokot képez (1. 23. ábra a-b és c-d vonalát), vagyis ha a felkar a föld vízszintes vonalához 45 fokban hajlik. Ez a szöglet nemcsak azért előnyös, mert a felkar ez esetben a váll rugalmasságának emeléséhez tetemesen hozzájárul, hanem azért is, mert a könyökizület s így az egész alsó végtagrésznek az ingamozgás irányában történő elébbvittele és emelése tökéletesebb, vagyis a lépés tétőlelőbb lehet.

Megkívánjuk még azt is, hogy a válszögletek túlmagasban vagy túlalacsonyban ne álljanak. Ha a válszögleteknek keresztül vont vízszintes vonal a mar legmagasabb pontjától, a szügy alsó feltelétől vont függőleges vonalat éppen felerészénél szegi, a válszögletet túlmagasban állónak s e szerint hibásoknak kell mondanunk és megfordítva is, úgy, hogy szabályosnak tarthatjuk a válszög magasságát akkor, ha a jelzett vízszintes vonal a függőlegest akként metszi, hogy nemesebb keleti lovaknál az alsó részlet úgy aránylik a felsőhöz, mint 5 a 7-hez, közönséges nyugati lovaknál pedig mint 5 a 6-hoz.

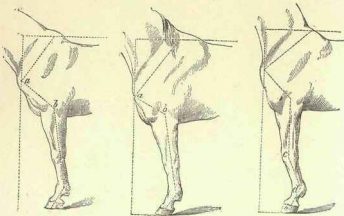
Különbön szükséges, hogy a két válszög egy magasságban álljon, laposán és egyformán elgömbölyödő legyen, vagyis túlélesen ki ne álljon, ezenkívül különösen nyerges lovaknál, hogy se túlközbeiben, se túltávolban ne álljon egymástól azon okonkál fogva, melyeket az oroszlántyú és kecskeszügy tárgyalásánál felhoztunk s melyeket a mozgásnemek tárgyalásánál még ki fogunk bővíteni.

E testrészen a feltörések és daganatok igen gyakoriak és különösen hámos lovaknál azért hátrányosak, mert hosszabb időre is szolgáltatékeltelenül teszik az állatot.

A felkar (20. ábra 31) az a végtagrész, melynek a felkarcsont (19. ábra 14) veti meg a szilárd alapját s a válszögtől a könyökig terjed. Fekvési irányára nézve már megjegyeztük, hogy nagyon előnyös, ha a lapoczkával 90 fokú szöget alkot, vagyis ha körülötte egy négyszöget képzelünk, annak átlóját (diagonálisát) képezi. — Itt még arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a fölkar egykarú emeltyűnek tekinthető, melynek

fix pontja majd a könyök, majd a vállüzletben van a szerint, a mint a mozgás felőlről le, vagy alról felfelé terjed tovább, vagy hajtatik végre.

Jóllehet, némelyek (*Wrangel*) nem tartják czélszerűnek a felkart, ha hosszú, azért, mert mint mondják, a végtag alsó részlete emiatt igen hátra esik, mások (*Adam, Hoffmann stb.*) és ezekkel mi is czélszerűnek tartjuk a hosszú felkart s azt hisszük, hogy az túl hosszú minőségben a lónál elő se fordul. Czélszerűnek tartjuk pedig azért, mert az ilyen dültebb lapoczkával jár s azért is, mert nagyobb a lengési távolság ezzel a végtag emelése és előbbvittele. Mi sem feledjük, hogy egynemely igen gyorsan mozgó állatnak (pl. az agárnak, nyúlnek, tigrisnek, orosz-lánnak) aránylag rövid felkara van, gyorsaságát azonban nem egyedül

95., 96. és 97. ábra. Hátraállottság okai.

ebben, hanem a rendkívül czélszerűen alkotott csánkban keressük s azért a túl rövid felkart a lónál nagyobb hibának tartjuk, mint a túl hosszút s nem osztjuk azok véleményét, kik hangoztatják, hogy hosszú felkarral hátraállottság jár együtt, mert a hátraállottság, ha a lapoczka hosszú és dült, létre se jöhet, hanem igen is létrejön a váll és a fülkából kiindulólág akkor, ha

1. a váll rövid és meredek s ehhez képest a felkar hosszú. (Lásd a 95. ábrát.) Vagy:
2. létre jöhet, ha a lapoczka hosszú és dült s vele a fölkar a kelle-ténél hegyesebb szög alatt egyesül. (L. a 96. ábrát.) Vagy végre:
3. ha a lapoczka hátraállított.

Már nem a váll és felkARBól kiindulólág létesül a hátraállottság:

4. akkor, ha a ló »térdes« vagyis ha a szár (lásd a 97. ábra c—d) hátrahajlott, a csüd pedig (d—e) meredek.

Az előbb jelzett okoknál fogva a nehéz igáslovaknál is előnyösnek

tartjuk a hosszú és kellőképen dült felkart, és pedig ezeknél annál-inkább, mert lapoczkájuk többnyire nem elég hosszú s nem is eléggé dült.

A felkar izmossága végre époly fontos, mint annak a bordákhoz való helyzete. Csak az erősen fejlett, élesen határolt izmok emelő, mozgató és tartó képességétől várhatunk itt a nagy teteményképességét s ezért a sovány, izomszegény felkart semmiféle lónál se kedveljük.

A mi a felkarnak a bordákhoz való helyzetét illeti, rendszeren azt találjuk, hogy ha a bordák a felkar alatt nem eléggé íveltek, a szoban forgó testrészt nyomottabb helyzetet vesz fel, vagyis különösen a könyöküzlet tájon túlságosan befelé fordul. Ennek aztán első sorban az a következménye, hogy a könyök és felkarmozgás kötöttebb, másod-sorban pedig az, hogy az alsó végtagrészek többnyire kifelé irányulók, a mi pedig egymagában se előny.

Szűk mellkasú lovaknál az is észlelhető, hogy a felkar nemcsak a könyöktájon, hanem egészben nyomott helyzetű. Ebben az esetben az u. n. szűk állás létesül, mint azt már a kecskeszűgy megbeszélésénél is láttuk.

A befelé fordult és nyomott fekvésű felkarnak a kifelé fordult az egymástól távol álló az ellentéte s előbbi esetben a végtag alsó részleteinek befelé fordulása, az utóbbi esetben pedig azoknak egymástól való tág állása forog fenn. Ennek hátrányait már az oroszlánszűgy tárgyalásánál említettük, amannak és a kifelé fordítottnak bővebb ecsete-lésére pedig később még visszatérünk.

Felemlítjük e tétel befejezéséül, hogy a felkaron sebések, daganatok ritkán fordulnak elő.

A könyök (20. ábra 32) azért érdemel még különösen említést, mert azon üzletet képezi, melyben a felkar az alkarral összeszőgellik s felk-vése, szögellése époly elhatározóan foly be a végtag alsó részletének minőségére s irányára, mint maga a felkar.

A szöglet itt, mint jeleztük, rendszeren 135 fok, vagyis az alkar a törzs alatt szabályos állás esetén teljesen függőlegesen fekszik s ennél-fogva az itt alakuló szöglet nagyságát ritkán az alkar, hanem majd mindig a felkar fekvése határozza meg.

Ismétlésekbe kellene bocsátkoznunk, ha e szögellés előnyeit ecsetelni akarunk, azért ennek kikerülésével megjegyezzük először is azt, hogy akkor előnyös fekvésű a könyök, ha az a test hosszanti irány-onalának megfelelően fekszik, vagyis ha nincs se kifelé, se befelé fordulva. E szabálytalan elfordulások hátrányos következményeit a felkar tárgyalásánál már láttuk.

Megkivánjuk egyébiránt még azt is, hogy a könyökcsont maga lehet-től hátrafelé irányuló és hosszú legyen, mert az is egy emeltyű-kart képez, melyhez az alkart nyújtó izmok tapadnak, azoknak működése pedig nagyobb, tökéletesebb, ha hosszú emeltyűkarral hatnak. Különbösen igen előnyös, ha a könyöktáj lefelé is izmos, mert ez az izom-ltság az alkar erejére is befoly.

A könyök búján a feltérő és kisebb-nagyobb daganatok nem ritkák. Ezek többnyire tudóbántalomban szenvedő lovaknál úgy kelet-keznek, hogy az állat mellső végtagjait, mint a marha, hasa alá szedve

felcsik és patkójának sarki részével a könyököt ilyen módon felzúzza. Ha a zúzódás triss, a daganat meleg, fájdalmas — ha pedig régi, hideg szokott lenni s tojás nagyságú — olykor ökölnyi, sőt nagyobb — daganatot képez, vagy fityegő zacskószerű tömlőt, mely ritkán használati, inkább csak szépségi hiba.

Az alkar (20. ábra 33) a könyökizület és a lábtő vagy mellső térd között fekvő azon testrész, melynek szilárd alapját a test alatt függőlegesen álló alkarcson (19. ábra 15) veti meg. Ezen a csonton csak felül vannak izmok, alul inak futnak rajta végig s ezért kívánatos, hogy az alkar felülről szélesen és vastagon induljon meg s lefelé menetelesen és laposan haladva, alig észrevehetőleg menjen át a lábtőbe.

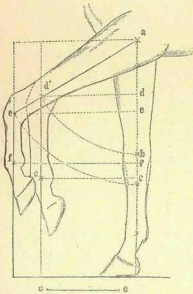
Hosszúságát illetőleg körülbelül mérvadóknak lehet tekinteni azt, hogy az egész mellső végtagnak a könyökdűdortól a földig mért hosszát rendes körülmények között a mellső térdhajlás felezi. Ez azonban a fajták szerint eltéréseket is mutat, t. i. majd olyan, hogy a felső fél, majd meg hogy az alsó fél hosszabb.

Sokan azt tartják, hogy a ló, ha alkara rövid, azt magasabbra képes emelni, mint ha hosszú, mások ennek ellenkezőjét állítják.

Nézetünk szerint — minthogy hosszú alkarokkal rövidebb szár, hosszabb szárral rövidebb alkar jár együtt — a kérdés nem azon forog meg, hogy a ló alkarát mily magasra emeli vagy emelheti, hanem azon, hogy patája a földtől mennyire távolodik el az alkar emelése folytán. Mi élő lovon tett kísérleteink közben a felül győződünk meg, hogy a hosszú alkarú

és rövid szárú ló patája egyenlő fokú emelés esetén is magasabbra esik a földtől, mint a rövid alkarú és hosszúságú lóé, vagyis hogy a 98. ábrán feltüntetett viszony a valóságnak tényleg megfelel.

Ez ábra nevezetesen feltünteti, hogy 60 foknyi emelés mellett a hosszabb (a-c) alkarnek és rövidebb szárnak c-e a körzöje, s f-f a boka magassága, míg a rövidebb alkar (a-b) és hosszabb szárnak b-d a körzöje és csak c-c a boka magassága, vagyis a mellett, hogy a hosszabb alkar a patát magasabbra emeli, még a mellső térdet és az egész alsó részt kijebb és illetőleg előbbre is viszi. Eszerint tehát a rövidebb alkar a térdet ugyan magasabban emeli, de a patát alacsonyabban hagyja, ha csak rövid szárral nincs kapcsolatban, mert

98. ábra. Az alkar emelés mérete.

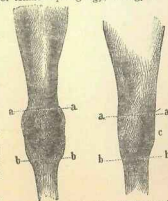
ez esetben az ilyen végtag határozottan magasabban jár, mint a másik, mely ha még mellé hosszú szárral is kapcsolatos, nagyon alacsonyan járóvá lesz. A lépés kiadó voltát illetőleg azonban a mi az egyiknél önmagában hátrány, a másiknál előny; vagyis a rövid alkart a kiadó lépés tekintetében a ki- és előrenyúló hosszú szár, a rövid szárt pedig a hosszú alkar segíti és kiegészíti. Igaz aztán az, hogy a hosszú szár gyengébb s azért hibás; de ebből persze még inkább az következik, hogy az alkar túl hosszú tulajdonképpen nem is lehet, ha t. i. nem a testzetős, magas járást, hanem a végtagokkal való térérelést, haladást vesszük mérvadóknak. Aztán előttünk különben is úgy rémlik (kevés számú megfigyeléseink nem jogosítanak fel más kifejezés használatára), hogy pl. a fogarasi lovak (más szóval a lipizzaiak) alkarjai a test egyéb részeihez arányosítva nem rövidek, s járásuk, végtag emelések mégis magas, de ismételjük, nekünk úgy rémlik, hogy nem azért, mert alkaruk rövid, hanem azért, mert lapoczkájuk, felkaruk és könyökük, sőt még a nyakillesztésk is mind olyan, hogy a magasabb járást mintegy magával hozza.

Ezeknél a lovaknál éppúgy, mint a legtöbb nápolyi és spanyol eredetű lónál, ugyanis az alkar a könyökben nagyfokú előre- és felhajlásra képes s így a lábtőnek s vele együtt a végtag alsó részleteinek magas megemlése annál inkább lehető, mert egyúttal a lapoczkáról induló izmok a vállszögletet is magasra emelik s a fölkart is feljebb vonják. Ilyen berendezés esetén az aránylag hosszú alkar is magasabb aktióban mozog, a mint azt egymémly angol telivérnél vagy ennek származékánál látjuk. Mindebből az következik, hogy a hosszú alkar soha semmiféle lónál se hátrány, ha ugyan jól izmoit, jól inalt és a test alatt úgy előlről, mint oldalról tekintve, függőlegesen, vagyis oszlopszerűen áll.

Az oldalról tekintve keskeny, izomszegény alkar nem lehet elég erős, mindazáltal e testrésznél, mikor ebben a tekintetben itélünk, ne feledjük, hogy alsó részleteire maga a természet se tett sok izmot. Az olyan alkarral, melynek alsó részlete elülről tekintve úgy néz ki, mint a hogy a 99. ábra feltünteti, oldalról tekintve pedig úgy, a hogy a 100. ábra mutatja, minden lónál meg lehetünk elégedve.

A függőlegestől eltérő alkarra még később visszatérünk, mindamellett, hogy erről röviden már a könyök tárgyalásánál is megemlékeztünk; befejezésül tehát még csak azt jegyezzük meg, hogy ezen a testrészen sértések s egyéb kóros állapotok vajmi ritkán fordulnak elő; itt fordul elő azonban természetesen a térd az u. n. szarubéka vagy gesztenye (20. ábra 34), mely az óslo 5-ik ujjá rudimentumának tekinthető s mely, habár úgy általában nemesebb lovaknál kicsi, közönségesebbenél nagyobb szokott lenni, tapasztalásunk szerint erre nézve biztos jelnek el nem fogadható.

A mellső térd vagy lábtő (20. ábra 35.) Ez a testrész a mily alárendelt ter-

99., 100. ábrák. Széles lábtő elülről s oldalról.

mészetűnek látszik, épp oly fontos a valóságban, és pedig nemcsak azért, mert izületet képez, hanem azért is, mert szögletet nem alkot s ennél-fogva a rázkódásoknak s ebből folyólag a gyorsabb elromlásnak sokkal jobban ki van téve, mint a végtagoknak — talán a paták kivételével — bármely része.

A lábtőben izmok már alig vannak s csak a felkarról és könyökről eredő hajlító és feszítő-izmok inas végei mennek itt végig s részint a térd horgas csontjára, részint a szár- s illetőleg kapcsolcsontokra tapadnak s a lábtőnek és az azon alul levő részeknek rögzítését, feszítését és hajlítását eszközölik.

A lábtőnek már felsorolt és rajzban is bemutatott apró csontjai két feszes és egy hátrafelé csukló izületet képeznek s ez izület erősítéséhez az itt elhelyezett különféle szalagok járulnak.

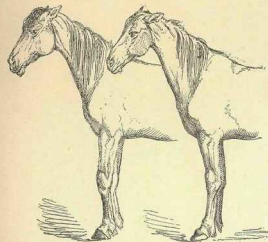
Mint minden izület, úgy ez is akkor lehet igazán erős, ha csontjai szilárdságuk mellett terjedelmesek is, mert csak ilyen csontokon lehetnek a szalagok és inak is erős fejlettségűek s csak ilyen terjedelmesbb téren lelhetnek a hajlító és feszítő inak is biztos fekhelyet. Ez okból meg is kívánjuk minden ló mellől térdétől, hogy az előről tekintve széles legyen s túlságosan el ne gömbölyödjék (99. ábra), oldalról tekintve pedig (100. ábra) szintén ne legyen túlságosan elgömbölyödő és keskeny, hanem inkább a horgascsontri táj (100. ábra c) lehetőleg járuljon hozzá jól a megszelésítéséhez, mindazáltal úgy, hogy innét aztán a szárbá menetelesen menjen át és nem nyakaltan, mint a hogy azt a 101. ábra feltünteti, mert ez esetben a hajlító in elvékonyulása és elgyengülése forog fenn, a mi pedig e rész erősítéséhez természetesen nem járul. Az ilyen térd *nyakaltnak* mondatik s ha valamelyik, éppen ez az, a mely leggyorsabban azon hibás végtag állásához vezet, a melyet már előbb térdességnek nevezünk.

Különbön távolról sem hiba, ha a lábtő úgy elülről, mint oldalról tekintve, felső részletén valamivel szélesebb, mint alsó részletén (1. 99. és 100. ábra a—a és b—b részét), hanem igenis hiba ennek ellenkezője, mely szerencsére ritkán fordul elő s többnyire hibás csontképződés, ímgvastagodás, s tokszalag-kitágulás folytán létesül.

Csak futólag említvén újra is, hogy az alkarnak és szárnak a lábtőben, mindenfelől tekintve, függőlegesen kell lennie, figyelembe ajánljuk a térden levő bőrnek tüzetes megvizsgálását. Rendes körülmények között a bőr itt feszes és ép. Kopasz helyek, hegek, sebek mind arra mutatnak itt, hogy a ló botlik és térdre szokott esni. A sebek itt annál veszedelmesebbek szoktak lenni, mert a bőr alatt majdnem közvetlenül a tokszalag következik, a mely ha a sebzés folytán kinyitattik, rendkívül nehezen gyógyul. Egyébiránt minden ló térdésrürlését nem szükséges mindjárt arra magyarázni, hogy az állat botlik, mert a legszabályosabb járású lovon is megeshik, hogy lábtővéte véletlenül megsérti; aztán az oly lovak, melyek rossz szokásból az almot hátra kaparják, térdök külső részét felkvés alkalmával éppen amiatt, hogy a csupasz földre, padozatra, vagy közvetre fekszenek, elég gyakran feltörik.

101. ábra.
Nyakalt láb.

102. ábr. Előre hajlott térd. 103. ábra. Hátra hajlott térd.

közönségesen *térdességnek* mondatik azért, mert a térd kis ívben előre kiáll.

Ez a szabálytalanság leggyakoribb a lecsigázott öregebb állatoknál melyeknél többnyire a hajlító inak megrövidülése és a térd szalagainak elernyedése folytán létesül, de nem ritka az egészen fiatal csikóknál sem, melyeknél velük született elterésnek mondható, s idő folytán vagy elmúlik, vagy megmarad.

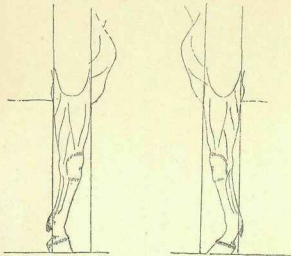
A térdességnek, mint végtagállás-hibának megítélésénél határozottan figyelnünk kell arra is, hogy az a térd nyakaltságával kapcsolatban fordúl-e elő, mert ez esetben nagyobb hibának kell azt mondanunk, éppígy mint akkor, a mikor meredeken álló csüddel együtt fordul elő.

Szabályos szögletben hajlott csüddel bíró lovak ugyanis még akkor is biztosabb járásúak, ha térdük előre hajlott, mert a csüd szabályos

hajlása a térd szabálytalan hajlását kiegyenlíti, a meredek ellenben fokozza s különösen a test szabályosabb alátámasztása (mint az a 104. és 105. ábrákból eléggé kitünik) éppen a normális csüd esetén lehetségesebb.

A csüd állásának méltatásán kívül a térdességnél az is megfigyelendő, hogy állás közben reszket-e a végtag. Ha reszket, mindenkor gyengébb, mintha nem reszket, hanem azért itt azt sem szabad feledni, hogy ez a reszketés olykor a gyenge csüd folytán is mutatkozhatik.

Egyébiránt mihielyt valamely ló a térdben reszketni kezd, gyanunk lehet, hogy ez az ízület lazul s ha ez a reszketés állandóbban mutat-

104. ábra. A térdesség két formája. 105. ábra.

kozik, akkor nem hiába illetjük e testrészt *laza térd* elnevezéssel s jogosan mondjuk azt nagyon is hibásnak.

A térdességnek ellentéte:

2. a *hátrahajlott térd* (103. ábra), mely — jóllehet némelyek az ellenkezőt állítják, — nézetünk szerint nem kevésbé hibás, mint amaz, mert a test alátámasztása evvel is éppoly tökéletlen, mint a másikkal s míg az előbbinél a feszítő-, ennél a hajlítóin van túlságosan terhelve, a mi pedig nemcsak a mozgás tökéletességét korlátozza, hanem még a végtag elromlását is sietteti.

Ez az utóbbi térdállás többnyire veleszületett hiba s egynémely lófajtánál (dán és holsteini lovaknál) nagyon gyakori.

Ugyancsak a térdből kiinduló, hibás végtag állás:

3. a *térdben tág állás* vagyis a löcsalábság (l. a 106. ábrát) és

4. a *térdben szűk állás* vagyis ökörterdedtség. (L. a 107. ábrát.)

A térd ezen két hibája, mint látni fogjuk, leggyakrabban a csüd hibásságával együtt fordúl elő s hátránya első sorban szintén abban rejlik, hogy a test nincs az ily végtagok által kellően alátámasztva s emellett még a járás is nemcsak hogy csúf, de bizonytalan is, mi mellett még az is fennforog, hogy az ily lábtözlöt gyorsan romlík.

Hasonlóképpen hibás a térd, mikor kifelé vagy befelé el van csavarodva, vagyis mikor mellőls felzsiné nem állnak egy síkban. Ez a hiba gyakran a fel- és alkar hibás fekvéséből indul ki, s ha az elcsavarodás befelé irányuló, akkor hadonászó végtag mozgatas létesül, ha pedig kifelé irányuló, akkor nem ritkán bokázásra ad alkalmat.

Nemkülönbön hibás az oly térd, mely oldalt oly *lapos*, hogy alig áll kijjebb, mint az alkar és szár; továbbá az olyan térd is hibás, a mely majd csak olyan széles, mint a szár és alkar és az olyan is, mely felülről lefelé nagyon kis terjedelmű. Habár ritkán, de előfordúl, hogy a térd nagyon *előre tolt*, anélkül, hogy a függőleges iránytól eltérne.

Mind e hibák méltatásánál óvakodjék mindenki nagyon is túlhajtani a dolgot, de még inkább azok semmibe vételétől.

A *szár* (20. ábra 36) a lábtő alatt a bokáj terjedő azon részlet, melynek szilárd alapját a szárcsont (92. ábra F és 108. ábra M) és a

két kapocsont (108. ábra S) veti meg.

A szár, mint láttuk, rendes körülmények között függőlegesen vagyis oszlopszerűen áll a törzs alatt s izmai nincsenek, hanem csakis a különféle hajlító és nyújtóinak futnak rajta végig. (L. a 108. ábrát.) Hogy éppen ezen inak minél biztosabb fekhelyet lelhesse-nek, szükséges, hogy a szárcsont széles s lapos legyen, vagyis túlságosan el ne hengeresedjék s meg ne vékonyodjon, minthogy az ilyen *pipaszár lábnak* nevezett alakulás e rész gyengeségével többnyire együtt jár, különösen az esetben, ha a hajlító inak túlságosan közel állnak a csonthoz. Megkívánjuk tehát, hogy különösen a pártá és patahajlító inak (108. ábra A) és B) a csonttól elkülönítetten legyenek a bőr alatt érezhetők, vagyis köztük és a csont között egy barázdá legyen látható. Ezt nemcsak a könnyű, hanem a nehéz lovaknál is szeretjük s ilyenkor a szárt szárnak és *jól inatnak*, ellenkező esetben pedig *sodrott inának* mondjuk vagy *esztergályosottnak* is nevezük.

106. ábra
Térdben tág állás.

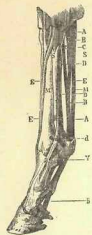

107. ábra
Térdben szűk állás.

Mint hogy a szárcsont a többi végtag csontokhoz képest aránylag vékony, mint hogy továbbá csak inakkal bír és izmokkal, melyek erősebbé tennék, nem rendelkezik, kell, hogy megfelelő rövideggyel bírjon, hogy erősségben ezáltal is nyerjen.

Egyebeket illetőleg utalunk az alkar tárgyalásánál elmondottakra, hol a szár hosszabb vagy rövidebb voltának előnyeit és hátrányait már kellőképen megvilágítottuk.

A száron végig futó inak erősségének és tisztaságának vizsgálatánál ne feledjük, hogy az aránylag nagyobb átmérőjűnek mutakozó hajlítónak, melyek nehéz, petyhüdt lovakkal gyakoribbak, nem következés, hogy erősebbek, sőt inkább azt találjuk, hogy a szilárd szervezetű könnyű lovak kisebb átmérőjű inai sokkal szilárdabbak lévén, tartósabbak

108. ábra. A lábvég és inai.

109. ábra. Holt tetem.

110. ábra. Incsoport.

s tétéményképesebbek. Ezért, a míg pl. a gyorsan mozgó lónál a kisebb átmérőjű, de nagyon szívós, erős ín, távolról se hiba, addig a lassú mozgású nehéz igáslónál a vékony ín, mert az a petyhüdt szervezetből folyólag ritkán szívós és erős, határozottan hátrány.

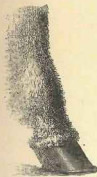
A mi az inaknak s magának a szárnak tisztaságát illeti, ez alatt azt akarjuk érteni, hogy azon semmi fölösleges sincs, vagyis a csontok és inak kórosan el nem változtak.

A kóros elváltozások mindenekelőtt csont újképletokban állhatnak, melyek leggyakrabban a szárcsont belső, külső és mellső felületén többnyire erőművi behatások folytán keletkeznek s közönségesen *holttetemének* hivatnak. (L. a 109. ábrán a jobb láb belső részletét.)

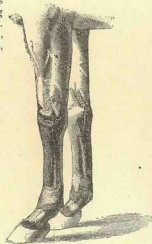
Ezek a tetemek mindaddig, míg valamelyik innak vagy szalagnak működését nem akadályozzák, szépségi hibának tekinthetők, ellenkező

esetben habár ritkán nagyfokú, de mégis használati hibának képezhetik okát s ezért több figyelmet érdemelnek.

A 108. ábrán feltüntetett inak közül a feszítőin (E) ritkán van kórosan elváltozva, de annál gyakoribban a hajlítónak (A, B, C, D, Y). Ezek ugyanis előrement gyuladás következtében igen gyakran meg szoktak vastagodni s ekkor az u. n. *incsoportot* képezik (l. a 110. ábrát), mely ha nagyfokú, a ló értékéből,

111. ábra. Borzos láb.

112. ábra. Szabályos mellső lábak.

használhatóságából sokat levon, mert többnyire gyógyíthatatlan és mellé még a csüd nagyfokú mereedségével is együtt jár.

Említésre méltó végül, hogy a csüdön előforduló és később említendő sömör olykor a szára is kiterjed s hogy az u. n. bokaszőr egynéműly tajtánál (pl. mindjárt a nehéz Clydesdale lónál) a szár közepéről indul meg.

E testrészen egyébiránt, különösen az inak mentén, tüzes vassal való égetéseknek lehetnek nyomai. Ilyen égetésekhez éppen a megvastagodott inak gyógyítása céljából szoktak nyúlni.

A boka (20. ábra 37) a szárcsont alsó és a csüdcsontról felső vége s a két egyenítő csont (22. ábra 23) által képeztetik s az itt tovább futó inak s különféle szalagok stb. által egészített ki.

Mint már jeleztük, itt egy csukló-izület, az ú. n. csüd- vagy bokaizület van, mely a szár és csüd között 140 fokot képez.

Hogy ez a testrés, mind izület erős lehessen, szükséges, hogy terjedelmes legyen s túlságosan el ne gömbölyödjék, mert különben az itt végig futó és támpontot nyerő inak munkája is korlátozottabb és tökéletlenebb.

113. ábra. Szabályos csüd.

Máskülönbön pedig kívánatos, hogy a boka burkolt ne legyen, hanem hogy a bőr alatt fekvő képletek jól kivehetők legyenek. Az ilyen bokát száraznak és tisztának mondjuk.

A burkoltágon kívül elég gyakori e részen a tokszalg kitágulása s a bokázás folytán létrejött kisebb-nagyobb fokú sérülés.

A boka hátsó felszínén a leg több lónál hosszabb szőr az ú. n. *bokaszőr* (20. ábra 39) nő s egy szarúképlet, t. i. a *szarú-sarkantyú* van még e részen elhelyezve.

A bokaszőr és sarkantyú keleti származású, nemesebb lovaknál kicsi, nyugati eredésű lovaknál nagy; nagyon kevés származású lovaknál nincs is bokaszőr, azért a kevésbé nemes lovak ezen szőrzetét a löcreskedők le szokták nyírni, vagy a szőr szálait ki szokták tépni, hogy így a lovak nemesebb származásuaknak látszódjának.

Közvetveleg megjegyeznél, hogy a boka hosszabban való télen állás közben a lovaknál majdnem kivétel nélkül megduzzad, de jártatás és ledörzsölés után ismét lelohad, felemlítjük e helyen, hogy legtöbbnyire a csüd bőrének sömörös bántalma után némelykor a bokának állandó megduzzadása marad vissza. Az ilyen bokán a szőr össze-vissza kuszálódva borzasan áll s azért ezt a lábat *borzos láb*nak szokták nevezni. (L. a 111. ábrát.)

A boka végre túleröltetés következtében *fejessé* válhat és *lazávé* lehet; az előbbi esekben meredek, az utóbbiban hajlott csüd társul hozzá s mindkét formában a lábvégi hibáságot csak fokozza.

A bokából kiindulólag végre más hibás csüd- és pataállások is ösmeretek, ezekről azonban alább emlékeztünk meg.

A *csüd*. (20. ábra 38) alapját a csüdesont képezi, mely mint már láttuk, felül a szár-, alul pedig a pártá- vagy koronacsonttal izesül és pedig úgy, hogy rendes körülmények között a föld színéhez 45—50, a függőlegesen álló szárhoz pedig 140 vagy 135 fokban hajlik s ezenkívül a test hosszanti irányvonalának megfelelőleg úgy van elhelyezve, hogy egymással összehasonlítva is parallel áll. (L. a 112. és 113. ábrát, mely utóbbi egy igazló szabályos csüdjét tünteti fel.)

Ha ezen normális szögelésű csüdtől az eltérés olyan, hogy a csüd a függőleges álláshoz közeledik, akkor azt *meredeknek*, ha pedig a vízszinteshez közelebb áll, akkor *hajlottnak* mondjuk. Némelyek az előbbi *székülésűségnek*, az utóbbi pedig *puha-csüdűségnek* vagy *medvelésűségnek* is mondják.

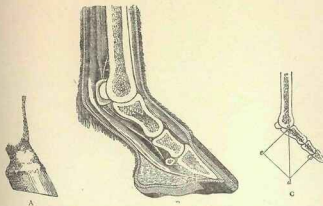
E két utóbbi csüdalakulásnak hibás volta tőstent érthető lesz, ha meggondoljuk, hogy a meredek csüd már a csont összeköttetésnél fogva a földdel való érintkezés és a testsúly résés következtében keletkező lökéseket, rázkódásokat tökéletlenebbül törí meg, mint a szabályos szögletben álló vagy a hajlott csüd s emiatt nemcsak hogy kellemetlenebbé válik a lovasra nézve, hanem még hátrányosabb lesz az izületekre nézve is, melyek ezen kellőképen meg nem tört lökések következtében gyorsan kifáradnak s hamar meg is romlanak. Ha aztán a meredek csüd talán még hajlott térdrel is kapcsolatos, akkor mint már láttuk, a viszony még hátrányosabb lesz.

A hajlott csüd, minthogy ezen az említett rázkódások nagyon megtörnek, a lovasnak kellemetlenséget az igaz hogy nem okoznak, de annál nagyobb hátrányra vannak, már nem az izületeknek, tehát a

csontoknak, hanem az inaknak és az ezekkel összeköttetésben álló izmoknak, mert a megterhelés nagyobb részét ily esetben éppen ezeknek kell viselniük.

A szabályos szögelésű csüd tehát azért felettén kívánatos a lónál, mert a jelzett viszonyok kiegyenlítésére éppen a legalkalmasabb, a mint az a következőkből még jobban is kiviláglik.

A testről jövő megterheletés éppúgy nyugalomban, mint mozgásban a csüd vagy bokazület közvetítésével részben az izület alatt fekvő csontokat a (csüd-, korona- és patacsontokat), részben pedig az ezen csontok között levő izületeket s az inakat és szalagokat éri. Az összes súly vagy nyomás, eszerint a csüdiszületben két részre oszlik, t. i. az egyik a csüdesont felvételének megfelelőleg hátulról és felülről előre és lefelé (l. a 114. ábra C, a—b), a másik pedig a csüdiszülettel függőlegesen hatva

114. ábra. Szabályos csüdszögelés.

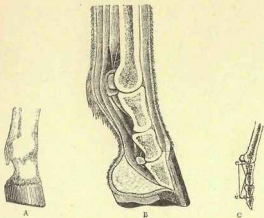
le- és hátrafelé (114. ábra C, a—e). Az első megterhelésnek tehát a rugalmasan összerakott csontok, a másodiknak pedig a szintén rugalmasan kifeszített és az egyenlítő csontoknál alátámasztott hajlítónak állanak ellen s a teherviselés — mint azt a 114. ábra C, a, b, c, d, parallelogrammja feltünteti, — egyenlően oszlik meg akkor, a mikor a csüd a már ismert szabályos szögletet alkotja.

Nem így azonban akkor, a mikor a csüd meredek. Ennél a csüdalakulásnál, mint azt a 115. ábra C rajza feltünteti, a megterhelés majdnem teljesen a csontokat éri s az inak vajmi kevés részt vesznek a teherviselésben; holott a hajlott csüd éppen az ellenkező ok miatt inaiiban van erősen és csontjaiban kevésbé terhelve (l. a 116. ábra C rajzát) úgy, hogy a 45 fokban hajlott csüd (114. ábra), mint már jeleztük, a megterhelést inaiival és csontjaival egyenlő mérvben viseli; a meredek pl. a 73 fokban álló csüdnek (115. ábra) inai ellenben a terének csak $24\frac{1}{2}\%$ -ját, a 27 fokban hajlott csüdnek (116. ábrát) inai pedig annak már

67°/o-ját viselik, vagyis előbbi esetben a csontok, utóbbi esetben pedig az inak vannak túlságosan terhelve.

A csüd hosszára nézve általában az mondatik, hogy legalkalmasabb ha az a szár hosszának egy harmadát teszi ki. Mások a csüdet a boka függőleges hosszával mérik össze s azt tartják, hogy nemesebb lónál igen czélszerű, ha e két rész mérete egyforma.

Nézetünk szerint a gyors mozgásra hivatott nyerges vagy kocsielő csüdje túlhosszú alig lehet, feltétlenül, hogy az szabályos, terjedelmes bokából indul ki s normális szögletet alkot és erősen fejlett hajlító-inakkal istápoltatik; mert eltekintve attól, hogy az ilyen csüdű ló a lovasra nézve kellemes mozgású, még lábának térőlelése is nagyobb; sőt mivel a hajlítóinak ez esetben nagy téren fekszenek s hosszú emeltyűkarok

115. ábra. Meredek csüdşzöglet.

közepén vannak (az egyenítő-csontoknál) alátámasztva, a feszülést, más szóval a megterhelhetést biztosabban, nagyobb fokban képesek elviselni.

Túlhosszú s így igazán hibás, nézetünk szerint, tehát csak az a csüd, a mely igen kicsi bokából indul ki, erősen fejlett inak által nem eléggé istápoltatik és a mely a vízszinteshez hegyesebb szögletben hajlik s talán hozzá még ki vagy befelé, oldalra is el van hajolva.

Nehezebb lovaknál már határozottan lehet túlhosszú is a csüd s az ilyeneknél ezt hibásnak kell neveznünk nemcsak azért, mert a súlyosabb test alatt s a lassú mozgás mellett az ilyen csüd gyorsabb elromlásnak van kitéve, hanem azért is, mert terüvönzolás közben a végtaggal való kapaszkodás nem lehet oly tökéletes, mint rövidebb csüd esetén.

A csüd vastagságára nézve felelmitjük, hogy a szárnál vékonyabb csüd elég erős nem lehet, azért szeretjük, ha a csüd vastagsági mérete nagyobb mint a száré.

Mindezeket összevetve:

1. Szabályos a csüd, ha háti- és luxuslónál terjedelmes bokából indul ki, ha hosszú s 45 fokban hajlik a földhöz és ha a test hosszanti irányonálával egy síkban fekszik. (112—114. ábra.)

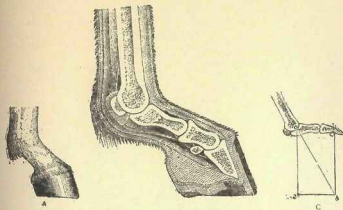
2. Szabályos a csüd nehezebb, lassan mozgó lovaknál, ha az előbbinél talán rövidebb, de egyébként éppen olyan. (113. ábra.)

3. Hibás a gyenge inakkal istápoltt, túlságosan vékony csontú s meredek, vagy hajlott csüd. (115—116. ábra.)

4. Hibás a bokából kifelé irányuló csüd (107. ábra), mely táncmester állásnak nevezeték.

5. Hibás a bokából befelé irányuló (106. ábra), mely hegytiprű állásnak mondatik.

E két utóbbi állás, mint már jeleztük, nem mindig a bokából indul

116. ábra. Hajlott csüdşzöglet.

ki; hanem azért, bárhonnan is indul ki, hibás azért, mert először a test-súly nem oszolhatik meg a patán egyformán s hibás másodsor azért is, mert a szabályos, ingaszerű mozgástól eltérő fölösleges oldalmozgásokat tesz az ilyen lábú ló, mint az a 117. ábra A, B és C rajzaiból kitűnik.

Szabályos végtagállás esetén ugyanis a lábak a test hosszanti irányonálának (A) megfelelően igazszerűen az (a a' a'') irányban, hegytiprű állás esetén kifelé körívben (b b' b''), táncmester állás esetén pedig befelé szintén körívben (c c' c'') mozognak.

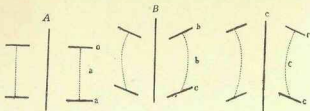
Egyébiránt túlhajtott dolog volna minden, a szabályostól kisebb fokban eltérő csüdállást mindjárt nagy hibának tekinteni; éppen a kisebb-nagyobb fokú hibás eltérés szerint kell tehát a végtagállás hibáit kisebbnek vagy nagyobbknak mondanunk, nem felelvén mindazáltal, hogy az egyes végtaghibák dacára nagy téteményképességűnek mutatózó lovak

nem azért mutatkoznak ilyeneknek, mert az a végtaghiba a tétemény-képességére hátrányos befolyást nem gyakorol, hanem azért, mert az más végtagrészek formálódása által kiegyenlítették, kijavították.

A csüdön előforduló kóros változások többféle lehetnek. Így pl. a közönséges sebéseken kívül a csüdajlatban meglehetősen gyakran előfordul *fagyás*, a kötélbehágás folytán létrejött *fekély* és *csüdsömör*. Ezekben kívül a csüdön a pártaizületől kiindulólag előfordul bizonyos eszontkinövés, melyet *kapta-tetemnek* hívnak. Ez nemcsak szépségi, hanem gyakran használati hiba is és igen sokan átörökíthetőnek mondják, miért is azt a tenyészállatoknál nem szeretik.

Figyelmeztetjük a lóvizsgálókat, hogy különösen nemesebb lovaknál, melyeknek csüdjé a pártaizületnél szép száraz, a csüdcsont alsó végének a bőr alól kiálló két oldal szélét a kaptatetemmel össze nem tévesztés, úgy nemkülönbön, hogy a nyűg vagy békötörés folytán esetleg létrejött bőrmegvastagodást se tartsák valamelyes inmegvastagodásnak vagy csontújképletnek.

A bokáról ide lefogó szőrpamacsa néve az a megjegyzésünk, hogy nyári időben azt rövide nyírni tanácsos, ősi és teli időben azonban

117. ábra. Rendes és rendellenes végtagíngás.

jó, ha az a szőr a bokáról a csüd-hajlásra lefog, mert a csüd bőrét a megfagyás ellen védi. De persze tisztántartása elengedhetetlen.

A pártá (20. ábra 40) akkor szabályos a lónál, ha ép és ha a patát mérsékelt duzzanatban köríti.

Hogy itt izület létezik, az a nemesebb lovaknál is alig tűnik szembe, közönséges nehéz lovaknál még kevésbé, mert ezeknél duzzadtabb szokott lenni s az izületet eltakarja.

Kívánatos, hogy a csüd a pártaizületben meglehetősen feszes legyen. Jó ennél fogva lóvásárlásoknál a lábat felemeltetni s a patát megfogva meggyőződni, hogy az a pártaizületben túlságos oldalmozgásokat nem tesz-e?

Mint hogy a pártán sok lónál hosszabb szőr nő, mely az esetleg jelenlevő sérüléseket eltakarja, czél szerű ezt a testrészt annál inkább tüzetesen megvizsgálni, mert több oly bántalom fordúl elő rajta, a mely a lovat értékében nagyon alászállítja.

Igy mindenekelőtt a pártán fordúl elő az u. n. *gyűrűtetem*, meg a *vápástetem* és a *kaptatetem*, melyek mindannyian csontkinövések és a lovat a szolgálatban is nem ritkán igen lényegesen akadályozzák s emellett valószínűleg is örökítődek.

Ezek között még legártalmatlanabb a kaptatetem, mert ez a pártának csak egy kis részén fordúl elő; már hátrányosabb a gyűrűtetem, mely az egész pártaizületet gyűrű alakban veszi körül s még hátrányosabb a vápástetem, mely körben a csüdcsont alsó végéről a pártacsont felső végére terjed át s így az izületet magát nem ritkán teljesen összehoraszítja, vagyis az iteni mozgékonyoságot végleg megszünteti.

Nagy figyelmet fordítson ezeken kívül a lóvásárló a pártán előforduló sérülésekre, mert lehetnek ugyan ezek egészen felületesek is, melyek hamar gyógyulnak, de lehetnek pártatiprús folytán oly melyek is, hogy egészen a pataporczig vagy csontig hatolnak s ez esetben gyakran igen veszedelmesek, sőt egyenesen halált okozók.

Nem szabad feledni továbbá, hogy lelkiismeretlenebb kúpeczek a régi pártabajt, pl. a gyűrűs- vagy vápástemet, meg a pataporcz-sipolyt azáltal igyekeznek álcázni, hogy a pártát eladás előtt közvetlenül felkarcolják, hogy így a vevőt tévítva veszessék.

Nem mondjuk, hogy lóvásárlásoknál nem czél szerű a ló pártájára rábágni, meggyőződést szerzendő, hogy érzékeny-e, csak arra figyelmeztetünk mindenkit, hogy öregebb, elcsigázott, vagy nagyon vastag bőrű és szőrű ló pártája a rátaposásnál gyakran érzéketlennek mutatkozik, daczára annak, hogy az a ló nem butacsírás. Mert éppen ez idült agybántalom az, a melyet fulbenyúlással, fejfelemeléssel és pártára való taposással szoktak nyilvánulásra erőszakolni, meglehetősen tévesen, ha meggondoljuk, hogy p. egy izgatott keñöccsel bekenet, vagy tükkel megszurkált pártá akkor is érzékenységet fog mutatni a rálépésnél, a mikor a ló tényleg butacsírás.

Gyanú esetén legczél szerűbb tehát e kórra nézve idejekorán állatorvosi szakvizsgálatot ejtetni.

A pata (20. ábra 41) és a **sarok** (20. ábra 42) a lábának azon legalsó részét képezi, a mely a földdel, ha a pata vasalva nincs, közvetlenül érintkezik. Erre a testrészt nagyon sok lóvizsgáló és lóvásárló semmi súlyt sem fektet, pedig tényleg — hogyha már a szóval játszani kell — ezen a láb részen felcsik minden súly.

Mindazon megerthetetés, mely a végtagokat a test súly részéről közvetve vagy közvetlenül éri, sőt még mindazon terüvelésnek nagy része is, mely munkaközben a végtagokra átháramlik, a patát érintetlenül nem hagyja. És ez eléggé mutatja, hogy ha a lábak vége nincs szabályosan szerkesztve s nem ép és egészséges, hiábavaló mind a többi testrészeket legszabályosabb alkotása is, mert a munkára hivatott ló legjobb esetben egy gép lesz, a melynek kerekei talán a helyből való kimozdulásra se alkalmasak, gép tehát, a mely ily értelemben teljesen haszontalan.

De ha nem a munkára hivatott, hanem a tenyésztésre szánt lovat tekintjük is, nem szabad felednünk, hogy éppen a patahibák azok, melyek a legnagyobb bizonyossággal átörökítődek, eltekintve persze egy némely oly patahibától, a mely futólag a használat közben keletkezik és el is múlik.

A ló ezen eszmái: a paták, tehát nagy figyelmet érdemelnek s mi azokról könyvünk más részében igen bőven meg is fogunk emlékeztetni; itt tehát csak oly értelemben foglalkozunk vele, a mely értelemben külemtani szempontból vele foglalkozni elkerülhetetlenül szükséges.

És ebben a tekintetben megjegyezzük, hogy a szilárd szervezetű ló patájának szárúja szivósabb, a petyhüdt szervezetű lazább; az előbbi patája általában kisebb, az utóbbié nagyobb, terülebb.

A mellső pata különben inkább koralakú hordozó széllal bír és nagyobb mint a hátsó; talpfelülete kevésbé homorodott s a szárfal földhöz hajlása épp annyi, mint a csüdé, t. i. 45 fok. A szárfal magassága elől a hegyfalon legnagyobb, oldalt és a sarki tájon kisebb, úgy, hogy ha a hegyfalon 3, az oldalfalon 2, a sarkifalon pedig 1 az egymásközi arány. (L. a 114. ábra A) rajzát.)

Az ép pata szárúja egyébiránt síma, talpa és sarka ép, nyírja széles, szivós s egészben ruganyos.

Az ilyen szabályos patától alakra és minőségre nézve sokféle eltérés fordul elő a lónál. Így pl. a szűk és a terült, a ferde és a szorult, a törekeny és porhanyó pata stb., melyekről a patkolás tárgyalásánál bővebben is szó leszen.

II. A hátsó végtagok.

A végtagokról általában szólva, felemlítettük már, hogy a hátsó lábknak a test támasztásában és továbbvitelében sokkal nagyobb feladat jutott, mint a mellsőknek. Ehhez képest a hátsó végtagokat már a természet nemcsak hogy a legnagyobb csontokkal és legerősebb izmokkal látta el, hanem még egészben olyképen szerkesztette össze, hogy feladatának lehető legtökéletesebben megfelelni tudjon.

Míg a mellső végtagok ugyanis oszlopszerűbb berendezésűknél fogva különösen a test támasztására alkalmasak, addig a hátsó végtagok szögletesebb alkatuknál fogva kiválóbban a test előrelökésére hivatnak.

Láttuk, hogy a mellső lábak 3 igazi szögletben vannak szerkesztve; a hátsó végtagokon 4 ilyen szöglet van s míg a mellső lábak szögletfokainak összes száma 380—400, addig a hátsókéi 500—525, vagyis 100—145-tel több.

Erőműtani alapon tehát a hátsó végtagok nemcsak hogy erősebbek, hanem olyan berendezésűek egyszersmind, a milyen a jelzett czélnak legjobban megfelel.

Lássuk a berendezést közelebbről.

A hátsó végtag legfelső részének csontalapját, melybe a koczacsont beleüszül, a medencecsont képezi (l. a 118. ábrát A-nál). E csontnak a következő részei vannak: a) a *bél-* vagy *csípőcsont*, b) a *szeméremcsont*, c) a *far-* vagy *ülescsont*, 1. a belső, 2. és 3. a külső csúcsa, 4. a pete képi lyuk, 5. az ülgyümö.

A hátsó végtag tulajdonképeni legfelső csontja a *konez-* vagy *főlcsoncsont* (118. ábra B) s ennek következő részei vannak: 6. a nagy vagy felső forgató, melyhez a nagy- és külső farizom tapad; 7. a középső forgató, melyhez a kis- és középső farizom tapad; 8. a kis forgató, melyhez a külső- és nagy farizom egy-egy részlete tapad; 9. a főlcsoncsont izfeje, a 3 medencecsont által képzett izvápában; 10. a főlcsoncsont izbütykei; 11. és 12. csiganyujtványai; 13. a térdkalácsont.

C) Az *alezombesont*, D) a *lábitera* vagy *kis alezombesont*, 14. és 16.

az alczomb izfelszínei, melyen a főlczombesont csiganyujtványai mozognak; 15. az alczomb taraja, melyre az ül-keresztcsonti izmok tapadnak; 17. a külső bokanyujtvány.

E) A *csánk* csontjai, nevezetesen: 18. a sarokcsont, 19. ennek búbja, melyre az Achilles- vagy horgasín tapad; 20. a csigacsont, 21. a koczkacsont, 22. a nagy, 23. a kis sajkacsont (A gúla alakú csont itt nem látszik).

F) A *szárcsont*, 24. az egyik kapcsolcsont; 25. a szárcsont izhengere; 26. és 27. az egyenítő csontok. G) a *csüd-*, H) a *párta-*, J) a *patacsont*; 28. a nyircsont.

Mindezen csontok éppúgy, mint a mellső lábon, hatalmas izmokkal, inakkal és szalagokkal vannak ellátva s maguk között, mint már jeleztük, ízületeket képeznek. Így nevezetesen a medencecsontok és a főlczombesont a *csípő-izületet*; (118. ábra 7-nél) a főlczomb és alczomb a *térdizületet* (12-nél), az alczomb és szárcsont a csánkban a *csánkizületet*, (17-nél), a szár- és csüdcsont a *boka-*, vagy *csüdizületet* (25-nél), a csüd- és pártaesont a *párta-* a párta- és patacsont pedig a *pataisületet*.

Ezek közül a csípőizület szabad forgóizület s mint a lapocka a farkarral, ez is avval szembe fordulva 90—100 foknyi szögletet képez. (L. a 119. ábrát.)

A térdizület tökéletes csuklóizület képez s a felülről és hátulról előre irányuló főlczomb s a felülről és elülről hátrafelé irányuló alczomb az összeközdési helyen 120—130 foknyi szögletet alkot.

A csánkizület 150 fokú szögletben szintén tökéletes csuklóizület képez.

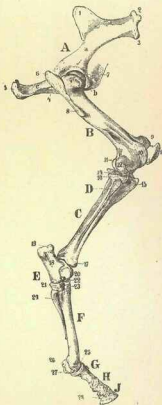
A hátsó bokában nemkülönbön tökéletes csuklóizület van, de a szöglet itt nem ritkán több, mint a mellső bokánál, t. i. 150 fok.

A párta- és pataisület olyan, mint a mellső lábak ugyanezen izületei.

Térjünk ezek után ezen részeknek külemtani és erőműtani alapon vett közelebbi tárgyalására.

A medencei részletről a farnál már megemlékeztünk, lássuk hát a konezot.

A *konez* (20. ábra 53), melynek alapját és helyzetét az imént már

118. ábra. Hátsó láb csontváza.

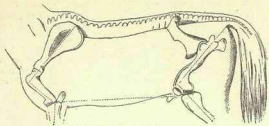
jeleztük, egyike a hátsó végtagok azon részeinek, melyek a ló kiadó mozgására lényegesen befolyolnak. Azért e testrészt minősége közeli mértánylást igényel úgy fekvése, izmoltsága és szögélése, mint hosszúsága tekintetében.

Gyorsmozgásra hivatott lovaknál mindenekelőtt kívánatos, hogy a koncz hosszú legyen s a csípőszülettől kissé kifelé irányuljon, vagyis hogy a térdizület valamivel kijebb álljon, mint a csípőszület.

A hosszabb konczon ugyanis az izmok is hosszabbak s evvel kapcsolatban azok emelő ereje összehuzódáskor nagyobb; ha emellett aztán az izmok még erős fejlettségűek is, a koncz téteményképessége csak fokozódhatik.

A rövid koncz a térdet kellőképen nem emelheti, tehát gyors és térélelő mozgást nem létesíthet; lassan mozgó igásvlovaknál azonban rövidebb lépés mellett nagy erő kifejtésre képes, azért ezeknél a jól izmolt és szabályos szögletben álló rövidebb konczot hibásnak mondanunk nem lehet.

A koncz szabályos és már ismeres szögletését, az azt borító hatalmas izmok miatt, nem könnyű felismerni; figyeljük meg hát jól a térd

119. ábra. Az izületek szögletési.

fekvését, hasonlítsuk azt össze a csípőszöglettel és könyökkel: ha ugyanis a térd vízszintes irányban a könyökkel, függőleges irányban pedig a csípőszöglettel egy síkban fekszik, bizonyára normális szögletű.

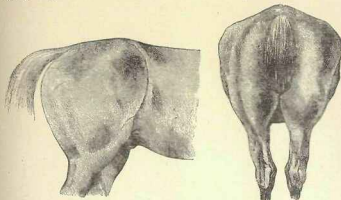
A koncz izmoltságát nemcsak oldalról, hanem hátulról tekintve is méltassuk figyelmünkre s vizsgáljuk, hogy a két koncz közötti hasíték magasan kezdődik-e vagy mélyen. Ha oldalról tekintve a koncz olyan, a milyent egy gyors mozgásra hivatott lónál a 120. ábra, hátulról tekintve pedig a 121. ábra feltünteti; ha a hasíték olyan mélyen kezdődik, a hogy azt az utóbb jelzett rajz mutatja, s a konczhajlat nem nagyobb, mint a milyennek azt a 20. ábra 52-nél feltüntet, akkor a konczot telnek és jónak mondhatjuk, téteményre nagymértékben képesnek jelezhetjük, feltéve, hogy szögletése is normális s egyébképen is ép és egészséges.

A télt koncznak (l. a 65. ábrát) ellentéte az izomszegény, lapos nyurga koncz (64. ábra) és a feltölt izmos, de a térdkalács felé hirtelen elvékonyodó nyúlkoncz (61. ábra), a hosszú koncznak pedig (62. és 65. ábra), a rövid koncz (71. ábra).

E testrészen zúzódások, sebek, izomsorvadások fordulnak elő, azon kívül itt szokták némelyek a lovat égetéssel megbélyegezni.

A koncz vagy a csípőszületben a rándulások is gyakoriak és sántításban nyilvánulnak, mikor is ez izületen erős bedörzsöléseknek is láthatók a nyomai.

A hátsó térd (20. ábra 55) azon elgömbölyödő részlet, melynek a térdkalácsont (118. ábra 13) veti meg a szilárd alapját s e helyen van, mint látuk a térdizület, mely fölött az izmokkal és szalagokkal megkötött térdkalács fel és fel mozog. Maga a térdkalácsont reá tapadó izmok segítségével a hátsó lábak alsó részleteinek fel és előre vonását is eszközöli, azért az a körülmény, hogy vajjon a test irányonálának megfelelően fekszik-e, avagy attól ki- vagy befelé eltér-e és illetőleg hogy nem áll-e túlságosan hátrafelé vagy előre, mind fontos a végtagmozgásra néve. Sőt maga az itt létező izület még a csánkizületi

120. ábra. Szabályos koncz oldalról és hátulról. 121. ábra.

mozgásokra is lényeges befolyást gyakorol és pedig úgy, hogy annak merevsége a csánkizület munkazavarát hozza magával. Ezt nem ritkán szemtől-szembe észlelni lehet olyankor, mikor a térdkalácsont erőművi behatás folytán helyéből kimozdul. Az ily lovak mindaddig, míg csonitjuk vissza nem helyeztetik, a térdén alul eső végtagrészek mozgására, különösen a csánknek hajlítására képtelenek.

Különben ha a hátsó térd túlságosan kifelé irányul, a végtag alsó részletei is így irányulnak, ellenkező esetben pedig megfordítva; ha pedig a térd túlságosan előre, vagy hátra avagy túl lenn, vagy túl fenn áll, mindannyiszor szabálytalan végtagállás létesül, a mint azt egy másik helyen bőven ecseteljük.

A térdén egyébiránt ha nem is gyakran, de előfordulnak a különféle sérüléseken kívül: térdkalácsuszamlások, ficzások, kitágulások, szalagszakadások stb., melyek mind lényegesen csökkentik az állat értékét.

Az alczomb (30. ábra 54), melyet katonatisztek németesen nadrag-nak is neveznek, a hátsó térdtől a csánkig terjed, s szilárd alapját mint láttuk, az alczombesont és a lábikraesont veti meg. Gyors mozgásra hivatott lovaknál kívánatos, hogy ez a testrészt is hosszú legyen s jó, hogyha a test irányvonalának megfelelőleg fekszik; vagy pedig az esetben, ha a koncz (fölczomb) kissé kifelé van irányulva, czélszerű, ha az alczomb egy kevésbé befelé irányul, úgy, hogy hátulról tekintve a 122. ábrán feltüntetett alakulást mutassa, melyet a később említendő tehénállással nem kell összetévesztetni.

A hosszúságra nézve meggyezendő azonban, hogy a gyors mozgású vadállatoknak is rendszeren hosszú alczombjuk van; mindazáltal a lónál a túlhoszú alczomb rendszeren igenis hátrahelyezett csánkot s ezzel együtt u. n. kardállást létesít; azért vegyük figyelembe, hogy rendszeren alczomb hosszúság esetén az ülgumóktól bocsátott függélyes vonal a csánk sarkát éri. Ha ez a függélyes vonal a sarkadudor mögé esik, akkor az alczomb bizonyára rövid és meredeken fekszik a térd és csánk között s így a szabad, kiadó lépésre kevésbé alkalmas; ha ellenben a függélyes a sarkadudor elébe esik, az alczomb bizonyára nagyon is hosszú, vagy pedig túlságosan hátraállított s e miatt a végtag a csánkban vagy kardállású, vagy u. n. hátraállított. Ezek a viszonyok pedig határozottan hátrányosak, mint azt később alkalmunk lesz bővebben is megmagyarázni.

Egyszóval: körülbelül szabályos hosszúságúnak mondhatjuk az alczombot akkor, ha a térdtől a csánkig mért hosszúság nem kisebb s nem nagyobb, mint a csánktól a bokáig mért távolság.

Az alczomb izmosságára nézve megjegyezzük, hogy annál jobb, minél izmosabb. S míg pl. a nehezebb igáslovaknál a rövidebb alczombot hibásnak nem igen vehetjük, addig az izomszegényt minden lónál hátrányosnak kell vennünk. Ha valahol, éppen e testrészen keressük minden hasznosítású lónál az aczélos izmokat, melyek az állatot a legalkalmasabb teteményképességre teszik alkalmassá. Minél mélyebben nyulnak le e testrészen a szilárd, aczélos izmok a csánkra, annál jobbnak kell azt jelezniük. Különösen hátulról tekintve nagyon előnyös alakulás, ha az alczomb külső részén az izmok hasasan kiállanak. (121. ábra.)

Az oldalról tekintve is széles és minden méretében izmos alczomb telnekk mondatik s ez azon alczomb, a mely minden lónál izmosságra nézve a legkiválóbbnak mondható (65. ábra). Az ilyen czombnak a hajlata kicsi, vagyis a végtag a horgas inba való átmenetnél erős. Nem így a *nyurga-* vagy másképp *róka-czomb* (64. ábra), mely keskeny, kevés izmú, szóval gyenge.

Mint láttuk, az alczomb a fölczombbal 120—130, a szárral pedig a csánkban 150 fokú szögletet alkot. Ha ezen iránytól az alczomb eltér, részint az u. n. székkláb, részint pedig az u. n. kardláb állásra adhat alkalmat, a mint azt alább a csánk tárgyalásánál látni fogjuk.

Az alczombnak a függőleges iránytól való eltérése is két hibás végtag állásra adhat alkalmat, t. i. a *donga-* vagy *löcsszerű-* és a *gacsovag- tehénállásra*, melyekről alább szintén bővebben is szó lesz.

E testrészen nagy figyelmet érdemel még az Achilles vagy horgas-in (20. ábra 57), mely a hátsó felszínen végig futva, a sarkcsont búb-

ján tapad meg. Kívánatos t. i., hogy ez az in az alczombcsonttól távol álljon, szilárd, aczélos legyen s feszesen függjön össze a sarkcsontal.

Az alczombban különben a sérüléseken kívül egyéb kóros bántalmak nem igen fordulnak elő s leggyakrabban a rosszul alkalmazott istráng okoz rajta mélyebb vagy sekélyebb horzsolásokat.

A csánk (20. ábra 56) egyike a lótest azon részeinek, a melyeken a löismerők és nem ismerők — hogy már így mondjuk — leggyakrabban »lovagolnak«.

Nem hisszük, hogy akadna e sorok olvasói között egy is, a ki valaha valahol nem tapasztalta volna, hogy különösen a fészakértők hányzóra »nyergelnek« e testrésze s csak a mindentudó a megmondhatója, hogy hányzóra nem »paripáznak« el.

De nem is csoda, mert az igazi szakértőt is nem ritkán éppen e testrészt megítélésénél hagyja cserben a tudomány, olyannyira, hogy az e tekintetben csálhatatlan löismerőket talán a kezünk újjain nagyon is fel tudnók sorolni.

Hát nem is tagadható, hogy a csánkizület felettén bonyolódott szerkezetű; az a sok csont, a mely alkotja, fejlettsége, formája s elhelyeződése szerint majdnem minden egyes lónál más és más minőségűvé teszi ez izületet, járulékos részei pedig (t. i. a szalagok, inak, véredények stb.) csak növelik azon komplikációt, a melylyel e rész megítélésénél számolni kell.

Mi tapasztalásból mondhatjuk, hogy az, a ki a csánk bonczati szerkezetével nem ismerős, e testrészt helyesen megbírálni képtelen s legalább is csont alapját kell hogy ismerje az, a ki megközelítőleg helyes ítéletet akar mondani e testrészt felett.

Mi a 118. ábra E pontjára utalva megjegyezzük e helyen, hogy a csánknak ott jelzett csontjai 3 sorban fekszenek s egymás között izületet képeznek, úgy, hogy csak az alczomb (118. ábra C) és a csánk csigacsontjai (118. ábra 20) között létezik az a tökéletes csukló-izület, mely e helyen — mint már jeleztük — 150 fokú szögletet alkot.

A ki már most a csánkot bonczati szerkezetének mellátásával is lehetőleg biztosan óhajtja alakátára és minőségére nézve felismerni és elbírálni, vegye figyelembe annak 1. hosszúságát, 2. szélességét, 3. vastagságát, 4. szárazságát, 5. tisztaságát, 6. szögelsét, 7. fekvését s 8. mozgékonyágát.

Hosszú a csánk akkor, ha felülről lefelé mérve nagy terjedelmű; széles akkor, ha mellől felszínre a hátsótól távol áll; vastag akkor, ha a külső és belső felszín között a méret nagy; száraz akkor, ha csontjainak élei szögletei a bőr alatt jól látszanak; tiszta akkor, ha fölösleges vagy szabálytalan részlet nincs rajta; helyes szögeldű akkor, ha a 150 foktól nem igen tér el; szabályos fekvésű akkor, ha függőlegesen a test hosszanti irányvonalában áll s végre rendszeres mozgékonyágú akkor, ha szabadon előre hajlik, hátra jól feszül, oldalmozgásokat nem tesz s mozgás közben nem ránkötöl.

S az ilyen csánk tulajdonképen az, a mely mindenféle lónál szépek és jónak mondható.

Ily csánkot tünet fel oldalról tekintve, ha nem is tökéletes, de nagyon tájékoztató rajzban a 122. ábra s hátulról tekintve a 123. ábra.

Mielőtt a csánkról eddig mondottaknak részletezésébe fognánk, szükségesnek látjuk a következők közbeszírását.

Mint minden csukló-izületben, úgy a csánkban is a mozgás eléfélé a hajlításban, hátrafelé pedig a nyújtásban (másként feszítésben) áll.

A végtagnak csánkban való meghajlása kétféleképpen következhetik be, t. i. nyugalomban a testsúly ránehezése folytán minden izom-működés nélkül, és mozgásközben az izmok, különösen a térdről kiinduló hajlító izmok működése folytán.

A csánkizület kinyújtása vagy feszítése már tisztán az izmok működése által eszközölhetik s ez a mozgás tulajdonképpen az az erő, a mely az egész végtag kiegyenesítése, jobban mondva meghosszabbodása közben, a testsúlyt előre löki. Ezt a munkát legnagyobb részben az alczomb hátsó felszínén fekvő s a konczetról eredő *kéthasú csánknyújtó izom* (musculus gastrocnemius) végzi, mely erős lábha megy át s a pártá hajlító inával együttesen az Achilles- vagy horgas-inat képezve, a sarokcsont búbján tapad meg. A feszítésben segítőségére van ez izomnak az *alczomb sarokcsonti izom*, másként a *sarokcsont kicsi nyújtója* (musculus soleus), mely a lábikracsontról fejeződik s az Achilles-innával a sarokcsont fölött egyesül.

E két izom a sarokcsontot emeltyűlkar gyanánt használja, miből önként érthető, hogy nagy erőt igazán akkor képesek kifejteni, ha ez az emeltyűlkar hosszú, más szóval: ha a csánk hosszú és függőlegesen is terjedelmes. Mert a csánknak éppúgy szélessége, mint hosszúsága első sorban a sarokcsont hosszúságától és hátra s felfelé irányuló voltától függ. Megjegyzendő mindenesetre, hogy a nagyon hosszú sarokcsont a mily nagy mértékben képes a csánk lökérejét nagyobbítani, oly kis mértékben képes a mozgatás gyorsaságát fokozni. E miatt a leggyorsabb mozgó versenylovaknál a túl hosszú sarokcsontot nem igen szeretik s egyedül a vadáslovaknál tartják kedvező alakulásnak, melyeknél nem annyira fontos a gyors mozgás, mint az akadályok lehető biztos leküzdése jó számításba.

122. ábra.
Jól alakult csánk.

Minden más lónál azonban, legyen az hátí- vagy katonaló, szekeres- vagy igás-ló, a sarokcsont túl hosszú tulajdonképpen nem is lehet, tehát általában előnyös, ha a sarokcsont hosszú.

A csánk szélességének növeléséhez, mint már láttuk, a sarokcsont is hozzájárul, de hozzájárulnak ehhez a 3 sarban fekvő többi csánkcsontok is; vagyis csak akkor lehet igazán széles s mellé vastagsági átmérvén is terjedelmes a csánk, ha ezen csontok erős fejlődésűek.

S ez a nagy terjedelem nemcsak azért előnyös, mert általa az izület ellenállási képességben nyer, hanem előnyös azért is, mert így terjedelmesebb részen az összes képletnek (inák, szalagok stb.) tökéletesebb fejlettségűek lévén, munkaképességük is tökéletesebb s velük a csánk tartóssága is nagyobb.

Hibásnak kell **ennek** fogva tartanunk minden lónál a *rövid, keskeny, vékony*, szóval a kis terjedelmű csánkot (l. 124. ábra), mely ez izület

gyengeségével kapcsolatos s melynek lökéreje is azért felettlen csekély, mert a túl rövid és nem eléggé hátrafelé szögölő sarokcsont a horgas-in számára megfelelő emeltyűlkar nem szolgálhat.

Mindamellett a csánk többször említett nagy terjedelme nem szabad, hogy fölösleges zsír- és kötőszöveti részek, vagy éppen káros csontmegnagyobbodások által alkotassék; ellenkezőleg: annak erősen, szabályosan fejlett csontok, szalagok és inak által kell feltételeznie, mi ha nem forog fenn, a csánkot nagyoknak nevezhetjük ugyan, de tisztának és száraznak nem. Pedig a csánk szárazságát és tisztaságát kívánatos tulajdonság gyanánt állítottuk oda s ime éppen most van helyén, hogy erről bővebben is megemlékezzünk.

Ha, mint már jeleztük, mindazon alkotó rész és készülék, mely a csánkizület külső határait képezi, a bőr alatt jól meglátszik, vagyis ha a csontok és szögletek s az inak és szalagok által képezett külső határvonalok élesen tűnnek a szembe s valamely fölösleges él vagy dudorodás által megszakítva nincsenek — a csánk *száraznak és tisztának* mondható.

Elhurcolt, másképp húros vagy zsíros s illetőleg nem száraz az oly csánk, melynek vonalai elmosdottak, vagyis a csánk nem eléggé szögletes, hanem elgömbölyödő; *nem tiszta*, vagyis *pókos* pedig az oly csánk, a melynek szabályos vonalai, szegletei, hegyei, felületei megszakítottak, és pedig forduljon elő ez a megszakadás akár a mellő, akár a hátsó, akár a külső vagy belső felszínen, avagy e belső felszínnek találkozási helyein.

Most tünik fel igazán, hogy miért oly nehéz a csánknak megítélése, mert ime látjuk, hogy itt oly részzel van dolgunk, a mely nem gömbölyű, nem is három- vagy négyszögű, hanem többszögletű, hegyű, élű és felületű s nincs semmi, a mihez hozzá lehetne hasonlítani, mikor szemünk egy fölösleges dudort, élt vagy szegletet vél rajta látni.

A csánk száraz voltának a megítélése, mint ebből kitűnik, még hagyján, de tisztaságának a megítélése nem kis feladat; azért a ki nem akar nagyot tévedni, véssé emlékébe mindenek előtt azon vonalakat, melyeket a végtagok elülről és hátulról tekintve rendes körülmények között alkotnak (l. a 125. és 126. ábrák); jegezze meg jól az oldalról és rézsútosan látható szabályos vonalakat is (n. a 122. ábrán); képzelje maga elébe a csánk csontalapját összes felszerelésével együtt s akkor ám fogjon hozzá, az összehasonító tanulmányozás eredményeivel fegyverkezve, az alább említett különböző hibák rámutatásához.

A hibák, melyek a csánk nem tiszta voltát vagyis pókosságát okozzák, lényegileg és általában kétélűek, t. i. olyanok, melyek a csontokból, és olyanok, melyek a lágyszövetekből indulnak ki s e miatt *kemény- és lágypókoknak* is nevezetnek.

A pók elnevezés egyébiránt legfeljebb a csánk szabályellenes *lágyszövet* emelkedéseire találó, a mennyiben ezek csakugyan pókhaszterlen gömbölydedek; a csontkinövéssek ellenben ritkán ilyenek s azért ezek egy-némelyikét a magyar nem is póknak, hanem tetemnek nevezi itt is, mint a mellő végtagon, hol, mint láttuk, *holettem, kopita-tetem, gyűrőtetem, vápás-tetem* nevekkkel vannak azok illete.

123., 124. ábra.
Széles és keskeny csánk.

Ezen kóros csontszaporulatok (l. 127. ábra a—b) megnevezésében más nemzetek se nagyon szerencsések, mert pl. a francia eparvin s a német Spath szó is mindent kifejez, csak éppen azt nem, a mit kellene, úgy, hogy azokhoz képest a mi *tetem* szónk, mely egy élettel nem bíró vagy már haszontalan, sőt kellemetlen testet jelent, még igazán kifejezésteljesnek mondható, nem vévén figyelembe itt a *ponk* szót, mely Erdélyben kiszögéltést (kiállást, kiugrást) jelent s melylyel ott a csontpókot tényleg illetik is, mint a mely a többi szabályos rész közül csakugyan kiáll, kiszögél.

Vannak egyébiránt, a kik ezen csontkinövések egynémelyikét tetemnek, másikat póknak nevezik (pl. csánk-pók, ökör-tetem, őz-tetem stb.).

Ezt mi a német kitejésekét követésének látjuk, s nem szólnánk ellene, ha magyarban megállná a helyét. De nem állja meg; azért mi csak azon szabálytalan kinövéseket s dudorokat nevezünk pókoknak, melyek lágyak; azokat ellenben, melyek kemények, tetemeknek mondjuk.

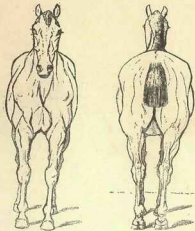
Ily csont-tetem, vagyis kóros csontkinövés (mely előre ment csont hártyalob folytán szokott leggyakrabban létesülni), nézetünk szerint három fordul elő a csánkokon, t. i. annak külső, hátsó és belső felületén.

A külső felületen előforduló, melyet némelyek (Günther stb.) kaptatetemnek is hínak, az úgynevezett *őz-tetem*. (L. a 128. ábrát.) Ezt a csont-újképletet a legtöbben valami nagyon ártatlan természetűnek rajzolják, holott még akkor is, ha nem nagy terjedelmű, de a szalagok alá ér, vagy éppen, mint a később említendő csánk-pók, az inak útjába esik (l. a 129. ábrát) feltűnő munkazavarra adhat okot. (Az állatorvosi főiskola gyűjteményében van egy Tormay min. tanácsos által akvirált csánk, melyen az őz-tetem oldalról hátra és előre is úgy szét van terülve, hogy a hajtó és nyújtó inaknak teljesen útjába esik.)

Ha ellenben az őz- vagy bármely más tetem oly helyzetű, hogy a szalagok és inak útjába nem esik, akkor a ló használatára nézve csakugyan ártatlan természetű.

Némelyek különben szeretik őz-tetemeknek nevezni mindazon lágy dudort is, mely a csánk külső felszínén fordul elő. Mi ezekhez nem szegődünk s azokat a maguk nevének fogjuk alá nevezni.

A csánk hátsó felszínén, vagyis a sarokcsonton s illetőleg annak tövén fordul elő a második csontszabálytalanság, az ú. n. *nyúl-tetem*.

125. ábra.

A végtagok szabályos körvonalai előlről és hátulról.

126. ábra.

(l. a 130. ábrát.) Ez a csontszabálytalanság tapasztalásunk szerint kétféle, t. i. olyan, a mely igazi csont újképlet és olyan, a mely nem az, hanem semmi más, mint a sarokcsont tövének vagy a kapocsont fejének egyszerűs kijjebb állása.

A míg tehát az előbbi esetben igazán kóros csontkinövés képezi a nyúl-tetemet, addig az utóbbi esetben csak hibásan összeillesztett s illetőleg szabályos fekvésűkből talán kitolt csánkcsontok alkotják azt s éppen ezért az előbbi alakal gyakorabban csak a teljesen kifejlett lovaknál, az utóbbival ellenben fiatal csánkonál találkozunk, melyek sokszor e hibával születnek.

Használat közben egyébiránt a nyúl-tetemenk mind a két alakja kifejlődhetik az oly lovaknál is, melyek nem születnek azzal s leggyakrabban a kardállású lovak kapják meg a nyúl-tetem mind két alakját.

127. ábra. Csonttetem.

128. ábra. Őztetem.

129. ábra. Csontpók a szalagok közt.

Különb ez a hiba is olyan, hogy ha csontújképlet, de a szalagok és inak működését nem zavarja, egyebet szépségi hibánál nem képez, feltéve, hogy a csánk egyébképen szabályos alkutú. (Ilyen csánkot mutat igazi nyúl-tetemenk [csontkinövésse] a 131. ábra.) Ha azonban az ilyen nyúl-tetem különben is szabálytalan csánkon fordul elő s talán még az inakat vagy szalagokat is hátrányosan befolyásolja — lényegesebb hibává lesz. (Ilyen csánkot tüntet fel a 133. ábra.)

Az egyszerűen hibás csontösszeköttetésen alapuló nyúl-tetem végre (l. a 132. ábrát) leggyakrabban csak azért hátrányos, mert nagyobb fokú kardállással jár.

Hogy aztán tenyésztési szempontból egyik is, másik is hátrányos, az érthető, ha meggondoljuk, hogy majd minden csontszabálytalanságra való fogékonyság átöröklik.

A harmadik csontkinövés a csánk belső alsó részén fordul elő, s ez az, a melyet hazánkban általánosan *csánk-*

130. ábra. Nyúl-tetem.

jobbann mondva: *csont-póknak* neveznek. Ezen, németül *Spath*-nak nevezett csontújképlet nevét nincs okunk mással felcserélni s csakis akkor vagyunk hajlandók azt inkább *ökör-teretnek* nevezni, a mikor nem oly kicsi, mint a minőnek azt *előről* a 134., *hátról* a 135. és *részatosan nézve* a 136. ábrák feltüntetik, hanem oly nagy, mint a minőnek azt a 137. ábra mutatja, mely ábra egyszersmind azt is feltünteti, hogy ezen *ökör-teretnek* nevezett csontújképlet nagyobb terjedelme mellett nem tisztán a szarú szemölcs előtt, hanem a felett és előtt a csánk középtáján fekszik.

Eszerint tehát mi nem a sokak által *ökör-teretnek* nevezett *lágypókot* avagy az erősebben fejlett csigacsontot nevezük így, hanem a csánk belső oldali csontpókját akkor, ha nagyobb terjedelmű s a csánk közepé táján terül el s megkülönböztetjük úgy ezt, mint a lejjebb fekvő, kisebb terjedelmű pókot azon csánkalakulástól is, melyet a németek *abgesetztes Sprunggelenk*-nek neveznek, mi pedig *zömök-csánknak* keresztelünk el. (L. 138. ábrát.) Megkülönböztetjük pedig ezt amazoktól azért,

131., 132., 133. ábra. Nyílfeletm különböző formái.

mert ez utóbbinál csontújképlet nincs jelen, s egyedül az erősebben fejlett szabályos csánkesontok azok, a melyek a pók fekvési helyén az ilyen csánkot terjedelmesebbé teszik.

A míg tehát a két előbbi csánk határozottan hibás, addig az ú. n. zömök-csánk nemcsak hogy nem hibás, hanem, mert erős, még előnyös, különösen lassú mozgásra s nagy terhek vonzolására hivatott lovaknál.

Az óz-, nyúl- és ökör-terem s illetőleg a csánk összes csontpókjai, habár ritkán, de egymással szövődve, egy és ugyanazon csánkon egyszerre, vagyis együtt is előfordulhatnak, a mint azt egy birtokunkban levő s szintén Tormay tanácsos által szerzett csánk mutatja. Az ily csánkra, tudunkkal, semmiféle nemzetnek nincs kifejezése; mi, minthogy az ily csánk csontjai a kóros csontszaporodás folytán össze vannak forrva: hajlandók vagyunk azt *összejorradt csánk*-nak nevezni.

Az eddig tárgyaltakból mindenekelőtt az világlik ki, hogy a csánk valamennyi csontpókjai mindaddig, míg munkazavart (sántítást) nem okoz, szépségi hibának tekinthető, de tenyésztési szempontból még így is nem kívánatos, sőt egyenesen hátrányos valaminek nyilvánítható.

A munkazavart okozó csontpók pedig nemcsak a tenyészállatoknál képez újmutatást arra, hogy az oly állat tenyésztésbe-vételéről lehetőleg őrizkedjünk, hanem a használati lovaknál is arra int, hogy ilyen lovat ne vásároljunk, mert a csánk csontpókjai majdnem feltétlenül gyógyíthatatlanok, sőt használat közben még nagyobbodók is.

Erre vonatkozó mondandóink betegezésük fel említtük végre, hogy van eset, a mikor a ló csánkja épnek és tisztának látszik s mégis sántít, habár végtagja más részén se mutatható ki e munkazavar oka.

Ily esetben *rejtett pókrol* szokás beszélni, egy oly csont ki- vagy összenövésről tehát, mely kívülről nem látszik, mely el van rejtve, vagyis az egyik vagy másik csont ízfűlletén fekszik.

Az irodalomban nem találtuk nyomát annak, hogy ily csontújképlet az izfűlleteken csakugyan előfordul, de birtokunkban van egy csánk, mely ezt bizonyítja. Hogy azian ama járásnem, melyet később kakaslépésnek vagy cseberbe-hágásnak fogunk nevezni, ily rejtett póknak köszöni-e létrejövételét, azt, bizonyíték híján, csak valószínűnek mondhatjuk.

Mielőtt most már a csánk ú. n. lágypókjainak tárgyalásába fognánk, lássuk, hogy egyáltalában miként, miből és hogyan ismerhetjük fel a csánk egyik vagy másik csontpókjának a jelenlétét.

Előre böcsötöttük volt, hogy a csánk tisztaságának megtétele nem könnyű, rámutattunk a segédeszközökre is s csak azt nem jegyeztük meg, a mi egyébiránt önként érthető, hogy a csánk pókjait pl. csak előről, vagy csak oldalról avagy hátrólól meglátni nem lehet, s nem említtük azt sem, hogy a tapintó ujjakat is segítségül kell hívunk, ha többé-kevésbé biztos véleményt óhajtunk mondani.

135. ábra. Csánk-pók.

136. ábra. Csánk-pók.

137. ábra. Ökör-terem.

138. ábra. Zömök csánk.

Az *öztetem*, különösen ha kicsi, oldalról és előről nem igen látható, sőt hátrólól is csak akkor, ha nagyobb. Hátrólól vagy előről részatosan azonban a jó szem előtt még akkor is feltűnik, ha kicsi. (L. a 128. ábrát.)

A *nyúlterem* kizárólag csakis oldalról tekintve tűnik szembe (l. a 130. ábrát), hátrólól részatosan nézve csak akkor, ha nagy s oldalra is terjed.

134. ábra. Csánk-pók.

Az ökör-ítem és az ú. n. csánk-pók elől-hátulról, és részsutosan hátulról tekintve tűnik teljesen a szembe, a mint azt a 134. és 137. ábrák fel is tüntetik.

A csánk már előbb jelzett határvonalainak megszakítottasága, vagyis valamely csontkinövésnek vagy lágy póknak jelene téhat a szemmel ítélték meg, de már annak lágyasága vagy keménye volta a tapintó újjal. Azért nem is kell elmulasztani a csánknak kézzel való megtapintását mindannyiszor, a hányszor szemünk valamely fölösleges, rendellenes részt lát a csánkon, mert csak így dönthetjük el, hogy vajjon az eddig tárgyalt kemény, avagy az alább tárgyalandó lágy kinövéssekkel vagy csánkpókokkal van-e hát dolgunk.

Mindenesetre őrizkednünk kell holmi kisebb kiemelkedések, duzzanatok látásakor és tapintásakor az elhatározó szó kiejtésétől, mert mint már ismételt is jeleztük, nem mind pók az, a mi annak látszik, aztán a kapcsolcsont fejének, vagy a sarokcsont és csigacsont különféle bütýkeinek erősebb fejlettsége nem csontjéképlet; s mi, ha ilyeneken is fennakadunk, még nem vagyunk löismerők, hanem elfogult »pókszakók,« a kik talán egy ilyen semmisség miatt a legjobb lovat is dögnék fogjuk nyilvánítani. De aztán az ellenkező hibába sem szabad esnünk, mert gyakori pl. az az eset is, hogy a ló mindkét csánkja egyformán pókos s egyik és másik határvonalai között nincs különbség, a mi útmutatást nyújtana.

A csánk vizsgálatánál emiatt a mozgást is meg kell figyelünk. Csontpókos lovak rendszeren a hosszabb állás utáni induláskor sántítanak s ha állásközben jobbra vagy balra léptetjük őket, nem arra a lábra bicsaklanak meg, a melyre fordítjuk, hanem az ellenkezőre. Egészséges, ép lábú lovak jobb és bal csánkja többnyire egyforma nagyságú és alakú s az izületben egyformán és tökéletesen hajlik és feszül s emelésnél és letévesnél nem reszket, nem vonaglik, nem biczeg, nem rángatózik. Fordulnak azonban elé oly lovak is, a melyeknek egyik vagy másik csánkja kisebb vagy nagyobb; az ilyenek megfigelésénél szótak a felszakértők a »sulykot elvetni,« vagyis a nagyobbikat minden igaz ok nélkül pókosnak mondani.

A csánk pókos helyét, a belső-alsó felszínén, a ló ellenoldali patájával nem ritkán megsérti, avagy kupeczek a pók felett a bőrt felsértik, hogy az ott lévő duzzanat friss sebzésnek tűnjék fel. Láttunk már olyan lovat is, a melynek egészséges csánkját, a cigánykupecz beszukálás által meglobosította azért, hogy daganat fejlődjék rajta, mely az ellenoldali pókos csánkhoz tegye hasonlóvá. Jó tehát az efféle fogásokról meg nem feledkezni, épúgy, mint az erős bedörzsölések s égetések után visszamaradt jelekről se.

A mi már most a csánkon elforduló lágy pókokat illeti, azok háromfélék s a tokszalag az ínhüvely és a véredény kitágulásában állanak.

A kitágult tokszalag, mely *istok-póknak* vagy *hólyagnak* nevezetik (l. a 139. ábrát), a csánk mellső és mindkét oldalsó felszínén külön-külön vagy együttesen fordul elő s a míg kicsi, pl. hüvelyk-bütýok nagyságú, nagyobb hibának nem tekinthető. A nagyobb hólyagokra való fogékonyság azonban átörökíthető lévén, tenyészállatoknál különösen számításba veendő. Az olyan tokszalag kitágulás egyébiránt, a

mely hólyagok alakjában mindkét oldalán s elől is jelen van, keresztcső vagy közlekedő póknak vagy hólyagnak nevezetik, az pedig, a mely a sarok és alczomb, meg az Achilles in között terül el (139. ábra, felső nyíl) *sarki póknak* mondatuk, s ha mindkét oldali, akkor *átható sarki-póknak* hivatik.

Ezt különben nem kell összetévesztetni az ú. n. *sarkpókkal* (l. a 140. ábrát és a 141-et e-nél), mely a sarokcsont búbján részeit a bőr megvastagodásában, részeit az ínhüvely kitágulásában, részeit az in megvastagodása avagy a csánk-búb csontállományának megvastagodásában áll és *sarokdaganatnak* meg *tojásdagnak* is hivatik. (141. ábra e.)

A *vérpók* végre (l. a 141. ábrát a-nél) a csánk belső-mellső feületén végig futó ütőér vagy viszér, szóval egy nagyobb véredény kitágulásában áll, mely kitágulás ha kisfokú, számításba nem veendő. A véredény nagyobb mérvű kitágulása ellenben már azért is több figyelmet érdemel, mert az előbb jelzett hólyagokkal összehasonlítható. Vizsgálat közben nyomjuk el hát kezünkkel e daganatot alul; ha erre megkisebbedik, viszérpókkal van dolgunk, ha pedig megnagyobbodik, akkor ütőerpókkal. A hólyag a nyomásra nagyságát nem változtatja, legfeljebb az egyik oldalról olykor a másikra áttolható.

Különben fölösleges volna hangsúlyoznunk is, hogy ezen három rendbeli pók mindég lágy, s egyedül a sarokpók keményebb akkor, ha oka kóros csontszaporulatban rejlik, a mi ritkaság s ez esetben már nem is a lágy, hanem a kemény pókok közé sorolandó.

Épúgy, mint a kemény pókok, a lágyak is nagyobb munkazavart csak akkor okoznak, ha nagyok; hogy azonban még a kisebbek is a lábat eléktelenítik, az bizonyos, valamint nagyon valószínű, hogy még a legkisebb lágy pókkal bíró ló is az erre való fogékonyságot ivadékaira átörökíti.

Rátérve már most a csánknak a szabályos szögletől való eltérésére, mindenekelőtt felmiltjuk, hogy a 150 foktól le- vagy fel kismértékben eltérő csánkot még mindég elég szabályos szögletűnek mondhatjuk s csak ha ezen eltérés nagyobb fokú, beszélhetünk meredek vagy hajlott csánkról s illetőleg szélek és kardlábrol.

A meredek csánk (l. a 142 ábrát) legalább is 160 fokú szögletet alkot s a mellett, hogy a rendesnél feszesebb és kevésbé kiadó mozgást létesít, még legtöbbször hátul túlnöttséget is okoz. Mindenesetre kisebb hibának veendő azonban, ha ily szöglet mellett a csánk széles és a sarokcsont hosszú s talán a térd és csüdizület szabályos szögletű. Fialat csikónál a csánk meredek állása ritkán szokott a növekvés közben kiegyenlítődni, azért azt azoknál előnyösnek nem mondhatjuk.

139. ábra.
Hólyag.

140. ábra.
Sarki pók.

141. ábra.
Tojásdag és vérpók.

A hajlott csánk (l. a 143. ábrát) az előbbinek ellentéte s úgy létesül, hogy az alczomb és a szár a csánkban 135, vagy kevesebb fokú szögletben egyesül.

Az igaz, hogy míg az előbbi csánkformánál a végtag mellső részei, ennél annak hátsó részei vannak a hibás alátámasztás következtében jobban terhelve, mégis, minthogy hajlott csánk esetén az alczomb többnyire hosszú s a sarkcsont hátrafelé jól kiáll: a végtag meghosszabbodása mozgás közben nagyobb fokú lehet, feltétlenül még, hogy a térdszöglet jó; vagyis tehát a kardállásnak a székkállás felett meg van az az előnye, hogy kiadóbb mozgást létesíthet, de aztán meg van az az nagy hátránya, hogy izületének rendellenes terhelése következtében, annak különösen hátsó

142. ábra. Meredek csánk.

résztele hamar elromlik, nevezetesen pedig a nyúlótetemnek egyik már ismert alakja fejlődhetik rajta. Ha pedig a hajlottság talán oly fokú, hogy az ülőgumóktól vont függélyes vonalból a csánk sarka hátrafelé teljesen kiesik, akkor a kardállás igen lényeges hibává lesz nemcsak a miatt, mert ily csánk felettén gyenge, hanem a miatt is, mert ezzel egy bizonyos erőtlén, czammagó járásnem van társulva.

Fiatalkorúknál ez a csánkminőség, valószínűleg a még meg nem erősödhetett szalagok és inak folytán gyakori, de jó takarmányozás és szabályos mozgattal javítható.

Ugyancsak hibás csánk továbbá az olyan, a mely be- vagy kifelé el van csavarodva, vagyis nem fekszik a testirány vonalában, hanem attól be- vagy kifelé, kisebb vagy nagyobb fokban eltér.

Ez az eltérés többnyire két hibás végtagállást, t. i. (a már előbb is jelzett) csánkban tág- vagy löcsállást és csánkban szűk- vagy gacsos-, s illetoleg tehénállást létesít.

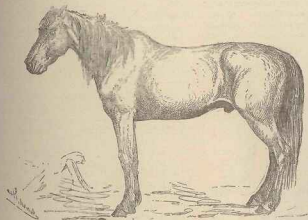
A csánkban tág- vagy dongadállás, mely egyszerűen földön szűk állás is (l. a 144. ábrát), mely a ballábon csánkpókot is mutat), abban nyilván

vánul, hogy egyik csánk a másiktól távolabb áll, mint egyik térd a másiktól, s hogy a csánkban alul levő végtagrészek egymáshoz mindinkább úgy közelednek, hogy a már ismeretes hegyfal tiprás létesül. Természetes, hogy az így álló végtag a testet tökéletesen nem támasztja, a testsúly különösen a csánk és pata külső részét terheli s olyanféle szabályellenes mozgást létesít, a minőt a mellső térdben tágállásnál észleltünk. Ha aztán a csánkban tágállás székkállással társul (a mi gyakori), a hiba csak nagyobbodik.

A csánkban székkállás, vagyis a tehén- vagy gacsosállás, mely egyszerűen földön tágállás is (l. a 145. ábrát, mely a ballábon szintén csánkpókot is mutat) abban áll, hogy a csánkok egymáshoz nagyon is közel vannak elhelyezve, némelykor olyannyira, hogy a csánkok mozgás közben egymást érintik. (Csánk-köszörülő lovak.)

Ez a hiba, különösen ha kardállással van társulva (a minthogy ren-

desen van is), a mely csúf, éppoly hátrányos, mert nemcsak hogy a csánk és pata belső részei vannak ez esetben túlságosan terhelve, hanem még az ily állású végtag kifelé olyasforma fölösleges mozgá-

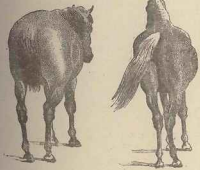

143. ábra. Hajlott csánk.

sokat is tesz, a milyent a mellső lábak tárgyálásánál a táncmester-állás megbeszélésénél jelezteünk, mozgásokat, melyek sem nem kiadók, sem nem erőteljesek, sőt magukat véve, teljesen haszontalanok.

A hátsó térdék elől elhelyezett volta és kifelé fordultsága esetén, különösen ha a tehénállás nem nagyfokú és nem kardállás, hanem szabályos szögletesű vagy inkább hátra állított lábakkal társul, igen teteménypépes lehet, azért csak mind e viszonyoknak tekintetbe vételével szabad az ilyen hibás csánkok felett végre itélünk.

Míndezekből önként foly, hogy legelőnyösebb, ha a csánkok ki vagy befelé elcsavarodva nincsenek, vagyis ha úgy előlről és hátulról, mint oldalról tekintve, a test irányvonalaiban függőlegesen fekszenek; más szóval, ha úgy állanak, hogy a jobb csánk a balt oldalról nézve

144. ábra.

Csánkban tág és csánkban szűk állás.

145. ábra.

teljesen fedi, a mellső térd pedig az ugyanazon oldali csánk nagyrészét, előlről ha tekintjük, szemünk elől elzárja.

A végtagok egészben vett állásaira egyébiránt később még visszatérünk, itt tehát még csak azt említjük fel, hogy a csánk mozgékony-sága a ló mozgatása közben azon szempontok szerint ítélendő meg, a melyeket éppen e tételben itt-ott megfelelően esetseltünk.

Az erőtűvi sérülések a csánkon elég gyakoriak s gyakran veszedelmesek, mert ezen izület a mily bonyolódott és erős szerkezetű, éppoly kényes az ilyen sértésekkel szemben azért, mert a behatás majd mindég csontot és tok-szalagot ér, a melyeknek sebei nehezen vagy éppen nem gyógyulnak.

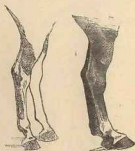
Végül felemlítjük, hogy a felszakértők mindannyiszor, a hányszor a csánk minőségét megítélni nem tudják, *homályos és göröngyös* szerkezetű csánkról szoktak beszélni. Ezt a kifejezést kupeczek szájából is akkor lehet hallani, a mikor a pókos csánkot szépíteni ürekszenek.

A hátsó szárról (20. ábra 36) a mellsők-ről elmondottak után kevés a feljegyezni valónk, mindazonáltal megemlítjük, hogy a hátsó szár általában valamivel hosszabb és erősebb szokott lenni, Különben pedig mindaz, a mi a mellsőre nézve mondatott, erre is áll.

A hátsó boka, csüd és pártá se különbözik lényegesen a mellső végtagok ezen részeitől, mindazonáltal a hátsó csüd rendes körülmények között is valamivel meredekebb állású és erősebb fejlettségű, mint a mellső.

A csüd szabályellenes meredeksége és hajlítottsága (lásd a 146. és 147. ábrákat) a hátsó végtagon is gyakori éppúgy, mint mindazon bántalom, melyeket a mellső végtagok ezen részeinek tárgyalásánál említettünk.

A hátsó pata nem kör-, hanem inkább tojásdad alakú hordozó szélel bír s talpfelülete homorúbb, mint a mellső patáé. Más tekintetben utalunk a patáról már eddig elmondottakra s az ezután mondandókra.

146. ábra.

147. ábra.

Merdek és hajlott csüd.

A végtagok egészben tekintve.

Az előzőekben rámutattunk már itt-ott a végtagoknak éppúgy rendes, mint rendellenes állásaira, de nem méltattuk még elég kimerítően arra, hogy azokra nézve kellő tájékozottság lett volna nyerhető; azért e helyen, némi ismétlésekkel kapcsolatban, közelebbi megbeszélésket is szükségesnek tartván, esetselni fogjuk azon végtagállásokat, melyek szabályosak és azokat is, melyek szabálytalanok.

A ló mind a négy lábát tekintve, azok állása akkor mondható szabályosnak, ha a test alatt oszlopszerűen vannak elhelyezve, vagyis éppúgy két oldalról, mint előlről és hátulról nézve függőlegesen állnak s egymást fedik. (125. és 126. ábra.)

Éz esetben a négy láb patája egy egyenközéynek négy sarkát képezi, melynek éppúgy két hosszabb, mint két rövidebb átmérője egymás között egyforma és minden irányban derékszög alatt álló, vagyis olyan, hogy annak felfelé meghosszabbított függélyes vonalaiba a vállszögletek és ülgumók is belécsenek.

Éz az egyenközény tehát nem más, mint azon tér, a melyen a ló áll s önként érthető, hogy minél nagyobb ilyen téren (földön) áll a ló, testének alátámasztottsága annál tökéleterebb, vagyis két ló közül, melyek egyébként egyformák, az áll a lábain s az mozog végtárgaival biztosabban, a melynek ezen oszlopai a (lábai) rövidebbek és nagyobb földön állnak; más szóval: az a ló nyújt a biztos mozgásra legtovább biztostólkat, a mely széles és hosszú, vagyis sok földön áll- és úgy áll azon a sok földön, hogy teste a lábak támasztó vonalából ki nem esik. Mert ha kiesik akár úgy, hogy nagyon is alá van támasztva, akár úgy, hogy nem eléggé van alátámasztva, mindannyiszor a szabályos mozgathatásnak hátrányára esik ki, a mint azt részben már láttuk, de még tőstént látni fogjuk.

Hogy már most oszlopszerűen vagyis függőlegesen állnak-e hát a végtagok, azt megítélhetjük, ha tudjuk továbbá azt is, hogy szabályos állás esetén elől a vállszöglet középből bocsátott függőleges vonal valamennyi alulfekvő izületet a középben érint; oldalról, a könyök-izület középből bocsátott ilyen függélyes pedig az alulfekvő izületeket szintén középből érinti s felfelé meghosszabbítva a lapoczkát, a középén harántul találja, legalul a patánál pedig közvetlenül a sarkok között érinti a földet.

A hátsó végtagok oszlopszerű állásának megítélésénél figyeljük meg, hogy vajjon az ülgumóktól képzelt függélyes vonal a csánk sarkát és a

boka hátsó felszínét érintve; közvetlenül a sarkok mögé csik-e s hogy vajjon a hátsó térd az ágyék és far összekochozódási helyével függőlegesen szintén egy síkban fekszik-e? Ha igen, a hátsó végtagokat szabályos állásúaknak mondhatjuk.

A mellső és hátsó lábak ezen szabályos állásától az eltérések, mint részben már láttuk is, annyifélék, a hány ízület van a végtagokon. Kiindulhat nevezetesen az eltérés elől a vállból, vállszögletből, könyökből, látból stb., hátul pedig a konczvagy csípő-izületből, térdből, csánkából stb., mint azt az egyes részek tárgyalásánál már szintén láttuk.

Égészben véve a végtagokat, azokon a szabályostól való eltérések a következők lehetnek:

1. A mellső lábakon:

- a) a befelé irányult vagy földön szűk állás; (l. a 148. ábrát)
b) a kifelé irányult vagy földön tág állás; (l. a 149. ábrát)

- c) az előre irányult állás; (l. a 150. ábrát)
d) a hátra irányult állás; (l. a 151. ábrát)
e) a teljes tág állás; (l. a 152. ábrát)
f) a teljes szűk állás; (l. a 153. ábrát)

2. A hátsó lábakon:

- g) a felül tág és földön szűk állás; (l. a 144. ábrát)
h) a felül szűk és földön tág állás; (l. a 145. ábrát)
i) a hátra irányult állás; (l. a 155. ábrát)
j) az előre irányult állás;

- k) a teljes tág állás; (l. a 156. ábrát)
l) a teljes szűk állás; (l. a 157. ábrát).

Lássuk ezeket még közelebbről:

a) A befelé irányuló mellső lábak többnyire széles mellkas alatt vannak elhelyezve s éppen csak az a hibájuk, hogy alsó részleteikben túlságosan közel állnak egymáshoz, miért is az ily lábú lovak teste sohasincs teljes egyensúlyban s mozgásuk ingó és bizonytalan.

148. ábra.
Földön szűk állás.

149. ábra.
Földön tág állás.

150. ábra.
Előre irányult állás.

151. ábra.
Hátra irányult állás.

154. ábra.
Előre irányult állás.

155. ábra.
Hátra irányult állás.

b) A kifelé irányuló mellső lábak már jobban támasztják a testet, de belső részleteikben túlságosan vannak terhelve; minthogy emellett szűk mellkassal járnak együtt, nem mondhatók kevésbé hibásoknak, mint a befelé irányult lábak.

c) Az előre irányult állás a végtagok hátsó részleteinek túlterhelésével jár s többnyire a hátsó lábak egyik vagy másik szabályellenes állását vonja maga után. Egyébképen, minthogy a lovat a nagyobb, kiadóbb lépésben nem gátolja, a kapaszkodásban azonban meglehetősen akadályozza, hátulovaknál kisebb hibának tekinthető, mint hámoslovaknál. Ez az állás egyébiránt több formában ismeretes s az ok is, a melynek folytán létesül, többféle.

A legkisebb fokú előreállítottág akkor létesül, a mikor a kellőképen dől, de rövid lapoczka, (l. 153. ábra a b) meredeken álló folkarral függ össze (b-c). Már nagyobb fokú létesül, mikor a talán egészen szabályos lapoczka (159. ábra a-b) rövid b-c folkarral függ össze s ez hátra hajlott térd (160. ábra d) esetén, mely talán még hajlott csüdél (e-f) is kapcsolatos, még akkor is folkozdók, ha a vál és a folkar szabályos szögletű és hosszúságú.

Különbözik ez a végtagállás általában baj azért is, mert a hát meghajlását tetemesen elősegíti.

d) A hátra irányult állás éppen ellenkezőleg, mint az előbbi, hámoslovaknál nem oly hátrányos, mint hátulovaknál, ugyanazon ok miatt, melyet az előbb felejtettünk. Különbözik ez az állás mulékonyan mutatkozni szokott a legelőn élő lovaknál is a nélkül, hogy az velük született hiba volna, vagy a végtagrészeknek szabályellenes összekochozásából folyna. Gyakoribb persze az utóbbi két eset s azért a ló mellső lábainak

hátraállítottágát ily esetben fehétenül nagyobb hibának kell tekintenünk, mert az ily végtagok a testet kellőképen nem támasztják, kiadóbb lépésre nem igen képesek s mozgás közben azon »hanyat-homlok járás» létesül, mely a lovasra nézve biztosnak távolról sem mondható; létesül pedig ez a járás annál inkább, mert elől a fej és nyak súlyosan esnek a »serpenyőbe». Ha aztán hátul még túlnőttség, vagy hátra

152. ábra.
Teljes tág állás.

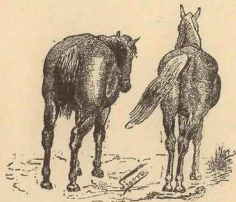

153. ábra.
Teljes szűk állás.

állítottság forog fenn, ez a körülmény csak fokozza a veszedelmességet és rosszszagot.

Maga e végtagállásba egyébiránt (mint azt már a fölkar tárgyalásánál láttuk) legközségesebben akkor jön létre, ha a váll rövid és meredek s ahhoz képest a fölkar hosszú (95. ábra); vagy akkor, ha a fölkar a lapockával a kellenél hegyesebb szögletben egyesül (96. ábra); vagy akkor, ha a ló térdes (97. ábra); s végre akkor, ha a lapocka egészen hátra állított.

e) A teljes szűk állásban a ló elől kevés földön áll s e miatt a teste oldalaslág nincs eléggé alátámasztva; baj aztán az is, hogy az ily állású végtagok többnyire szűk mellkas alatt szorognak, mint azt már az ú. n. kecskeszűgy tárgyalásánál említettük, a hol egyébiránt a mozgásbeli hátrányokra is rámutattunk.

156. és 157. ábra. Teljes tag és teljes szűk állás.

f) A teljes tag állás, habár sokkal nehezebb mozgással kapcsolatos, mint a normalis, nagyobb hibának nem vették, különösen akkor, ha a végtagok egyébképen szabályosak, mert ily végtagállás esetén a törzs határozottan nagyon kedvezően van alátámasztva, a szűgy is széles (többnyire oroszlánszűgy) s azért pl. nehéz igásvoknak bizonyos előnyei is vannak, a mint azt az oroszlánszűgy tárgyalásánál láttuk. De ott láttuk azt is, hogy gyors mozgásra hivatott lovaknál az ilyen tágan álló lábak azért nem alkalmasak, mert járásközben oldalmozgásokat is kénytelenek tenni; ezen fölül az mozgások pedig a gyorsabb haladásra nem olyanak be előnyben.

g) A hátsó lábakon a felül tag és alul szűk állás, a mint azt már alkalmunk volt megjegyezhetni, habár széles far alatt fordul elő, mégis felettén hibás, mert a csánk alatt levő lábrészek egymáshoz túlközel állván, a test hátulját kellőképpen nem támaszthatják; aztán az ilyen lábak mozgás közben szintén iverket írnak le, vagyis ingaszerű mozgásra

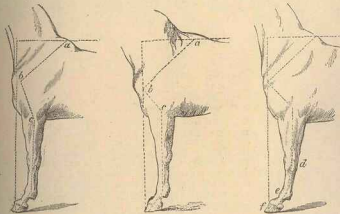
képtelének, a mi sem a gyors haladásnak, sem a biztos súlyviselésnek előnyt nem nyújt.

Hogy egyébiránt ez a végtagállás nehéz igásvoknak mégis tűrhetőbb, az eddig ismertek után bővebb magyarázatot alig igényel.

Hogy pedig ezt az állást, melyet *hagygyipró és donga-állásnak* is nevezünk, nem szabad összetévesztetni az alább említettől teljes tag állással, azt sem szükséges különösen hangsúlyoznunk.

h) A felül szűk és alul, vagyis a földön tág állás, mint azt már a czomb és csánk tárgyalásánál is láttuk, leggyakrabban abban áll, hogy a czombok alsó végei és a csánkok egymáshoz közel, a csánk alatt fekvő végtagrészek pedig egymástól igen távol állanak.

Ez a végtagállás, még ha nagyfokú is (ú. n. gacsos- vagy téhenállás) a test alátámasztása tekintetében kívánni valót nem igen hagy

158. ábra.

159. ábra.

160. ábra.

Hibás állások okai.

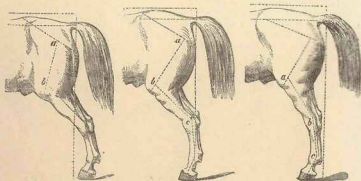
fenn; de a míg az előbbinél a paták külső, addig emennél azok belső oldalai vannak túlságosan terhelve, a mi egymagában is hátrány; emellett még az ilyen láb is nem az ingamozgás irányában, hanem befelé félkörívben vitélik tova, különösen, ha földön való tág állás kardállással kapcsolatos. Túláságosan van terhelve ilyen állás esetén a csánk belső és hátsó felülete is, a mi az ily láb hasznavehetőségét szintén kisebbíti.

Megjegyzésre méltó mindenestre e tételnél, hogy kis fokban gacsos, különösen gyors mozgásra hivatott lovak, sokszor bámulatos teteménységét fejtenek ki, azért a csánkban valamivel közelebb, a földön pedig valamivel távolabb álló hátsó végtagú lovat túlkevésre becsülni hiba volna.

i) A hátrairányult állású ló ágyéka túlságosan terhelhető a lovas vagy podgyász által s ez már eléggé nagy hátrány arra, hogy ezt a

lábállást ne szeressük. Ilyen lábú lovak mellső végtagjai is a kellestén túl megterhelődnek s ha pl. azok előre nyúlt állásúak, vagy a túlterhelés következtében azokká lesznek, majdnem kimaradhatatlan következmény a hát meghajlása és így annak meggyengülése.

A hátrairányult állású ló egyébiránt, ha ez az állás nem a hibás szögelségből, hanem a nagyon hosszú czombból indul ki, gyors mozgásra, vagy téteményképességre egészen alkalmas lehet. Mutatják is ezt

101. ábra.

102. ábra.

103. ábra.

Hibás állások okai.

az angol telivérnek egyesei, melyek sokszor meglehetősen nagyfokú hátraállítottságok daczára, bámulatos gyorsaságot fejtenek ki. Az igaz, hogy ezeknél e hibát éppen a többi részek szabályos alkotása egyenliti ki.

Egyszóval tehát ne szeressük mi soha lónál a hátraállítottságot s ha jelen van, figyeljük meg annak fokát és okát, nem feledvén, hogy az ú. n. »nyers« lovak, vagyis melyek tanítva és idomítva egyáltalán nincsenek, nagyon gyakran hátraállítottak szoktak lenni, az azonban náluk az idomítás alatt többnyire eltűnik.

A mi az okokat illeti, a melyek ezt a hibás állást létesíthetik, azok általában és leggyakrabban a következők:

1. a koncz meredksége (l. a 101. ábrát *a—b—nél*);
2. a túlhegyes szöglet a koncz és czomb között (l. a 102. ábrát *a—b—c—nél*);
3. a nem elég hegyes szöglet a czomb és szár között a csánkban (l. a 103. ábrát *a—b—c—nél*);

j) az előre irányult állású ló hátsó végtagjai, különösen azoknak csánkjai és bokái, a kellesténél nagyobb mértékben vannak megterhelve s így megromlásnak kitéve. Az ily módon túlterhelt hátsó lábak megfelelően kinyúlási s e közben a testet oly tökéletesen előre lökni, mint azt a szabonyos végtagok tehetik, nem képesek. De másfelől a has alá állított hátsó végtagokkal gyakran előre irányult mellső végtagok járnak együtt s e miatt a hátsók túlterheltsége még nagyobb. Az ily ló talán

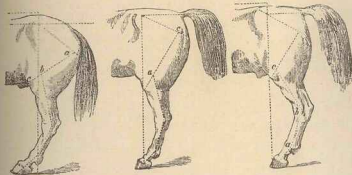
elől magasan jár (mert végtagalakulása mindegyre ágaskodásra kényeszerű), de nem halad. Igáslovaknál a has alá állítottság azon esetben válik tűrhetővé, ha nem nagyfokú és ha rendes állású mellső végtagokkal kapcsolatos.

A hátsó végtagoknak ezen has alá állítottsága létrejön:

1. ha a koncz (l. a 104. ábra *a—b*) túlságosan dülten fekszik s e miatt a térd (*c*) nagyon előre kerül;
 2. ha a czomb (l. a 105. ábra *a—b*) a konczczal túlságosan (*a—c*) nyílt szögletben fekszik;
 3. ha a czomb (l. a 106. ábra *b—c*) a szárral (*a—b*) a csánkban túlhegyes szögletben egyesül (kard-láb);
 4. ha a csüd (l. a 107. ábra *a—b*) túlhosszú és hajlott.
- k) A teljes snákállás hátul épp oly nagy hiba, mint elől, mert az ilyen végtagok majdnem kivétel nélkül keskeny far alatt fekszenek s a testnek oldalilag való alátámasztottsága kevés; az egyensúly fenntartása is kevésbé lehetséges, ebben a tekintetben tehát ez az állás a ténálálásnál hátrányosabb.

Ennek ellenkezője:

- 1) A teljes tág állás már széles far alatt fordul elő s annál inkább kisebb hiba, mert az egyensúlyfenntartás, vagyis a testalátámasztás sokkal tökéletesebb. Nehéz igáslovaknál nem is szokták ezt az állást hibá-

104. ábra.

105. ábra.

106. ábra.

Hibás állások okai.

nak tekinteni, sőt némelyek (*Wrangel stb.*) még a gyors mozgásra hivatott lovaknál is előnyösnek tartják azt, abból indulván ki, hogy voltak és vannak lovak, a melyek ilyen állású és dongás végtagokkal bámulatos téteményképességet fejtenek ki.

Hízen olvastuk mi is, hogy pl. a világhírű *Eclipse* hátul oly szélesen járt vágatás közben, hogy lábai között egy talicska elfért volna; olvastuk, hogy a híres *West-Australian*, a mely 1853-ban egymásután a Derby, St. Leger és 2000 Guine-ás díjakat megnyerte s még ugyanazon évben két más díjat is gazdája, Mr. Bowes zsebébe juttatott, szín-

tén »tágan járt hátul«; nem is vitatjuk mi azt, hogy »a tágan jár« ló nagy téteményképességű lehet, hanem egyszerűen jelezzük azt, hogy a hátul teljes tág állás és a tágas vagy széles járás nem mindegy; de ha mindegy volna is, ingó járás nem az, a melyet a teljes tágállás létesít, vagy a melyet a tágan járó ló végrehajt, s azért azt kívánatosnak nem jelezhetjük, nem pedig annál kevésbbé, mert mi 52 teljes tágállású ló közül csak 3-nál észleltünk elég hosszú czombot, csak 6-nál szabályos csánkot, a mi pedig a gyors mozgásra hivatott lónál önmagában is elég hátrány.

Az itt esetelt hibás végtagállásokra különben a ló mozgásának tárgyalsánál még visszatérünk, e helyen tehát még csak azt jegezzük meg, hogy a felsorolt hibás állások egymással különféleképen szövődve is előfordulnak egy és ugyanazon lónál, a mint azt már érintettük is. Így nevezetesen elég gyakori pl. a félvad ménesekben tartott fiatalabb síki lovaknál, hogy mind a négy lábuk hátra irányult állású.

Ilyen állású lónál a súlypont nagy mértékben előre esik s e miatt az ilyen állat legfeljebb hámban tehet elég jó szolgálatot, nyereg alatt azonban alig. Szerencsére az ily végtagállású lovak magasan illesztett szarvas nyakkal bírnak s mellső végtagjaik többnyire hosszabbak, a mi önként érthetőleg a súly arányosabb megoszlására nézve előny.

Az sem ritka, hogy valamely lónak mind a négy lába előre van irányulva. Hogy ezek hámos lovaknak még kevésbbé, nyerges lovaknak pedig csak alig alkalmasak, az az előbbi magyarázat után könnyen érthető. A természet az ily lovaknál is gyakran avval segít a bajon, hogy hosszabb nyakon nagyobb fejet helyez el s a hátsó végtagokat megnyújtja, így némi egyensúlyt biztosítván az állat számára.

Az előbbieknél nem sokkal ritkább az az eset, avagy hogy a két mellső előre, a két hátsó pedig hátra irányult. Ezt az utóbbit *szék-állásnak*, az előbbit pedig *zerge-állásnak* hallottuk nevezni.

A zerge-állású ló a mellett, hogy rendszeren patkóba ütköző, még igazán »gyenge lábón áll«, annál inkább, mert az ily lábak többnyire befelé irányulók is és idővel az ilyeneknél ponty-hát fejlődik; a szék-állású ló már biztosabban van alátámasztva, de ennél meg az a baj, hogy háta csakhamar hajlottá válik. Az ilyen hátú és lábállású lóra szokta mondani a gyakorlott lovas, mikor rajta ül, hogy »ne bántsuik a kézmögöttit, mert úgy sem tudja, hogy a közelőtti mit cselekszik«.

Másnemű, pl. olyan hibás állás, hogy az egyik mellső láb az ellenoldali hátsóval keresztben előre vagy hátra áll stb. csak beteg lovaknál fordul elő; ezeknél egyébiránt a szabálytalan állások valamennyie előfordulhat, de természetesen egészen más elbirálás alá esik, mint az egészséges lónál.

És most még néhány szót a ló testéről, mint egészről is.

A ló teste egészben tekintve.

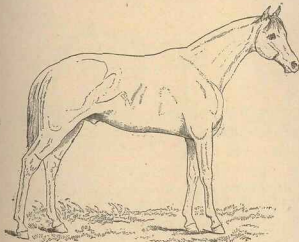
szóban forgó állat testnagyságáról, alapformájáról és méreteiről külön fejezet alatt óhajtván megemlékezni, itt csak a következőket jegezzük fel.

A használat és különösen a lovas szempontjából, a ló testét igen helyesen *mellső részre, köztép részre és hátsó részre* szokták osztani.

A mellső rész felül a mar végződéseiig terjed s ehhez tartoznak a fej, a nyak, a szügy, a mellkas a lapátos porczig és a mellső végtagok.

167. ábra. Hibás állás oka.

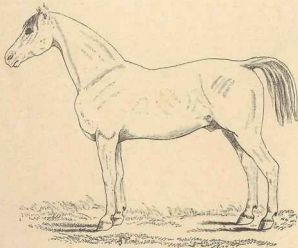
168. ábra. Tülsőtségek elől.

A középső részt a hát, ágyék, lügyék, az oldalak és a has egy része képezik, a hátsó részhez pedig a far, farok, a has hátsó része és a hátsó végtagok tartoznak.

A lovas szempontjából a mellső részt *kézelőtti*, a hátsó részt *kézmögöttinek* is mondják.

A ló egész testének vizsgálatánál éppen az figyelendő meg első sorban, hogy ez a három rész mily arányban áll egymáshoz. Van t. i., és pedig sok olyan ló van, melynek mellső része avagy hátsó része gyengébb fejlettségű és vannak olyanok is, melyeknek középső része nincs a többivel arányban s olyanok végre, melyeknek egyik része sincs a másikkal összhangzásban.

Különösen gyakori az az eset, hogy a mellső vagy a hátsó rész túlnőtt (lásd a 168. és 169. ábrákat). Már ritkább eset, de előfordul, hogy a ló középső része van gyengén s a másik két része erősen fejlődve. Az ilyen lovat *esztergyályosított* vagy *laskanyúlító törzsűnek* szokták nevezni.

168. ábra. Tulnöttség hátul.

Előfordul továbbá, hogy a végtagok a törzshöz képest túl hosszúak, vagyis a ló túlrövid. (Erről a végtagoknál is szó van.) Ennek ellentéte is előfordul, hogy t. i. a ló magasságához képest nagyon is hosszú. A hosszúságához és magasságához képest némely ló túlszéles vagy túlszűk is lehet. Csüdörök rendszeren elől, kanczák inkább hátul szélesebbek s ez bizonyos fokig náluk hibának nem is vehető. Még oly lovak is találkoznak, a melyek testének felső fele gyengébben fejlett, mint az alsó, vagy megfordítva. Ilyen, különben egészséges és ép lovat, egy hatvani gazdánál volt alkalmunk látni. Egyes páros testrészeknek nagyságban, fejlettségben való tetemesebb eltérése azonban többnyire csak beteges állapotban (sorvadás, túltengés) észlelhető.

A ló nagysága, alapformája és méretei.

Mindenki előtt eléggé ismeretes az a körülmény, hogy két hasonló minőségű ló közül azért ad gyakrabban több pénzt a vevő, a melyik nagyobb. Annak a biztos megítélése tehát, hogy milyen nagy a ló, nem kis fontosságú. Fontos az előbbi körülménytől eltekintve azért is, mert e tekintetben sokféle visszaélés követhetik el, a miket a vevőnek ellenőriznie kell.

Nem egyszer halljuk az életben a mondatát, hogy »én csak rátekintek a lóra s már tudom, hogy hány markos«. A ki így beszél, olyan szemmértéket tulajdonít magának, a milyennel »köztünk járó« ember nem rendelkezhetik.

Nem mondjuk mi, hogy a hosszas gyakorlat, pl. a katonaság számára sorozó szakértőt annyira nem képesti, hogy »megközelítőleg« már messziről is megmondja, hogy az éppen elővezetett ló a mértéket megüti, vagy nem üti, de határozottan kétségbe vonjuk, hogy jár közöttünk olyan lóismerő, a ki tíz lónál egymásután legalább is 2—3 centimétert nem téved. Két-három centiméter pedig gyakran nagy különbség, azért, a ki a ló igazi nagyságát, avagy csak magasságát is biztosan tudni akarja, el nem kerülheti, hogy a lovat meg ne mérje s ekkor, ha kétségtelen adatot óhajt, nem a régi *szalagmértéket*, hanem az újabb *botmértéket* fogja használni, mely a ló valódi magasságát, hosszúságát, szélességét fogja feltüntetni.

Azért mondjuk, hogy a botmértéket, mert a szalagmérték meg nem bízható, a mint az a következő összeállításból nyilvánvaló.

Ugyanis magasságra nézve:

ha egy ló bottal mérve	100 % _m	— szalaggal mérve	106—107 %
> > >	> 120	> —	> 126—128
> > >	> 140	> —	> 146—151
> > >	> 150	> —	> 156—162
> > >	> 155	> —	> 161—165
> > >	> 160	> —	> 166—172
> > >	> 165	> —	> 171—178
> > >	> 170	> —	> 176—183
> > >	> 175	> —	> 181—189

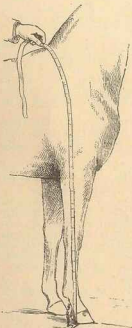
és így tovább; vagyis minél magasabb valamely ló, a szalaggal és bottal mért távolságok között a különbség annál nagyobb.

Ez a különbség úgy származik, hogy a szalaggal való mérésnél (l. a 170. ábrát) az al- és folkarnak s lapoczkának izomdomborulatai is

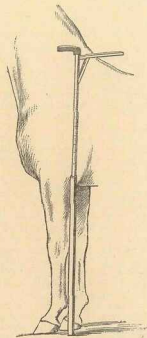
együtt méretnek, holott a bot-, vagyis rúd-mértékkel való mérésnél ez az eset nem forog fenn (l. a 171. ábrát).

A hol tehát egy-két cm. különbség is dönt (mikor pl. egy lóhoz párt választunk), ott szalagot használni nem célszerű, de sőt mások is a rúd-mérték ajánlatosabb.

Tagadhatatlan azután az, hogy a szalagmérték kényelmesebb, mert könnyebben hordozható, de újabb időben oly botmértékek szerkesztettek,

170. ábra. Mérés szalaggal.

171. ábra. Mérés bottal.

a melyeket sétabot gyanánt bárki magával hordhat, ez tehát ma már akadályt nem képez. Hogy a ló a botmértéktől jobban félne, mint a szalagtól, azt nem tapasztaltuk, de persze némi ügyesség, gyorsaság kell ahhoz, hogy a ló akármelyik eszközzel való mérésnél is nyugtalanná ne váljon.

Azok, a kicznél egy-két cm. különbség nem dönt, vagy a kicznél még 5 cm. különbség se számít, a szemmértékkel is beérlik, feltéve, hogy szemük már eléggé gyakorlott. Ezek azonban ne feledjék, hogy a ki pl. években keresztül folyton nyergeslovakat mért így szemével, s szemé

ennek folytán egy bizonyos magassághoz, pl. 165—170 cm.-hez hozzá szokott, sokkal kisebb, vagy sokkal nagyobb lovak magasságának a megítélésénél nagy tévedéseknek van kitéve.

Eppígy ne feledje a szemmértékkel mérő soha, hogy a tüzes vérmérsékletű, talán magasabb helyre állított kis ember által vezetett, vagy kisebb lovak társaságában levő, különösen sötét színű ló, nagyobbaknak, ellenkező esetben és körülmények között pedig kisebbnek fog feltűnni.

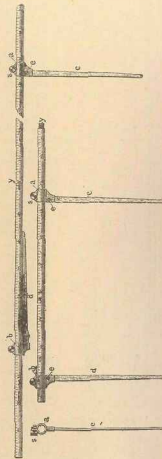
Azért, ha már igazi mértéket nem akar valaki használni, mérje meg legelőször maga állának, orrának a földtől való magasságát s a ló mellé állva, így következtessen annak magasságára. Avagy állítsa pl. a makranczosabb lovat deszka vagy sövénykerítés, avagy fal mellé s azon jegyezze meg szemével s mérje le utólag a ló magasságát.

Különben hogy akármelyik mérőeszköz is biztos adatot szolgáltatasson, szükséges, hogy a megmértendő ló lehetőleg egészen vízszintes talajon vagy helyen álljon s mind a négy lába függőlegesen legyen a törzse alatt elhelyezkedve.

Nem szabad feledni továbbá, hogy különösen a kupeczek nagyon értik a módját annak, hogy miként lehet a lovat az eladás alkalmára egy két cm.-rel nagyobbá vagy kisebbé tenni. Ezek rendszeren *készséggel maguk* mérik meg szemünk előtt a lovat s a mérést úgy tudják csinálni, hogy a 165 cm.-es ló ott szemünk előtt 170 cm.-essé, a 170-es pedig 165-sé lesz, a szerint, a mint mi ilyen vagy amolyan keresünk.

Nem jó tehát röstelkedni, hanem célszerűtől kezdünkbe venni a *magunk* mérő eszközét s szükséges a lovat mi magunknak megmérni.

Még ekkor is vigyáznunk kell az eddig elsoroltakon kívül arra, hogy nagyobb méretet kapunk, ha a ló meg van borsozva, paprikázva, ha a hasa alá állított lábakkal áll; ha a nyakát s fejét a kupecz feltartja, ha patája tűnőtt, ha magas sarkú patkóval van megvasalva; ha a mérőbot alsó vége vagy a szalag lemeze gödörbe vagy a kövezet mélyedésébe esik; ha a bot nem állítatik függőlegesen; *kisebb* méretet

172. ábra. Kriemer-féle mérőbot.

nyerünk pedig akkor, ha a ló ki van fáradva; ha szétvetett lábakkal áll; ha feje s nyaka nagyon meg van szegve; ha patája nagyon le van faragva; ha sarok nélküli patkóval van vasalva; ha a mérőbot alsó vége, vagy a szalag lemeze emeltesse helyre kerül; ha a mérőbot nem függőlegesen, hanem a ló hasa alá irányulva áll; ha nem a mar legmagasabb pontjánál, hanem azelőtt vagy amögött méretek a ló.

A magassági méreten kívül, mely a mar legmagasabb pontja és a mellső láb patájának hordozó széke között eszközöltetik (170., 171. ábra), újabban a ló testének hosszát (a vállszöglettel az ülgumóig s illetőleg a koncz hátsó széléig) is meg szokták mérni, úgy nemkülönbén a törzs szélességét is, a két vállszög, a két oldal és a két konczizület között.

Erre a célra (s egyszersmind a magasságmérésre is) igen alkalmas két eszköz az, a melyet a 172., 173. és 174. ábrák feltüntetnek.

Az egyik (172. ábra) az u. n. Krümer-féle mérőbot, szarvasmarha mérésre van ugyan szána, de ló-mérésre is jól használható, különösen ha e mérések tanulmányi célból eszközöltetnek.

Ez az eszköz, mint a rajzból kivehető, két centiméterekre beosztott hengeres fabotból áll, mely

(y-y-nál) rézcsavarral egymásra erősíthető. Ehhez járul két aczélból készített kar (c és d), melynek réztokja (a-a) a botra húzható s azon bármely helyen megerősíthető. E karok a könnyebb hordozhatóság kedvéért (e-e-nél) sarkon fordíthatók s a botra reá hajlíthatók (d).

A két félből összeállított egész bot a magasságok mérésére szolgál s egészben 195 cm. hosszú. A bot egyik (alsó) fele kétféle centiméter beosztással bír. Az egyik, mely fekete színű s a bot végén kezdődik, kisebb magassági méretek, pl. a lábtőnek, a mellkasnak a földtől távolságának mérésére. a másik beosztás pedig, mely a bot végétől 10 cm.-nyire kezdődik és vörös színű, a szélességi méretek felvételére szolgál s 90 cm. terjedelmű. Az ily szélességi mérések

173. ábra. Lydtin-féle mérőbot nyitva.

174. ábra. Lydtin-féle mérőbot zárva.

megkezdése előtt a (d) aczélkar mozdulatlanul, a (c) pedig mozgathatólag alkalmaztatik a botra, úgy, mint azt az ábra mutatja.

A másik mérőbot, melyet bezárt állapotban a 174., nyitott állapotban pedig a 173. ábra mutat, az u. n. Lydtin-féle.

Ez is szarvasmarha-mérés céljából konstruáltatott, de a lónál is igen jó szolgálatot tesz, mert ez még jobban hordozható.

Ez az eszköz is centiméterekre beosztott fabot, mely azonban már egymásba jár s három járulékos aczél része van, melyek közül a bot fogantyujánál levő a magasságmérésnél, ez és a bot végén levő pedig együtt a hosszúság- és szélességmérésnél jó használható.

A mi már most a ló nagyságát, vagyis magasságát, hosszát, szélességét és súlyát illeti, általában felveszük, hogy a ló a mily magas, époly hosszú és súlya középszámítással 4—500 kiló. A szélességek e tekintetben 100 és 1000 kiló.

Mi a lovat, magasságát illetőleg, következőképen látjuk czélszerűnek osztályozni.

Igen kicsi a ló, ha 100—140 cm.

kicsi a ló, ha 140—150 »

közép nagy a ló, ha 150—160 »

nagy a ló, ha 160—170 »

igen nagy a ló, ha 170 és több cm.

A régi marok-mértéket szándékosan nem használtuk, a mennyiben az már úgyis jórészt kiment a forgalomból s csak elvétve akadnak egyesek, a kik még ma is használják; éppen ezért tájékozást kívánunk nyújtani e tekintetben is, s közöljük a következő táblázatot:

A régi lómérték (marok) centiméterekben kifejezve.

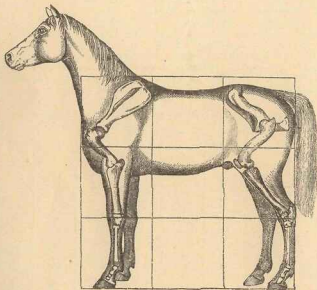
Marok	Hüvelyk	Centiméter	Marok	Hüvelyk	Centiméter
1	—	10 ³ / ₄	14	2	151
10	—	105	14	3	155
10	1	108	15	—	157
10	2	110	15	1	160
10	3	113	15	2	163
11	—	115	15	3	165
11	1	118	16	—	168
11	2	121	16	1	171
11	3	123	16	2	173
12	—	126	16	8	176
12	1	129	17	—	179
12	2	131	17	1	181
12	3	134	17	2	184
13	—	136	17	3	186
13	1	139	18	—	189
13	2	142	18	1	192
13	3	144	18	2	194
14	—	147	18	3	197
14	1	150	19	—	200

Ha most az egyes lovak hosszúságának és szélességének a magassághoz mért arányát közelebbről szemügyre akarjuk venni, előre kell bocsátanunk, hogy olyan mértani vagy más alapfigura, mely minden hasznosítású lóra találó volna, nem létezik. A ló testének alapformája nézetünk szerint legáltalában egy nem minden részén egyforma átmérőű lapított henger, mely négy oszloppal van alátámasztva s épügy a hengernek, mint az oszlopoknak a hossza s minden más mérete más és

másféle, olyannyira, hogy mi két — alpméreteire nézve egyenlő lovat nem tudunk képzelni.

Azért, mikor némelyek azt hangoztatják, hogy akkor szabályos és nagy téteményképességre legalkalmasabb a ló teste, ha magassága és hossza egyforma, mások szerint meg akkor, ha hosszabb, mint a minő magas, mi mindig gondolkodóba esünk s a meghányás-vetésnek az a vége, hogy egyiknek sincs feltétlenül igazsága, de azért bizonyos tekintetben mindkettőnek igaza van.

Nincs igazsága, mert ezer meg ezer kitűnő képességű ló van olyan, a melynek teste oly hosszú, a mily magas és még több van olyan,

176. ábra. Négyoszlop-elmélet.

a melynek a teste hosszabb, mint annak magassága, de azért bámulatos téteményképességet nyilvánít; s igaza van másfelől, mert egyik és másik alpméretű lovak között rosszak egyformán kerülnek.

A ló használhatóságának a megítélésénél tehát nem szabad, hogy bennünket holmi »minta lórol« vett alpméret vakon vezessen, de viszont dőresség volna tőlünk lábunk alól teljesen kirögni azt a talajt, a melyet tanulmány, gyakorlat és tapasztalás már eredményesen taposott.

Igy lévén meggyőződve, mi méltatni kívánjuk a maga érdeme szerint a ló testének arányairól szóló tan tételeit is, lehetőleg összhangzásba hozván azokat a gyakorlat követelményeivel.

A részek arányairól szóló tan nem is olyan új keletű, mint a melynek azt az ember gondolná. Németországban már *Dürer*, a festő, foglalkozott avval s 1564-ben *Lautensack*, szintén egy festő, könyvet is írt róla. Ugyanezen időtájban egy *Pinter* nevű író pedig egy tant állított fel erre nézve, melynek alapját, vagyis kiindulását az 5 részre osztott *fej* képezte. Ez a tan idők folytán kibővíve és változtatva még máig is tartja magát, habár *Lafosse*, *Hauemann*, *Hochstetter* és mások megbízhatlanságára rámutatva, a részek arányairól szóló tant a ló testének *magasságára* építették. Ismét mások, különösen a francia *Herbin*, a ló *lapocságját* vették alapul az arányok konstatálására s akadtak olyanok is, a kik *Dupaty* nyomán (ki 1766-ban írt erről a fárgyról) a ló alapformáját a már jelzett *egyenkősebényben*, a paralelogrammban és a parallelo-pipedonban vélték föllelni s végre mások, élükön *Koloffal*, az u. n. *aranyselet*-et használták és használják ma is a ló alapformájának kimutatásánál és megítélésénél, nem is említvén sok más elméletet, melyek idők folytán napvilágot láttak és letűntek, vagy ma is kisértenek.

Nem lehet czélunk e sokféle elméletnek s zóldsasztalnál készült sablonnak tüzetes megbeszélése, mert hiszen mint jeleztük, azok magukban egy külön tant képeznek; de lehetetlen mégis nem érintenünk egyikét és másikat azért, mert könyvünket olyannak szántuk, a melyben a legszükségesebbek és legújkozottabbak benne legyenek.

Főlegesen talán külön hangsúlyoznunk, hogy mindezen »aránykeresések« nem pusztán a ló használhatósága, hanem az u. n. szépsége tekintetében is bolygattatnak. Hát tagadhatlan, hogy egy szabálytalanul összealkotott ló, lóismereti szempontból, nem szép, de a kőszónes értelemben nem szép ló gyakran nagyon is jó ló. Az u. n. araboman (kulínaris nyelven az arabs ló bolondja) minden oly lovat csúfnak, de sőt rossznak is tart, a mely az arabs lóhoz nem hasonlít; az angolman ellenben (a kit konyhai nyelven az angol telivér bolondjának mondanak), mindazon lovat, a mely az angol telivér formáit magán nem viseli, nemcsak hogy csúfnak tart, de dögnek is néz. Vagy ám próbálja valaki a salzburgi lötenyésztőnek azt mondani, hogy az arabs telivér szebb, mint a pinzgau.

Egyszóval, lónál a szépség fogalma nagyon egyéni valami s azért épügy ebben a tekintetben, mint a használhatóság tekintetében egy *ideális lórol*, vagy egy u. n. *normál-lórol* szó sem lehet.

A részek arányairól szóló különféle tanok megalapítói tehát, mihelyt egy általánosan szép, jó és hasznos lórol kezdenek beszélni, azonnal nevétségesekké válnak s ettől egynehány tan megalapítója meglehetősen őrizkedett is, a mint azt tüstént látni fogjuk.

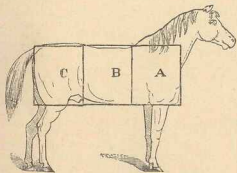
Mi a magunk részéről csak annyit mondunk, hogyha az általunk már jelzett *nem mindentűl egyforma átmérőjű lapított henger* megfelelően van alátámasztva s belé tűzött járulékos részei, a fej, nyak, fark is az egésznek kellőképen szekundálnak, a ló testre nemcsak hogy szép, de jó is lesz.

Hogyan kell aztán, hogy az a lapított, henger meg a négy oszlop szerkesztve legyen s hogyan legyenek járulékos részei megfelelően tűzve, az e könyv külemteni tárgyalása közben lett feltüntetve.

A magunk álláspontját ekképen már kétszer is jelezvén, lássuk most a mások álláspontját is.

Eltekintve *D'Alton*-tól, ki kezdő volt, lássuk *Bourgelat* elméletét, ki az előbbi nyomán indult meg. Ez elmélet szerint már nem az 5, hanem a három részre osztott lófej képezi az alpméretet. Ezen három rész primának neveztetik s minden prima 3 secundára s minden secunda 24 tertiarra osztatik. Ezekhez arányosítatik azután a test többi része.

A kontroll-vizsgálatokból mindenekelőtt az derült ki, hogy *Bourgelat* »mintalova« a valóságban nem létezik. Ennek a mintalovának ugyanis a feje túlságosan hosszú, a nyaka túlrövid és olyannyira felfelé hajlott, hogy legelőn az ilyen ló (mert fejével a földre nem érhet) élen kellene hogy elpusztuljon. Emellett marja is túlmagas, elől túlszéles, vállszöge nem elég erős, térdé hátrahajlott, hátsó végtagjai teljes tágállásnak és súlypontja a támasztó vonalból teljesen kiesik. (Csunyább bírálat egy mintalovat csakugyan nem érhet!)

176. és 177. ábrák. A parallelepipedon elmélet.

Bourgelat-nál már sokkal szerencsésebben választott alapformából indulnak ki azok, kik (újabb időben élükön *Settegast*-tal) a négyszöget veszik alapul.

Ez elmélet szerint a szélszerűen alkotott ló teste lábaival egytt egy teljes négyszögbe illik bele úgy, a mint azt a 175. ábra feltüntetti, vagyis a jól alkotott ló a milyen magas, éppen olyan hosszú.

Ez elmélet szerint a lónak lábák nélküli törzse is a négyszögnek megfelelőleg úgy van alkotva, hogy rendes körülmények között az a vállszögtől a mar végéig, innét a csipőig s a csipőtől az ülgumóig szintén egyenlő 3 négyszöget képez (l. a 176. ábra A, B, C), sőt ez a viszony forog fenn a ló törzsét felülről (177. ábra), elülről (178. ábra) és hátulról (179. ábra) tekintve is.

Ez elmélet szerint minél inkább kitölti a ló teste ezen négyszögeket s nagyságára nézve minél inkább hasonlít azok egymáshoz, a ló annál szabályosabb és arányosabb, megjegyezvén azonban, hogy az A és C szögek ha nagyobbak mint a B szög, az csak előny.

Ez alapformák elsőjét, t. i. az egész testre vonatkozó négyszöget egymagában vévén figyelembe (melyet függőlegesen és vízszintesen 2-2 vonallal 9 kisebb négyszögre szoktak beosztani), feltűnik, hogy a nyak és fej arányára nézve az semmi támpontot se nyújt. Ez emellett azt sem tudjuk meg, hogy milyennek kell hát lenni a hát és hasvonalnak; meddig terjedjen lefelé a mellkas; hol legyen elhelyezve a vállszög stb.

Az egyedüli tehát, mire nézve a négyszög felvilágosítást nyújt az, hogy a ló oly magas, a mily hosszú, már t. i. mikor nem hosszabb.

Ha aztán a törzse magára vonatkozó négyszöget ismét egymagában tekintjük, mindenekelőtt megállapíthatjuk a való életből, hogy a legtöbb ló hátul szélesebb, mint elől, a két részt tehát egyenlő nagy négyszögletbe szorítani nem lehet.

A kettőt kombinálva sem kapunk valami teljesen kielégítőt, mert láttuk, hogy az összes létező lovak egy igen nagy része nincs oly magas, mint a milyen hosszú s ezeket azért aránytalanoknak, nem szépeknek, vagy éppen szélszerűtlenül alkotottaknak mondani távolról sem lehet, sőt inkább ezek között vannak a legtöbb teteményre képes állatok.

Alapformának eszerint ez a mértani figura se alkalmas, ha arról van szó, hogy egyes különféle fajtába tartozó lovakat bíráljuk meg általa; de nyer szélszerűségben akkor, ha a nagyobb négyszögek apróbbakra is be vannak osztva úgy, hogy a törzs egész hossza (mint pl. *Settegast* figurájánál) 24, vagyis 3-szor 8 részből áll.

Ez esetben meglehetősen tájékozottnak mondható az a számítás, hogy arányosan alkotott az a gazdasági ló, a melynek:

hossza	magassága	mélyesége	szélessége	könyökének földtől távolsága
24	20	23	10	8
				10—12

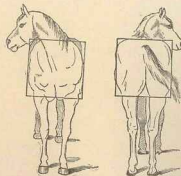
és az a nyerges ló, a melynek:

hossza	magassága	mélyesége	szélessége	könyökének földtől távolsága
24	22	25	10	8
				12—15

Más kérdés aztán mindenesetre, hogy az így alkotott lónak feje, nyaka, lába stb. szintén arányosak-e, a mit ezen az úton kimutatni nem igen lehet; más kérdés továbbá, hogy az így alkotott ló mindenki szemének szépe-e s a mi még fontosabb, hogy vajjon jó-e?

És éppen ebben a vajjon-ban rejlik minden általánosított sablonnak a botló-fája.

Egy másik alapforma hívei és követői szintén arra az alapra helyezkedve, hogy az arányosan alkotott ló éppoly hosszú, mint a milyen magas, az u. n. *aranyselet* segítségével igyekeznek a többi részeknek a magassághoz és hosszúsághoz való arányát kimutatni.

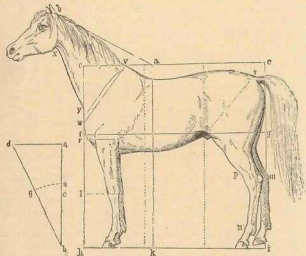
178. ábra. A parallelepipedon elmélet.

179. ábra.

Ez az *aranyselet*, mint az olvasónk legnagyobb része előtt eléggé ismeretes, úgy nyertetik, hogy egy bizonyos hosszúságú vonal (*i*ő. ábra *h—i*) két egyenlő részre osztatik úgy, hogy a kisebbik (*h—k*) oly viszonyban álljon a nagyobbikhoz (*k—i*), mint ez az egész (*h—i*) vonalhoz. A kisebb részlet (*h—k*) *minor*-nak, a nagyobb pedig (*k—i*) *major*-nak nevezetik. (A 180. ábrán az *i—g*, *e—a* és *f—h* is a majornak a *q—e*, *a—e* és *e—f* pedig szintén a minornak felel meg.)

Ha most a major és minor érintkezési helyén (*a*-tól *k*-ig) egy függőlegesen bocsátunk, ennek megfelelőleg felkiszik a ló testének központja s illetőleg súlypontja.

Az *a*-tól *b*-hez húzott vonal megfelel az *a* és *e* közötti major hosszának; az *x*-tól *y*-ig terjedő nyakhossz egy minorot (*h—k*) tesz ki;

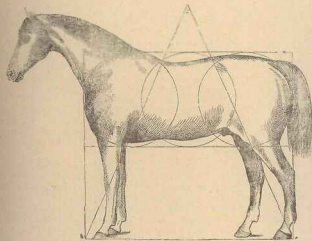
180. ábra. Aranyselet-elmélet.

ennyit vagy valamivel kevesebbet tesz ki a fej hossza is. A hátsó lábak térdé (*o*) a földtől egy majornyi (*i—g*) távolságra van, a sarok pedig (*m*) egy minornyi (*h—k*) távolságra. A boka (*n*) a saroktól (*m*) és ez a térdtől (*o*) egyenlő távolságra van, vagyis az *o* és *n* távolságát *p* felezi. A mellső lábak egész hosszát a könyöktől (*r*) a patától (*h*) a térd (*l*) felezi. A könyököknek (*r*) a földtől való távolsága tehát $1\frac{1}{2}$ minor, vagyis éppen annyi, mint a hátsó végtagok hossza a bokától (*n*) a térdig (*o*). A mar legmagasabb pontjától (*v*) a vállszögig (*w*) terjedő méret egyenlő a hátsó térd (*o*) és a faroktól (*g*) közti mérettel s mindezen méretek a minornak felelnek meg. A fölkar a hátsó térdet vízszintesen metsző (*f—g*) vonal által feleztetik, vagyis a térd a felülről lefelé számított minorba (*e—g*) esik bele.

Mindezeknek tekintetbevételével ha számítást teszünk, hogy p. egy 157 cm. magas ló egyes testrészei hány cm. hosszúak, a következő adatokat nyerjük:

157 cm.-nek minorja 60, majorja pedig 97 cm. tesz; eszerint tehát a 157 cm. magas ló feje 60 cm., nyakának alsó hosszúsága 60 cm., sarkának a földtől távolsága 60 cm., térdé hátul 97 cm-nyire van a földtől, felkarának közepe is ennyire van, könyök búbja 90—92 cm.-nyire és mellső térdé 45—46 cm.-nyire.

Mindezekből kiviláglik, hogy a hát és hasvonalra nézve itt se nyercünk semmi felvilágosítást, de sőt a szélességi mértékre nézve se kapunk útmutatót, hanem azért a felhozott méretek egy jól alkotott arabus lóra meglehetősen ráillenek. Alkalmunk lesz e tétel végén érdekes össze-

181. ábra. Ritter elmélete.

hasonlító méretek közlésére, azért itt ezeket mellőzvé, lássuk azt az elméletet, a mely háromszöggel kombinált köröket vesz alapul a ló alapformájának és arányainak kimutatására.

Az elmélet odaállítója, Ritter tábornagy, a négyszög alapján indul meg, de azt változtatja annyiban, hogy $1\frac{1}{2}$ -ed részzel hosszabbá teszi, mint a mily magas. Szerinte t. i. a gyors mozgásra hivatott lónak hosszabbnak kell lenni, mint a milyen magas, s különösen a törzs mellső és hátsó részének kell terjedelmesebbnek lennie, mint a közbelső (háti) résznek.

Az ilyen hosszabb négyszöget ő a közepén vízszintesen két egyenlő részre osztja (*l. a 181. ábrát*) s 3 egyenlő kör képzeli egymásra fektetve úgy, a mint azt az ábra feltüntet. Ezenkívül a négyszög alsó sarkaiból

egy háromszöget gondol (a, b, c) s azt tartja, hogy minél jobban kitölti a lapoczkai és fari részlet e háromszög által a négyzög felső sarkainál kiinn hagyott hézagot, vagyis minél jobban kitölti a ló teste a közbülső rész rovására a két szélső kört, annál megfelelőbb lesz az egy gyorsmozgásra hivatott oly ló számára, a mely egyszersmind rövid-hátú is kell hogy legyen.

Hát ez a gondolat nem mondható szerencsétlennek, kár persze, hogy ezen az alapon se jövünk tisztába a ló testének szélességi viszonyával s fejének és nyakának arányaival, a mik pedig éppoly fontosak, mint a testrészeknek oldalról tekintett viszonyai.

Dominik patkolástan munkájában már tovább nyak (és pedig szintén nem nagyon szerencsétlenül) s méltatja már a nyakat és fejet is, sőt a test szélességi arányait is említi következőképen.

Képzeljünk magunk elé egy szabályos alkotású arabs lovat, fej, nyak és fark nélkül, határoljuk el azt felül, alul és mindkét oldalon egyenes vonalakkal s nyerünk egy négyzöget. Lássuk el ezt vízszintes, függőleges és egyenközű vonalakkal s látni fogjuk, hogy a törzs mélysége és a lábak hossza egyforma (l. 182. ábrát). Hosszabbítsuk meg most az egyik egyenközű vonalat a nyak és fej felé a négyzög $\frac{1}{2}$ részének hosszúságában s megkapjuk a nyak hosszát és irányát (182. ábra). Egy függőleges és vízszintes vonal, mely a többivel összekötetésben áll, megadja a fej hosszát és irányát is. Vizsgáljuk most már ezt a lovat előlről s képzeljünk magunknak egyenes vonalakat, melyek a bal vállszögtől s bal hátsó térdig és a jobb vállszögtől a jobb hátsó térdig s egyik vállszögtől a másikig és egyik hátsó térdtől a másikig terjednek s előttünk fog állni egy paralel trapez (egyenközény), a ló teste, mely alatt a négy láb függőlegesen áll.

Ez az alapforma, mint kivehető, egy arabs ló testformájának demonstrálására meglehetősen alkalmas, de nem alkalmas más lovakra; sőt nektünk úgy rémlik. (l. a *többször idézett 182. ábrát*), hogy a súlypont az ilyen lónál túlságosan hátra esik, hogy az ilyen ló is, minthogy rövid nyakával és fejével a földet aligha elérhetné, étlen veszne el a legelőn, hacsak kénytelenségből a térden való legelést meg nem tanulná.

Mellsőve *Oeynhausens*-nek szintén a fej hosszára alapított elméletét, mely a *Bourgelat*-énál nem sokkal szerencsésebb, felemlítjük még *Herbin* és *Wranzel* vizsgálódásait, melyeknél nevezettek a lapoczka hosszát vévén alapul, abból indúlnak ki, hogy minden czélszerűen alkotott ló teste hosszabb kell hogy legyen, mint a milyen magas; szóval a lónak »sok földön» kell állnia, mert csak akkor képes igazán egy mozgási aktus alatt sok földet hátra is hagyni.

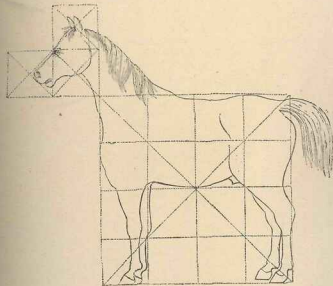
Hát ebben a tekintetben mi sem gondolkozunk máskép, de azért az arányosság és tehetőképesség megítélésénél a lapoczkából se mernénk feltétlenül kiindulni, a minthogy nem mernénk megindulni azokon a nyomokon se, a melyeket előbb már megnevezettek tapostak.

De ám lássuk a lapoczkából kiinduló theoriát is, a mely nem olyan egyszégtelen, hogy hallgatással mellőznünk kellene.

Nevezett szerzők, kik a lapoczkára »építenek«, feltétl gyanánt állítják oda, hogy a lapoczka dült és hosszú legyen. Nos tehát minden meredekebb és rövidebb vállú lovat ebből a megbeszésből előre is kizárhatunk, a mi mutatja, hogy nevezettek előtt, különösen az angol telivér

és annak származékai lebegtek, mikor pl. azt mondták, hogy egy jól alkotott lónál:

1. a lapoczka hosszúságának (l. a 183. ábra 1. vonalát) megfelel a lapoczka tövisétől a csipőig terjedő hosszúság (183. ábra 2. vonala);
2. a csipőszöglettől a koncz hátsó éléig terjedő hosszúság (183. ábra 3. vonala) s
3. a nyakhosszúság (183. ábra 4. vonala). Különbön az 5. és 6. vonal is egyforma. Emellett az így alkotott lónál az egész hosszúság (C—D) a legmagasabb helyen (E-nél) feleztetik s a váll hosszánál nagyobb az

182. ábra. Dominik elmélete.

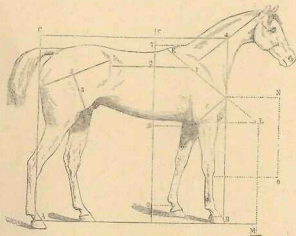
a méret, mely a vállszög és mellső térd alatti táj között van (K, N, O). Nagyobb továbbá az a méret is, melyet a lapoczka és fölkar együtt ad (K, L), mint az, a mely a könyök és pata között (L, M) létezik. Az A—B vonal hosszabb, mint az A—C. Az ábrán (mely Kisbért tünteti fel) a végtagok túlhosszúak. Rendes akkor volna, ha 7., 8., 9 vonalak osztódásainak felelne meg, vagyis ha a már legmagasabb pontja (7) és a pata (9) közti távolság a mellső almal (8-nál) feleztetnék.

Mint kitűnik, ennek a theoriának is meg vannak a maga árnyalatai. Hogy többet ne említsünk, egy hosszú, de kissé meredekebb lapoczkával bíró lónál a törzset ily mérések alapján akkor is túlhosszúnak, tehát aránytalannak találók, ha az tényleg nem volna túlhosszú.

Aztán mint számítsunk a rövid lapoczkával?

Hát a mind látjuk, nem olyan egészségtelen ez a teoria, hogy feltétlenül eldöbünk kellene, de van >fájó< része nem egy, a mi értékéből sokat levon.

Egyszóval egy oly alapforma tehát, melyből a ló megítélésénél csak némi bizonyossággal kiindulni lehetne, csakugyan nem létezik. Nem osztjuk azonban azok nézetét, a kik az ily sablonok, mintalovak, ló-ideálok tanulmányozását károsnak tartják. Nem károsok azok egy gondolkozni tudó emberre nézve, csakhogy hasznuk sincs sok. S ezt maguk a szerkesztők is beismerik, de ezek egy némelyike aztán elég szerencsétlenül avval védekezik, hogy a ló nem érte el még a tőkélynek azt a fokát, hogy az ily ideális sablonba belétalálna.

183. ábra. Herbin elmélete.

Nos, mi azt hisszük, hogy nem is fogja elérni soha, mert a ló ura, az ember, a maga céljaihoz képest nem az ideál, hanem a haszon szerint idomítja, formálja a tenyészmesterséggel a lovat; oly sablon tehát, a melybe minden ló beletalálna, vagy oly figura, a mely a leg-tökéletesebben alkotott lovat demonstrálná, sohasem volt s nem is lesz, mert nem lehet.

Mi külemtani mondandóink egész során igyekeztünk feltüntetni úgy az egész testnek, mint részeinek a haszoncélok szerint vett s legalkalmasabbnak tapasztalt alakulását s az eddigi tárgyalatból önként foly, hogy az összes részeknek *értékszámai* (points) azok, a melyek úgy a test szépsége arányosságára, mint különféle czélokra való használhatósága tekintetében a legmegbízhatóbb útmutatást szolgáltatják.

Az értékszámokkal való bírálásnál minden testrésznek megvan a maga pontja (értékszám), sőt egyéb tulajdonságok is ily előre meghatározott értékszámot kapnak olyformán, hogy a célra való tekintettel a fontosabb testrészek több, a kevésbé fontosak kevesebbet nyerne.

Avagy megállapítottik, hogy pl. az a testrészt, vagy tulajdonság, mely a célra való tekintettel *kittűnő* 8 (vagy 4), az *igen jó* 6 (vagy 3), a *jó* 4 (vagy 2), a *kielégítő* 1 (vagy 1/2), a *rossz* pedig 0 értékszámot kap.

Ha most aztán egy hintős ló pl. összes testrészeire és tulajdonságaira csupa 8, 6 és 4 értékszámot, egy másik pedig csupa 4, 2 és 1-et kapott, ez a célra kevésbé megfelelőnek, vagyis rosszabbnak van ezáltal nyilvánítva, mint a másik, mert értékszámainak összege kisebb, mint azé.

Ex utóbbi eljárás azonban inkább a szarvasmarhák pointirozásánál divatos, lónál általában a haszoncél tekintetbe vétele mellett a következő értékszám-táblázat és point-adás szokások:

A célnak nem felel meg	= 0
„ megfelelő	= 1
„ jól felel meg	= 2
„ igen jól felel meg	= 3
„ kittűnően	= 4

vagyis tehát a testrészt és tulajdonság megnevezés és pointirozás pl. a következő lesz, ha 100 pointot veszünk alapul.

I. Általánosságok:

1. Nagyság	1 (1)	5. Bőr és szőrzet	1 (0)
2. Súly	1 (1)	6. Kor	1 (1)
3. Fajta	1 (1)	7. Természet	1 (0)
4. Szín	1 (1)	8. Idomítottság	1 (0)

II. Fej:

1. Összbenyomás	3 (1)	5. Orr	2 (2)
2. Homlok	1 (1)	6. Állkapczák	2 (2)
3. Szemek	2 (1)	7. Ajkak és száj	2 (1)
4. Fülék	1 (1)		

III. Nyak:

1. Hossza és erőssége	2 (0)	5. Nyakoldalak	2 (1)
2. Fejtűzés és tarkó	3 (1)	6. Torok-él	1 (1)
3. Sörény-él	1 (1)	7. Nyaktűzés és szügy	3 (1)
4. Sörény	1 (1)		

IV. Kéz előtti rész:

1. Mellkasmélység s szélesség	4 (1)	3. Lapoczka	2 (1)
2. Mar	3 (1)	4. Lapoczka mögötti rész	2 (1)

V. Küvéprész:

1. Hátvonal	2 (0)	5. Az oldalak íve	2 (1)
2. Hátszélesség	2 (0)	6. Has	2 (1)
3. Háthosszúság	2 (1)	7. Horpasz	1 (0)
4. Ágyék	4 (1)		

VI. Kéz mögötti rész:

1. Csapók távolsága	3 (2)	5. Faroktüzés	1 (1)
2. Far hossza	3 (1)	6. Farok	1 (1)
3. Far alakja	2 (1)	7. Nemző szervek	1 (1)
4. Izmoltság	2 (1)		

VII. Mellő lábak:

1. Izmok és inak	2 (1)	5. Szár	2 (1)
2. Izületek	3 (1)	6. Csüd	1 (0)
3. Fülkar	2 (1)	7. Párta	1 (1)
4. Alkar	2 (2)	8. Pata	1 (1)

VIII. Hátsó lábak:

1. Izmok és inak	2 (1)	5. Szár	2 (1)
2. Izületek	3 (1)	6. Csüd	1 (1)
3. Kocsz	2 (1)	7. Párta	1 (1)
4. Czomb	2 (1)	8. Pata	1 (0)

Az ezen példában zárjelbe nem tett értékszámok (melyek összesen 100-at tesznek ki) azt mutatják, hogy az így megbírált ló, mint gyors mozgásra alkalmas nyergeslő igen szépen és czélszerűen van alkotva; a zárjelbe tett értékszámok pedig (melyek csak 51-et tesznek ki) azt mutatják, hogy az olyképen alkotott ló a czélnak meg nem felelő s egyébképpen is igen kevés értékű részekkel bíró, hibás testalkatú állat.

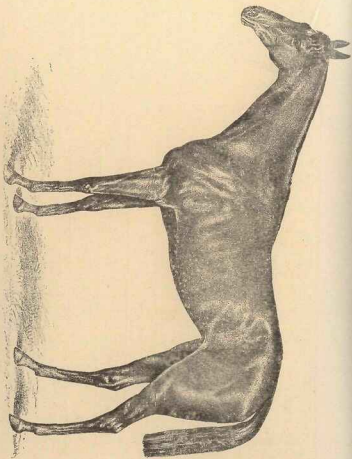
Hogy egyébiránt egészen más szám-összeg, pl. kétannyi (200) vagy féltannyi (50) is vehető kiindulásul, az önként érthető, valamint az is, hogy czélszerű, ha a bírálati lapok készletben és készen vannak egész odáig, hogy csak az értékszámok bejegyzése van hátra, melyet külem-tani legjobb ismereteink alapján részrehajlatlanul kell adott esetben bejegyezni, ha azt akarjuk, hogy minél kisebbet tévedjünk.

Hasznos szolgálatot vélünk tenni, mikor e tétel végén Kincsemnek (l. a 184. ábrát), azon tüneményszerű versenyilónak méreteit közöljük, mely 54 rendbeli győzelmeivel s illetőleg legyőzhetlenségével egyedül állt az egész kerek világban. Tesszük ezt annál inkább, mert alkmunk van összehasonlítani egy szintén világhírű telivérrel (Eclipse-el 186. ábra) és egy közepes telivérrel, meg egy igen szép téteményképességű arabs-vérű lóval. Az egyik és másik testrészeinek arányaiból meglehetősen tanulságos következtetéseket lehet vonni, minthogy éppen Kincsem szerves gépjének téteményképessége teljesen ismeretes.

Kincsem főbb testmérteit, összehasonlítva más lovak ilyen méreteivel:

A testrész megnevezése	Kincsem	Kincsem	Kincsem	Eclýps-e kifejt	Egy angol te-	Egy arabs-	Jegyzet
	4 éves korában	13 éves kor-ban mint hulla	13 éves kor-ban mint hulla	10 éves	vélő 10 éves	7 éves	
centiméterekben							
Fej hossza	60	64	53	65	63		
Homlok szélessége a szemboltoknál	—	20	—	18	20		
Nyak hossza	—	64	53	82	80		
Nyak legszélesebb helyén	50	64	53	52	50		
Mar hossza	—	36	—	32	24		
Hát hossza	—	38	—	38	39		
Ágyék hossza	—	14	—	20	26		
Far hossza	—	50	—	40	46		
Testhossz, tarkótól farktőig	216	202	182	212	215		
Magasság a marnál	165	175	158	165	170		
Magasság a farnál	—	177	162	160	168		
Övméret a lapoczkák mögött	—	192	—	170	188		
Hosszúság a vállszégtől az ülgumóig	170	192	—	165	160		
Az oldalak hossza a könyöktől az utolsó borda közepéig	—	90	63	67	69		
Csapó ülgumó távolsága	68	64	—	60	63		
Lapoczka hossza	60	64	—	54	52		
Fülkar hossza	40	42	—	36	37		
Alkar hossza	—	45	—	42	41		
Alkar-szélesség könyöktáján	20	20	—	21	20		
Alkar-szélesség közből	17	18	—	16	17		
Alkar szélessége a láhtó fölött	—	11 ³ / ₄	—	11	10 ³ / ₄		
Láhtó szélessége oldalt	10	12	—	10	9		
Láhtó szélessége elől	—	12 ³ / ₄	12 ³ / ₄	12	12		
Szár hossza elől	—	26	—	25	20		
Csüd hossza elől	—	10	—	10 ³ / ₄	10		
Hajtó in szárcsonttól távolsága elől	—	4	—	4 ³ / ₄	4		
Hajtó in szárcsonttól távolsága hátul	—	3 ³ / ₄	—	4 ³ / ₄	4 ³ / ₄		
Kocsz hossza	55	52	—	40	41		
Czomb hossza	55	52	—	52	51		
Czomb szélessége fenn	35	36	—	42	36		
Czomb szélessége a közepén	16	16	—	14	12		
Czomb szélessége lenn a sarok fölött	—	18	—	17	18		
Csánk szélessége oldalt	16	20	20	14	15		
Szár hossza hátul	—	30	—	28	30		
Csüd hossza hátul	—	10	—	10 ³ / ₄	11		
Boka-szélesség oldalt elől	—	8	—	8	8 ³ / ₄		
Boka-szélesség oldalt hátul	—	9 ³ / ₄	10	9	9		

Az első rovat méreteit Adám Emil rölmértékkel, a 3-ik rovatát Sühnhelz szög-mértékkel, a többi rovatban levőket én, szintén szalaggal eszközöltem. (Monsieur.)

Ez adatokból kiviláglik, miszerint:

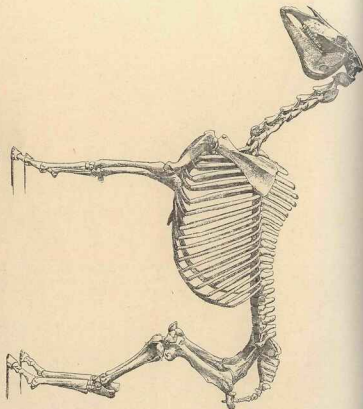
1. az összehasonlított lovak között Kincsem bírt a leghosszabb marral, a legrövidebb ágyékkal, a legnagyobb övmérettel, a leghosszabb farral és törzszsel, a legerjedelmesebb oldalakkal, a leghosszabb lapoczkákkal és alkarokkal s a legnagyobb alkar-szélességgel, a legerjedelmesebb lábtövel, a leghosszabb konczsal és szárral;
2. olyan széles lábtöve (mellső térde) és csánkja volt, mint Eclipse-nek s a bokája csak 5 mm.-rel volt keskenyebb;
3. magasabb volt hátul, mint elől s ebben Eclipsehez hasonlított; más lovak hátul alacsonyabbak, mint elől;
4. egyforma mérete volt feje és nyaka hosszának (a rajzon a fej kisebbnek van feltüntetve), nyaka legszélesebb részének, lapoczkája hosszának s a csipője és ülgumója közti távolságnak; a három első Eclypacnél is egyforma volt;
5. Kincsem mellkasának övmérete egyenlő volt vállszög ülgumója távoldával s ez a távolság (192 cm.) háromszor volt akkora (64 cm.), mint a fej, vagy a lapoczka, vagy a nyak hossza;
6. homlokának szélessége, könyöktája és csánkja szélességének, koncza hossza pedig czombja hosszának felelt meg s ez utóbbi legszélesebb része éppen a mar hosszát tette ki;
7. hátsó lábára 4 cm-rel hosszabb volt, mint a mellső;
8. csüdjei elől-hátul egyforma hosszúak voltak.

Csak sajnálnunk lehet, hogy méretek hiányában még bővebb és másnemű összehasonlítást nem tehetünk, különösen pedig hogy Kincsem izületeinek szögmereteit is, feljegyzések hiányában számításba nem vehetjük; úgy nemkülönben, hogy idegrendszere, légző- és vérkeringési szerveinek, izom-, in- és szalag-készülékeinek is összehasonlításába — adatok hiányában — nem bocsátkozhatunk.

Annyt már e ló küléméből is talán biztosnak mondhatunk, hogy testének gépezete ritka tökélyvel volt összealkotva; productiójából pedig következtetnünk lehet, hogy az ezen gépezetet hajtott erők, nevezetesen az idegrendszer s a vér- s légzési rendszer szintén a lónál eddig ismeretes tökélynek legmagasabb fokán állottak.

Valóban kár, hogy e phänomenális lóról azok, kiknek arra az állat életében elég alkalmuk volt, minden irányban kimerítő adatokat nem gyűjtöttek.

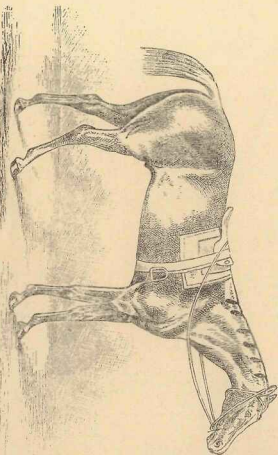
Mi, kik 1878-ban abban a kedvező helyzetben voltunk, hogy Kincsem csontvázáról méreteket vehettünk fel, közöljük azokat, könyvünkhez mellékelvén egyszermind e hírneves ló csontvázának természet után felvett fotografiai rajzát is, (l. a 185. ábrát) összehasonlítás kedvéért mellé állítván az 8 és a vele párhuzamba állított Eclipse képét is. (L. a 184. és 186. ábrákat.)

A Kincsem és 2 más ló csontvázáról felvett összehasonlító méretek
im a következők:

A megmért rész megnevezése	Kincsem, ang. telvér kanca 13 éves	Névtelen tel- vér ang. csöbör 13 éves	Névtelen arba- kanca 12 éves	Jegyzet
	Méret cm-ben			
Fej hossza	60	70	60	
Szemboltok közti távolság	19	20	17	
Nyakcsigolyák hossza 1-7-ig	65	69	56	
Marcscigolyák 1-12-ig	53	59	49	
Hátcsigolyák 1-6-ig	27	29	24	
Agyékcigolyák 1-6-ig	32	33	21	
Keresztcson	22	21	17,5	
A gerinc hossza az 1-ső hátcsigolyától az utolsó keresztcsigolyáig	145	153	121	
Az 1-ső borda hossza	24	24	22	
A 4-dik	40	37	38	
A 8-dik	59	59	49	
A 10-dik	63	59	51,5	
A 12-dik	49	59	47	
A 16-dik	49	48	36	
A 18-dik	36	36	24	
Az 1-ső bordák egymástól távolsága	10	10	10	
Az utolsó állbordák egymástól távolsága	63	48	38	
Az oldalak hossza az 1-ső és 18. bordák között	96	107	80,5	
A mar és a lapátos porcz közti távolság*	88	78	83,5	
A csipő és utolsó borda közti távolság	25	19	28,5	
A csipők egymástól távolsága	54	55	43	
A csipők és ügumók közti távolsága	51	48	40	
Az ügumók egymástól távolsága	25	25	22	
A konczirületek	40,5	50	40	
A vállszögletek	35	35	38	
A lapoczkacsont hossza, porcz nélkül	40	38	35,5	
A szélessége fent	20	24	17,5	
A lent	12	12	10	
A fölkar csont hossza	33,5	33	30	
A könyök	13,5	13,5	10	
Az alkar	40	38,5	34,5	
A lábtücsontok mérete függőlegesen	5	5	4,5	
A lábtücsontok mérete vízszintesen	8,5	8,5	7	
A mellső szarcsont hossza	26	23,5	21,5	
A hátsó	31	29,5	26,5	
A mellső csüdcsont	9	7,5	8	
A hátsó	9,5	8,5	7,5	
A mellső pártacsont	4	3,5	3,3	
A hátsó	4	4	3,5	
A konczcsont	40	42	37	
A cizomcsont	40	39	35	
A csánk csontsora függőlegesen	9	10,5	9	
A vízszintesen	9	9	7	
A sarokcsont hossza	14	13	11	
Vázmagasság elöl*	162	165	141	
" " közül*	150	155	133	
" " hátról	154	156	131	

* -gal jelölték botmértékkel vannak jelölve, a többiek szabással, MONOSTÓKI.

Az itt közölt adatokból kitünik többek között az, hogy az összehasonlított csontvázak között Kincsem vázának azon részei, melyek a mozgásnál kiváló szerepet játszanak, a legerjedelmesebbek. Így névszerint a lapoczka, fölkar, könyök, alkar, szár, csüd, czomb és sarok mind hosszabb, mint a többinél. A csipő szöglet és ülgumó közti távolság, vagyis tehát a far is terjedelmesebb Kincsemnél. Érdekes e mellett, hogy konc, czomb és az alkar-csontja époly hosszú, (40 cm.) mint a lapoczkacsontja. Feltűnő nagy méretű továbbá mellkasának mélysége (88 cm.) és utolsó bordáinak egymástól távolsága (63 cm.) A 4-ik és 10-ik pár borda hossza feltűnő nagy.

Egy szóval, nagyszabású állat volt Kincsem, akár csontalapját, akár küllemét vizsgáljuk s hámulatos képességét ezekből némileg magyarázhatni is lehet.

Ki tudná megmondani, hogy mi veszett el benne mint anyakanczában, mikor 1878-ban kölika következtében kimúlt.

187. ábra.

188. ábra.

A mi még a nagysággal kapcsolatos súlyt illeti, az a lovaknál nagy határok között ingadozik. Léteznek t. i. valóságos óriások és törpék közöttük. A 187. ábra pl. egy percheron-t mutat, mely 900 kiló s mellette egy shetland ponia, a mely csak 75 kg., a 188. ábra pedig két 2 és 3 éves percheron-t tüntet fel, a melyek együtt 2470 kg. súlyúak.

A ló színei és jegyei.

em tudjuk, hogy általában igaz-e, de nagyon szavahihető ember szájból hallottuk, hogy Debreczen vidékén pl. nagyon sok lótartó ember úgy nyilatkozik, hogy «akármilyen a ló, csak pej legyen».

Azt akarjuk ezzel jelezni, hogy a ló színe nem olyan alárendelt fontosságú valami, hogy a fölött, mint azt legtöbben teszik, csak amúgy felültesen eliskamolonk lehetne.

Mi magunk is ösmerünk embereket, a kik azt is megnézik, hogy jó-e a ló, de azt is, hogy milyen színe van, nem azért, mert talán valamely színnek bolondjai, hanem azért, mert a lehetőleg egyszínű és jegytelen lovat (tartozzék az bármiféle fajtaba) megtanulták többre becsléni először azért, mert egy bizonyos tenyésztésben a színbeli egyöntetűség nagyon kívánatos valami, másodszor azért, mert az egyszínű s különösen a sötét színű lovat a katonaságnál is szeretik, harmadszor azért, mert tisztántartása kevesebb fáradsággal és költséggel eszközölhető.

Határozottan elítéljük azonban azt, a ki egy rossz és egy jó ló közül csak azért nem nyúlt inkább az utóbbihoz, mert deres, vagy azért nyúlt az előbbihez, mert arany-pej, avagy bronz-sárga; szóval mi is azt tartjuk, hogy jó a ló, ha jó, minden színben s mi előtűnk a jó tarka ló éppoly szép, mint a szén-fekete, vagy szeptős-szürke.

De már ha jó és jó ló között választanunk lehet, különösen tenyésztési szempontból, egyszínűhöz s lehetőleg sötétebb színűekhez nyulnánk, mert hiába, nagyon kellemes az pl. a szemre is, hogy a mezőhegyesi Gidrának majdnem kivétel nélkül sárgák s csak más pénzlet lehet kapni pl. egy négyes egyforma pej fogarasiért, vagy egy kettős, egyforma fekete Noniusért, mint holmi felemás, összehányt színű, quodlibet fogatért.

Döröség volna azonban a világos színűeket, csak azért, mert ilyenek, semmibe se venni, vagyis boldogság volna valamely színhez körömszakadással — csak a szín kedvéért — ragaszkodni.

Már mindezeknek megfontolása után is eléggé szembetűnik, hogy a ló színével szükséges is, érdemes is bővebben foglalkozni; teszszük is ezt, előre bocsátván annak a takarónak a rövid ismertetését, melyből a ló színét adó szőr nő.

A ló bőre épügy, mint sok más állat ezen test-takarója, 3 fő-rétegből, t. i. a *felhamból* (Epidermis), az *irrhahártyából* (Cutis) és a *szőr* vagy *kötőszövet rétegből* (Tunica adiposa) áll.

Ez a takaró a ló testét nagyrésztben fészcesen borítja s egyes kisebb részletek kivételével, hosszabb vagy rövidebb szőr fedi azt. Ezen szőrökön kívül belé vannak ágyazva az izzadság- és fagygyűrűgerek s a különféle idegkészlülek és véredények.

Maga a bőr szintűgy, mint a szőr, vagy festenyés, vagy festeny nélküli. Előbbi esetben pala-szürke színű, utóbbiban sárgás rózsaszín vagy bússzínű. A szőrök is a kisebb-nagyobb mérvű festenyezettség szerint, különféleekppen színeződöttek, vagy festenyhiány esetén fehérek.

Magának a szőrszálnak két főrésze van, t. i. a hagszárja és töve, mely a bőrben fészkel és a szál maga, mely a bőrből kiáll. Ez a szál vagy hengeres, vagy lapított; ha hengeres, többnyire síma, ha pedig lapított, akkor göndör.

Különbö a ló testét fedő egész szőrzet általában háromféle, t. i. a rövid, testre fekvő szőrök a *fedőszőrök*, a hosszabbak, melyek különösen az ajkakon és pártákon fordulnak elő, a *tapintószőrök* s a többiek (minő az üstök, farok, sörény stb.) a *védőszőrök*.

A szőrzet, nevezetesen a fedőszőr, mint ismeretes, váltásnak van alávetve, vagyis a ló tavaszkor és őszkor vedlik, t. i. téle sűrűbb, nyárra ritkább növéssü szőrt kap.

A ló szőrmezőnek a színe az élet folytán változásnak van alávetve s plé. éppügy, mint az embernél, egyes a fejen levő szőröknek a megszürkülése közönséges. Az is előfordul, hogy a ló valamely színe sötétebb vagy világosabbá válik. (Nyári fekete.) Az szintén észlelhető, hogy a születő csikó színe a növekedés alatt egészen más színűvé lesz. (Szürkén született fehér, fehéren született szürke.) Arra is van habár ritkán eset, hogy a csikó kopaszon születik. Az így születő állat, habár *Fitzinger* egy külön meztelen lofajtáról (Equus nudus) szól, nézetünk szerint is monstium (torz) és nem visszaültés a meztelen ősré.

Ha a ló testének egy bizonyos nagyobb területén a szőrszálok egy irányt követve nőnek, az ilyen területet *szőrmezőnek* mondjuk. Ha kisebb területen többfelől, egymással szembe nőnek a szőrök, *szőrtarajnak*, ha pedig egymással ellenkező irányban sugarasan nőnek, akkor *szőrcsillagnak* hívjuk. *Szőr-örvénynek* mondják az oly növést, a mely körben, egy irányban s nagyobb területen tekeredik; *szőr-csigának* pedig, mikor kisebb területen, de szintén így nőit. Ilyen szőrcsigák, csillagok, örvények és tarajok különösen a fejen, szűgyen, gáton és koncok élén észlelhetők.

A hosszabb, védő szőröket, mint már láttuk, a divat nem ritkán különféle fogban megkurtítja; ugyanilyen kurtításnak némelyek a fedőszőröket is alávetik, vagyis a lovat megnyírják. Erről a lovak tisztántartásánál fogunk bővebben megemlékezni.

A mi most már a ló színét illeti, figyelmeztetni kell olvasóinkat mindenekelőtt arra, hogy valamint az úzsás és lóhajtás mesterségét (hogy ne mondjuk művészetét) könyvekkel megtanulni nem lehet, úgy a ló színét se lehet a holt fekete betűkből úgy megtanulni, hogy felémelt fejjel kiállhatnánk azt mondani, hogy: ime itt vagyok, én a ló színének minden változatát ismerem és meghatározni tudom.

Érezttük mi ezt már rég s érezzük különösen most, mikor adatokat óhajtunk e könnybe letenni, melyek a mellett, hogy találóak, még elég egyszerűek is legyenek arra, hogy az úgysis fennforgó zavart a bonyo-

lítás ne tegye sötétebbé. Mert nagy a complicatio e tekintetben, különösen hazánkban, hol eddig a ló színeit kizárólag a német kifejezésekkel adtuk vissza, tekintet nélkül a gyakorlat emberére és a laikusra, meg a tanfériakra.

Pedig hogy a ló-színek terminológiája a praxis emberének és a laikusnak szempontjából tekintve, egészen más, mint a tanfériák szempontjából tekintve, az kétségtelen, mert míg az utóbbi a legkisebb árnyalatnak is változatnak is magyarázatát képes adni, addig az előbbieket gyakran az egyszerű színek megnevezésénél is a magyarázattal adósak maradnak.

De így is kell annak lenni. Mert, hogy hazánkban, de más országokban is egyes színek 3—4-féleképpen is nevezetnek, annak az a bonyolultság az oka, a melybe a ló-színeket különféle u. n. felszak-férhák, t. i. istálló mesterek s több effélék bonyolították. A hová ez a complicatio utat nem tört, azt tapasztaljuk, hogy a laikus csak alapszíneket ismer és nevez meg, azt mondván pl., hogy van sötétpej és van világospej ló; van világosfakó és sötétfakó ló; van világosszürke, sötétszürke és almásszürke ló; van pejtarika, fakótarika, sárgatarika ló. Szóval: nem bonyolódik be egészen a képtelenségig a megnevezésekbe.

Nézettünk szerint az a 70 szín, a mely tankönyvekben felsorolva van, ránk nézve tulajdonképpen nem létezik mind, vagyis a festőre nézve annál sokkal több létezik; de úgy gondoljuk, hogy nekünk nem a festő szempontjából van szükségünk véglegesen megállapítani azt, hogy ez vagy amaz a ló színe általában minő névvel jelöltesse. Mi tehát nem mondhatjuk azt, a mit pl. a festő mondhat, hogy: pirosas sárga-szürkébe játszó fehér. Ilyennek mondja pl. a legtöbb tankönyv az u. n. Muskat-Schimmel. Hát a Muskat-Schimmel elnevezés már istálló mestertől ered, de furcsának furcsa az is eléggé, olyannyira, hogy annál csak a Hell-rapp (a mi magyarul világosfekete) furcsább. Mert eltekintve attól, hogy a sötét, t. i. a fekete sohse világos, eszerint hát ez magában véve abszurdum — még a magyarázata is unikum, mert az ekként szól: fekete, szürkébe, pirosba vagy sárgásbarnába hajló szőrzet! Igazság szerint, ha a fekete akármint keveredés folytán szürkébe hajlik, akkor vagy szürkésfekete vagy feketészürke vagy éppen sötétszürke; ha a fekete pirosba hajlik, akkor pirosasfekete vagy feketéspiros; sárgásbarnába hitem szerint a fekete nem is hajolhat, vagy ha igen, akkor bátran sárgásbarna vagy barnasárga számba mehet s egészen fölőseges, vagy éppen hátrányos olyan semmitmondó névvel jelölni, a milyen a világosfekete.

A nyárfekete elnevezés is gondolkodóba kell hogy ejtsen minden gyakorlati embert, mert ráfogni könnyű az előttünk álló barna lóra, hogy az nyárfekete, de jót nem állhatunk azért, hogy csak nyáron ilyen s télen nem.

Hasonló eset forog fenn a világosan születő sötét színű és a sötét színűen születő világos színű lovaknál.

Időfeccsérletnek, türelem megölőnek tartjuk még több ily példát is idezni annak bizonyítására, hogyha czélt akarunk érni, hát az egyszerűsítés ösvényére kell térnünk, mert csak az nyújt biztosítékot arra, hogy egymást könnyen megértjük s magunkat laikusokkal szemben is könnyen megértjük. Pedig a feladat az, hogy országszerite egy névvel és pedig

lehetőleg a legáltalóbb magyar névvel nevezzük a nevezendőt úgy, hogy aztán irányadóul szolgálhasson mindama más téren is, a melyen a löszínek tekintetében a helyes megnevezésekre szükség van.

Am az egyszerűsítést is csak bizonyos határig lehet vinni, mert vannak már löszín-nevek, melyek elég találók, magyarosak s a mi fő, általában ismeretesek. Ezeket kiirtani majdnem lehetetlen, de nem is szükséges; azért mi a megnevezések összeállításánál ezekre tekintettel voltunk, valamint hogy nem váltúk mellőzhetőeknek a német nevek felsorolását se.

A kiindulás az, hogy vannak alapszínek, vannak színvegyületek és léteznek színkeverékek.

Alapszínek: a fehér, a fekete, a pej, a fakó és a sárga. Ezek maguk között különfélekeppen vegyülvén vagy csak keveredvén, különféle színvegyületeket és színkeverékeket képeznek. De maguk az alapszínek is többféle, a mint az a következőkből majd kiderül.

Lássuk hát most mindezen színek közelebbi körülírását s rövid megnevezését.

A ló színének leírása, magyar és német neve.

I. Alapszínek:

Fehér fényes fedőszőr, nem festenyzett bőrben — **selyem-fehér** — Glanz-Schimmel, Atlas-Schimmel.

Fehér fénytelen fedőszőr (szürkéből is fejlődhetik ilyen) bőr és paták feketék — **patyolat-fehér** — Sammt-Schimmel.

Fekete, szépen fénylő fedőszőr, ugyanilyen hosszú szőrök — **hollófekete** — Glanz-Rappe.

Fekete, tompa fényű, borzósodó puha fedőszőr — **bársony-fekete** — Sammt-Rappe.

Fekete, fénytelen sima fedőszőr, ugyanilyen hosszú szőrök, gyengén almázott — **szén-fekete** — Kohl-Rappe.

Világos pej, erősen sárgába hajló végekkel bíró fedőszőr; néha fényes — **világos-pej** — Hellbraun.

Piros pej, fénylő fedőszőr; hosszú szőrök és lábak feketék, néha szíjjait és gyakran almázott — **piros-pej** (ha almázott: **almáspiros-pej**) — Rothbraun.

Világosabb vagy sötétebb piros, erősen sárgába hajló, aranyfényű fedőszőr; hosszú szőrök és lábak feketék — **arany-pej** — Goldbraun.

Sötétpiros, meggyaszínbe átmenő fedőszőr, hosszú szőrök és lábak feketék — **meggy-pej** — Kirsch- oder Weichselbraun.

Majd egész fehér, kissé sárgába játszó fedőszőr; hosszú szőrök egész fehérek; rózsaszínű bőr, csóka szemek, viaszszínű paták — **homály** — Isabelle.

Sárga, fénytelen fedőszőr; hosszú szőrök és a bőr gyöngyszürke, néha csóka-szemek, fekete paták — **zsufa** — Gemeine Isabelle, Gelbfalbe.

Halványpirosas fakó, fénytelen fedőszőr; hosszú szőrök, lábak feketék; gyakran almázott — **zsemlye-fakó** — Semmfalbe.

Aranyárga-fakó, fényes fedőszőrzet; szemek és paták barnák: hosszú szőrök és a bőr gyöngyszürke — **aranyfakó** — Gold-Isabelle-falbe.

Barnás-szürkébe hajló, sötétfakó fedőszőr; hosszú szőrök barnák vagy feketék; szíjjalt — **fakó** — Gemeiner Falch.

Világospiros, sárgába hajló fedőszőr; hosszú szőrök, olykor sárgás-fehérek — **világossárga** — Hellfuchs.

Pirossárga, aranyfényű fedőszőr; hosszú szőrök sötétpirosak, lábak majdnem feketék — **aranyárga** — Goldfuchs.

Barnasárga, feketeszürkébe hajló fedőszőr; hosszú szőrök szennyes-barnák — **sötét-sárga** — Dunkelfuchs.

Pirossárga, erősen szürkébe hajló fedőszőr; hosszú szőrök ugyanolyanok, némelykor sötétebbek — **szennyesárga** — Lehmfuchs.

II. Színvegyületek.

Fehér, fényes fedőszőr szürkével keverve — **ezüstsürke** — Silber-Schimmel.

Fehér, fénytelen fedőszőr szürkével keverve — **darusürke** — Milch-Schimmel.

Sok szürke a fekete szőr kevés fehérrel keverve; hosszú szőrök világosak — **sötétsürke** — Schwarz-Schimmel.

Fekete, szürke és fehér szőrök almázott keverékben; hosszú szőrök sötétebb szürkék vagy fehérek, lábak sötétek — **almás-szürke** — Apfel-Schimmel.

Fekete szürke és fehér szőrök egyenletes keverékben; hosszú szőrök világosabbak vagy sötétebbek; fej fekete — **vasderes** — Mohrenkopf.

Előbbihez hasonló, de túlnyomó a fehérszín — **ezüsteres**.
Vasdereshez hasonló, csakhogy sötétebb, hosszú szőrök inkább fehéresek; gyakran almázott; fej nem fekete — **sötét-azélszürke** — Grauschimmel.

Szürke, piros, fehér és sárga szőrök keveréke; hosszú szőrök sárgáspirosak vagy szürkék; lábak hasonlóak — **aranyderes** — Rothschimmel.

Pej, szürke és fehér szőrök keveréke; hosszú szőrök és lábak feketék; fej és nyak gyakran egész pej — **vörösderes** — Brandschimmel.

A szőr a tövén sárgás-pej, közepén szürke, végén fehér; hosszú szőrök szürkék, hegyükön fehéres-sárgák — **penész-szürke** — Honig-Schimmel.

Fehéres-szürke fedőszőrben kis piros pettyek; hosszú szőrök sárgás-fehérek — **széplós-szürke** — Forellen-Schimmel.

Fehér fedőszőrben sok fekete petty; hosszú szőrök fehérek vagy szürkék — **legyes-szürke** — Fliegen-Schimmel vagy Mücken-Schimmel.

Fekete, fehér szőrök keveréke szürkés árnyalattal, kis fényvel, fehér pettyekkel; hosszú szőrök feketék — **seregélyszürke** — Star-Schimmel.

Világosabb vagy sötétebb sárga-barnába hajló fényes fedőszőrök; almázott; hosszú szőrök és lábak feketék — **gesztenyebarna** — Kastanienbraun.

Sötét fényes gesztenyebarna, törzsön almázott; hosszú szőrök és lábak feketék — **fényesbarna** — Spiegeibraun.

Feketésbarna, fényes fedőszőrök, hosszú szőrök s lábak feketék — **feketésbarna** — Schwarzbraun.

Egyenletes barna szőrök, hosszú szőrök egészen, lábak térdig, ille tőleg csánkj feketék — **sötétbarna** — Dunkelbraun.

Világos barnasárga fedőszőrök: a hát gyakran szíjjalt; hosszú szőrök többnyire feketék — **szattyanbarna** — Lichter Kastanienbraun.

Világosabb vagy sötétebb sárgabarna fedőszőrök; száj, orr és fül körül szürkés, világossárga helyek — **özbarna** — Rehbraun.

Sárgás-szürke fényes fedőszőr; hosszú szőrök s paták épp olyanok — **gerlelakó** — Gelb-Isabelle.

Világosabb vagy sötétebb pirossárga fedőszőr, fakó szőrökkel vegyesen, többnyire almázott; hosszú szőrök és a bőr szürke; szemek és paták barnák — **rozsdásfakó** — Dunkel-Falch vagy Roth-Falch.

Barnasárga, többnyire almázott fedőszőr, szíjjalt hát; hosszú szőrök feketék — **mogyorófakó** — Dunkel-Falch vagy Braun-Falch.

Világos-szürke, pirosas-sárgába átmenő fedőszőr, fakóval keverve; szíjjalt hát, hosszú szőrök és lábak feketék vagy barnák — **hamvasfakó** — Aschfalch.

Sötétszürke, tompa sárgás-barnába hajló fedőszőr; szíjjalt hát, hosszú szőrök és lábak feketék vagy barnák — **egérszörű** — Mausfalch.

Sötétbarna-piros, fénytelen fedőszőr; hosszú szőrök világos vagy sötétpirosak — **vörössárga** — Rothfuchs.

Barnapiros, nagyon feketeszürkébe hajló fedőszőr; hosszú szőrök sötétebbek vagy szürkék — **májsárga** — Leberfuchs.

Sárgásbarna-piros, többnyire almázott, bronzfényű fedőszőr; hosszú szőrök sötétsárgák, feketés-szürkék vagy feketebarnák — **bronzsárga** — Bronzfuchs.

Sötétbarna-piros, feketésbe vagy sárgásba hajló fedőszőr; almázott, hosszú szőrök fehérek vagy szürkék — **szőgsárga** — Schweissfuchs.

Feketésbarna, helyenkint sárgásba hajló fedőszőr, gyakran almázott; hosszú szőrök világosabbak — **kormossárga** — Schwarzfuchs.

Világos fekete-piros vagy sárgásbarnába hajló fedőszőr; hosszú szőrök sötétebbek vagy feketék — **szénsárga** — Kohlfuchs.

III. Színkeverékek.

Fehér alapon nagy, világosabb vagy sötétebb fakószínű foltok; hosszú szőrök világosabbak — **sárgatarka** — Gelbschecke.

Fehér alapon sötétebb vagy világosabb piros foltok; hosszú szőrök világosabbak vagy sötétebbek — **pejtarka** — Rothschecke.

Fehér alapon világosabb vagy sötétebb pirosbarna foltok; hosszú szőrökön fekete foltok — **barnatarka** — Braunschecke.

Fehér alapon, szépen fénylő fekete foltok — **feketetarka** — Schwarzschecke.

Fehér alapon szürke, kékesbe vagy pirosba vagy sárgába hajló foltok; gyakran almázott — **szürketarka** — Porzellanschecke.

Fehér alapon barna, szürke vagy más színnel beszegélyezett foltok — **agáttarka** — Agatschecke.

Kisebb sárga foltok fehér alapon — **sárgapárducz** — Gelbtiger.
 Kisebb piros foltok fehér alapon — **pejpárducz** — Rothtiger.
 Kisebb barna foltok fehér alapon — **feketepárducz** — Schwarztiger.
 Szürkén beszegélyezett fekete foltok, fehér alapon — **párducz** —
 Agattiger.

Kisebb fekete, barna vagy fehér foltok, szürke vagy pirosszürke alapon; hosszú szőrök fehéres vagy pirosszürkék — **párducz** — Tiger-schimmel.

Azon sötétebb színű lovak, melyeken elvéve egyes fehér szőrök is előfordulnak, **tűzött szőrűeknek** mondatnak, eszerint vannak tűzött szőrű sárgák, pejek, barnák és feketék.

Említettük, hogy a ló színe az élet folytán változásnak van alávetve, s hogy a lovak többnyire nem oly színelőzletnek, mint a milyennel kifejtett korukban bírnak. Így pl. a szepi és legyes-szürke lovak öreg korukban többnyire megfehérednek, a fehérek gyakran megszürkülnek stb. Érdekesnek tartjuk evel kapcsolatban *Dilg* nyomán ismertetni, hogy a megélemedett ló egyes fontosabb színe milyen akkor, mikor az az állat születik.

Az almás szürke ló születéskor	fekete vagy pej.
A szepi	vörössárga.
A legyes	fekete vagy sötétpej.
A vörös (deres)	fekete.
A holló fekete	feketés-szürke.
A szénfekete	»
A meggyfej	piszkos fénytelen barna.
Az aranypej	»
A pirosfej	»
A világosfej	szürkés-barna.
Az őzbarna	»
A szőgsárga	piszkos pirosfej.
A vörössárga	pirosfej.
A szénsárga	barnás-szürke.
A falkó	»
A homály	sárga v. szürkés-sárga.

A ló jegyei (azok a kisebb fehér foltok t. i., melyek a fejen, lábakon és törzsön is előfordulnak) többnyire vele születtek s a következők:

1. Sötét színű homlokok néhány fehér vagy szürke szőrszál betűzdelve = tűzött homlok.
2. Szabálytalan kis fehér folt ugyanott = virágcsa.
3. Nagyobb ilyen folt = virág.
4. Szabályosabb alakú (kerék, szegletes) fehér folt ugyanott = csillag.
5. Ha ez nyúlt = megnyúlt csillag.
6. Ha a csillag árnyékolva van = árnyékolt csillag.
7. Szélesebb s hosszabb fehér folt a homlokon = hóka.
8. Ha ez az orczákra is ráterjed = orczáig hóka.
9. Ha ez az állsontokra is ráterjed = hókafejlő.
10. Ha a fej nagy részben vagy egészen fehér s a törzs más, de egyszínű = fehérfejű.
11. Fehér hosszúságú folt az egyik vagy mindkét ajkon = piszra vagy szárcsaszájú.

12. Tejes szájú az oly ló, a melynek mindkét ajaka fehér, békaszájú pedig az, a melynek ajkai belül a nyálkártyán foltosak.

Egyéb jegyek a fejen minőségükhöz képest körülírandók. A törzsön előforduló jegyek hasonlóképpen. A végtagokon előforduló fehér foltok az eddig használt kesely névvel jelölendők és pedig:

1. lábtón, csánkon feldi kesely, 2. lábtónig, csánkig kesely, 3. fél-szárig kesely, 4. bokán felülig kesely, 5. bokáig kesely, 6. félcsüdig kesely, 7. pártán kesely, 8. a hajlító in mentén kesely, 9. a feszítő in mentén kesely, 10. foltos pártájú, 11. foltos csüdű, 12. foltos szárú és pedig elül-hátul, belül, kívül foltos; ugyanezek tűzötték is; 13. a pata félig kesely, 14. a pata egészen kesely, 15. a pata foltos.

Felemlítjük végül, hogy éppúgy a színeket, mint a jegyeket hamisítani szokták. Tudunk esetet, hogy a knpez a feketetarka lovat egész feketére festette és olyant, hogy a fejről a csillagot, a lábról a keselységet, a hátról a nyeregörös fehér foltját festés által eltüntette, sőt olyant is, hogy mesterségesen csinált a homlokra csillagot már nem festéssel, hanem a következő műtéttel.

Beszűrt a homlok közepén a bőrbe egy horgot s annak segítségével felemelte a bőrt a csonttól akkora terjedelemben, a mekkorának a csillagnak kellett lenni; átszűrt erre 4 tűt a bőrön úgy, hogy azok négy-szög alatt állottak egymással. Most körülfonta a négy tűt czérnával úgy, mint érvágásnál szokás s 48 óráig így állni hagyta a lovat. Ekkor a tűket kihúzta, a csonttól elvált bőrdarabot genyvedzeni hagyta, míg az az egész folt kiesett. Az utána nőtt bőr fehér szőrt kapott s így a csillag készen volt.

A nyereg- és hámtörési fehér helyeket, meg a nem kívánatos jegyeket egy másik kupez kénmáj és légenysavas ezüst (pokolkő) oldattal festette meg a szemünk előtt, úgy, hogy a sötétpej lovon alig volt (különösen távolabbról) fölismerhető, hogy az a folt festve van.

Jó tehát ezt megfigyelni, hogy úgy ne járjunk, mint egy erdőlyi mágna, a ki fekete lovához társat vett s mire esőben hazaért, a ló megtarkult.

A ló életkorának meghatározása.

(Fogtan.)

em hisszük, hogy akad olvasóink között egy is, a ki a ló életkorának fontosságát — akár tenyésztési, akár használati szempontból tekintve azt — kellőképpen nem tudja méltányolni.

Már az a körülmény, hogy egy fiatalabb ló a legnagyobb valószínűséggel hosszabban használható, mint egy öregebb, meg az, hogy a túlfiatalló éppúgy, mint a túlöreg, tenyésztési szempontból egészen más értéket képviselnek, mint az erejének teljében levő, megélemedett középkorú ló: mind fontossá teszik annak a tudását, hogy egy ló hány éves.

Ott, a hol a lovak törzskönyvezve vannak s utána lehet a lajstromban a születésének nézni, meglehetősen fölösleges az a tan, a melyet fogtannak, fogismének neveznek; de hazánkban az ilyen eset vajmi ritka, különösen pedig a vásárokon megjelenő lovakra nézve ritka az olyannyira, hogy a ló életkorának a fogakból való megítélése nélkül annál kevésbé lehet el a lóvásárló, mert a ló-levelek ezen adataira éppen men támaszkodhatik, minthogy e leveleket rendszeren teljesen laikus egyének és sokszor úgy állítják ki, hogy a kérdéses lovat nem is látják.

Ezen okokon kívül a könyvünk bevezetésében érintett okok is arra sarkalnak minket, hogy a ló fogaival s az azokból megítélhető életkorral a lehetőségig behatóan foglalkozzunk.

Általános dolgokat bocsátunk előre, hogy aztán a részletekkel annál tömörebben bányassunk el.

A lónak, mint azt könyvünk első fejezetében már jeleztük, ú. n. *tökéletes fogszata* van, t. i. vannak úgy a felső vagy mellső, mint az alsó vagy hátsó állcsontjában:

1. metsző-,
2. agyar és
3. záp- vagy őrlő-fogai,

Számra nézve a kanczának van

$$\begin{array}{r} 6 + 6 = 12 \text{ metsző} \\ 0 + 0 = 0 \text{ agyar és} \\ 12 + 12 = 24 \text{ zápfoga,} \end{array}$$

összesen 36; a csődörnek pedig

$$\begin{array}{r} 6 + 6 = 12 \text{ metsző-,} \\ 2 + 2 = 4 \text{ agyar- és} \\ 12 + 12 = 24 \text{ zápfoga vagyis} \\ \hline \text{összesen 40} \end{array}$$

Ezek a fogak helyzetükre nézve a következő képlet szerint vannak elhelyezve:

csődörnél	6	1	6	1	6
	6	1	6	1	6
kanczánál	6	0	6	0	6
	6	0	6	0	6

Vagyis (l. a 189. ábrát) az alsó állcsontban:

1 1 a fogó metszőfogak	}	Dentes incisivi	
2 2 a közepső „		}	Dentes liniari
3 3 a szeglet			}
4 4 az agyarak	}	D. molares	
1' 1' az 1-ső elő-zápfogak			
2' 2' a 2-ik „			
3' 3' a 3-ik „			
1'' az 1-ső hátsó zápfogak			
2'' a 2-ik „			
3'' a 3-ik „			

Ugyanennyi fog, ugyanígy van elhelyezve a felső állcsontban is. Ezen kívül olykor 4, ú. n. farkas-fog is nő a ló állcsontjában, mely csak-hamar ki is esik.

Azok a fogak (t. i. a metszők), melyekről az életkor meghatározunk kell, nagyjában a következőképpen vannak szerkesztve:

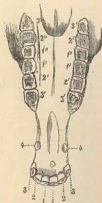
a) A *csikó metszőfogainak* (l. a 190. ábrát) meg lehet különböztetni

1. koronáját (a),
2. nyakát (b),
3. gyökerét (c);

b) A *ló metszőfogainak* ezen egyes részeit nem lehet megkülönböztetni, minthogy azok egy gördült éket (l. 191. ábra) képeznek; mindazáltal az élő lónál a fog *koronájának* nevezik azt a részt, a mely a foghüsből kiáll, *nyakának* azt, a melyet a foghús körülvesz, és *gyökerének* azt, a mely az állcsont fogsejtjében fészkel.

Különbözik úgy a csikó, mint a megélemedett ló metszőfoga két (csont- és zománc-állományból körülvett) csövet alkot, melyek egyike az úgynevezett *kupa* (192. ábra a), a másik pedig a *gyökér-űr* (192. ábra b).

A kupának nevezett űr, mely felülről a gyökér felé megsűkülve a makkhöz vagy fordított süveghez hasonló alakot mutat (193. ábra), mint látni fogjuk, nem kis szerepet játszik a ló életkorának megítélésénél, azért már e helyen megjegyzendő, hogy ez az űr a fogak kopásához képest majd tágabbnak és melyebbnak, majd szűkebbnek és sekélyebbnek mutatkozik a szerint, a mint a fog koronája, melybe ez az űr bevájulva van, kisebb vagy nagyobb mértékben van lekopva.

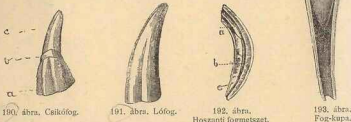
189. ábra. Fogzat.

Egyébiránt, mint jeleztük, a metszőfogak felülről lefelé egy görbült éket képeznek, melynek átmérője alulról felfelé nemcsak hogy hovatovább nagyobbodik, hanem még az alakja is (mely ha mesterségesen létesítettik: *metsz-lapnak*, ha pedig természetes kopás útján, a rágás folytán létesül: *rág-lapnak* nevezetik) más és más, a mint azt a 194. ábra feltüntet. Ez a körülmény, mint tüstént látni fogjuk, a kor megítélésénél szintén felhasználhatók.

Íde igitjuk még mint általánosságot, melyre azonban később szintén szükségünk lesz, azt, hogy a csikó- vagy tejmetszőfog, az állandó vagy lömszűfogtól az előbb jelzettekben kívül még abban különbözik, hogy:

1. a *csikófog* többnyire fehér és fényes, ritkán barnás; a *lőfog* ellenben sárgás, a gyökér felé barnás;
2. a *csikófog* már a két éves korban se fekszenek szorosan egymás mellett, a *lőfogak* ellenben még az öreg korban is szorosan fekszenek,

3. a *csikófogak* kicsik, a *lőfogak* nagyobbak, hosszabbak és szélesebbek;

190. ábra. Csikófog.

191. ábra. Lőfog.

192. ábra. Hosszanti fogmetszet.

193. ábra. Fog-kupa.

4. a *csikófog* mellső vagy ajki felszínén több sekély hossz-barázdá van, a *lő fogán* csak 3, egy alul és kettő felül;
5. a *csikófog* az iny felé megleskenyedik, a *lőfog* nem, vagy alig;
6. a *csikófogon* a kupa keskeny és sekély (3—4 mm), a *lőfogon* (ha még kopva nincs) 8—10 mm;
7. a *csikófogak* majdnem függőlegesen állnak ki a foghúsból, a *lőfogak* kis ívben előre irányulva;
8. a *csikófogak* rágó lapja még akkor is haránt tojásdad alakot mutat, ha kupája le van kopva, a *lőfog* rágó lapja ily esetben több alakot vesz fel, nevezetesen haránt tojásdadot, később kerekdedet, még később háromszögletest, végül visszás tojásdadot (l. a 194. ábrát).
9. mint már jeleztük, a *csikó metszőfogának* koronája, nyaka és töve vagy gyökere van, a *lő metszőfogának* nincs, hacsak a foghúsból kiálló részt koronának, a foghúban levőt nyaknak, a fogsejtben ülőt pedig gyökérnek, külön-külön nem vesszük.

Körülbélül már mindebből kitaníthatjuk először is az, hogy a csikó- vagy

tejfogak éppúgy, mint az embernél, a lónál is kiváltásnak vannak alávetve; ez a kiváltás pedig éppúgy, mint a megjelenés bizonyos időhöz van kötve, valamint hogy bizonyos időhöz kötött a fogak kopása is. Minthogy pedig a kopással járó különféle alakú rágólapra nézve se képzelhető, hogy annak létrejövetele bizonyos időközökhez nincs kötve: önként következik másodszor, hogy mindez együttré kell, hogy alapját képezze azon tannak, melyet az életkor ismeretét tárgyaló tannak mondhatnánk.

S csakugyan már a legrégebbi korban ily alapon indultak meg az emberek a ló életkorának meghatározásánál.

Hogy ezen alap felfedezése ősrégi, mutatja az, hogy már a görögök és rómaiak ismerték a fogakon előforduló azon főbb jeleket, melyekből mi ma is a ló életkorára következtetünk. Nyoma van ennek éppúgy *Arisztoteles*, *Xenophon*, *Absyrtus* és *Varro*, mint *Columella*, *Plinius*, *Vegetius* és *Palladius* műveiben, de persze nem sokatmondó, zavaros formában. Tudták ők és leírják pl., hogy a ló bizonyos időszakokban a fogait váltja, meg hogy az így váltott maradandó fogak alakjukat változtatják, de azt nem figyelték meg s nem írják le, hogy milyen időközökben. Az alakját változtatott és kupátlan fogú lovat ők is vénekk tartották, de évek szerint meghatározni nem tudták.

Nem sokkal több szerencsével, de ugyanilyen alapon tárgyaltatik ez a kérdés sokkal később a 16-ik és 17-ik században *Hörwart*, *Jourdain* és *Reyni* által s a 18-ik században *La Fossé*, *Wolsten*, *Havemann* és *Neumann* által.

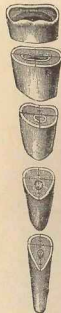
1811-ben *Pessindának*, a bécsi állatorvosi intézet akkori igazgatójának jutott a feladat, világosságot deríteni ama sötét tömkelegbe, mely a ló életkorának ismeréjére vonatkozólag uralkodott s legkevésbé sem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy a sötétség teljesen eloszlata ma sincs, habár *Pessina* óta számosan megpróbálkoztak e sötétség eloszlásával.

De nem is csoda, mert a hány ló, annyiféle fogzat; a hány fajta, annyi fogminőség; a hány táplálkozási viszony, annyi kopás-viszony; a hány tanulmányozó, annyi felfogás stb. Egyszóval kihál nem egy, de sok ember-generáció s a ló életkorának *híatos* megítélésére, éppúgy mint más állat, vagy az ember életkorának a meghatározására feltétlenül megbízható jel nem leszen.

De nagyon elhibázott dolog volna ennek daczára is, akár az eddigi vívmányokat kicsibe venni, akár oda nem törekedni, hogy az elmélet és tapasztalat által felhalmozott erre vonatkozó adatok a legjobb lehetőség szerint felhasználassanak.

Igen ám, csak hogy a ki az erre vonatkozó, egymással megegyező és egymással ellenmondással levő óriási adat-halmazt ismeri, vajjon nem riad-e vissza attól, hogy az arany középutat követte, jeleket állítson a ló életkorára nézve oda, jeleket, melyeket mások meghazudtolnak, jeleket, melyeket ismét mások elismernek?

Mi nem riadunk vissza, mert ha visszariadnánk, ki kellene mon-

194. ábra. Haránt fogmetszetek.

danunk, hogy nincs a ló testén rész, nincs semmi jel, a mely biztosan megmutatná, hogy a ló hány éves. Nem riadunk vissza azért sem, mert ha erre nincs is biztos jel, van elég biztos jel arra, hogy a ló csikó-e, fiatal ló-e, középkorú ló-e vagy öreg; s ez magában is elég arra, hogy mindazt, a mit a lóról és különlegesen a ló fogairól leolvasni lehet, olvassuk le.

Am kísértsük meg hát, előrebocsátván éppen azt, hogy csikó-e hát a ló, vagy fiatal, középkorú-e hát vagy öreg?

Hogy ezt illetőleg megfelelően tájékozódhassunk, a feljegyzett adatok alapján először is azt kell vizsgálnunk, hogy a ló élettartama mennyire tehető.

Fel vannak jegyezve esetek, hogy lovak nagyon öreg kort értek el. Tudjuk pl., hogy a híres kisbéri állami csődör *Buccaneer* 30 évig élt, s ekkor is nem »jó szántából« pusztult el, hanem (1887-ben) kiirtatott. A bécsi állatorvosi intézetben őriztik I. Ferencz császár egyik hátsólovának az állcsontját, a mely ló 33 évig élt. Ugyanott egy Mezőhegyesről került ló feje van elhelyezve, melynek egykori hordozója 40 esztendőig élt. *Viborg* is írja, hogy ő Moldovában 40 esztendőig lovat látott. II. Frigyes császár egyik háti lova is ennyi ideig élt. Olvastuk továbbá, hogy Franciaországban 1860-ban egy ló hullott el, mely 52 esztendőig volt. *Zehntner* egy lovat említ, mely 70 esztendőt rögött az idők végételenjébe, mi több, *Montfaucon* azt írja, hogy egy gascognei herceg K. u. 912-ben *Raoul* előtt egy oly lovon tisztelgett, a mely 100 esztendőig volt.

Hát ha nem is tekintjük, hogy az a sok zérus (40, 70, 100) meglehetősen gyanús, fel kell vennünk, mint sokan fel is veszik, hogy úgy általában, éppúgy az ember, mint minden állat, körülbelül 6—7-szer oly hosszú ideig élhet, mint a mennyi ideig teljesen kifejlődik.

Lónál ebben a tekintetben úgy állunk, hogy egynémely fajta már 4-éves, más fajta meg csak 5- és olykor 6—7-éves korában van teljesen kifejlődve. Ha ezt vesszük alapul, a ló élettartama középszámtással 24—28 és illetőleg 30—35, meg 36—42 s kivételesen 42—49 évre terjed, vagyis a két szélsőséget (24+49) összeadva tesz 73 évet, melyet ha 2-vel osztunk, kijön 35 és $\frac{1}{2}$ év, a mi körülbelül megfelel azon évek számának (35-nek), melyet általában mások is felvenni szoktak.

Ha most a csikókort, fiatal kort, közép- és öreg kort a lónál a fogaknak tekintetbe vétele és egyéb körülmények méltatása nélkül, s a $\frac{1}{2}$ év elhagyásával a 36 évhez képest beosztani akarunk, nem tehetnők azt másképp, minthogy azt mondjuk, miszerint: négy részre osztva ezt a 36-ot, 9 éves koráig csikó, 18 éves koráig fiatal, 24 éves koráig középkorú és ettől tovább öreg a ló.

Hát ha ezt pl. az előbb megnevezett *Buccaneer*re alkalmaznánk, talán nem nagyot tévednénk; de hisszük, hogy a nagy átlagra ezt alkalmazni nem lehet s azért a fogaknak is és a természetes fejlődésnek is tekintetbevételével ok- és észszerűbb, de persze nem minden lóra találd, azt mondanunk, hogy 6 éves koráig csikó, 12 éves koráig fiatal, 18 éves koráig középkorú és 24 éves korában öreg a ló, mihez aztán bátran hozzá lehetne tenni, hogy 30 éves korától 36-ig (tehát életének számtalosa vett végéig) nagyon öreg, vagy elaggott a ló.

S ezt azon periodusokkal, vagyis időszakokkal, melyek a ló fogain az élet folytán mutatkoznak, egészen jól össze lehet egyeztetni.

Ezek a periodusok téjékoztatónak átnézetben a következők:

- I. A csikófogak időszaka, mely az állat $2\frac{1}{2}$ -éves koráig tart.
- II. A fogváltás időszaka, mely a $2\frac{1}{2}$ -éves kortól az 5-éves korig tart.
- III. A kupa, a kopás vagy a karánt tojásdad alakú rágólap időszaka, mely a 6-éves kortól a 12-éves korig terjed.
- IV. A kerekded alakú rágólap időszaka a 12-ik évtől a 18-ig.
- V. A 3 szögletes rágólap időszaka a 18. évtől a 24-ig.

195. ábra. Ujszülött csikó fogai

196. ábra. 8-hetes csikó fogai.

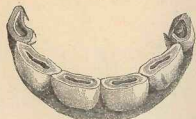
VI. A visszás tojásdad alakú rágólap időszaka, mely a 24. évtől az állat élete végeig tart.

Rövidebben kifejezve a ló életkorának meghatározásánál tehát:

- a) a fogak megjelenését,
- b) a fogak kiváltását és
- c) azok kopását vesszük figyelembe, s rendes körülmények között és úgy általában körülbelül a következőket észlelhetjük.

197. ábra. 8-hetes csikó fogai.

198. ábra. 6—12-hónapos csikó fogai.

I. A csikófogak időszaka.

Az éppen megszületett csikó a 4 fogú metszőfogát gyakran a világra hozza; ha nem, akkor azok 6—7 nap alatt megjelennek. (195. ábra.)

A 8-hetes csikónál a 4 közbülső metsző fog is jelen van (l. a 196. és 197. ábrát).

A 6—9 vagy 12 hónapos csikónál már a 4 szeglet metszőfog is jelen van (l. a 198. ábrát).

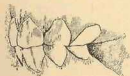
Az 1-éves csikó fogó és közép metszőfogainak kupái teljes kopásban vannak, a szeglet metszőfogakon még épek.

Az 1 és $\frac{1}{2}$ éves csikónál a fogó metszdfog kupája le van kopva:
Az 1 és $\frac{3}{4}$ éves csikónál a közép metszdfog kupája is le van kopva.

A 2-éves csikó mind a 12 tejmetzdfogáról le van kopva a kupa,
(l. a 199. ábrát, mely a 2 éves csikó zárt fogzatát és a 200. ábrát, mely
a 2 éves csikó alsó fogsorának rágó lapját mutatja).

II. A fogváltás időszaka.

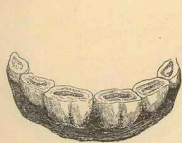
A 2 és $\frac{1}{2}$ éves csikónak az alsó állcsontjában már két állandó
fogó metszdfoga is van a négy tejmetzdfoga mellett, vagyis ebben a
korban váltódik ki a tej fogó-fog.

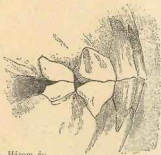
199. ábra. Két év.

200. ábra. Két év.

201. és 202. ábra. Három év.

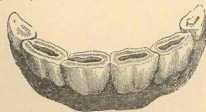
A 3 éves csikónál ezen két váltó vagy állandó metszdfog a töb-
bivel egysorba nőtt s kopni kezd (l. a 201. ábrát, mely nyitva és a 202.
ábrát, mely zárva mutatja az ily fogzatot).

A 3 és $\frac{1}{2}$ éves csikónak az alsó állcsontjában 2 újabb állandó
metszdfog bújik ki, t. i. a középső két metszdfog, eszerint tehát már
4 állandó és csak két tejmetzdfoga van.

A 4 éves csikónál ezen 2 újabb metszdfog is sorba lép s kopni
kezd (l. a 203. ábrát, mely nyitva és a 204. ábrát, mely zárva mutatja
az ily fogzatot).

A 4 és fél éves csikónak az alsó állcsontjában ismét 2 új állandó
fog, a szeglet metszdfog jelenik meg a régi tejfog helyén, eszerint tehát
már 6 állandómetszdfoga van és tejfoga nincs többé.

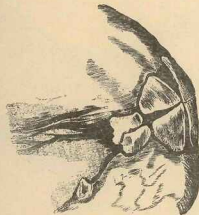
Az 5-éves lónál aztán ez a két újabb metszdfog is sorba lép és
kopni kezd (l. a 205. ábrát). Ebben a korban az agyarfog is, mely a
4-éves csikónál még éppen csak hogy kibújt. (204. ábra) erősebben
kifejlődött (205. ábra).

203. ábra. Négy év.

III. A kupa és a kopás időszaka és a haránt tojásdad alakú rágólap kezdete.

A 6-éves ló fogófogairól (az alsó állcsontban) a kupa le van kopva
(l. a 206. ábrát); a rágó lap haránt tojásdad alakú s haránt átmérője úgy
viszonylik mély átmérőjéhez, mint 6 : 3 hoz (l. a 194. ábra első szelétét is).

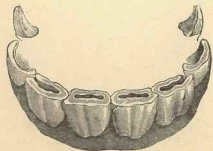

204. ábra. Négy év.

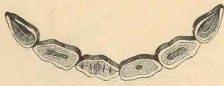
A 7-éves ló közép metszdfogairól is le van kopva a kupa; a rágó-
lap alakja és mérete ugyanaz, a mi az előbbié (l. a 207. ábrát).

A 8-éves ló szeglet metszdfogairól is le van kopva a kupa; rágó-
lap és méret ugyanaz (l. a 208. ábrát).

A 9-éves ló fogó metszőfogának rágólapja még mindég haránt tojásdad alakú, de mérete már nem 6:3, hanem $5\frac{1}{2}:3\frac{1}{2}$ (l. a 209. ábrát.) Ebben a korban különben a felső fogó-fogak kupája is le van kopva s megjelen a felső szeglet metszőfogon egy csücsök, az u. n. harapocs (l. a 212. ábrát a-nál).

205. ábra. Öt év.

206. ábra. Hat év. (Haránt tojásdad alak.)

207. ábra. Hét év.

A 10-éves lónál az előbb jelzett viszony a középső metszőfogakon forog fenn (l. a 210. ábrát), különben pedig ebben a korban a felső közép metszőfogak kupája is le van már kopva.

A 11-éves lónál az előbb jelzett viszony a szeglet metszőfogakon forog fenn (l. a 211. ábrát), különben pedig ebben a korban a felső szöglet metszőfogak kupája is le van kopva.

IV. A kerekded alakú rágólap idősaka.

A 12-éves ló alsó fogó fogainak rágólapja kerekded alakú (l. a 213. ábrát) s a jelzett átmérők úgy viszonylanak, mint 5:4-hez (l. a 197. ábra 2-ik szeletét is).

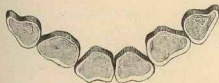
208. ábra. Nyolcz év.

209. ábra. Kilencz év.

210. ábra. Tíz év.

211. ábra. Tizenegy év.

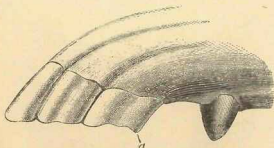
A 13-éves lónál ugyanezen viszony a közép metszőfogakon forog fenn (l. a 214. ábrát).

A 14-éves lónál szintén az előbb jelzett viszonyok a szeglet metszőfogakon forognak fenn (l. a 215. ábrát).

A 15-éves lónál a felső fogó-fogokon mutatkozik a kerekded rágólap s az arány a méretek között már nem 5:4-hez, hanem 5:5-hez.

A 16-éves lónál ugyanazon viszony a *felső közép* metszőfogakon forog fenn.

A 17-éves lónál hasonló viszony a *felső szeglet* metszőfogakon észlelhető, közvetveleg megjegyezvén, hogy 15-éves korban egy

212. ábra. Kilencz év. (a harapócs).

213. ábra. Tizenkét év. (Kerekded alak.)

214. ábra. Tizenhárom év.

215. ábra. Tizenöt év.

második harapócs szokott megjelenni, mely 17-éves korig eltűnik s többé meg nem jelen.

V. A háromszögletes rágólap időszak.

A 18-éves lónál az *alsó fogak* 3 szögletes rágólapot mutatnak (l. a 216. ábrát) s az átmérők úgy viszonylanak, mint 4 : 5-höz (l. a 194. ábra 4-ik szeptét is).

A 19-éves lónál ez a viszony a középső metszőfogakon van jelen (l. a 217. ábrát).

A 20-éves lónál szintén az előbb jelzett viszonyok a szeglet metszőfogakon forognak fenn (l. a 218. ábrát).

A 21-éves lónál a *felső fogó-fogak* mutatkozik a 3 szögletes rágólap s az arány itt már nem 4 : 5-höz, hanem $3\frac{1}{2}$ — $5\frac{1}{2}$ -hez.

216. ábra. Tizennyolcz év. (Háromszögletes alak.)

217. ábra. Tizenkilencz év.

218. ábra. Husz év.

A 22-éves lónál ez a viszony a *felső közép* metszőfogakon mutatkozik.

A 23-éves lónál szintén az előbb jelzett viszonyok a *felső szeglet* metszőfogakon észlelhetők.

VI. A visszas tojásdad alakú rágólap időszaka.

A 24-éves lónál az *alsó fogó-fogak* visszas tojásdad alakú rágólapot mutatnak (l. a 219. ábrát) s az átmérők úgy viszonylanak, mint 3 : 6-hoz. (l. a 189. ábra 5-ik szeptét is).

A 25-éves lónál ez a viszony a középső metszőfogakon fordul elő (l. a 220. ábrát).

A 26-éves lónál ugyanazon viszony a szeglet metszőfogakon (l. a 221. ábrát).

A 27-éves lónál a *felső fogó-fogak* rágólapja mutat ilyen visszas tojásdad alakot.

A 28-éves lónál a *felső közép* metszőfogaké.

A 29-éves lónál végre a *felső szöglet* metszőfogaké.
A 30-éves kortól a 30-ik évig, vagyis a ló élete végeig ez a rágólap alak marad meg avval a különbséggel, hogy erősebben megkeskenyedik.

Ezen, különben eléggé tájékoztató és felfogható összeállítást, hogy még áttekinthetőbbé tegyük, közöljük a következő két táblázatot:

219. ábra. Huszonnyé év. (Visszas-tojásdát alak).

220. Huszonöt év.

221. Huszonhat év.

A ló fogzatának átnézeti táblázata, tekintettel annak életkorára.
(A kóvér számok váltó, vagyis váltásnak alá nem vetett, úgynevezett állandó fogakat jelölnek.)

Életkor a lónál	Metsző-fogak				Zápfogak						Összesen	
	1 fogó	2 közp.	3 szöglet	Agyar a mérsélt	elő zápfog			hátsó zápfog				
					3	2	1	1	2	3		
I. Tejfogak.												
Születéskor	4	—	—	—	4	4	4	—	—	—	—	16
4—8 hetes korban	4	4	—	—	4	4	4	4	—	—	—	20
8—12 hónapos korban	4	4	4	—	4	4	4	4	4	—	—	28
II. Váltó v. állandó fogak.												
2½ éves korban	4	4	4	—	4	4	4	4	4	—	—	32
3½ „ „	4	4	4	—	4	4	4	4	4	4	—	40
4½ „ „	4	4	4	—	4	4	4	4	4	4	4	48
5 „ „	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	40

A ló életkorának meghatározására vonatkozó táblázat.

Kor	Metsző fogak	Megjelen, kiváltódik, sorba lép vagy kopik	Melyik sorban?	A rágólap átmérőjének aránya
Születéskor	a tej fogófogak	jelen vannak	mindkét sorb.	
4—8 hetes	a tej középfogak	megjelennek	„	
8—12 hónapra	a tej szögletfogak	„	„	
1½ évre	a tej fogófogak	kupája lekopik	„	
1¾ évre	a tej középfogak	„	„	
2 évre	a tej szögletfogak	„	„	
2½ évben	az állandó fogófogak	kiváltaknak	az alsó sorban	
3 évben	az állandó szögletfogak	szorba nőnek	„	
3½ évben	az állandó középfogak	kiváltaknak	„	
4 évben	az állandó fogófogak	szorba nőnek	„	
4½ évben	az állandó szögletfogak	kiváltaknak	„	
5 évben	az állandó szögletfogak	szorba nőnek	„	
6 évben	az állandó fogófogakról	lekopik a kupa	„	6 : 3
7 évben	az állandó középfogakr.	„	„	6 : 3
8 évben	az állandó szögletfogakr.	„	„	6 : 3
9 évben	az állandó fogófogak	rágó lapja hazánt tojásdát alakú	„	5½ : 3½
10 évben	az állandó középfogak	„	„	5½ : 3½
11 évben	az állandó szögletfogak	„	„	5½ : 3½
12 évben	az állandó fogófogak	rágó lapja kerekded alakú	„	5 : 4
13 évben	az állandó középfogak	„	„	5 : 4
14 évben	az állandó szögletfogak	„	„	5 : 4
15 évben	az állandó fogófogak	„	a felső sorban	5 : 5
16 évben	az állandó középfogak	„	„	5 : 5
17 évben	az állandó szögletfogak	„	„	5 : 5
18 évben	az állandó fogófogak	3 szögletes alsó rágó lappal bírnak	az alsó sorban	4 : 5
19 évben	az állandó középfogak	„	„	4 : 5
20 évben	az állandó szögletfogak	„	„	4 : 5
21 évben	az állandó fogófogak	„	a felső sorban	3½ : 5½
22 évben	az állandó középfogak	„	„	3½ : 5½
23 évben	az állandó szögletfogak	„	„	3½ : 5½
24 évben	az állandó fogófogak	vészis tojásd. alakú rágó lappal bírnak	az alsó sorban	3 : 6
25 évben	az állandó középfogak	„	„	3 : 6
26 évben	az állandó szögletfogak	„	„	3 : 6

Nem is kell talán ismételtlen is hangsúlyoznunk, hogy ezek a viszonyok csak úgy általában és közép számmal csak akkor észlelhetők, ha a ló fogzata, növekedés és kopásra nézve természetes és szabályos; egészen más, és pedig oly viszonyok észlelhetők ellenkező esetben, hogy azokból a ló életkorára következtetni már nagyon nehéz.

Az ilyen viszonyok következő esetekben állnak be:

1. ha a fogak megjelenése korábban vagy később történik;
2. ha a fogváltás hamarabb vagy végre vagy megkéslik;
3. ha a kopás természetes okok folytán gyorsabban vagy lassabban s rendszeren vagy rendellenesen történik;
4. ha mindezek menetébe csalási vagy más szempontból az ember beavatkozik

Lássuk ezeket egyenként:

Nem ritka az eset, különösen gyorsan fejlődő fajtaiban tartozó csikóknál,

hogy tejfogaik sokkal hamarabb s lassan fejlőd fajtába tartozóknál, hogy sokkal későbbben jelennek meg. Befolyást gyakorol erre a csikó jobb és rosszabb táplálkozása is. Az első 2 évben azonban csak igen keveset tévedhetünk még akkor is, ha a fogakra nem figyelünk, mert ebben a korban az állat magán viseli még mindazon külső jeleket, melyek egészen fiatal voltát elárulják; melyekről különösen a fej tárgyalásánál már megemlékeztünk.

Egyedül az angol telivér csikóknál ejthetne bennünket zavarba az erősen fejlett test; de éppen ezeknél a fogak megjelenése meglehetősen szabályosan szokott végbemenni, úgy, hogy a tévedés, különösen ha figyelembe vesszük, hogy az évet tavasztól-tavaszig, másszóval a születéstől kell számítanunk, nem igen lehetséges.

És hogy így számítsunk, annak megvan a maga oka.

Az életben kinn nem egyszer halljuk, hogy 1 éves csikó, 2 éves kanca, 3 éves csödör s mikor pl. a születési lajstromban utána nézünk, hogy miként is áll hát ez a 1, 2, 3 év, kislól, hogy az az egy évesnek nevezett csikó az igaz, hogy még nincs két éves, de talán már egy éves, 11 hónapos és 30 napos, vagyis csak egyetlenegy nap válaszja el attól, hogy két évet betöltött legyen. Így van ez a gyakorlatban a 2, 3, és 4 éves lovakkal is, vagyis ezek is lehetnek igazság szerint 2 és $\frac{3}{4}$, 3 és $\frac{11}{12}$, 4 és $\frac{10}{12}$ évesek s mégis 2, 3 és 4 éveseknek mondatnak.

Éppen így, sőt talán még furcsábban vagyunk az angol telivérekkel, a mennyiben azok születtek legyen pl. 1890 december 17-én, azért az usz szerint 1891 január 1-én már 1 éveseknek mondatnak, holott igazság szerint csak 15 naposak; avagy született legyen valamely telivér 1885 január 1-én, azért 1886 január 1-én nem egy, hanem már 2 éves; 1887 január 1-én nem 2, hanem már 3 éves; 1888 január 1-én nem 3, hanem 4 éves; mi több, 1888 július 1-én is csak 4 éves és nem $4\frac{1}{2}$, avagy igazabban, a valóságnak teljesen megfelelően 3 és $\frac{1}{2}$ éves. Az is sajnálatra méltó és nézetünk szerint indokolatlan usz, hogy az angol telivér ló ha 8 éves elmul, *örög számba* vétetik.

Mi a magunk részéről — s ebben a tekintetben tudunkkal egyedül állunk — nem oszthatjuk ezt a felfogást s tagadjuk, hogy a valóságnak megfelelő számítás esetén zavarok állanak be, a mint azt *Adam* s mások hangoztatják. Mi azt tartjuk, hogyha a ló születése napja tudva van, azt kell kiindulásul venni s a fogak segítségül hívása mellett mindig a *tényleges korb* kell számítani, vagyis nem azt az évszámot kell megnevezni, a melybe a ló *betért*, hanem azt, a melyet *tényleg betöltött*. Így módon azután, de csakis így fogjuk ösmerhetni a ló valódi életkorát, a mi sok tekintetben főleg a takarmányozás s a csikóknak munkára való alkalmazása tekintetében nem ritkán nagy fontossággal bír.

E kitérés után, mely vélekedésünk szerint talán nem volt egészen haszontalan, lássuk a második esetet, mikor t. i. a fogváltás hamarabb megy végebe, vagy megkésik.

Onként érthetőleg leggyakrabban azok a lovak váltják ki a fogaikat idő előtt, a melyeknél azok nemkülönbön idő előtt jelentek meg. Befolyást gyakorol különben erre az is, hogy a csikó az évnek melyik szakában elletett.

A tavaszkor ellett csikó fogófogai (a 3-ik év közepén) késő nyáron

vagy őszkor esnek váltás alá, a decemberben ellett csikó ezen fogai azonban gyakran már a 3-ik év májusában kiválatnak s így tévedésekre adhatnak alkalmat. Ezen tévedések elkerülése szempontjából ne feledjünk, hogy az így hamarabb kiváltak fogófogai is csak a 3 éves korban nőnek sorba, vagyis elkoráig azok egymást nem érintik.

Oly esetben, mikor nem a korábbi évszakban való születés, hanem a jó tartás s az ennek következtében beállott gyors fejlődés folytán váltatik ki a tejfog, czélszerű szintén az előbb jelzettek szem előtt tartani, vagyis a *nem őszkor, hanem tavaszkor váltó csikót* $\frac{1}{2}$ évvel fiatalabbnak jelezni.

Megesik, hogy a csikó fogó- és közép-, vagy közép- és szegletfoga egyszerre váltatik ki. Ily esetben czélszerű magunkat a fogófogak kopás minőségéhez tartani s abból ítélni, nem felelvén állatoknál az agyarakat, melyek ez esetben szintén útmutatók szolgáltatnak.

Az, hogy a csikó később vált, meglehetősen ritka; a lótenyésztőnek nincs is érdekében, hogy csikóinak állandó fogai későn jelenjenek meg, azért *megfelelő időben* az útban álló tejfogakat az okszerű tenyésztő kihűzdi, hogy az állandó fogaknak utat nyisson. Egyébiránt a legnagyobb ritkaság az, hogy már a test fejlettség tekintetbe vétele után is, valaki a csikót $\frac{1}{2}$ vagy éppen egy évvel fiatalabbnak tartsa.

A mi már most az állandó fogak kopási rendellenességeit illeti, elmondhatjuk, hogy nagyon sok okát ismerhetjük ennek, de minden okát nem fogjuk megismerhetni soha. Tény, hogy a gyorsabb vagy lassabb kopás elsősorban a fogak összetételétől, keménységétől függ; vagyis bizonyos, hogy az erősebb csontállományú és zománczú fogak rendes körülmények között nem kopnak oly gyorsan, mint a gyenge zománczúak; de persze akár az egyiknek, akár a másiknak keménységi fokát az élő lónál egykönnyen megítélni nem lehet s egyedül a fogak hosszabb vagy rövidebb volta nyújt némi, meglehetősen bizonytalan útmutatót. Bizonytalan, mert általában ismeretes, hogy öregebb lovak fogai különben is hosszabbak, fiatalabbaké pedig rövidebbek szoktak lenni.

Általában felveszik, hogy a ló metszőfogai évenként 3 mm. kopnak s ugyanannyit nőnek; minthogy pedig rendes körülmények között a fogófogak 20—25, a középfogak 18—20 s a szegletfogak 12—15 mm-nyire állnak ki a foghüsből, a hosszabb (tehát bizonyára lassabban kopott) fogak minden 5 mm.-jére egy-egy évvel többet, a rövidebb (tehát bizonyára gyorsabban kopott) fogak minden 5 mm.-jére pedig egy-egy évvel kevesebbet szoktak számítani, így segítvén az életkor meghatározásánál ama hiányn, a mely a lassúbb és illetőleg gyorsabb kopás esetén fennforog.

Hogy ez a számítás mennyit ér, azt nem szükség sokáig magyarázunk, miután már előre is „melehetősen bizonytalanoknak” jeleztük azt.

Onként érthető azután az is, hogy a kizárólag lágyabb takarmányon (pl. szénán, fűvön, moslőkon) tartott ló fogai nem kopnak oly gyorsan és oly nagy mértékben, mint a kemény magvas eledeléken tartott ló fogai, úgy nemkülönbön magától értetik, hogy a rossz szokásból fogait kőszőrűlő, jászolt rágó, öklröndöző ló fogai hamarabb és többnyire oly rendetlenül kopnak el, hogy azokról azután az életkorra csak megközelítő biztossággal is ítélni lehetetlen.

Megpróbálták ugyan némelyek, pl. abban az esetben, ha a rágólapok csak a mellső, vagy csak a hátsó része van lekopva, úgy számítani, hogy meghatározták előbb az egyik, aztán a másik rágólap-félről az évek számát, aztán ezt összeadták s kettővel elosztották; de hogy mily erőtettett, mily megbízhatlan lehet ez a számítás, azt fölösleges volna bizonyígtatnunk, ha meggondoljuk, hogy az ilyen félkopás sohasem lehet, vagy minden ezer közül egyszer lehet oly rendszeres, hogy az összeadás és osztás utáni eredmény a valóságnak megfelelő legyen.

Az előbb említett okokon kívül még az u. n. *csuka-* és *pontyfogat* is rendellenes kopást létesít. T. i. egyik esetben az alsó, másik esetben a felső fogak mellső és hátsó felei kopnak meg aránytalanul, a mennyiben az u. n. csuka-fogatnál a felső, a ponty-fogatnál pedig az alsó állsont áll ki jobbb.

Nem ritka — különösen öreg lovaknál — az az eset se, hogy a metszőfogak majdnem vízszintes tekszenek s szintén rendellenes kopásra adnak alkalmat. Az ilyen fogat *dísnő-fogatnak* nevezzük (l. a 222. ábrát), az egyes ilyen fogakat pedig *karó-fogaknak* mondják.

Előfordul továbbá, hogy az alsó vagy felső állsontban külön-külön az egyik oldali fogak szilárdabbak, mint a másik oldalon lévők. Ez esetben a kopás féloldalosan történik, s az ilyen fogat *ferde fogatnak* nevezetük.

Végre találkoznak lovak, melyek, nek metszőfogai össze-vissza állanak s olyanok, melyeknek számfeletti vagy számalatti fogak vannak, sőt olyanok is, melyek kettős fogakkal bírnak. Hogy a kopás az ilyeneknél se történhessen rendszeresen, az önként érthető.

Alti mi végre az ember beavatkozása folytán létesülő rendellenességeket illeti, megjegyzendő erre nézve első sorban az, hogy a beavatkozás többnyire családi szándékkal történik s maga a művelet részint a tej — részint az állandó fogakon hajtatik végre. Vizsgáljuk ezt külön-külön.

I. Hamisítások a tejfogakon.

A csikó fogait fiatalabb hamisítani természetesen senkinek sincs érdekében, azért ilyen hamisítással nem találkozunk, de igenis találkozhatunk az ellenkezővel és pedig nagyon gyakran.

Az ilyen csalásra vetemedő mindenekelőtt avval kezd, hogy az 1 és $\frac{1}{2}$ éves csikó két tej fogófogat idő előtt kihúzza, miáltal az ily csikó tüstént azt a látszatot nyeri, hogy 2 és $\frac{1}{2}$ éves. Sort kerít az ily koczakupez azután a közép- és szeglet-metszőfogra is, úgy, hogy azután az ilyen csikó teljesen »váltottnak», vagyis 5 évesnek mutatkozik, holott a valóságban alig 4 éves. A tévedés lehetősége természetesen csak fokozódik, ha a csikó állandó fogai tényleg mind kibújnak a foghüsből, a mi pedig a tejfogak időelőtti eltávolítása után csakugyan gyorsabban be is szokott következni.

Valami egészen természetes dolog az, hogy az ekképpen meglínozott csikó, mikor fogait nézendő, a szájbába akarunk nyúlni, keservesen ellenszegül, ezt azonban nem lehet minden további gondolkodás nélkül tüstént arra magyarázni, hogy a jelzett hamisítás elkövetettett, hanem azért erre nézve gyanúsak kell mégis minden lovat tekintenünk, a mely a szájbába nyúlásnak ellenszegül s annál inkább tüzetesen vizsgáljuk meg korára nézve az ilyen lovat.

És esetben, ha a kupez csak a fogófogat húzta ki, hogy így az állat $2\frac{1}{2}$ vagy 3 évesnek mutatkozzék, figyeljük meg jól a szeglet-tej-metszőfogakat s ha azt látjuk, hogy azok kupája még nincs lekopva, semmi körülmény között se higgyük, hogy a fogófogat természetes úton, maguktól estek ki, helyt adandó az állandó fogófogoknak.

Ne feledkezzünk meg ily esetek bírálásánál az agyarakról és záp-fogokról se, melyekre nézve az előre bocsátott táblázatban kellő felvilágosítást nyújtottunk.

II. Hamisítások az állandó fogakon.

Az állandó fogakon a hamisítások csak ritka, kivételes esetekben hajtának azért végre, hogy a ló öregebbnek mutatkozzék, leggyakrabban azt akarja ezek hamisításával a kupez, hogy a ló fiatalabban mutasson.

Az oly kupezek, kik a más ember észére és szemére is adnak valamit, csak a 8, 9 és 10 éves lóbból csinálnak 5, 6 és 7 éves lovat olyképpen, hogy a már hiányzó kupákat a fogakba belevesétt, bele fűrt, belévájít vagy beleégetett üregekkel igyekeznek pótolni; nagyon »kocza-kupez» már az, a ki akkor is kupát váj a ló fogaiba, mikor azok rágólapjának alakja (a kerek, s szegletes és visszás tojásdad alak) messziről is elárulja, hogy »rothad valami Dániában», vagyis meglát-szik, hogy (már hadd éljünk a saját kifejezéseikkel) a ló *gitsolva, marullocheiva, jadoiva, kontramarokolva, lyukasztva, szokotlva* van.

Közöljük itt az eljárást is, a mint azt egy cigánytól láttuk, nem azért, hogy ki-ki tudja, hogy annak idején miként hamisított, hanem azért, hogy a hamisítást ki-ki annál könnyebben felismerhesse.

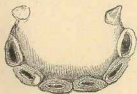
Ez a cigány a »megszoktatásra» szánt ló szájbába mindenekelőtt egy darab fát tett keresztbe s azt két végénél fogva egy kővel segélyével a tarkón megerősítette. Felhúzta aztán a ló fejét az árokparti fűz egy ágára s ő maga is az ágra telepedve, egy derékszögben hajtott fűrész, vagy inkább kaparóval nekiállt a fogak megkupázásának. Mondhaton, nagyon ügyesen csinálta a dolgát, de azért 3 fűrész és 2 órai munkába került, a míg a 12 metszőfoggal elkészült.

Egy 10 éves lónak 5 évesé tevéséről volt ugyanis szó és citekintve attól, hogy úgy a fűrész, mint a rá következett tüzes vassal való égetés és kupa fektetés nem nyújtott valami sziv-vidító látványt, mindenesetre érdekes látványt nyújtott mégis, ha hozzá gondoljuk a szegvári íftűt és a háttérben hűsölő cigánycsaládot dunyháival, malaczaival, kutyáival s pipázó hajadonával együtt.

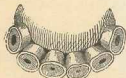
Ez az útszéli fogművész, önként érthetőleg, elfeledte a kupának a természetesnek megfelelő haránt tojásdad alakot megadni, a mit az intelligensebb ilyen művészek nem felednek el s azért azt hiszem, meg-

a vásáron az egyik szemire nem látó s a másikra sejtő ember kellett ahhoz, hogy azt a lovat öt évesnek lássa.

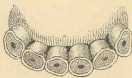
Mert az igazi és hamisított kupa között a különbség mindenekelőtt az, hogy az utóbbi ritkán sül ki szép haránt tojásdadnak és elég nagy-nak, gyakrabban kicsi, kerekded, vagy ha nagy, hát csillagos az s már erről felismerhető; de még biztosabban megkülönböztethető arról, hogy a természetes kupát *kívül nélkül* zománcz-gyűrű veszi körül (l. a 223. ábrát), a mesterséges kupát ellenben *sohase* köríti ily gyűrű, mert az a fűrés vagy égetés folytán eltávolodik, vagy ha igen, akkor az nem csinált kupa, hanem természetes, avagy az igazi kupának a nyoma, az u. n. *magnyom*. (Hasonlítsd össze a 223. ábrát, mely egy 5 éves ló fogait ábrázolja, a 224. és 225.-el, melyek közül az előbbi egy 5 évesse hamisított 8 esztendő, az utóbbi pedig szintén egy 5 évesse ami-

223. ábra. Természetes kupa.

224. ábra. Hamisított kupa.

225. ábra. Hamisított kupa.

sított 12 esztendő ló alsó metszőfogait tünteti fel s vesd össze a 226. és 227. ábrákat is, melyek közül az első egy 4 éves ló zománcz gyűrűs, a 2-ik egy 5 évesse hamisított ló csillagos és zománcz-gyűrű nélküli kupáit tünteti fel.)

Láttuk, hogy a kupakészítés távolról sem oly könnyű, mint a milyennek az a zöld asztalnál feltűnik, s e miatt, meg a miatt, hogy a fogismeret hova tovább terjed, mindég ritkábban és ritkábban találkozunk ily hamisítással.

De még ennél is ritkábban kerül szemünk elé oly öreg ló, a melynek hosszú fogait a kupecz lefűrészelte, hogy czálalt az fiatalabbnak tűnjön fel. Nem igen találunk ily lovat azért, mert 12 fognak a fűrészszel való egyenletes megrövidítése még a leggyesebb csontsziszoló művészeknek is nagy feladatát képezné s koczábnál-koczább kupecz kell már hogy az legyen, a ki (tudva azt, hogy minél inkább rövidül a fog, a rágólap annál öregebb kort mutat) arra szánna magát, hogy fogat rövidítsen.

Nekünk különben is nagy a gyanunk, hogy ez a fogrövidítési hamisítás a zöld asztalnál született s a gyakorlatban (a harapós lecsipésének kivételével) nem létezik.

Az eddig felsoroltakon kívül — már nem is valami nagyon lelkiismeretlen kupeczek — megteszik azt is, hogy a ló fejét úgy »elbolondítják«, hogy annak a szájába belenyulni életveszélyvel jár, avagy még humánusabban csak odáig mennek, hogy szappannak s izgatószereknek a nyelvi alá tevésével oly habzóvá teszik a ló száját, hogy abba egynemely ember csakugyan röstelkedve nyul, vagy bele se nyul.

226. ábra. Zománcz gyűrűs valódi kupák.

A csalódni nem akaró vevő mindezen akadályokon azonban túléli magát, vagy szóba se áll az olyan eladóval, a kinek a lován ilyeseket tapasztal.

Mindebből kitűnik, hogy a csikófogak kihúzásával öregebbé tett ló kivételével, aig lehet eset arra, hogy a gyakorlott vevő, ki az itt elmondottakat mind szem előtt tartja, megcsalódhassék, kivévén persze azon csalódásokat, melyeknek a ló fogainak legkiválóbb ismerője is ki van téve akkor, mikor a 8 éven túli lovat kell hogy felismerje és

227. ábra. Zománcz gyűrű nélküli hamisított kupák.

még inkább akkor, mikor a természet szerinti rendellenességek fogoknak fenn a ló fogzatán.

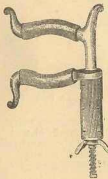
Nem hagyhatjuk a többi között érintetlenül azt se, hogy a ló fogainak vizsgálatánál éppúgy ki van téve az ember kellemetlenségeknél és veszélyeinek, mint a lovak közelebbi vizsgálatánál általában. Nevezetesen szokatlan, tüzes vérmérsékletű, fiatalabb állatok, mikor fogaik vizsgálása czéljából szájukba nyulunk, mellőss lábaikkal kivágya gyakran érzékeny sértéseket okozhatnak. Szükséges ennélfogva nemcsak gyorsan tájékozódni a vizsgálandó ló természeté felől, hanem még kívánatos bizonyos elővigyázattal is élni ilyen alkalmakkor. Magához az elcsúszóhoz fordulni felvilágosításért körülbelül annyi volna, mint elarúlni, hogy a lóismeret gyerek-czipőjéből még nem nőttünk ki: azért tehát ezt mellőzve, a

lóhoz lépéskor s a kantárnak vagy kötőféknak megfogásakor kell tájékozódunk, hogy a ló tüzes-e vagy nem, rosszindulatú-e, vagy türelmetlen stb.

Minden esetben célszerű a ló egyik első lábát felvétetni s oldalra állva nyulni a szájába úgy, hogy a hordász tájon ujjunkat bevezetve a nyelvet megfogjuk, kihúzzuk s a fogakat így vizsgáljuk.

Igen kitűnő szerkezetű szájasak is állnak e célra rendelkezésre, melyek egyikét a 228. s másikat a 229. és 230. ábra tünteti fel. Ez utóbbi szájas oly egyszerű, hogy minden falusi lakatos vagy kovács elő képes azt állítani s azért alig kerül többé 3—4 forintnál, míg az előbbi 10—15 forintot alul nem kapható.

Egyszerűsége és olcsósága mellett ez a szájas azért is figyelemre méltó, mert nemcsak lovaknál, hanem marháknál, juhoknál, sertéséknél és kutyáknál is használható.

228. ábra. Szájas.

A készüléket Petrőczy Lajos állatorvos szerkesztette és a mint a rajzból kivehető, két pár vasbotból áll, melyek közül a két hosszabb 30, a két rövidebb 15 cm. hosszú és ujjnyi vastagságú. A rövidebb botok mindkét végükön lyukas gömbszelvényekkel bírnak, mely gömbök lyukaiba a hosszabb botok bedughatók s csavarok segítségével kisebb-nagyobb távolságban megerősíthetők.

A 229. ábra a szétszedett, a 230. ábra pedig az összeállított készüléket ábrázolja $\frac{1}{2}$ -ad nagyságban. A 229. ábra harántul álló botjai egymáshoz közelebb igazítva, kisebb állatok szájának felnyitására rendezhető be.

Alkalmazásánál vízszintesen tolatik a készülék a szájba s ott aztán függőleges állásba hozzátik és tartatják.

Látuk a tárgyalás folyamán, hogy különösen a természetes, de rendellenes körülmények között érhetik, még a legkiválóbb fogismerőt is, a csalódások, azért különösen kezdők figyelmébe nem tudjuk eléggé ajánlani, hogy a fogak vizsgálatánál tartsák szem előtt az eddig mondottak mellett azt, hogy

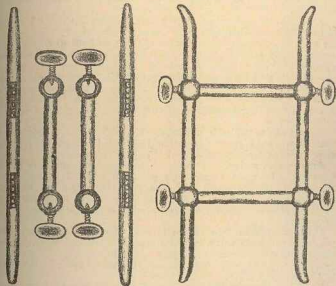
1. tej- vagy állandó fogai vannak-e a vizsgált lónak;
2. a kopás mely időszakát mutatja a rágólap s végére;
3. nincsenek-e akár természetes, akár mesterséges rendellenességek jelen?

Egy pár szóval már könyvünk első részében jeleztük, de itt még bővebben is esetelni kívánjuk, hogy az eddig elsorolt jeleken kívül micsoda jelek azok, a melyek a ló fiatalabb vagy öregebb voltára mutatnak.

Fiatalabb lovak torokjárata tele van, vagyis az állati mirigyek táján a hátsó nagy állcsontok közé kötőszöveti és zsír részekkel ki van töltve. Fiatal lovak hátsó nagy állcsontjai vastagok s szélesek; testük szőrzete sűrű és felvő; bőrtük lágy; testrészeik elgömbölyödöttek; mozgásuk élénk, gyakran túlélnék; patáik kerekdedebbek s ritkán gyü-

rűzöttek. Az öregebb, sötét színű lovak — mint már említettük is — különösen szembőljükön megöszülnek. Innen a magyar szólás-mondás, hogy: öszült szemből, hosszú fogak mindig vénségre mutatnak. Öreg lovaknál továbbá a halántékgödör, vagyis a vakszem mély. (A szászok Erdélyben azt mondják, hogy a ló fején sötétartó visel, ilyen lovak ajkai és péraajkai nincsenek jól zárulva; a testrészek szegletesebbek; a torokjárat üres; a hát hajlott; a mozgás kötöttebb s nem élénk; a patáik többnyire szabálytalanok és rosszak stb.)

Vannak aztán, a kik a ló fiatalabb vagy öregebb voltára az alsó szemfedelek ránczaiból vélnek biztos következtetést vonhatni.

229. ábra. Szájas.

230. ábra. Szájas.

Eddig szerzett tapasztalataink szerint nem ritka az eset, hogy ez a szemfedél-ráncz a fogakon mutatkozó évszámmal összevág. Nevezetesen egy ráncz a szemfedelen 9, kettő 10, három 11 éves lóra mutat. Ez a jel is azonban, mint minden más jel, nem egyszer cserben hagyja a számítót.

Még bizonytalanabb a ló életkorára a fark csigolyáinak megereszkedéséből következtetni. Azt mondják ugyanis némelyek, hogy a ló 1-ső farkcsigolyája a 6-ik évben, a 2-ik csigolyája a 12-ik s a 3-ik csigolyája a 18-ik évben megereszkedik oly módon, hogy a keresztcsonti összeköttetésnél megbicsakolva, lejebb áll.

Mindezek, mint látjuk, szintén nem arra valók, hogy biztos útmutatást szolgáltatassanak, hanem csak arra, hogy a tájékozódást elősegítsék.

Felemlítjük befejezésül, hogy a fogak, leggyakrabban a zápfogak, különféle köros bántalmaknak is alá vannak vetve. Így pl. a megszuvasodásnak, mely aztán többféle utókövetkezményekkel, mint pl. fogpisolylyal járhat. Előfordul az is, hogy a fogak egészen természetellenes helyen, pl. a halánték táján, a herében, a petefészekben mutatkoznak, úgy nemkülönben, hogy egészen ki, vagy egészen be a szájpár és orrüreg felé nőnek s végre, hogy lazán állnak a fogsejtekből.

Mindezek összevetése után az íránt támadhat még kérdés, hogy melyik életkor hát az, a mely a lovat minden célra legalkalmasabbá teszi.

Általában azt tapasztaljuk, hogy a használati lovak 10 éves korukon túl használhatóságukból igen mértékben vesztenek. Téved azonban az, a ki ebből azt következteti, hogy csak az 5-től 10 évig terjedő kor az, a mely a lovat minden célra legalkalmasabbá teszi, mert az éppen példaképpen felhozott használati lovak rendszeren azért valának ily rövid idő alatt munkaképtelenné, mert túlcsigáztatnak; okserfünen munkálatot, jól takarmányozott és ápolot lovak, különösen, ha betöltött 5 éves korukban vétenek csak használatba, nem 10, nem is 15, hanem 20 éves korukban is még munkaképesek, a mint azt számos példa bizonyítja.

Egyébiránt a tartósabb munkaképesség első sorban a tartósabban összeállított és jól ápolott szervezettől függ, de bizonyos, hogy az ily szervezet is, okserfüten használatlalt idő előtt tönkre tehető.

Ama példák, melyeket a lovak élettartamának hosszúságára nézve felhozunk s melyeket számos más példával bővíteni lehetne, egymagukban is eléggé mutatják, hogy a ló legnagyobb mérvű használhatóságának távolról se a 10 életév képezi a határát, különösen nem képezi tenyésztési szempontból véve, a mint azt a legtöbb állami csődör bizonyítja.

Feljegyzéseinkben igen számos ló szerepel olyan, a melynél — az igaz, hogy megfelelő tartás és ápolás mellett — nemcsak nagy, hanem hosszú munkaképesség mutatható ki.

Igy pl. egy budapesti nagyfuvárosnál ismertünk lovat, a mely 10, 12, 15, 18 évig szolgált.

Ugyanitt mindenki ismerte egy igen kiterjedt praxisnak örvendő híres orvos két tarka kocsióráját, melyek a legjobb patákat és inakat is tönkretévő kövezen 18 évig szolgáltak.

Erdélyben ismertünk egy ponyt, a mely sánta gazdáját 22 évig, ennek fiát 7 évig hordta a hátán.

Hunyad- és Fogarasmegyében a mokány lovak között valami egészen közönséges az olyan ló, a melyik 15, 20, 25 év óta mászsa a havast, sőt nem ritka az olyan se, a melyet öregsege s illetleg nagy fiokban elkopott fogazata miatt puliszkával etet az oláh, hanem azért — pedig az ily ló legalább is 30—35 éves, — oly teteményképességet fejt ki, hogy mi 1878-ban, mikor először láttuk őket, megbámultuk, mint valami unikumot, csak később tapasztaltuk, hogy az ilyen ló ott éppen nem unikum.

A következő 1889-ben gyűjtött adatok is azt hisszük nem érdekeltenek.

1. P. I. Busa nevű, nagy Nonius lova, 24 éves, 18 év óta dolgozik hintóban és terhes szekérben, melyre 30—40 métermázsra terű van rakva.

2. Ugyanannak Kincsem nevű, nagy Nonius lova, 22 éves és 17 éve dolgozik hasonlóképen.

3. H. G. angol telivér lova, 21 éves, 17 év mint hintós ló használtatik.

4. H. M. muraközi lova 20 éves, 16 év óta hintóban és teher előtt kifogástalanul dolgozik.

5. A pesti hengermalom Gyuszi nevű nagy Nonius lova, 25 éves, 18 év óta dolgozik nehéz terhek előtt s még csak beteg se volt soha.

6. Ugyanannak Bursi nevű lova 19 éves, arabs vérfű s 15 éve dolgozik kifogástalanul.

7. Ugyanannak Bandi nevű, nagy Nonius lova 16 évig dolgozott nehéz teher előtt.

8. A molnárok és sütők malmának Kakas nevű arabs vérfű lova, mely 26 éves korában kiirtatott, 20 évig dolgozott hintóban és teher előtt.

9. Egy mezőrendőr 29 éves arabs vérfű lova 25 évig tett szolgálatot.

Szomorú is volna csakugyan, ha a ló legnagyobb fokú használhatósága 5 esztendei időnél hosszabbra nem terjedne s keserves volna valóban, ha egy 10, 20, 50 vagy több ezer forintot csődör a 10-ik életévén túl tenyésztésre nézve alkalmas már nem volna!

Mert hiszen mi az 10 év a lónál? Körülbelül annyi, mint 40 év az embernél, azt vevén fel hasonlatul, hogy az ember 20, a ló 5 éves korában éri el fejlettségét, a mely remélhető test nagyságának és fejlettségének $\frac{3}{4}$ -ed részét kit teszi.

S ha ez így van, akkor az következniék, hogy a 10 éves ló már csak virslinek, a 40 éves ember pedig csak az aggok házába való; holott a való élet ellenkezőleg azt bizonyítja, hogy embernél a 30-tól 50-ig terjedő 20 év a teljes érettségének kora, sőt az 50-tól 80-ig terjedő idő se mindig a teteményképesség nagymérvű hanyatlásával jár kör; a mi más szóval annyit tesz, hogy az ember 50 évenek megfelelő 15 éves ló életének delén áll s ha teteményképessége ennek meg nem felel, az nem az alkotásnak, vagyis természetnek a hibája, hanem az ember bűne, a ki túlhajtott követelésével ezt az élő gépet idő előtt kicsorbítja, vagy tönkre teszi.

Hissen tud van erre nézve példaképen az angol telivér.

É a ló ősei mind olyan lovak voltak, a melyek 5 éves koruk előtt megerőltetőbb munkára sohase alkalmaztattak. S mit láttunk ez eldők utódjainál? Azt, hogy a két éves telivér csikó — egy, majdnem állatunkzás számba menő idomítás után — kiállították a gyepre s 950 vagy 1200 méter hosszú pályán egy szemkísírtató s lovat rontó gyors futásnak vették alá, vagyis ez a 2 éves csikó olybá nézettik, mint egy kifejlett ló.

S még hagyján, ha ez egyetlenegyszer, *próbaképpen* eszközöztetnék; de nem: fut az ily csikó, a hányszor csak a tulajdonosa akarja s vagy kitart s 3, 4 s több éves lesz, vagy kidül s ménesbe kerül, a hol hivatva van aztán jó anya-kanca vagy csödör lenni, vagy komfortabl élé akasztatik s így keresi meg szecsikáját, melybe csúfágnak néhány zabszemet kever a Wiener vagy a Pester Sáni.

Valóban nem túlozunk, ha azt állítjuk, hogy azért van a földtekén oly kevés hibátlan ló, mert az ember kielégíthetetlen haszon és élvezet vágya határt nem ismerő s ugyanazért vagyunk kénytelenek úgy általában beismerni, hogy a 4 és 10 év közötti idő az, a mely a legtöbb lónál amaz aranykort képviseli, a mely ha elmúlt, rákká lesz a ló, a mely nem elő-, hanem hátrafelé megy.

A ló mozgása.

végtagokról szólva, jeleztük, hogy a lónak legbecesebb tulajdonsága mozgásában rejlik, vagyis — egyebektől eltekintve — a lónak súlyt vagy terüt továbbító képessége az, a melyet különösen kizsákmányolunk. Önként érthető tehát, hogy reánk nézve nem mindegy, hogy a ló ezen képessége kis-, vagy nagyfokú, nem mindegy, hogy az a súly-, vagy terü-továbbítvel gyorsan vagy lassan történik, vagyis hogy annak egészéhez érése hosszabb vagy rövidebb időt vesz-e igénybe, különösen nem mindegy korunkban, mely a gőz és villamosság korának nevezetük.

Emiatt a ló mozgása felett nem is lehet röviden napirendre térnünk, hanem tárgyalnunk kell azt a kimért téhez képest lehető terjedelmesen.

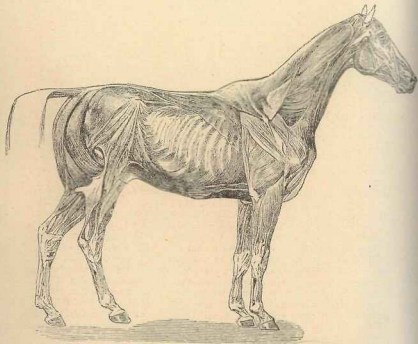
Ismeretes, hogy a mozgás szerveit az akaratról függő izmok (*lásd a 231. ábrát*) és a csontok ízületeikkel, inaikkal és szalagaikkal együtt képezik. Ezen izmok harántesíkiak s összehúzódásuk, vagyis munkájuk a beidegzés folytán nagy részben az állat akaratától függ. Ez összehúzódás, vagyis izommeg rövidülés az izomban rejlő feszítőerőknek eleven erőkké válása közben létesül s nem más, mint a nyugalmi állásból való kitérés vagyis mozgás. Ezt az izommozgást bizonyos *ingerek*, mozgást kiváltó *hatások* hozzák létre s végeredménye az ilyen mozgásnak a végtagok csontjainak az ízületekben való hajlítása és feszítése, szóval azok mozgása, mi aztán önként érthetőleg az egész test továbbbításával együtt jár. Az izomműködés alatt tehát annak erejét és emelőképességét értjük; ez az erő pedig annál nagyobb, minél hosszabb téren, minél több izomrost húzódik össze és ernyed el megint, hogy ismét összehúzódjon.

A csontok, melyekre a mozgató izmok tapadnak, mint már láttuk, az emeltyű törvényei szerint vannak berendezve s úgy működnek, mint azok; a rájuk tapadó izmok pedig az erő egyenközény törvényei szerint támadják meg a csontemeltyűk bizonyos pontjait s mint oldalerek működnek.

A szervezet legtöbb ilyen emeltyűje egykarú s izmaik tapadási pontjai többnyire közel fekszenek a forgási ponthoz; az izmok e miatt nagy erőt kell, hogy kifejtsenek, de ez azon előnnyel jár, hogy az állat mozgásait nagy gyorsasággal végezheti.

Ebből — az eddig tárgyaltak ismerése után — annyi már kitűnik, hogy a külemtani szempontból szabályosan alakult lónak mozgása is

valószínűleg szabályos, hanem azért egyedül a testalakulásból a mozgásra biztos következtetést vonni nem lehet, mert hogy valamely lónak kifogástalan mozgása lehessen, arra oly sokféle körülménynek kell közrejátszania, hogy azokat a külső vizsgálat alkalmával mind meglatni és számításba venni lehetetlen, mert nem kell felednünk p. o. azt, hogy egynemely, a mozgásra nézve nem előnyös testrészt vagy alakulást, más, előnyösen alakult testrészek kiegyenlítenek, megjavítanak;

231. ábra. A ló izma.

azért, a ki a ló mozgási képességét akarja bírálni, ki nem kerülheti, hogy a lovat nyugalomban való megtekintés után mozgásban is tüzetesen megsejmelje, mert csak akkor hozhat lehető megközelítő ítéletet az oly komplikáltan alkotott gép, a ló mozgási képessége felől. Megközelítő, mondjuk, mert még ily tüzetes vizsgálattal se vagyunk képesek a ló mozgási képességét oly biztosan meghatározni, hogy az íránt aztán többé semmi kétség se forogjon fenn, mert pl. a többi között nem ritkán érhet az a tévedés, hogy egy hibásan alkotott, de nagyon

tüzes vérmérsékletű s dolgozni szerető ló mozgási képességét kiválónak tapasztaljuk, holott ez talán csak pillanatynyi fellobbanás, mely után a hibás alakulás minden hátrányával csakhamar uralkodóvá lesz és tévedésünket feltárja.

Általában azt tartják, hogy a ló a hogy áll, úgy jár. Ezzel annyiban mi is egyetértünk, hogy a hibás lábállású ló határozottan nem járhat hibátlanul, de járhat azért jól arra, hogy mozgási képességét nagyon mondhatassuk; mi több, gyakori az oly eset, hogy a ló szabályosan áll, szabályosan jár, de mozgási képessége azért sok kívánni valót hagy fenn.

Semmi nehézséget sem okoz ennek a magyarázata, ha vissza gondolunk mindazon tételekre, melyeket a fej- és nyakillesztésről, marhát-, ágyék- és faralakulásról szólva, feljegyeztünk.

Ha azt akarjuk eszerint megközelítőleg kideríteni, hogy mekkora munkaképességet várhatunk egy lóól, mindazsal tisztában kell lennünk, a mit eddig tárgyaltunk s össze kell azt vetnünk mindazzal, a mit éppen tárgyalandók vagyunk, mert egyedül a végtagok szabályos vagy szabálytalan állásából, vagy egyedül a ló előkelei származásából, tápláltságából, életerejéből stb. megközelítő becslést is csinálunk lehetetlen.

A gyakorlatban mindenekelelt nyugalomban szokás a lovat megnézni s az egész szervezet alakulásából, milyenségéből szokás következtetést vonni arra, hogy vajjon minő szolgálatra lehet legalkalmasabb a kérdéses ló; nevezetesen, hogy vajjon fajtájánál, szervezeténél, nagyságánál, természeténél fogva gyors, avagy lassú mozgás, kis, vagy nagy teteményképesség várható-e tőle.

Mi a használat szerinti beosztást e tejezet után fogjuk tárgyalni, azért itt a lovat, mint lovat először is nyugalomban, aztán szabadon mozogva s végre megfelelő szolgálat közben (nyereg alatt, kocsi előtt) képzelve fogjuk mozgásra nézve tárgyalni, számításán kívül hagyva e helyen a verseny útján való összehasonlítást, melyet szintén más helyen fogunk megbeszélni.

Igy tekintve és így vizsgálva tehát először is a nyugodtan álló lovat, azt találjuk, hogy annak teste rendes körülmények között mindig a 4 végtaggal, mint valami oszlopokkal egyenlő fokban és mértékben van alátámasztva.

Említettük tárgyalásunk folyamán, hogy annál erősebben áll a ló, minél rövidebbek (az egész test magasságához képest) ezek az oszlopok s minél nagyobb a négy lábuk által határolt tér (a támasztó felület). Önként érthető, hogy még erősebben állana a ló, ha végtagjai nem szögletekben hajlott, hanem egyenes oszlopokat képeznének, csakhogy, mipt tudjuk, ezen oszlopok nem annyira a támasztásra, mint inkább a menésre rendelvek s erre a célra tökéletesebben vannak szerkesztve, mint a támasztás céljaira.

Vannak, a kik azt mondják (Hoffmann stb.), hogy a ló, ha áll, leggyakrabban 3 lábton támaszkodik (lásd a 232. ábrát I., II., IV-nél). Ez igaz akkor, mikor a ló färadalmat pihen, vagy ha egyik vagy másik lábát nyugtatja. A vizsgálatra kiállított egészséges, ép és figyelmes ló azonban négy lábton áll és pedig, ha végtagjai szabályos állásúak, úgy, a mint azt a 232. ábra III-nál mutatja. Ugyanígy áll majdnem kivétel

nélkül az abrakoló és állva alvó ló, nemkülönben az a ló is, a melyet éppen takarítanak, vagy a melyik valamely (pl. a tartó lánczczal stb.) játszadozik.

Minden rend és szabály nélkül csak az oly lovak állanak, a melyek betegnek, sánták, elcsigázottak stb.

Ha most már általában előfadjuk azt, hogy a *ló úgy jár, a hogy áll*, akkor a mozgásra nézve mindenekelőtt két szabályt lehet felállítani és pedig:

1. hogy sík talajon mind a négy végtag egészben és minden járásnemnél, az ingamozgás irányában és formájában kell hogy előre vitessék s

2. hogy minden járásnemnél a paták megfelelő magasra kell hogy emeltessegen s előre minél messzebb kell hogy kitévessenek.

Szükséges mindez azért, hogy a mozgás tetszetős is, de különösen hogy biztos és kiadó lehessen.

Hogyha azonban mindez nem forog fenn némely kiváló mozgású lónál, nem következik, hogy ez szabályképpen ne vétecsék s egyedül az attól eltérő forma és minőség nagysága fog dönteni a felett, hogy dacára a szabálytól való eltérésnek, a ló csak kisebb-nagyobb mértékben hibás járásúnak mondassék s kevesebb értékűnek nyilváníttassék, vagy épp oly értékűnek tartassék.

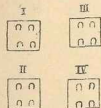
A mi a főbb mozgásnemeket illeti, a lónál azok a következők:

1. a lépés,
2. az ügetés s
3. a vágatás.

Mint látni fogjuk, léteznek a mozgásnak más mellékformái is, a főbbek azonban éppen a felsoroltak.

Egyetértünk azokkal, a kik azt mondják, hogy a ló ezen 3 mozgásneme egy törvényen alapszik, azon t. i., hogy mozgás közben a test az egyensúlyából minden mozzanatnál és minden mozgásnemnél kiközlendetik s abba ismét visszahelyeztetik. Ez az egyensúlyvesztés és fel-lelélés majdnem kivétel nélkül a hátsó és mellső *elengoldati lábak* között megy végbe, mint azt tüstént látni fogjuk.

Minden egyes láb különben, mozgás közben két művelet végrehajtására hivatott, t. i. abban a pillanatban, a melyben a láb a földre tétezik, megkezdődik a testsúlynak az alátámasztása; az így alátámasztó láb felett ez a súly aztán előre kimozdítatik s egy bizonyos kimozdulási fokon túl a másik láb által támasztatik alá s mozdítottat előre tovább. Épp így felülva hordoztatik és tolatik tovább a testtűly a hátsó végtagok által is s e közben áll be az, hogy a két egyoldali láb (a jobb mellső és jobb hátsó vagy bal mellső és bal hátsó) csak kivételesen (poroszkálás alkalmával) van egyszerre terhelve, hanem rendszeren terhelve van egyszerre a két diagonális láb (a jobb első és bal hátsó, vagy a bal első és jobb hátsó) vagyis abban a pillanatban, a melyben az egyik láb a terheltetés alól felszabadul, a másik megterhelődik s mikor ez szabaddul fel, ismét az első s illetve felülva a többiek terhelődnek meg. A 2 ik művelet eszerint a felszabadult lábának a művelete és abban áll,

232. ábra. Állás képletei.

hogy az előre dülő testtel ő is előbbre kerül, de sőt önmagában is előbbre vitetik, majd a földre tétezik s megkezdődik ismét az a művelet, melyet elsőnek jelezünk.

Égészsen helyesnek találjuk ennélfogva ama beosztást, hogy a végtagok tevékenysége 8 főmozzanatból áll, t. i. a *felvezetésből, a felemelésből, a meghajtásból, az előrevetésből, a letetésből, a feszítés vagy ki-nyújtásból, az alátámasztásból vagy súlyviselésből és a súlynak előre dülésétől s illetőleg tolásából, lokálásból.*

Ezek a mozzanatok időtartam és nagyságra nézve a lépés és ügetés lónál meglehetősen egyformák mind a négy végtagon; a vágatás és ugró lónál azonban aránytalanul megoszottak és pedig a két hátsó s a két mellső láb között, poroszkáló lónál pedig a két jobb és a két balláb között.

Mielőtt már most az egyes járásnemek külön-külön való tárgyalásába fogoznánk, lássuk, hogy az eddig már névszerint felelített 5 járásnem (a lépés, ügetés, poroszkálás, vágatás és ugrás) közül melyik természetes és melyik nem természetes járásneme a lónak.

A legáltalánosabban elterjedt vélemény az, hogy a műmozgások, meg a poroszkálás kivételével a többi mind természetes mozgásneme a lónak, de vannak, a kik azt állítják, hogy az ügetés sem természetes járásnem ennél az állatnál.

Hát kétséget nem szenved, hogy a vad és pusztai »nyers« ló vagy lép, vagy vágat s olykor ugrik. Ez a 3 mozgásnem tehát bizonynyval a legtermészetesebb ez állatnál. Nem tagadjuk azonban, mert hiszen a való életben láthatjuk, hogy az ú. n. szelíd, de még a félvad ménesekben is, nem egy csikó kerül, a mely kedvének nagy voltában a leg-szebb ügetésben tör ki. Nem mernők persze eldönteni, hogy ezt eltanulta szopós korában az anyjától vagy más lőtől, avagy vele született, de inkább arra hajlunk, hogy vele született, vagyis tehát hogy az ügetés a ló természetes mozgásnemei közé tartozik.

A poroszkálásnak ily alapon való méltatásánál még nagyobb »gondolkodóba« esnénk, ha nem tudnók, hogy hazánkban is vannak egész löcsoportok, pl. a Buceacs hegység tövében, Besztercze-Naszódmegyében s a túldoldal Romániában is, melyek már természetükni fogva ilyen *medve- vagy zsiraff-járásiak*, más szóval poroszkálóok. Ez nem zárja ki persze azt, hogy a legtöbb poroszkáló ló e mozgásra be van tanítva, de másfelől el nem tagadható az sem, hogy a legelő lovak nagy része legelés közben — bizonyára egészen akaratlanul — poroszkál és az ügetésnél észlelhető lépésekben megy a füvet rágya tovább és tovább, a mi szintén a mellett szól, hogy még sem olyan nagyon természetellenes mozgásnem a lónál a poroszkálás sem, mint a minőknek sokan feltüntetik.

Hogy a szelíd ló akármelyik vad ősenek nem nagy szüksége lehetett az ügetésre és poroszkálásra, az nagyon valószínű s nem lehetetlen, sőt bátran feltehető, hogy nem is ettől az ősi eredeti, hanem sokkal közelebbi őstől örökölte a ló az ügetési és poroszkálási képességet, mert majdnem bizonyosra vehetjük, hogy a vad ős, ha valamely ellensége szorította, nem trabban, hanem galoppban menekült s az akadályokat ugorva küzdötte le.

Mi eszerint egyedül a műmozgásokat tartjuk a mai lónál mester-ségeseeknek s ezeket a fejezet végén méltatni is fogjuk.

Lássuk ezek után az egyes járásnemeket külön-külön.

I. A lépés (Tritt).

A lépés a leglassúbb járásneme a lónak s habár minden hasznosítású lónál fontos annak minősége, mégis legfontosabb a gazdasági és igás lónál, a mely legtöbbet ezen mozgásnemben jár.

Lépés közben a ló a négy lábát egymás után úgy mozgatja, hogy ha pl. a jobb első lábával kezdte meg a járást, ezt a bal hátsó, emezt pedig a bal első s ez utóbbit végre a jobb hátsó követi, úgy, hogy kemény talajon az ember e mozgás közben egymást követő négy hangot hall, vagyis tehát ezen mozgás közben a ló teste egyenlőközön keresztiszületének megfelelőleg úgy vitétik tova, hogy a test minden fellépésnél két-két ellentétes lábbal támasztatik gyors egymásutánban alá.

Az alált négy hang közti idő mérete nem egyforma azért, mert a két ellentétes láb hangja egymás között hamarabb létesül, mint ezen és a másik két ellentétes láb között; a lépés hangjának a képlete tehát e miatt nem — — — — —, hanem — — — — —.

Egyébiránt a lépésnél azon 8 főmozzanat, melyről már szözlottunk, épp úgy fenforog, mint minden más járásnemnél, azokat azonban a

233. ábra. Lépés mozzanatai.

mozgó lábakon csak úgy szabad szemmel *egyszerre* meglátni nem lehetséges. Sőt azt, hogy miként és hogyan követi az egyik láb ezen mozzanatait a másik, még kevésbé lehetséges csak úgy pusztá szemmel megítélni, azért újabb időben pillanatnyi idő alatt fényképeket vesznek fel a mozgó lóról, melyek mozgásának egyes szakaszait meglehetősen hűen adják vissza, a mint azt a 233. ábra rajzai feltüntetik.

Ez ábra 1. rajza a bal mellső lábával meginduló lovat az első mozgási szakaszban tünteti fel. Látni lehet ugyanis, hogy a test mellső része a mellső jobb lábón nyugszik, míg a bal hátsó láb előfelé áll s az állat éppén földre akarja azt tenni; a mellső bal láb már fel van véve és meg van hajtva, a hátsó jobb láb pedig félig támasztja, félig már előre dűti a testet.

A 2-ik kép valami csekély idővel később, ugyanazon lóról van felvéve s már azt mutatja, hogy az állat a jobb mellső lábát feszítve, azon a testet részint alátámasztja, részint előre ringatja, bal hátsó lábával szintén támaszkodik, bal mellső lábát a hajlott állapotból éppén ereszteli le a föld felé s hátsó jobb lábát a legnagyobb fokban emelve tartja s éppén készül azt a földre szintén letenni.

A valamivel még később felvevődött 3-ik kép azt tünteti fel, hogy

az állat a hátsó jobb lábát a földre már letette, épp úgy a mellső bal is és pedig hamarabb, mint a hátsó, mert már amazon ringatja a testét előbbre; a mellső jobb láb, mint látjuk, hajtva van s közeledik a földhöz, a hátsó balláb pedig szintén meg van emelve s készül előre a földre lépni, hogy aztán megint mind az a mozzanat ismétlődjék, a mi az 1-ső képen feltüntetve van.

Az a 8 mozzanat, mely e tétel bevezető soraiban említve van, még ilyen moment-fotográfiákon is csak úgy lehet fel könnyűséggel, ha nem vesszük figyelembe egyszerre mind a négy végtagot, hanem csak azt, a mely éppén az első mozzanatban van.

A 234-241. ábrák folytatólagos megtekintése útján látni lehet pl. hogy az 1-ső képen a ló mellső jobb lába a földről éppén fel van véve s egy kissé meg van emelve, a 2-ik képen ez a láb már jobban meg van emelve és meg is van hajtva; még jobban meg van hajtva és már előre van vite a 3-ik képen. A 4-ik képen már ez a végtag éppén a letévedés stádiumában van, az 5-iken pedig már le van vite és ki van feszítve, a 6-ikon már egészen támasztja a testet, a 7-iken előre dűti azt, s a 8-ikon már ismét úgy fel van véve és emelve, mint az 1-sőben.

Mind ezt összesítve, a ló rendes körülmények között a következő képlet szerint lép (l. a 242. ábrát):

Első tempó: mellső bal láb felemelve, mellső jobb letéve; hátsó bal láb éppén letévésben, hátsó jobb letéve.

Második tempó: mellső bal láb éppén letévésben, mellső jobb letéve; hátsó bal láb letéve, hátsó jobb felemelve.

Harmadik tempó: mellső bal láb letéve, mellső jobb felemelve; hátsó bal láb letéve, hátsó jobb éppén letévésben.

Negyedik tempó: mellső bal láb letéve, mellső jobb letévésben; hátsó bal láb felemelve, hátsó jobb letéve. Vagyis szakaszokra osztva ezt, a lassú és rendes lépésű ló nyoma olyan, mint a minőnek azt a 243. ábra I. sorozata feltünteti.

De persze a ló lépése nem mindenkor ilyen, hanem pl. a közepes sebes lépésű olyan, a milyennek nyomaiban a 243. ábra II. sorozata jelzi s a gyors lépésű olyan, a milyennek azt a szóban forgó ábra III. sorozata mutatja.

A mi a végtag emelési fokát és az izületek szögleteinek a lépés közben való hegyesedését és tompulását illeti, erre nézve oly kísérletek, melyek csalhatatlanoknak nevezhetők, nem léteznek; a megfigyelések azonban azt mutatják, hogy lépés alkalmával a mellső végtagok olyképpen lengenek, emelődnék és szögelenek, ahogy ezt a 244. ábra feltünteti.

A gyakorlatban nem nagyon fontos, de különben érdekes kérdés még, hogy melyik lábával indul a ló: vajjon egyik vagy másik első, avagy egyik vagy másik hátsó lábával-e?

Mi megfigyeléseink nyomán azokhoz szegődünk, a kik azt mondják, hogy mikor a ló egyik vagy másik mellső lábát a lépéshez meg akarja emelni, előbb ugyanazon oldali hátsó lábát előbbre teszi s csak aztán emeli fel az ugyanazon oldali mellső lábát, a mint azt a 242. sz. alatti vázlat I. tempója fel is tünteti.

234., 235., 236., 237. ábrn. Lépés mozzanatai.

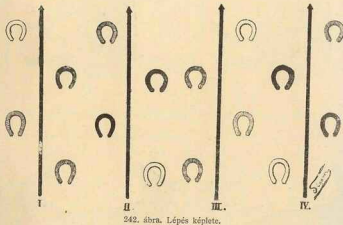

238., 239., 240., 241. ábrn. Lépés mozzanatai.

Ennek oka körülbelül abban keresendő, hogy a mellső végtagok 6 izülete közül (mint azt a 245. vázlatos ábra feltünteti) csak *egy* (a könyökizület), holott a hátsó végtagok annyi izülete közül *kettő* (a csípő- és csánk-izület) nyílik előre.

Az eddig felsoroltak tekintetbe vételével általában *rendesnek* mondhatjuk a ló lépését:

1. ha a négy végtag egymást az idézett sorrendben és időegységben követi;
2. ha nemcsak az egyes végtagok mozgása egyforma, hanem az egyik befejezett lépés a másik befejezett lépéshez hasonló is;
3. ha a végtagok az ingaszerű mozgásból ki nem térnek;
4. ha a hátsó végtagok a mellsők nyomaiba lépnek;

242. ábra. Lépés képlete.

5. ha a végtagok lépés közben elég magasan emelgetnek és eléggé előre kitétetnek;

6. ha a lépések elég gyorsak, biztosak és élénkek;

7. ha lépés közben a törzs túlnagy oldalmozgásokat nem tesz.

Ez utóbbira nézve bizonyos, hogy még a legnormálisabb lépésű lónál is fennforog és a lapockatáján körülbelül 2, a háttájon 5 és a fartájon körülbelül 15 cm-t tesz ki, vagyis a kitérés olyan viszonyt mutat, a milyent a 246. vázlatos rajz feltüntet.

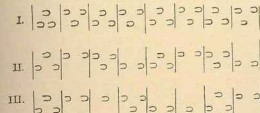
Gyakorlatilag szintén nem nagyon fontos, de egyébképpen érdekes kérdés az is, hogy a végtag patája milyen nagyfokú szög alatt hajlik meg és illetőleg dől előre a felvételnél.

A kísérletek, melyek egy felfelé feszesen csukló nyúlvánnyal ellátott patkóval vitettek véghez (l. a 247. ábrát), azt mutatják, hogy a mellső lábak előre dőlésénél s felvételénél a pata 90—95 fokú szögben

hajlik előre, mozogjon bár a ló lépésben, ügetésben avagy vágatásban, sőt éppen a lépésnél találtatott a 95 fokot is meghaladó szöglet.

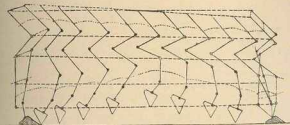
Az előbb esetelt *rendes* lépés határozottan ritka a lónál s az attól való eltérések a következők:

1. *A hosszú vagy túllépés.* Ez abban áll, hogy a hátsó végtagok patái a mellső paták nyomaiba nem lépnek bele, hanem azok elébe lépnek, vagyis túllépik azt. Ez létre jön, ha a válszög és hátsó térd magasan

243. ábra. Lépés nyomok.

emeltetnek és előre messze kitétetnek, miközben az ezen részeknél alulkült szögletek erősen megnyílnak. A hosszú alkar és czomb is elősegítik e lépést, mely minden lépések közt — ha egyébképpen is *rendes* — a legkedvezőbbnek mondható. Különösen nagyra becsülendő igazsolvaknál akkor, ha a mellső lábak hátraállítottságával, vagy a hátsó

244. ábra. Végtaglengés.

lábak has alá állítottságával s illetőleg kardállással s patkóba vágással nem kapcsolatos.

2. *A rövid lépés* abban áll, hogy a hátsó végtagok a mellsők nyomai mögött messze elmaradnak.

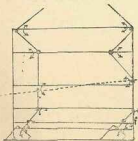
Hosszú hátú és ágyéku s rövid lábú, meg kifáradt lovaknál is gyakori ez a lépés, de rendszeren mégis úgy jön létre, hogy a váll és hátsó térdizület nem nyílik meg kellőképpen, mellette talán a czomb is rövid, vagy elől has alá, hátul pedig hátraállítottság van jelen.

3. *Kötötnek* nevezik némelyek a lépést akkor, mikor az szintén rövid

s nem elegendő szabad. Oka többnyire a kevés mozgékonyaság, vagy a terhelt, zsiros lapoccka és a túlfesztes ízületek, ritkábban a färadtság.

4. *Magasnak, emeltnek* mondjuk a lépést akkor, mikor a ló ízületeit erősen meghajtvá, patáit magasra emeli.

Ha ez a lépés-forma a magasán illesztett nyak és a nagyon megemelt vállizület s nagy fokban kinyitott felkar következménye, akkor határozottan szép, sőt elég terebélyes is, csak-hogy erőpocsékolással jár. Ha ellenben a könyöklizület és mellső térdizület nagyfokú meghajlása folytán, avagy a felkar meredeksége következtében létesül, akkor nemcsak hogy nem elég terebélyes, de (az utóbbi esetben) még a testet nagyobb fokban megrázkódtató is.

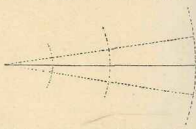
245. ábra. Izületek nyílása.

Luxus lovaknál általában kedvelik ezt a járás-formát s nem ok nélkül, mert igazán tetszetős, csak az a kár, hogy ritka ember nézi meg, hogy az előbbi esetek közül melyik forog fenn, a mit pedig szükséges tudni.

5. *Alacsonyok, csúszónak, macskalépésnek* mondjuk a lépést akkor, ha emeltetik fel a földtől, de meglehetősen messze tetetik ki előre. Sík talajon hátrányosnak nem mondható ez a járás-forma, mert erőpocsékolással nem jár és terebélyes; egyenetlen talajon azonban bizonytalan ez a járás-nem, mert botlásra ad alkalmat.

Az angol telivérek majd mind így lépnek s kiadó mozgásuk részben ebben leli magyarázatát. De persze ezeknél igen kedvező ízületszögletekkel s nagy erőteljességgel kapcsolatos ez a lépés-forma.

6. *Községesnek* nevezik némelyek a lépést akkor, ha a ló lapocckája nagyon kevés mozgékonyasággal bír, a felkar azonban a válszögletben erősen megnyílik, a lábtöben pedig a végtag nagyon meghajtatik. E lépés-formánál a far többnyire ide-oda billen s azért ezen mozgás-forma tetszetősnek, de jónak se mondható, különösen nem mondható ilyenek luxus lovaknál.

246. ábra. A törzs oldalmozgásainak nagysága.

7. *Előkeltő, másként nemes* a lépés akkor, ha bizonyos kimerítéssel szabadon, elegantiával, a végtagok magas és előrenyúló, de nem nagyon gyors hordozásával vitetik végbe. A hajdúságban az ilyet *civilis lépésnek* is hallottuk nevezni. Helyes alkotású végtagokkal s erőteljesen fejlett hátvonallal bíró lovaknál is csak idomítás után szokott az ilyes mozgás-forma mutatkozni.

8. *Elcsúszottnak* mondjuk a lépést akkor, a mikor egyik vagy másik mellső láb azelőtt felvetetik, mielőtt az ugyanazon oldali hátsó láb talajt ért volna. Ez a járásmód átmenetet képez a poroszkálásba.

9. *Megkésettnek* mondjuk a lépést akkor, ha a hátsó lábak a mellsőket nem követik a kellő időben. Ehhez nagyon hasonlít

10. a *sántítás*, mikor t. i. egyik vagy másik mellső beteg láb hamarabb hagyja el a földet, mint az egészséges. Ez utóbbi esetben a test az egészséges láb felé dől, a megkéső lépésnél azonban nem. A sántításhoz szintén nagyon hasonlít

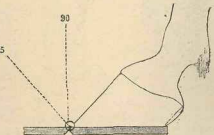
11. az *egyenlőlen lépés*, mikor a ló az egyik vagy másik lábát nem mozgatja oly gyorsan s nem teszi úgy előre, mint a másikat.

12. *Dalolángok* mondjuk a lépést akkor, a mikor a törzs lépések közben elől vagy hátul nagyobb fokú (oldalra vagy előre és hátra irányuló) kitéréseket tesz. Szűk végtagállás és alállítottság esetén leggyakoribb s nagyobb fokban a fej és nyak bólintgatásával fordul elő.

13. *Vonzott a lépés*, mikor nagyobb időbe kerül az egyik vagy másik láb előbbvittele. Tenyészbéna lovaknál gyakori s többnyire *bicsaklással* kapcsolatos.

14. *Toppintó vagy járdaverő* lépésűnek mondják az olyan lovat, a mely különösen hátsó végtagjainak patáit talán rendszeren emeli, de igen gyorsan és nagy erővel bocsátja le és illetőleg toppintja a földre. Vékony, hosszú lábú s nagy, nehéz patájú hintős lovaknál gyakran észlelhető ez a járás-forma.

15. *A patkóba vágó* vagy *parolázó* lépés abban áll, hogy a megkéső mellső végtagok sarkát vagy talpát a siető hátsó végtagok patái útön érik s ráütnek. Némelykor a nagyon rövid testű és hosszúlábú lovak anélkül, hogy végtagjaik késnének, vagy sietnének, paroláznak éppen azért, mert hosszúlábuk és rövid testük. Különben a kardállás és a has alá állítottság, meg a ponyhárs is (mint azt annak idején jeleztek) okot szolgáltatathat a patkóba vágásra.

247. ábra. Patahajlás.

16. *A földön szűk- és*
17. *a földön tágulópis* már tisztán a hibásan álló végtagokból indul ki s abban áll, hogy előbbi esetben a végtagok patái nagyon közel, az utóbbi esetben pedig nagyon távol mozognak egymástól.

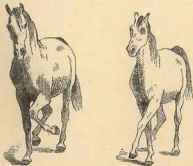
A földön szűk- és a földön tágulópisnak a megbeszélésénél már rámutatunk a hátrányra, mely így létesül, a hegytipró és táncmester állás (árgyalásnál pedig rajz kíséretében magyaráztuk (I. a 117. ábrát)), hogy ily állás esetén a végtag az ingaszerű mozgástól eltérő külön mozgásokat tesz és pedig a földön szűkállás és lépés esetén kifelé, a földön tágállás és lépés esetén pedig befelé (117. ábra B, C).

Ugyancsak szabálytalanul álló végtagok esetén forog fenn:
18. a *talpmutatólépés*, mely abban áll, hogy a ló mellső patáját annyira előre és felfelé, hogy előről tekintve is meglátszik a pata tal-

pának egy része. Hátra hajlott térd és laza boka, meg pártaizület esetén, különösen ha még u. n. dudoros pata van jelen, ez a talpmutogatás a legnagyobb fokú szokott lenni.

19. *Csammagónak, csoszogónak vagy medvélpésűnek* mondjuk az olyan lovat, a mely végtagjait magasra emelni nem lévén képes, azokat közel a földhöz vontatva viszi tovább. Meredek csánkú, hajlott csüdű, lecsigázott lovaknál gyakori ez a lépésnem, mely csúf is és haladásra se való.

20. *Maga alá dolgozó lépésűnek vagy malomtaposónak* mondják az olyan lovat, a mely különösen mellső lábait talán magasra emeli, de nem teszi, vagyis alig teszi előre, hanem úgy rakja maga alá, hogy haladni nem igen látszik. Meredek, rövid lapockájú és rövid alkarú lovaknál észleltük ezt a járást leggyakrabban. Némelyek az így járó lovat *tipegőnek* is mondják.

248. ábra. Hadonászó. 249. ábra. Keresztben járó.

21. *Hadonászó lépésű* az olyan ló, a mely egyik vagy mindkét mellső lábát a térdből vagy könyökből kiindulólág kifelé mozgatja (l. a 248. ábrát). Oka nem ritkán a törzstől nagyon előálló fölkar és hosszú szár. Némelyek nem tartják csúf lépésnek, mi azonban annak tartjuk, mert hogy egyszersmind hátrányos is, az önként érthető.

22. *Keresztben járó lépésűnek* mondatik a ló akkor, ha mellső végtagjait egymás elé rakja, vagy nagyobb fokban a bal patájával oda lép, a hová a jobbal kellene lépnie és megfordítva (l. a 249. ábrát) Ez a járásforma csúf is, de nagymértékben bizonytalan is, e mellett bokázásra nyújt alkalmat s a lovat gyorsan fárasztja.

23. *Kasaklépésűnek* (s *csöbörbehágónak* is) nevezik az olyan lovat, a mely hátsó végtagjai egyikét vagy mindkettőjét gyors felrántással emeli s teszi le. Mint a csontpókok tárgyalásánál említettük, ennek oka valószínűleg a rejtett pók.

24. *Forgósnak* vagy *löttyögőnek* nevezzük a lépést akkor, mikor a hátsó lábak, a koncziület lazassága folytán ide-oda-löttyögötve vitelenk előre.

25. *Kaszás* vagy *kaszólépésű* végre az olyan ló, a mely hátsó lábait alig emelve, kifelé mozgatja. Oka többnyire a kelletnél kevésbé mozgékony koncz és czombizület s olykor a rejtett vagy látható csontpók. Hogy lassúbb és nehézkes az ily lépés, azt alig szükséges mondanunk.

A mi most már a lépés nagyságát és gyorsaságát, szóval jószágát illeti, bizonyos mindenekelőtt, a mint már azt jeleztük is, hogy a szabályosan alkotott végtagoktól várható a legjobb lépés. Csak nagyon jól alakult lapockza, föl- és alkar s koncz, czomb és csánk esetén lehet a lépés elég nagy, elég gyors, szóval jó; sőt mint láttuk, befolyást gyakorol arra a fejfézés, nyakillesztés és faralakulás is.

A lépés nagysága egyébiránt a végtagok hosszától s illetőleg azon szögletek nagyságától is függ, melyek alatt a lábak kinyújtás alkalmával meghosszabbodhatnak, de mindenek felett a lépés nagysága attól függ, hogy mennyire vihetők a lábak előre. S pl. a mellső lábaknál a vállszög és alkar, a hátsó lábaknál a térd és czomb tárgyalásánál eszetelünk a viszonyokat és feltételeket, melyek erre nézve fennforognak. Tagadhatatlan aztán, hogy a lépés nagyságára a használati mód, az ütműnés, a megterheletés, a munka időtartama stb. is lényegesen befoly, úgy, hogy egy és ugyanazon lónál is e tekintetben nagyobb különbségeket tapasztalhatunk.

A lépés gyorsasága, vagyis a haladás aztán önként érthetőleg nagyon is függ a lépés nagyságától, de nem függ kizárólag csak attól, hanem attól is, hogy egy bizonyos idő alatt egymásután több vagy kevesebb lépés tétetik-e? Bizonyos aztán, hogy a nagyot lépő és gyors egymásutánban lépő ló nagyobb utat tesz meg egy bizonyos idő alatt, mint a kisebbet és lassabban lépő, de az is bizonyos, hogy az előbbi több izomerőt használ fel ugyanannyi idő alatt, ugyanakkora úton és megterheltség mellett, mint az utóbbi. Mert arra, hogy az egyes lépések egymást gyorsan kövessék, gyorsabb, vagyis egy bizonyos idő alatt több izom-összehúzóásra van szükség.

Önként következik ebből, hogy a nagyot lépő s mellé még gyorsan lépő ló reánk nézve előnyösebb, mint a gyorsan lépő, de kicsit lépő ló s persze még kevésbé előnyös a kicsit lépő és lassan lépő, mert ennek erőfogyasztása csekélyebb ugyan, de annak mekkorasága még sincsen arányban a végzett munka (a hátrahagyott út) nagyságával.

A jó lépő ló egy kilométer hosszú út körülbelül 10 perc alatt hátrahagy; már nagyot lépő és gyorsan lépő ló az, a mely ezt az utat 9 perc alatt teszi meg; ha $\frac{1}{2}$ vagy 1 percczel kevesebbe kerül a lónak ezt az utat megtenni, akkor már igen kitűnő lépésűnek mondható.

A katonalótól megkívánják, hogy egy perc alatt 140 lépést, vagyis 56 bécsi ölet tegyen, a mi 116 méternek, 10 perc alatt pedig 1160 méternek (vagyis 160 méterrel több, mint egy kilométernek) felel meg.

Különb az is meglehetősen bizonyos, hogy a jól lépő ló más járásmekben is jó mozgású, holott megfordítva, gyakran azt tapasztaljuk, hogy sok ló ügetésre szorítva csakhamar 'felvág', vagyis vágatásba kezd, vagy lépésből tüstént ügetésbe csap át megint.

Mindezekből eléggé világosan kitűnik már most, hogy miért fontos minden lónál a lehetőleg szabályos lépés, miért fontos pedig kiválólag a gazdasági munkás lónál.

Nem hagyhatjuk el e tételt a nélkül, hogy a *hátrálásról*, az *uszárról*, a *hegy-küszönről* és a *hegyről való leereszkedésről* is meg ne emlékezzünk.

A *hátrálás* — mely mozgásnemre a lónak igen gyakran szüksége van — többnyire szintén lépésekből áll s ugyanolyan, csak hogy fordított végtagmozgásokkal vitetik véghez, mint az előre menet.

Ez a mozgásnem távolról sem mondható a lóval nem születettnek, de a gyakorlatból azért eléggé ismeretes, hogy a legtöbb lovat nem kis fáradsággal kell arra megtanítani. Hogy aztán a hátrálni is jól tudó ló csak előnyünkre lehet, azt bőven magyaráznunk igazán fölösleges volna.

A mi az *uszárt* illeti, az határozottan veleszületett képessége — és

pedig nem is eléggé becslhető képessége a lónak, ha meggondoljuk, hogy pl. hadjáratok alkalmával mi minden függhet attól.

Úszás alkalmával különben a ló lépő és ügető mozgásokat tesz a lábával s a lovas alatt többnyire úgy elmerül a teste, hogy csak az orra látszik ki a vízből.

Őseink példáját, kik maguk is tömlőkkel úsztak s lovaikat is így úsztatták, éppen az előbb említett elmerülés kikerülése céljából, nem ártana mindannyiszor, a hánször szükséges, követni.

A hegyre küszbási vagy mászási képesség is a lóval született s pl. hegyvidéki lovak e tekintetben éppúgy, mint a hegyről való leereszkedésben is, sokszor bámulatos dolgokat művelnek.

Általában felveszik, hogy az 5 fokú lejtő számba vehető akadályt nem képez a ló előtt se felfelé, se lefelé; de már a 10 fokú, különösen a 16 leereszkedésé elé, nem kis nehézséggel gördít. A 15 fokú meredek a ló által csak nagy nehézséggel küzdhető le, 20 fokon felüli meredek pedig általában leküzdhetetlennek vétetik.

Mi a magunk részéről, az igaz, hogy keresztül-kasul, de nem egy oly határszéli hegyet másztunk meg molkány lóval, a mely 30, sőt 35 fokú hajlással meredt a vízszintes föl.

Ez alkalommal a lovat következőképpen láttuk mozogni:

a) *hegynek fel* a ló a fejét megszegte, nyakát meghajtotta, mellső lábait hajtás után alig feszítette és hasa alá rakta, hátsó lábait csak kis fokban hajtotta s erősen feszítette s leggyakrabban a poroszkáláshoz közeledő lépésben mozgott;

b) *a hegyről le* a ló a fejét és nyakát megemelte, mellső lábait alig hajtotta, de minden lépésnél erősen nyújtotta; hátsó lábait a csánkban nagyon meghajtva, hasa alá téve mozgatta s egyenlőden, nagyon óvatossá lépésekben ereszkedett lejjebb és lejjebb.

Katonai szempontból véve tehát a 20 fokon túli emelkedés lehet, hogy leküzdhetetlen, de a ló közönséges használatának a szempontjából nemcsak ez, de még a 35 fokú is megmászható az arra való, gyakorlott lóval, sőt a szabadjáratú mozgó ló, mint azt a vulkáni havasokon láttuk, oly meredeket mászik meg, a melyekre csak a kecske merészkedik.

II. Az ügetés. (Trab. Trott.)

Ez a mozgásnem már gyorsabb, mint a lépés s abban áll, hogy a két-két ellentétes láb egyszerre mozgattatik, vagyis: a jobb mellső a bal hátsóval, a bal mellső pedig a jobb hátsóval egyszerre emeltek fel és tértetik le, minél fogva ezen járásnemnél rendszeren két hang (dobogás) hallható.

Azok a mozzanatok, melyeket a lépés tárgyalásánál említettünk, e mozgásnemnél is megfigyelhetők; de szintén csak moment fotografiai útton mutathatók ki elég szemléltetőleg azok a mozgás szakok, melyek ezt a járásnemet a többiből megkülönböztetik.

A jobb első és bal hátsó lábával közönséges rövid ügetésnek eredő lovon (mint az a 250. ábra 1-ső rajza mutatja) azt látjuk nevezetesen, hogy mellső jobb lába fel van véve és fel van emelve, a hátsó jobb lábát pedig éppen letenni készlül; mellső ballába feszítve van s így ez,

mint a hátsó balláb e pillanatban a testsúlyt viseli. Az ábra 2-ik képén már a ló mellső jobb lábát erősebben meghajtotta s előbbre vitte, hátsó jobb lábát már letette s avval a testet részint támasztja, részint még mindég feszült, de már előre hajlott mellső ballában tovább ringatja, hátsó ballábát már előbb felemelte s éppen letenni készlül. E mozgási szakban tehát a bal mellső és a jobb hátsó lábakon nyugszik a test s illetőleg azok segélyével düttetik és löketik előre. Az ábra 3-ik képe abban a mozgási szakban tünteti fel a lovat, melyben annak előre és fellokótt teste a levegőben függ. Mint ezen a képen látni lehet, a ló egyik végtagja se érinti a talajt, hanem a jobb mellső és a bal hátsó éppen közeledik ahhoz s a végző momentumban (4-ik kép) már a földön van, hogy aztán a másik oldalon megkezdessék ugyanaz a mozgás-menet, a mely ezen negyedik szakasban bevégeződött, vagyis a mely az 1-ső képen feltüntetett mozzanattal megkezdődött.

Eszerint az ügetőmozgásnak van egy momentuma, a melyben a ló végtagjai nem érintik a földet, vagyis egy pillanat, a melyben a ló teste a levegőben függ. Ezt a rövid ügetésben mozgó lónál vajmi nehéz meglátni, valaminthogy azon 8 főmozzanati is, melyet már többször említettünk s a

250. ábra. Ügetés mozzanatai.

lépés tárgyalásakor szintén moment-fotografiákkal érzékítettünk, leginkább az u. n. *igen hosszú*, vagy *nagyon nyúlt*, máskép *versenyügetésnél* figyelhető meg legjobban.

Határozottan élesebb megfigyelés tehetség kell ahhoz, hogy ezen gyorsabb mozgásnemnél minden mozzanatt észrevesszések, s még a pillanatnyi fényképeken is *egy végtagot* szükséges figyelemmel kísérnünk, hogyha kellőképen tájékozódni akarunk.

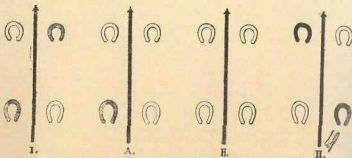
A 251—256. ábrák egymásután való megtekintése meggyőző benünket mindenekelőtt arról, hogy a bal mellső és a jobb hátsó lábával induló ló a másik két diagonális lábán áll s mikor ezeken a testét előre dönti (1-ső kép), már bal mellső lábát *felvette és fel is emelte* a földről; a 2-ik képen a ló ezen bal első lábát már jobban is *meghajtotta és illetőleg előre vitte*; a 3-ik képen ez a láb a letévedés stádiumában van s ekkor függ a ló teste a levegőben; a 4-ik képen ugyanazon láb már *le van téve és ki van feszítve*, az 5-ik már a hátsó ellentétes lábbal közösen *támasztja*, a 6-ikon pedig *előre dönti* a testet a hátsó jobb lábbal közösen, mely ekkor már lökést készlül adni a testnek, hogy az, mint előbb, egy pillanatra megint a levegőben függjön és illetőleg *virvódjék* előbbre.

Ugyanezen menete a mozzanatoknak a mellső jobb lábra nézve már a 2-ik képen feltüntetett mozzanattal megkezdődött és mint látjuk, folytatódik s képsorozatunkon nem is ér még véget.

A közönséges ügetés képlete ennél fogva — patkó nyomokban feltüntetve — a következő (l. a 257. ábrát).

Ha a ló a bal mellső és a jobb hátsó lábával indul:

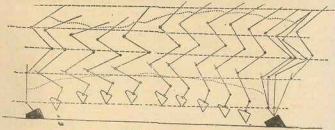
Első tempó: mellső bal és hátsó jobb láb nincs a földön, mellső jobb és hátsó bal a földön van.

257. ábra. Ügetés képlete.

Második tempó: mellső bal és hátsó jobb láb a földön van, mellső jobb és hátsó balláb nincs a földön.

Ilyen ügetésnél más tempó nem igen különböztethető meg, de versenyügetésnél a következő két tempó esik az előbb jelzett kettő közé.

258. ábra. Végtaglengés.

A) tempó: hátsó balláb a földön van, a többi lábak nincsenek a földön.

B) tempó: egy láb sincs a földön.

A mi a végtagoknak ügetés közben való lengését, emelési fokát és szögellését illeti, arra nézve a 258. vázlatos rajz nyújt tájékoztatást.

Az ügetés, mint az már az eddigi tárgyalatból gyanítható, minőségére nézve általában négyféle, t. i. rövid, közép hosszú, hosszú vagy nyúlt és igen hosszú vagy nagyon nyúlt, másnéven versenyügetés.

A röviden ügető ló hátsó patái a mellsők nyomait el nem érik, hanem azok mögött maradnak; a közép hosszú ügető ló ellenben hátsó

patáival a mellsők nyomaiba hág; valamivel túl lépi aztán mellső nyomait a hosszán vagy nyúltan ügető ló s tetemesen (gyakran 2—2½ méterrel is) túllépi a versenytrabban mozgó ló.

Önként érthető, hogy a trabnák mindezen minősége egyaránt felettérn biztos járásmód, de a többi között éppen a versenyügetés fásasztja ki leghamarabb és legnagyobb mértékben a lovat, hanem aztán ez is a legkiadóbb, leghaladóbb ügetés.

Hogy egyébiránt akármelyik ügetési forma jó lehessen, ahhoz mindenkéltül erős és hosszú izmokkal bőven ellátott és egyébképpen szabályos hátsó végtagok, meg erőteljes, szabadmozgású lapoczkák szükségesek, melyek az előre való kilépést minél nagyobb fokban lehetővé tegyék.

Különbö a mozgás-művelet véghezvitelének milyensége szerint az előre bocsátott formákon kívül megszozták különböztetni még:

1. a tömör ügetést (németül Rückentrab), midőn a mozgás a hátizmok erős igénybevétele mellett történik, nevezetesen úgy, hogy azok megfeszítése közben a test mellső része felemeltetik, így a súly kiváldan a hátsó végtagokra összpontosíttatik s lehetővé tétetik a mellső résznek nemcsak a minden irányban való szabad mozgás, kitérés és fordulás, hanem az első végtagoknak a legnagyobb mértékben való kinyúlása, térelőlése is különösen azáltal, hogy a hátsó végtagok erősen meghajtva a has alá rakatnak s maguk is nagy tért ölelnek. Az így ügető lóra mondja az orosz és az amerikai, hogy »összeszedte magát« s ezt az ügetést nevezi a német is más szóval »Gesammelten Trabgang«-nak. S így kell ügetnie tulajdonképpen minden jobb hátilónak, vagy szekeres és hirtős lónak, eltekintve attól, hogy magasan vagy alacsonyán mozgassa-e aztán mellső lábait; de persze az ilyen ügetési módot a ló csak idomítás útján sajátítja el s természetesen felettérn ritkán fordul elő.

Ezen ügetési formának majdnem egészen ellentéte:

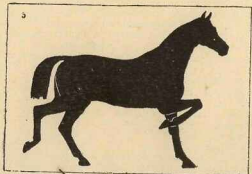
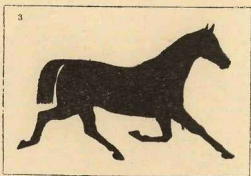
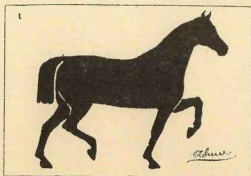
2. a laza ügetés vagy csomótrab (németül Schenkeltrab), melynek végrehajtása közben a ló hátizmaait alig veszi igénybe, de annál inkább hátsó végtagjait, melyeknek izületeit e mozgásformánál nagyfokban feszíti. Magától értetik, hogy ez utóbbi ügetésforma — minthogy a törzsnek legnagyobbfokú előrelökése hiányzik — nem lehet oly kiadó, oly tértelőelő, mint a másik, de bizonyos, hogy kevesebb erőfelhasználással is jár, vagyis ily ügetésben hosszasan képes a ló kitartani, hanem aztán ez a mozgásforma bizonytalanabb is, mint amaz. Legjobban jelzi a tömör ügetés fásasztó voltát az, hogy hosszasan így ügető s fáradni kezdő lovak laza ügetésbe esnek s abban folytatják mozgásukat.

A kettő között a haladásra nézve fenforgó különbség eléggé szembe szökő, ha megmondjuk, hogy a leghíresebb, leggyorsabb ügetők kivétel nélkül tömör trabban mozognak, vagyis ügetés közben csakugyan »összeszedik« magukat.

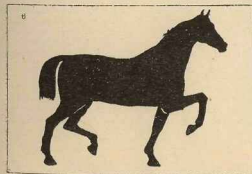
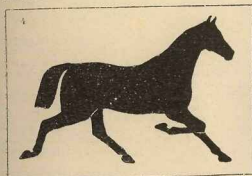
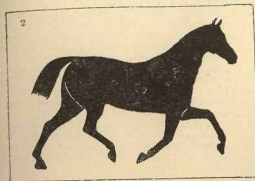
Vannak, a kik megkülönböztetik:

3. a virgonca,
4. a minta vagy mustra és
5. a repülő trabot.

Ezek egymáshoz abban hasonlítanak, hogy tömör ügetések s hogy végrehajtásuk közben a ló hátsó patáival a mellsők nyomán túllép és egy bizonyos pillanatban mind négy lába a levegőben leng.

251., 252., 253. ábra. Ugetés mozzanatai.

254., 255., 256. ábra. Ugetés mozzanatai.

A *virgoncs ügetés* vagy másként kedvteléssel végrehajtott trabbolás (Freudentrab) leggyakrabban szabadjában ügető, vagy izgatott lovaknál észlelhető s határozottan nagyon tetszetős mozgásforma, mely előkelően emelt fővel és nyakkal, szépen összeszedett törzsszel, magasan tartott farokkal s nagyon emelt végtagokkal vitétik véghez.

A *mastra trabolást* többnyire mesterségesen felizgatott lovaknál látjuk s azt tapasztaljuk, hogy ezen — az előbbihez egyébként hasonló ügetés — nem állandó, vagyis többnyire csak akkor üget úgy a ló, ha a kupecz jelen van, a ki különféle fogásokkal az ilyen mozgásformára lovat csak rákényszeríti.

A *repülő ügetés* végre nem más, mint egy oly ügetésforma, a melynek szemlélése közben az a momentum, mikor egy végtag se érinti a földet, nagyon feltűnik. Csak nagyon jól idomított, kitűnő trabbolóknál látjuk szépen kifejlődve ezt a »repülő« képességet s közönségesebb lovaknál egyáltalán nem találkozunk vele.

Már majdnem kivétel nélkül minden szakíró említi és megkülönbözteti:

6. a *szürő* vagy *bökö* ügetést (Stechender Trab) és

7. a *tüsz* vagy *tüsdelő ügetést*, másként a *kemény trabbot* (Steppengang, Harttrab).

Az előbbi formánál a ló mellső lábait nem emeli nagyon magasra (azért nézetünk szerint magyarosabb volna *alacsony ügetésnek* nevezni), az utóbbi formánál pedig a könyök és térdizület tetemes meghajtsásával igen magasra emeli a ló lábait (s azért ezt véleményünk szerint magyarosabb volna *magas ügetésnek* mondani).

E két ügetésforma elbírálásánál figyelembe kell venni azt, hogy az alacsonyan ügető ló igen gyakran, de nem mindig teszi a lábait eléggé ki és előre s megfordítva, a magasan ügető ló majd mindég nagy tért ölelőnek tűnik fel, holott gyakran »maga alá« szedi nagyon felemelt lábait, vagyis többnyire lassabban halad, mint az alacsonyan ügető; de határozottan »feltűnőbb«, hogy ne mondjuk: tetszetősebben mozog ez, mint amaz;

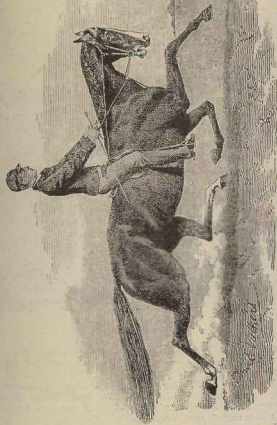
8. *lebegőnek*, *úszónak* nevezik az olyan czombtrabot, a melynek végrehajtása közben a törzs nagyon kis hullámszerű rázkódattással vitétik és löketik tovább a végtagok által. Az így ügető lóra mondják, hogy a »hátrá tett pohár víz ki nem locsog«; a mi persze »nagy mondás«, mert a tény az, hogy az így ügető lovon az ülés rendkívül kellemes. Kár aztán csakugyan, hogy ez az előny, a kevés térélelés és bizonytalanság által, mely ezen ügetésformánál fennforog, meglehetősen megnyírható.

Ennek majdnem ellentéte gyanánt állíthatjuk oda:

9. a *kutya trabot*, mely rövid és rázó. Így »kutyagolva« különösen gyenge és hibás mellső testrészszel bíró lovak akkor szoktak mozogni, mikor őket a rajtuk ülő gyorsabb lépésre ösztökéli. Alig is lehet aztán valami kellemetlenebb és bosszantóbbat képzelni e tekintetben, mint egy oly lovat, a mely társaságban más lovakkal és lovasokkal, gyorsabb lépés helyett ilyen kutyagolásra vetemedik;

10. az *egyenlőtlenség* és

11. az *elstettség* az ügetésnél is éppúgy előfordul, mint a lépésnél; éppúgy találkoznak lovak, a melyek a földön szűken, a földön tágan ügetnek, vagy *keresztben*, *forogva* és *csammogva* trabolnak.

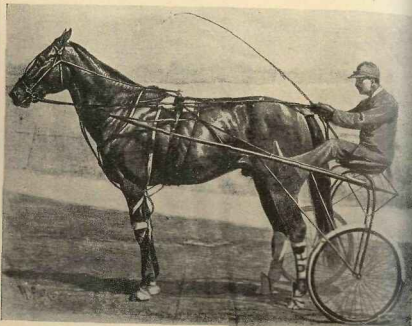

Ezek a hibás ügetésformák szintén a lépésnél említett okok folytán jönnek létre s épögy bírálandók meg, mint ott.

Meg szokták még különböztetni:

12. a *igyekvő ügetést*, a melynél szembe tűnik, hogy a ló szeretne, de nem képes haladni; felemlítik továbbá némelyek

13. a *repülő poroszbalást*, mely az ügetésnek egy átmeneti formája s abban áll, hogy trabolás közben a jobb és ballábak mozognak együtt

260. ábra. Cresceus.

s beáll e közben egy momentum, mikor mind a négy láb a levegőben van. Némelyek ezzel egynek tartják, de mi határozottan különbözönek találjuk;

14. a *három létsű ügetést* (Dreischlag), vagy magyarosan *kelepélést* (Kleppergang), mely a hibás trabbolások közé tartozik és abban áll, hogy egyik mellső végtag vágatási aktióban mozog, a két hátsó pedig és a másik mellső üget. Végre ideszámítják

15. a *spanyol lépést* (Spanischer Tritt), mely azonban nem más, mint *rövid ügetés*, melynél a diagonális lábak igen magasra emelhetnek s kifeszítve egy pillanatig mozdulatlanul tartatnak, azután gyorsan a

földre tételnek. Mi nem tartjuk ezt természetes, hanem mesterséges mozgásformának, de itt említjük, mert többen természetes ügetési módnak mondják.

A mi már most a gyorsaságot illeti, a melyet a ló ügetés közben kifejt, az meglehetősen nagy határok között mozog.

Közönséges ügetők 1 kilométernyi egyenes utat kevesebb, mint 5 percz alatt nem igen tesznek meg. Nagyon jó ügető már az a ló, a melyik ezt a távolságot 3 percz alatt hagyja hátra. Már kiváló versenyrabból kell, hogy az a ló legyen, a mely egy kilométert 2 percz alatt fut be, s meglehetősen unikumszámba megy, a mely ezt 1 és 1/2 percz alatt megteszi.

Több, igazán érdekes adat áll rendelkezésünkre, ezek közül legyen szabad a következőket ideiglatnunk.

Egy *Maxy Cobb* nevű amerikai ügető egy angol mértföldet (1809 méter) 2 percz és 13 3/4 másodpercz; *Phallas* ugyanannyit 2 percz és 13 3/4 másodpercz; *Fay Eye* ugyanannyit 2 percz 10 másodpercz; *Maud* ugyanannyit 2 percz 8 3/4 másodpercz alatt futott be. Ezekhez képest tehát a világhírű *Dexter* (l. a 259. ábrát), mely 1809 métert 2 percz és 18 másodpercz alatt futott be, meglehetősen eltörpül, sőt *Maud*-hoz képest még a szintén világhírű *St. Julien* is, mely 1809 métert 2 percz 11 1/4 másodpercz alatt hagyott hátra, magyarul mondvá szintén csak »kis miska«, habár ez a *St. Julien* nevű amerikai ügető ugyanazon alkalommal *egy másodpercz alatt 12 és 1/2 méternyi utat tett*, a mi ha meggondoljuk, hogy a legkiválóbb futó lovak egyike *Eclipse* (l. a 186. ábrát), versenygalopban az egy kilométert egy percz alatt tette meg, valóban bámulatra méltó ügetési képességnek mondható.

Katonalótól nálunk ilyen tétéményt persze távolról se kívánnak s megelégszenek, ha az ügetve egy percz alatt 300 lépést tesz, vagyis 120 bécsi ölet (t. i. 227 5 métert) halad.

Újabb időből a felsoroltaknál jóval erősebb rekordok is ösmeretesek, ami kitűnik a következő összeálltásból.

Az alább jelzett években a megnevezett lovak az angolmértföldön (1809 méter) a kitett rekordokat érték el.

1810. Névtelen sárگا	2 : 48 1/2 percz
1849. Pelham	2 : 28
1853. Highland-Maid	2 : 27
1859. Flora Temple	2 : 19 3/4
1867. Dexter	2 : 18
1874. Goldsmith-Maid	2 : 14
1878. Rarus	2 : 13
1879. St. Julien	2 : 12 3/4
1890. St. Julien	2 : 11 1/4
1880. Maud S.	2 : 10 3/4
1884. Jay-Eye-See	2 : 10
1884. Maud S.	2 : 09 3/4
1884. Maud S.	2 : 09 1/4
1886. Maud S.	2 : 08 3/4
1891. Sunol	2 : 08 1/4
1892. Nancy Hanks	2 : 07 1/4
1892. Nancy Hank	2 : 05 1/4
1892. Nancy Hanks	2 : 04
1894. Alix	2 : 03 3/4
1900. The Abbot	2 : 02 1/4

1901. Cresceus	2 : 02 ³ / ₄ perc
1901. Cresceus	2 : 02 ¹ / ₄ "
1902. Cresceus	1 : 59 ³ / ₄ "
1903. Lou Dillon	2 : 06 ³ / ₄ "
1903. Lou Dillon	1 : 58 ¹ / ₂ "

A javulás tehát a rekordban 93 év alatt 50 másodperc. Oly vívmány, amely az amerikai trotter tenyésztőjének és idomítójának dicséretére válik. A 2 perczet először elhagyó Cresceust az itt levő 200-ik ábra tünteti fel.

III. A vágatás. (Galop.)

Ez a mozgásnem, mint ismeretes, a többi között a leggyorsabb és lényegileg abban áll, hogy a hátsó végtagok a testet a támaszul szolgáló mellső végtagokon előre dőltek s lökik úgy, hogy mindaddig, míg a lábak a lökés után megint talajt érnek, a test a levegőben leng. Vágatás közben a test ferde irányban jobbra vagy balra mozgattatik tova úgy, hogy előbbi esetben a jobb, utóbbi esetben pedig a bal mellső láb lapoczkája van előbbre helyezve s vele maga a végtag is előbbre vive. A mikor tehát azt halljuk mondani, hogy a ló *jobbra vágott ki*, azt kell értenünk, hogy *jobbra vágat*, vagyis jobb első lába az »előmunkás«, ellenkező esetben pedig a bal.

Ha azután az így vágatató ló pl. körben mozogva ezen »előmunkás« vagy »kivágott« lábára forog, vagyis jobbra kivágyva jobbra jár körben, mozgását *rendes jobbra való vágatásnak* nevezük, ha ellenben pl. jobb lábával vágott ki s mégis bara jár, vagy járatik körben, akkor azt mondjuk, hogy a ló hamisan vágat.

Az ilyen »hamis« vágatás egyébiránt az egyenes irányban való mozgás alkalmával is fennforoghat, mikor t. i. a ló pl. a jobboldali testrészzel vágat s mégis a ballal halad előre és megfordítva.

A szabadon mozgó lovakra nézve általában felveszik, hogy többnyire *balra vágatnak*, s azért ezt természetesebbnek tartják. A magunk részéről ezt a nézetet nem oszthatjuk s határozottan azt állítjuk, hogy vágat a ló szabadjában is hol jobbra, hol balra, aszerint, a mint ezen mozgásnem megkezdésének pillanatában egyik vagy másik végtagja van a súlyviselés alul felszabadulva s csak az oly lovak szeretnek lehetőleg mindig egy oldalra vágatni, a melyeknek ezen oldalai végtagjaik gyengébbek vagy rosszabbak.

Majdnem általában azt tartják továbbá, hogy a vágatás egyes ugrásokból áll, melyek egymást gyorsan *követik*. Mi azt tartjuk, hogy igenis ugrásokból áll, de ezek egymást nemcsak követik, hanem *egymásba folynak*, egymásba észrevétlenül átmennek.

Az ugrás tárgyalásánál majd látni fogjuk, hogy annak egyes befajezett szakaszai között nyughelyek vannak, holott a galopnál ilyen »holt helyeket« felfedezni nem lehet.

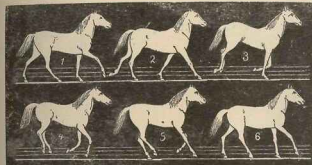
Am lássuk.

A vágatni készülő ló, mint az a *261. ábra* 1-ső képe feltünteti, ha jobbra vág ki, akkor jobb mellső lábát felemeli, a jobb hátsó előre teszi s a bal hátsóval az egész testet a bal mellső lábón előre ringatja. A második momentumban (2-ik kép) már mellső jobb lábát letette s

másik két földön levő lábán a testet a hátsó bal lábbal nagyobb erővel már előre lökte, úgy, hogy a harmadik momentumban (3-ik kép) csak a támaszó mellső jobb láb van a földön, a negyedik momentumban pedig (4-ik kép) ez is a többivel együtt a levegőben van s csak az ötödik momentumban (5-ik kép) ér a ló hátsó lábával, majd pedig a többivel is talajt, hogy azután megszakadás nélkül ismét megkezdődjék a 6-ik kép posztója után a művelet, a melyet az 1-ső kép mutat.

A közönséges galopnál eszerint az ugrások nagyon is úgy követik egymást, hogy teljesen összefolynak s csak az alább említendő versenygalopnál tűnnek az egyes ugrások jobban a szembe.

Ennél a mozgásnémenél eszerint egy rövidebb és egy hosszabb keresztmozgást lehet megkülönböztetni; a jobbra vágatásnál t. i. a hátsó bal és a mellső jobb láb közötti vonal képezi a *nagyobbik* és a hátsó jobb és mellső bal láb közötti a *kisebbik* keresztmozgást; a balra való vágatásnál pedig megfordítva.

261. ábra. Vágatás mozzanatai.

A szerint aztán, a mint a galop *rövid, hosszú vagy versenygalop* (Kariére) ezen keresztmozgások nagysága és egymásközi tartama változik, a mint az a jelzett formákban vágatató lovak dobogásából és patanyomairól meg is lehet itélni.

Észleléseink után itélve, ez idő szerint határozottan osztanunk kell azok nézetét, a kik azt mondják, hogy :

1. a természetes vagy közönséges, máskép vadászalopban mozgó ló három lábdobogást hallat, melyek közül kettő a diagonális mellső és hátsó, egy pedig a szintén diagonális mellső és hátsó pata topanásától ered; osztanunk kell :

2. hogy az u. n. hosszú vagy iskola-galopban mozgó ló 4 hangot ad patáival, melyek tehát külön-külön egy-egy patától erednek s végre :

3. hogy a versenygalopban (Kariére-ben) mozgó, magyarosan a *futó* vagy *iramodó* ló két (ritkán egymást nagyon gyorsan követő 4) hangot ad patáival, melyek tehát a két mellső és a két hátsótól közösen vagy ritkább esetben, szintén a négy végtagtól külön-külön erednek.

1.

2

3

4

262., 263., 264., 265. ábrn. Vágatás mozzanatai.

5

6

7

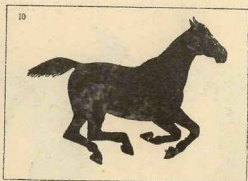
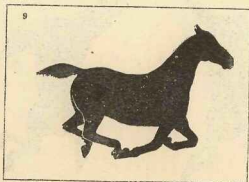
8

266., 267., 268., 269. ábrn. Vágatás mozzanatai.

Hogy ez miként jön létre, azt már részben láttuk, részben a 262-271. ábrák megtekintéséből, melyek egy versenygalopgrást 10 momentumban tüntetnek fel, láthatjuk.

Ez ábra 1-ső képe a levegőben függő lovat ábrázolja s e pillanattól kezdve követi addig, a míg összes végtagjaival minden mozzanatot elvégezve, ismét a (10. képen) úgy lebeg, mint az első képen.

270., 271. ábra. Vágtatás mozzanatai.

Látni lehet ezeken a moment-fotografiai képeken, hogy a kezdő pillanatban (2-ik kép) történik a hátsó bal lábbal az első, az ezt követő pillanatban (3-ik kép) a hátsó jobb lábbal a második, azután (4-ik kép) a mellső bal lábbal a harmadik és végre (6-ik kép) a mellső jobb lábbal a negyedik koppintás, melyek ha gyorsan követik egymást, két dobogással lesznek, ha pedig valamivel lassabban, akkor 3 koppanást adnak olyformán, hogy a két hátsó végtag (3-ik kép) egyszerre, a két mellső

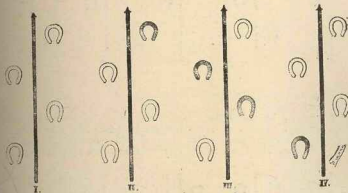
végtag pedig (4-ik és 6-ik kép) külön-külön dobbantanak, vagy úgy, hogy a bal mellső és jobb hátsó dobbant egyszerre.

A vágtatás képlete ezek szerint meglehetősen komplikált, aszerint, a mint avval a rövid, a hosszú, vagy a versenygalopot kívánjuk fel-tüntetni; vagyis ezeket egy kalap alá vonni, csakugyan elhibázott dolog volna.

Eddigi észleteink alapján mi a következő képleteket vagyunk hajlandók felállítani.

A) *Rövid vágtatás jobbra (I. a 272. ábrát):*

1. tempó: mind a négy láb a levegőben.
2. tempó: mellső jobb láb a földön, a többi a levegőben,
3. tempó: mellső bal és hátsó jobb láb egyszerre a földön, mellső jobb emelkedőben és hátsó bal letevőben,
4. tempó: hátsó bal láb a földön, a többi a levegőben.

272. ábra. Vágtatás képlete.

B) *Hosszú vagy iskolagalop jobbra (273. ábra):*

1. tempó: mind a négy láb a levegőben,
2. tempó: hátsó bal láb a földön, a hátsó jobb letevőben, a két mellső a levegőben,
3. tempó: hátsó jobb láb a földön, hátsó bal felemelőben, mellső bal letevőben, mellső jobb a levegőben,
4. tempó: hátsó jobb már felemelőben, hátsó bal már a levegőben, mellső bal már letéve, mellső jobb már letevőben,
5. tempó: mellső jobb már a földön, hátsó bal már letevőben, hátsó jobb láb már a levegőben, mellső bal már felvevőben.

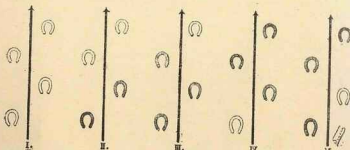
Ehhez egészen hasonló, csak hogy gyorsabb ütemű és a két mellső s két hátsó láb között váltakozó dobbanású a négy ütéses, vagyis rövidebb versenygalop, melynek ugyanis következő a képlete:

C) *Rövidebb versenygalop jobbra (274. ábra):*

1. tempó: mind a négy láb a levegőben,
2. tempó: mellső jobb a földön, a többi a levegőben,

3. tempó: mellső bal láb a földön, a többi a levegőben,
 4. tempó: hátsó jobb láb a földön, a többi a levegőben,
 5. tempó: hátsó bal láb a földön, a többi a levegőben.

Ehhez azután az egészen sebes versenyalop abban hasonlít, hogy a két mellső és két hátsó láb szintén együtt mozog, de már egyszerre is dobbant, a következő képlet szerint:

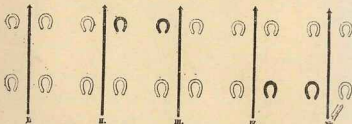

273. ábra. Vágtatás képlete.

D) Sebes versenyalop (karriére) (275. ábra):

1. tempó: mind a négy láb a levegőben,
 2. tempó: a két hátsó láb a földön, a két mellső még a levegőben,
 3. tempó: a két mellső láb már a földön a két hátsó már a levegőben.

A mi a végtagoknak a galop közben való lengését, hajlását és szögélését illeti, arra nézve a 276. és 277. vázlatos rajz nyújt tájékoztatást.

274. ábra. Vágtatás képlete.

az előbbi, t. i. a mellső, utóbbi pedig a hátsó lábak lengéseit tüntetvén fel egy galopugrás közben.

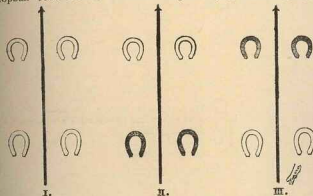
Az eddig tárgyaltak mellett határozottan fontos kérdésnek kell jelezni azt, hogy különféleképpen galopírozó ló mekkora tért hagy hátra egy-egy befejezett mozgásszak után? A mérések, melyek röviden és hosszan vágtató, meg rövid versenyalopban és karriérében mozgó lovak patányomai között tétettek, azt mutatják, hogy:

1. a két mellső és a két hátsó lábának egymástól távolra mindegyik galopformánál egyforma.

2. a hátramaradó mellső és az ezek elébe ugró hátsó végtagok közti távolság annál nagyobb, minél sebesebb a galopforma,

3. az előre lökést végző hátsó végtagok nyomától annál távolabb esik az előre nyuló mellső végtagok nyoma, minél nagyobb volt a galopugrás. (Braun.)

A lassúbb galopformáknál a diagonális végtagok közti nagyobbik átmérő körülbelül 3-szor akkora, mint a másik két diagonális láb közötti kisebbik átmérő s versenyalopnál ez az utóbbi körülbelül 1,70, az előbbi pedig 4 méter, úgy, hogy egy egész galopugrás közben a ló körülbelül $5\frac{3}{2}$ egész 6 méternyi tért hagy hátra, némely kiváló versenyló többet is. Így pl. a világhírű *Eclipse* 1 perc alatt ilyen versenyalopban 1000 métert, a szintén világhírű *Flying Childers* pedig egy

275. ábra. Vágtatás képlete.

perc alatt állítólag 1506 métert hagyott hátra. Ez utóbbi egy kissé mesésnek látszik, de középszámítással a legsebesebb karriérében a ló 1 perc alatt 800—900 métert mindenesetre képes megtenni.

Katonalovaktól persze ennyit nem kívánnak s nálunk megelégszünk, ha a ló *könnyű galopban*, 1 perc alatt 450 lépést tesz, vagyis 180 bécsi ölet (341 métert) halad; *karriérében* pedig ha ugyanannyi idő alatt 750 lépést tesz, vagyis 350 bécsi ölet (568,8 métert) halad.

Ha most még egyszer szemügyre vesszük és illetőleg összegezzük és kibővíjük a vágtatásnak már eddig felsorolt formáit, recapitulálónkban a következő eredményre jutunk:

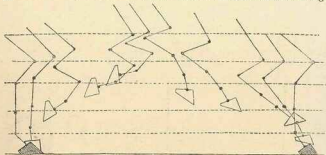
1. minden vágtatás jobbra vagy balra történik s e szerint jobbra galopírozó a ló, vagy balra, a szerint, a mint teste így, vagy amúgy helyezkedik részutason előre. A megnevezés az »előre dolgozó« egyik vagy másik mellső láb szerint történik;

2. a galop rövid vagy hosszú; sebes vagy igen sebes, a szerint, a mint a végtagok egymást a mozgásban lassabban vagy gyorsabban s

egy vagy más formában követik. A ló mozgási sebességének a netovábbja az u. n. futás, iramodás vagy legsebebb verseny-galop (karriére);

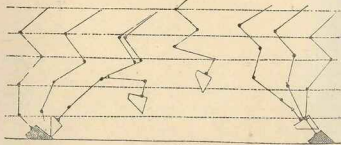
3. a vágatás hamis, mikor a test nem arra löketik előre, a merre az »előmunkás« mellső láb mozog, vagyis mikor pl. a jobbra vágatásnál nem a bal, hanem a jobb hátsó láb hagyja el utoljára a talajt.

Akkor is hamisnak mondjuk a galopot, ha a lovas pl. úgy ül és úgy vezet, hogy a ló balra vágatasson s az mégis egész rendszeren ugyan, de jobbra vágat;

276. ábra. Végtaglengetés.

4. galopnál is fenforoghat az az eset, hogy a hát izmai csekélyebb mértékben vannak igénybe véve s a mozgás inkább a végtagok által hajtatik végre — *csomógalop, laza vágatás; tömör vágatás, hálgalop* aztán az, a melynél a hát és a végtagok összhangzólag egybe működnek. Háti lovaknál ilyen vágatást keresünk;

277. ábra. Végtaglengetés.

5 a földön szűken s a földön tágan való vágatás is elfordul; az egyenlőtlen ritkában, a túlsietett soha.

Hogy aztán ez a mozgásnem valamennyi között — az ugrást sem véve ki — a lóra nézve a legfárasztóbb, az önként érthető, s valóban csak percekben beszélnünk »nagy stylű vágatás«-ról, »szép galop«-ról, »bámulatos iram«-ról, »nagyszabású karriére«-ről stb.

IV. Az ugrás (Sprung).

Szorosabb értelemben véve az ugrást nem mondhatjuk járásnemnek, minthogy az rendszerint egytelencgű befejezett mozgás-művelet s s abban áll, hogy a ló lovassal vagy anélkül testének súlyát meghajtott hátsó lábaira helyezve, mellső végtagjait a súlyviselés alól fölszabadítja, mellső testrészt ezekkel együtt felemeli és hátsó lábaival s far és hát izmai segítségével fel és előre löki.

Ezen fel- és előre lökés fokához képest meg lehet különböztetni a magas és a távol ugrást, melyek egy bizonyos mértékig együttesen is végrehajthatók.

Magas ugrás alatt egymagában azonban azt kell értenünk, hogy a ló testét valamely magasabb tárgy fölött inkább a magassági irány-

278. ábra. Ugrás.

ban löki át; távol ugrás alatt pedig, hogy azt inkább hosszúsági irányban, egy már nem magas, de széles vagy hosszú akadályon veti át.

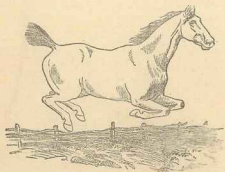
A lehető legmagasabb akadályon nem gyors futás közben, hanem leginkább álló helyéből képes a ló legbiztosabban áttenni magát, ellenben a távol ugrásra előnyös, ha a ló sebes mozgás közben hajtja végre azt, mert minél nagyobb fokú előre repülésben volt a test, annál messzebb juthat az ugrás befejezte után.

Magasra ugró lovak majdnem kivétel nélkül olyképpen hajtják meg végtagjukat, a mint azt a 278. ábra feltünteti s midőn már a levegőben függnek, olyképpen szedik hasuk alá, a hogy azt a 279. ábra mutatja. Az ilyen ugrást *szarvas ugrásnak* nevezik. Kisebb magasság átugrásakor a ló hátsó lábait nem mindég szedi hasa alá, vagyis az akadályt kinyújtott hátsó és meghajtott mellső lábakkal úgy ugorja át, a hogy a 280. ábra feltünteti; egészen alacsony akadályon pedig mikor nem szükséges magasan; csak távol ugornia, mind a négy lábát kinyújtva ugrik keresztül.

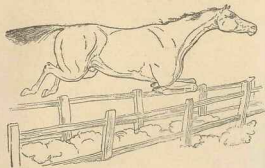
Minden ugrás megkezdésekor tehát a két mellső láb hagyja el elő-

szőr a földet, aztán a két hátsó láb, leugrásakor azonban 4 és illetőleg 5 eset lehetséges, t. i.:

1. hogy a két mellső láb egyszerre ér először talajt;
2. hogy a két hátsó;
3. hogy a négy végtag gyorsan egymást követőleg;
4. hogy a 4 láb egyszerre s végre
5. mely ritka, hogy három lábra esik a ló.

279. ábra. Szarvas ugrás.

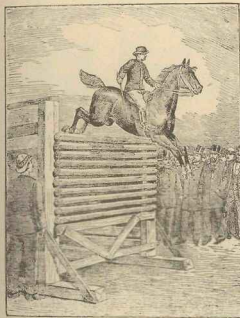
280. ábra. Ugrás.

Ezek közül felettén bizonytalan, mikor a két mellső végtag ér először talajt, már biztosabb, mikor a két hátsó; még biztosabb, mikor a négy végtag egyszerre.

A mi a magasságot és távolságot illeti, melyen a ló magát ugorva áttenni képes, az nem mondható valami nagyknak. Három méter széles árok és egy méter magas szilárd akadály pl. már olyan gátat képez, a melyen csak igen jól ugró lovak képesek magukat túltenni. Kivételek

mindenesetre vannak s magunk tudunk esetet, mikor egy szabadjában mozgó Gidrán csikó két egymás mellett levő 1 és $\frac{1}{2}$ méter magas korlátot átugrott, s láttunk egy fogarasi kanczát, a mely lejtős partról a 3 és $\frac{1}{2}$ méteres patakot átugorta. Amerikában 1891-ben egy Ontario nevű ló 2 méter magas gátot ugrott át. (L. a 281. ábrát).

Ujabbban Amerikában keltett nagy feltűnést egy ló a magas ugrásban és pedig Heatherbloom nevű, mely 2 méter és 49 centiméter magas korlátot ugrott át. (Lásd 282. ábra.) Távlugrásban feltűnő

281. ábra. Ontario.

rekordja volt Ludovika akadémiai tiszthelyettesek lovainak. Ezek állítólag 7 méter távolságot ugrottak át; ezekre azonban erősen rálicsített egy Chandler nevű ló, mely Leamingtonban (Angliában) állítólag 11.284 méter távolságot ugrott át.

Szintén nem mondható külön járásnemnek, hanem csak egy mozgásformának az *agaskodás*, mely tulajdonképpen az ugrás kezdetéből, vagyis abból áll, hogy a ló mellső végtagjait megemelve, a hátsókra áll. Ez, a mely szükséges, pl. hágó mennél a fedezés pillanatában, oly

főlöles, sőt káros máskor, mert a mellett, hogy a hátsó végtagok túlerületnek, lovas és ló annak is ki van téve, hogy hanyat esnek. Egyébiránt az ilyen egyszerű ágaskodás éppúgy, mint a hátsó két láb-

282. ábra. Heatherbloom.

bal való kirúgás egészen természetes mozgásforma a lónál, s az utóbbi rendszeren védelmi szempontból hajtatik végre s csak ritkábban rossz szokásból vagy pusztán kedvtelésből. Jól táplált, fiatal virgoncz állatok szoktak úgy szabadjában eképpen kirúgni.

V. A poroszkálás (Pass. Zelterschritt).

Jeleztük, hogy ezt a járásnemet is természetesnek kell tartanunk, habár a lovak úgy általában, csak kivételesen mozognak így.

Ezen, az ügetésnél lassúbb, a lépésnél gyorsabb mozgásnem abban áll, hogy a két jobb láb együtt és egyszerre s a két bal szintén együtt és egyszerre mozog, a következő képlet szerint (283. ábra):

1. tempó: a két jobb láb a levegőben, a két bal a földön,
2. tempó: a két jobb láb a földön, a két bal a levegőben.

Mint hogy a zsiraf, teve, láma, sőt a medve természetes mozgását is ilyen járásnem képezi, némelyek a poroszkálást (mely nem valami találó kifejezés) teve- és medve-járásnak is mondják.

Önként érthető, hogy az ilyen egyoldali végtagmozgással a törzsek nagyobb fokú ide-oda ingása együtt jár, de ez az ingás, jobban mondva ringás, a lovon ülőre nézve távolról se kellemetlen, azért régebben divatban is volt nők és kényelmes öreg urak számára a lovakat poroszkálásra betanítani. Minthogy a poroszkáló a hátsó lábaival rendszeren a mellsők nyomán túllép, ezt a mozgásformát meglehetősen haladónak lehet mondani, de bizonytalansága is — különösen egyenetlen talajon — meglehetősen nagy.

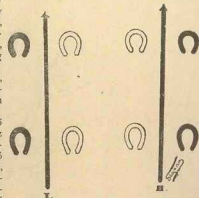
Oroszországban úgy tanítják már fiatal korában poroszkálásra a lovat, hogy egyoldalú lábait a legelőn úgy kötik össze, hogy ha a mellsők

mozog, az ugyanazon oldali hátsó is kénytelen legyen vele mozogni. Amerikában ellenben a poroszkálástól úgy szoktatják le az ügetésre hivatott lovat, hogy mellső patáira ölom- vagy rézsúlyokat kötnek, hogy az a túlgyors mozgást megakadályozza. Ezt egyébiránt oly ügető lovaknál is alkalmazzák, a melyek mellső lábaikkal vágatásba szoktak kitörni akkor, mikor a hátsó lábak még mindig ügetnek. (L. a 260. ábrát.)

Ebből egyébiránt látható, hogy a poroszkálás az elcsietett lépésbe tulajdonképpen átmenetet képez.

A poroszkálással elérhető gyorsaságot a mi illeti, az gyakran igen tetemes s nemcsak attól függ, hogy a hátsó lábak a mellsők elé lépnek-e, hanem attól is, hogy mily gyorsan követik egymást az egyoldalú lépések. A röviden ügető lóval a jól poroszkáló nemcsak hogy lépést képes tartani, hanem

kitartásban — minthogy a poroszkálás kevésbé fárasztó — többnyire meg is veri azt; de még a legkiválóbb poroszkálók is ritkán képesek akkora gyorsaságot kifejteni, mint a jobb versenyügetők. — Tudunklakk Johnston nevű poroszkáló az 1.600 méter 2'06¹/₄ percz alatt terte meg. Prince Alert azonban állítólag 1:57 percz alatt.

283. ábra. Poroszkálás képlete.

VI. Műmozgások.

Távol áll tőlünk, hogy könyvünkben mindazon műmozgások tüzetes leírására tért szenteljünk, a melyek a műlovarat igenis, de a lótenyésztőt vajmi kevésbé érdeklik; mindazáltal, minthogy az életben az emberekkel való érintkezés közben, de különféle irodalmi művek olvasása közben is nem egyszer találkozunk oly kifejezésekkel, melyek a műmozgások egyikét vagy másikát egyetlen szóval jelölik, anélkül, hogy bővebb magyarázatot adnák: röviden esetelni kívánjuk a főbb mozgásokat, melyekre — mint a nevük is mutatja — a lovat sokszor csak nagy türelemmel, kitartással, ügyességgel lehet betanítani.

Nem értjük itt azon kisebbszerű műmozgásokat, melyekre a lovat könnyűséggel meg lehet tanítani, pl. a fejfel való bókolást, a lábbal való intégetést, hátrdeplést, hátrálást, oldalgást, ágaskodást stb., hanem értjük a magasabb műlovaság szempontjából vett mesterséges mozgásnemeket, melyek a lovakat az igazi tudományossággal képzett idomító, pl. a cirкус számára megtanítja.

A magasabb vagy iskola-műmozgások többnyire a föld felett vitet-

284. ábra. Levade.

285. ábra. Terre à terre.

nek a ló által véghez, vagyis oly mozgásokból állanak, a melyek a valószínűleg különféle módon végrehajtott ugrások.

Ezeknek főbb alakjai a következők:

1. *Levade* vagy *pesade* (284. ábra). Ez a közelítti testrészt emelgetésében áll, miközben a ló hátsó lábain egyensúlyozza magát.
2. *Terre à terre* (285. ábra). Egy galopugrás 2 tempóban, melyek közül egyiket a földre topannó mellső, a másikat az ugyanoda topannó hátsó lábak adják.
3. *Mezair* vagy *fel courbette* (286. ábra) szintén egy ugrás, melyet a ló a meghajtott mellső lábakkal kezd meg s ugyancsak erősen meghaj-

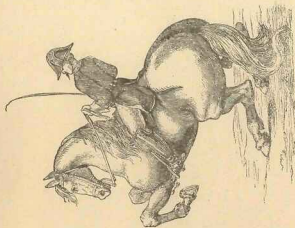
286. ábra. Mezair.

tott hátsó lábakkal gyorsan követ, mind négy lábával majdnem egyszerre esvén vissza a földre.

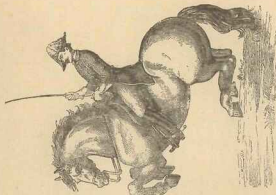
4. *Courbette* (287. ábra). Egy ugrás, melynek végrehajtására a ló mellső lábait feszítve emeli meg, aztán meghajtja, hátsó lábával pedig előlki magát úgy, hogy nem mellső, hanem hátsó lábaira esik vissza.

5. *Croupade* (288. ábra). Egy ugrás, melyet a ló úgy hajt végre, hogy mind a négy lábával egyszerre löki fel magát és egyszerre esik le a földre velük.

6. *Lancade* (289. ábra). Szintén egy ugrás, de már nagyon előre meghajtott mellső vétagokkal és egészen hátra kirügött hátsó lábakkal, melynek patái teljesen hátra vannak irányulva s daczára annak, leeséskor azok érintik először a földet s nem a mellső vétagokéi.

287. ábrn. Croupade.

288. ábrn. Croupade.

7. *Ballotade* (290. ábra). Ez is ugrás és hasonlít a croupadehoz, csak hogy annál a paták a föld felé vannak a talpukkal irányulva, a ballotadenál pedig hátra.

8. *Capriola* (291. ábra). Szintén egy ugrás, de már nagyon előre vitt s meghajtott mellső végtagokkal s a fellökés pillanatában meghajtott, de töstént rá hátrafelé kinyújtott hátsó lábakkal, melyeknek patái talppal felfelé néznek. Ennél a ló a négy lábára egyszerre esik le.

Már nem tartozik a »magas iskolához« a földön végzett különféle műmozgás, a minő pl. a *pirouette*, mely abban áll, hogy a ló álló helyében és pedig körben galoppoz úgy, hogy fara s illetőleg hátsó végtagjai a forgási fixpontot képezik; ugyancsak az »alacsonyabb« iskolához tartozik a *redopp*, mikor a ló nagyon szűk körben (tehát már nem álló

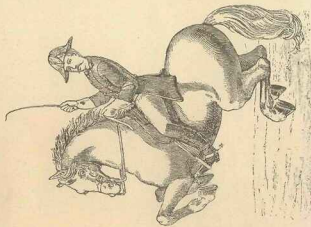

289. ábrn. Lanceade.

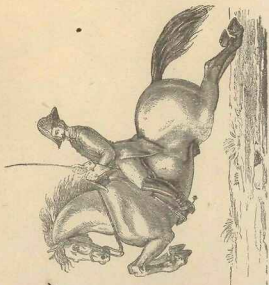
helyében) vágat; oda tartozik továbbá a *piaff*, vagyis az álló helyben való ügetési vagy vágatási mozgások végrehajtása; hasonlóképpen a *passad*, mikor a ló pl. egyenes vonalon jobbra vágat s egy hirtelen fordulással ugyanazon vonalon szintén vágatva jön vissza stb.

Az ezekben felsorolt összes mozgás- és illetőleg járásmeneket tekintve, kétségtelen, hogy használati szempontból különösen a lépés, ügetés, vágatás és olykor az ugrás az, a mely legfontosabb, sőt éppen a hasznostási forma szerint ezek közül is az egyik nyer, a másik veszt fontosságban. úgy, hogy ehhez képest egynémely lónál éppen nem kerestünk pl. ugrási vagy vágatási képességet, más lónál meg kerestünk s egyedül a lépés és részben az ügetési képesség az, a melyet mindenféle lónál tüzetesen méltatunk, vagyis kivétel nélkül mindég fontosnak tartunk.

Lássuk ezek után és ezekkel kapcsolatosan a lovat a különféle haszoncélzók szerint.

290. ábra. Hüllmalda.

291. ábra. Capriolo.

A ló osztályozása a hasznosítás szerint.

önyvünk bevezető soraiban jeleztük már, hogy manap a ló használhatóságának sokoldalúsága, még többoldalúvá vált kívánságok által provokáltatik. A régmúlt idők kivánalmai csakugyan eltörpülnek a maiak mellett; speciálizáló korunk az u. n. »mindenre alkalmas« lovat épp oly képtelenségnek tartja, mint az u. n. universalis genit s nagyon megmosolygja azt, a ki az ő »általánosan használható« lováról beszél. S a ki mélyebben bepillant a dolog mibenlétébe, az ezt a mosolyt egészen jogosúlnak fogja mondani.

Nem is szükséges példának okáért a versenylovat és az igáslovat szembe álltanunk; elégséges két kocsislovat, pl. a hintós- és szekereslovat a hasznosítás tekintetében szemügyre vennünk, hogy azonnal meggyőződjünk, miszerint egészen más kívánalmak azok, a melyek az egyikhez, és mások, a melyek a másikkhoz köttetnek s illetőleg okszerűen kötendők.

Égészen indokoltnak kell tehát tartanunk azt, hogy a ló a hasznosítás szerint mindenekelől két nagy csoportba sorozatik, t. i. a *nyerges-* vagy *hátúlovak* és a *kocsis-* vagy *hámos-lovak* csoportjába s célszerűnek kell mondanunk azt is, hogy ez a két csoport több alcsoportra osztatik; czélszerű ez nemcsak magának a hasznosításnak a szempontjából, hanem tenyésztési szempontból is, mint az különösen akkor fog kiderülni, a mikor a tenyészcélről és a tenyésztendő állatok kiválasztásáról leszen szó.

E helyen a külemtani ismeretek végén és a fajták ismertetése előtt csak oly módon foglalkozunk eszerint evel a tétellel, a mily módon azzal foglalkozni éppen szükséges azért, hogy egyfelől az eddig tárgyaltak megfelelő befejezést, az ezután tárgyalandók pedig tájékoztató bevezetést nyerjenek.

Hazánk viszonyainak tekintetbe vételével, hasznosítás szerint meg lehet különböztetni:

I. A *hátú* vagy *nyergeslovakat*, névszerint:

1. a versenylovat,
2. a vadászlovat,
3. a luxuslovat,
4. a könnyű katonalovat,
5. a nehéz katonalovat,
6. a podgyászfordó lovat.

II. A kocsis- vagy hámos-lovakat, névszerint:

1. a hintóslóvat,
2. a könnyű szekereslővat,
3. a nehezebb szekereslővat,
4. az ágyús- és szekereslővat,
5. a gazdasági igáslővat,
6. a nehéz igáslővat.

1. *A verseny- vagy futólónak*, mely akadályverseny és sikverseny ló lehet, napjainkban kettős a feladata, t. i. tenyésztési szempontból véve minél kitűnőbb félvéreket produkálni, a turf szempontjából pedig, minél korábban s minél biztosabban minél több pénzt keresni.

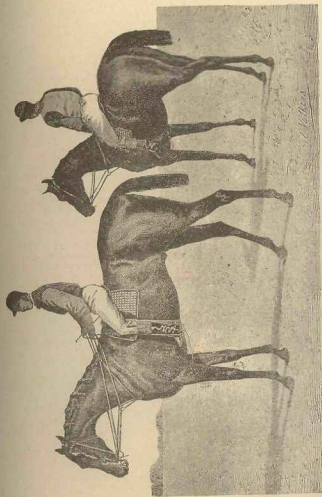
E kettős feladatot annak idején a megillető helyen fogjuk beható tárgyalás alá venni, itt csak azt ecseteljük, hogy minő kívánalmak kötettenek az ilyen versenylóhoz, mely rendszeren nem más, mint egy-egy angol telivér (*l. a 292. ábrát*).

A legfőbb kívánalom, mely hozzá köttetik, az, hogy a lehető leg-
rövidebb idő alatt hagyjon hátra egy bizonyos távolságot, vagyis futás-
ban minél nagyobb sebességet s akadályok esetén minél nagyobb biz-
tosságot fejtsen ki. Ha e mellett hibátlan testalkotású, hát jó, ha nem,
hát az se baj. Az általános nézet ez, a mi nézetünk azonban más. Mi
a versenylovat nem mint ilyen, hanem mint telivért tekintjük, a mely-
nek igenis kettős a feladata, t. i. képességét a versenyek alkalmával
kimutatni, hanem aztán jó félvéreket is nemzeni.

Gyorsaság, akadályt nem ismerő biztosság és kitartás, a legnagyobb
fokú energia s bizonyos — hogy úgy mondjuk, az önrzetben, akarát-
ban nyilvánuló — szellemi fölény az, a melyet mi egy lótól kívánunk,
a mely hivatva van minden más hasznosítású ló tökéletesbítésére akkor,
a mikor mint nemesítő, javító vagy átalakító tenyésztőanyag igénybe
véteik. De aztán hogy mint ilyen minél több biztosítékot nyujthasson,
elengedhetetlennek tartjuk másodsorban, hogy az a »gőz«, melyre az
előbbieken rámutattunk, a mennyire csak lehetséges, *hibátlanul össze-
alkotott gépre hasson*, vagyis tehát a versenyló testének minden részlete
úgy legyen szerkesztve, hogy az ne csak az elfogadott lótest szépség-
fogalmaival, hanem a *célszerűség és tartósság* fogalmaival is össze legyen
egyeztethető.

Mert hiszen ha csak pusztán arról volna szó, hogy egy kanca
ivadékában nem a *gépet*, hanem csak a *gőzt* kell tökéletesbíteni, bátran
eltekintethetnénk az ilyen telivér hibás testrészeitől; de az a gyakoribb
eset, hogy a tenyésztő nemcsak vért, de sok egyebet is át akar plántá-
lni egyidejűleg kanczái ivadékaiba s éppen az teszi kétségbejövővé a
dolgot, hogy a hibás testalakulású telivér, vérével hibáit is átülteti a
leghibátlanabb kanca utódjára is!

Mi ennél fogva elengedhetetlennek tartjuk telivérnél a kitűnő szármá-
zást, a lehetőleg hibátlan testet, a bebizonyított tehetséget s egymagá-
ban ezek akármelyikét nem tartjuk elégségesnek arra, hogy az avval
dicsekedő telivért jó tenyésztőanyagként mondhassuk. Mert hogy egy
minden tekintetben lehető tökéletesen összealkotott telivér ló több biz-
tosítékot nyujt kitűnő félvérek előállítására, mint egy nem úgy alkotott,
azt senki sem fogja kétségbe vonni, legyen bár individuális po-

292. ábra. Versenylóvak. Flying Dutchman és Vogliour.

tentia, vagy a vér potentia, vagy a vér aristokráciájának a híve és apostola, avagy bármiféle más egyének a követője.

Hogy aztán úgy az, a jelképesen használt »göz«, mint a szintén képtelenen használt »gép« minő legyen hát a versenylónál, azt annál kevésbé szükséges e helyen bőven esetenlünk, mert külentani tárgyalásunk közben itt-ott már rámutattunk s az angol telivér ló leírásánál még bővebben is rá fogunk mutatni. Néhány rövid megjegyzést azonban itt se mellőzhetünk, névszerint először is azt, hogy a tökély nagyon magas fokán álló idegrendszerrel kell bírnia a versenylónak, hogy mindaz a folyamat és művelet, mely szervezeteiben — különösen munkájában — végbe megy, úgy mehezen végbe, a mint mi kívánjuk, hogy végbe menjen; másodsorban vérkeringési és légzési készülékeinek is oly magas fokú fejlettségüknek kell lenniök, a milyennel más lovak nem rendelkeznek; harmadszor izom-, in-, szalag- és csontrendszerük fejlettsége se szabad, hogy alanti fokon álljon, különben a »gype« s a tenyésztés céljainak megfelelni képes nem leszen. Röviden: versenylótól megkívánjuk, hogy nagy legyen (160—170 vagy több cm.); előny, ha vállszögének az ülgumójától való távolsága nagyobb, mint a marnak a földtől magassága; a hosszú mar, terjedelmes far és jó kötés elengedhetetlen; megkívánjuk továbbá, hogy végtagjainak felső részletei, melyek téréllésre hivatják, hosszúkák, izmosak, ízületeik pedig szilárdak legyenek és inkább hegyesebb, mint tömpább szögletben egyesüljenek; megkívánjuk, hogy mellkasa nagy terjedelmű, hasa pedig — ez a holt súly — aránylag kicsi legyen. A könnyű kis fej, hosszú alatt tűzött nyak előny. A jóindulat a készség minden erejét az utolsóig megfeszíti, nagyra becsülendő az ilyen lóban épp úgy, mint az engedelmesség és bátorság.

Az a készség, önértet és akarat, melyet említettünk, meg se mérhető szerepet, különösen verseny alkalmából (de a döntő pillanatan játszik, mikor a ló cél előtt a lovas biztatására (abban gyakran anélkül is) utolsó erejét is megfeszítve, csakugyan »nem hagyja magát.« E nélkül — ki merjük mondani — számba nem vehető küzdő a ló, a melyet akármelyik rosszabb versenyfél is legyőz, ha ugyan birja szívvel, tüdővel és lábbal épp úgy, mint az a jobb ellenfél.

A ki ezt a tisztán szellemi tulajdonát a lónál tagadásba veszi — s vannak ilyenek — az nem látott még soha igazságot, a mely egyetlen ostorlegyintés nélkül, pusztán a kocsis biztató szavára, tiszzer-hűször is nekidűl a kimozdíthatlan terűnek s térdre esik sokszor s újra kezd a húzást mégis, nem úgy, mint egy másik ló, a mely gyakran alig számbavehető ilyes akadály leküzdése esetén kéréllhetlenül, biztathatatlannal felmondja a szolgálatot. Hogy a nevelés, az idomítás is sokat tehet e tekintetben, azt nem merjük vitatni, de hangsúlyozzuk, hogy csak az ily önfeláldozó készségű ló igazán jó ló, rejtőzések már most az a készség vagy képesség bárhol s létesüljön bármiképp.

Azért időztünk e kérdésnél hosszabban, mert tudunkkal ennek a megvitatását eddig senki fel nem vette s ha a telivérnél valamit, ezt mindenesetre olyannak tartjuk, a mi érdemes arra, hogy ezután nagyobb figyelemmel kísértessek, tanulmányozzassék s a tenyésztésben számításon kívül ne hagyassék.

Egyébként a versenylő formáit és alakulását illetőleg utalunk a ló

alappómjáról és méreteiről szóló fejezetre, hol Kincsemnek, ennek az eddig leghíresebb versenylónak méretei és ábrája közölve vannak s utalunk az angol telivéről, mint fajtáról szóló fejezetre.

A versenylovak csoportjába volna sorozható az *ügetőversenylő* is, mely ez idő szerint nem annyira mint tenyészanyag, hanem mint hasznosnégyn szerepel s hazánkban eddig nem bírt nagyobb tért hőditani.

Ily versenyek, mint ismeretes, majdnem kizárólag Orlov és amerikai traber, meg az angol telivérek között folynak le s az ily lovakhoz egyetlen — de azután elengedhetetlen — kívánalmat szokás kötni, t. i. a lehető legkiválóbb verseny-trabló képességet, melynek testforma és származás s minden más tulajdonság alárendeltetik.

Habár igaz, hogy a jó angol telivér e tekintetben is utólrhetetlen, hazánk érdekében levőnek tartanók az ügetőversenylőnek melegebb felkarolását s mint tenyészanyagnak kiterjediebb méltatását, mert Oroszország, Amerika, Franciaország s újabb időben Ausztria, azt hisszük eléggé mutatják, hogy a példa méltó a követésre.

2. A vadászló (Hunter) arra van hivatva, hogy lovasát a vadászatok alkalmával a kopók s illetőleg a róka, nyúl vagy szarvas nyomán változatos minőségű s különösen akadályokkal is bíró talajon sokszor több óran keresztül biztosan hordozza. Ez a hivatás oly képességeket kíván, a melyek csak a különösen erre a célra tenyésztett és idomított lóban lehetnek jelen, vagyis a ló hasznosításának tehát az ilyen használat egy különleges minőségét képviseli.

Nem lehet tagadnunk, hogy a zömökebb, erősebben fejlett csontozati anyag telivér, különösen ha akadályversenyeket végzett, kiváló vadászlovak képez; de minthogy ily alkalmakkor van a ló leginkább kitéve a teljes elértéktelenedésnek, nem igen szokták a drága telivért igénybe venni, hanem az oleőbb félvér vagy magasabb véri, angol véri lovat használják fel e célra, mely nemcsak hogy a hosszabb faramalmakat jobban tűri, de egyébképen is igénytelenebb s a lovasra nézve többnyire biztosabb is (lásd a 203. ábrát).

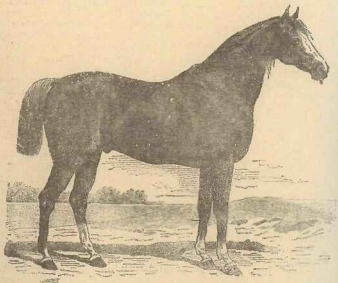
Bármilyen eredetű is legyen azonban a vadászló, megkívánjuk, hogy lovasának feltétlenül engedelmesskedni késs legyen, hogy az őt kénye és kedve, de legtöbbször a szükség szerint úgy és oda vezethesse, a havá és a hogy akarja, vagy a miként azt a szükség megköveteli. A megfelelő sebesség mellett a kitartás, bátorság, csendes természet szintén elengedhetetlenek a vadászlónál, mert csak ez esetben fog az a kutyák zaja, a mindenféle akadályok, időviszontagságok stb. közepette rendületlenül helyt állni s lovasának nemcsak kellemes szórakozást szerezni, hanem a veszedelmes esélyekre nézve kellő biztosítékot is nyújtani.

A rövidebb, jobban zárt hát, a kurtább, de nagyon erős lábak csak előnynek mondhatók a vadászlónál; de aztán a testnek egyébképen úgy, vagy megközelítőleg úgy kell alakulnia lennie, a mint a versenylónál s azon képességek, melyek abban nagyra becsültetnek, ebben is felettén becseseknek tartanak.

A kiadó, fáradatlan galop, a lehető legbiztosabb ugrási és a rövid, gyors fordulási képesség mind oly dolgok, melyekkel a jó vadászló fel kell, hogy ruházva legyen.

Hogy aztán az ily tulajdonok birtokában levő állat nemesak kitűnő vadászló, hanem egyszersmind kiváló katonaló is, az önként érthető s az ideál, a mely felé az államnak törekednie kell, éppen az, hogy a hadsereg lovas népe ily vadászlovakon tűjön.

Hát mert ily lovak nagyobb számban és olcsó pénzen való előállítása ez idő szerint hazánkban még nem lehetséges, mindenesetre be kell érniük egyelőre az ilyen vadászlovakot megközelítő jóságú katonalóval is, de azért rajta kell lenniük, hogy a versenyintézmények ily irányba való terelésével mindekelőtt azon angol telivérek tenyésztésének kézsítünk kedvezőbb talajt, melyek akadályversenyeken, hosszú pályán

293. ábra. Vadászló.

mutatva ki képességüket, arra nyujtsanak biztosítékot, hogy a már szép virágzásnak indult hazai kancaállománynak az ivadékokban való javítását ily irányban rohamosabban eszközölni fogják. Mert ne állassuk magunkat: a versenyintézményben manap az akadályverseny vajmi alárendelt szerepet játszik, különösen azt játszik tenyésztési értelemben, mert nagyon gyakran herélt lovak azok, melyek ily versenyre bocsátatnak, a miből pedig haszna csak a ló tulajdonosának van, ha van, de nincs a hazai lótenyésztésnek. A sikeresen dédelgetése elérte már a tetőpontot, ideje az akadályversenynek is jobban a hóna alá állni, mert hiába: általánosabb használatra való igazi jó lovat különösen az a telivér csinálhat, a mely nem ugyan örü-

letes, de megfelelő gyorsasággal nagy kitartást és tartós, szívós szervezetet egyesít.

3. A *luxusló*. E győjtő név alatt összefoglalhatik a férfi alá való nyergelő és a dämäló épp úgy, mint a pony és a dupla pony; szóval mind az a ló, a mely többnyire fényűzési czélből vétetik nyereg alatti szolgálatba s éppen e miatt, a divat és a lovas milyensége szerint feltűnő változatos.

Általában megkülönböztethetjük az *úrlovat*, *dämälóvat* és *gyermeklovat*.

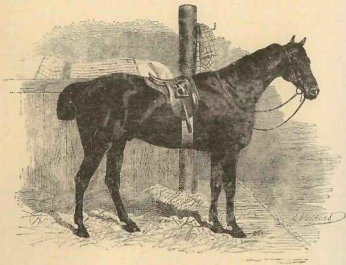
Az a férfi, a ki a lovaglás mesterségét teljesen birtokolja s a kinek pénze is elég van arra, hogy pusztá kedvtelésből és fényűzésből egy lehetőleg szép angol vagy arabs telivért nyergeltessen fel, az más lóhoz már csak azért sem nyúl, mert hízeleg neki, mikor barátjai, ismerősei vagy akár az idegenek azt mondják, hogy »remek lovas«, »csupa tűz, csupa elegancia ló és lovas egyaránt« stb. Az, a ki talán szintén jó lovas, de már a telivért egy kissé drágálja, beéri talán egy lipizzival, vagy egy félvérű vagy egy magasabb vértű angol vagy arabs lóval, esetleg más fajtabeli állattal is, de megkívánja mégis, hogy »mutató« legyen az a ló s a mellett nagyságra, formára nézve is megfelelően lovasának. Az aztán, a ki csak éppen megüli a lovat, mindenekeelt birkattürelmű, csendes, jóindulatú, szóval biztos hátilovat keres, tekintet nélkül annak származására, nemesebb vagy közönségesebb voltára, s tekintettel egyedül arra, hogy a ló lovasával együtt mégis eléggé »feltűnjön« s lehetőleg kedvező világításban tűnjön föl. Az ilyenek nem riadnak vissza a tarka lótlól, a dús sörényűtlől, dús farkútól s különösen szeretik a hattünyakú s kótára lépegető lovat s elengedhetetlenek tartják, hogy az nehéz vezetékű ne legyen. Az ilyen »vasárnapi lovasok« a »kolbász vadászok«-hoz hasonlóan többnyire nem azért lovagolnak, mert lovagolni szeretnek (ad normam löni szeretnek és tudnak), hanem lóra ülnek azért, hogy a kaszinóban vagy a bor mellett elmondhassák, hogy »kolosszális stýll trabban«, »gigászi galopban« (ad normam 3 nyúlát löni egyszerrre) lovagoltak, persze ott, a hol senki se látta őket. Egészen más körbe tartoznak aztán továbbá azok az urak, a kik a lovaglást igazán szeretik, a kik azt kellemes szórakozásnak, testet felvillanyozó foglalkozásnak tekintik s lovagolnak azért, hogy lovagoljanak s nem azért, hogy feltűnjenek. Az ilyenek nem igen néznek a ló formájára, színdére, származására stb., hanem keresnek lovat, a mely jól lépni, jól ügetni és jól vágatni tudjon s a mely az ugrástól se riadjon vissza, de aztán a mely mindezekben lehetőleg megbízható legyen. A kényelmesebb öreg urak már nemcsak azt nézik, hogy biztos-e a ló, hanem azt is, hogy elég kényelmes-e? Ezek a hosszú háttú, hajlott csdű lótlól nemcsak hogy vissza nem riadnak, hanem keresik azt.

Végre a kiket feltűnési viselkedet ugyan nem hajt, de szeretnek és tudnak is szép és jó lovon ülni s ezekül egy bizonyos távolságot lehető gyorsan, de egyszersmind lehető biztosan és kényelmesen be lovagolni, azok az angol Cobhoz (lásd a 294. ábrát) hasonló hátilovat keresnek, mely nem szükséges, hogy nagy, de jó, hogy széles legyen s szükséges, hogy kellő gyorsaságot kellemes és biztos mozgás-formákkal párosítson.

Látjuk ezekből, hogy az ú. n. luxusló a legnagyobb változatosságot

mutatja s evel nemcsak a lókereskedéssel foglalkozónak, hanem a lótenyésztőnek is számolni kell, minthogy nagyon gyakori az az eset, a mikor például tíz venni szándékozóknak egy bizonyos ló semmit sem ér, a tizenegyediknek azonban jó pénzen eladható. Ezzel persze távolról sem akarjuk azt mondani, hogy a tenyésztő adja magát példának okáért öreg, kényelmes urak alá való hosszú hátú, rossz kötésű, hajlott csüdű lovak tenyésztésére (kerül olyan úgy is elég), hanem csak jelezni akarjuk a kiválmak sokféleségét, melyet a tenyésztőnek épp úgy ismernie, tudnia kell, mint a lóval kereskedő egyénnek.

Már nem ilyen sokoldalú az ú. n. *dámalóhoz* és az ú. n. *gyerek-lóhoz* kötött kiválmak. Az előbbi, t. i. a nő alá való hátiló általában

264. ábra. Cob.

teljesen megfelelőnek mondható, ha egy tetszetős, könnyebb fajtához, pl. az arabshoz tartozik, ha szelíd, nagy mértékben biztos és könnyen vezethető. Azt mondtuk, hogy tetszetősnek kell lennie. Igen, ha valahol, itt nagyon súlyosan esik a serpenyőbe pl. a nehéz fej, az otromba testalkat, a vaskos láb stb. Ha valahol, itt van helye amaz ideális szépség keresésének, melyet sokan a pusztai nemes arabs lóban véltek fellelhetni. Egy hibáktól lehetőleg mentes, feltétlenül megbízható, magas vérű, tetszetős ló az, a mely a nő számára a legalkalmasabb (lásd a 295. ábrát); ez képezi a legszerényebb, de legmegfelelőbb lovat az asszony részére s éppen e szerénység az, a mely ez esetben leginkább imponál; nagyon szerénytelen, nagyon kihívó már az, a mikor az asszony egy nehezen fékezhető, folyton ágaskodó, vihogó

csődörre vagy kanczára ül. Az ilyen vállalkozás az általános női természettel sem egyeztethető össze s éppen e miatt úgy kirí, mint buza közül a pipacs.

A *gyereklo* a csinos, kicsi alkat mellett szükséges, hogy szintén teljesen megbízható legyen s csak oly széles háttal és ívelt oldalakkal bírjon, hogy azon a gyerek rövid és gyenge lábai biztos helyzetet nyerhessenek. A keményszájúság, vagyis nehéz vezeték nemcsak azért

295. ábra. Dámaló.

nagy hiba a gyereklónál, mert az ily lovat nem képes a gyenge kéz hatalmában tartani, hanem hiba azért is, mert különösen a kezdő lovas keze ilyen ló vezetése közben elromlik úgy, hogy később a lágy vagy egészen szabályos szájú lóval sem fog tudni megfelelően elbánni.

Leginkább a törpén maradt lovak és ponyk alkalmasak a gyereklóvas alá, meg a gyerekkocsik elé, mert ezek rendesen csendes vérmérsékletűek, szelídek s ha a kis lovas róluk pl. lepattan is, nagy kár azért nem igen eshetik benne, mert »közel van a föld«.

Ilyen lovat tüntet fel a 296. ábra, mely a Shetland-ponyt ábrázolja.

Ugyanczen csoportba kell sorolnunk azokat a hátlovakat, amelyek már nem fényűzési czélból vétetnek nyereg alá oly lovasok által, a kik — hogy úgy mondjuk — kénytelenek lovagolni.

296. ábra. Gyerekló (Shetland-pony).

Ilyenek az ispánok, gazdasági és más felügyelők, orvosok, állatorvosok, a kik nyerges járák be kerületeiket; ilyenek a lóháton utazók, erdő, mező és állami rendőrök, csendőrök stb.

Ilyen lovasok rendesen nem néznek arra, hogy tetszetős-e a ló, hanem igenis, hogy lépésben és trabban, avagy poroszkálásban elég biztos-e; győzős, könnyen kielégíthető, idővizontagságokat tűrni tudó, kitartó s jó természetű-e; hegyre fel, hegyen le, szakadékokon, vízmosásokon, patakokon átgázolni tud-e s akar-e; szóval igazi használati nyerges lónak kell az ily állatnak lenni, olyasfélenek, mint a katonaló, talán avval a különbséggel, hogy nagysága a lovas súlya szerint nagy határok között változhatik s a ponytól és duplaponytól kezdve, az egészen strabális nagy termetig mehet.

A könnyű katonaló — a milyen pl. a huszárló (297. ábra) — mindenekelőtt megfelelő nagyságú kell hogy legyen. 158 cm. magasságon alúl csak kivételesen vesz a lószorozó bizottság, 155 cm. alúl pedig vennie egyáltalán tiltva van.

Egyébképen a könnyű katonaló, szilárd csontalapú, kifogástalan kőtésű, sebes járású, gyors fordulásokra alkalmas kell, hogy legyen, s edzettség, győzősség, kitartás, bátorság, lépő, ügető, vágató és ugró képesség, mind oly tulajdonok, a melyek az ily lovat csak becsebbebb teszik. Nagy előny, ha az ilyen katonaló herélt, de a kanczát is megveszi a bizottság, feltéven, hogy nem vemhes, vagy nem szoptató. Csődört a kincstár nem vesz a katonaság számára, mert úgy ez, mint gyakran a kancza is, különféle kellemetlenségekre, hátrányokra adhat alkalmat.

A fajta, melyhez az ilyen ló tartozik, nem igen dönt; a tetszetőséggel is alárendelhetik a jószágoknak, mindazáltal a szebb küllemű arabs, vagy

angol véru lóhoz szívesebben nyúl a bizottság, feltéven, hogy a ló különben a katonaság czéljának megfelel.

5. A nehéz katonaló — a milyen a kőrassierló, az ágyús hátló, az ulánusló (298. ábra) a nagyság kivételével egészen olyan kell hogy legyen, a milyen a könnyű.

Nagyságra nézve azonban, minthogy tetemesen több terhet kell viselnie, 158 cm.-nél magasabbnak kell lennie, de 166 cm.-nél többnek nem szabad. E nagyobb testtel a nagyobb hordozó képesség együtt kell hogy járjon s e miatt az ilyen nehéz katonaló már nem igen lehet akármilyen fajtába tartozó, mert pl. egy nagy, de nem elég szilárd szervezeti állat azon megröbáltatások elviselésére, melyeknek az ily ló kitéve van, nem képes. A jól megtermett arab- vagy angolfélvér itt is azon ideális lovat képezi, a mely a legmegfelelőbbnek mondható.

297. ábra. Könnyű katonaló.

Különösen áll ez, ha nem a legénység, hanem a tisztnek lovairól van szó.

A lovas tiszt is azonban többféle s a míg pl. egy fiatal, magasabb rangú huszártiszt egy igen magas véru angol lovat kíván, addig pl. egy gyalogsági kommandáns egy kevésbé nemes, lassúbb lóval is beéri, ha ugyan egyéb tekintetekben a czélnak megfelel s viszont egy előrehaladt korú lovas tiszt nem igen fog kifogást tenni egy lanyhább vérmérsékletű, hosszabb hátú ló ellen, egy adjutáns ellenben, különösen ha fiatal ember, a »sárkány testvérét« se tartja elég tüzesnek, elég szépségnek, elég sebesnek a maga számára.

Általában irányadónak veheti azonban a tenyésztő, hogy az elég tetszetős formájú, lehetőleg magas véru és hibátlan s megfelelő nagyságú ló, tartozzék bármilyen fajtába, ha odáig idomítva van, hogy helye-

sen lépni és kiadón trabbolni tud s 4-évesnél nem fiatalabb s 8-évesnél nem öregebb, a katonaságnál akár rendes kincstári úton, akár magánúton vevőt talál.

6. A *podgyászhorád ló* nemcsak a civil életben, hanem a katonaságnál is a többitől különböző hasznosítású hátilónak vétetik s ezért mi is külön tétel alatt foglalkozunk vele.

298. ábra. Nehéz katonaló.

Hazánkban, különösen a hegyes vidékeken, nem kis fontossággal bír az ilyen ló s hadviselés közben eléggé bebizonyosodott annak szükségessége, hasznossága, szóval: fontossága.

Az ilyen lótól rendszeren nem követeljük szépség, magasvérűség, nagyság (csak 145–150 cm.-nyi), gyorsaság s több efféle, hanem igenis elengedhetetlenek tartatik a hátán való minél nagyobb fokú terhelési képesség, a biztos, fáradhatatlan s lehető kiadós, a győzősség, igénytelenség, szívósság, türelem. Ott, a hol a számár- és ösvértenyésztés üzetik, tagadhatatlanul kisebb fontossággal bír a podgyászhorád ló; de hazánkban ez az eset nem mondható fennforgónak; azért ama vidékek, a melyek már régi időktől fogva ilyes lovak birtokában vannak, okosan teszik, ha nem hanyagolják el az efféle hasznosítás lónak tenyésztését, hanem azon lesznek, hogy azt a lehetőségig még tökéletesbítsék, részint a hátvonalnak még iveltébbé tételével, részint az izomnak és inaknak erősítésével.

A hasznosítás második főformáját, t. i. a kocsyi vagy szekér előtti szolgálatot tekintve megkülönböztettük:

I. a *híntőslóvat*, mely határozottan a luxuslovak közé lévén számítható, a divatnak és egyéni kívánalmaknak époly, vagy talán még nagyobb mértékben van alávetve, mint a háti luxusló. Ehez képest a híntőslótól majd azt kívánják, hogy könnyű termetű, hosszú lábú és feltűnő színű legyen, majd azt, hogy zömök, nehezebb testű, rövid lábú és egyszínű és jegynélküli legyen. Minthogy pedig a díszesebb halottaskocsi elé fogott ló is ebbe a csoportba tartozik, természetes, hogy a kívánalom sokoldalúsága csak gyarapszik.

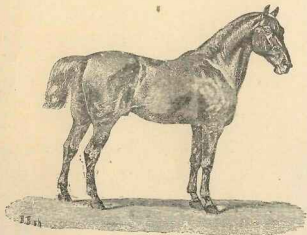
Díszesebb zárt, vagy nyitott nagyobb híntőkba, általában a nagy, széles és egyforma nagyságú, színű és mozgású, magasabb vérű, feltűnően trabbolós és lépő lovakat keresik, könnyebb kocsiába pedig a könnyebb testű, de szintén elegáns tartású és mozgású lovat, mely párjához való legyen. Ilyen lovaktól nagyobb téteményképesség nem váratik, az összes munka, mely rájuk hárulik, ritkán több egy-két órai lépéssel változó ügetésnél, melyet az ilyen pár ló többé-kevésbé jó következet, fagyag aszfaltburkolaton hajt végre, mikor pl. egy-két nőt, vagy két-három gyereket s kocsist és legényt, avagy nevelőnőt is sétakocsizásra visz. Hanem persze, nagyon megkívántatik az ily híntőslótól, hogy a czifra szerzeményben minél többet mutasson; azért a lehető nagy test és szép és egyenlő szín mellett, a formás fej, a kellemes nyakhorodás, a mellősi végtagoknak akciozus, emelt mozgatása stb., mind oly kívánalmak, a melyeket még a kisebb pénzzel dolgozó fogat-tulajdonos is szeret minél szigorúbban betartani. Egy szóval, habár a régi idők az a kívánalma, hogy a híntős ló az utca fordulónál és a lakás előtt való állás vagy várakozás közben se csendesedjék le, hanem piáff mozgásokban tovább nyugtalankodjék, ismétellük: habár ez a kívánalom ma már ténnyel nem forog, mégis a főszél a híntőslónál többnyire ma is az, hogy feltűnést keltsen.

Önként érthető, hogy erre a czifra a nagy, erősebb fejlettségű angol félvér lovak a megfelelőbbek, különösen ha anyai részről talán spanyol vagy nápolyi vér is csörgedez bennük.

Ilyen híntőslóvak hazánkban is hovatovább nagyobb és nagyobb elterjedést nyernek, különösen a Nonius törzsi révén, melyről a háza lótenyésztés és lófajták tárgyalásánál bővebben is szó vagyon.

Az általánosan kedvelt hintóslónak a formáját a 299. ábra tünteti fel. Manapság, különösen hazánkban, a hintóslóvat csak kettősben használják s igazi kivétel számba megy — a halottas fogatok leszámítására — a négyes, hatos vagy nyolcas hintósfogat. Nagy uraink, püspökeink diszhintóiban láthatunk olykor ilyen fogatot s ekkor is azt tapasztalhatjuk, hogy azok az irányadók, a mik a kettős hintósfogatnál, talán avval a különbséggel, hogy ilyen tömegesebb fogatokban a csendesebb vérmérsékletű állatok gyakoribbak, vagy ha nem, akkor nyeregtől vezetnek az első pár lovak.

Ugyanebbe a csoportba sorozható az általánosan *kocsilónak* nevezhető azon ló, a mely egyesben, két vagy négy kerekű, nyitott vagy zárt

299. ábra. Hintósló.

kocsiban, orvosok s látogatásra menő vagy kiránduló urak vagy asszonyok által vétetik használatba.

Az esetben, ha a lovat a tulajdonos sajátkezőleg hajtja, okvetlenül szépnek, magas, tetszetős járásúnak és sebes, feltűnő trabban és lépésben tovább prüszkölőnek kell lennie, tehát legalább is egy magas vérlű angol vagy arabs, esetleg egy jó fogarasi vagy Orlow lónak, hogy t. i. megfelelő hatást idézhessen elő.

A kocsis által hajtott ilyen egyesben járó kocsilótól már nem kívánunk ennyit, de annyit mégis megkívánunk, hogy szépségével, formáival mozgásával »megnézetlenül« ne maradjon.

Hogy egyébiránt, különösen ezen hasznosítási ló van a divatnak leginkább alávetve, azt talán mondanunk se szükséges, mert hiszen a már ilyen fényűzést meg képes engedni magának, az nem fog visszadiadni attól se, hogy tavaszkor és nyáron pl. egy szürke fogarasi, vagy

egy deressárga Norfolkot, őszkor egy harisnyás lábú és csillagos homlokú, aransárga angol félvér, télen pedig egy hosszú sorényú és farkú fekete Orlowot fogjon gígie, tilburjje vagy broughamje elé s az előzőkön olykor nagyobb nyereséggel, máskor némi veszteséggel túljájon.

Ugyancsak ezen kalap alá esik az egy- és kétfogatú *bérkocsis*-s az *omnibus*- és *lóvasúti ló*.

Ezek a lovak, az igaz, hogy csak közvetve mondhatók fényűzésre szolgáló állatoknak, mindazáltal pl. a magára valamit adó fiákeres, vagy komfortábilis nagyon megnézi, hogy milyen lovat akaszt járművé elé s csak az igazi népnek szolgáló társaskocsi, a sokszor gúnytárgyává tett omnibus-tulajdonos olyan »elmaradott«, hogy a ló tetszetőségre mitsem ad, sőt gyakran a használhatósággal szemben sincsenek — legalább nálunk — skrupulusai.

Mindazáltal a nyilvános járművek tulajdonosai úgy általában a kocsi súlyának megfelelő nagyságú, lehetőleg formás, de mindenek felett sanyarúságot jól tűrő, kitartó, jó patájú, megbízható, készséges ügétő lovat keresnek, a mely tartozhatik akár micsoða fajtába, lehet neki akármilyen színe stb., csak egynek nem szabad lennie, t. i. drágának.

E tekintetben nálunk talán a lóvasútiak, tejesarnokok, szóval bizonyos, több lovat tartó szövetkezetek képeznek némi kivételt, amennyiben ezek a ló nemesebb, tetszetősebb voltára is súlyt fektetnek s a nagyobb összeg adásától se riadnak vissza.

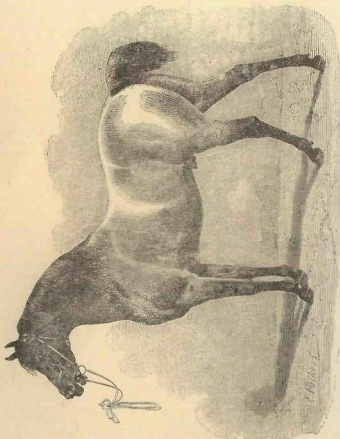
Egy nagyon kiváló bérkocsilóvat tüntet fel a 300. és egy híres lóvasúti szolgálatra alkalmas lovat a 301. ábra. Az előbbi az u. n. Norfolkügétő, az utóbbi pedig a francia Percheron. Hogy egyébiránt a Norfolkhoz hasonló lovak egyszersmind kiváló könnyű szekeres, a Percheronhoz hasonlóké pedig kitűnő nehezebb szekereslovak is, azt egy szeríen csak felemlítjük.

2. A könnyű szekereslő, mint azt előbbi szavainkban jeleztük, már legalább is oly tetszetős külsejű kell hogy legyen, mint a rajzban éppen bemutatott Norfolk. Hogy minő fajtához tartozik, az kevésbé fontos, de lényeges, hogy ez a jukkernek is nevezett ló a könnyű homokfutó szekér előtt, vagy a vadászokocsiban, avagy a phitonban gyors tempóban ügetve haladjon, tetszetős járású legyen és kitartson.

Mint hogy hazánkban, de máshol is, az ilyen jukkerfogat majdnem kivétel nélkül kettős, vagy négyes, gyakran nem kis utánjárás szükséges ahhoz, hogy 4 egymáshoz lehetőleg megfelelő ilyen szekeres ló összehordassék. A szín és nagyság még nem okoz nagy nehézséget azért, mert — különösen szín dolgában — minden képzelhető párosítás gyakorlataban van (pl. két pej, két sárga egy sorjába vagy keresztbe, egy tarka, egy pej, egy fakó, egy fekete stb.); hanem vérmérséklet, mozgási aktió, győzőség és kitartás mind olyanok, a mik egy igazán szép és jó négyes fogatnak az összeállítását megnehezítik. Még nehezebbnek tartjuk ezt a magunk szempontjából, a kik ugyanis azt valljuk, hogy egy igazán helyes és szép magyar jukkerfogat mind négy lovának egy színűnek, egy nagyságúnak kell lennie s vérmérséklet, aktió dolgában legfeljebb az ostorhegyes ríhat ki a többi közül, de persze előnyösen. Nézetünk szerint még csak türethető, ha pl. egyforma nagyság mellett a két első és két hátsó ló egyszínű; türethető, ha keresztben egyforma színűek s még úgy is, ha hosszában ilyenek, de már csak

ugyan tűrhetetlen, ha a szín fele más úgy, hogy pl. 3 egyszínű, a negyedik más színű, vagy a hány, annyi színű, még inkább, ha a hány, annyi nagyságú és temperamentumú is.

Magyarországban az ilyen könnyű szekereslovak nemesebb és kevesebbé

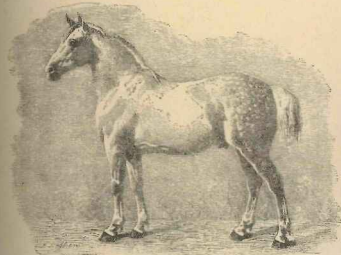
300. ábra. Norfolk

nemes kiadásban nagy számban fordulnak elő s leggyakoribbak köztük az arabs és lipizai eredetűek; már ritkébbak, a melyekben a Norfolk, vagy éppen az angol tellivérlo vére csörög. Hogy ennek daczára nálunk az igazán szép négyes jukkerfogát nem igen gyakori, az éppen abban

leli magyarázatát, hogy e tekintetben az egyöntetiségtől még nagyon távol állunk. Egy ilyen szép fogatot, Debreczen város 5-ös fogatát, a 302-ik ábra tünteti fel.

3. A nehezebb szekereslo, mint külön hasznosítású állat, véleményünk szerint középhelyet foglal el a hintós és könnyű szekereslo között s pl. az ágyús- és szekereslótól is csak kicsiben különbözik.

Nem is igen köt az ilyen lóhoz senki más kívánalmat, mint a mit pl. egy lóvasúti szolgálatra alkalmas lóhoz, vagy egy jobb minőségű omnibus lóhoz kötni szokás, t. i. mérsékelt sebességet, nagy erőt, kitartást, dolgozni kész, csendes természetet. A származás, a nemesség,

301. ábra. Percheron

a szépség másodrendű dolgok; az ily lónál is fő a czélszerűség s a mi avval együtt jár, az olcsóság.

4. Az ágyús- és szekereslo a hasznosítás tekintetében hasonló elbírálás alá esik avval a különbséggel, hogy az ilyen katonalónak még győzősebbnek, kitartóbbnak kell lennie s bizonyos bátorsággal és kellő mozgási képességgel kell bírnia arra is, hogy szükség esetén vágatásban is mozoghasson s hátán lovasit is vihessen. Ezenkívül ennél éppen úgy, mint minden más katonalónál, lehető hibátlanúság s megfelelő előírt nagyság kívántatik. Magassága t. i. a marnál legalább is 161 cm. kell hogy legyen, ezen alul lovat ily czéla besorozni nem szabad, valamint hogy a 166 cm.-t meghaladó nagyságú ló a czéla való tekintettel már túlnézneket vétetik és visszautasítatik.

Egy ilyen szekerészlovat mutat meglehetősen tájékozott rajzban a 303. ábra, mely egyszersemind az előírt felszerelést is különösen jól feltünteti.

5. A gazdasági igáslóra vonatkozólag azt bocsátjuk előre, hogy annak — tekintet nélkül a talajviszonyokra és minden egyébbe — mindenképpel jó lónak kell lennie.

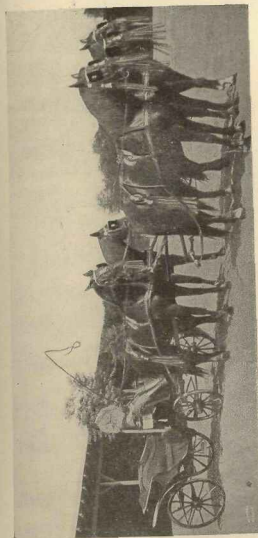
Mi nem vagyunk hajlandók nevezetesen azon nézetnek az osztására, hogy gazdasági igáslónak minden oly ló még elég jó, a mely más munkából talán már kidúlt, vagy öreg voltánál fogva más hasznosításra nem való, különösen nem oszthatjuk ezt a nézetet akkor, ha a gazdasági igásló egyszersemind tenyészállat, pl. anyakanca is. Nemcsak azért tartjuk névszerint szükségesnek, hogy a gazdasági igásló jó legyen, mert a gazdára nézve a rossz munkásló határozottan drágább, mint a jó, hanem szükségesnek tartjuk azért is, mert holmi hibás, kis értékű, vagy a tenyésztés szempontjából éppen értéktelen anyafialat után értékes ivadékok előállítását nem lehet. Pedig a mely gazda nincs azon, hogy ilyen igáslóit mindkét irányban, t. i. munkában és tenyésztésben minél nagyobb haszonnal értékesítse, az ebben a tekintetben elvészettette a célt, a melyet az okszerűség önként elébe tárt. Mert hiszen nem tisztán csak arról van szó, hogy a gazda az ilyen élő motort, melyet talán drága pénzért szerzett, munkában teljesen kihasználja a szután mint a kifacsart citromot eldobja; hanem arról is szó van, kell hogy szó legyen, miszerint a veszendőt a tenyésztés után pótolja, sőt tökéletesítse s egyáltalán ne bánja, ha főlőslég is kerül, mert annak is akad vevője, a befektetett tőke kamatját az is növeli.

Nem mondjuk azután egy szóval se, hogy erején felül való kísérletezésekbe, próbákba, mikbe fogjon; nem mondjuk, hogy gazdaság a összes viszonyainak figyelmen kívül hagyásával oly fajtabeli igáslókat tenyésztésére fecsérelje pénzt és idejét, a mely neki se megfelelő talán, de a melynek különben se talán a közelben biztos és megfelelő piacot; hanem igenis mondjuk és hangsúlyozzuk, hogy számot vetve minden körülménnyel, okvetlenül a viszonyainak legjobban megfelelő alkatú és formájú és lehető legjobb igáslókat tartson és tenyészteszen.

Hogy azután melyik legyen hát az a legjobb gazdasági igásló, az amúgy egy-két szóval meg nem mondható; attól függ t. i. mindenképpel, hogy micsoda talajnem az, a melyen a gazda dolgozik; de holmi apró, rossz lovak tartására és tenyésztésére semmiféle talajnem se adja magát, gondolja meg ugyanis, hogy minden tekintetben előnyösebb a kevés jó, mint a sok rossz.

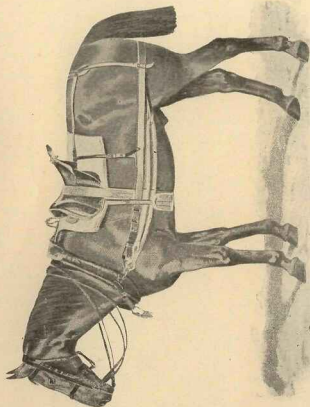
Könyvünk más helyén e tárgyról még bővebben is szó lesz, de ide kellett mindezt iktatnunk e tétel bevezetése s megvilágítása okából. Lássuk most már, hogy úgy általában micsoda kívánalmakat köthetünk a gazdasági igáslóhoz.

A gazdasági igáslónak mindenekfelett vonó erejét szákmányoljuk ki. Ennek az erőnek a nagysága, mint már láttuk, a megfelelő csont- és izomalakulásban rejlik. Az erősebb csontozat, a terjedelmesebb izomzat, a nagyobb testsúly, a zömökebb széles alkat mind olyanok, a melyek e lónál csak előnyösnek mondhatók. A nyugodtság, munkakészség, győzőség és kitartás, a lépésben való biztos és gyors mozgás, az ügetni vagy legalább is „koczogni” tudás hasonlóképpen oly előnyök, a melyek a gazdasági lónál nagyra becsülendők.

303. ábra. Debrecezen vátos 5-os fogatja.

A nagyság és testsúly, úgy nemkülönbén a pata-alkat azonban a talajnemhez és földalakuláshoz képest más-más kívánalom alá esik. Így pl. a nagy súlyú, széles testű, gorombább alkatú igásló, nehéz, kötöttebb talajon, a könnyebb, mozgékonyabb igásló pedig a könnyebb talaj-

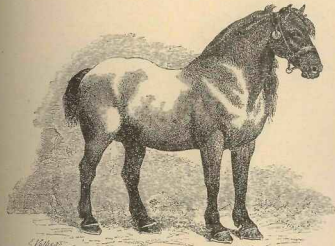

303. ábra. Szekernésló és szerszáma.

nemeken van igazán helyén. Éppígy dombos vagy éppen hegyes vidék talajára a nehéz ló kevésbé való, mint a könnyű. A takarmánytermelési viszonyokhoz képest is ott lesz igazabban helyén a nehéz ló, a hol abrakfélével lehet őt istápolni s a másik ott is dicsőíteni fog, a hol ebben nem igen része lehet.

Ezekhez szükséges tehát a gazdasági igásló hasznosítása tekintetében kívánalmainkat szabni, ezekhez mérve kell az anyagot is megválasztani.

Hazánkban az igazi gazdasági igáslónak legkiválóbb képviselője a *muraközi ló*, mely a magyarországi fajtákról szóló fejezetben kellőképpen méltattatik is. Más államokban, mint az az egyes országok lovainak tárgyalásánál érintve van, nagyon kiváló ilyen hasznosítású lovak léteznek. Ezeknek egyik kitünő példányát a belgiumi Condroz-ot ábrázoló 304. rajzban mutatjuk be, s azt kívánjuk, hogy ott, a hol azt a viszonyok megengedik, minél több ilyen, vagy hasonló igásló legyen kapáló ekék, hengerek, szénagyűjtők stb. elé befogva.

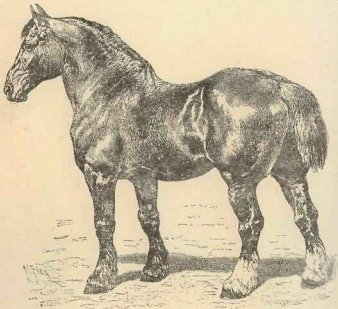

304. ábra. Condroz.

6. A nehéz igásló, mint ismeretes, nagy terheknek lassú tovonására használják. Hogy ennek a czélnek valamely ló kellőképpen megfelelhessen, mindenképpel oly súlyos testtel kell bírnia, a mlyennel egyetlen más hasznosítású lónak se. Szükséges ez azért, hogy a nehéz terf továbbmozdítására izomerején feldl egy szintén nagy ellensúlyt dűthessen a lámba és azért is, hogy a földre nehezedő súlyos test patái erősebben kapaszkodhassanak. Téved azonban, a ki ebből azt következteti, hogy nehéz terhek továbbvonsolására akármilyen »hűsbálvány« megfelelő, mert a súlyos test mellett az izomerő teljes kifejtése is szükséges a terhek továbbvonsolására s azonfelül egy bizonyos fokú gyorsaság is követeltetik a területvonó lótól, a mit pedig a nagyon is nagy tömegű ló kifejtetni képtelen. Éppen ezért a legkiválóbb ilyen igáslóval különösen

azon fajták közül kerülnek, a melyek súlyos, gyakran 500—800 kiló súlyú testtel lehető élénk, nagy lépést, sőt trabololó képességet is párosítanak, mely utóbbira az üres szekérral való hazatérés alkalmával, idő-kímélés szempontjából szükség van.

Hazánkban az u. n. *pinkafői ló*, társországunkban Ausztriában pedig részint a *pinzgauti*, részint a Csehországban Chrudin vidékén tenyésztett *cseh-lovak* között kerülnek a legjobb nehéz igáslovak; hanem mint látni fogjuk, az ily lovak legkiválóbb képviselői részint Franciaországban, részint és különösen Angliában találhatók. Egy ilyen igazán kiváló nehéz

305. ábra. Cart-Horse.

igáslovat tüntet fel a 305. ábra, mely az angliai u. n. lincolshirei lovat, vagy másképpen a *Cart-Horset* ábrázolja.

A hasznosításnak végre az a neme, mely felváltva a nyereg alatti és szekér előtti szolgálatban áll, a mennyire kárhözvethető az okszerűség szemüvegén nézve, annyira tüdőndő a haszon, a czéliszertőség szempontjából.

Ha valahol, különösen hazánkban el is van terjedve az ily módú hasznosítás; ha valahol, éppen nálunk szeret, különösen a kisebb gazda és lótartó egy rókáról két-három bért is húzni.

Hát nem lehet tagadni, hogy pl. a jobb parlagi ló hazánkban az

ilyen kettős szolgálatot is elvégzi, de bizonyos, hogy úgy az egyiket, mint a másikat nagyon is szerény kívánalmak szerint végzi, mert másképp nem is végezheti.

Láttuk, hogy egészen másként kell, hogy alakulva legyen egy igazán alkalmas szekereslő s másként egy szinte olyan nyerges ló. A kettőhöz külön-külön hozzákötött tulajdonságok úgy sohase olvadhatnak össze egyben, hogy ennek a czélnek a ló éppoly tökéletesen megfelelhessen, mint amannak. Innen van, hogy csakis nagyon szerény kívánalmakkal léphetünk fel akkor, mikor egy és ugyanazon lótól két, vagy éppen többféle hasznosítást követelünk, de azután ily kívánalommal az okszerűség határain belül ha föllépünk, nézzük meg még akkor is, hogy annak a lónak egész alkata és minősége megengedi-e a »két úrnak való szolgálatot«. Elfogulatlanul ítélve, legtöbbször rájövünk, hogy nem engedi meg s egyedül a teljesen egyensúlyban levő, nagyobb és jobb hátulról lesz az, melyet szekérbe vagy kocsiába is — betanítás után — meglehetősen felhasználhatunk, de odáig pl. már nem erőlködhetünk kár nélkül, hogy az ilyen ló még gőzgépet is vontasson, avagy éppen versenyt is fusson.

Az ilyen »két kézre« való használat gyakran javító iskolázásképpen is igénybe vehető, oly esetben t. i., mikor pl. a nyergeslónál a hibás lovaglás folytán a test súlypontja nagyon hátra — a hátulsó végtagokra — helyeződött. Hámba dűlve az ilyen ló súlypontja ugyanis mindinkább előre kerül s végre kiegyenlítődik.

Összesítvén már most az ezen fejezetben mondottakat, a létező lovak a származás vagy vér szerint körülbelül a következőképpen osztályozhatók:

A telítörék kiváltkék mint nemesítő, javító tenyészállatok s illetőleg mint versenylovak, olykor mint vadász- vagy katonalovak, ritkán mint iskolalovak vették használatba, a kevésbé jómínőségűek talán mint másféle hátullovak és jukkerek vagy kocsilovak.

A félterek mint tenyészállatok, vadász- és katonalovak, dáma- és hintólovak; a kevésbé jó minőségűek, mint utazóló, jukker, fiakarló stb.

A nemesített más fajtabeli lovak, mint katoná, szekeres, ágyus- és könnyű meg nehéz szekereslő, lóvasdíti stb.

A kőbőségű vagy kisebb fokban nemes, különösen a nehéz petyhüdt lovak, mint gazdasági és nehéz igáslovak, a valamivel szilárdabbak talán, mint omnibus stb. lovak.

A ponyvák és törpén maradt lovak, mint gyereklovak, málibahordók stb.

A tenyésztő mindezekhez mérve kell hogy gazdasági viszonyainak tekintetbe vétele után a tenyészanyagot megválassza és beszerzeze. Hogy miképpen és mi mindenre való tekintettel, azt könyvünk más helyén találja fel az olvasó.

III. RÉSZ.

A ló fajtái és tenyésztése az egyes országokban.

Bevezetés.

Könyvünk első részében jeleztük az álláspontot, melyet a lónak fajták szerinti beosztását illetőleg elfoglalunk. Azt mondtuk nevezetesen ott, hogy véleményünk szerint a létező lovak származására nézve: **keletiek, nyugotiak, átmenetiek és ponyk**, vagyis, hogy ezen 4 csoport egyikébe vagy másikába valamennyi ló — tartozzék az megállapodott fajtába vagy ne — beosztható.

Vajmi nehéz, talán éppen lehetetlen volna azonban a lovak összes változatait tisztán csak ily alapon tárgyalni; avagy ha ez sikerülne is, nem nyújtaná elég tájékoztatást arra nézve, hogy az egyes világrészek egyes országaiban, államaiban minő lovak vannak otthon, minők nincsenek; vagyis melyek valamely országnak különleges s melyek nem olyan lovak, minthogy leggyakoribb az az eset, hogy — különösen a műveltebb államokban — mindezek együttesen fordulnak elő. Aztán célunk lévén a fajták ismertetésén kívül az egyes, reánk nézve léte-nyésztési szempontból fontosabb államok ezen intézményének történelmi fejlődésére is rámutatni, nem marad egyéb hátra, mint a lófajtákat országok szerint ismertetni, mindenütt megjegyezvén, hogy az éppen szóban forgó fajta a keleti avagy a nyugoti, az átmeneti vagy a pony csoportba tartozik-e.

Meg kell még e helyen azt is jegyeznünk, hogy oly államokat, oly lovakat, melyek reánk nézve semmi fontossággal sem bírnak, megbeszélésünk keretéből kihagyunk s csak olyanokat tárgyalunk, a melyek a hazai lötenyésztés szempontjából közvetlenül vagy közvetve érdekesek, tanulságosak, szóval kisebb vagy nagyobb mértékben fontosak.

Mint látni fogjuk, még így is felettén nagy a tér, a melyen e tekintetben mozognak s éppen ez teszi szükségessé, hogy minél áttekinthetőbb rendszert kövessünk, hogy bőbeszédűvé, unalmassá, érdektelenné ne váljunk s hogy megértessünk.

Nem kerülne nagy fáradságunkba mindama beosztásnak a felsorolása, a melyet a lófajtákra nézve mások követni szoktak, de nem ismerünk ezek között egyetlen egyet se, a melyet akár tudományos, akár gyakorlati alapon elég megfelelőnek tarthatnánk a mi könyvünk számára, melyet minden részében lehetőleg világossá, könnyen érthetővé ohajtottunk tenni.

Egyébíránt hazánk elsőrendű szaktekintélye, *Tormay* min. tanácsos is, mint tanár, azon rendszer követője volt, melyhez mi is szegődtünk s melyet részben *Nathusis, Schwarznecker, Frank, Wrangel, Sturm, Wilkens* s mások is követnek, de persze kisebb-nagyobb olyan eltérésekkel, a melyekhez mi nem szegődhettünk.

Jeleztük is könyvünk első részében, hogy habár értjük mi pl. azt a beosztást is, hogy *telivérek, félvérek és hidegvérűek (Wrangel és mások)* s habár nem is tartjuk azt egy, a lötenyésztés terén egészen járás ember számára érthetetlennek, meglehetősen kétértelműnek kell tartanunk a kevésbbé járás számára s azért megmaradunk amaz egyszerű beosztás mellett, mely lovakat ismer, a melyek keleti származásúak, lovakat, melyek nyugati eredésűek, lovakat, melyek ezen kettőtől származnak, tehát átmenetiek s végre melyek okszerűen se az egyikhez, se a másikhoz nem sorozhatók, minthogy törpék (ponyk).

Ily alapon indulva, nézetünk szerint nagyon mindegy aztán, hogy melyik világrészben, országban kezdjük s melyikben végezzük a lófajták ismertetését és azok történelmi fejlődésének a vázolását; de nem egyedül a szokásnak, az utasnak véltünk hódolni, mikor mi is, mint mások, a keleti lovak legkiválóbb képviselőjével, az arabs lóval és illetőleg Arabiával kezdjük megbeszélésünket, hanem hódolunk csakugyan annak a kiváló állatnak, a mely az egész világ lötenyésztésében a legmesszebbható szerepet játszott. Előre kell bocsátanunk e ló ismertetését annál inkább, mert lépten-nyomon hivatkoznunk kell reá s összehasonlításokat kell tennünk, párhuzamokat kell vonnunk mondandóink közben nem egyszer ezen ló és más lovak között.

Hogy előbbi szavaink félreértésre alkalmat ne nyújtsanak, kijelentjük már e helyen, hogy mi se az arabs, se az angol, se semmi másféle lónak u. n. bolondjai nem vagyunk; nektünk nincs lovunk, a melyen — mint sokan — elfogult majomszeretettel csüggnénk; mi nagyra tudjuk becsülni az arabs telivért is, az angol telivért is, de az erdélyi mokánylovat is — ha jó.

Leírásunkban, mondandóinkban tehát minket nem vezérel más, mint az az ismeret és tapasztalás, melyet mindentűn, a honnan csak tudunk, összehordtunk, szerény rostánkon átbocsátottunk s ime itt a nyilvánosságunk átadtunk.

Arábia lovai.

Az a földdarab, a melyen az equidák legnemesibekének tartott arabs telivérű legelői a fűvet és ropogtatja az árpát, európai ember által ritkán látott részét képezheti a földtekének, ha ugyan hitelt lehet adni — az egyébképen teljesen megbízható francia szakembernek — *Baulgrenant*-nak, a ki a helyszínen szerzett tapasztalatainak leírásában a többi között azt mondja, hogy: »Lehetséges mindenesetre, hogy egyes európai embernek sikerült a vahaíták földjére behatolni, de onnan visszajönni bizonyára egynek se sikerült. Hiszen maga a szultán se meri katonáit oda küldeni s megelégszik azzal, hogy Mekka, Medina, Djedda és más városok falai között kisebb csapatokat tart, a melyek ott valóságos fogságban élnek, mert a benszűrtökkel valóságos banditák, a kik ősi vadászgúkat a mai napig se vetkőzték le.«

Ha így áll a dolog, csakugyan érthetővé lesz, mikor *Schwarznecker* az arabs lóról szólva, így végzi a leírását: »A *Nemes, pusztai arabsló* tehát megkérdéses mythikus állat, a melyet sokszor leírtak, ritkán láttak s a mely Európába még ritkábban, vagy talán sohasem került be, hacsak *Abbas* pasa közvetítésével nem, kinek Egyiptomban elérvezett ménésében valószínűleg voltak ily lovak.«

A legtöbb utazó, így legutóbb a Fadlalah El Hedad Mihály magyar ménésparancsnok leírása is és minden más jel csakugyan arra mutat, hogy a nemes, vagyis a telivér arabsló nem olyan könnyen megszerzhető állat, a milyennek az ember azok után, a miket Európában lát, gondolja. Nemes, vagyis telivér arabslovat mondottunk, mert az Arábiában előforduló más lovak már könnyebben megszerzhetőek, Nemes, vagyis telivér arabsló alatt névszerint azon *Nedsed* vagy *Nedjedi* névvel illetet lovat értvén, a mely a középarábiai fensikok *Nedsed* nevű részén van othon.

Erre a lóra nézve *William Giffard Palgrave* is, ki 1865-ben a vahaíták földjét a benszűrtökkel öltözékében bejárta, azt mondja, hogy másol, mint ott, nem fordulnak elő s számuk ott is alig néhány ezerre tehető. Ugyanez utazó határozottan azt állítja, hogy ilyen *Nedsed* lovak áruba sohasem bocsátatnak s legfeljebb ajándék, örökség vagy zakmány útján jutnak másnak birtokába. Az utóbbi két esetben lehetséges, hogy kiválóbb lovak is elhagyják a jelzett területet, de az előbbi esetben, mikor pl. az ottani arabs törzsek Egyiptomba, Persiába, Konstantinápolyba hódolati ajándékképpen ilyen nemes lovat küldenek, rendszeren egy-egy középszerű mén az és sohasem kiváló csődör, vagy éppen kanca. Kanczáit ők a határon semmiféle szín alatt át nem bocsátatnak.

Egészen ellenkezőleg nyilatkozik *Vincenzi*, a ki azt mondja, hogy éppen a csődör az, a mely pénzért egyáltalán meg nem szerzhető.

E két állítás közül eszerint vagy az igaz, hogy *Nedsed* ló pénzért egyáltalán nem kapható, vagy az, hogy okkal-móddal és jó pénzért csődör is, kanca is szerzhető. Mi azt hisszük, hogy a legvalószínűbb az előbbi eset. Feljogosít erre a hiedelemre egy angol lovassági tisztnek a helyszínen szerzett tapasztalataiból folyó következő nyilatkozata:

»Nem léteznek e földön lelketlenebb gazemberek, mint az arab

pusztai nomádok és azok főnökei. Ezen saját vérükkel szemben is kérelmetlen emberek, lelkiismeretbeli kedves kötelességüknek tartják a »keresztény kutyákat« minden kigondolható módon rászédni, és előtök igazi hit, vagy vallásparancsolt. Én lelkeim mondom, azt hiszem, hogy ezek a banditák nem riadnának vissza attól se, hogy egy tevét a legnemesebb ló gyanánt kössenek valaki nyakára, ha ugyan korunkban akadna még ember, a ki a ló és tevé közötti különbséget nem ismeri.«

Egy hírneves lókereskedő, *Abdullah*, ki Bangoloreban, Indiában közvetíti az arabs lovakat, maga is következőképpen nyilatkozik:

»Nem kell feledni, hogy Arábiában több, különféle fajta tartozó ló létezik, mint Európában. Ezekhez sorakozik aztán még sok perzsa, turkoman és berber ló, melyek az igazi nomád arab nép tulajdonát képezik. Mert a kiktől mi vásárolunk, azok távolról se nomádok. Hogy honnan veszik, hogy kapják lovaikat, mi nem tudjuk, nem is keressük, de bizonyos, hogy egy részüket ők maguk nevelik. A ki a beduintól lovat vásárol, magának tulajdonítsa, ha megcsalódik.«

Hát a mint látjuk, ezek igazán »épületes« állapotok s valóban kíváncsiak vagyunk, hogy milyen kacagásba törne ki egy ilyen »lelketlen gazember« beduin akkor, a mikor mi európai arabs telivéreinket pusztai nemes arabsló gyanánt állítanánk elébe.

Bámulatos csakugyan, hogy azok a hírneves lótenyésztő államok, melyek e tekintetben az egész világ felett uralkodnak, nem érezték szükségét annak, hogy a legnagyobb áldozatok árán is tisztába jöjjenek végre avval, hogy létezik-e hát valóban s ha igen, milyen az a »szél fának« nevezett nemes arabsló, a melyet írők lépten-nyomon magasaltának s a melyet a költők nemzetközi kórusa trocheusokban és jambusokban mai napon is meg-megénekelt. Mert hiszen ha csak olyan is az a nemes arabsló, a milyennek mi európai fogalom szerint ismerjük, már megérdemli ama dicsénekeket, melyekkel elhalmoztatik; de ha még »olyanabb«, akkor nincs elég nagy ár, a melyet sokalunk lehetne megszerzéséért.

Mert ne álltassuk magunkat: mi az igazi nemes arabslova aligha ismerjük. Erre mutat legalább az előbb felsoroltakon kívül az a sokféle leírás, mely erről az állatról kezeink között forog. *Pückler* herceg pl. azt mondja, hogy 3 igazi *Nedsed* lovat látott, kettőt Egyiptomban, *Abbas* pasa ménésében és egyet Damaskusban. Ezek a lovak egyesítik magukban — a mint ő mondja — mindazt, a mit tenyésztőink követelnek: nagyságot, szépséget, erős lábakat s mindazt a szabályosság legmagasabb fokán s kapcsolatban utóéletetlen kellemmel és könnyűséggel. Ő a nemes arabsló nagyságát 5 láb és 3 hüvelyknek mondja, tehát 1 méter s 66 cm.-nek, holott pl. az előbb említett *Baulgrenant*, ki mint mondja, szintén szemtel-szembe látta a *Nedsed* lovat, csak 132 = 143 cm.-nek jelzi, s mi mindannyian már gyerekkorunkban azt tanultuk, hogy a nemes arab ló kicsi, t. i. 14—15 markos. De egyéb tekintetben is a hány, annyiféleképpen írja le ezt a ló-aristokratát. Az egyik pl. (*Gayott-Moll*) azt mondja, hogy nincs rajta egyetlen kifogásolható kültemeni rész, a másik meg, hogy »a hát és az ágyék megfelelő hosszú volna, de gyakran hajlott s a mellő és hátsó rész közötti összeköttetés rendszeren gyenge; a far gömbölyű és rövid, a csánk többnyire

nyakalt (befűződött), a rendkívül tiszta és száraz lábak igen is vékonyak, a hosszú, rugalmas csüdök nem mindég szabályos állásúak s a mozgás határozottan nem terelőse» (*Baugrenant*).

Ebből s az ezekhez hasonló, egymással homlokegyenest ellenkező leírásokból kiigazodni valóban nem lehet s azt kell hinnünk, hogy európai ember szeme valódi nemes, telivér arabos lovat nem látott, vagy ha látott, s talán Európába be is hozott, maig se tudja senki se, hogy melyik hát a behozottak közül az, a mely annak tényleg megfelel. Az előbb megnevezett *Vincenti* biztosít is, hogy: »azok az eredeti arab-lovak, melyek európaiak birtokába kerülnek, majdnem kivétel nélkül *fűvérek*, vagyis *keverékek*».

Ezen keverékek között nagy becsben állnak *Vincenti* szerint azok, melyek someri kanczától és közép arabiai telivér csődörtől származnak. Ezt a félévrt maguk a beduinok is nagyra becsülik. Ebbe a törzsbe tartozó méneket a felső *Euphrates* körül tartott lóvásárokon, vagy a Mekkába zárandokolók első állomási helyén, pl. a Damaskustól 4 órányira fekvő Meherib-ben lehet vásárolni. Híres ilyen vásárok az *Euphrates* mellett Annahban tavaszok, Basránban pedig szeptemberben tartanak, s ezeken az Anaze törzsbeli arabok is megjelennek felmúlhatlan lovaikkal, a melyek azonban sobase első, hanem nagyon is második-vagy harmadrendű tenyészállatok s egy hibátlan elsőrendű ilyen állattal legfeljebb azon esetben találkozhat ott az ember, ha valamely babona hajtja vele oda az arabot. Pl. a jegynélküli fekete kanczát, a hóka fejűt, a csüdön jegyest, a tarkát az arabs nem szereti és sokszor olcsó pénzért (1000—1500 frtért) készséggel eladja.

Mindenesetre kérdéses ezek után, hogy akár a hazánkba, akár a külföldre bekerült u. n. originalis arab lovak azonosak-e azokkal a pusztai arab lovaikkal, a melyekről *Abd-el-Kader* azt írja, hogy képesek naponta 24 mérföldet (tehát több mint 170 kilométert) hátra hagyni s ezt hónapokon keresztül naponként megeselekedni; azonosak-e azokkal a lovaikkal, a melyeknek mozgására maga az arab azt mondja, hogy oly könnyű az, hogy »kedvesed keblén táncolhatna anélkül, hogy azt megsértené»; azonosak-e azokkal a nemes állatokkal, a melyek a monda szerint Mohamed kedvenc kanczáiól veszik eredésüket? Hiszen tény, hogy a különféle államok különböző által vásárolt arab lovak nemes származását az eladó többnyire bámulatos családfával bizonyítja, csakohy e családfának a megbízhatósága — a mint azt az előzőekben jeleztük — felettén kérdéses.

Maga a beduin — a mint a felől *Vincenti* biztosít — nem igen nézi, hogy kanczája a *hámdáni* törzsbe tartozik-e, avagy hogy csikójának apa *sáklavi* vagy *kohlán* csődör volt-e s hogy vajjon ennek vagy amannak az elődjei között a próféta valamelyik kanczája szerepel-e? A mire az arabs kiváltképpen néz, az, hogy kanczájának szülei hibátlanok voltak-e; ő előtte kecsesebb egy ismeretlen származású, de hibátlan anyaállat, mint egy ragyogó családfával bíró, a mely azonban hibás.

Újabb időben egyébiránt az arabs nem igen használja már a ló nemes vagy kevésbé nemes voltának feltüntetésére a régibb *kohlán*, *hámdáni*, *sáklavi*, *mánaki*, *torizi*, *obéján* stb. megnevezéseket, hanem a nagyfokban nemes lovat, melynek apja és anyja egyaránt hibátlan volt,

hórr-nek mondja; már *hadsíne*-nek (hibásnak) nevezi az oly lovat, a melynek anyja nem volt nemes; *meknerf*-nek (kevertnek) mondja azt, a melynek apja volt közönséges és *berdine* (rossz, keveset érő) névvel illeti az olyat, a melynek mindkét szülője hibás volt.

Primitív észjárás ez mindenesetre, de reánk európaiakra nézve — mint azt más helyen fejtegetjük — tanulságos.

E feljegyzések után határozottan nemcsak érdekesnek, de szükségesnek is tartjuk ismétlenni, de már különlegesen vizsgálni azt, hogy honnan s mely időből datálódik az arabs lónak a tenyésztése.

Általánosán ismeretes *Herodot* irataiból, hogy a Xerxes seregét követve arabok tevéen és nem lovon harcoltak. Időszámításunk előtt 733 évvel egy *ékirat* szerint valami *Zarlatfalazar* nevű király Arabiát elfoglalván, 30000 tevét és 20000 szarvasmarhát ejtett zsákmánnyul. Ha ekkor Arabiában lovak lettek volna, bizonyára azok is estek volna zsákmánnyul s fel volnaak említve. *V. Sardananapal* büszkén említi, hogy a nándim összegyűjtött, a mi csak Arabiában található volt, hanem a lóról ő sem tesz említést. *Strabó*, ki a rómaiakat Arabiába kísérte, azt mondja, hogy a szerencsés Arabia nagyszámú szarvasmarhát táplál, hanem lovat, öszvért, disznót, tyúkját, libát nincsenek. *Diodor* és *Plinius* is leírják Arabia állatait, de lóról nem emlékeznek meg. *Maga Vegetius*, ki az 6-kor minden híresebb lovat leírja, az arabs lóról hallgat. A legrégibb görög és római iratokban eddig az arabs ló leírása fel nem volt fedezhető s egyedül a Kr. u. 4-ik században született *Marcellinus* említi a »saracnok» lovat, melyet nagyon gyorsnak mond.

Több és megbízhatóbb adat csak Kr. u. 7. századból, Mohamed idejéből ered, mikor már az arabs ló, mint ilyen, nemcsak hazájában, hanem máshol is hírnévre örvendett. Ez a csodálatos férfi valójában bámulatos módon értette a módját annak, hogy miként kell fanatikus népével a lovat s annak tenyésztését, nevelését, ápolását megkedveltetni. Ő a ló tenyésztését az iszlamiszmus vallástételeivel hozta kapcsolatba s ezáltal csakugyan elérte. Hogy milyen egészséges alapon indult, azt különösen mutatja az, hogy korunk is tényleg az általa megvetett bázison áll, mikor a *téteményképesség* alapján bírálja és tenyészíti a lovat. Az az 5 kancza, a mely 95 körül állítólag bámulatos rövid idő alatt vitte meg lovas alatt Montától Melkkáig a gyözelmi hírt, bizonyynal ok- és czelszerűbb kiindulási pont gyanánt volt általa oda állítható mint minden más monda és hagyomány, a mely a lovat az arabs képzeletben körülvette és körülveszi, de ezt abban a korban olyan elmével felhasználni, a mint azt Mohamed tette, önként érthetőleg, nem mindenkinek adatott. Ez a bámulatos ember neblány odavetett *Koran*-tételben igazán úgy »fején találta a szeget», hogy mi a közzvtárnak légijával se jobban. »A ló szemei között nyugszanak a világ javai.« »Okos asszony, termékeny kancza a legjobb birtokos.« »A hány szem árpat adsz a lónak, annyi bűnöd bocsátatik meg.« »Ha gyalog jössz a harcmezőre, a zsákmány egy része a tied; ha lovon jössz, két részre tartasz számot; ha pedig nemes lovon jössz, három résznek vagy az ura.« »Csoda e aztán, ha ilyen s ezekhez hasonló tételek meggyökerezve, nemcsak arra hatottak, hogy a ló az arabs előtt kedvelté lőn, hanem arra is, hogy az kezei között tökéletesbült s maga a nép egy igazi lovas nemzeté küzdötte fel magát, a mely az idők harci viharai közben

helyét keményen megállotta. Nagyon érthető éppen ezeknek ismerete után, ha az arab azt tartja ma is, hogy az ember mellett a ló a legremekebb teremtmény, hogy a legnemesebb foglalkozás a lótenyésztés, hogy a legnagyobbszerű élvezet a lovaglás s a legjobb munka a ló ápolása és takarmányozása.

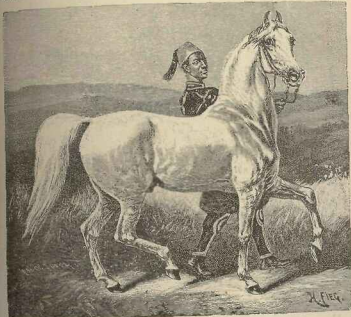
Ha ebben, t. i. a tenyésztés tekintetében vizsgáljuk az arabiai viszonyokat, éppoly ellenmondásokat találunk az egyes leírások tételei között, mint magának a nemes arabs lónak a leírásában. Az utazók nagyobb része azonban megegyezik abban, hogy az arabs a lovát odaadó szeretettel neveli, ápolja, takarmányozza, de aztán minden európai fogalmat meghaladó kiméletlenséggel használja. Rendesen kanczáknak van csak bírtokában, a melyet a főnökök által tartott nemes csődörök egyikével hágat meg. Lova takarmányát — ha t. i. az arab földmivelő — kiváltékal képpen fű, széna, árpa és tevé- vagy más tej képezi; a kóbor, rabló arab lova azonban ebben ritkábban részesül, ennek főbb tápláléka tejből áztatott datolya, friss és szárított szőlő, szárított s porrá tört hús és sáska, meg tojás képezi. A csikót 2 éves kora előtt egyáltalán nem lovagolja, hanem két éves korában már fiút üllet rá s ettől kezdve folyton jobban és jobban igénybe veszi mindazáltal úgy, hogy csak 5 éves korában fogja teljes használatra. Istálló, a gazdája sátrán kívül, az arabnál nem ismer s vizet, a csapadék szegényebb vagyis a forróbb évszakban, csak minden két napban egyszer kap. De egyébképpen is sokféle nélkülözésnek, megpróbáltatásnak lehet az arabs ló kitéve, ha meggondoljuk, hogy gazdájának, az arabnak is milyen viszontagsággal teljes az élete s ha nem feledjük, hogy léte vagy nem léte, jó vagy balsorsa majdnem kizárólag éppen a lovától függ.

Az eddig eszelték összetévesztése után önként érthetővé lesz előtünk, hogy az arab sivatag azon remek állatja, a melyről annyian és annyit írtak, de a melyet valószínűleg csakugyan vajmi kevesen láttak, általunk se állítható rajzban és leírásban úgy az olvasó elé, hogy: ime itt van, ez és ilyen, és pedig minden kétséget kizárólag ilyen az az arabs telivér-ló, a melynek patái a sivatag izzó homokján szívosodtak meg; a melynek acélos lábai versenyt futottak a pszuzai szélvészessel; a melynek beszédes szeméi látták azt a lelketlen gazembert, azt a banditát, a ki meg nem vált volna lovától semmiféle pénzért, de megvált tőle, mikor elajándékozta, hogy másnak örömet okozzon, vagy megvált tőle, mikor megfizetetlen örökség gyanánt fiára hagyta, a kitől aztán pl. egy »derék«, »becsületes« tolvaj ellopta, hogy nekünk pénzért eladja.

Ismételjük, hogy minden kétséget kizárólag mi rá nem mutathatunk a nemes arabs lóra; de leírjuk azt kélemtanilag úgy, a mint a legmegbízhatóbb forrásokban, befoglalva találjuk s bemutatjuk egy oly rajzban, a mely az ezideig közökben forgók között azért a legmegbízhatóbb, mert a már említett Abbas pasa ménéseinek egyik, a vahalbítki földjéről került csődörét ábrázolja (l. a 306. ábrát). Ehhez sokban hasonló állatok hazánkban a bábolnai állami ménésben is kerülnek, (l. 307. ábrát) a mi arra mutat, hogy a mi arabs tenyészetünk bizonyára nincs messze az igazi nemestől.

A nemes arabs ló tehát, a mint az az ábrákból is kivethető, mindenek előtt nem tartozik a nagy lovak közé, minthogy marnál levő

magassága — mint már jeleztük — gyakran csak 132—143 cm. (Bawgrenant) vagy ritkán több mint 150 cm. (Vincenti). Színe közönségesen szürke, sárga és világos pejl. A négyzeglés formához közönségesen szürke, sárga és világos pejl. A négyzeglés formához közönségesen szürke, sárga és világos pejl. A négyzeglés formához közönségesen szürke, sárga és világos pejl. A négyzeglés formához közönségesen szürke, sárga és világos pejl. A négyzeglés formához közönségesen szürke, sárga és világos pejl.

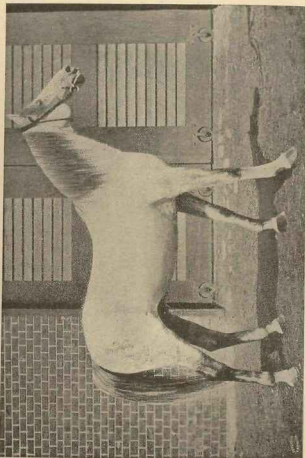

306. ábra. Nemes arabs ló.

képet kicsi. A nyak karcsú, részleteiben szépen határolt; jól látható kivágással indul a marból s a fejnél kellemes hajlást alkotva, tetszetősen függ össze azzal. A sörény hosszú, ritka növésű, finom szálú, nehéz. A far magas, száraz, nem nagyon hosszú, de eléggé hátul elhelyezett. A hát rövid s alig észrevehető hajlással megy át a széles, ívelt, rövid ágyékba. A far hosszú, egyenes; a hosszú, finom szőrű fark magasan van belé tűzve és magasan kellemes ívben hordatik. A mellkas terjedelmes, vagyis széles, hosszú és mély, a has hengeres, a horpasz kicsi. A lapoczká hosszú, dült, száraz. A végtagok többi részei csontozat, izület, izom és inra, úgy nemkülönbön szélessége és állásra nézve

kifogástalanok s a paták kicsik és pártatlan jószágok. Bőre vékony s alóla sok véredény tűnik szembe. A fedőszőr igen finom, sima és fényes.

E ló mozgása élénk, tetszetős, simulékony és rugalmas. Kıtartása,

307. ábra. Bábódnál arabok lovát.

győzősége, edzettsége nagy. Készsége, jóindulata, tanulékonyága, kevés igényűsége, bátorsága nagyon elsőrendű. Gyorsaságban van a ló, mely megveri (az angol teljér), de kıtartásban alig. Rendkívül becses tulajdona a nagy átöröktési képesség is.

A mint látjuk, egyesülve van e lóban majd minden, a mit a legmodernebb tenyésztő is elfogulatlanul kívánalom gyanánt oda állíthat, csak az a baj, hogy ilyen lóhoz jutni — mint azt elég bőven esceletük — nem mindenkinék adatott.

Addig pedig, a míg az általunk jelzett *igazán nemes* forrást meg nem szaroztuk, vágyakozva pillantgassunk folyton ama ló felé, a melyet az a vahabita rabló a többi között így szólaltat meg: »Sas, jőjj le, mert ha nem, hozzád repülök!«

Ázsiai Törökország, Egyptom és a Nilus vidékének lovai.

A legtöbb író mindjárt az arabok ló után szokta említeni az ú. n. *sziriai lovat*, mely az Aleppo, Bagdad s Damaskus közi területen tenyésztetik.

Ez a ló — melyet az arabok *Cham*-nak nevez — két változatban fordul elő, t. i. egy kisebb, alig 150 cm. és egy nagyobb 156 cm-es nagyságban. Az előbbi általában nemesebbnek, az utóbbi közönsé-

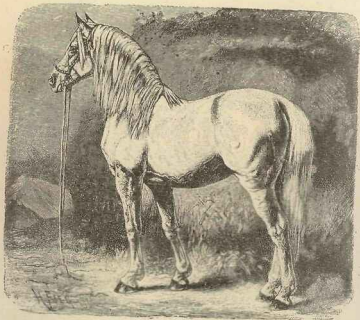

308. ábra. Bagdádi ló.

gesebbnek tartatik, de mindkettőről megjegyeztetik, hogy igen szabályos alkattú, erős testű s hogy az Európába került »eredeti arabok« legnagyobb része kétségkívül *csak* ilyen sziriai ló. Nem is csodálhatjuk hát, ha a bécsi világiállításon Arthur bey az ő Kis-Ázsiából hozott 4 arabos lovával valami nagyobb, feltűnést kelteni képes nem volt.

Szíriában egyébiránt a Palmyra körüli vidék tartatik a legjobb tenyészhelynek s a más helyről kerülők nem annyira tenyészállatok, mint inkább használati lovakképpen becsültetnek.

Közel rokon evvel az ú. n. *Bagdadly* (*bagdádi ló, lásd a 308. ábrát*), melyet különösen Konstantinápolyban még többre becsülnek, mint az előbbit. Határozottan nemesebbnek is látszik, mint a szíriai, de mint

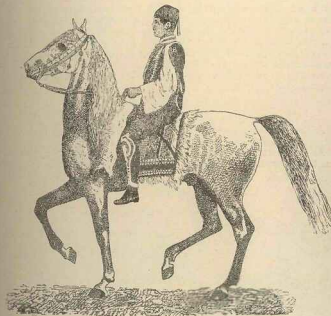
309. ábra Karabagh ló.

Wrangel biztosít, Európában — nagyon is vékony lábai miatt — alig akadna pártfogója.

A *turkoman* vagy másképen a *kurd ló*, melyet az ázsiai nomád kurdok, drúzok, maroniták, örmények és törökök tenyésztenek, már a legrégebb időkben is híres volt s *kapadóczi* néven szerepelt. E lóban a perzsa és mongol véren kívül nemes arabs vér is kering, de a tenyésztési viszonyok sokféleségéből folyólag egyöntetű fajtának nem mondható, hanem mikor például egy keleti utazó, a ki szakember is volt egy személyben, azt mondja, hogy neki a sultán istállójában levő egyes kurd lovak jobban tetszettek, mint az ugyanott díszelő Nedsedek, azt kell feltehnünk, hogy vagy azok a Nedsedek nagyon

kérdéses pusztai arabs lovak (a mi felettén valószínű is), vagy pedig, hogy azok a kurd lovak igazi, kiváló példányok, olyanok tehát, a melyekről egy másik szakember azt mondja, hogy az arabs telivértől csak a nyúlabb és magasabb test által (tehát nagyon előnyösen) különböznek.

Ilyen turkoman, vagy kurd ló is bizonyára sok került be eredeti arabs néven Európába s pl. a németországi neustádi ménes megal-

310. ábra. Egyiptomi ló.

pítőját, *Turc Mayn-Atty*-t nem hiszszük, hogy téved, a ki turkoman lónak tartja.

Közbevetvén, hogy némelyek a turkoman és kurd lovat más és más fajtába tartozónak állítják, csak még azt jegyezzük meg, hogy a turkoman lónak az arabs lóval történt keveréséből egy igen nemes, *Karabagh-ló* néven ismeretes állat származott, mely a Kaukázusban van otthon s mely az ázsiai lótenyésztés szempontjából olybá telkintetik, mint nálunk az angol telivér. Ezt a lovat a 309. ábra tünteti fel.

A mi Egyiptom és a Nilus vidékének lovait illeti, azok reánk nézve annál kevésbé bírnak közelebbi érdekekkel, mert nem olyan kiválóak,

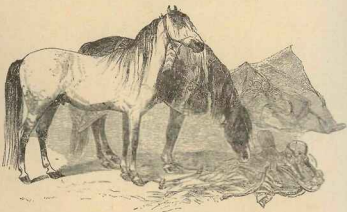
hogy bárcsak tanulságosaknak is volnának nevezhetők; mindazáltal röviden felemlítjük, hogy *Abbas* pasa ménesének felosztása óta (1854) Egyiptomban a nemesebb arabs eredésű ló mindinkább szatnyul és kevesbedik, úgy, hogy ama mintegy 18—20 ezer ló között, a mely ott még a 96—97 ezerre menő számár és öszvér mellett található, csak ritkábban láthatók oly lovak, a melyek az arabs eredetet elárulják, vagyis ahhoz hasonlítanak.

Azon egyiptomi keleti lovak mellett, melyek egyik kiválóbb példányát a 310. ábra tünteti fel, teljesen elűtött voltánál fogva említést érdemel az ú. n. *dongala-ló*, mely nagy testével (160—180 cm.) s csapott farával, fekete színével, lámpásos fejével inkább valamely átmeneti fajta lóra emlékeztet s valószínűleg nyugati vér is kering ereiben. Ez a ló, mely újabb tudósítások szerint járványok folytán veszendőben van, tenyésziskériletekre is felhasználottatott s Angliában az angol tellévrrel keverve, egyes sikerültebb, magasan járó, kitarító és gyors vadászlovat szolgáltatott.

Berberia lovai.

Afrika északi részének ama területét értjük mi Berberia alatt, a melynek fő helyei Algír, Fez, Tunis és Marokkó.

Az ezen területen előforduló lovat rendszeren *berber ló* gyűjtő név alatt látjuk ismertetve. E ló, mely az európai lótenyésztésben szintén

311. ábra. Berber ló.

nagy szerepet játszott, származására nézve — a mint a felől *Abd-el-Kader* biztosít — arabs ló, mások ellenben azt erősitik, hogy az északi Afrikának eredeti állata.

A valóságban azt látjuk (l. a 311. ábrát), hogy a berber ló igenis keleti típusú állat, a mely a nemes arabs és a szíriai lótól mindenek-

előtt magasabb teste, rövidebb, vastkosabb nyaka, keskenyebb, dinnyealakú fara, mélyen tűzött farka által különbözik. Azon példányokról, melyek az arabs és szíriai lóhoz jobban hasonlítanak, általában felveszik, hogy nemes arabs vér is foly ereikben; s az ilyen berberekek nemesebb voltát már a fej elárulja, a mennyiben az kisebb, nem ívelődő, hanem egyenes, vagy horpadt orrhátú. Ezek lapockája nem oly meredek, mint amazoké, alkarjaik hosszabbak s hátsó végtagjaik nem oly közel állítottak egymáshoz.

A berber lovat különösen az orientális lovak barátai, kitarításánál, edzettségénél és kisigényűségénél fogva a legjobb katonalónak tartották mindaddig, míg a francia-német háború alkalmával sok ilyen ló szákmányul nem esett. Azóta, különösen Németországban, de Franciaországban is jó tulajdonságaik elismerése mellett határozottan gyengébb hátsó részűnek és nyomorúságos ügető képességűnek, szóval európai katona alá nem valóznak tartják.

Egyébíránt a legnemesebb berber lovak Tunis vidékén tenyésztettek; ezeket követik jóságban a Sahara sivatag algíri részén tenyésztettek s végre a marokkóiak.

A francia kormány Algírban nagyobb erőfeszítéseket tesz megfelelőbb katonalovak előállítására nézve s három mételetben mintegy 800 darab majdnem kivétel nélkül berber csődjort tart, melyeket díjtalanul bocsát a lótenyésztők rendelkezésére. Ezen kívül újabb időben Senegambiában kutat jó keleti tenyésztés után. Erről czélyszerű nekünk magyaroknak is tudomást venni, ha már, mint láttuk, az igazi nemes lóhoz jutni oly nehéz.

Perzsia lovai.

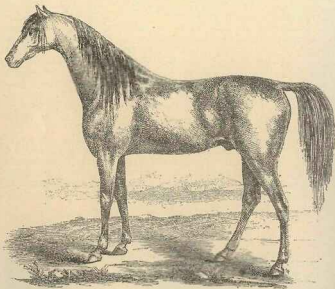
E birodalom lovai századokkal azelőtt, hogy az arabs ló ismeretessé lett, már jó hírnévnek örvendtek, sőt a régibb időkben a legelső rendűnek, legjobbakkal éppen a perzsa ló tartottat. A sah birodalmának egyes részeiben, pl. *Ispahan*-ban, *Irak-Adsemi*-ben ma is nagy gondnal tenyésztett szép perzsa lovakat lehet találni, melyek a nemes arabs lótól — mely valószínűleg amaz egy és ugyanazon származású — legfeljebb a megnyúltabb test által különböznek. Az ilyen jobb perzsa ló, a mint azt a 312. ábra is feltüntet, keskenyebb fejű, mint az arabs, nyaka karcsú, hosszú és magasan hordott. A törzs nyúlt, a far hosszú s a végtagok hosszabbak mint az arabéi. Egyébképpen a perzsa ló tüzes vérmérsékletű, fáradhatatlan és gyors.

Testformát, különösen fejét, hosszú vékony nyakát, hosszú törzsét, magas lábait s farát tekintve, nekünk úgy rémlik, hogy az angol tellévr létesítésében az ilyen nemes perzsa ló (már akár a maga neve, akár más név alatt) nagyobb szerepet játszott. Tudunkkal csak 4 perzsa ló említettik, mely e czélból az angolok által felhasználottatott s ezek sem soroltnak fel mint nyomot hagyott állaplatok, a mi persze nem zárja ki, hogy mélyreható befolyásuk volt, valamint hogy azt se mondhatjuk minden kétséget kizáró ténynek, hogy azon sok arab, berber és török ló között, mely a fajtaalakítás czéljából felhasználottatott, perzsa ló egy sem volt.

A perzsa lónak, mint jeleztük, kevésbbé nemes változata is ösmere-

tes s erről általában az mondatik, hogy »a törzse ritka szépségű és jószágú, csak az a baj, hogy leírhatatlan nyomorúságos lábakkal van alátámasztva«. (*Wrangel*.)

A perzsa tenyésztő egyébiránt dúsan takarmányoz és sok helyen istálló felett is rendelkezik, de *Kersting* legalább azt mondja, hogy

312. ábra. Perzsa ló.

tenyészállatainak kiválasztására, vagyis a párandó állatok összeállítására nem igen fektet súlyt s ezt abból következteti, hogy az átörökíthető hibák a perzsa lovakon felettén gyakoriak. Vajjon nem-e ettől az óstől ő örökölte az angol telivér is, különösen a csontihátra való nagyobb fogékonyságot.

A mongolság és tatárság lovai.

Közép-Ázsia ama részeiben, a melyet a mongolok, tatárok, kalmukok laknak, a lovak orientális típusa ugyan vész el teljesen, de oly lovakban nyer kifejezést, a melyeket általában nem nemes vagy *közönséges keleti lovaknak* szokás nevezni. A nagyságban kevésbé, de a tetzőségben már rendkívül szembetűnő a különbség.

A mongol, tatár és kalmuk ló t. i. már gorombább csontú, formátlanabb testű, durvább szőrzetű s többnyire konok, rossz természetű;

hanem edzett, kevés igényű, kitartó állat, mely a benszülöttek számára igen hasznavehető katonalónak mondható.

Jóllehet a szabadjában élő rengeteg számú vad méneseekben arabs csöddörök is hágnak, e népeknél az ú. n. igazi lótenyésztésről szó sem lehet.

Reánk nézve a mongol-tatár ló érdekes azért is, mert a mi pusztai parlagi lovunk, ha nem volna is ilyen eredesű — a mi pedig valószínű — mindenesetre közel rokon azzal, csak hogy — és ezt nem szűgyeljük kimondani — a miénk határozottan rosszabb azért, mert nem rendelkezik oly kiterjedt legelőik felett, mint régen s másképpen is elhanyagoltatott.

Ez, igaz, hogy csak egyes vidékek pusztai lovára nézve áll, mert nem tagadható, hogy hazánk más vidékein a parlagi ló — az arabs telivér beavatkozása folytán — örvendetesen javul, de az előbbi tény újmutatást képezhet éppen azért arra nézve, hogy mi a teendő.

Csak futólag említtük, hogy a Kelet más részeinek lovai reánk nézve fontossággal nem bírnak. Nem is eseteljük hát azokat; éppúgy nem foglalkozunk China és Tibet apró tarka lovaival; hanem gondolkodásra való anyagképpen ide igatjuk inkább a következőket.

Az orientális ló, úgy nagyjában véve, mindenkéltől kétféle, t. i. *nemes* és *közönséges*, vagyis nem nemes. Még azon földrészt is, melyen a világ legkiválóbb lova, a pusztai arabs telivér tenyészik, különféle többé-kevésbé nemes, vagy közönséges lovaknak hazája úgy, hogy maga a benszülött is legalább 3 változatot különböztet meg, t. i. a *nemest*, melyet *Nedsedi-nek* nevez, a *fülig nemest*, vagy nemesítettet, melyet *Hatik*-nek hí, és a *közönségest*, vagy nem nemeset, melyet *Kadisi* nével illet. Ez utóbbi Szíria és Palesztinából származik s podgyászurhozoló állat. A másik ennek és a Nedsedinek keveréséből származott s már (mint valami félvér) becses lónak tartatik; a harmadik, t. i. a Nedsed végre lótenyésztési értelemben az a pusztai arabnak, a mi Európának ma az angol telivér, avval a különbséggel, hogy ő nemcsak tenyész-tésre, hanem nyereg alatti szolgálatra is széltében használja, s még avval a különbséggel, úgy látszik, hogy se kis, se nagy pénzért nem szívesen váltik meg tőle.

Ezen nemes telivér lónak, a Nedsedinek 5 (El-Komsz = az ótok nével illetet) törzset vagy nemét különböztetik meg, melyeket az arab a próféta 5 kanczájától eredőnek tart és a legkülönböztetebb nével nevez. Leggyakoribb megnevezése ezen 5 törzsek a következők: 1. *Székliavi* (vagy Szakliavi és Szigliavi); 2. *Maneki*; 3. *Dzülfa* (vagy Djoife); 4. *Toucaie* (vagy Tucazi); 5. *Kohaji* (vagy Kohajlan és Koheil). Ezen törzseket az arabs tisztán tenyészíti tovább és rendkívül becsben tartja.

A mint látjuk, magának a Nedsed lónak a keretében is több változat létezik, a melyhez, ha hozzá vesszük az előbb jelzett *hatikikat*, *kadisi*kat s mindazon más lovakat, a melyek az *El Samar*, *El Seder*, *El Kazim*, *El Vosam* és *El Arad* arabs törzsek által lakott arabiai felsők oázisján tenyésznek, valóban nem tudjuk, nincs-e igaza annak az arabiai utazónak, a ki azt írja, hogy »az arabs ló összes változatait megnevezni annyira volna, mint az ég csillagait megszámlálni«.

Ha mi eszerint a legnagyobb mértékben kérdésesnek jeleztük azt, hogy az Európába bekerült ú. n. arabs telivérlovak csakugyan azok-e;

vagyis mikor kérdeznünk bátorokdunk, hogy melyek hát azok az európai u. n. arabs telivérek, a melyek *készségük* a legnemesebb Nedsedek? azt hisszük, hogy nem voltunk szerénytelnek.

Hát mi a magunk részéről is majdnem lehetetlennek tartjuk, hogy az idők hosszú során s annyi erőfeszítés és pénz árán igazi Nedsed ló Európába nem került. De hát melyik volt az, vagy melyik az? Vajjon mit ért az akár gyorsaság, akár tetszetősség, akár kitartás és átöröklött képesség dolgában, összehasonlítva őt az angol telivérek quintessentiális képviselőjével?

Mert hiszen nincs könnyebb, mint azt mondani, hogy mutass nekem arabs telivért, a mely az angol telivér nyomába lép! Éppen olyan könnyű ez, mint azt mondani: mutass nekem arabs telivért, a mely kétségtelenül az a ló, a melyet az a rabló vagy nomád arab oly nagy becsben tart, hogy csalásra s minden más kepeczfogásra rávetemedik, csak hogy a vevő szemébe port hintsen, lovat eladjon, de nagybecsült lovának birtokában mégis megmaradjon.

Azt akarjuk ezzel mindenkifelett jelezni, hogy egyfelől a kérelhetlenül uralkodó divat, másfelől a még kérelhetlenebb spekuláció okozhatja csak azt, hogy az a ló, a mely, azt mondhatjuk, hogy az egész földteké lovainak megnevesítésében kizárólagos szerepet vitt, ily szerepet ma nem visz többé.

Hát az áramlat erős; oly nemzetből indul ki, a mely hatalmas és lőnyészési tekintetben uralkodó; de ha az akciói rendesen reakcióit nem szülné is, be kell állnia nemsokára a kényszerűségnek, a mikor zarándokútra két első sorban éppen az a nemzet (az angol), a mely minden kigondolható módon elfojtani igyekszik azt a forrást, a melyből maga is merített, bizonyára szerencsésebben, mint azóta sok más állam.

Felfogjuk s kellőképpen méltatjuk mi azt, hogy a korrál változott a tenyészirány s hogy a mely állam evvel nem számol, elvonult felette a kor és ott hagyja őt a sárban vagy a sötétségben. Tudjuk mi azt magunk is, hogy a régebben múlt idők kívánalma egy nehezebb harci miben, majd egy könnyebb csata-lóban, aztán a nemzetek elpuhulásával, a kényelem-szeretet fokozódásával egy-egy iskola-lóban, batár-lóban stb. összpontosult; majd ismét, mikor a műveltség, a kultura haladt s vele a vágyak, élvezetek, szükségletek gyarapodtak, a specializáltvá létes ember azt óhajtotta, hogy a 80–90 cm.-es ponyolt kezdve a 2 méteres szenes taliga-lóig, minden rendű és — már csak kifjrkj, hogy — rangú ló rendelkezésére álljon. A könyvünk ezen részét megelőző fejezetben láttuk is azt a sokféle kívánalmat, a mely manapság a lóhoz köttetik s egy szóval se mondtuk sehoh, nem is mondjuk, hogy ez nem helyes; de éppen mivel helyes ez, helytelen az, hogy elhanyagoltassék egy kiváló olyan ló, a mely, ha nem sokoldalúság, de használhatóságát fényesen bebizonyította s ennek rovására túlságosan dédelgetésekék egy oly ló, a mely sokoldalú használhatóságát csak ezután van hivatva fényesen bebizonyítani, akkor t. i., mikor oly tűzpróbát kiáll, a milyent az a másik kiállott.

Meg vagyunk felőle győződve, hogy azt a tűzpróbát az arabs vagy más orientális ló istápolása nélkül ki nem fogja állani s éppen ezért veltük hangsúlyozandónak mindazt, a mit az előzőkben papírra vetettünk.

E kérdést egyébiránt más oldalról is akkor fogjuk megvilágítani, mikor az angol telivérről részletesen is szólándunk, most tehát csak még azt a tényt említtjük, hogy egy oly lónak szüksége, a mely mint hát- és szekerelő, éppoly ügyes, mint szép; éppoly kényelmes, mint gyors; éppoly kitartó, mint a mily könnyen kielégíthető s éppoly olcsó, mint a mily tartós: ilyen lónak a szüksége, ismételjük, hogy ma is fennforog s hogy ezt a szükségét kivált az arabs telivér van hivatva pótolni, vagyis hogy csak az képes azt *olcsón* és kifogástalanul fedezni, az alig vitatható.

Részesszük hát legalább mi magyarok nagyobb figyelemben s ne hanyagoljuk el az angol telivér mellett az arabs telivért; hozzunk, ha nem is akkora áldozatot, mint az angolnak, de nagyobb áldozatot, mint eddig, különösen a vérfriestő, igazán nemes apaállatok beszerzése körül s akkor az a kiváló anyag, mely Bábólnán van s melyhez fogható nézetünk szerint Európában sehol sincs, rövid idő alatt szintén egy specializáltsá lesz, mely a maga képességeihez mérve éppoly uralkodó szerepet viend, mint más téren az angol telivér.

Anglia lovai.

Ha valamely állam a különlegességek hazája, hát Nagy-Británia bizonyára elsősorban az állattenyésztés terén. Nincs a földtekén ország, mely a hasznos háziállatok oly sokféleségével győnyörködtetné a vizsgálódó szemét, mint éppen Anglia. E nép minden igyekezete e téren abban kulminál: egyes állatcsoportokat állítani az egyes — egymástól különböző — kiválmak elé. Ez a nép az univerzális ló, a mindenre alkalmas juh vagy marha tenyésztésének eszméjével már akkor szakított, mikor más nemzetek evvel az eszmével éppen évdni kezdtek s e tekintetben már akkor uralkodó helyzetre jutott, mikor más nemzetek még a kezdet nehézségeivel küzdöttek s irány nélküli utakon, siralmas következetlenséggel kapkodtak hol erre, hol arra. Eljutott pedig erre a domináló helyzetre nem egyedül égalja, talaj és gazdasági viszonyainak kedvező volta folytán, hanem éles látása, gyakorlati irányú vállalkozó szelleme, gyors elhatározó természete, pedans gondossága, hangyasorgalma, törhetlen következettsége s a faradtságának és pénzállozatoknak teljes semmibe vetése által.

Ő különösen a lőtenyésztés terén fordítva cselekedett, t. i. gyakorlati alapon indult s úgy vont gyakorlati következtéseket. Így nyert tapasztalatait aztán ismét gyakorlatilag vas következettséggel értékesítette. Ő csakugyan egy-egy tenyésztési feladatot tűzött maga elé, hogy úgy mondjuk: mintát, modellt állított előbb fel s miután azt minden oldalról tanulmányozta, a kívánalmakkal s a remélhető haszonnal összevetette, fegyverkezve a tenyészesterséggel, mint valami vésővel és kalapácscsal, hozzáfogott annak kiviteléhez s nem tágtott, míg a jószág természetétől ki nem erőszakolta azt, a mit akart. Nagyon tisztában volt ő avval, hogy a természetben nagyobb ugrások nem lehetségesek; megszokozott túrélemmel, törhetlen kitartással, de egyszersmind hajlíthatatlan következettséggel haladt tehát a cél felé s vissza nem riadt semmi eszköztől, mely a cél elérésével kecsgette. Így vált keze alatt,

hogy úgy mondjuk: viasszá az állati test, melyet mesésnek látszó alakivá volt gyúrándó, de melyet mégis azzá gyúrt, a mivé akart.

Csak így és nem másképp állhattak elő a hasznos háziállatoknak ama sokféle és kiváló változatai, a melyekre Nagy-Británia büszkén azt mondhatja, hogy ezek az én tenyészmelegestermek alkotásai.

Igen — az ő alkotásai. Mert nagyon tévedne pl. az, a ki abban a hitben élne, hogy Nagy-Britanniát valami jótékony szellem ajándékozta meg ama számos, változatos és becses lóval, a mely ma ott feltalálható, Évszázadokra kiható törhetetlen munkának az eredménye az, mint a következő rövid történeti vázlatból kivethetjük.

A Nagy-Britannia lovaira vonatkozó, eddig ismeretes legelső feljegyzés abból az időből datálódik, mikor Julius Cásár Kr. e. 55-ben a brit szigetet meghódította. Ez időben, a szigetet lakó kelta eredetű nép hadi szekereibe egy zömök, erős ló volt befogva, a mely azonban valamely feltűnő jó tulajdonságnak nem volt birtokában. Ez a ló, a rómaiakkal oda került lóval bizonyára keveredett, vagyis összevegyült gall, olasz, spanyol s mindama lovakkal, melyek a rómaiak birtokában voltak. Hogy ezek sokféleek lehettek, önként érthető, de hogy aztán javítólag hatottak-e a brit sziget zömök lovaira, az természetesen nem tudatik, de feltehető, hogy nem, mert a britek már abban az időben is határozottan jobb lóismérek voltak, mint a rómaiak s az össze-visszakeveredésnek lehetőleg bizonyára gátat vetettek.

A római uralom idejéből feljegyzésekkel nem is rendelkezik a brit lótenyésztés története s csak az 5-ik századból (Kr. u. 449.) ismeretes az, hogy a római uralom bukása után beözönlött és bevándorolt népek, különösen az angol szászok, körülbelül lovaikkal együtt telepedtek meg a szigeten; ezek lovai tehát okvetlenül összekeveredtek amazokéival.

A 7-ik században se lehetett a brit lótenyésztés valami előhaladott, mert *Beringer* azt mondja, hogy a harcokban német és németalföldi lovak használtak, mivel a belföldi igen kicsi volt.

A 10-ik század elején (930-ban) már nagyobb figyelemben kellett, hogy részesüljön a brit lótenyésztés, minthogy az akkori uralkodó *Atelstan* (Alfred fia) elrendeli, hogy az országból lovakat kivinni semmi szin alatt se szabad.

Mélyreható és gyökeres javulás azonban, úgy látszik, csak hódító Vilmos alatt állt be (1066-ban), mikor t. i. Angliát a normanok elársztották. Ezek hastingsi győzelmüket különben is kiváló lovasságuknak köszönhették, melyeknek állatai majdnem kizárólag spanyol lovak voltak. Ez időben az ország egy nagyrésze a nemesek és lovagok között megosztván, természetes, hogy azok a magukkal hozott spanyol lovak részint tisztán tovább tenyésztették, részint a belföldivel összekeverték.

Hogy ebben a korban a javult gazdasági viszonyok, a lovagjártékok, lovassági gyakorlatok mind közreműködtek abban, hogy a brit sziget lótenyésztése tökéletesüljön, az önként érthető.

A mennyire ismeretes, ezen lóanyag közé az első arabs ló 1121-ben (és nem mint mások állítják 1602-ben) került, de persze a példa követőkre nem talált, egyfelől azért, mert az akkori nehéz lovasság a könnyű arabs lovat nem használhatta, másfelől meg azért, mert akkor az arab-ló téteményképessége nagyon is ismeretlen volt. Ezt az arab lovat

azonban a kereszties hadak idejében mások is követték s oroszlánszivi Richárdról pl. fel van jegyezve, hogy Cyprusból két oly lovat vásárolt, a melynek sebesség tekintetében se a teve, se a dromedár nyomába nem érhetett. Ebben az időben már versenyek is tartattak, melyeket az egykori író *Fitz Stephen* hűen le is ír.

Az »ország nélküli« melléknévvel illetett János király idejében (1199—1216), különösen a nehéz angol lovak érdekében tétetet messzeható lépés, a mennyiben nem kevesebb, mint 100 flandriai csődör vitetett be a szép zöld angol gyepe.

II-ik Eduard alatt (1307—1327) is nagyszámú, különösen lombardiai és francia nehéz ló került be; III. Eduard alatt pedig (1327—1377) a többi között 50 spanyol ló vásároltatott. Ez az uralkodó különös gyönyörűségét lelta a nehéz angol lovaknak a spanyol lóval való párosításában s a lótenyésztés érdekében ő is rendeletet bocsátott ki, melynek értelmében a tenyészlovak kivételé súlyos büntetés alatt tiltva volt. Ugyanez az uralkodó spanyol lovakból ménest is alakított s a mint olvassuk, uralkodása alatt a lóállomány olyan nagy volt, hogy 20.000 lovat volt képes a nemzet harczterre állítani.

Ez időponttól kezdve egészen a XV. század végeig kevés feljegyzésre mérő akad az angol lótenyésztés történetében, ha csak az nem, hogy a féhér és a piros róza harcezaiban nemcsak az embervér, hanem a lóvér is bizonyára nagy mennyiségben ontatott, olyannyira, hogy VIII. Henrik alatt (1509—1547) drákói szigorral hozott rendeleteket kellett kibocsátani a lótenyésztés érdekében, a mely rendeletek azonban éppen súlyos voltaknál fogva, hatásukat meglehetősen eltévesztették. E súlyos rendeletek között foglaltatott a többi között az is, hogy minden magánember, a kinek a felsége bársony-felöltö, vagy *francia kalapot* bord, húsz font sterling büntetés mellett köteleztetik legalább is egy jó hátúl tartására. (Boldog Isten! mennyi hátulval kellene nekünk tartani, ha a földművelési miniszternek eszébe jutna ilyes rendelet kibocsátása.)

E »kalapszigor« nem is késett *asszonyon* megboszulni magát. A történelem ugyanis feljegyzi, hogy a Henriket követő Erzsébet királynő nem volt képes több mint 3000 lovat lábra állítani. De uralkodásának későbbi éveiben meglehetősen kiköszörülte ez az asszony-uralkodó a csorbát, a mennyiben szép lovászmesterének háta mögé maga is lóra ült s ezzel nemcsak e tekintetben járt jó példával »hátul« — akarjuk mondani elől — hanem még abban a tekintetben is, hogy néhány jobb keleti lovat is importáltatott s az *Arundel* gróf által bevitt első kocsinak is nem kis propagandát csinált.

Az ezideig szétszórót és szabályozatlan lóversenyek azonban csak I. Jakab (másként James) alatt (1603—25) rendeztettek be a modernebb kívánalmaknak megfelelőben, a mikor ugyanis már uralkodói díj is tüzetett ki a nyertesnek, díj, a mely *egy szerény ezüst csemetéig volt*.

Hogy ebben az időben már Anglia kanca-állománya nagyon elsőrendű lehetett, azt következtetni lehet *Rice* e szavaiból: »Anglia I. James alatt oly lótorzás felett rendelkezett, a mely éret és kitartás tekintetében a legmagasabb kívánalmaknak is megfelelő«. Ezt több más író (*Markham*, *Barrat*) is megerősíti.

Az ezen uralkodó alatt Angliába került egyetlen arabs ló, az u. n. *The Markham Arabian*, úgy látszik, hogy az akkori leghíresebb lovas

Newcastle herceg révén annyira diszcreditálódott, hogy még a következő uralkodó, I. Károly alatt (1625—49) se volt képes az ilyen eredésű ló nagyobb tért hódítani, habár ez a király különféle keleti ló importálásával s a versenyténymény tökéletesbítésével meglehetősen a hóna alá nyílt már az angol lótenyésztés emelésének.

Jóllehet ezek az első kísérletek, melyek az angol lónak az arabs telivérrel való nemesítésére irányultak, nem sikerültek oly mértékben, hogy követésre érdemesnek mutatkoztak volna, az élesztő nem szűnt meg hatni *Cromwell* alatt se; hanem a Stuartok utolsóéltői sarjának II. Károlynak (1660—1685) jutott a feladat, észrevehetően is megtörténi a jeget, mely alatt az angol telivérnek csírái szunnyadoztak.

Ez a fejedelem t. i. méneken kívül már keleti kanczákat is importált, számszerint 15 vagy 20-at (az u. n. *Royal Mares*-ket), melyeknek származása nem eléggé bizonyos, de valószínű, hogy nem arabs, hanem berber és török lovak voltak. Vannak a kik a körülményekből ítélve azt mondják, hogy ezen »királyi kanczák« között *magyar lovak* is voltak. (*Wrangel*.)

Ezen keleti kanczákból indult ki világhódító útjára az angol telivér, mely fajtának születési éve tehát körülbelül 1680-ra tehető.

III. Vilmos alatt (1688—1702) került be aztán a Bécs megszállása alkalmával szákmányolt *Byerley Turk* nevű török csodőr, mely a telivér tenyésztésben lényeges szerepet vitt s később Anna királynő uralkodása idejében (1702—1714) jutott be a Darley konsul által Aleppoban vásárolt *Darley Arabian* nevű (valószínűleg igazi pusztai arabs) mén, majd pedig II. György alatt (1714—1760) a *Godolphin Arabian* nevű csodőr, mely a legnagyobb valószínűséggel berber fajta volt és felettén különös körülmények után vergődött a híres apaállatok polezára.

A többi nevesebb apaállatok, t. i. 80 arab, 41 berber, 28 török és 4 perza csodőr között, különösen az előbb névszerint is felemeltet 3 mén jászotta az angol telivér tenyésztésben a legkiválóbb szerepet, de híres családalapító ménnek voltak még a már említett The Markham Arabianon kívül a következők: White Turk; Brown Arabian; Honey Wood's Arabian; Sir Thomas Oglethorpe's Arabian; The Cullen Arabian Mare; The Newcombe Bay Mountain Arabian; The Coombe Arabian; The Damascus Arabian; Mr. Bell's Grey Arabian; The Lonsdale Bay Arabian; Mr. Wilkinson's Barb Mare; Mr. Compton's Barb; The Acaster Turk; The Belgrade Turk; Duke of Berwick's Turk; The Marchall of Selaby Turk; The Helmsley Turk stb.

Az előbb jelzett 3 kiválóbb csodőr törzsébe korunkban a következő nemesebb ménnek tartoztak és tartoznak.

I. A *Byerley Turk* törzsébe:

Brownbread, Buccaneer (az elhullott kishéri híres mén) Cremorne, Dundee, Favonius, Flying Dutchman, Hobbie Noble, Gladiateur, King of Trumps, Kishér, Lambton, Lecturer, Macaroni, Monarque, Palmes, Parmesan, Paul Jones, Saccharometer, See Saw, Sweetmeat, The Cure, The Racke, Thormanby, Wild Dayrell, Windhound.

II. A *Darley Arabian* törzsébe:

Adventurer, Albert Victor, Artillery, The Baron, Beadsman, Birdcatcher, Blair Athol, Blinkhoolie, Breadalbane, Claret, Cambuscan (a Kin-csem apja, mely szintén Kisbérén volt, de már nem létezik), Cathedral,

Chanticleer, Daniel O'Rourke, Fingh-a-Ballagh, Fitz Roland, Hermit, Kettle drum, Kingcraft, King Tom, Knight of Kars, Knowsley, Leamington, Lord Clifden, Lord Lyon, Lord of The Isles, Marsyas, Mountain Deer, Newminster, Orlando, Ratapan, Rosicrucian, St. Albans, Saunterer, Scottisch Chief, Speculum, Sterling, Stockwell, Strathconan, Teddington, Thunderbolt, Touchstone, Trumpeter, Uncas, Vedette, Victorious, Voltigeur, Weatherbit.

III. A *Godolphin Arabian* törzsébe:

General Peel, Knight of the Garter, Melbourne, Muscet, Mentmore, Prime Minister, Rapid Rhone, Toxophiliti, West Australian, Young Melbourne.

A mint ez összeállításból kitűnik, legerősebben van képviselve a Darley Arabian ág s minthogy ez az ág a másik kettővel is sokszorosán összekevertetett, azt mondhatjuk, hogy éppen ez az ág az, a mely az egész angol telivér tenyésztésben dominál.

Az angol telivér tenyész-csődörök híresebbjei jelenleg: St. Simon; St. Frusquin; Florizel II.; Ayrshire; Ravensbury; Gallinule; Cylene; St. Angelo; Laveno; Common; Persimmon, mely utóbbi az angol király tulajdona s 313-ik ábránk tünteti fel.

Lássuk most már, minden egyébtől eltekintve, az ily módon keletkezett angol telivért egy kissé közelebbről.

Az angol telivér.

Az előzőekben tárgyaltak után kétségtelen az, hogy az angol telivér lóban túlyomólag nemes keleti vér csörgedez. Túlyomólag azt mondjuk, mert hogy nyugoti vér nem foly ereiben, azt nehéz volna bebizonyítani, minthogy e ló főtörzskönyvében, a *General-Stud-Book*-ban számos oly kanca szerepel, a melynek származása ismeretlen. Egy keleti lovak keverése útján létesített és a tenyészesterséggel megváltoztatott és átalakított keleti származású ló tehát az angol telivér.

Am lássuk, hogy ez a »keverékállat«, hogy ne mondjuk »keresztelési produktum« hogyan, miképen van alkotva (*l. a 313. és 292. ábrát*).

Nem mondjuk, hogy azért, mert keverék, hanem mondjuk, hogy azért, mert a telivér-tenyésztők nem egy bizonyos egyöntetű, ideális testforma elérésén, hanem majdnem kizárólag csak egy gyors mozgású ló előállításán fáradoznak, kilemtani szempontból ez a ló felettén nagy különbségeket mutat, olyannyira, hogy csak a nagyobb átlagot tarthatjuk szemünk előtt, mikor leírásait adjuk.

Már maga a nagyság széles határok között mozog, a mennyiben 160-tól 180 cm-ig terjed. Ennél nagyobbak, vagy kisebbek a kivételekhez tartoznak s azért a közép méret körülbelül 168 cm.

A szín kevésbé variál; általános szín a sárga s a pej. A szürkék ritkábbak, tarkák pedig állítólag nem léteznek.

Ha valamely testrésze, a fej csakugyan nagy különbségeket mutat a formálódásban, de általában nemesnek, száraznak és több-kevésbé egyenes profilúnak mondhatjuk azt. A szem kissé kinűllő, nagy, de nem sok energiára mutató, a mi, ha e ló téteményképességét tekintjük, valóban különös. A fülek hol nagyok, hol kicsinyek, majd fennállók, majd leegyökök, de általában nem igen kifogásolhatók. Az orrcimpák nem nagyon íveltek, az orryukak azonban elég tágak. A torokjártat bő. A tej a nyakkal alkalmasan, mozgékonyan van összefüve. A nyak

hosszú, karcsú, könnyű, gyakran, különösen idomítottaknál aránytalanul vékony (l. a 292. ábrát, mely az előbb említett Flying Dutchman-t és Voltigeur-t ábrázolja). A mar a nyaktól kivájlással indult s magas, száraz és hosszú. A hát, éppen a mélyen belenyúló mar folytán, szép rövid, egyenes, vagy kis fokban ívelődő s az ágyéknál jól zárt. A far éppoly sokféle alakulású, mint a fej. Ez a testrészt t. i. hol rövid, hol hosszú, hol széles, hol keskeny, hol magasabb, mint a mar, hol alacsonyabb, hol egyenes, hol dinnyéalakú, hol csapott.

313. ábra. Angol telivér. (Persimon, az angol király tulajdona.)

Legáltalánosabb a hosszú, széles, dinnyéalakú, melyben a fark rendszeren alacsonyban vagy csak mérsékelten magasban van betűzve. A mellkas mély és hosszú, dongássága azonban gyakran nagyon is kevés van. A has nem idomítottaknál nem nagy és hengeres, idomítottaknál kisebb-nagyobb mértékben felhuzódott. A lapoczkák majdnem kivétel nélkül hosszúkák, dülték, izmosak s helyes fekvésűek és szögletesűek; egyeseknél igazán páratlan minőségűek. A fölkar szép, a könyök azonban gyakran befelé fordult. Az alkar szép hosszú, izmos. A mellső térd (lábtő) nem

mindig elég széles, sőt elég gyakran nyalkalt is. A szár majdnem kivétel nélkül túlékony s különösen a rajta végigfutó hajtó-in is erősebb lehetne. A csüd hosszú s nem ritkán kifelé fordult. A pata kicsi s többnyire magas és szűk. A koncz és czomb oldalról tekintve igen szép, izmos és terjedelmes, hátulról tekintve a koncz egy kissé meglapult. A hátsó térd igen szépen szabadon áll. A csánk (kétszáz-gynehány megfigyelés és mérés után beszédünk) terjedelmes, száraz; de ritkán tiszta. A hibás szögletes mindkét irányban nyilvánul, de észleleteink után ítéelve, gyakoribb a hegyesebb szöglet, mint a tompább. Az így kardállásuhoz közeledő láb csánkja azután majd mindig nyúltetesem. Ellenkező esetben a szék-lábúsághoz közeledő hátsó végtagok többnyire hátraállítottak s emiatt az úgy se nagyon erős mellső lábaknak különösen gyenge szárai, térdjei és hajlító inai túlságosan terhelődtek. A hátsó végtagok alsó részletei határozottan jobbakk, mint a mellsőkéi.

Az angol telivér különben többnyire hosszabb, mint magas, hosszúságát a vállszőgtől az ülgumóig mérve; kerül közöttük nagyszámban olyan is, a mely sajnálatos hosszú és mellé szájalmas vékony lábakon áll, vagyis magasabb, mint a mélyen hosszú.

A keleti jellegtől eltérő változás eszerint az angol telivérnél különösen a test formájának és a részek arányának megnagyobbodásában és megnyúlásában nyilvánul, tehát kiválóan kültantani szempontból tekintve tűnik szembe; azonban a szervezet boncz- és élettani tekintetben is mutat nem kis, emellett előnyös különbségeket, melyek mind a kifizűött czélnak megfelelő pázás, dús takarmányozás és folytonos intenzív mozgatás által eredményezett tulajdonságok. A keleti lovak nagy szíve, bő véredényei, nagy tüdője, tág légutai éppúgy hatványozott minőségben találhatók fel az angol telivér lóban, mint a csontok tömör minőségűsége s a kötőszöveti részek és izmok edződött és teteményképes volta. Önként érthető tehát, hogy az elként alakult szerves gép ha megfelelő táplálékot, tüzelő anyagot nyer s rendszeres gyakorlatokkal a hatás és eredmény még biztosabbá is tétetik, oly művelet végrehajtására is képesse lesz, a milyenre más, hozzá nem hasonlító módon szerkesztett szerves gép képtelen.

Hát éppen mint ilyen dominál más szilárd szervezettől és gyors mozgású lófajták között, még azon lófajták között is, melyekből eredetileg vette.

E ló tenyésztésének végcélja *filvérek előállítására*; teteményképeségének, tenyészértékének próbaköve pedig a *verseny*.

Mi, mint már jelezteük, ezt már csak így fogjuk fel.

Az angol telivér, mint másnemű általános haszonegyén, mint másnemű általános használatra hivatott állat, figyelembe már azon egyetlen, de nagyon nyomós okból nem jöhet, mert hasznosításának mérvével előállításának költségei nem állanak arányban, vagyis: másképp mint tenyészállat *nem igen fizeti ki magát*. Talán éppen ez okozta, hogy a próbakö, a versenyek ma már oda fajultak, a hova nem lett volna szabad fajulniok.

Mert hiszen mik voltak a régi versenyek? Eszközök voltak, melyek a lényegesétket buzdították lehető legkifüggetlenebb alkatú (tehát a szemre nézve is kellemes), kitartó és gyors (tehát értékes belső tulajdonokkal bíró) telivérek tenyésztésére oly czélből, hogy azok, tenyészítői

talentumok díszére, s a lótenyészték mintél nagyobb hasznára válnanak. Abban a pillanatban, midőn a tenyésztők a díszszel, a dícsőszéggel meg nem elégedtek, midőn kitűzött díjak, fogadások burjánzóttak fel a versenyek előbb virágos gyepén, a verseny maga megszűnt igazi próbákó lenni.

Melékiesen aggylve az általános lótenyésztésre, ma a teliverek nagy-részét aztér s a tenyésztetnek és trainiroztatnak, hogy a versenygyepen pénzét keressenek, és pedig minél biztosabban és minél hamarább, minél többet.

Hát ez magában véve tiszteletre méltó törekvés volna, ha a főczél: az általános lótenyésztés emelése szem elől nem tévesztetnék. De sokszor eltévesztetik. Előző időkben 4—5-éves kora előtt futó ló a gyepre nem igen került; a distancia nagy, a súly szintén nagy volt. Ma egyévesek is versenyeznek, a distancia a nevelésig rövid, a súly illuzórius kicsi.

Hát a ki tagadni akarná, hogy fiatal állatoknál a testgyakorlat, az erők folytonos igénybe vétele s ily úton való gyarapítása, szóval a training káros, az egyszerűen szakavatatlanságó árulna el. Igaza van tehát annak, a ki azt mondja, hogy: »A training az a lónak, a mi a tornázás és atletika az ifúságnak«. De mikor az egészen fiatal, fejletlen s a training által úgyis meggyórtó lólól a rövid distancian a leg-szélőbb erőfeszítést erőszakolják ki, hogy úgy mondjuk: szervezeti erejét egészen az utolsó lélegzetig kicsikarják, igenis »lehetőseik által az aczélt termelik«, azon törékeny lovat, a melyet vére talán sok versenyen hajtani fog, de a mely meghibásodott gépezetével közhasznú utódokat nem fog nemzeni.

Hiszen vannak, a melyek épen kerülnek be a tenyésztésbe, de kevesen s azokban sincs nagy köszönet, mert a versenyek czéljához képest legtöbbször olyan utódokat nemzenek, a melyek egy jól megtermett ember alá való, vagy egy ágyus félvérolvat csinálni nem tudnak.

Szerencse is az országra nézve, hogy az országos lótenyésztést intézők rostája tág lyukú: azon az ilyen »röpké árnyékok« nagy részben kihullanak; szerencse továbbá az is, hogy egy némely telivér tenyésztő hazánkban is teljes mértékben fel fogja azt, hogy a gőzerő éppoly kevésse fejtheti ki teljes hatását egy hiányosan szerkesztett gépezetre, mint a hogy egy jól szerkesztett gépezet teljes erejű munkát megfelelő gőzerő nélkül végezni nem képes.

Ez volna az éremnek egyik oldala. A másik oldala ennél legkevésbé sem kecsgetetőbb, bár nem olyan mélyen elsomoritó.

Lássuk ezt is.

A gyors fejlődés, hamar érés versenyelőnlál azon egyszerű oknál fogva kívánatos tulajdonság, mert a tulajdonságok az ilyen ló korábban keres pénzt.

De kérdezzük: természetes-e ezen gyorsan fejlődés, korán érés az angol telivér lónál? Nem természetes, hanem mesterséges, gyakran nagyon mértékben erőszakolt. Ennélfogva ez a tulajdon nem fajtatajlajdonosság, mint a nagy szív, nagy tüdő. dilt lapocza, dinnyefar stb., s mert nem az, hát az utódokra legfeljebb arra való hajlandóságó alakjában örökíthető át, vagyis az ivadékoknál csordultig telt zabos láda nélkül nem fog mutatkozni.

Am azt mondják, hogy a csordultig telt zabos láda minél gyorsabban irtítetik ki a telivér csikó által, annál jobb, annál előnyösebb, mert hiszen ez a csikó arra van hivatva, hogy azt az abrakot vérré, izom-erővé dolgozza fel s kéteves korában annak árát ha lehet tízszeresen, vagy százszorosan térítse meg, sokszor egypár percz alatt! Hogy ilyen hajtott etetés mellett a ló takarmányposzkolová váljék, hogy szervezete ennek folytán oly módon alakul át, hogy ivadéka is hozzá hasonló tékozlókó lesznek, mások nem is lehetnek, hogy a gyors fejlődés a szervezet egyes részeinek elpethülése együtt jár, vagy hosszabb idő multán bekövetkezik, — az sok emberre, különösen pedig a trainerre nézve — (a kit nem éget, hát ne fújja) — egészen mindegy.

De nem mindegy általános gazdasági és lótenyésztési szempontból, mert hiszen olynemű legszélőbb erőlkijést, minő a gyepen váratik, általános gazdasági körölmények között senki nem követel, de olyat általában nem is használhat; hanem egy középfokú munkát követel a lólól s ezt olcsón követeli. Egy oly ló tehát, mely annyiba, vagy még többbe kerül, mint a mennyi hasznót hajt, általános szempontból tekintve: nem kívánatos.

Egyébiránt, mint példák mutatják — a korai érsénl azon hátrányt sem szabad szem elől tévesztünk, mely a nőszószton ébredésének hibájában, a meddőségben és elvetélsében nyilvánul.

Es most még csak egyet.

El nem tagadható tény, hogy több mint 100 év alatt a telivér gyorsasága — dacára az egészen a végletekig vitt elínomításnak s mindenemű más erőlkődésnek — jelentékeny módon nem volt fokozható. Flying Childerstől West-Australianig. Kincsemig vagy Beregyólgvig a gyorsaságban különbség legfeljebb egy másodpercz! Manap még ennyi se! A 170 év előtt futott Flying Childers az 1000 métert 1 p. alatt tette meg.

1890. évben Angliában 1000 méter távolon a leggyorsabb 2-éves Reverend volt, mely 1 p. $\frac{4}{5}$ mp. alatt érkezett be; 1200 méteren a legjobb rekordot a 2-éves Melody mutatta. (1 p. $1\frac{3}{4}$ mp.) 1400 méteren a 4-éves Amphion (1:29 $\frac{1}{2}$) 1 angol mértföldön (1600 méter) Orceval (1:41), 2 mértföldön a 4-éves Houndsditch (3:32 $\frac{1}{2}$), 3800 méteren az 5-éves Tyrant (4:7 $\frac{3}{4}$), 4000 méteren a 4-éves Gold (4:42 $\frac{1}{2}$), 3 mértföldön pedig az 5-éves Netheravon (5:53).

Hát hogy $\frac{1}{5}$ -öd másodperczcel Reverend megközelítse Flying-Childers-t, nem volt vétek a régibb okszerű és czélszerű útról a mai útra térni?

Kétségbe kellene esnünk, ha nem remélhetők, hogy ennek előbb-utóbb vége fog szakadni. Mert hiszen olyan dolgok, a milyenek e téren léteznek, sokáig nem létezhetnek.

Vagy nem megfontolásra méltó dolgok a következők:

1. A tulajdonos saját lova ellen fogadásokat köthet, következésképpen a jockey-jának egyszerűen megparancsolhatja, hogy lovat győzelemre ne vigye. Melyik hát a jobb tenyészanyag? Az, a melyik ilyen alkalommal győz, vagy az, mely visszataratják?

2. A handicapper (súlymeghatározó) kiszámítja, hogy egyik-másik lovat mennyivel kell megerhelni, hogy aztán azok egyenlő eséllyel concurrálhassanak. Ha igazságosan, vagy mondjuk jól számított, valamennyi

lónak egyszerre kellene a czélhoz érnie. De erre még sobase volt eset, Nem is lehet, mert az állati szervezet munkaképességét, úgy mint egy gépét kiszámítani nem lehet. Az ilyen teherosztással tehát a rossz lónak is esély nyújtatik a győzelemre. A jobb győz-e hát mindig, vagy a ló tulajdonosa egyszerűen csak extratot csinál a lutrin?

3. Egyik vagy másik versenyen futhat minden telivér-ló, tekintet nélkül arra, hogy bak patája van-e vagy lapos, kardlába van-e vagy szédlába, egy fásli van-e lábán vagy a négyen négy. Sodrott in, térdesség, sipolás semmibe sem vették.

Nagyon sok versenyló, melyet hibái miatt minden szakember tenyész-képtelenség nyilvánította, azon a kriminális rövid distanczián győz és tenyészlálttá ütették fel. De mondjuk, hogy nem ütették. Hát akkor mire való volt gyepre vinni? Azért, hogy egy kevésbé sebes, de nagyon kiváló tenyészlalttá elől a dicsőséget és pénzt elvigye?

4. Versenykapacitások közül nem hajlandó senki hinni, hogy tenyész-tési tekintetben a vér megtagadhatja magát. Hát ez szép volna, helyes is volna, ha a »vér«² alatt nem tiszta és szárazmazás értenék s magát az individuiumot több figyelemre méltának! Buzgónál a vér nem tagadta meg magát, Kincsemnél még kevésbé; Buccaner produktója mint apa-állat mesés, West-Australiané is az volt. De hát hol a Kincsem méltó utódja s felbuzog-e még vajjon Buzgó vére az ivadékaiban? West-Australian vére megtette kötelességét: ez a ló nyomorék mellő lóbaival sokszor futott, sokszor nyert; lábainak inséges mivoltát át is adta utódjainak — mi azt gondoljuk vért is; hanem a képességét: sokszor futni, sokszor győzni s hasonló qualificációjú utódokat nemzeni — azt nem adta át. Ott van *Gladiator*, a Derby, 2000 Guinea, párisi nagy díj, doncasteri St-Leger stb. nyertese. Van-e számos ivadékaik között csak egyetlenegy is, a mely őt csak meg is közelítette? Nincs. Ott van a napokban Angliában kimult *Foxhall* és *Benigo*; ezek is a leg-kiválóbb versenylovak közé tartoztak s számos a legjobb kanczák után is nyert ivadékaik között nincs egyetlenegy igazán jó se. — A németnek most az egyszer igaza van. »Die Aristokratie des Blutes mit der Unfertigkeit ihrer Eigenschaften, existirt nicht.«² Vagy másszóval: »A lötermészettek is megvan a maga vétója: eddig és nem tovább, mondhatta volna Kincsem«² (Kozma).

Mit ér hát egynémely telivér-lónál az a nagy feszerejű gőz, mely terjedelmén nagyon megnyírható s e miatt erősségéből sokat veszített, nem egészen harmonikusan összeillesztett *gép* ramacására és kerekreire azt ventilleken át oly erővel hat, hogy kerékfogak kitorése, más részek csorbulása, csavarok tágulása, hajtó szíjak lazulása legtöbbször kikérülhetetlen következmény, vagy következmény az, hogy a biztosító szelep kinyílik s az előbb még örült sebességgel forgó kerekek, a czélba vett munka bevégezze előtt megállanak.

Szívlejtük meg hát végre *Sansonnak*, a francia szakembernek hasonlótérmi következő nyilatkozatát: »Bármily nagy legyen is a ló gépének gőzereje, használhatatlan az, ha kerekét, tolrúdjait stb. ellenállási erővel nem bírják«².

5. Turf tekintélyek közt általában el van terjedve a vélemény, hogy a trainingban és a gyepen »letört«² telivér tenyésztésre és használatra

alkalmas; abból jó apa vagy anyafiall, jó vadász vagy paripaló lehet »egy kis szoktatással«².

Lepten-nyomon halljuk továbbá és olvashatjuk is a többi között, hogy: »Térdes, gyengült inú, csánkpókos: mit árt az a tenyészlónál? Hiszen nem örökölte azokat a mizériákat, hanem *szerezte*!«² Hiszen igenis, — de éppen az a veszedelme, hogy munka közben, idomítás alatt vagy versenyeken állottak elő azok, kérelhetlenül bizonyítani, hogy az a térdzúlet, az a csánk, az az in *nem volt eléggé ellenálló!* Hát hogyan várjuk, hogy az ily ló ivadéknál azok a részek majd ellenállóbbak lesznek? Hogyan reméljük, hogy 50 csikó közül legalább is 25 nem fog ezen hibás szülőjére ütni, hanem mind másik, talán hibátlan nemzőjére?

Mi a traininget nem tartjuk, mint sokan, állatkínzásnak, a versenyeket pedig *elkerülhetetlenül szükségeseknek* ismerjük, de azon nézetet valljuk, hogy úgy az előbbi, mint az utóbbi a túlfiatallátlakra kiterjesztve hátrányos, s mi mindazon hibákat, melyeket az angol telivérnél látunk, tisztán két okra vezetjük vissza, t. i. a fiatal állatok túlerőltetésére és azon semmibevevésre, a melyvel a tenyészlaltok ezen hibái a tenyészlaltok részről (fizisletet a kivételeknek) illetetnek.

Nem mondjuk egy szóval se, hogy a training ne legyen erős, ne legyen szigorú, de mondjuk, hogy legyen méltányosabb, okoszeűbb, mert elszomorító valóban, hogy pl. Angliában 800 telivér közül átlag csak 10 válik a mai training és verseny győzelméi után igazán jó tenyészlálttá, a többi letörök. S így van ez nálunk is.

Hát azt mondjuk mi is, hogy hulljon az alja — *de azután ez az alja ne kerüljön tenyészlésbe*, mert nem jó azt látni, hogy 2—3 évi meddő kísérletezés után a gyepen letört telivér, sokszor igen nagy pénzért, csak azért megvásárolatik, mert hibát *szerezte*, mert *híres apja, magas vető anyja volt* s mert véletlenül hibátlan társait egy vagy két alkalommal 950 méteres pályán fél fejfel, vagy nyakhoszszal megverte.

Legyen hát, hogy már így mondjuk, a training a telivér-ló *tornaiskolája*; legyen a verseny, hogy már ez is így nevezünk, a telivér *érettégi vizsgálója*, de ne legyen az előbbi drágán fizetett tornanitéző (trainer) menhelye, a hol több ló tétetik tönkre, mint a hány meg-edzetik s ne legyen az utóbbi koczkátlába, a melyen az odagurított kicsorbult koczkának is esélye van, hogy ő-osra esik. Mert nem áldás az, hogy a rövid distancziákon az elinomított, kevés terű bíró defektusos, formátlan, vagyis inkább agárformájú, de csupa ideg- és vérvlovak (már azután 6 lóhoszszal vagy egy orral) megverik a korrek alkitástó lovat, vagyis egy másodpercczel hamarabb érnek a czélhoz, mint az a másik, a melyik a hátrahagyott után talán még tiszser is megtehető kevésbé örületes iramban, de biztosan. Nem áldás, mert a félvértenyésztés szempontjából nem az, hanem ez a jobb ló.

Mert hiába mondja nekünk bárki, hogy »Minél gyorsabb valamely ló, annál képeőbb a kitartásra is«. Ez véleményünk szerint *egyetlen esetben* állhat, akkor t. i., mikor a gyors futási képesség, másszóval a hajtóerő, hibátlanul, vagyis tartósan, ellenállóan szerkesztett szerves gépezettel áll kapcsolatban. Am ez az eset nagy ritkaság s éppen ott rejlik a hiba, hogy azok a »rópke árnyékok«² csak addig tartanak, a míg a nap süt, vagyis csak akkor oly gyorsak, ha úgy vannak csinálva,

ha t. i. tekintet nélkül minden egyébre úgy állítottak elő, úgy neveltették, úgy idomlítottak, hogy 900 vagy 1400 méteren minden erejük kipuskázásával is okvetlenül bírják, azontúl azután, ha nem bírják tudóvel, nem baj, lábbal ha nem bírják, még kisebb baj. S éppen az a sajnálatos, hogy az ilyen »röpké árnyékok« lassúbb iramban igenis *rosszabb bírják* tudóvel, mint sehebbé iramban, csakhogy számalomra méltóan hamar kimerülő, gyenge pedájjak (a lábaik) mondják fel a szolgálatot még a sík gyepen is, annál inkább persze az egyenetlen, vagy akadályokkal bíró talajon; felmondják pedig a szolgálatot annál bizonyosabban, minél nagyobb súllyal van finom, elgyengített testük megerhelve s minél inkább azon volt a tenyésztőjük, hogy lovat értek gyorsak legyenek.

Ne ringassa magát eszerint senki abban a hitben, a mibe a többek között a legtöbb angol lótenyésztő, francia és más szakember ringatja, hogy *két ló közül a gyorsabb mongási képességű lesz a győtes akkor is, ha a pályaut meghosszabbították*, mert fehér holló számba megy az oly telivér, a mely nincs elinomodva és mégis gyors és mellé kiartó is a legnagyobb mértékben. (Ilyen volt pl. Kincsem.)

Több gyors telivért hát a félvért tenyésztőnek, a mely azonban a lehető legnagyobb mértékben *kitartó és ép* is; több akadályversenyt, hosszú distanziával és nagy terheléssel: azután ám azok a »röpké árnyékok« hadd repüljenek versenyt akár az automobil vagy a villámvonattal is, addig a meddig; mert hogy nincs messze az idő, mikor maguk magukat is lejárják, az kétségtelen. Hanem hazánk jól teszi, ha nem vár kívülről útmutatást; jól teszi, ha az angol telivér tenyésztés terén az általunk jelzett irányban elhatározóbb lépéseket is tesz; jól teszi, ha a hazai kitünőbb arabs anyagot is az eddiginél még nagyobb pártolásban részesíti, különösen pedig ha igazán nemes, teljesen megbízható anyaggal felrüssíti, mert ha már Anglia is szükségét látja annak, hogy törzskönyvébe arabs telivéreket nagyobb és nagyobb számban felvegyen, nem várat sokáig magára annak az iránynak a megtörése, a mely hazánkban — az intőző körök dicséretére legyen mondva — szerencsére csak kisebb terjedelmet öltethet.

Mindebből egyébiránt most már az is eléggé kitűnik, hogy mi az angol telivért, *mihelyt az a kizárólagos főcélunk, t. i. a jó félvértenyésztés céljainak megfelel*, éppen olyan nagyra tudjuk becsülni, mint a jó arabs telivért; kitűnik, hogy nem hűnyunk szemet mi sem azon sokféle előny és kiváló tulajdonság előtt, mely a *jó angol telivért* határozottan Európa első lovává teszi; kitűnik, hogy mi egy pillanatké se vonjuk kétségbe, hogy az angol átlag telivér bizonyos tekintetekben ma jobb, mint valaha, más tekintetekben azonban rosszabb, mint szabad volna lennie; kitűnik szóval, hogy mi nem foglalunk el ellenséges állást az angol telivérrel szemben, hanem ellenkezőleg: *milyen érezve annak mérhetlen fontosságát, felemeljük mi is szerény szavainkat s rámutatunk a gyenge oldalakra, nem a magunk gyönyörűségére, hanem a mások okulására s nem jó magunk, hanem a hazai lótenyésztés hasznárára.*

S ezen az állásponton még a következő megjegyzéseink volnának. A mai lóversenyforma a maga százele esélyével távolról se lévén alkalmas arra, hogy a lovat kipróbáljuk (emlékeztünk többek között az 1891-iki bécsi Derbyre); classicus versenyeket kell létesítenünk elkülö-

ntett futamokkal, nagy distancián, melyekben record alapján legyen győzössé a ló és nyerővé a ló tulajdonosa, jobban mondva: tenyésztője. Mert ez az igazi »fuss vagy finess« verseny, a többi ennek csak karikatúrája.

Az angol arabs ló.

Azt hinné az ember, hogy az a két nemes ló, mely egyenként meghódította az egész világot, nagyhasabús keresztezési kísérletekre adott idők folytán alkalmat. Mert hiszen már előre is érdekesnek, tanulságosnak és sikeresnek ígérkezik módfelett az a produktum, a mely két külön telivér fajtába tartozó állatnak a pártása folytán létrejön.

Igen, s daczára ennek, tudtunkkal egy-két kisebb szabású kísérlet kivételével, nincs experimentum, a mely a dolog mélyére hatónak volna nevezhető.

314. ábra. Régi angol telivér-ló.

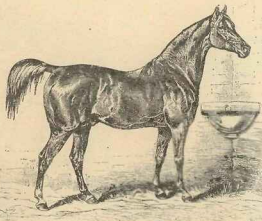
Ennek a magyarázata nézetünk szerint abban rejlik, hogy nem volt eddig ehető szükség oly lóra, a mely az arabs telivér előnyeit és hátrányait az angol telivér hátrányaival és előnyeivel egyestve birtokolja; nem volt szükség egy ilyen »közép valamire«, mert a kívánalmaknak egyelőül az angol, másfelől az arabs telivér teljesen megfelelt.

Hanem az idő rohant, a kívánalom éppen az angol telivér uralkodása folytán vérmesebbé lett, mert ime mi magunk is azt kívánjuk, hogy az angol telivér legyen olyan, a milyen, de legyen *hibátlanabbul, tartósabban s lehetőleg szebben alkotott*; azt kívánjuk, hogy az arabs legyen olyan a milyen, de váljon nagyobbá, legyen gyorsabb! Nos hát, tegyük mászárba e két lovat, dörzsöljük össze, talán előlál a mit kívánunk.

Mi azt hisszük, hogy ilyen patkárús módon »keveréket« csinálhatunk belőle, de »vegyüléket« nem.

Nem csinálhatunk azért, mert egy természetes és egy mesterséges fajtával van dolgunk, a mely a párzásnál elegyül, de egykönnyen nem vegyül; két, lényegesen különböző fajtából lóval van dolgunk, a melyeknek száraddá lett tulajdonai egy-két nemzedék keretében legfeljebb keverékké válhatnak, de intim-vegyülékké nehezen. Több, hogy ne mondjuk sok generáción kellene a vegyítést ismét és ismét elővinnünk, hogy fáradtságunkat aztán kellő siker koronázza. Mert hogy ily esetben kívánatos siker koronázná, azt nem fogja kétségbevonni senki, a ki valaha csak egyetlen egy jobb angol-arab lovat is látott.

Am állítsuk szembe a formátlan angol telivért (314. ábra) a jól sikerült angol-arabs telivérről (315. ábra) s ezt ismét a lehető legkiválóbb angol telivérről (316. ábra, mely a mi, már nem létező Doncasterünk

315. ábra. Angol arabs ló

fiatal korában ábrázolja) s ítéljük, hogy külemtani szempontból milyen hely illeti meg azt az angol-arabot. Igen, de hát a téteményképesség — fogja valaki mondani. Nos, ha valahol, itt bizonyítsa be az angol ló, hogy több generáción keresztül tulajdonainak átöröklése tekintetében mire képes. Nagyobbítsa meg, gyorsítsa meg nemzedékről-nemzedékre, ivadékaiban azt a lovat, a mely az arabs telivérben adva van. Ezt az angol ló bizonyára meg is tenné, csak idő, csak türelem el nem vesztés kell hozzá a tenyésztő részéről.

Az eddigi kísérletek Orosz-, Francia- és Angolországban tudunkkal meglehetősen negatívan utóztak ki; de nem szabad felednünk, hogy se elég komolyság, se elég következetesség nem volt a kísérletekben. A mi Gidrán-törésünk elég fényes bizonyíték arra (egyéb ilyen lovakat nem is számítva), hogy még a nem telivér, vagyis ilyen keverékanyag

is kiválónak lesz időnk folytán a szakértelmes és következetes tenyésztő kezében, okvetlenül azzá kell hát hogy legyen a telivér.

De persze az az áramlat, a mely ma uralkodik, érdekelte részről minden eszközzel fentartatik és fokoztatik; a korszellem, a divat hódol annak a modern lónak, a mely szükségleteiben eddig még érzékenyebben cserben nem hagyta; a tenyésztő odanyúl a készhez, melyet tüstént használhat s rá se gondol arra, a mely nincs készen; megfizetve a jelennek él e tekintetben is s a múltat feleli, a jövőt nem nézi.

Bizony nagy munkába, nagy pénzbe is kerülne annak a két telivérnek az egyggyé való összeolvasztása s egyelőre meg kell elégednünk azokkal külön-külön is.

Mi a magunk részéről, a hazai lótenyésztést tekintve, meg is elégszünk, de ama reformokat, melyeket jelezünk, olyanoknak tartjuk, hogy azok nélkül nem váljuk kikerülhetőnek a lótenyésztés terén a pangást, de sőt féljük a visszaesést, a mely sajnos, ma már mutatkozik is.

316. ábra. Újabb angol telivérő (Doncaster).

A ki ezt nem féli, ám tespedjen tovább; meghozza az idő úgy is vagy a maga tanulságait, vagy a kívánt előnyös változásokat, de persze — drágán.

Az angol telivér lónak az éppen most tárgyalt angol-arabs lovon kívül még több oly származéka van, a mely fajtaszámba nem mehet ugyan, de mint külön hasznosnagyn tárgyalandó. Ezek közül azokat, melyek Angliában fordulnak elő, e helyen ismertetjük.

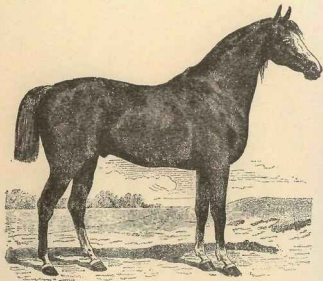
Az angol vadász-ló. (Hunter.)

A hasznosítás szerinti osztályozásról szóló fejezetben meglehetősen terjedelmesen méltattuk azt a lovat, melyet már ott vadász-lónak nevezünk. E helyen azonban — habár röviden — újlag is foglalkoznunk kell vele annál inkább, mert ez a ló Anglia különleges állatai közé tartozik s különben is megérdemli, hogy róla még a következőket feljegyezzük.

A hunter, mint jeleztük, gyakran angol telivér, de általában mégis inkább félvérű, vagy magas vérű angol ló, mely nehezebb, nyugoti, vagy

kevert származású kancza és angol telivér csődör párosztatása útján állítatik elő, avagy megfordítva. Gyakori ugyanis újabb időben, különösen Írlandban és Franciaországban, hogy a telivér kanczát pl. egy kiválóbb gazdasági csődörrel fedeztetik s így állítanak elő nagyon jó vadász-lovakat. Nem hiányzanak oly észleletek se, hogy a jobb angol telivér kancza közönséges csődörrel fedezve is kitűnő vadász-lovat nemz.

Egyszóval a vadászló egy, az átmeneti fajták közé tartozó haszoneygény, mely katona- vagy hintós-lónak is kiválóan alkalmas, csak hogy az előbbi célra ez idő szerint határozottan igen drága, mert a valamire való legalább is 6—800 forint.

317. ábra. Angol vadászló.

A félév-tenyésztőnek az eszményképét határozottan ez a ló kell hogy képezze, mert ebben az állatban, ha jól sikerült, egyesülve van mindaz, a mi a lovat sokféle, vagyis általánosabb használatra alkalmassá teszi s éppen az ilyen ló az, a melynek ma a legtöbb és legbiztosabb piacza van.

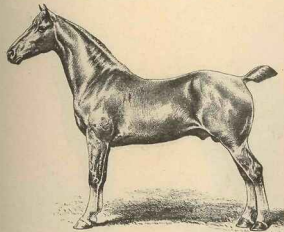
Azok után, a miket e lőről könyvünk 2-ik részében már elmondottunk, külföldi szempontból nem sok feljegyezni valónk maradt, közöljük hát itt egyik ilyen magasvérű angol lónak is az ábráját (317. ábra) s felemlítjük, hogy a legjobb, legbiztosabb akadályverseny-lovak is éppen az ilyen magasabb vérű angol lovak közül kerülnek ki s a kishíri állami ménék közül különösen Verneulle és Doncaster volt mestert, meg ivadécai mesterek még az ilyenek produkálásában.

A hack vagy hackney. (318. ábra.)

Ez a haszoneygény Angliában középhelyet foglal el a futó-ló és vadász-ló között s magyarul körülbelül nagy fokban nemesített vagy magasvérű hátílónak volna nevezhető, mely keresztezés útján állítatik elő.

Angliában azon esetben, hacsak lépésben és trabban használtatik, roadster-nek — úti lónak — is mondják s habár nem kívánnak tőle akkora téteményképességet, mint a vadász-lótól, elvárják mégis, hogy kiadóan lépjen, jól trabboljon és (az igazi hack) a galop dolgában se legyen középserű, a mellett biztos legyen és kitarson.

Az ilyen tulajdonokkal felruházott hack és a hunter között aztán nem is igen lehet éles határvonalat vonni, azért az angol szájából

318. ábra. Hack vagy Hackney.

gyakran lehet hallani a *hackhunter* kifejezést is, melylyel azt akarja jelezni, hogy nem igazi hunter ugyan az a ló, de nem is csak közönségesebb értelemben vett hack, hanem a kettő között álló valami. A legjobb hack-ek tényleg angol telivér csődör és ú. n. roadster kancza párosítása folytán állanak elő.

Az éppen most jelzett haszoneygényeken kívül az angol megkülönbözteti még a *parkhacket* (park háti-ló, séta-ló), mely meglehetősen nagy fokban különbözik a hacktól. A park-lótól ugyanis nem annyira kitartást, mint tetszetős testformát s elegáns mozgást követelnek, azért ez utóbbiak előállításában már az igazi orientális vérű lovak is részt vesznek.

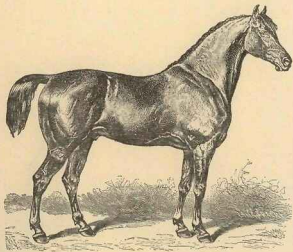
Vége a hackek és ponyk között álló *Cob* érdemel az angol telivér haszoneygényei között említést, mely tulajdonképpen egy csendes termésetű, kisebb, de jó mozgású erős hátúló. (294. ábra.)

A mi most már Anglia azon lovait illeti, melyek külön fajtaszámba mennek, azok félnehézek, nebezek és ponyk.

Lássuk ezeket sorrendben.

A norfolk-trabber.

Ez az alig 100-éves fajta, melynek tenyésztésével Angliában különösebben csak a kisebb és középgazdák foglalkoznak, állítólag hollandi eredésű állat s jóllehet, kimutatható, hogy a legjobb norfolkokban angol telivért (Pretender 1771) vére is csörög, mégis különösen magas trabaktióját, de testformáit is tekintve, valószínű, hogy nem egy rendszeres az angol telivért előtérbe helyező keresztezésnek, hanem egy össze-vissza keverést szemelőtt tartó tenyésztésnek a produktuma. Különösen a régibb Norfolk (300. ábra) az arabs lónak is több jelét magán viseli, az újabb Norfolk ellenben (319. ábra) az angol vérnek is sok nyomát mutatja.

319. ábra. Norfolk.

Ez a ló általában nem nagy, 160 cm., de van közöttük, mely a 165-öt is megüti, hanem még az ilyen is kicsinek látszik azért, mert a lábak aránylag rövidek.

Ennek a lónak az ügetőképessége igen kiváló, de hosszabb útra nem elég kitartó. Kifogást lehet még tenni az aránylag rövid és nem eléggé ívelt oldalak ellen. Egyébképpen, mint azt a rajzok is feltüntetik, a Norfolk tetszetős és igen értékes állat, mely tenyésztéleokra is sokszorosan felhasználják, különösen Franciaországban és Ausztriában.

Színe, mint azt már egy helyen említettük, gyakran deressárga, de jegynélküli sötétsárga is sok van közöttük.

Újabb időben a tatár eredésű svéd és finn lovakkal is keresztezték e fajtát, nagyon kielégítő eredményvel.

Nem tartjuk fölöslegesnek felemlíteni, hogy ennek a trabber lónak

2 változata ismeretes, t. i. egy könnyebb, a melyent könyvünk 300. ábrája mutat (s ez kiváltképpen mint szekeres és nyergeslő alkalmas) és egy nehezebb, mely nem annyira a norfolki, mint a yorkshirei és lincolnshirei grófságban tenyésztetik s inkább igáslónak mondható. Ausztriában hágo több mint 100 csödör ilyen.

A cleveland.

Akkor, a mikor a norfolk még meglehetősen alárendelt szerepet vitt a szekér előtti szolgálatban, a cleveland már híres volt. Gyorsan élő, gyorsan kocsikázó száradunk azonban úgy elhanyagolta ezt a hintóslóvat, hogy az angol király istállójának s egypár, a clevelandot becsülni tudó tenyésztő istállójának kivételével, ezelőtt 20 évvel alig akadt ilyen ló

320. ábra. Cleveland.

Angliában. Szerencsére azonban újabban a »The Cleveland Bay Horse Society« kezébe vette az ügyet s Angliának ezen egyetlen hintós törzsét, melynek nehezebb példányai kiváló gazdasági igáslóvak is, a végenyézzetől megóvta.

Ezen, majdnem kivétel nélkül jegynélküli pej lovak (320. ábra) a legnagyobb valószínűséggel a nehéz yorkshirei lovaknak az angol telivérrel való párzása folytán keletkeztek s külön fajtává alakultak. Nagyságuk 172—174 cm. s e nagysághoz mérve elég tetszetősek. Mozgásuk nem feltűnő, de kiadó és biztos, s természetük csendes.

Lássuk most Anglia ezen félnehéznek mondható lovai után annak nehéz lovait.

Az előre bocsátott történelmi vázlatban rámutattunk a forrásokra, melyekből Anglia nehéz lovai kiindultak; itt tehát további kitérések nélkül is beléfohatunk azoknak egyenkénti tárgyalásába.

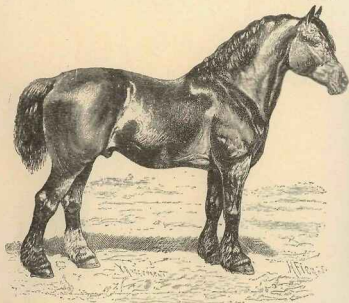
A clydesdalei-ló.

Hogy éppen ezzel kezdjük, onnan van, mert Anglia összes nehéz lovai között a maga nemében ez csakugyan páratlan.

Mint neve mutatja, főfészket a Clyde folyó völgyei képezik, de máshol is, különösen pedig a skót földön el van terjedve.

Minden jel arra mutat, hogy a belföldi és flaman lovak keveredéséből valami 200 évvel ezelőtt vette eredetét s idők folytán hollandi s talán valamely nemesebb vérlő keresztezése folytán lett olyanná, a minő ma.

Ez a ló (321. ábra) már többnyire nagyobb, mint az eddigi tárgyat

321. ábra. Clydesdalei ló.

angol lovak (170—176 cm.) s különösen a mi a szélességet és a súlyt illeti, határozottan az ú. n. nehéz lovak közé tartozik.

A súlyos, 6—700 kilós ló teste azonban, dacára a szárról kiinduló tetemes bokaszőrnek, különösen egynemely példánynál igazán tetszetős (l. a 322. ábrát, mely egy pár skót clydesdaleit ábrázol).

A fej ugyanis aránylag kicsi és formás s megfelelő hosszú, nem nehéz nyakra van helyezve. A mar jól körvonalozott és elég hátrahegyezett. A hát rövid, széles és az ágyéknál jól zárt. A far hosszú, széles, izmos és elgömbölyödő. A szőgy nagyon széles és mély. Az oldalak nem hosszúk, de elég dongások. A lapocka hatalmas fejlettségű s úgy ez a főkarral, mint a koncz a czommbal igen kedvezően szögöl, úgy,

hogy e ló lépése felettén kiadó. A lábak alsó részletei is szilárdak s a paták, bár terültek, de nem porhanyók. Színük többnyire sötéteje, sok jéggyel. Vérmérsékletre nézve ezek az állatok élénkek és jóindulatúak s nemcsak lépésben igen haladók, hanem még ügteni tudók is. Mint gazdasági nehéz igaslóvak, több szántási verseny alkalmával nemcsak a francia Percheront és boulognei lovat, hanem az angol Suffolkot is ismételtén megverték.

Valami könnyen kielégíthető lónak ez az állat persze nem mondható és sokan panaszkodnak, hogy bizonyos, az idegrendszeret érintő betegségek nem ritkán keresik fel őket.

A clydesdalei ló egyébiránt keresztezési czélokra is általában igen jó eredménynyel vétettet mindenütt ott igénybe, a hol nehéz, de jó félvérek előállítása tűzött ki.

E ló tenyésztése és nevelése tekintetében megjegyezzük azt, hogy a bajor tanya lovas-rendszerhez hasonlóan a clydesdalei ménnek is a fedeztetési ideybenben (márziustól júniusig) vándorló csődörökképpen járják be kerületeiket s ezáltal megkímélik a tenyésztőt amaz időpécösökölástól, mely az ilyen munkaidőben a kanczák ide-oda vitele által keletkezik. A hágtási díj általában két részletben fizetetik, t. i. 1¹/₂ egész 2 font Sterling (30—40 korona) a hágtátskor, ugyanennyi vagy olykor 3 font Sterling a leöltés után.

A csikók általában gazdaságilag neveltetnek s két éves korukban megfelelő munkába fogva, öt éves korukig használtatnak s ekkor az eladók vásárra vitetnek.

A clydesdaleiekről különben törzskönyv is vezetetik s érdekesnek tartunk egy példát arra nézve felhozni, hogy minő módon vezetetik be a könyvbe egy ilyen ló. Pl. »Warpaint« (4773) sötét pej, homloka hóka; ajka piszra, hátsó jobb lába alul fehér. Született 1884 április hó 15-én. Tenyésztette R. Vans-Agnew, Barubarochban, Whanpillban. Tulajdonosa Rodger György, Newton Bankban, Preston Brookban. Apja (t. i. Warpaint-nek) Warrior (902) I. kötet; anyja Nancy Lee (1875) VI. kötet, Bonny Scotland-tól (1076) II. kötet; az anyja anyja Jane of Stockerton, Merry Tom-tól (536) I. kötet; ennek anyja Nancy, Lothian-Lad-tól (1210) II. kötet.

A továbbiak meg tudása czéljából aztán a törzskönyv II. kötetét ha felütjük, az 1210-ik Lothian Lad elődeit is meg tudhatjuk.

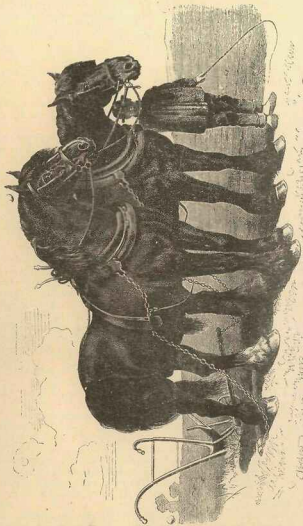
Hazánkba tudunkkal a clydesdalei ló nem került be, csak legfeljebb egyes példányokban.

A carthorse, másként a lincolnshirei nehéz igasló.

Ez az állat, melyet 305. ábránk tüntet fel s melyet »Shirehorse« vidéki ló név alatt is említenek, flandriai csődörök és belföldi nehéz kanczák párosításából a 17-ik században keletkezett. Nagysága 175 cm., súlya 650—700 kiló s mindenféle színben előfordul. Hazájában mint kiváló nehéz igasló igen becsült, exportképessége azonban, úgy látszik, kevés, mert tudunkkal más országokba csak szórányosan vitetett át. A 323. ábra egy Amerikában nevelt, díjnyertes shirehorse-t mutat.

A Suffolk.

Ez a ló már, melyet a 324. ábra tüntet fel, Európaszerte ismeretb és becsültebb igasló. Tenyésztési czélokra igen sok helyen fel is használtott.

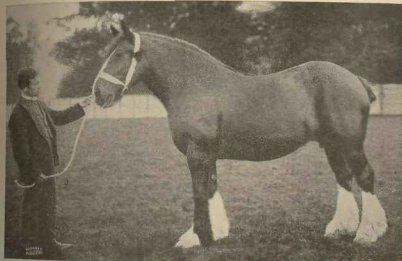

322. ábrn. Scott clydesdalei lovak

Létesítésénél állítólag a norman ló, a yorkshirei és az előbb említett carthorse játszott szerepet s régebbi időben »Suffolkpunch« néven volt ismeretes.

A mai suffolk a régitől különösen tetszetősebb feje, jobb kötése, gyorsabb ügető képessége és nagyobb teste által különbözik. Középnagyság nála 170 cm., súlya 650 kiló s színe sárga és annak változatai.

A clydesdaleivel, mint láttuk, a versenyt nem igen állja ki, de sőt a keresztjezeknél még azért sem visz valami nagyobb szerepet, mert

323. ábra. Carthorse.

túlsgós petyhüdsége s betegségekre való fogékonysága a tenyésztőket visszaretenti.

Az angol sörös-ló, másként a dray horse és a black horse.

Ez a 190 cm-t is megűtő két ló Anglia, de különösen London egyik különlegességét képezi.

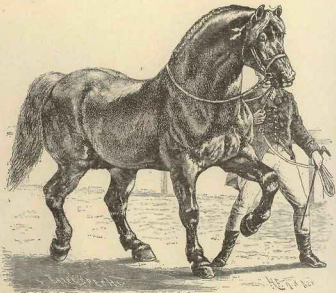
Az előbbi, t. i. a dray horse, különösen a söröskocsiak lassú továbbvonzolására, az utóbbi pedig a szenestalgák és szekerek lassú továbbítására használtatik.

A mint a felől a szemtanúk biztosítanak, ez a két állat, daczára óriási testűeknek, mely különösen a black hosenál, az ú. n. fekete taligás- vagy szenes-lónál a két méter magasságot is eléri, nem valami esetlen állatok, vagyis daczára testük nagy tömegének, az egyes részek meglehetősen arányosak.

Hogy ezek a ló-bálványok rengeteg takarmányt szűkségetnek, az kitűnik abból, hogy pl. a sörös-ló napi adagja a szálas takarmány és az italul nyújtott tetemes sörmenyiség leszámításával 6—7 kiló zab, 3 kiló lóbab, 1—2 kiló tengeri s 7—8 kiló szeska.

Ezen óriás lovak igazi ellentétét képezik a brit földön előtorduló törpe lovak, melyek ritkán érnek el 130 cm.-nél nagyobb magasságot. Ezek között kicsi voltánál fogva első helyen említendő

a **shetland pony**, mely 90—120 cm. magas s valószínűleg Norvégiából ered.

324. ábra. Suffolk.

Mint a már előbb közölt 296. ábra mutatja, ezek a nagy üstökű, sörényű és farkú apró lovak egyébképpen igen tetszetős kis állatok. Rendszeresen egérszörűek, pejek vagy feketék és hátukon csik vonul végig. Akad közöttük tarka is, de már más szín nagy ritkaság. Gyerekkorukban felettén jól használható kis állatok, mert türelmesek, csendesek és apró voltakhoz képest gyors és biztos mozgásúak.

Említést érdemel még az **exmor pony**, mely 130 cm. magas és kisebb angol telivérekkel pározza, igen jól használható, 148 cm. magas háti- és szekeres-lovakat szolgáltató.

A mint az itt közöltekből láthatjuk, Anglia csakugyan az az ország

a mely lovaknak nemcsak változatossága, hanem jósága tekintetében is az első helyet foglalja el mind amaz országok között, a melyek lótenyésztésükről egy vagy más tekintetben híresek.

A lóállomány ma Angliában körülbelül 2 millióra tehető s alig van már a földtekén ország, mely innen nem importálja. De Anglia azért maga is visz be, különösen francia, belga és hollandiai nehéz lovakat és, mint a délfrikai háború idejéből tudjuk, magyar lovakat is, még pedig mindegyre fokozódó mennyiségben, a mi azt mutatja, hogy e tekintetben szűkségei vannak. Daczára ennek, elvitázhatlan tény, hogy Nagy-Britannia az egyedüli állam, a mely, bár állami ménesei nincsenek, az egyes kivánalmaknak megfelelő mindenféle lónak birtokában van s a mely telivér lovával manapság az egész világ fölött dominál. Hogy meddig tart ez és hogy tarthat-e ez amaz elbizakodottság mellett, melyet észlelünk, sokáig: azt nehéz volna biztosan megmondani, de mi azt hisszük, hogy ha a telivértenyésztés és versenyintézmény terén egészségesebb irányútat törni képes nem lesz, Anglia e téren élvezeti domináló helyzetét s egyfelől az egyesült Német birodalom, sőt Magyarország és Oroszország, másfelől Franciaország és Amerika nyakára nő, az 1-ső, 2-ik és 3-ik a katona alá való félvér, a 4-ik a nehéz igásló és közönséges használati ló, az 5-ik pedig a telivér s részint az ügétő és szintén a közönséges használati ló tekintetében.

Mi magyarok fesszünk hát meg minden erőnket; ne tágtisunk az áldozattal terhelte, de fényes eredményt mutató országos lótenyésztésnek egészséges irányba terelt intézményétől; de ne hűnyjunk szemet a hiányok — hogy ne mondjuk a hibák — előtt se, melyek különösen egyesek részéről a külföldnek majmolásában rejlenek. Az elmélet, gyakorlat és tapasztalás vívmányaival fegyverkezve s hazánk különleges viszonyait szem előtt tartva, legyünk azon, hogy a nemzetközi kívánalmaknak is minél nagyobb mértékben megfeleljünk.

Franciaország lovai.

Mint ismeretes, a régi Galliában a Nap-istennek hozott áldozatok között a ló játszta a legkiválóbb szerepet. Hogy milyen volt azonban eme régi kornak ez az áldozati vagy más lova, azt nehéz volna meghatározni, minthogy a gall régiségés is igen sokféle, egymástól eltérő formában tüntetik fel azt. De sőt a Krisztus utáni első századokból sem rendelkezünk elég megbízható adattal arra nézve, hogy a gall lótenyésztés milyen volt. Csak a maurok beözönlésével, a Krisztus utáni 7-ik században kezd a régi Gallia lóállománya ismeretesebb lenni s két nagy csoportra, t. i. a könnyű és a nehéz lovak csoportjára kiéledni.

A kereszties hadak eme korszakában egyfelől ezek révén, másfelől Martel Károlynak a maurok feletti győzelme következtében sok keleti ló maradt vissza a mai Franciaországban. Később, Richelieu idejében, habár a lótenyésztés maga előbbre nem ment is, sok külföldi, különösen spanyol és német ló vándorolt be; Colbert miniszter idejében pedig (1665) az ez időben hanyatlásnak indult tenyésztés emelése céljából állami ménesintézetek állítottak fel, melyek hollandi, friz, dán, német

és berber lovakkal láttattak el. Az ezekből kikérült ménék fedeztető állomásokra osztattak ki s csődörtartó magánosok kiváltságokban részesítettek, csakhogy a lótenyésztési kedv fokoztassék. De nagyobb eredményt különösen azért nem követhette ezeket az erőlködéseket, mert a kancaállomány minőségének figyelmen kívül hagyásával osztattak szét a ménék nem ritkán úgy, hogy azok az egyes vidékek anyagával homlok-egyenest ellenkeztek. Persze a szakadatlan háborúk sem kedveztek a francia lótenyésztésnek, úgy, hogy egyedül Normandiában, Bretagneban és Burgundiában kísérte az előbb jelzett beavatkozásokat kedvezőbb siker.

A francia lóállomány igazibb gyarapítása, javítása és nemesítése a 18. század elején a normandiai, pini törzsménes létesítésével (1714-ben) vette kezdetét. Ezt követte a pompadouri ménés Limouzinben (1745-ben), majd a rozière-i Nancy mellett (1767-ben). Ezenkívül magánosok is méneseket alakítottak s a kormány jutalmakat és díjakat tűzött ki, versenyeket rendeztetett, szóval minden lehetőt elkövetett, hogy a lótenyésztés iránti érdeklődést felkelte és fokozza s azt az országra nézve gyümölcsözővé tegye.

Hanem jött a 19. századot megelőzőtt francia forradalom s a lótenyésztés virágzásnak indult és gyümölcsöket hozott fajt kegyetlenül megtépázta olyannyira, hogy csak a 19. században, a császárság megalapításával indult az megint lombosodásnak.

S ebben a tekintetben, különösen III. Napoleonnak és fő istálló-mesterének, Fleury-nek sok köszönhető. Ők egyfelől az előbb megnevezett törzsménesek jobb díjazásával, másfelől a ménanyagnak szaporításával, angol telivéreknél bevételével, a versenyek istápolásával s nagy összegeknek az országos lótenyésztésbe való fektetésével egészséges alapját vetették meg ama viszonyoknak, melyeket ma a köztársaság a lótenyésztés tekintetében felmutat, melyek tudniillik a francia lótenyésztés nagyon elsőrendű voltát bizonyítják.

Maga az anyag, a mely felett ma Franciaország rendelkezik, meg lehetős változatos, mindazáltal két főtypus válik ki eisebben, t. i. a keleti származású átmeneti ló és a nehéz nyugati ló typusa. Ezenkívül Franciaország kiváló és nagyszámú angol telivér felett is rendelkezik, melyek az angolt saját hazájában is nem egyszer megverik; birtokában van továbbá sok más külföldi lovon kívül egy pár kiváló pony-törzsnék is.

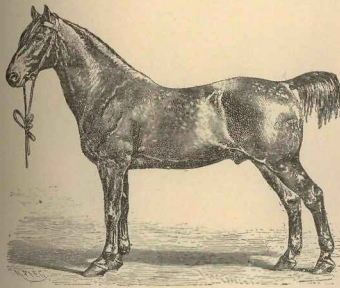
A mi lótenyésztésünk szempontjából különösen 4 francia ló érdemei közelebbi méltatást, lássuk hát ezeket külön-külön.

Az Anglonorman ló.

Ez az állat a régi norman lónak, t. i. a merlerault-nak és a cotentin-nek norfolkkal s majd angol telivérrel eszközölt keresztezéséből állott elő. Ez a keresztezés a múlt század első negyedében indult meg s ma az anglonorman általában külön fajtképpen tárgyalatik, habár az angol telivér beavatkozása csak 1830-ból datálódik s habár annak rendszeres használása plane csak az 50-es években vette kezdetét. Hogy az egyöntetűség a fajtában tényleg igen nagyfokú, különösen mutatja az, hogy a norman lónak régibb két alakját, t. i. a nagyobb cotentin és a kisebb merleraultot ma már nem különböztetik meg, hanem „demi-sang-normand” — norman félvér — név alá foglalják s mint ilyen a „Stud Book du Demi-Sang Anglonormand”-ban jegyzik fel.

Az anglonormanok, melyeknek alább külemtani leírását és képét adjuk, részint a tenyésztők által neveltetnek fel, részint ezektől az ú. n. „Eleveurs”-ök (csikónevelők) által 6—18 hónapos korukban összeválogtatnak s felneveltetnek. Ezek ménjeinek javát a kormány veszi meg az országos lótenyésztés számára, a többi pedig külföldre, különösen Németországba és Ausztriába vándorol.

Az anglonorman ló (lásd a 325. ábrát) közép nagysága 170 cm. Színe általában jegynélküli pej, ritkán sárga. Az elég tetszetős fej aránylag rövid, izmos nyakkal, ez pedig nagyon szép terjedelmes

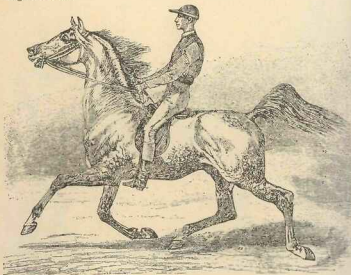
325. ábra. Anglonorman.

melkassal áll összeköttetésben. A mar magas, a hát, ágyék és far igen kedvező alakulási s a fark magasan tűzött. Ügető képessége, melyet a legnagyobb valószínűséggel a Norfolktól örökölt, igen kiváló, de kifogásolják nála a kissé befelé fordult könyököt, a hátraállottságot, a nyakalt tétet és a nem elég jó patát, mely hibák az anglonormannál meglehetősen gyakoriak, épp úgy, mint a laza izületek is.

Újabb időben — talán ezen hibák miatt, talán a miatt, hogy mint tenyészállatok különben se váltak be — ennek a lónak a kereslete nagyon mecsökkent s az egykor nagymérvű kivitel felettén összezsugorodott, úgy, hogy már 12 évvel ezelőt, legkiválóbb tenyészhelyén Caenben, 429 elővezetett tenyészcsődör közül csak 29-nek akadt kül-

földi vevője. Daczára ennek, el nem tagadható, hogy ez a ló hazájának igen kiváló fajtája s mint használati állat, nem kis fokban becses. Egy újabbkori szép, a mi Noniusunkhoz nagyon hasonló anglonorman csődört az I. számú melléklet tüntet fel.

Csak futólag említjük, hogy a Bretagneban is létezik egy nemesített félvérnek nevezhető átmeneti ló, melyet a francia s a Norfolk keresztezésnek jelzésével »le cheval Norfolk-breton«-nak szeret nevezni. Ezek az állatok életerős, szilárd, középnyagúságú lovak, melyeket némelyek a félvérrel foglalkozó tenyésztők figyelmébe jobban ajánlanak, mint az anglonormant.

326. ábra. Tarbési ló.

Nem hagyhatjuk továbbá a többi között szó nélkül a *tarbesi lovat*, melyet a francia »cheval de la plaine de Tarbes«-nak nevez, s mely a legvegyesebb lófélének köszöni eredetét. Szerepet vitt t. i. e ló létezésében az angol és az arab teli- és félvér, az anglo-arab, az anglo-norman és több más félvér. E sokféle ló közül a tarbesi lóban, a mint azt a 326. ábra mutatja, az arabsvér maradt domináló, a testnyagúság és talán a gyorsaság rovására, de a tetszetősség és magas trab-actió előnyére.

A percheron.

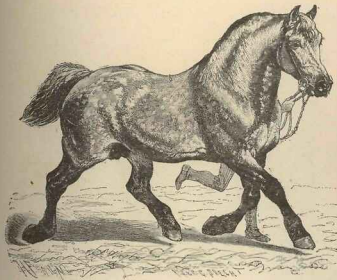
Valamikor hazánkban is nem kis lelkesedéssel beszéltek erről a francia lóról, melynek főfészke a legelőlkben gazdag Perche, a hol két változatban, t. i. egy kisebb és egy nagyobb formában fordul elő.

Származását illetőleg kétségtelen, hogy nyugoti vér mellett keleti vér is foly ereiben s különösen újabb időben az angol telivér is meg-

lehetősen kiterjedten felhasználhatik a percheron előállítására s illetőleg nemesítésére.

A kisebb, könnyebb percheron (301. ábra) 160—165 cm. magas, 500 kiló súlyú és általában almás-szürke színű. Feje elhegyesedő, nyaka rövid, tónél széles, a fej felé vékonyodó. A test középrésze rövid és erős. A far gombölyved, sekélyen barázdált s izmos. A váll lehetne hosszabb és dültebb. A végtagok erős csontúak. E ló mozgása könnyű, élénk. A trabollása nem mondható gyorsnak, de kiatró. Ez a kisebb percheron mint hátuló is igen kielégítő.

A nagyobb percheron (327. ábra) 170—180 cm. magas, 700—800 kiló súlyú s szintén almás-szürke s újabban pej is. Az előbbihez

327. ábra. Percheron.

egyébképpen teljesen hasonlóknak mondható, avval a különbséggel, hogy nyaka erősebb, szügye szélesebb, végtagjai vaskosabbak s nagyobb bokaszőrűek. Ügetőképessége ennek is kiváló s mindkettő igen jóindulatú állat.

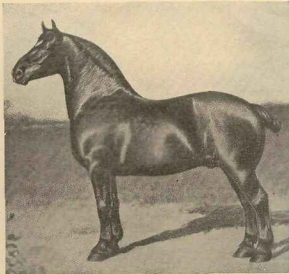
Sokan ezen kettő között egy harmadik középformát is megkülönböztetnek, sőt egy egészen nehéz (1000 kiló súlyú) percheront is leírnak (ilyet mutat a 328. ábra) s azt mondják, hogy újabb időben éppen azon középformát kezd szerepelni mint omnibus- és lovasúti ló, az utóbbi pedig, mint nehéz igásállat.

A nagy munkaképesség, mely a percheronoknak tulajdona, hazáján kívül is megszerezte számára az elismerést, úgy, hogy a többi között,

pl. Amerikába öt év alatt nem kevesebb, mint 1500 ilyen mén vitettet ki, a melyek között volt olyan, a melyért 10,000, sőt több frank is fizettetett.

A ló munkaképessége csakugyan tetemes is. Kezdetben az omnibusba fogott percheron pl. Párisban 16, majd 20, egész 30 kilométernyi utat tesz naponta s csak minden 4—5-ik nap pihen. S ez az utat majdnem kivétel nélkül úgyteve oly körülmények, viszonyok között teszi meg, a melyekhez képest pl. a budapesti utcai viszonyok és közlekedési körülmények igazán könnyűeknek mondhatók.

Az ilyen omnibus- és lóvasúti ló napi takarmányadagja ott, a meg-

328. ábra. Percheron (1000 kilogrammos).

felelő szénamennyiségen kívül az igaz, hogy 6—8 kiló zab, de aztán a mint látjuk, a végzett munka se kicsi.

A percheronokat is többnyire élveurs-ök nevelik föl s 3—4 éves korukig ők maguk használják gazdasági munkákra s csak ekkor adnak túl rajtuk.

A ki ilyen percheronokat vásárol, különösen tenyésztésre, nagyon jól teszi, ha a Nogent-le Rotrou nevű városkában székelő »Société hipique percheronne«-nal teszi magát érintkezésbe, mely szövetséget a percheronokról törzskönyvet is vezet. Czél szerű ez azért, mert az említett élveurs-ök nem riadnak vissza minden nevelijüket, ha különösen almás-

szürke és másképp is hasonlít a percheronhoz, igazi percheronképpen a vevőre szólni, meg nem gondolva, hogy ez az eljárás egyébre, mint a percheron discreditalására nem alkalmas. Ilyen úton-módon hazánkban is nem egy vevő csalatkozott s az eredménye az lett, hogy a percheron nálunk kedveltségre szert tenni képes nem volt.

A bretagnei ló.

Az előbb jelzett Norfolk-bretonon kívül ama 300,000 ló, mely e földrészten tenyészik, többnyire a kisebb vagy nagyobb ú. n. *bretagnei fajához* tartozik. Ezeknek nagyrésze, ha szürke, hát már csikókorában a Perche-be, ha pej, hát Normandiába vándorol s ott felnevelve, mint percheron és anglonorman jó kereskedése.

A nehezebb bretagnei ló, mely igáslónak mondható, 156—164 cm. magas és almás-szürke vagy almás-pej színű. Feje távolról se tetszetős, a nyaka pedig rövid, széles és kétfelé vált sörény díszteleníti. Lapoczkája meredek és terhelt. Hátvonala széles, nem hosszú és erős kötésű. Barázdált fara izmos és széles, de nagyon is csapott. Végtagjainak egyéb, különösen felső részletei szépek, az alsó részletek inai azonban jobbakk lehetnének. Egyébiránt kitartó, téteményképes állatok, melyek között különösen Saint-Pol de Léon vidékén 170—175 cm. magasak is kerülnek.

A kisebb bretagnei ló, mely legelterjedtebben a Côtes-du-Nordban fordul elő, csak 148—158 cm. magas s majdnem kivétel nélkül szürke.

Ennek a feje már tetszetős, nyaka kevésbé vaskos, háta hosszabb s fara, habár többnyire barázdált, de már nem olyan nagy mértékben csapott, mint az előbbinél s e mellett lapoczkája hosszabb és szárazabb, mellkasa pedig terjedelmesebb. Végtagjai erősek, szárazabbak, helyes állásúak, melyek rövidet lépnek ugyan, de élénkül és kitartóan. Vérmérsékletük ellen se lehet kifogást tenni, de azt állítják némelyek, hogy nagy sfogékonytságot mutatnak az időszaki szemgyuladásra.

A boulognei ló.

E gyűjtő név alá foglalhatjuk azon, körülbelül 350,000-re tehető lóállományt, a mely a Somme, Seine-Inférieure, Pas-de-Calais-Côtes-du-Nord stb. kerületekben és a Picardiában, meg a francia Flandriában és Artoisban különféle helyi nevek, pl. Race Bourbourinne, Race Picarde, Race Flamande stb. alatt előfordul.

E változatok között a flandriai a legnehezebb s ettől mást, mint lépésben való mozgást, nem is várnak; az igazi boulognei ló azonban, habár nehéz állat (650 kiló), határozottan nagy ügetőképességgel bír.

Száz év előtt, a míg t. i. keleti lovak nem kevertettek belé, meglehetősen ismeretlen állat volt a boulognei ló, ma azonban nemcsak hazájában, hanem a külföldön is nagybecsült.

Azok a példányok, melyek az újabb időben követett irány folytán el nem nehezítették, általában 186 cm. magasak s gyakrabban szürke, ritkábban pejszínűek. Fejük meglehetősen nagy, de nem formátlan. Nyakuk rövid, széles és kétfelé vált sörény nő rajta. Az alacsony, de széles mar, kissé hajlott, de szintén széles és nem hosszú hátra folytatódik. A far nagyterjedelmű s barázdált. A mellkas szép. A lapoczká kevésbé dült voltát leszámítva, igen jó. A végtagok erősek, izmosak, jó izületiek.

A mozgás élénk, kiadó, a vérmérséklet pedig nagyon megfelelő. Nagy előnynek mondható e lovaknál, hogy 1 $\frac{1}{2}$ —2 éves korukban már igen jól használhatóak.

A Picardiában és Flandriában előforduló bolognei lovak nehezebbek, petyhüdtöbbek s hosszabb lábúak, azért ezeket a francia is »Cheval du mauvais pays«-nak nevezi.

Azon sok más ló között, melyet a francziák külön fajtaképpen felsorolnak, említést érdemelnek még a *bidet* és *double bidet* név alatt ismeretes ponyk és dupla ponyk, melyek a Bretagnában fordulnak elő s 140 cm-nél ritkán nagyobbak.

A mint a felsoroltakból látjuk (különösen ha még hozzátesszük, hogy Franciaországban a lovak száma a 3 milliót meghaladja), ez az állam is elsőrendű helyet foglal el a lótenyésztés terén s csak az csodálatos igazán, hogy ez a mozgékony, harcra mindig kész náczió, nagyobb számú és kiválóbb katonalóval nem igen rendelkezik, dacára annak, hogy az afrikai orientális ló is rendelkezésre áll.

Hiszen igaz, hogy a francziát löserető nemzetnek nevezni alig lehet s talán ez az oka, hogy olyan nehezen tudja magát emancipálni más államok e nemű előnye és uralma alul. Az út azonban az angol telivér és az angol-arabs ló által máris egyengetve van s ezzel nekünk, kik Franciaország részére, különösen katonalóval, még ma is exportálunk, jó lesz idejekorán számolni.

Franciaországnak különben országos lótenyésztési ügye körülbelül úgy van berendezve, mint a miénk. Az idevágó újabb adatok szerint egy köztársasági főménése van, t. i. a pompadouri s van 21 méntelepe (Tarbes, Libourne, Saintes, La Roche sur You, Le Pin stb.), ezeken kívül egy katonai lovasiskolája Saumurben. Állami csődörök száma jelenleg mintegy 3500, melyek mint nálunk, fedezettő állomásokon hágnak. Ezek közt van 245 angol telivér, 101 arabs telivér és 225 angol-arabs és valami 450 igás csődör. Ezekon kívül ott ú. n. tenyésztő-igazolványnyal ellátott csődörök is működnek, melyek 3 kategóriába vannak sorozva, nevezetesen az étalons approuvés-k osztályába, melyek elsőrendűek s állami subventióban is részesíttetnek; az étalons autorisés-k osztályába, melyek 2-odrendű ménékből állnak s végre az étalons acceptés-k csoportjába, melyek utolsó rendűeknek vannak nyilvánítva.

Az állami ménék legjelentékenyebb részét nem az állam tenyésztí, hanem 3—5 éves korukban tenyésztőktől vásárolja és pedig a félévreket csak akkor, ha előzetes próbákban ügétőképességüknek (egy bizonyos meghatározott rekordban) bizonyítékát adták. Tenyésztésre a 4 évet betöltött csődörök kerülnek s a hágatási díj 5—100 frank között mozog.

Az intézményt dotálják részben az állampénztár, részben a kertületek és városok. 1899-ben pl. 16 millió frank fordítottat e célra, jelenleg még több. S adatott ez egyfelől versenyekre (melyek Franciaországban igen magas nívón állnak), másfelől kerületi löszemlékre, telivér kanczák díjazására, magánménék jutalmazására.

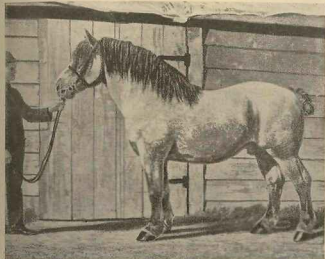
A lótenyésztés ott kivált középbirtokosok kezében van s fő-és általános cél a félévrtenyésztés. A tenyésztők igen nagy száma csak előállítja a csikót s $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ éves korában elvevőrs-öknék (csikófelnevelőknek) adja el. Hogy pedig az így felnevelt csikók lehetőleg használatra készen kerülhessenek a vevők kezébe, ú. n. ecoles de dressage-ok (ló-tanító, ló-idomító intézetek) állnak rendelkezésre.

Mint nálunk, Franciaországban is vannak ú. n. remonda-telepek, számszerint 16.

Belgium lovai.

Ha valahol, úgy Belgiumban tűnik szembe leginkább, hogy a ló nagysága, az ország népességének tömörségével oki összefüggésben van. Egyébiránt az természetes is, hogy a belterjesebb gazdálkodásra utalt ember kevesebb, de aztán nagyobb és jobb élő motort vesz igénybe s ha valami, ez a körülmény igen ékeszülően magyarázza a szemlélőnek a gazdasági előhaladottságot éppúgy, mint az ipar és kereskedelemnek is a nagyobb mérvét.

Belgiumban ugyanis a nehezebb munkáslovon kívül vajmi kis számban fordul elő az equidák mindazon változata, a mely más országokban

329. ábra. Ardenmi ló.

gazdagon képviselve van úgy, hogy ebben az országban a *flandriai* vagy *flaman* és az *ardenmi* lovon kívül nagyon meg lehet számolni a más fajtába tartozó állatokat.

Az első, t. i. a flaman ló Belgium alantfekvő völgyeiben és lapályán, az ardenmi ló pedig a hegyes vidékeken honos.

E két ló megérdemli, hogy külön fejezet alatt tárgyaljuk őket.

Az ardenmi ló (l. 329. ábrát).

E ló ereiben a legnagyobb valószínűséggel keleti vér is csörög. Különbözik egy zömök, 160 cm. magas, könnyű igásló, melynek a feje elég tetszetős, a nyaka rövid, széles, dús sörényű, a marja meglehetősen magas, a háta rövid, a fara gömbölyded, a végtagjai jó állásúak s erősek. E ló élénk vérmérsékletű, szabályos mozgású, kitartó s különösen kiadó

lépése, s igen jó trabja miatt nemcsak mint gazdasági igásló, hanem mint ágyús, lóvasúti és omnibus-ló is becses.

Ezen ló javított és nagyobbított kiadásának mondhatjuk az ú. n. *dupla ardennt* vagy másképp a Condroz-t (*304. ábra*), mely már a 166—170 cm. magas s tetszetősebb formája mellett az előbbinél még munkabíróbb.

Ugy az előbbi (cheval ardennaise), mint az utóbbi (double ardennaise) a nagy kereslet következtében annyira megfogyott, hogy főfészkeiben, a Birton és Arlon kerületekben, alig lehet több 20.000-nél.

A flandriai vagy flaman ló.

Ez az állat magasabb és nehezebb, mint a két előbbi, de egyszerűsödött sokkal petyhüdtébb is, vagyis igazi nyugoti típusú, csak lépni tudó, nehéz igásló.

Magassága a marnál 176—182 cm., feje a rövid, terhelt nyakhoz képest kicsi; marja alacsony és rövid, háta széles, hajlott; fara izmos, terjedelmes, barázdált és csapott; mellkasa széles, dongás, de rövid; válla nagyon izmos, de meredek; végtagjainak többi részei vaskosak s nem elég szilárdak. Mozgása nehézkes, lassú, de terüvonszóló képessége nagy. Az angol nehéz lovak, mint láttuk, részben ennek az állatnak köszönhetik keletkezéstüket.

A körülbelül 300.000 darabot tevő lóállományt Belgiumban a felsorolt 3 változaton kívül nagyrésztben még az ú. n. *brabant*i és az idegen lovak teszik ki, melyek között a katonaság hátulvai többnyire Írlandból valók.

A német birodalom lovai.

A mai nagy Németbirodalom, a maga sok országával, felettén változatos képet nyújt lovakban, úgy, hogy legczélszerűbbnek látszik lótenyésztési tekintetben nevezetesebb s e miatt bennünket is érdekli országait külön-külön venni lehető rövid tárgyalás alá, megjegyezvén, hogy minden egyes országra nézve legújabb adatok nem állnak rendelkezésünkre, következésképp új adatokat régebbiekkal vegyessen nyújtunk a következőkben.

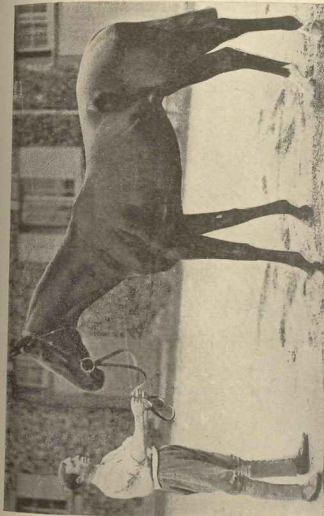
A Németbirodalom egész területén, egy 1900. évről szóló kimutatás szerint, volt 4.038.485 drb ló. Egy másik, 1902. évi adat szerint ebben volt 88·2% ú. n. melegvérű, 28·2% ú. n. hidegvérű és 3·6% poni. Be- és kivitele pedig volt:

1900-ban.		1901-ben.	
Bev.	Kiv.	Bev.	Kiv.
111.336	10.912	100.321	10.541

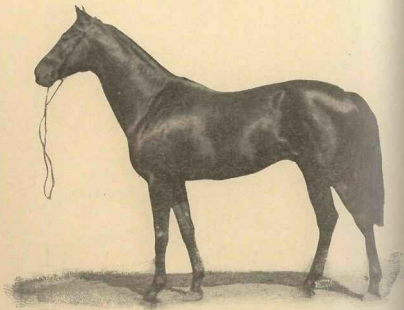
A lótenyésztési ügy a német birodalomban is (egyes kisebb államok kivételével) körülbelül a miénkhez hasonlóan van szervezve. Az állam ott is ménesintézeteket, méntelepeket tart fenn s csődőreivel a miénkhez hasonló árákért fedeztet a hágató állomásokon.

A magánménék ott is igazolvánnyal láttatnak el s evvel nem bíró csődörök mások kanczáinak fedezésétől eltiltának.

Ujabb időben különösen sokat áldoz angol telivérekre s versenyekre. Így pl. a porosz királyi ménesintézőség nemrégén két angol telivér

csödörért nem kevesebb, mint 690.000 márkát adott ki. E csödörök egyikét, *Ard-Patrick*-ot, — melyet Angliából vettek — a 330-ik, a

331. ábra. Galtee-More.

másikat, *Galtee-More*-t pedig, — melyet Oroszországból vittek be — a 331-ik ábra mutatja.

A mi az egyes országok lovait illeti, azokról a következőket mondhatjuk.

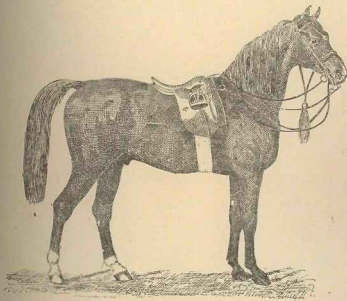
Poroszország lovai.

Hogy a nagy német birodalomnak ez a része, mely ma 2,927.484 dbr ló felett rendelkezik, milyen lovakkal bírt a régiebb múlt időkben, az reánk nézve fontossággal nem igen bír, de azért futólag felemlítjük, hogy egy ázsiai eredésű kis ló volt az, mely a 18-ik század kezdetéig vad állapotban is tartotta magát s a honi lovat képezte. Ez a ló a német lovagrendek idejében az ekkor alapított ménesekben hollandi, thüringiai, dán és más nehéz csatavlovakkal keveredett, mely keveréklő aztán a lovagkorban tartotta is magát, de nem sokáig, úgy, hogy a 16. század elején már Frieslandba és Szászországba kellett fordulni hasonló lovakért.

Később az uralkodó hercegek és királyok idejében, habár a tenyésztés czéljaira ismét dán, friez, spanyol, nápolyi és arabs lovak vétettek igénybe, maga az országos lótenyésztés nem sok hasznot látott belőlük mindaddig, míg II. Frigyes Vilmos uralkodása alatt a *trakehneni* ménes útján lendülést nem kapott.

Ezen 1725-ben alapított ménes is azonban csak 1814-től, a genialis *Burgsdorf* vezetésétől kezdve fejthette ki igazán reformáló hatását.

Ez a tehetséges tenyésztő ugyanis nagyon értette a módját annak, hogy miként kelljen a régi tarka-barka ménanyagban előbb az arabs,

332. ábra. Kelet-poroszországi ló.

majd az angol telivér származékait uralkodóvá tenni s ezzel egyfelől a modern harci viszonyoknak megfelelő katonaló (a kelet-poroszországi ló), másfelől pedig a nagy és tetszetős kocsiló (a trakehneni ló) keletkezését eszközölni.

E két lovat tanulságosnak és érdekesnek tartjuk a közelebbi méltatásra is.

A kelet-poroszországi ló. Általában azt tartják, hogy ez a kiváló katonaló $\frac{1}{4}$ részben keleti, $\frac{1}{4}$ részben hazai, $\frac{1}{2}$ részben angol vérfű ló, vagyis angol félvér tehát, a melyben azonban az igazi orientális vér a túlnyomó.

Mint a 332. ábra mutatja, ez az állat igen szépen formálódott, nagy ló. Magassága 165—170 cm. s színe sárga. Feje és nyaka könnyű, tetszetős, igazi angol-arabs keverék. Magas, jól fekvő marjához szépen dült és hosszú lapoczká társul. Háta nem rövid, de ívelt, erős. Fara hosszú, s dinnyealakhhoz közeledő. Mellkasa mély, hosszú s elég széles. Végtagjai erősek s jó állásúak. A nyakalt térd, ezen az angol telivértől nyert >átkos> örökség, habár kistokban, de még ma is meg van nála. Mozgása élénk, erőteljes. A ló maga edzett, sanyarúságot jól tűrő, könnyen kielégíthető, tanulékony, bátor, győzős s jóindulatú. Valóban, a mi Gidránainkat leszámítva, alig tudnánk rámutatni lóra, a melyet hazai félvér tenyésztőink elé követendő minta gyanánt szivesebben állítanánk oda (l. a 298. ábrát is).

Épp ily kiváló a maga nemében a trakehneni ló, mely szintén angol és orientális vérfű lovak keveréséből állott elő s ma egy híres hintósló-törzset képvisel, melynek egyesei azonban kiváló hátullovak is.

A trakehneni ménes 1890-ben 350 kanczából és 15 törzsmémből állott. A kanczaállomány a következő 5 területbe tartozott: 85 darab könnyebb háts kancza, különféle színű, Trakehnenben;

65 drb nagyobb háts és könnyebb hintós kancza, különféle színű, Bajohrgallenben;

85 drb fekete, nagyobb hintós kancza, Gurdzen-ben;

65 drb ugyanilyen pej kancza, Kalpakinban;

50 drb ugyanilyen sárga kancza pedig Guddinban.

Ma az állomány nagyobb.

A trakehneni főménés czélja ezzel az anyaggal az, hogy:

1. az országos lótenyésztést évenként körülbelül 40—45 drb ilyen fajtájú csödörrel lássa el;

2. hogy az uralkodóház istállói számára évenként 40 drb részint háts-, részint hintóslóvat szállítson; s végre

3. hogy saját szükségletének fedezésére méneket és kanczákat tenyészten.

Azok után, a miket a kelet-poroszországi lóorról külemtani szempontból már elmondottunk, szószaporítás volna a trakehneni lovat is, melytől származik, közelebről leírni: közüljük hát a fekete törzseknek egyik példányát jól sikerült rajzban (333. ábra) s megjegyezzük, hogy a többi törzsek általában csak az alacsonyabb vagy magasabb test és szín tekintetében térnek el ettől.

Keleti Poroszországban különben a trakehneni főménesen kívül, egy 1899-iki kimutatás szerint, még 5 másik állami ménes van, névszerint *Insterburg*, *Gudswallen*, *Rastenburg*, *Braunsberg* és *Georgenburg*; Nyugoti Poroszországban pedig *Marientveder* és *Porosz Stargard*. Mindezek nemes félvérek és nyugati vérfű lovak előállításával foglalkoznak.

Pommerániában hasonló a tenyésztési irány s itt *Labes* nevű ménesintézet van.

Posenban a *sirke*-i ménes működik hasonló irányzattal.

Brandenburgban inkább a keleti vérfű ló dominál s itt a *neustadti* ménes foglalkozik állami csödörök előállításával. Ebben a ménesben működik többek közt a mitőlünk vásárolt angol-arabs vérfű Jung O-Baján, melyet a 334-ik ábra tüntet fel.

Porosz-Sziléziában részben nehéz igás, részben háti lovak tenyésztetnek s itt *Leubus* és *Kosel* állami ménesek vannak.

A *porosz szécsfeldön* mintegy 34%^o-ban, keleti 63·97%^o-ban pedig nyugati vért tenyésztenek. Itt működik a *graditzi* ménes, mely régebben elegáns hintós lovak, ma kivált angol telivérek és félvérek előállításával foglalkozik, czírka 200 kanczával és 10—15 telivér csödörrel, ezek közt a képekben is közölt *Ard Patrick*-al és *Galtee-More*-val.

Ez a ménes versenystállóval is bír s versenyekben a magántenyész-

333. ábra. Trakehneni ló.

tőlkel konkurál. Versenylovai olykor nálunk is megfordulnak s néhány-szor sikerrel mérköztek a mi telivereinkkel.

Hannoverában a lótenyésztéssel kiválóan a kisbirtokosok foglalkoznak s ezek egy nagy, de lehetőleg nemes hintós ló előállításán fáradoznak, mely azonban mint nagy háts is meg kell hogy feleljen. E törekvésükben hathatósan elősegíti őket a *cellei* országos ménes, mely szintén angol lovakat tenyész. A befolyás eredménye az, hogy a hannoveri ló ma szintén egy nemes félvérnek mondható, mely a katonaság részére is épp oly keresett, mint az előbb jelzett kelet-poroszországi.

A hannoveri lótenyésztésre egyébiránt a nevezett ménesen kívül felettén ödvösen hat ama körülmény, hogy ezen ménesből kikertőlő

csődörökkel hibás, rossz kanczákat hágatni tilos. (Nálunk is elkelve az ilyen intézkedés!) Ezenkívül a hágató állomásokon a telivértől eredő csikók *kék*, a félévektől eredők *vörös* színű papírra nyomott igazolvá-

334. abra. Jung Ó-boján.

nyokkal láttatnak el, de csak az esetben, ha a kancza származása is ismeretes; ha nem ismeretes, akkor *fehér* igazolványt nyernek a csikók, hogy származásuk, ha tenyésztésbe vétetnek, kellőképpen ellenőrizhető legyen.

Hannoverában egyébiránt, névszerint *Herrenhausenben* egy udvari ménes is van, mely Dániából behozott fehéren születő szürke és homály lovak tenyésztésével foglalkozik.

Schleswig-Holstein nehéz lovat tenyészt s ebben a *traventhal* ménes istápolja.

*Westfal*ában a *warendorfi* ménes istápolja a lótenyésztést mintegy 80—90 drb résznint félévű, résznint nyugati vévű ménnel.

Hessen-Nassauban *Dillenburg* és *Beberbeck* ménesek az előbb említettekhez hasonló csődörökkel szolgálják a lótenyésztést.

A *Rajna-völék* nehéz igás lovaíró híres s *wickrath*-i ménese mintegy 150 ily csődörrel istápolja a tenyésztést.

Elsasz-Lothringia-ban a *strassburgi* ménes czirka 80 drb keleti és nyugoti vévű ménnel szolgálja a tenyésztést.

A szász királyság lovai.

Itt a már tárgyalt graditzi ménesen kívül *Moritzburg*-ban van ménes, mintegy 100 drb résznint Hannoverből eredő csődörrel. Ezenkívül *Sachsen-Weimarban* *Allstadt*-ban, *Coburg* Gothában *Callenberg*-ben és *Gotha*-ban s *Anhaltban* *Köthen*-ben van ménes, kivált igás ló tenyésztésének céljaira.

A mecklenburgi hercegség lovai.

A német birodalom ezen részében egy erősebb angol telivérrel előállított ló, az u. n. régi mecklenburgi ló volt ezelőtt honos, ezt azonban újabb időben az új mecklenburgi ló kiszorította. A régi mecklenburgi ló igen kiváló katonaló volt s ma csak elvétve lehet itt-ott feltalálni. Az újabb mecklenburgi is katona alá van szánva, de a kevés figyelemmel megválasztott angol telivérek beavatkozása folytán a régi-nél rosszabb.

A *Radesin*-ben felállított jobb csődörök (számszerint 140), melyek között 30 suffolk is van, valószínűleg elérhetővé teszik a czélt, melyet Mecklenburgban kítűztek, t. i. egy nagyobb, erős angol félévű, mely kocsiban is használható legyen s lovas alá beváljon. A *Rabensteinfeld*-ben levő hercegi ménes és a többi magánménesek, melyek mind angol telivér tenyésztéssel foglalkoznak, bizonyára szintén hathatósan közre fognak ebben működni.

Az oldenburgi hercegség lovai.

A nagy német birodalom e részén régi időben egy felettén gyeges, t. i. nápolyi, spanyol, török, tatár és angol lovakból létesült keverékanyag volt elterjedve, mely 1820-ban egy *Cleveland* csődör beavatkozása folytán, később ugyanilyen és *yorkshirei* ménnek révén indult egyöntetűbb javulásnak.

Mint hogy e területen állami vagy magánménes nem létezett, a javulás és átalakulás nehezen ment, olyannyira, hogy az oldenburgi lovat

a legtöbben ma se tartják valami sokat érő állatnak. Ez a ló t. i. gyorsan fejlik ugyan és nagy, 175—186 cm., de lágy, nem kitaró s legfejebb középszerű hintós lónak mondható. Vannak egyébránt, a kik nagyon dicsérik (Volkers), a mi körülbelül arra mutat, hogy a sok középs között kerül *kiváló is*. Amerika újabb időben, sok oldenburgi lovat visz be.

Württemberg lovai.

Jóllehet Württembergben a régi időben is foglalkoztak lótenyésztéssel (erre mutat régi fővárosának, Stuttgartnak — kancza-kert — neve is), említésre méltóbb állapotok e téren Vilmos király idejéből (1814) vannak feljegyezve, kinek uralkodása alatt persa, magyar és orosz, majd tiszta arabs lovak importáltak részint a hazai anyag nemesítésére, részint (az utóbbiak) tisztán való tenyésztésre.

Ezen igen becses arabs telivér tenyésztésen kívül félvér tenyésztés is ütezik Württembergben angol és arabs lovak között nagyobb kocsiba való termet előállítására czéljából, és pedig szép eredményvel.

Az arabs telivér tenyésztésben a Magyarországbán Fechtig bárótól vásárolt Bairaktar és a Pückler herczeg által Arábiában vásárolt Zarif játszott legkiválóbb szerepet.

A királyi magánménesben *Scharnhausen*-ben és a *weilli, kleinhohenheimi* stb. birtokokon a közelmúltban több mint 100 kancza között 50-en félül arabs telivér volt s ezekhez 8 telivér arabs csödör járult. A *marbach*i országos ménesben 150, többnyire angol-norman mén van elhelyezve, melyek 40—50 hátató állomáson működnek.

Württemberg körülbelül 100.000 lónak van birtokában, a melyek között a nehéz ígás ló csak 43%^o-el szerepel.

Bajorország lovai.

Ez ország több mint 350 ezer darabból álló lóállományát, a *pinzgau*i, *rothali* és *feldmochingi* lovak kivételével, melyek igen régi fajták, nagy részben kisebb-nagyobb keverék állatok képezik. Ezek közül újabb időben a normandiai lóval kevert orientális vérdiek válnak ki, melyek között éppúgy mint a rothaliak között, már katona alá való ló is kerül.

A *bergstetteni* ménes leszármásával, mely kizárólag az udvartartást látja el lovakkal, a *sweibrückeni* országos ménes érdemel említést, mint olyan, mely az ottani országos lótenyésztés emelésére van hivatva hatni a maga anglonorman és arabnorman, meg másaitja, számszerint 70 drb ménejével.

A Trauenstein vidékén előforduló bajor pinzgaui lóról, mely noriai eredésű és nehéz ígás ló, nem tartjuk szükségesnek itt külön megemlékezni, minthogy azt Ausztria lovainak tárgyalásánál bőven ismertettük.

A német birodalom más részeiben levő lovak sem magukban, sem reánk nézve nem elég fontosak arra, hogy velük foglalkozzunk, azért tehát mellőzzük is azokat s áttérünk e helyen mindenekelőtt a reánk nézve nemcsak érdekes, de fontossággal is bíró oroszországi lovak tárgyalására.

Az orosz birodalom lovai.

Az 1882. évi számlálás szerint európai Oroszország lóállománya az egész birodalomban 21 millió 137 ezer 625 darabot tett ki, 1900-ban pedig 25 millió 961 ezer 706 darabot s ezen lóállomány, orosz fel fogás szerint, európai Oroszországban nem kevesebb, mint 20 fajtájához tartozik.

Nem lehet czélünk ezeket mind ismertetni; s annak előrebocsátásával tehát, hogy az összes orosz lovak — alig egy-két fajta kivételével — az orientális típusú lovak keretébe tartoznak, felemlítjük mindenek előtt **az orosz paraszt-lovat,**

mely, mint a 335. ábra mutatja, a nem nemes keleti lovak közé sorozható s nagy hasonlatosságot mutat a mi parlagi lovunkhoz. Nem szép, sőt inkább rútúnak mondható, kicsi, konok természetű lovak ezek, a melyek azonban gyors mozgásúak, könnyen kielégíthetők s felettén kitarók.

335. ábra. Orosz paraszt-ló.

Ezekhez hasonlóak s csak valamivel jobb kiadásúak az oroszországi nomád *kirgizsek*, *baskirok* és *kalmukok* lovai, melyek elpusztíthatatlanul szívósak.

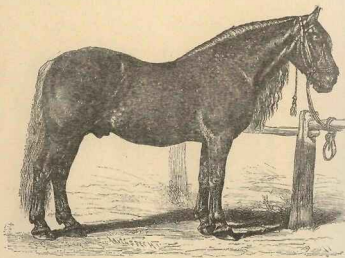
Már jobb lovak vannak a *cserekesszeknek* s mindazon kaukázusi népeknek, melyek a Kaspi- és a Feketetenger között élnek. Ezen lovak, melyekhez a már említett *karabagh* ló is tartozik, tetszetősebbek, nagyobbak, a nemes keleti typushoz közelebb állók. Hasonlóképpen

igen kiváló katonalóval rendelkeznek a doni kozákok, különösen újabb időben, mióta *Plator* gróf, *Ilovaisky* és *Martinov*, nemes arablóval a régi kozáklóvat nemcsak szebbé, hanem nagyobbá is tették. Ezek a lovak felettén kitartók, győzések, kis igényűek, bátrak. Téményképességre nézve eléggé jellegző, hogy 1883-ban 18 kozák katona a *Nishnij-Nowgorodtól Moszkváig* keresztül *Pétervárig* terjedő 1202 kilométernyi útat, jégen és hóban 11 nap alatt tette meg.

Ezeken és a később említendő *Orlow* lovakon kívül említést érdemel még Oroszországban

a bitjug ló,

mely a *Don* egyik mellékfolyója, a *Bitjug* mentén honos és Oroszországnak az egyedüli nehezebb fajta lovát képezi.

336. ábra. Bitjug ló.

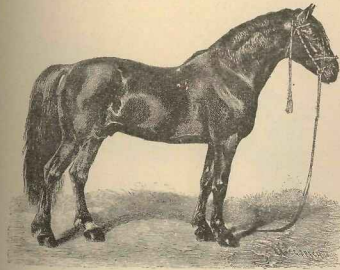
Ez a ló állítólag frieslandi eredésű s nagy Péter csár telepítette be a mai *wronesi* kerületbe, hol aztán részint hollandi, részint a közelben levő *khránovoi* ménesből eredt *Orlow* lovakkal kereszteztetett.

A mint a 336. ábra mutatja, a bitjugló nagy (160—170 cm.) Feje nehéz s aránylag hosszú és könnyű nyakát dús és hosszú sörény díszíti. Testének közép része hosszú, de széles, erős. Fara gömbölyded és barázdált. Farka mélyen tűzött s majdnem földig ér. Végtagjai rövidek, jól izmoltak, kitény inakkal ellátottak és helyes állásúak. Igen jó indulatú, erőteljes munkás lovak, melyeknek fentartását és tökéletesítését újabban az állam azáltal vette kezébe, hogy a *khránovoi* ménesben egy kis bitjug törzset alapított.

Az orlow-ló.

Ez a világhíre vergődött ügetőlő, mely ma külön fajtabeli állatnak tekinthető, meglehetősen tarka keresztezésnek köszöni létét.

Orlow-Tschesmensky gróf t. i. 1778-ban oly módon állította elő, hogy *Smetanka* nevű szürke arabs csődörével (melyet *Moreában* állítólag 60,000 rubelért vett s mely 153 cm. magas volt és 19 pár bordával bírt) egy névtelen dán kancazt háगतott meg, mely így egy *Polkán*-nak keresztelt csődör csikót vetett. Minthogy ennek formái és tehetségei az *Orlow* által kitézött czélnak teljesen meg nem feleltek, *Polkán*-nal egy szintén névtelen hollandi kancazt háगतott meg a neve-

337. ábra. Orlow-ló.

zett gróf, a mely 1784-ben egy *Bars I*-nek elnevezett csődör csikót ellet. Ez tenyésztője kiválmalmának teljesen megfelelően, *Smetanka* 4 más csődör utódjával együtt az *Orlow*-fajta ló törzsapjává lön.

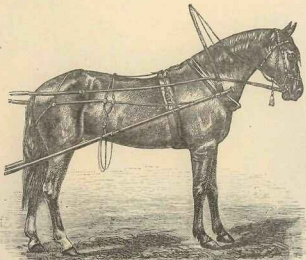
Idők folytán, arab, persa, hollandi és angol telivér kanczák is felhasználattak a továbbtenyésztésben s ezen, mint már jeleztük, »tarka» keresztezés útján lett azzá az *Orlow*ló, a milyennek azt ma látjuk.

Hogy a szerencsés véletlennek is közbe kellett játszania e kiváló állat létesítésében, az majdnem kétségtelen, de e lónak genialis előállítója határozottan jól meg tudta választani a czélhoz vezető eszközöket, mikor t. i. arabs csődörének finom csontvázát a széles dán anyában megnagyobbította, majd a hollandi anya dús izomatával megrakta, fentartván az utódokban az arabs tűzét és téményképességét.

A mi e ló külémét illeti, csakugyan nehéz annak olyan leírását adni, hogy az minden egyes Orlowra találó legyen. Az egyöntetűség e fajtánál nem is erős oldal, úgy, hogy a hány, majdnem annyiféle külémű.

Előrebocsátjuk egy svéd versenylap tudósítójának az 1878-iki párisi nemzetközi lókiállítás alkalmával az ott kiállított Orlowról közölt következő leírását:

»Képzelen magának a szíves olvasó egy hosszú lábú, otromba fejű, rövid meredek vállú, hosszú, lágy hátú, rossz bordázatú, kurta és gyenge farú, nagyfokban hibás lábcsonkkal bíró, sekély és keskeny állatot, melynek azonban a mozgását látni kell, hogy fogalma legyen az embernek arról, hogy mi az az ügetés.»

338. ábra. Orlow-ló.

Hát ennek a leírásnak körülbelül megfelelő Orlowok tényleg léteznek. Ilyen pl. az az egyébképpen igen kitűnő csődör, melyet természet után a 337. ábra feltüntet.

Hogy azonban ennél korrektebb alkotású és tetszetősebb Orlowok is léteznek, az bizonyos. Ilyet tüntet fel a 338. rajz, mely egy híres versenyügetőt ábrázol.

Azt nem lehet tagadni, hogy pl. az Orlow lapoczkája, fara és izületei, de sőt kötése is sok kívánni valót hagynak fenn, de aztán pl. a hosszú és izmos alkar és csomb s a nagyon kedvező izületszögletek, a nagy trabboló képességet előre elárulják. S ez a képesség ennél a lónál valóban rendkívüli, mert nemcsak tetszetős, kiadó és biztos, hanem nagy mértékben könnyű, kitartó és rendszeres is. S éppen a rendszer-

esség és kitarás az, a melyben az orosz Orlow ügető az amerikaiat meg is veri, a sebességben pedig az amerikai szintén híres trabbolót legalább is megközelíti.

A híres amerikai ügető *Maud*, mint azt az ügetés tárgyalásánál jeleztük, az angol mértőföldet (1609 méter) 2 perc és $8\frac{3}{4}$ másodperc alatt tette meg. 1886-ban Oroszországban egy *Kremen* nevű szürke Orlow csődör 3 werstet, vagyis körülbelül 3208 métert (tehát 10 méter híjján 2 angol mértőföldet) 4 perc és 58 másodperc alatt tett meg, a mi — tekintve a nagyobb távolságot — határozottan nagyobb téteményképességnek bizonyul, mint amaz. Egyébiránt általában azt tartják, hogy az Orlow a 3 werstet 4 és $\frac{1}{2}$ perc alatt is megteszi anélkül, hogy ismételtlen vágatásba törne ki, a mi az amerikai ügetőnél nagyon gyakori.

E kiváló állat tenyésztésével újabb időben Ausztriában kiterjedtebben kezdenek foglalkozni. Hazánkban — habár ez a ló már meglehetősen ismeretes — nagyobb tért ezideig nem bírt hódítani.

A trabb-versenyek szegénysége és a futóversenyek módfeletti dédelegítése állja útját annak, hogy ez a ló még ismertebb és becsültebb váljon nálunk, a hol a hazai ügetőlovak egyébiránt szép számban léteznek és a hol az ezek iránti nagyobb érdeklődés csak alkalmas, gyújtó szikrára vár.

Még felemlítjük, hogy Oroszországban majdnem 400 magánménés és 18 méntelep van, melyekből mintegy 1500 mén kerül ki állomásokra és fedez 1—10 rubelért. Ezenkívül a következő 5 állami ménés foglalkozik az orosz lótenyésztés emelésével, ú. m.:

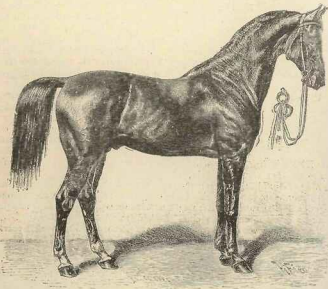
1. a *khraenovi* ménés a woronesi kerületben, 250 anyakanczával, melyek részint Orlowok, részint angol telivérek és bitjug lovak;
2. a *streltski* ménés a charkowi kerületben, mely keleti eredésű hátilovakat tenyészt;
3. a *limarovi* ménés ugyanabban a kerületben, mely angol félvéreket tenyészt (egy itt tenyésztett lovat tüntet fel a 339. ábra);
4. a *novor-alexandrowski* ménés ugyanott hasonló tenyészanyaggal;
5. a *janovi* ménés a lengyel földön, 60 anyakancza után félvéri, vegyes fajta hátilovakat tenyészt.

Az állam egyebekben is részen van a lótenyésztés előbbvitelében, így pl. nem kevesebb, mint 100,000 rubelt tűz ki évenként versenyekre s lódíjazásokra. De maguk a magánménés tulajdonosok is hathatósan közreműködnek. Ezek kezén több, mint 100,000 kanca és több, mint 11,000 mén van, melyek az országos lótenyésztés emelésén szintén közreműködnek.

Végül ide iktatjuk, hogy az Orlow-ügetők száma a khraenovi ménésben jelenleg 5—600 darab. Ezek között 100 törzs kanca és 16 törzs mén van. Az ivadékok felnevelésénél a következő eljárás követettik.

A szopós csikók nyáron éjjel-nappal, télen pedig csak nappal folyton a szabadban tartatnak. Elválasztás után fedett helyiségben vagy a szabadban, rendszeres ügető mozgásnak vettetnek alá és pedig csoportosan és szabadjában úgy, hogy a csikós a kör közepéből ostorral biztatja őket, különösen arra ügyelve, hogy ne vágassanak. Három éves korukban már szelek előtt idomítottatnak a csikók tovább, s ekkor sebesgők formális versenyeken kipróbáltatik. A kiválóbbak aztán a ménés-

ben visszatartatnak s e célra külön alkalmazott trainerek által tovább idomítottatnak, majd négy éves korukban tenyésztésbe vétetnek; a vissza nem tartottak java ménjei aztán a méntelepeknek osztatnak szét, a többiek pedig elárvereztetnek.

339. ábra. Orosz angalfélvér.

Csak futólag említjük befejezéstül, hogy Moszkvából vasúton elindulva és a Liski állomáson kiszállva, szekéren körülbelül $4\frac{1}{2}$ óra alatt lehet a khránovoi-i ménesbe jutni, a hol — a mint a felől többen biztosítanak — igen barátságos, vendégszerető fogadtatásra talál a külföldi szakember.

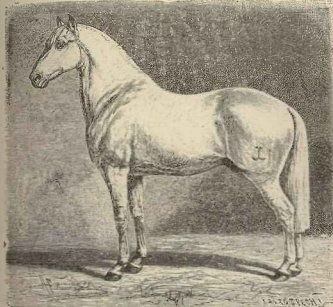
S ezek után még csak annyit, hogy Oroszországban az Orlovnak mint »telivér ügető fajtának« a törzskönyvezése már 1862-ben tervbe volt véve s újabban annak megfektetése határozatba is ment.

Spanyolország lovai.

A milyen híres volt régi időkben Spanyolország a maga andaluziai lovával s a mily fontos szerepet vitt akkori időkben ez a berber eredésű ló egész Európában, épp oly hírnélkülivé vált az az újabb korban.

Az ország elszegényedését a ló megkevesbedése, elnemtelenedése oly kérelhetlenül követte, hogy ebben az országban a számár és öszvér tenyésztésén kívül más equida tenyésztéséről alig lehet szólni, mint-hogy a körülbelül 400.000-ből álló lóállomány négyszer annyi számmal és öszvérrel áll szemben.

Az uralkodó papság birtokában s egyes nagy urak kezén még tartja ugyan magát az ú. n. andaluziai ló is, de már csak olyan kiadásban, a

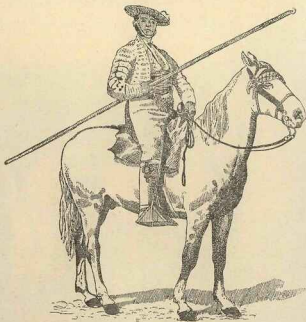

340. ábra. Andaluziai ló.

milyennek azt *340. rajzunk* feltüntet. Spanyolország egyéb lovai kevések és külföldiek, melyek szót nem érdemelnek.

Újabb időkben némi erőfeszítések kaptak lábra a kormány részéről s valószínű, hogy az importált angol telivér beavatkozása idők folytán örvendetesebb lötenyésztési állapotokat teremt azon lónak a hazájában, a melyet régen az equidák herczegének neveztek, ha ugyan az az eléggé el nem ítéltet kedvetlés, mely a bikaviadalokban dobzódik, alább hágy; mert addig, a míg valamely nép gyönyörűségét leli abban, hogy évenként 3—4000 ló, többnyire csődör, lelje végét az arénák porondján, a bika szarvai által kifogatott belekkel, valóban nem remélhető a ló

iránti szeretet fokozódása s ezzel a lótenyésztésnek emelkedése; az ilyen nép meg fog elégedni az olyan spanyol lóval is, a milyent az

341. ábra. Spanyol ló.

önéretes képű bikaviadossal egyetemben 341. ábránk feltüntet, egy lóval tehát, a mely arra, hogy belciben a felbőszített bika szarvait megforgassa, éppen elég jó.

Jelenleg már méntelepek s ménesek is léteznek Spanyolországban.

Olaszország lovai.

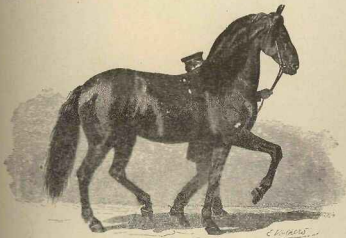
Nem sokkal, de valamivel mégis örvedetesebb állapotok forognak fenn lótenyésztési tekintetben, Itáliában.

A lóállomány a területhez és népességhez képest nem nagy ugyan, de elég számottevő, t. i. 700.000; hanem aztán e számottevő lóállományból, számbavehető igazi fajta — a nápolyi ló kivételével — ki nem magaslik, úgy, hogy nincs talán ország, a mely nagyobb zagyalékot tüntetne fel, mint ez a csermök és narancsok hazája.

Csodálatos csakugyan, hogy ez a legrégebbi korban már lovakkal és sok egyéb jókkal és széppel megáldott ország, máig csak odáig volt képes vinni, hogy — némi büszkeséggel mindenesetre, de vajmi kis haszonnal — magáénak nevezheti ma is azt a lovat, a mely egy időben (a czopfok korszakában) nagyrabecsülve járta be majdnem az egész világot.

A régi nápolyi lovat érjük e nagyrabecsült állat alatt, a mely épp úgy, mint az előbb említett spanyol ló, hazánk lótenyésztésében is meg lehetős mélyreható szerepet játszott s Ausztriában a kladrubi és lipizzai lófajtáknak vetette meg alapját.

Ez a ló »megfoggyva« bár, de egy kissé meg is »torve«, ma is létezik s nem oly megvetendő állat, a milyennek sokan feltüntetni szeretik.

342. ábra. Nápolyi ló.

Mint 342. ábránk mutatja, ez a ló nagy s egészben távolról se viszsztatásztó külsejű. Feje félkory vagy egész kosfej; nyaka vaskos, magasan illesztett s kellemes hajlású; mellkasa nem nagyon mély, de széles; háta hosszú, nem nagyon erős kötésű; a fara terjedelmes, izmos, gyengén barázdált; a végtagjai aránylag hosszúk, jól izmoltak. Járása feltűnő, magas, tetszetős.

Természetes, hogy ily alkotás mellett — hozzászámítván e lónak jöndulatú, tanulékony természetét — ez az állat ma kiválólag csak mint iskola- és cirksuzelő jó figyelembe s csak másodsorban mint hintósól; de e két hasznosításra aztán határozottan igen alkalmas.

Olaszországban egyébiránt, a hol a számár- és öszvér-tenyésztés szintén »virágzó«, az 1881-ben alakult »Jockey-Club« igen dicséretre-

méltó erőfeszítéseket tesz az angol telivérekkel és versenyekkel, úgy, hogy az állami beavatkozást is figyelembe véve, sok jel mutat ma már arra, hogy Itália rövid idő múlva kiheveri ama sebeket, melyeket lótenyésztésén az eddigi semmibe verés tított. Ez országban egyébiránt ma már ménesintézetek és méntelepek is vannak.

Schweiz lovai.

A Schweizban levő, körülbelül 100.000 főre menő lóállományt kevés kivétellel a nehéz, nóriai eredésű ló teszi ki s egyedül a waadi és részben a freiburgi kantonban fordulnak elő lovak, melyek a keleti származást elárulják.

A jelzett, nehéz, nóriai eredésű lovak rendszeren 3 főcsoportra osztanak, habár ezek között a különbség vajmi csekély.

Megkülönböztetik nevezetesen a *schweizi*, az *erlenbachi* és a *freiburgi* lovat, melyek közül a két utóbbi a nehéz, az első pedig a könnyebb ígás fajtát képviseli.

Újabb időben az angol félvér, különösen az anglonorman ló tenyésztése is nagyobb mérvet ölt Schweizban, luxus- és katonalószükségletének nagy részét azonban ma is hazánkból és Angliából fedezi.

Ausztria lovai.

Az osztrák monarchia már a 16-ik században, t. i. abban a korban, mikor Spanyolországgal közelebbi viszonyban állott, híres volt különösen spanyol eredésű lovaival. Ebben az országban a későbbi századokban is nagy gond fordított a lótenyésztésre s éppen e gondoskodásnak köszönheti Ausztria, hogy manap is nagyon elsőrendű helyet foglal el Európa lótenyésztő államai között.

A körülbelül 1 és fél millió darabból álló lóállomány az igaz, hogy nagyon vegyes természetű, de három oly fajta válik ki közülé, a mely nemcsak hazájában, hanem a külföldön is híres és becsült.

Lássuk ezeket egyenként:

A lipppizai ló.

Ez a ló a Karst-hegységben, a Triesztől 1 és fél órányira fekvő lipppizai csász. udvari ménesben tenyésztetik, mely ménes 1580-ban I. Ferdinánd császár egyik fia, Károly főherceg által alapított.

E ménesben 3 tenyészet létezik, t. i.

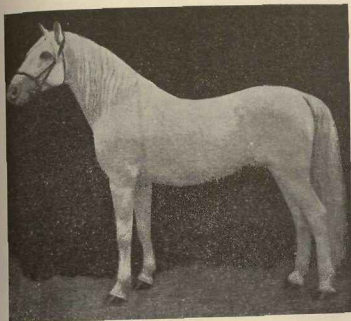
1. a régi, spanyol-nápolyi eredésű lipppizai fajta, mely a Pluto, Conversano, Neapolitano, Favory és Maestoso törzsek által képviseltetik;

2. az orientális fajta, melyet a Gazlan, Saydan, Samson, Hadudí és Ben Azet eredeti arabs csődörök alapítottak, s végre

3. e két fajta keresztezéséből eredt törzs, melynek megalapítója Siglavy nevű arabs csődör volt.

A tiszta lipppizai ló, melyet 343. ábránk tüntet fel, 156—167 cm. magas. Feje, habár arczárri része ívelt, tetszetős. Nyaka magasan illesztett, kellemesen hajlott, nem könnyű, de mozgékony. Sőrénye tömött,

növése hosszú, de finom szálú. Marja nem magas, háta hosszú, de széles és jól zárt. Fara gömbölyű, izmos. Farka hosszú s szépen hordatik. Vállja lehetne hosszabb és szárazabb. Mellkasa elég terjedelmes. Végtagjai feltűnő rövidék, izmosak, kitűnően inaltak, szárazak, erősek. Ízléttel szélesek s csontthibáktól mentesek. Patáik ritkaszépek és jók. Felettén szívós, egészséges, szelíd és tanulékony természetű állatok, melyeknek magas, tetszetős mozgása nagy mértékben biztos is. Egyéb

343. ábra. Lipppizai ló.

íránt ez a ló lassan fejlődik; 6—7 éves kora előtt teljesen kifejlesztettnek nem vehető, hanem aztán hosszú életű.

Jóllehet a lipppizai ménesnek a főfeladata a császári és királyi udvartartásnak háti és kocsilovakkal való ellátása, mégis oly méneket is produkál, melyek az országos lótenyésztésnek vannak hivatva szolgálatot tenni s e czélból telepekre osztatnak szét.

A ménes körülbelül 350 darabból áll. Ezek közül 40—50 lipppizai, 10—15 arabs telivér és 30—35 lipppizai arabs kanca. Jelenleg 3 lipppizai és 3 arabs telivér törzsmén hág ott.

A lipppizai lovak bal farukon L. betűvel jegyeztetnek.

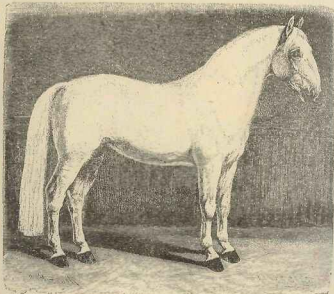
Mint látni fogjuk, a mi fogarasi ménesünk lovai is nagyrészen a

lippizaiktól veszik eredésüket s az osztrák-magyar monarchiának lótenyésztési tekintetben ez a két ménes a maga nemében nagyon elsőrendű gyöngyét képezi.

A kladrubi ló.

Ez a nemkülönbön spanyol és olasz eredésű állat Csehországban a kladrubi császári udvari ménesben tenyésztetik, mely ménes 1552-ben alapított s ma is kizárólag a császári udvartartás számára van hivatva díshintóba való és iskolalovakat szolgáltatni.

A kladrubi lófajta tulajdonképeni megalapítója az 1764-ben született

344. ábra. Kladrubi (szürke).

Pepoli nevű, Olaszországban vásárolt fekete csődör volt, mely 1775-ben egy Toscanello kancza után egy *Imperatore* nevű szürke csődört hagyott hátra. Ez utóbbinak *General* nevű fia s ennek *Generale*, *Generale III.* és *Generalissimus* fia, melyek mind szürkék voltak, tartották fenn a kladrubi ló szürke törzsét. A fekete törzs egy *Sacramoso* nevű, 1799-ben született és a salzburgi püspökségtől vásárolt csődörtől eredt, melynek származása ugyan bizonytalan, de valószínű, hogy nemkülönbön spanyol-olasz eredésű volt.

Ugyane törzs létesítésében egy másik, 1780-ban az olmtüzi püspökségtől vásárolt s ugyancsak *Sacramoso* nevű fekete csődör is részt vett, hasonlóképpen egy Rómában 1849-ben vásárolt *Napoleone* nevű fekete

mén is, mely két utóbbi mén ivadékai tenyésztetnek ma tovább beltenyésztésileg.

E ló nagysága 170—190 cm. között ingadozik. A hosszú, nagy, ívelt, nehéz fej általános mind a két színű törzsnél

A szürkék (344. ábra) nyaka mélyen indul, széles és alsó részletén erősen kidomborodó; marja rövid, alacsony, elgömbölyödő; háta és ágyéka hosszú, de széles és csak kissé hajlott; fara rövid, széles és csapott voltát a nagy izmolttság álcázza; farka elég magasan tűző s s földig ér; mellkasa széles, ívelt; csak egyes nagyobb példányoknál t'ünik

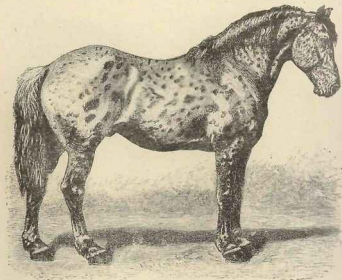
345. ábra. Kladrubi (fekete).

fel aránylag keskenyek; lapoczkája széles, gyakran elől elhelyezett és meredek; könyöke a törzstől eláll; alkarja rövid és izmos; szára és csüdje hosszú; ez utóbbi meredek, de erős csontú és feszes inú; patája nagy, meredek, de egyébképpen nem rossz; konca rövid, czombja hosszú, nagyon izmos, de csánkban nagy szögletet alkotó; különben ez utóbbi testrésze száraz és erős; mellső végtagjai egészben többnyire hátraállítottak és hegytiprök, hátsó lábaik a kardlással miatt has alá állítottak. Ugetésük rövid, de feltűnő szép, magas lábördással viték véghez, miközben az egész test is ritka büszke tartást vesz fel. A végtagok e közben oldalmozgásokat is végeznek, a milk e lovak járásmódját még feltűnőbbé teszik.

A feketék (345. ábra) közül különösen a Sacramosok nyaka szebb hajlású; marja habár rövid, de magasabb; farka mélyebben tűzött; mellkasa szélesebb és mélyebb; lapoczkája dültebb, trabja lassúbb, de szintén magas, dobogó.

A kladrubi lovak, különösen a melyek a Generalissimustól és a Napoleontól erednek, tüzesek és meglehetősen bizalmatlanok és félénkek.

6—7 éves koruk előtt e lovak se mondhatók teljesen kifejlettötteknek, hanem aztán 20—25 éves korukban is szolgálatképesek.

346. ábra. Pinzgau.

A tenyészkancaik rendszeren 4 éves korukban bocsáttatnak csődör alá, a használati lovak pedig 5 éves korukban kerülnek a császári és királyi istállókba.

A pinzgauai ló.

Nem valószínű, hogy ez a régi, nyugoti ló, melytől a legtöbb közép-európai hegyi fajta nehéz ló eredetét vette, a rómaiak uralma alatt az Alpokban élt vad hegyi lótló származik.

Ez a nóriainak is nevezett állat e nevéért éppen a régi római *Noricum* nevű vidéktől nyerte, mely az osztrák Alpok nagy részét magába foglalta volt.

A fajtává alakítás *Hieronymus Colloredo* salzburgi érseknek tulajdonították, ki *Ries*-ben ezen lovakból ménest alakított. Legtisztabban Salzburg vidékén, a felső-stíriai Enns völgyben és a felső-ausztriai Traun

nyegyedben tartotta magát fenn ez az állat, melynek egyébiránt tenyészvidékét képezi a salzburgi hercegségben a zelli, st.-johanni, st.-gilgeni, talgai, abtenauai, gollingi; Tirolban a kitzbücheli, kufsteini, schwazi, brunneckeni és lienzi; Karinthiában a gurki, spittali, st.-veiti és feldkircheni; Stíriában a gröbmingi, liezeni és murauai; Felső-Ausztriában pedig az ischli kertületek.

A pinzgauai ló, mely hazánkban is meglehetősen el van terjedve (346. ábra), 160—172 cm. magas s övmérete 180 cm., színe tarka, tigris-tarka, vadsere, sárga- vagy gesztenyepej; más szín ritkaság. Feje nehéz, mélyen tűzött; nyaka rövid, vaskos, terhelt; sörénye tömört, vastag szálú, kuszált; marja alacsony és rövid; háta hosszú, gyakran hajlott; ágyéka széles, de lehetne rövidebb; fara széles, csapott és barázdált; farka mélyen tűzött, durva szálú, tömört; mellkasa elől (a szűgy) nagyon széles, különben nem nagyon ívelt és rövid; lapoczkája meredek s meglehetősen terhelt; végtagjai vaskosak, meglehetősen laza ízületek s gyakran hegytíprók és kardállásuak; csüdjei hajlottak, patái nagyok, laposak, lazák; bokaszőrök nagy. Egyébként petyhüdt szervezetű, kiváltképpen lépésben mozgó állatok, melyek azonban nagy terhek továbbvonlására egészen alkalmasak. Legnagyobb testsúlyt a Pinzgauban tenyésztettek érnek el s Zell am See és Saalfelden környékén találhatók a legjobb tenyészállatok.

A Salzburg vidéki tenyésztők csikóit rendszeren nem maga neveli fel, hanem 1-éves korában lókereskedőknél eladják, a kik aztán gazdálkodó csikónevelőknek árusítják el. Ezekből a 2—3-éves állatokat ipartelepek veszik meg 1000, sőt 2000 koronáért is darabját.

Ez állat jelzett hibáit tisztán beltenyésztésileg törekednek javítani s e célból különféle intézkedések vannak életbe léptetve. Így többek között a hágomének igazolványt nyal láttatnak el, a jellegzetes kanczák összeíratnak, stb.

A radautzi ló.

Az előbbieken ismertetett 3 különleges fajtán kívül a Bukovinában levő *radautzi* állami ménésben, mely 1792-ben alapított, arabs és angol félévek tenyésztetnek, azonkívül a kladrubi ménésben is tenyészteszik angol félvérű hintósló és telivér; nemkülönben sok híres magánménés foglalkozik az angol telivér tenyészésével s újabb időben az Oriow ügető is feltalálta a maga tenyészőit. Különben Piberben is van egy ménés-intézet.

Jóllehet Ausztriában ménetelek is állnak a lótenyésztők rendelkezésére, mégis, minthogy ezek kiválóbban a nehéz lovat kultiválják, a közös hadsereg lószükségletét nagyrésztben hazánkból fedezi.

Különben az osztrák monarchia angol telivér tenyészése, mint azt különösen a bécsi és budapesti versenyek mutatják, hábar nem oly elsődrendű, mint a mienk, mégis igen számot tevő.

A telivér-tenyészést szolgálja ott számos magánménésben kívül a napajed-i ménés, hol Matchbox 600, Vesuvium 600, Timothy 500, Tokio 400 és Orello 400 koronáért hág.

A verseny-intézmény Ausztriában magas fokon áll s ott újabb időben az ügető versenyek is örvendetesen felvirágoztak.

Bosznia és Hercegovina lovai.

Ér országokban a lótenyésztés azóta indult lendülésnek, mióta az osztrák-magyar monarchia megszállotta. Mintegy 150.000 darabot kitevő állományának jelentékeny részét közönséges parlagi ló képezi, melynek

347. ábra. Bosnyak parlagi ló.

legjáva is alig úti meg a 150 cm. magasságot. (L. a 347-ik ábrát.) Egészben is formátlan állat, de kitartó, győzős és kevésigényű. Újabb időben javítására kivált magyar arabs-telivér és félvér-csödöröket használnak s most már versenyeket is rendeznek, úgy, hogy a tökéletesbedés szemmel látható.

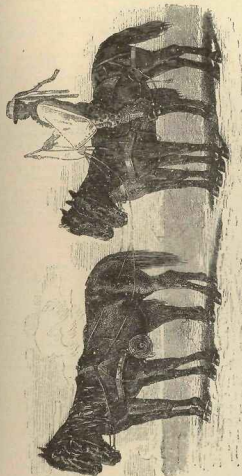
Románia lovai.

Ez országnak különlegès lófajtáját egy oly ló képezi, a mely legjobban a mi mokány lovunkhoz hasonlít. (L. 348. ábrát, mely a román király egy ilyen mokány-ló fogatát tünteti fel.)

Egy keleti származású, közönséges szilárd ló az, a melynek idétlen feje, lógó, vékony nyaka, ponty háta, has alá állított mellő és kard-állású hátsó lába van, tehát távolról sem tetszetős, mi több, még rendszeren konok természetű is, de aztán kevéssel meglegedő, igen szívós és tartós állat, a mely a fáradoalmakat nagyon győzi.

Romániában e lovon kívül sokféle külföldi ló is el van terjedve s a katonaság részint az előbb ecsetelt hazai parlagi ló jobb példányain, részint magyar lovakon ül.

Lótenyésztéssel ott nem sokan foglalkoznak ugyan, de újabb időben az Orlov-ot és az angol telivért is tenyésztik s versenyeket is rendeznek.

348. ábra. Roméniul parlagi lovak. (A román király 4-es fogata.)

A lóállomány ott csak 670.909 drb. Romániának egyébiránt állami (u. n. nemzeti) ménese van *Cisleu*-ban 250 kanczával s 6 arab és angol csődörrel; van továbbá két főmétélepe, egy Észak-Moldovában, egy pedig a Dobroudgeaban. Magánménjei francia módorban vannak igazolva, t. i. nekik is vannak Étalons autoris és Étalons munis de certificats csődörök. Végre rendelkeznek csikónevelő telepek felett s a lósozást remonda bizottságokkal végzik.

Egy romániai (Dorokoi kerületi) magánménes lovat tünteti fel a 349-ik ábra.

Szerbia lovai.

Ezen ország esekély számú lóállományában — eltekintve a különféle fajtájú külföldi lovaktól — két típus fedezhető fel, t. i. a hegyi és a síki jelleg. Az előbbi alig 125 cm, az utóbbi 135 cm. Ezek is, mint a bosnyák parlagi lovak, formátlanok, de nemkülönböztetett kitarok, győzősek, kevés igényűek s kivált mint terühordozók hasznosítanak.

Javításukra nemkülönböztetett kivált arabvérű csődöröket vesznek igénybe, s ezek a Ljubitschewo-i és Tjupriai állami ménesekből láttanak el fevazson át a kocszégeket. E ménék száma valami 100 drbra megy. Nehány magánménés is van ott s újabbán sikerek láthatók a javulás terén.

Amerika lovai.

Más, reánk nézve fontossággal nem bíró európai államok lovainak mellőzésével, czélszerűnek tartjuk végül röviden az amerikai lovakról megemlékezni.

E nagy kiterjedésű földrészen az 1886. évi hivatalos adatok szerint 13 millió 77 ezer 657 darab ló él. Őrjási szám, ha meggonndoljuk, hogy az első ló (»a vastag kutya«, mint a rézbőrű indus nevezte) a 16-ik század kezdetén vitetett be oda Európából.

Hogy az ekkor és ezután oda beözönlött különféle nációk felettén különféle lovakat vittek magukkal, az önként érthető. Ez a különféség ma is szembetűnő. Az Egyesült-Államokban van ugyanis teljesen ismeretlen származású nehéz és könnyű ló; magasvérű angol, berber és spanyol ló; Orlow ló; angol és arabis telivér; ttabber; poroszka; creol és más pony; Percheron, Clydesdalei, Cleveland, Norfolk, Norman és Bretagnei ló s ezeknek sokféle keverékei.

Amerika speciális fajtájának csak a *trotter* és *pacor* nevezhető, ezeket tehát itt a fajtákról szóló fejezetben külön tárgyaljuk.

Az amerikai ügető.

A mennyire a nem eléggé világos adatokból kivehető, az amerikai »trotting horse« vagyis az ügető, apai részről ötféle vérből vette eredetét, tehát egy újfajta létesítését czélzó, meglehetősen tarka keresztezésnek az eredménye.

Szerpet vitt nevezetesen létesítésében mindenekelőtt egy szürke *Messenger* nevű angol telivér csődör, mely 1780-ban született és 1788-ban került Philadelphába, hol néhány angol telivér és számos más

ismeretlen származású kanczát fedezett s nem kevesebb, mint 49 évig élt. Ennek leghíresebb fia *Mambrinus* volt, mely az Abdallah, Hambletonian, American Star, Mambrino stb. családokat alapította.

Másodsorban a fajta létesítésében lényeges szerepet játszott *Grand Bashaw*, egy marokkói csődör, mely bizonyára berber vagy arab állat volt.

Harmadsorban *Justin Morgan* érdemel említést, mely — amennyire az adatokból kivehető — angol félvér volt s szintén híres családokat alapított.

Negyedsorban egy 1817-ben született *Bellfounder* nevű norfolk híres e tekintetben, mely 1823-ban került Amerikába s különösen *Messenger* kanczákkal igen híresivadékokat hagyott hátra.

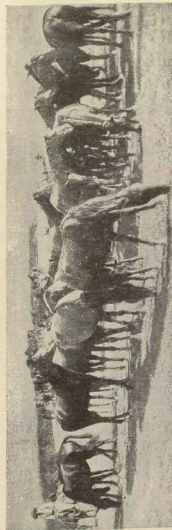
Ötödsorban a norman eredésű *Pilot*, *Royal George* és *Saint Laurent* nevű csődörök játsztak nagyon lényeges szerepet az amerikai trotter előállításában.

Az ilyen keverés folytán létesült ló éppúgy, mint az Orlow, valami szembeszökő egyöntetűséget nem is mutat, úgy, hogy csakugyan zavarba jön az ember, mikor ezt a fajtát külemtani szempontból méltatni kívánja.

Mi megpróbáljuk, közvetlen szemlélés után, a buda-pesti ügető versenyek alkalmával gyűjtött adataink szerint leírni e lovat, de előre bocsátjuk egy angol és egy francia szlakembernek erre vonatkozó nyilatkozatát.

Az angol a »Field«-ben többek között következőleg ír:

»Kénytelen vagyok azon nézetnek adni kifejezést, hogy korunk tyúkja amerikai gyors ügetője a leggyalázatosabb, leghaszontalanabb bestia,

349. ábra. Romániai ménesből lovak.

melyet megromlott nemzeti izlés előállítani képes. Egy otromba fej, szarvas nyak, lapos oldalak, hosszú hát, szakadt ágyék, rossz lapocczka, a nyúléhoz hasonló hátsó és rövid mellső végtagok, e mellett gyakran óriási magasság: szóval nem hiányzik semmi, a mi egy visszataszító képhez szükséges.

Megjegyzendő, hogy ez angol 10.000 mértföldet utazott Amerikában, a lovak tanulmányozása czéljából.

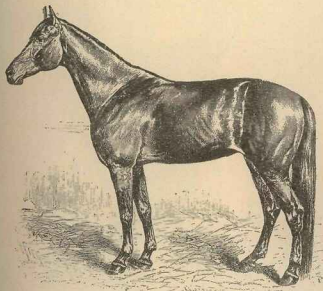
A francia, ki szintén a helyszínről ír, szelidebben beszél. Azt mondja, hogy: »Legkevésbé kielégítők azok az amerikai ügetők, a melyekben az angol telivér vére túlságosan »meg van hígulva«. Ezek az állatok úgy néznek ki, mintha két deszka közé présbe téve lapossá nyomattak volna. Már a fej is keskeny, a nyak fordított (szarvas nyak), a hát rettenetes hosszú és hajlott; a dongássá minden kritikán alúli; az ágyék hibás; a far rövid; a végtagok a testhez képest hosszúak és gyengék; az izomzat kevés s habár a trab aktió jónak mondható, erőlenek és rugalmatlannak látszik lenni.

Hát hogy ilyen amerikai ügető is van s lehet, hogy sok van, azt nem vitatjuk, de mi a következő általános képet mégis találóbbrak nyilvánítjuk. A nagyság középszámítással 160—170 cméter. A szín többféle. Gyakori a sárga, a pej. A fej nem nagyon tetszetős, de száraz; a nyak hosszú, meglehetősen lapos, határolt izomzatú, szilárd s a szarvasnyak alakuláshoz közeledő; a mar hosszú, nem nagyon magas; a hát lehetne rövidebb; az ágyék ívelt, elég széles, de nem elég rövid; a far nem hosszú, nem is széles, egy kissé túlságosan is lejt, de nagyon markirozott izmú; a mellkas gyönyörű hosszú; kár, hogy nem íveltebb s nem mélyebb; a has kicsi; a váll száraz, jól izmolt, elég hosszú és elég dűlt; a koncz rövid, de izmos; a czomb hosszú, nagyon erős; a csánk terjedelmes és hegyes szögletben áll; a fölkar rövid, jól izmolt; az alkar hosszú, nagyon szépen alakult; a szárak nem nagyon erős inák; az ízületek szélesek, de mozgás közben lazának tűnnek fel, minthogy mód felett szabadok. Különösen nagy kitérésre képes a váll-, könyök-, koncz-, hátsó térd- és csánkizület. Trabbolás közben egyb-iránt ez a ló végtagjait nem emeli magasra, de a mellsőket nagyon kinyújtva, gyorsan rakja előre, a hátsókkal pedig nagyokat ritgva és túllépve, szintén igen gyorsan követi a mellsőket.

E ló gyorsaságát már több alkalommal jeleztük, felemlítjük azonban itt, hogy a míg Európában nincs egyetlen ló, a mely az angol mértföldet 2 percz és 20 másodpercz alatt megtenni képes volna, addig Amerikában nem is megy ügető számba, a mely ezt megtenni nem képes.

A két alkalommal is említett *Maud*, melyet 350. ábránk tüntet fel, ezt az utat, mint már feljegyeztük, 2 percz és 8⁹/₁₀ másodpercz alatt tette meg. Összehasonlítás kedvéért közöljük itt a szintén híres *Flora Temple* nevű kanca képét is (351. ábra), a melyet az irigység se mondhat már nem tetszetős és inkorrekt alkotásúnak. Ennek az állatnak azonban a legjobb recordja az angol mértföldre nézve 2 percz és 24¹/₂ másodpercz volt s hivatkozván még 250. és 260. ábránkra is, mint felettén érdekes állatát, bemutatjuk itt Nancy Hanks képét is (352. ik ábra), melyről már elmondottuk, hogy az angol mértföldet 2 : 04 p. alatt tette meg.

Ez állatok nevelésében meglehetősen szigorúsággal járnak el. A csikó 3-éves koráig szabadban, majd fedett kifutókban nevelkedik s távolról se részeseül oly takarmányozásban, mint pl. az angol telivér. Teljes használatba 6-éves kora előtt nem vették, hanem azért ezeideig folyton öröknek gyakorlására szorították. Használata nem mondható kiméletesnek, de olcsórnak igen. Az amerikai gyorsan szeret nagy utakat megtenni, de azért ostort nem használ. Nem is igen van szüksége reá, mert a

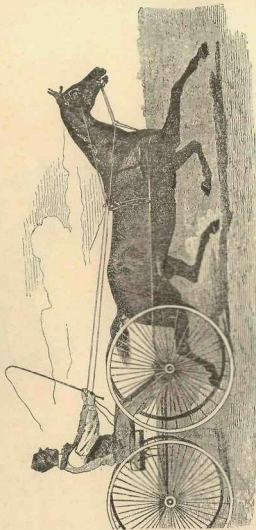

350. ábra. *Maud*.

trotter rendkívül készséges, igyekvő állat, a mely erőinek megfeszítésétől az utolsóig nem riad vissza.

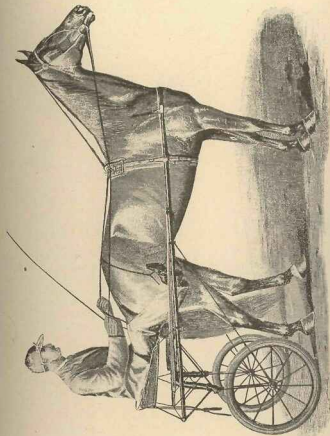
Valóban, ha másképpen nem, abban a tekintetben felettén érdekes és tanulságos az amerikai ügető és annak tenyésztése, hogy következetes tenyész-eljárás és természet szerű fellevelés nagy eredményekre vezetni szintén képes, a nélkül, hogy valaki a természet határait áthágná s anélkül, hogy a tiszta tenyésztés beköbön mozogna, eredményeket mutathat fel, melyek az elfogulatlan szemlélet bátmutatba ejtik s örömmel töltik el.

Mint tenyészanyag, az amerikai ügető feltétlenül megbízhatónak és ajánlatosnak ez idő szerint, az igaz, hogy nem mondható, de példának ma is felettén alkalmas s bizonyára jönni fog idő, mikor úgy

351. ábra, Flora Temple.

ez, mint az orosz űgető, lényeges szerepet is fog vinni mindenütt ott, ahol elfogulatlan tenyésztő általánosabb használati lovak produkálásával kész foglalkozni.

352. ábra, Nancy Hunka.

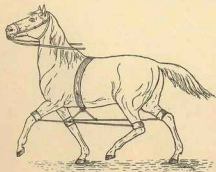
Az amerikai poroszka.

Ez a ló a régi spanyol eredésű »Narrangasset Pacer« és a Canadába bevitt norman lovak keresztezéséből eredt s ma általában canadai poroszkának nevezik.

Mint a feljegyzésekből látjuk, ez a poroszka a traber előállításában is lényeges szerepet vitt, már nem apai, hanem anyai részről.

Manap, különösen a Kentucky, Ohio, Indiana, Canada, Maire államokban nagyon el van terjedve ez a ló s gyorsaság tekintetében nem sokat enged a trotternek, használhatósága azonban önként érhetőleg korlátozottabb.

Már akkor, mikor a gyors ügető ló még ritkaság volt, ez a poroszka az angol mértföldet 2 percz és 30 másodpercz alatt megtette. Akad azonban ma is pacer, a mely a sebesség tekintetében a jobb trottert is megveri. Így pl. a legtöbb ügető recordja eltörpül a *Johnston* nevű poroszka recordja mellett, minthogy ez utóbbi az angol mértföldet poroszkálva 2 percz és $6\frac{1}{4}$ mp. alatt futotta be, vagy éppen *Prince-Alert* mellett, mely az angol mért-

353. ábra.

földet (1609 méter) állítólag 1:57 percz alatt tette meg.

Végül bemutatjuk a poroszkálásra való idomításnál Amerikában használatos köteléket a 353. ábrán, mely egyben poroszkáló lépésben tünteti fel a lovat.

Hogy azonban az amerikai poroszkának nincs akkora jövője, mint az ügetőnek, az könnyen elképzelhető azok után, a miket a mozgás-nemek tárgyalásánál a poroszkállásról, mint mozgásnemről mondtunk.

Magyarország lótenyésztése.

Íjuttunk végre könyvünk azon részéhez, a mely hazánk lótenyésztésével, annak múltjával és jelenével foglalkozik. Mísem természetesebb, minthogy ezen részt magunk is behatóbban kívántuk tárgyalni s meg vagyunk győződve, hogy olvasó közönségünk is ezt várta legnagyobb érdeklődéssel. Nem is kiméltünk tehát fáradságot; az ide vonatkozó adatokat a legnagyobb szorgalommal gyűjtöttük, hogy azután egy egészzé összeállíthassuk, hogy teljes képet nyújthassunk hazánk lótenyésztéséről. Szükségesnek tartottuk ezt annyival is inkább, mert a külföld sok tekintetben ferde nézeteket táplál lótenyésztésünkről s mindössze a legutóbbi időben jelent meg egy-két olyan külföldi munka, mely lótenyésztésünket annyira a mennyire részrehajlatlanul tárgyalja.

Hivatva van tehát könyvünk ezen része a külföld előtt is bebizonyítani, hogy Magyarországnak van lótenyésztése, olyan pedig, a mely a legtöbb állam lótenyésztésével bátran kiállja a versenyt. Hogy mennyire alaposan sikerült hazánk lótenyésztését megösmertetnünk s mennyire nem, azt az illetékesek elnéző bírálatára bizzuk. Megjegyezzük azonban, hogy különösen a történeti rész megírása nem kis fáradságunkba került, amennyiben nem létezik önálló munka, a mely lótenyésztésünk múltját behatóan tárgyalja, vagyis e téren, habár talán szerény úttörők mi vagyunk.

Magyarország lótenyésztésének története.

Ha nem is tartjuk Nagyváti Jánosnak azon följegyzését szöszterint igaznak, hogy: »elejünk gyalog nem is tudtak járni, szőpapaink pedig királyt is loháton választottak és loháton tartották az országnak gyűlését«, mégis kétségen kívül áll, hogy a magyar ló véghetetlen fontos szerepet játszott Magyarország történetében s tény az, amit annak idején Ditz Henrik megmondott, hogy a magyar középkori harcai babérait nem kis mérvben lovának köszönheti; »Villámsebes lovai segélyével vitte ki a mai Magyarország elfoglalását, oltalmazta fennállását és Nyugat-Európa rémületének oka talán jó részben a magyar lovas megközelíthetetlen-ségében fektűt.

Lovag nemzet volt a magyar kétségen kívül, attól a naptól kezdve mikor táltosai a berkek sötét homályában fehér mén áldozásával engesz-

telték ki a haragvó Hadurt s mikor Pannoniát egy fehér lovon, aranyos féken és nyergen megvették, egészen a mai napig. A hegedűs is azt mondja:

„Feldedet adtak fejez lovon,
És szivedet aranyos féken,
Duna vizét aranyos nyergen.
Akkor való nagy szükségedben».

(Emlékszóink rögjeiről.)

Szóval a ló hazánkban mindenkor kiváló fontos szerepet játszott, úgy a büszke olygarchánál, mint a köznemes avagy a rögöz köztött jobbágnál, s nem hogy országos viszályok okozója, de sok országos csapás elhárítója is volt az ajándékkal adott, aranyos cifra szerszámmal felkészített harczra idomított mén. A magyar embernek még ma is van egy példabeszéde: »Kardodat, lovadat, feleségedet másra ne bízd»; ezen egyetlen példabeszéd is eléggé meggyőzhet bárkit arról, hogy mily szeretettel, ragaszkodással viseltek lova iránt a magyar.

Magyarország lótenyésztés-történetében több korszakot lehet megkülönböztetni. Ezen korszakok Ruizs Gyula beosztása szerint¹ a következők:

1. *A magyar ló korszaka* azé a lóé, a melyben őseink Attila örökét maguknak elfoglalni Ázsiából kijövének. Ezen korszakot a honalapítástól a mohácsi vészig (1526) lehet számítani.

2. *A keleti ló korszaka*, midőn a török hódoltság ideje alatt nemzetünk folytonos érintkezésben állott a kelettel s így lovaink is sokszorosán és különböző fajtájú keleti, török, arab, perzsa stb. lovakkal lettek párosítva. Ezen korszak tartamát a mohácsi vésztől III. Károly trónra léptéig (1711) lehet felvinni.

3. *A spanyol ló korszaka*, a mikor is főleg III. Károly király spanyol vértű méneseinek befolyása alatt a magyar tenyészetek vére nagyjából újból átalakítottatott. Tart 1711-től 1814-ig, az első angol vértű tenyésztőrsz behozataláig.

4. *Az angol ló korszaka*, mely 1814-től kezdődve mind a mai napig tart.

1. **A magyar ló korszaka.** Kétséget sem szenved, hogy elődeink úgy Ázsiából való kijövetelük előtt mint azután is jó hosszú időn keresztül nomád életet folytattak, s hogy ezenközben kizárólag állattenyésztéssel foglalkoztak. Szántás-vetéssel, s általában földműveléssel folytonos vándorlásuk miatt egyrészt éppenséggel nem is foglalkozhattak, másrészt pedig, mint szolgánépnek való keresetmódot meg is vetették. Kisebb területek művelése tehát csupán a közéjük telepedett szerzetesek s későbbben a jobbágyak részül jutott. maguk pedig, miként királyaink törvényei, apátságok régi alapító levelei, krónikáink elsárgult levelei bizonyítják, kizárólag állattenyésztéssel, főleg pedig lótenyésztéssel foglalkoztak. Mísem természetesebb, minthogy az a nép, amely lóháton szállta meg a fél világot, a melynek elváhatlan társa, mindene volt a ló, az kiváló előszeretettel kellett hogy foglalkozzon lovainak ápolásával és tenyésztésével.

A honfoglalás műve még nem volt befejezve, már nyomaira akadunk az első magyar ménesnek. A krónikás szerint Árpád a pusztaszeri gyűlés

után (899) a Dunához tért és ennek partjain fölmenvén, egy szép szigetre akad, melyet megkedvelt és magának megtartott vala s e helyen egy ménest alapított, mely sokáig szolgált a magyar királyok udvari ménesül. A ménes-mester nevéül maig is Csepelnek nevezetik ezen sziget s több falu létezik benne, melyekre hajdani lótenyésztésükről ragadt a név, mint pl. Chyklamezew = Csikómező, Menfar = Ménfő.

Kétségtelen, hogy a honfoglalás idejében s azután is hosszú időközön keresztül harczszati szempontból felette fontos szerepet játszott hazánkban a ló. Első hadjáratainak sikerét jórészt azon fölönynek is köszöni a magyar nemzet, mely az ügyes lovasat az akkori nehézkes gyalogsággal szemben jellegül; apró, formátlan, de felette kintaró s a mongol typhushoz tartozó lovaival, mozgékony és előnyöket nyújtó harczszati rendszerével rettegésbe hozta fél Európát s szomszédjait is kényszeríté a lovasság szaporítására. Nem csoda tehát, ha a magyar ember lován bizonyos szeretettel, tisztelettel csügött, hiszen jólleiben, nélkülözésekben, örömben, bánatban elváhatlan társak voltak. Szent királyunk, István, sülyt is fektetett országunk lótenyésztésének emelésére; kitetszik ez intézkedéseiből s abból is, hogy az általa alapított egyházakat lóval is dotálta. Elrendelte ugyanis, hogy minden 10 község egy templomot építsen s meghagyta, hogy az új egyházat a hívek két nyáival, két szógalval, egy loval és egy csikóval, hat ökrrel, két tehénnel és harmincznégy baromfival ajándékozzák meg.

Hogy azonban a ló már abban az időben sem kizárólag nyereg alatt használatot, arra következtetni enged a pannonhalmi apátság alapító levele (1001), melyben *kerégyártókról*, továbbá a pécsváradé, melyben ismét *sakérgyártókról*, tétetik említés. Bizonyos azonban, hogy a szekereknek abban az időben felette alárendelt szerepök lehetett.

Árpád házi királyaink alatt különben a ló egyáltalában igen nagy becsben tartatott; tanúságot tesz erről minden intézkedésünk. I. Endre 1052-ben a tihanyi apátság pusztaszentódi gazdaságát 34 darab ménnél látta el, amelyekkel alapját vetette meg e még ma is fennálló jóhírű ménesnek. A dömösi prépostságnak is appertentidáj képezte egy ménes. Legszébben bizonyítja ezt Szent István s később 1092-ben Szent László által a szabócsi zsinaton a vasár- és ünnepnapok megülése hozott rendelet, amely szerint az, aki vasárnap ökrével dolgozott: ökrét vesztette, mely a lakosságnak eddelül levagottat. Az azonban, aki vasárnap lóval dolgoztatott, elveszté ugyan lovát, de szabadságában állott azt ökrrel megváltani s lova helyett a lakosság részére ökröt levágnatni. A vétes tehát ökrét, szerszámaikat, vadászebeit, szóval azt, amivel éppen dolgozott, feltétel nélkül elveszté s kivételét éppen csak lova képezte; hí bajtársát, lovát, ha áldozatot árán is, de megmenthető.

Az a dicős király, ki a »diadalnak büszke tetőjén« Cserhalmon vívott harcz hevében »Zug« (Szög) nevű lován iramodott a leányrabló kun után: Szent László volt az első, ki törvény által tiltotta meg a magyar lovak kivételét. A szomszédos országokban ugyanis hova-tovább félelmetes lett a magyar hadsereg; folytonos diadalát leginkább lova kintaró gyorsaságának tudták be. Mísem természetesebb, minthogy a jó szomszédok is szert kívántak tenni magyar lóra, s okkal-móddal hova-tovább jelentékenyebb számban kezdték magukhoz ragadni a magyar lovát. A kivittelt tehát korlátozandó, Szent László a következő törvényét adta ki:

¹ L. Gyakorlati Mezőgazda 1886. 49. számát.

»Semmi kereskedő ezen ország valamely határszélén lovat vagy ökröt ne merjen venni; hanem lovat, a melylyel utazhassék, vagy szántáshoz való ökröt vehet, ha akare. A törvény ezen szövegéből kitűnik tehát, hogy ez nem vonatkozik olyan lovakra, amelyekben utazni szokás, tehát csakis a tenyésztésre alkalmas lovak kivételét tiltja el. A törvény szigorúan hajtatót végre, amennyiben a büntetések sem voltak enyhé természetűek. »Ha valaki a király engedelmé nélkül lovat eladási szándékkal a végekhez viszen: az illető véghely grófja vegye el tőle a lovat, vagy a lónak ura börtönbe küldessék, míg grófja bizonyoságot tett ügyében és ha bűnösnek találatik, vesszen el, mint orv, ha pedig fölmentetik, csak a lónak vesztesége érje. »A végek grófjai, ha lovakat vagy ökröket a király engedelmé nélkül hagynak eladni e hazán kívül: fosztassanak meg méltóságuktól. Az ökrök tehát, ha a grófok híre nélkül ilyesvalamire reá állának, veszítsék el szabadságukat, ha szegények. A főbb ökrök pedig, ha ugyanazon bűnben elmarasztaltának, vesszenek el összes vagyonukkal, csak fiaik és leányaik maradjanak szabadságban». (Szent László törv. II. 15, 16, 17.)

Hogy a magyar lovak már a honfoglalás alkalmával, vagy közvetlenül azután patkóval bírtak, arra nézve adatok állanak rendelkezésünkre. Így p. o. a 955. augusztus 10-iki Augsburg melletti ütközetre vonatkozólag b. Hormayer József a következőket mondja: »Das Lechfeld birgt unzählig, noch all zu wenig untersuchte Grabhügel. Waffen wurden nur wenige gefunden, desto mehr Hufeisen, weder von römischer, noch germanischer Form, sondern insgesamt für kleine Pferde, dergleichen die ungarischen».

Szent László idejében a lóval teendő közszolgálatoknak is nyomát találjuk, amennyiben László törv. III. 28. szakasza szerint a király seregnyeit vívő sebes futók (cursores) hivatalos megbízásukban bárhol, bárki lovat maguk alá adhatták, kivéve a papokét, úgy azokét sem, akik a püspökök vagy grófok curiáiba mentek. Szent László által kiadott részleges lókvivelti tilalom Kálmán király által megújítottat s elrendeltetett egyidejűleg, hogy mikor a király vagy vezér megyéből-megyére megy, mindenütt törvényes hadi ló álljon rendelkezésére, mely ha történetesen elhullt, tizenöt pénz (pensa) ajándékoztassék a ló urának; ha pedig megsérül ugyan, de nem annyira, hogy rámenjen, a mondott értéknek fele járjon ki a lóért.

Szent László és Kálmán királyok által a tenyésztésre szánt lovak kivételét gátoló törvények természetesen lendületet adtak a magyar lovényésztés ügyének. Ha minőségére nem is javult ennek következtében a lóállomány, de igenis száma nézve, sőt III. Béla uralkodása idejében (1143—1196) már a lovak pompájában való vétkelődés is kezdetét vette. Ezen körülménynek oka részben abban keresendő, hogy Béla király ifjú korát a bizanci udvarban töltötte s ennek fényéből sokat áthozott a magyar trónra, részben pedig abban, hogy a keresztény hadjáratok Béla uralma alatt vonultak keresztül hazánkban a szent földre s így a lovagkor szokásait részben hazánkba is átírtálták. E hadak vezérével Béla király igen jó viszonyban volt s a többek között elrendelte, hogy Fridrich császárnak 1189-ben átvezetett hadseregére részére 100 lónak elegendő takarmány egy márkáért adassék.

Nincs világosan kimutatva, hogy a lókvivelti tilalom mikor szűnt meg,

annyi azonban bizonyos, hogy a XIII. században már nem állott fenn, amennyiben Varasdon — már akkor sz. kir. városon — kivitt minden drb lótol 2 fillér vámot kellett fizetni.

A lóval teendő szolgálmányok hova-több terheessé s II. Endre zavaros kormánya alatt annyira erőselemmé váltak, hogy a nemzet egyik alaptörvényével, az 1222-ben kiadott arany bullával vált szükségessé az orvoslás. Az arany bulla ugyanis a következőket rendeli: »Lovászaink, peczézeink, kapásaink ne merjenek a nemesek falvaira szállani. »A püspökök, a nemesek örökbiroktairól ne adjanak tizedet lovaknak számára, sem a királyi birtokokba, azok emberei ne tartozzanak tizedeiket behordani».

Az arany bulla kiadása után nemsokára nyomát találjuk annak, hogy a lóval teljesítendő közszolgálatoknak végzésére a király külön egyéneket, ú. n. szekereket alkalmazott, akiket a szükséges lovak tenyésztetésére földbirtokkal látott el. Nyomát találjuk ennek 1255-ben IV. Béla király által a jászói prépostság részére kiadott kiváltságlevelében, ahol is a következők olvashatók: »A jászói prépostság területe délfelől szekereinek falvával határos, mely Zekerének nevezetik».

Most következett azután — a mongol pusztítás alatt és után — hazánk lótenyésztésére mondhatók a legszorosabb időszak. Tanúsítgott tesz erről a Kun László szekérének csuolt kétkerékű talyiga is, melyet ló hiányában maga a nép vonszolt. A hanyatlásnak azonban Kun László uralkodása képezte zárkövet, azon innen új fény derült az ország lótenyésztésére, sőt az ország főurai már Kun László alatt is hozzáláttak a lótenyésztés emeléséhez, legalább erre lehet következtetni a história-író fejlegyzéséből, mely szerint a kéjhajbászó király uralma alatt a rakonczai nemesek istállókat csináltak a templomokból s az oltárakból jászlakat készítettek. Többre becsülték a lovakat a hit vigaszánál, pedig Kun László utóda, III. Endre uralkodásának kezdetén egy ló értéke mindössze 2 márkára becsültetett.

Az Anjou királyok diadósága uralma alatt az ország lótenyésztése is hova-több magasabb fokra emelkedett, s e tekintetben különösen kedvező befolyással a fényes lovagdiadók voltak. Már nemesek a főuri körökben, hanem a jobbgyok is kezdtek előszeretettel foglalkozni a lótenyésztéssel, a mely körülménynek oka főleg abban keresendő, hogy a lovak ára nagyon kielégítő volt s néhány év alatt szinte hihetetlen magasságra emelkedett. De sőt különösen Olaszországba élénk lókvivelt is keletkezett; 1382-ben Piemontban egy nagyobb magyar lóért 1906 frankot fizettek, mi az akkori időben nagyon szép ár lehetett egy lóért.

A jobbgyóságnak a lótenyésztés terén kifejtett törekvése elé érzékeny gátat vetett Nagy Lajos király, midőn az 1351. évi országgyűlésen a tizedet a gabona- és börttermékekben kívül a növendék állatokra s közük a csikókra is kiterjesztette.

Hogy a tizenötödik században az ország lótenyésztése mily virágzó lehetett, arra nézve következtetést vonhatunk Bertrand de la Brocquière francia utazó fejlegyzéséből, ki Zsigmond idejében 1433-ban ment át az országon. A többek között ezeket mondja: »Szeged egy nagy nyílt város . . . nagy számban találhatunk itt eladó szilaj lovak, melyeknek szelidítéséhez és idomításához jól értenek. Mondatik, hogy a ki három vagy négy ezer ilyen lovat akarna, Szegeden megkaphatna. Oly csekély

árúak, hogy tíz magyar forintért igen szép úti ló kapható . . . Pestnek is sok lókereskedője van; a ki kéteser jó lovat akarja, itt vehetne. Istállóinkint adtnak el; egy istálló tíz lóval kétszáz forint. Több lovat láttam, melyekből kettő-három is megéri azon árat.

Könnyen elképzelhető, hogy a Duna és Tisza köze Pesttől lefele volt azon terület, hol a legjobb minőségű lovak a legnagyobb számban találhatták: következtetni lehet erre — többek között — abból is, hogy Brocquière Szegeden három négyezer lovat vélt vásárolhatni, holott Pesten csak két ezret. Hogy azonban az ország legjobb lótenyésztői a Duna és Tisza között, még ill. Endre uralkodása alatt is a nomád életet folytatót jászkunok voltak, arra csaknem bizonyossággal lehet rámutatni. Feljegyzések szerint ezrével legelt a ménés és a gulya e síkon. Hornyik János szerint a Kunságnak Kecskeméten felül eső száraz, homokos vidéke a lakosok foglalkozását megjelölve, hajdanta »Chederhamka« (Csödér-homoka) névvel lett illetve. De sőt a juszunkok későbbben még inkább kiténtek a lótenyésztés terén, mint a tizenötödik században. Közülök különösen a halásiai említendők meg, kik — mint Oláh a XVI. században megjegyzi — nagy ménesekben és gulyákban tenyésztett lovak és szarvasmarháik által tetemes gazdagságra tettek szert. Több feljegyzésből még arra is lehet következtetni, hogy a kunok lovai jobbak voltak a magyarok lovainál, gyorsabbak és kitartóbbak, ami nem is lehetetlen, tekintve, hogy ott nevelkedtek, a hol legnagyobb térség állott rendelkezésre, gyorsaságuk, kitartosságuk fejlesztésére. Következtni lehet erre a többek között abból is, hogy László vezér Szög lová Cserhalomnál nem volt képes a váradi püspök leányát elragadó kun harcoszt elérni mindaddig, míg a leány a lóról földre nem rántotta rablóját.

A XV. században annak is nyomait találjuk már, hogy különösen a felvidékre a szomszédos Lengyelországból hozattak be egyes jobb lovak. Így a többek között Bárfán történtek a régi számadás könyvekben feljegyzések arra nézve, hogy oda lengyel lovak leginkább Krakkból hoztattak.

A XIV., XV. századokban a lovak átlagos ára 14—20 frtra¹ tehető. Említetnek azonban esetek, a midőn egy lóért az említettnél jóval magasabb összeg fizetett. Így pl. 1443-ban a bárfai bíró Rómában járván, hazérkezte után a város két lovat küldött Rómába ajándékol. Az egyiket Kromer Wenczlóól vették 125 frton, a másikat Tisza Lászlóól (Tissi Lasla) 15 arany forint².

Az Anjou királyok uralkodása alatt szokásban volt, sőt Zsigmond törvényén is tette (1405. II. 13.), hogy egyes kiváltságos városok és népek a királynak, királynéknak és főbb udvari tisztviselőknak újévi ajándékok adjanak, a mely újévi ajándékok többnyire ékes nyeregszerszámokból vagy éppen lóól állott. Így nevezetesen a legjobb lótenyésztők, a jászkunok és a székelyek mindig csodórt adtak ajándékol és pedig az előbbieknél mindig négyet, utóbbiak pedig minden húsz kapu után egyet. A király ezen méneket, részint nyereg alatt használta, részint pedig az udvari ménesbe apafiatlakkal osztotta be.

Szépnek a magyar ló még ezen korban sem volt nevezhető; azon-

ban a magyarok letelepedése óta folytonosan javítottván, valamivel nagyobb fejlődött, tetszetősebb külsőt nyert. Azonban edzéség, szívósság és kitartás tekintetében talán a világ összes lovait legyőzte volna. A fentebb említett francia utazó erre nézve a következőket jegyzi fel: »Gyakran láttam koccsikat, egyetlen lóól vontatta, melyekre hat-nyolcz személy is felrakódott. Tartományi szokás, nagy napi utakra egy lovat fogni be«.

Hogy igazságos Mátyás uralkodása alatt is magas fokon állott Magyarország lótenyésztése, azt, ha egybő nem igazolná is, Mátyásnak mindenre kiterjedő gondoskodásából gyaníthatnók. Mint mindennel, úgy a lóval is nagy luxust fejtett ki. A krónikások följegyzései szerint szemfértázató fény és pompa fejtett ki akkor, mikor a király Székesfejtővára ment jegyese, Beatrix elé, a honnan aztán Budára indulván: »mind a király, mind a királyné fehér lovon ül vala.« »Kisérőtlökben — többek között — egy a király címerét hordozó ifjú vala, gyönyörű paripán ülve, melynek készülete merő arany és drágakő, a lónak homlokán való tündöklő korona is hasonlóképpen merő aranyból és gyémántokkal villámolt. A ki ezt látta, merre állítani, hogy csak ezt az egy lovat nem lehetett négyezer magyar arany alatt megvenni.« »Midőn még a királyné asztalnál ülne, a hű erdélyiek a legbecsebbel, a mivel bírtak: lovakkal kedveskedtek nászajándékol«.

Igazságos Mátyás uralkodása után mintha csak a közlelő vész előérzete által ösztönözötték volna az uralkodók, egyre-másra adták ki a lókvitelti tilalmat. Így II. Ulászló 1498-ban nemcsak a lovak kviteltét tiltotta meg, de rányomta a honarulás bélyegét még arra is, a ki a lovak kvitelté iránt kereskedési társulatba lépett vagy külszörgőkkel egyezkedett. II. Lajos törvényei ezen tilalmat többszörösen ismétlik s az 1523. évi budai gyűlés 58. cikkelye s az 1525. évi viharos hatvani gyűlés 10. cikkelye a lovaknak és teheneknél kihajtását már egészen megtiltotta. A mennyire adatainkból következtetni lehet: II. Lajos király alatt már a *lőversenyek* is rendszeresít voltak. Az okleveles gyűjtemények fentartották emlékezetét ezen lőversenynek, mely 1525 tavaszán a kelenföldi mezőn ment végbe s melyen a király és magyar urak lovain kívül a krakói vajda lovai futottak.

II. A keleti ló korszaka. Elérkezett azután a magyar nemzetnek — azt lehet mondani — legszomorúbb napja, midőn a mohácsi véres ütközett napján török iga alá volt kénytelen hajtani fejt. Mísem természetesebb, mint hogy a szabadsághoz szokott nemzet annak elvesztésével tüllenségre esett: pangott minden s így a lótenyésztés is.

Azonban különösen a lótenyésztés terén csakhamar új élet kezdett pezsdólni, a mint t. i. megismerték a lovat, melyet a mozim csapatok a Balkánon áthoztak és kezdték annak jó tulajdonait becsülni. Ettől az időpontól veszi kezdetét a keleti ló korszaka. Eddig az ideig a magyar ló egy vérben, minden idegen vér hozzákeverése nélkül tenyésztett, mert, a miként említettük is, hozatott ugyan ezt megelőzőleg is néhány lengyel s más származású ló, ezek azonban lótenyésztésünkre hatást alig gyakoroltak.

A török lovak megismerésével azonban a helyzet gyorsan változott. Különösen a fiatal nemzedék kiváló előszeretettel viseltetett a török lovak iránt; Balassa Bálint »Ének a végekről« című versében azt

¹ 1 frt = 100 denár.

² Az arany forint értéke 200—600 denár között váltakozott.

mondja, hogy fő vágyuk volt, ha trombita riadt, »jó szerezsen lovon« indulni a vítezi próbára.

Olyan lovak, melynek »vagon ábrázatján igaz szerezsen fejéke« s melynek szülőhelye Ázsia, a honnét Gyöngyösi szerint:

... nagy híru s drága lovak jönnek.
Ahol némely kancsák (mondják) nem ménektől
Vemhesednek, hanem tavaszi szelektől.

De sőt a lovagjátékok sem mentek ki a divatból. A Toldi-monda éneklője: Illovai (1574) még felemlíti versében: »Jele öklélések akkor ott levének.« Miksa királyfia koronázásakor 1563-ban Pozsonyban fényes lovagjátékok, de sőt ugyanakkor *lóverseny* is tartott, melyen a magyar főurak kitétek magukért.

Külföldön a spanyol lovak már terjedni kezdtek, hazánkban azonban egyedül a keleti ló volt ismeretes, melynek »oly a gyorsasága, mint a könnyű szellőnek«, mely úgy a vér mezején, mint otthon derekasan megállotta a próbát. A haza, család és vagon oltalmazásában nem volt idejük a pompázásra; győzős, sebes lovaikat nem cserélhették még fel a nyugat büszke járású, lobogó sörényű, de annál gyorsabban fáradozó lovával, hanem annál inkább hozzálatlak lóállományuk javításához a kelet lovaival, a melyeknek befolyása alatt az ország lóállománya oly rohamosan javult, annyira tökéletesbült, hogy ezen korszakot méltán a magyar lótenyésztés virágási korának tarthatjuk. Közgazdaságunknak egyetlenegy ága sem emelkedett a XVI. XVII. században oly rohamosan, mint éppen a lótenyésztés.

Azonban nem csalódunk, ha azt mondjuk, hogy a két testvérország közül lótenyésztés tekintetében ezen korszakban Magyarországnak jutott a másodrangú szerep. Az első helyet mindenesetre a lótenyésztés klasszikus földje: Erdély foglalta el s ezen első helyet, mondhatnók, a legtöbb időnkig meg is tartotta.

A fejedelemtől kezdve le az utolsó emberig, mindenki előszeretettel, kedvteléssel foglalkozott a lótenyésztéssel. E hegyes, völgyes szép kis országnak számos ménese volt, melyeknek jó hírneve határain messze túl szárnyalt. Ilyen volt pl. Fráter György bitoros miniszter ménese, melynek tenyésztéséből Izabella királyné több lovat kívánt (1551). A Wessellények híres zsisói ménese — mely még legutóbb is kitűnő hírnévként örvendett — hosszú időn át a legjobb befolyást gyakorolta Erdély lótenyésztésére. A zsisói ménes — a XVII. XVIII. században 150—160 anyakanczával — valószínűleg 1600-ban Wessellényi Pál által alapítottát válogatott erdélyi kanczákból, melyeket később fia István és unokája Pál török és tatár eredésű lovakkal nemestettek. Majd ismét spanyol és angol lovak is használtak tenyészanyagul, miként arról később leend szó.

Bethlen Gábor már kora ifjúságában foglalkozott lótenyésztéssel »Szarvas« és »Vajda« nevű kiváló szépségű és jószágú, »öreg és erős termeltű« lovait, azután azt a nyergeset, mely Tóth Mihálytól később a fejedelemmel asszony (Brandenburgi Kata) szerkesztett lovai közé került: egész Erdély jól ismerte. Kiváló súlyt fektettek azután a lótenyésztésre a Bánffyok; méneseikkel az ország lóállományának javítására igen jótékony befolyást gyakoroltak. Így már a XVII. században igen jó hír-

névnek örvendett a bonczhidai — ezidő szerint gróf Bánffy György tulajdonát képező — ménes, mely még a XVII. században, valószínűleg 1689-ben létesítettet, nagyrészt erdélyi kanczákból; későbbben — mint általában minden erdélyi ménesben — itt is használtakat spanyol és angol vér.

A Bethlen után következők fejedelmek: Barcsay Ákos, Kemény János, továbbá egyes, bár hatalomra nem, de vagonra nézve a fejedelmekkel vetélkedő főurak: Prépostváry Zsigmond, Csáky István, Wessellényi Pál, Teley Mihály és még sok mások, méneseinek és lótenyésztésük nyomait az egykorú emlékek és főleg az akkori levelezések fontartották. A ma már nem létező ménesek közül különösen kettőnek kívánjuk e helyen emléket megörökíteni, mint olyanoknak, melyek úgyszólván valamennyi ma létező erdélyi ménesnek alapját képezik. Az egyik a gróf Mikos-féle marosújvári ménes, a másik pedig a Dániel-féle datosi ménes. Eredetét mindkettőnek homály borítja a messze múltban, de ha az erdélyi ménesek történetét kutatjuk, csaknem mindenkinél rábukkanunk a Mikos- vagy Dániel-féle ménésre, mint olyanra, mely azokat kitűnő tenyészanyaggal látta el. A marosújvári Mikos-féle ménes főleg keleti származású lovak tenyésztésével foglalkozott; fiatal ménét elkapkodták az erdélyi ménesek s magas árakat fizettek értük. A Dániel-féle datosi ménes még jobb hírnévként örvendett lovainak kitartó fáradhatatlan voltáért. Felemlítik egykori írók, hogy a datosi lovak hegynek fel, hegynek le vágatva haladtak a nélkül, hogy fáradságukat reszketés vagy feltűnően gyorsított légzés által külték volna. A múlt század végén mindkét ménes feloszlott s utóbbi Bornemiza Lipót és József, Kemény Ignác, Naláczy József és Szent-Iványi tulajdonába ment át.

Habár a Magyarországon jelenleg létező ménesek legnagyobb részének multja nem vihető vissza a XVI. századig, kétségtelen, hogy különösen Felső-Magyarországon már akkor is léteztek jó hírnévként örvendő ménesek, melyek azonban időnként multvaló letűntek a felszínről. Így a felvidéki híres huszárkapitányok, Zay Ferenczek, kinek huszárai sáfrányzsinre festették lovaikat, szintén jó ménese volt. 1550-ben panaszkodik, hogy távolléte alatt lovainak nem viselték gondját, s azt sajnálja, hogy kedvenc lovat, a »Jarkót«, lovásza meggettette, nem tud a harapós vén állattal többé bajlódni.

Szigetvár elcsenése idejéből a költő Zrinyi, Karabut, a deli Vid lovat következőképpen festi le:

... mint madár nem nyom nyomat a földön,
De mint süvöltő nyíl, mely olyan eszesen.
Ő futhatott volna által a tengeren,
S nem emerszett volna, hogy van víz a körmen.

Látják ezt a törökök s megismerik Vid-et, de akkor már

Heában utána futtatják lovakat,
Mert mint a könnyű kőd eltűnteti magát.

Kitartó és gyors lehetett a magyar ló, ha a költő is ilyen lelkesedéssel tud ezen tulajdonságáról írni. Emlétek érdemének még ezen korból Nádasdy Tamás nádor kanizsai, Horváth Márk szigetvári, Bathány Ferenc kilidi ménesei.

De sőt a »nagyasszonyok« is szerették és becsülték a lovat. A murányi Vénus: Széchy Mária, maga is megülte a lovat, akár csak egy huszárgyerek s 1644-ben csupán tasnádi udvarházában 51 darab lóval rendelkezett.

Jó hírnek örvendettek a Beresényieknek. Bothyánnak, továbbá a Thóti Lengyel-családnak, az Inkeieknek ménesei s az előzállási uradalomnak a XVII. század első tizedében létesített ménese stb.

Azonban folytonosan újabb és újabb ménések alakultak s bizony befogadták ezek még a jobbágyság által tenyésztett arra való csikót is; de meg a szüntelen háborúskodás is sok lovat elemészített s így nem csuda, ha annak felugrott az ára, a mi azután ismét a jobbágyot ösztönözte a lótenyésztés nagyobb mérvben felkarolására. S volt is lát-szatja. Egyetlen egy példa eléggé megvilágítja ezt. Egy főúr, egy gróf Csáky, lovat cserélt Muszka Tamás jobbággyával. Bátran eliheti mindenki, hogy Muszka Tamásnak a lova nagyon szép lehetett.

De hát tényleg volt miből szép lovakat tenyészteni. Tömöntelen sok keleti származású ló került az országba, legnagyobb részt mint hadi zsákmány. Az egykorú krónikátrók, ha egy-egy ilyen összehitkezés leírásánál ki nem tessik is az elharicsolt lovak számát, de soha el nem mulasztják felemlíteni, hogy a megfuttatottak ellenségétől nyert »sok szép fő lovaknak pedig számát sem tudhatni.«

Ajándék útján is nagyon sok keleti ló került az országba akkor-táiban; a szerescen (arabs) lónál aligha volt értékesebb ajándék. Fejedelmek egymásnak, főuraknak tett szolgálatukért, barátság zálogul, kitüntetésül szerescen lovat vagy cifra szerszámot ajándékoztak. A mohácsi vérs után (1528) Budára tartó Szolimán szultán az őt meglátogató János királynak négy díszlőnyt és három tiszta arannyal ékesített lovat adott kegyelme jeléül. A moldvai kalandor despota, Heracles, 1560-ban Miksa királynak 15 török és 25 moldvai lovat, Ferdinánd és Károly hercegeknek 10 török és 15 moldvai lovak, Zay Ferencnek pedig 4 török és 15 moldvai lovat ígért (ezenek kivül sok pénzt, nyestbőrt stb.) azon esetre, ha őt a moldvai uralom elnyerésére támogatják.

De sőt már a XVII. században annak is nyomát találjuk, hogy főuraink keletre küldték megbízottaitak tenyészanyag vásárlása czéljából. Így gróf Csáky 1630-ban, midőn két igen szép és jó lova, »egyik kehben, másik fekélyben« elhullott, Brassó felé — tehát keletre — küldött 300 tallért. Rákóczy, úgy a maga, mint a Beresényi gróf méneseibe, konstantinápolyi követei által egyenesen Arábiában vásárolt kitűnő lovakat hozatott. A gornyeszegi ménesnek sokáig büszkesége volt *Aadjaz*, azon telivér arabs mén, melyet IV. Mohamed szultán 1668-ban ajándékozott Teleky Mihálynak, Apafy fejedelem befolyásos miniszterének.

III. A spanyol ló korszaka. Már divatban volt külföldön a spanyol ló, midőn azt még Magyarországon nem ismerték. A külföldi fejedelmek spanyol lovat adtak egymásnak ajándécul, fejedelmi udvaroknál nagy ünnepélyességek alkalmával már kizárólag spanyol lovakat használtak, midőn Magyarországon még »szerescen« lovakat ajándékoztak egymásnak az emberek. A délceg járású, puha csüdű és hátú spanyol ló beleillett a külföldön divó roccoco korszakba, a gyenge nő avagy a

küperézett férfi lovat, a fedett lovardában vagy jól előkészített útkon könnyedén vitte tova, azonban nem illet bele a magyarországi viszonyokba, nem vált be a csaták zajába, nem volt képes végezni a fűrésztől munkát, a mit a magyar lovas lovától megkívánt.

De végre is az általános áramlatnak nem lehetett ellentállani s (talán a XVII. század második felében) megjelent hazánkban is az első spanyol ló. S ki merné kétségbe vonni, hogy hazánk lótenyésztésére a spanyol lovak kedvező befolyással voltak? Mert igaz ugyan, hogy a spanyol lónak meg voltak a maga hátrányai, de viszont oly előnyökkel is bírt, melyely hazai lovaink nem dicsekedhettek. Ide tartozik első sorban is a nagyság. A magyar ló, miként általában a keletiek, inkább a kicsinyek közé volt sorolható, s valóban igen kivánatos volt, hogy egy nagyobb fajtavali keresztezés által nagyságában gyarapodjék, miként ez a spanyol lovalkai keresztezés által valóban el is értették.

Az importot természetesen a mindenben előjáró főurak elzdték meg. II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek parádés fogatjaiba már 1702-ben spanyol lovak voltak fogva. S miután látták, hogy a spanyol lóval tñsáig nem vitt keresztezés állományunkra csak kedvező befolyással van, mindig nagyobb és nagyobb előszeretettel viseltettek az iránt s hova-több kiterjedtebb mérvben használták, úgyannya, hogy rövid idő alatt csaknem az összes erdélyi és magyarországi ménesek spanyol vérben tenyészettek.

Erdélybe azután bekerült egy pár olyan spanyol mén is, melyek törzset alakítván, utódjaik hosszú időn keresztül, egészen a XIX. század derekáig igen kapások voltak. Mint ilyen felemlíthetjük *Hanióbat*, melyet 1741-ben Mária Terézia ajándékozott gróf Bánffy-nak, ki is azt jelenleg is jó hírnévnek örvendő bonchidai ménesében állította fel. Ezen kitűnő átörökölt képességgel bíró ménnek utódai még a XIX. században, a harmincz-negyvenes években is fedeztek nevezett ménesben, a feleslegesnek mutatkozókat pedig magas áron vásárolták meg tenyészanyagul az erdélyi ménesek.

A Wesselényiek zsidói ménésébe 1740-ben került egy kitűnő apaló, *Galant*, a mely 28-éves korában 200 aranyért vásároltatott; magas kora daczára oly kitűnő apalónak bizonyult, hogy a ménest egészen újjá alakította; vele egyidejűleg 20 darab arabs telivérkanca vásároltatott s ezeknek fedezésére használtatott Galant, úgy, hogy a zsidói ménes a jelen század elejéig tisztán arab-spanyol ménesnek volt tekinthető. Az 1775-ben vásárolt telivér spanyol mén Ciceró, különösen pedig fia Császár lépett nyomdokaiba Galant és utódainak.

Mint Erdély, úgy Magyarországon lótenyésztésére is tagadhatlanul kedvező befolyással volt a spanyol ló, habár itt nem is rajongtak érte annyira, mint Erdélyben. A XVIII. század elején hanyatlásnak indult lótenyésztésnek azonban nem annyira a spanyol ló behozatala adott új lendületet, hanem Mária Terézia kormányza s még inkább II. József császár, a ki, mint közzgazdaságunk sok egyéb terén, úgy a lótenyésztésnek előre vitte körül is hervadhatatlan lombokat fűzött érdemeinek babérokoszorújába.

A nyugalmasabb idők bekövetkeztével, a tapintatos vezetés mellett tehát Magyarország lótenyésztése is a XVIII. század derekán innen

emelkedést mutat. Kezdenek egyes ménesek jó hírnévnek örüdeni s folytonosan újabbak és újabbak alakulnak. S ezen újonnan alakult ménesekben az erdélyi ló — melynek jó híre a Királyhágón messze túl szárnyalt s Európában is az elsőrangú lovak közé soroltatott — nem kis szerepet játszott. Egész sorozatát lehetne felemlíteni a XVIII—XIX. században létesült magyarországi méneseknek, melyek egészben vagy részben erdélyi lovakat használtak tenészyanyagul. Térszűke miatt csak egy-néhányat kívánunk felemlíteni, pl. a gróf Dégenfeld nógrádmegyei ménését, mely vargyasi Dániel István híres erdélyi méneséből szerzett tenészyanyagot. Ugyancsak a XVIII. században alakult therezoviaczi Jankovics-féle ménes erdélyi Wass-féle kanczákból alapítottatott. A XIX. század elején létesült ménesek pedig nagyrészt Erdélyből szerzett tenészyanyagot használtak.

Habár, miként fentebb említettük, a dicsőségesen uralkodó királyné, Mária Terézia az ország lótenyésztésének emelésére s jövedelmezés és hadászati szempontból nélkülözhetetlen tenyésztési ág felvirágkoztatására igen sokat tett, mégis II. József császárnak érdemétől rovandó fel az, hogy a társországok lótenyésztése különösen a XIX. század elején oly magas fokra emelkedett. A fenközt szellemű uralkodó 1776-tól kezdve számos rendeletet adott ki, melyekkel a lótenyésztés emelését czélozza. Rendeleteivel megállapította azon közönséges kanczák minőségét, színét, korát és méretét, melyek a császári udvari ménesekből származó ménesekkel behágathatók, valamint az országban található azon közönséges ménesekét is, melyek a megyék által fedeztetési czélokra használhatóak. A szakismeretek terjesztése czéljából Pesten lóorvosi iskolát állított s szakkönyvek, lótenyésztési utasítások kiadásáról gondoskodott. 1780-ban Wolstein Amad Jánost, a bécsi egyetemnek tanárát s az ottani cs. kir. állatgyógyintézetnek igazgatóját egy lótenyésztési utasítás megírásával,¹ Scotti cs. kir. udv. fő-lóorvost pedig egy fedeztetési utasítás szerkesztésével bízta meg, mely utóbbi munka azután minden egyes, a lótenyésztési ügyekre kirendelt cs. királyi tisztnek kiadott. Egy 1782-ben kelt rendelettel pedig meghagyta, hogy a parasztot a császári mének használatára senki sem kényszerítheti, de ha a pór szabad akaratából kanczáját császári ménnel behágatja, azért általa semmiféle fizetés nem teljesítendő.

II. József császárnak a lótenyésztést czélzó rendeletei közül, az 1785 november hóban kiadott rendeletre valóban méltó volna arra, hogy e helyen teljes szövegében közöljük. Sajnos azonban, térszűke miatt azt a következőkben csak kivonatlag ismertetjük.²

A rendelet magyar és német nyelven jelent meg, s intézve lett Magyarország vármegyéinek legnagyobb részéhez. A nyomtatott utasítás 28 cikkelyből állott. Egy példánya eredetiben, Torontál vármegye levéltárában maig is őriztetik.

¹ Wollstein műve: »Von der Zucht der Kriegs- und Bürgerperde« cím alatt jelent meg és 1788 február 2-án kelt udvari rendelettel az összes hazai uradalmak figyelmébe ajánlott. Magyarra Tolnay Sándor, a pesti egyetemen az állatgyógyászati tanára fordította. Fordítása »Fugger Márknak a lóvak neveléséről írt könyve« cím alatt jelent meg 1786-ban Bécsben.

² Teljes szövegét lásd »Gyakorlati mezőgazda« XVI. évfolyam 26., 27., 28. számaiban.

Mindjárt az első szakaszban kiemeltetik, hogy a vármegyék silány és rossz csodóroket használnak fedeztetésre s ez egyik lényeges oka, hogy az ország állománya nem javul. Utasítatik tehát a Jurisdictio, hogy azon esetben, ha mőlóra van szüksége, forduljon a fels. Helytartó Királyi Tanácsához, hol viszonyuk és kívánalmaiknak megfelelő mént jutányos áron kaphatnak.

Figyelmezteti a Jurisdictioikat, hogy a ménék és a ménesek mellé gondviselőül csakis ahhoz értő emberek alkalmazzanak s ajánlja a megyéknek, hogy ilyenekért ugyancsak a megnevezett forumhoz forduljanak, hogy az a regementekből kozinvalidus embereket focsásson rendelkezésükre. »kik mégis e dologhoz elegendő erővel bírjanak és mind a hazabeli ménesek körül szokásba vett munkát, mind a németországi örökös tartományokban bevett, emberi kezek munkálkodása által véghezviendő lóhátatásnak módját jól tudják.«

Eltrendeli azután, hogy a vármegyei inspectorokat alkalmazzanak, a kik a lótenyésztésre felvigyáza: »azt is szivekre vegyék, hogy a parasztot saját hasas kanczákat nagy terhek alá ne vessék, se pedig mértéketlen futásra ne kényszerítsék, hogy csikójukat idő előtt el ne ejtsék; hasonlóképpen meg ne engedjék, hogy a csestől elválasztott csikók anyjokat dologban s hosszú utazásban kövessék; a paripacsikók hárman, négyen a kancza csikókkal együtt ne tartassanak; a réteknél följei mind a gulyáknak, mind a méneseknek bővebb legelésre megkövívritessenek s az iránt már régen kiszabott rendelkezések pontig megtartassanak, hogy a községek, kik szilaj s pusztákon járó ménessel bírnak, a pusztákon meghajló színeket emeljenek (mindazonáltal legkisebb költséggel a mennyire lehet), hogy a lovak azok alá vévén magokat, téiben ugyan a fergeteket ellen, nyáron pedig a sokféle ártalmas bogarak ellen védelmezethessenek; a színek mellett kútak állatásznak azoknak szükséges itatásokra, s más ezekhez hasonlók készíttessenek.«

Látható tehát, hogy a rendelet a legapróbb részletekre is kiterjed s teljesen méltó arra, hogy belőle mai napság is tanulhassunk.

Ugyanezen rendeletben hozatik közüdomásra, hogy Arad vármegyében »Mezőhegyes nevű alkalmas pusztán« császári királyi ménes felállítását rendelte el 6 Felsőge.

Ezen rendeletben találjuk meg a magyarországi méntelepnek alapkövét is. 6 Felsőge ugyanis elrendelte 60 legválogatottabb minőségű ménló vásárlását, melyek azután nemcsak hogy ingyen fedeztek egy ideig, hanem a paraszt tulajdonos minden behágott kanczájért egy-egy forintot kapott ajándékba. Ezen ménlovak azonban egyelőre nem fedeztek akármilyen kanczát. Megbíztatott ugyanis Csekonics — kiről alább leendő szó — hogy az országban, kiváltképpen pedig Pest-, Békés-, Szatmár-, Arad- és Bácsmegyében, továbbá a jászok és kunok districtusában írjon össze 2000 legalkalmasabb kanczát, lássa el azokat igazolványokkal s csakis az ilyen igazolványok előmutatójának kanczája fedeztetett a jelzett csodórokkal. Az ezen ménék által behágott kanczáik utódai az állam által megvásároltattak ugyan, de a tulajdonos tetszésére volt bízva, hogy csikójával mitevő legyen, vagyis nem volt kényszerű az okvetlenül eladni az államnak. Fizetett pedig az állam az egyéves csikókért 18—24 forintot; a kétévéséért 35—40 forintot; a három-

évesekért 65—73 forintot. A kik pedig ki tudták mutatni, hogy állami mén által nemzett negyedik paripaesikójukat a cs. kir. lovashadseregnek adták el, azok: »egy ménló alá tétetett kanczával az acarialis ménesből megajándékozottnak».

Felhívja továbbá ezen rendelet a törvényhatóságok figyelmét arra, miszerint hassanak oda, hogy a fedezetlen magánosok méneseiben is lézöböl történjék. Ezen üdvös intézkedés könnyebb keresztültelivel czéljából: »O Felsőge azon különös méneseknek urait, kik a Scotti lóelvostól kitalált jó renchez fogják magokat alkalmaztatni s önnön méneseket a feljebb leírott regulák szerint akarják egyengetni s jó elemeneleeknek jeles példát fogják kimutatni, bizonyosokká teszi, hogy őket különös jóságú ménlovakkal meg fogja ajándékozni».

Végre ugyancsak ezen rendelet tudatja a Jurisdicciókkal, hogy a mondottak ellenőrzése szempontjából: »minden vármegyét, minden várost és minden különös portákat számláló districtusokat, a kicélné a ménesek megjobbításának előmozdítását remélhetni, egy remon-tálás lovakat szedő hadi tiszet elfogja járn, kinek egyszerűsind feladatává tétetik a magánméneseket figyelemmel kísérni s azok urainak csendes móddal kijelenteni, a mit azoknak megjobbítására alkalmazottnak talál».

Ez tehát rövid kivonata azon rendeletnek, mely Magyarország lótenyésztésére a legjótékonyabb befolyással volt s melyet hosszú időközön keresztül lótenyésztési kormányunk vezérfontalul elfogadott.

Legnagyobb fontosságú azonban s egészen napjainkig kiható intézménye a fentkölt szellemű uralkodónak a mezőhegyesi ménesintézet megalapítása volt, mely — miként a ménes leírásánál látni fogjuk — egy derék magyar ember, Csekonics József, vértés számlázó javaslata és tervezete alapján létesült.

A mezőhegyesi állami ménes megalapítása után nem sokára, 1789, illetőleg 1790-ben, Bábólnán is létesítetett egy ménes, a mely egyelőre csak mint a mezőhegyesi filialéja szerepelt. Nem lehet tehát csudálkozni, ha ilyen körülmények között, ily gondos kezeléssel mellett Magyarországi és Erdélyi lótenyésztése napról-napra javult, magasabb és magasabb fokra emelkedett. Az újonnan létesült állami ménesek, a számos magánménes, a tenyésztőre nézve felette kedvező és előnyös rendeletet, mind olyan dolgok voltak, melyek kellett, hogy országunk lótenyésztésére kedvező befolyást gyakoroljanak.

S csakugyan, a XVIII. század végén, még inkább a XIX. század elején lótenyésztésünk ismét fénykorát élte. És pedig a Királyhágón innen részben főleg a pónép s a kisbirtokosság foglalkozott kiválólag a lótenyésztéssel s ügyszólva minden nagyobb falunak jelentékeny ménese volt. Hódmezővásárhelynek több mint 3000 lóva volt ménesében, melyeknek száma a század elején 17 volt. A Maros és Tisza között egy-egy falu 40—60 remondát is tudott évente állítani. A Fertő környékén s le a Duna balpartján egész Pécsig oly intenzív volt a lótenyésztés, hogy — miként az egykori író megjegyzi — rövid idő alatt 20,000 remondát is össze lehetett volna szedni. A mezőhegyesi, illetve bábólna katonai méneseken kívül hazánk területén a XIX. század elején még egy udvari ménes is volt Kőpecsánban, Nyitra megyében.

Mint hogy ezen ménesről alább többé nem leend szó, annyit emlí-

tünk fel, hogy az anyakanczák száma 54, a ménes összes lóállománya 279 körül volt a XIX. elején. Tenyészanyaga dán, spanyol, olasz és német származású, török, arab, erdélyi, lengyel és angol vér keverékéből állott s 1826-ban lett felosztva s a nehezebb törzs Kladrubba, a könnyebb pedig Lippizára helyeztetett át. Az említett három állami és udvari ménesen kívül 64 olyan magánménes volt az országban, melynek kanczállománya a 20-at meghaladta.

Nem mulasztjuk el, hogy ezen ménesek közül egy-néhányat behatárolni is ne tárgyaljunk, mint olyant, mely az ország lótenyésztésére kiválóan kedvező befolyással lévén, nagy hírnévre tett szert; közbefolyó azonban meg kell jegyeznünk, miszerint eljutottunk azon időpontra, melyet fentebb az angol ló korszakának neveztünk, a menyében századunk elején és pedig az 1814. évben hozottak be a kopcsányi udvari ménesbe az első angol tenyésztőstörzs, mely állott 1 telivér ménből és 14 telivér kanczából. Egyes angol lovak ugyan már korábban — s van rá adat, hogy már a XVII. században is — kerültek be, még akkor azonban nem bírtak avval a jelentőséggel, a mi nálunk csakis II. József óta tulajdonították az angol lónak.

Kezdjük tehát leírásunkat a báró Fechtig-féle lengyeltői ménes ismertetésével, a mely nem ugyan nagy száma miatt, hanem azért érdemli meg az első sort, mert hazai lótenyésztésünkre való üdvös befolyására ma is lépten-nyomon bukkánhatunk.

Aligha családunk, midőn századunk egyik legnagyobb lóismerőjének báró Fechtiget nevezük meg. Családja Egyiptomból került be Triestbe, a hol is megtelepedvén, azon gondolatra jött, hogy eredeti tiszta arabs lovakat fog Arábiából requireálni s azokat Triestben állítja fel eladásra. A gondolatot csakhamar tett követte s az első transport 1811-ben érkezett Triestbe, hol a gyönyörű állatok nagy kelendőségnek örvendtek. Ezen első transportból Tolnai Fesetiah vásárolt készhelyi ménes részére, továbbá herczeg Eszterházy ozaai ménese részére két-két csodört. 1812-ben érkezett a második transport, közöttük a világhírű Tajár (lásd úrményi ménes), a mely két telivér arabs kanczával Gemil és Troitivel s Saffir ménnel együtt gróf Hunyady által vásároltatott meg. A harmadik transportal jött meg azután a Gibrán nevű mén, a mely egyelőre Lippizán, azután pedig Bábólnán fedezett s nem sokára utódjai egy külön törzset képezvén, ma Mezőhegyesen tenyésztetnek.

Gróf Hunyadi ajánlatára 1820-ban báró Fechtig székhelyét Úrménybe helyezte át, a honnan azután a magyarországi és külföldi ménesek részére egész sorozatot adta el a kitünőenél kitünőbb apalovaknak. Pédig hát báró Fechtig nem vesztegette ingyen lovait, sőt olyan áron adott túl rajtuk, a milyeneket ma is legfeljebb csak kitünő angol telivér apalovakkal lehet elérni. Így pl. gróf Vitzay-nak Marbek nevű, 15 marok 1 hüvelyk nagyságú csodórt eladta s kapott érte 11 darab válogatott kanczát a Vitzay méneséből és 400 darab aranyat.

Nem tudni mi okból, elég az hozzá, hogy 1825-ben Fechtig ménesével az Inkey-féle lengyeltői birtokon telepedett meg. Itt azután a ménes mintegy 30 darab anyakanczára egészítettet ki, a ménék száma pedig folytonosan változott s számuk néha 40 darabra emelkedett a

növendékekkel együtt. Ezekkel azután az ország összes nagyobb méneseit látta el Fechtig s idegen kanczák fedezésére is használta, 6 arany fedeztetési díjért.

Hazánk egyik kiváló ménese volt továbbá a gróf Hunyady tulajdonát képező úrményi, mintegy 80 anyalkanczával. Kivált pedig ezen ménés főleg lovainak nagysága és gyorsasága által; lovai nagyrészt megközelítették, vagy el is érték a 16 markot, a mi akkori időben Magyarországon meglehetősen a ritkaságok közé tartozott. A ménés akkori tulajdonosa különösen lovainak gyorsaságára fektetett súlyt, ez irányban trenírozatta azokat s a három éves csikóival évente egyelőbb kétszer, azután pedig egyszer versenyt tartott. Az első ilyenemű verseny 1814 május 22-én tartatott meg, $\frac{1}{4}$ angol mérföld hosszú sík pályán 70—80 font súllyal. A lovasok 14—18 éves magyar fiúk voltak, lobogós ingújjal. A lovak angol módra voltak felszerelve s a lovasok súlykülönbözete is megterhelhetés által egyenlítettet ki. Egykori írók feljegyzése szerint a Hunyady-féle lovak oly gyorsaságot voltak képesek kifejtetni, hogy Eclyps mögött, mely másodpercenként 58 $\frac{1}{2}$ lábót hagyott hátra, csak $\frac{1}{2}$ -al maradtak volna vissza.

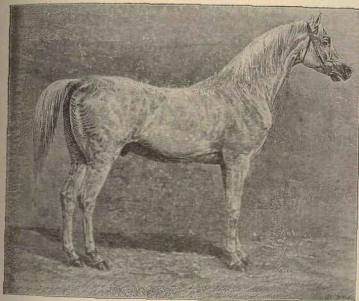
Habár sem czélunk, sem tertiük nincs tulságosan a részletekbe bocsátkozni, mégis nem mulaszthatjuk el, hogy az úrményi ménés egyik kiváló apalováról, Tajáról meg ne emlékezzünk, mint olyanról, melyre gróf Weiheim s még más jóhírű lóismerők is azt mondták, hogy azon esetben, ha Tajár Angliába kerül s az ottani jobb minőségű kanczák fedezésére használhatik, éppen olyan híressé válik, mint Darley- vagy Godolphin-Arabian.

Miként már említettük, Tajár 1811-ben Cairóban báró Fechtig által vásároltatott. A báró sajátágos körülmények között igen olcsón jutott e kitűnő ménhez. Mohamed Ali ugyanis, az akkori egyiptomi basa, megtudta, hogy lázadás van készülőbe; a legelőkelőbb bey-eket vendégség ürügye alatt magához hívatta s csellel saját kastélyában valamennyit letekozoltatta. A beyek által behozott lovak így azután az arnautknak estek zsákmányul, a többek között tehát Tajár is s ily módon — a piacon — olcsó pénzen sikerült azt Fechtignak megvásárolni. Fechtig azután 1500 aranyért gróf Hunyadynak adta el, ki is azt úrményi ménesében fedező ménül használta s utána kitűnő utódokat nyert. Az akkori lóismerők e lovat a tökély netovábbjának tartották s jó tulajdonságait, szép testformáit, különösen pedig gyorsaságát nem győzték dicsérni. Mi 354. ábránkon Wrangel képe után mutatjuk be a híres lovat. Utódjai a legjobb hírnévnek örvendtek, amit eléggé bizonyít azon körülmény is, hogy egyet közülük, Gemil-Tajárt, a württembergi király, Tajár nevé, ugyancsak csöddér utódját pedig a badeni nagyherczeg vásárolta meg.

Mint jó hírnévnek örvendő méneseket felemlítjük még a gróf Széchenyi István-féle czeni ménest, a gróf Széchenyi Pál-féle marczali ménest 1818-ban 200 drb lóval; a tolnai gróf Festetichek fenéki ménesét 250—300 drb kállományval; a herczeg Eszterházy-féle ozorai ménest 1811-ben 480—500 drb lóval; a gróf Viczay-féle íregi ménest 200 darab lóval; a gróf Illsházy-féle sárvári ménest 200 darab lóval; a gróf Erdődy-féle galgóczi ménest 300 drb lóval; a gróf Eszterházy Kázmér-féle mátyásbázi ménest 200 darab lóval; az Inkey Antal-féle

iharosberényi ménest 250 darab lóval, az Inkey Ádám-féle récei ménest 120—150 darab lóval, a Jankovits-féle ménest; a gróf Károlyi-féle derekegyházi, az előzállási ménest stb.

Miként fentebb említettük, Magyarországon a múlt század elején a magánménések száma 64 volt s a lótenyésztés inkább a kisbirtokosság által üzetett előszeretettel. Tekintve az akkori időben létezett igen sok latifundiumot, nem mondhatjuk, hogy ezekhez s az ország területéhez és viszonyaihoz mérten a magán ménések száma felette nagy lett volna. Kitűnik ez az Erdélyielyl való összehasonlításból is, ahol az

354. ábra. Tajár.

Eredeti arabs-telivér 1811—1830-ban a Hunyady gróf úrményi ménesében hágo csöddér.

olyan magánménések száma, melyek kanczaállománya a 15-öt meghaladta, a múlt század elején nem kevesebb mint 169 volt, tehát csaknem háromszor annyi, mint Magyarországon.

Ezen erdélyi ménések közül minden tekintetben a b. Wesselényi-féle zsitói ménés érdemelte az első helyet. Már említettük fentebb, hogy a zsitói ménés ösapjával Galant arabs telivér mént lehet tekinteni. Minden idegen vér kizárásával 1790-ig folyt a tenyésztés, amikor is Alexander nevű angol csöddérről (valószínűleg első az országban) kezdetet meg a keresztezés. Habár a keresztezési termékek meg is felel-

tek a kívánalmaknak, mégis az akkori kor divatjának hódolva már 1702-ben spanyol vér is kevertetett, amennyiben Wesselényi Miklós bárónak, a ménes akkori tulajdonosának egy kiváló szép, Andalusó nevű csödört sikerült beszereznie. Majd ismét 1902-ben két kiváló szép arabs telhetet csödör vásároltatott s habár így módon a vérkeverés elkerülése lehetetlen is volt, mégis a mult század elején az említett 5 ménnek utódjai, öt külön törzshez soroltattak. A ménesnek messze kiható jó hírneve volt s lovait felette drágán fizették meg. Így pl. gr. Bethlen Pál 100 aranyat fizetett egy nyolcznapos ménsikőért. 1816-ban a ménesben rosszindulatú mirigykór pusztított ugyanynyra, hogy rövid idő alatt 155 darab ló esett áldozatul. A kancaállomány kiegészítésére 23 darab kitűnő erdélyi és két darab angol kanca vásároltatott. Egyidejűleg azonban az eddigi 150—160 darab kancaállomány 30 darabra szállítottatott alá.

A nemes báró, ki ménese jó hírnevének öregbítésén egész odaadással buzgólkodott, 1822-ben Széchenyi Istvánnal Angliába utazott mének vásárlásra czéljából; ekkor vásárolta Cato-ot dedúnokáját Elycs és Highflyer-nek, az apai ágon Darley-, az anyai ágon Godolphin-utódot. Talán Cato az a ló, mely az angol gypet győztesen elhagytak közül elsőnek került hazánkba. Catoval egyidejűleg még egy angol telivért — Dito — hozott magával a báró. Cato csakhamar egész Erdélyben ismeretessé lett kitűnő csikóiról s amennyiben 6 aranyért idegen kanczákat is fedezett, utódjai a jobb erdélyi ménesekben csaknem mindentűt feltehalhatók voltak.

A zsidói és benczuidai Bánffy-féle ménesen kívül, melyről fentebb volt szó, csak egynehányat kívánunk még felemlíteni a legnagyobbak közül, amennyiben nem engedni térünk, hogy mindazon erdélyi ménesekről megemlékezzünk, amelyek azt méltán megérdemelnék.

A következő ménesek tehát azok, melyek e század elején, az említetteknek kívül legjobb hírnevének örvendtek.¹ A gróf Bethlen Ádám-féle bonyhái ménes 60 darab spanyol eredetű anyakanczával. Bonyháiban Bethlen Farkasnak is volt ménese 55 darab spanyol és nápolyi eredetű kanczával. Említsére méltó továbbá a Bethlen János tulajdonát képező árokkalljai ménes 40 darab erdélyi és »tatar« kanczával. A Bethlen György-féle szt-miklósi ménes 40 darab erdélyi és török kanczával. A Bethlen Pál-féle kövesdi ménes 45 darab arabs és spanyol kanczával. A Bethlen Dániel-féle vajdakamarási ménes 51 darab arabs származású kanczával. A Bethlen Imre-féle berkenyesi ménes 42 darab arabs és spanyol eredetű kanczával. A Bornemissa József-féle apafájai ménes 76 darab arabs kanczával. A Bornemissa Lipót-féle görgényi ménes 60 drb spanyol és arabs eredetű kanczával. A gróf Eszterházy-féle obrazai ménes 45 drb erdélyi, arabs és spanyol kanczával. A Haller-Lajos-féle szt-páli ménes 60 darab arabs eredetű kanczával. A gróf Haller László-féle ydraszegi ménes 36 darab spanyol eredetű kanczával. A báró Dániel-féle dátosi ménes 25 darab arabs eredetű kanczával. A gróf Mikó Imre-féle fiátfalvi ménes 37 darab zsidói és dátosi kanczával. A gróf Mikos Zsigmond-féle maros-ujvári ménes 60 darab arabs és spanyol eredetű kanczával (Erdély egyik legrégebbi ménese). A báró

¹ Ezen adatok 1812-ből származó kimutatások alapján állítottak össze.

Naláczy József-féle keresztési ménes 40 darab arabs eredetű lóval. A gróf Rédey Ferenc-féle sámsóni ménes 54 darab arabs eredetű kanczával. A gróf Rédey-féle bányabikói ménes 40 darab spanyol és erdélyi kanczával. A gróf Teley Mihály-féle sárpataki ménes 40 darab spanyol, török és angol eredetű kanczával. A gróf Vass Miklós-féle méhesi ménes 44 darab arabs eredetű kanczával. A gróf Teley János-féle nagy-sármási ménes 52 spanyol eredetű kanczával. A gróf Vass Sámuel-féle nagy-almási ménes 50 darab spanyol és arabs eredetű lóval. A báró Wesselényi-féle gyéresi ménes 39 darab spanyol eredetű kanczával.

Ezek volnának tehát azon ménesek, melyek e század elején Erdélyben kiváló szerepet játszottak. Nem kell azonban azt hinni, hogy Erdélyben csakis a főurak foglalkoztak lótenyésztéssel. Hiszen nagyon természetes, hogy egy kis országban 160 nagyobb magánménes kell, hogy kedvező befolyással legyen az egész ország állományára. S csakugyan a falvak is meglepően szép és jó közés ménessel rendelkeztek s e tekintetben, különösen a magyar vidékek, a Kükküllő, a Maros és Szamos mente tűnt ki, meg a székelység. Ez utóbbiaknak lóállománya — miként most is — igen apró, de telette edzett és kitartó volt. A szászok ugyan jóval nagyobb lovat tenyésztettek már akkor is, de azokban a magukkal hozott német lovak vére csergedezett s így sokalta puhábbak, kevésbé kitartók voltak, mint a magyar lovak.

Különben a kormány is megtett minden intézkedést arra nézve, hogy Erdély lótenyésztését még inkább felvirágoztassa. Ezen intézkedéseket röviden a következőkben foglalhatjuk össze. Még 1792-ben állított fel Munsán egy méntelepet 30 csödörrel, amelyek Mezőhegyesről szállítottak oda. A csödörök 13 parasztállásban helyeztetek el; miután ezen istállók a czélnak meg nem felelve, a lovak folytonosan betegeskedtek, 1807-ben a ménék Deésre helyeztetek át s egyszernem számuk 60-ra emeltetett s ezeken kívül a székely ezredeknek 9 darab csödör engedtetett át. Az állami csödörökkel fedezett kanczák tulajdonosa azon előnyben részesültek, hogy előfogatot szolgáltatók nem voltak könytelnek teljesíteni s ezen kedvezmény 12 évre terjesztett ki. Lódíjazás is tartatot, és pedig évente egyszer, amely alkalommal három arany adatot a legjobb hároméves kanczacsikónak, 2 arany pedig a legjobb ugyanolyan korú csödörnek az összes tenyésztésre alkalmas kanczák összeírattak, hogy a fedező ménnek a viszonyoknak megfelelőben osztathassanak ki s meg nem felelő csödörök és csödörésikök kihérélése elrendeltetett. Hardegg inspektor elrendelte, hogy minden eladásra kerülő akár ménesbeli, akár parasztló, amennyiben alkalmasnak bizonyul, remondának megvételésk, hogy ez által is ösztönöztesék a közönség jobb lovak tenyésztését. Ö felsége I. Ferenc megengedte, 1825-ben, hogy Kolozsvárt mint az ország középpontjában, évente egyszer vagy kétszer lóvásár tartassék.

1820—21-ben azután 2 firtnyí van leleltetése mellett megengédtetett a lovaknak külföldre való kivitele s ezen körülmény igen kedvező befolyással volt az ország lótenyésztésére. Külföldön ugyanis lótenyésztésünk igen jó hírnek örvendett s így az első kínálkozó alkalommal tömegesen jöttek be a vevők s rövid idő alatt Württemberg, Bajorország, Baden és Heszsen méneseiben kitűnő magyar és erdélyi ménék fedeztek s

Olaszországba, Schweizba és Franciaországba is élénk lókitvelünk kerekedett.

Habár mindezen körülmények s főleg az, hogy a fedeztetési állomások okszerűbb alakra lettek fektetve, tagadhatatlanul kedvező befolyást gyakoroltak a lótenyésztésre, mégsem javult az oly mérvben, mint ahogyan várni lehetett volna. Oka ezen körülménynek főleg abban keresendő, hogy a ménesek kezelésével nem olyan egyeneket bíztak meg, akik a dologhoz értettek volna, vagyis a kezelést nem volt okszerű. Daczára Scotti könyvének, melyben oly melegen ajánlottát a kézbőlí fedeztetés, a ménesek többnyire felvándor kezeltettek s a vad ugratás, vagy legfeljebb a háremszerű eljárás ízetett, egynémely ménestől eltekintve; a ménesek ilyenmő kezelése pedig egyáltalán nem hatott a lóállományra javítólag. Megmondotta annak idején a legnagyobb magyar, Széchenyi István: »Ki fog tetszeni idővel, ha a' dolog okoskodások s' próbák által majd egyszer egész világhosszra jön, hogy legtöbb helyeken Magyar hazánkban a' Lótenyésztés általjában való káros létélünk csupán a' rossz Elintésés az oka; hogy Ország, mely fekvésére, éghajlatjára, természetére s' nemzeti lelkére nézve, jó lovat nevelni, Magyar Országnál küllömb nincs, és hogy csak magunktól függ ezen tárgyat oly virágzásba hozni, és valaha oly gyümölcsösödésre vinni: hogy a' Világ minden vásárait lovainkkal elboríthatjuk és hogy a' Magyar Ló mindenütt, igazságos és megérdemelt Elsőséget nyerjen.«

A spanyol ló korszakát, mint mondtuk, az angol ló korszaka váltotta fel, amennyiben mindig gyakrabban és gyakrabban importáltak eredeti angol lovak, egyelőbb csak ménék, később pedig kancák is; 1829-ben már 23 darab pénzért fedező angol telivér volt az országban.

A fenkölt szellemű gróf Széchenyi István, ki a lótenyésztés felvirágoztatásának nagy nemzetközi fontosságát felismerte, elévülhetetlen érdemeket szerzett lótenyésztésünk felvirágoztatása körül; a többnyire külföldön mulató magyar arisztokrátiát azzal édesgeté haza, hogy megmentette a sportot, amennyiben 1828-ban Pozsonyban, 1827-ben pedig Pesten rendezett lóversenyeket s csakhamar megalakította az »első pálya futtatási társulatot«, mely 1828-ban Pestre áthelyeztetvén, »lótenyésztő társaságga« alakult át, Széchenyi azonban nem csupán sportnak tekintette a lóversenyeket, hanem meg volt győződve, hogy az az ország lótenyésztésére igen kedvező befolyást fog gyakorolni. Erre vonatkozólag a Lovakról írt könyvében a következőket mondja: »A' mi hasznót ad, annak lessz sikere; a' mi veszteséget hoz, az elmulik. Én e' dologban az egész köztársaságot veszem tekintetbe. Mit ér, ha egy, tíz, vagy száz Ménés van Magyar Országban?; annyit, a' mennyit ha tíz, száz vagy ezer jó katona a' csatában magát agyonlövöti a' nélkül, hogy őket a nagy sereg követné. — Ők elvesznek, a közönség nem nyerne. Ugyan azért, hogy a lótenyésztés az egész polgári társaságnak hasznót hajtsön, és az Ország belső erejét nagyobbita, szükséges, hogy azt minden rendén levő, nagyobbt vagy kisebb kiterjedésben gyakorolja; mert egy jó kancától úgy kell tekinteni, mint a' jó földet, melyet mindig parlagon hagyni kár volna. Én tehát a' nyereséget tesszem ki ingerül és jutalmul a' lótenyésztők iparkodásának. Miképp lehessen pedig a nyereséget lehetővé tenni, hogy az az egész Hazának legnagyobb és legtehetősebb hasznót hajtsasson! az másképp általjában nem eszközöltet-

hetik, hanem csak hogyha oly nagy, oly számos, és *Észteendőről esztendőre oly bizonyosan kitendő* állandó jutalmak adnak ki, hogy azoknak elnyerését a Közönség érzékenyen megkövönja — és hogy ha azokat általjában csupán csak a' Futtatás által lehet elnyerni.«

1829-ben jelent meg az első gyeplönyv, amelylyel alapja vetetett az országos törzskönyvnek. Majd ismét paraszt-kanca jutalmak és lóárverések rendezettek, amely körülmények mindenike hathatós emeltyje volt lótenyésztésünknek, úgy nemkülömben az is, hogy a mén-telepek, illetőleg az állami ménék száma évről-évre szaporodott.

Ily körülmények között köszöntött be azután a 48-iki szabadságharc, mely után mint minden téren, úgy lótenyésztésünk terén is hosszú időkön keresztül is pangás állott be s csak a magyar alkotmány életbe léptekor, akkor, mikor a lótenyésztési ügyek vezetését, az állami méneseket magyar minisztérium vette át, kezdett lótenyésztésünk új lendület venni, miként az alábbiakban látni fogjuk; e helyen még csupán azt kívánjuk felmenteni, — habár alább részletesebben fogjuk tárgyalni — hogy 1853-ban Kisbérben állami ménésintézet állíttatott fel angol vér tenyésztésére, 1874-ben pedig Fogarason lippizai vér tenyésztésére. Különösen a kisbéri ménés, úgy nemkülömben új mén-telepek rendszeresítése, az állami ménék szaporítása lényegesen hozzájárult azon örvendetes körülményhez, hogy a magyar kormány által a kiegyezés óta oly nagy mérvben támogatott hazai lótenyésztés mai álláspontjára s oly nagy hírnévre vergődött, hogy a magyar ló veszelies vetélytársa lett a búske angol lónak, miként azt Kincsem, Kisbér stb. eclatánsan bizonyítja.

Magyarország lótenyésztése a jelenben.

Ha az európai államok statisztikai évkönyvét kezünkbe véve, összehasonlítjuk a lovakra vonatkozó statisztikai adatokat, a következő eredményekre jutunk:

	Összes lóállomány	Esik 1 □ kilom-re	Esik 1000 lakosra
Magyarországon	1,972.448	7.05	130 ló
Ausztriában	1,548.000	5.10	65 »
Olaszországban	720.000	2.43	24 »
Franciaországban	2,768.000	5.15	72 »
Angolországban	2,092.000	6.67	55 »
Németországban	3,838.000	7.09	78 »
Oroszországban	21,122.000	3.70	194 »

Az összes lóállományt tekintve tehát Magyarország, az ötödik helyet foglalja el. Ha azonban a lóállományt a területhez viszonyítjuk, úgy Magyarországot csak Németország előzi meg némileg, amennyiben Németországban 7.09 ló esik egy □ kilométerre, holott Magyarországon 7.05. Az angol telivérő hazája e tekintetben csak harmadik helyen említhető 6.67 lóval □ kilométerenkint. Ismét más képet nyerünk, ha a lovak számát a lakosság számával hozzuk viszonyba, amennyiben e helyen az elsőség a ritka népességű Oroszországot illeti 194 lóval 1000 lakosra, de a második hely ismét csak Magyarországot 130 lóval 1000 lakosra.

Megejtván így az európai államokkal a párhuzamot, tekintstük közlebből a hazánkra vonatkozó adatokat.

Előre kell mindenekelőtt bocsátanunk, hogy az 1895. évi állatstatiszтика egészen más alapokon állítottat össze, mint az előző évtizedekben, ugyanannak, hogy ezen adatok az előbbiekkel való összehasonlításra nem alkalmasak. Lóállományunk azonban a két összeírás közötti 10 év alatt lényegesen szaporodott. Az ország lólétszáma 1884-ben 1,748,859, 1895-ben pedig 1,972,448 drb volt, a szaporulat tehát — 223,589 drbot — 12,78% tett ki. E közel 2 millió darab lónak az értéke Magyarországon 437,866,486 koronára becsültetett, a horvát-szlavonországi lóállományval együtt pedig 498,610,101 koronára.

Lóállományunk fent kimutatott szaporodása annnyal is örvendesebb, mert az előző két összeírás közötti 14 évben vagyis 1870-től 1884-ig nem éppen lényegtelen apadás mutatkozott, a mennyiben 1884-ben 70,793 drbál, illetve 4,04%-kal kevesebb ló találtatott, mint 1870-ben, a mely körülmény azt bizonyítja, hogy a magyar földművelési kormányknak az ország lótenyésztését, illetve lóanyagának javítását célzó következetes eljárása eredménytelen nem maradt. Hiszünk és reméljük, hogy immár a közel jövőben ismét megtartandó országos állatösszeírás hasonló kedvező eredménnyel fog végződni.

Magyarország lóanyagának zöme a kisbirtokosok tulajdonában van. Az összes lóállomány 86,40%-ka a kisbirtokra esik és pedig szaporodólag, mert 1885-ben az ország lóállományának csak 84,95%-ka esett a kisbirtokos osztályra. Természetes azonban, hogy a közép- és nagybirtokos osztály kezén lévő lóanyag értékesebb, mint a paraszt birtokosság kezén lévő. Az országos statisztika, kerületenkint változón ugyan, de átlagosan is legalább kétszer annyira becsüli a nagybirtokos lovat, mint a kisbirtokosét.

Ezen közel két milliónyi lóanyagunk ily szűk keretbeni ismertetése nem könnyű feladat. Ha jelen mű csak pár évtizeddel ezelőtt iratik meg, a hazai lóanyag ösmertetése könnyebb feladat lett volna; röviden elmondhatuk volna azon időben, hogy vannak az állami és magán ménesekben nemesített, a közös ménesekben pedig nemesítetlen, vagyis parlagi lovak; ezeken kívül találtatik még az ország délnyugati részén egy nehezebb lófajta, mely mint igásanyag figyelmet érdemel; a keleti és észak-keleti megyékben pedig egy hegyi fajtája, mely kevés igényű volta s szívóságánál fogva ama vidék idegen ajkú lakossága által nagyra becsültetik.

Ma másként állanak a viszonyok. Ebben a főérdem lótenyésztési kormányunké, mely kezdettől fogva igen helyesen, az egyérbeni tenyésztésre súlyt nem fektetett s így nagyon természetesen vidékenként egymástól annyira eltérő, mondjuk tájfajták keletkeztek, a melyek mindegyike külön leírást és ösmertetést igényel. Ez kénszerint bennünket, hogy az ország lóanyagának ismertetésénél a terület szerinti beosztást kapcsolatban a használati alkalmatossággal tarttuk meg, mert azon meggyőződésben vagyunk, hogy ez úton hazánk lóanyagát sokkal tüzetesebben ismertethetjük.

Nézetünk szerint a leghelyesebben csak az esetben lehetne lóanyagunkat behatóan tárgyalni, ha megyéről-megyére menve, mindenilknek lóállományát külön-külön íránk le, mert tudvalegőleg az eredeti lóállomány

minősége, a talaj, vagyoni és közlekedési viszonyok s a lakosságnak a lótenyésztés iránti előszeretete mind oly tényezők, melyek a javításra használt véren kívül a tenyészanyag minőségére befolyást gyakorolnak. Ezt azonban az anélkül is szűkre szabott keretben — sajnos — nem tehetjük. Azonban még sem tartjuk czélserűnek az eddigi nyomokon haladva, csupán egy pár fajtát vagy törzset ismertetni meg, hanem a kerületi beosztást megtartva, ha nem is bocsátkozhatunk túlságosan a részletekbe, mégis azt hisszük, leírástunk után egy általános képet fog nyerni országunk lóállományáról az olvasó.

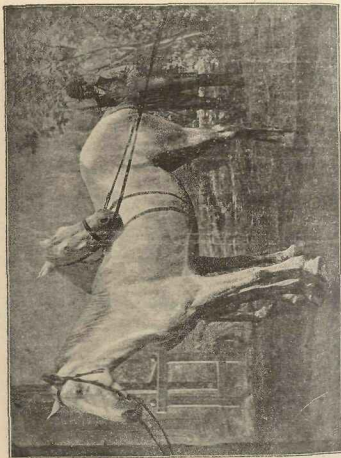
Tudjuk azt igen jól, hogy egy ország lóanyagának értékét két dologból lehet megítélni, ú. m. a quantum és a minőség. Ezt véve alapul első sorban tehát mi is quantumot, tehát a nagyközönség, a kis- és középbirtokos osztály kezén lévő anyagot, majd ezután a minőség lótenyésztésünk cremjét: az állami és magán méneseket, illetőleg pedig az essentiat, a tenyésztés anyagát: az állami méntelepeket fogjuk ismertetni.

A donántuli kerület képezte minden időben hazánkban a mezei gazdálkodás s az azzal kapcsolatos állattenyésztés terén az okserűség magvát legkorábban befogadó talajt; hogy a nyugoti szomszédság vagy inkább birtokviszonyai tették erre fogékonyvá, azt vitálni e helyen nem lehet feladatunk; hogy azonban mindkét körülmény által kedvezően befolyásoltatott, az történelmi részben felemlített adataink bizonyítják s tagadni alig lehet E körülménynek és annak, hogy kevés kivételekkel eltekintve ezen kerület az, mely legjobb termőtalaj mellett a klimatikus viszonyok oly kedvező alakulásával is bír, mely a belterjesebb művelést s ezzel egyetemben az okserű állattenyésztést leginkább megengedi. Bécs és Budapest közelsége folytán már a korábbi évtizedekben is e vidék lovainak fölöslegét a nyugoti piacokon értékesíthette. Nem lehet tehát csodálkozni, ha a lótenyésztését sok tekintetben magasabb fokon állónak találjuk, mint az ország más részében. Különösen az utóbbi évtizedekben élénken kezdett a lakosság lótenyésztéssel foglalkozni; nem annyira a lóállomány számszerinti szaporítására, mint az anyag minőségének javítására helyezvén a fűsúlyt. Az állami ménesek Kisbér, Bábolna s a birtokos főurak ménesei ezen irányban a közönségnél példaadólag hatott s az azokból kiszivárgó tenyészanyag s okserű elvek emeltek oda ezen kerület tenyészanyagát, a hol az ma áll. Ma, midőn lóanyagát ismertetjük, négy főirányt különböztetünk meg, ú. m. a nehezebb és könnyebb ígáló, továbbá hínós, könnyebb kocsis- és hátító tenyésztését.

Miután vidékenkint és pedig nagyon sok helyt a nép főleg lovas-fogatokat használ mezei munkák végzésére, természetesen ígások találhatók ott túlmennyiségben, még pedig úgy nehezebbek, mint könnyebbek.

A nehezebb ígások, az ú. n. hidegvérűek, főleg a határészen Sopron-, Vas-, különösen pedig Zalamegyében tenyésztenek; eredete névze nóriai származásúak, de a tenyésztés iránya és a takarmányozás folytán két különböző fajtája létesült; egyik az ú. n. pinkafői Sopron- és Vasmegyében; a másik a muraközi tájfajta Zalamegye alsórézén, a Muraközben.

Ezek legnagyobb részét egyérbeni tenyésztetnek keresettség kizárásával; azonban könnyebb ígások nehezítése céljából hova tovább nagybb

305. ábr. Muraközi ló.

mérven használatnak. Lótenyésztési kormányunk 1904-ben 140 darab hidegvérű mént bocsájtott ezen kerületben a tenyésztők használatára és pedig Zalaiban 90, Vasban 23, Sopronban 6 és Somogy megyében 1 darabot.

Szükségesnek véljük hazánk ezen nehezebb igáslóanyagával tüzetesebben foglalkozni, mert az intenzívebb gazdálkodás a gazdasági gépeknek hova-tovább nagyobb mérveni elterjedése nemcsak kívánatos, de szükségessé teszi, hogy ezen lovaknak úgy tiszta vérbeli tenyésztése, mint okszerű keresztelésre való felhasználása mindinkább terjedjen.

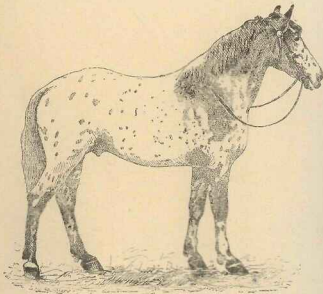
Mint már fentebb is említettük, ezen lovak nóriai eredetűek; a szomszédos Stájer és Karinthiából származtak be hozzánk s itt a talaj és takarmányozás befolyása alatt két külön tájfajtája, a muraközi és a pinkafői létesült. Nézzük első sorban is a jellegzetebbet, a **muraközi lovat** (l. 355. ábrát), melyen illesztett nehéz fejjel, kis- nem ritkán disznószemek, rövid, vastag, gyakran szalonnás nyak, sűrű, bodrozott sörény, lapos, rövid mar, nem ritkán hosszú háttal, elég dongássággal; övmérete 180—200 cm.; meredek, izmolt váll, igen széles mell, széles, barázdált, lejtős tar, mélyen tűzött fark, izmos, de gyakran hibás állású mellső lábak, rendszerint gacsos, nem ritkán kardállású hátsó végtag s nem mindig tiszta csánk, hajlott puha csüd, hosszú bokaszőr és terült pata jellegzik ezen csendes vérmérsékletű, 160—172 cm. magas, párdúcs, nem ritkán pejtarka, sárga vagy gesztenyebarna igáslóvat. A törz általában tömeges s nem hosszú végtagokon nyugszik.

Ezen ló, melynek legkiválóbb példányai a Muraközben tenyésztetnek, az ott divó tengeri (kukoricza) s vágott takarmánnyal etetés mellett két és fél, három éves korára teljes fejlettségét eléri s munkára alkalmassá válik. Leginkább mint igásló lassú munkára használják, de ügető képessége is kielégítő. Áruk a minőség szerint változó; kanczák beszerzése nehézséggel jár. Beszerzési források: Perlak, Csáktornya és a mura-szombati őszi és tavaszi vásárok. Egy pár jó hároméves ára 1000—2000 korona.

A pinkafői ló eredete azonos a muraköziével, de azon körülménnyel fogva, hogy tenyészkörületén úgy a talaj, mint a takarmányozási viszonyok eltérők, főképp annak következtében, hogy tenyésztésében idegen vér is használatot, külleme a muraköziétől eltér: (a 356. ábra sopronvidéki lovat ábrázol) idomtalan nagy, gyakran félkos fej, erősen kidomborodó burkolt szemboltok, beesett vakszemek, hosszú, de elég izmolt nyak, dús üstök és sörény, rövid mar, hosszú, gyakran hajlott hát, hosszú ágyék, rövid álbordák, meredek váll, elég széles mell, néha hopadt szügy, elég széles, de lejtős far, mélyen tűzött fark, kevés tehetségre valló ritkán jó állású mellső lábakkal. A lapos térd és hajlott csüd kiigácsolható; hátul nem ritkán kardlábú; patája elég szilárd, vérmérséklete csendes, magassága 165—175 cm., általános színe pej, de nem ritkák a sötétsárgák, avagy tarkák sem, mozgása lépés és lassú ügetésben megfelelő. A benyomás a mit kelt, egy tömeges hosszú, nem nagyon rövid lábú ló. Beszerzési helye a soproni és szombathelyi vásárok. Áruk párban 800—1500 korona.

A könnyebb igáslóvak a parasztbirtokosság tulajdonában a dunántúli megyék mindenikében feltalálhatók s ez a ló, mely mezei munkák végzésére mindenütt használják. Ezek között s a könnyebb kocsilóvak

között, valami szoros határt vonni természetesen nem lehet, mert közülök a jobb példányok úgy kocsí élé, mint nyereg alá is beválnak; valami általános jellegről szó nem lehet, mert a tenyészanyag minősége szerint majd arab, majd angol származású ménnek bocsáttatnak fedezésre s e szerint azután vidékenként más-más jelleg fejlődik. Így például Moson-, Komárom- és Győr-megyében általában magas, jól megtermett, kissé azonban lazább lovak találhatók, melyek általában könnyebb igáslónak, de kocsí és hátszlónak is beválnak; sőt megfelelő hintősló is található elég számban a győri országos vásárokon. Somogy, Veszprém, Tolna és Baranya lönyaga nagyobb részében a keleti jelleget hordja magán; a

356. ábra. Pinka-fő ló.

lovak általában könnyebbek, következképp szilárdabbak is. Könnyű kocsí, háti és jukker fogatba való lovakat nagyobb választékban találhatni s e nemből a kaposvári és székesfehérvári országos lóvásárok említhetők elsősorban. A dunántúli megyékben legnagyobb számban angol félvérek fedeznek; következnek azután telivérek, kisebb számban Noniusok, Gidránok és arabok.

Dunáninneni kerület. Itt már a keleti jelleg általában jobban előtérbe lép, habár az eredeti magyar lovat már csak nagyon elszórtan találjuk. Legfeljebb a nagy Alföld egynemű félreese pusztáján találjuk a javítatlan parasztlovat, de nagy átlagban elmondhatjuk, hogy a *javított magyar*

parasztló van immár a paraszbtirtokosság kezében túlsúlyban. Hogy a kető közötti különbség felállítható legyen, szükséges az előbb említettnek leírását előrebocsátanunk.

A **javítatlan magyar parasztló** (l. a 357. ábrát) nagysága 130—155 cm., feje aránytalanul nagy, száraz. A nyak keskeny és inkább hosszú, mint rövid, a szarvasnyak meglehetősen elterjedt; a nyak folytatását képező mar többnyire magas, de éles is egyszersmind. A hát közép hosszúságú, többnyire keskeny. Az ágyék igen hibásan alakult, a mennyiben hosszú és keskeny, a mögötte lévő far pedig csapott; igen gyakori a disznó- és kecske-far, a tarok jól tűzött s valamint a sörény és üstök is szőrben gazdag. A szügy elég jól alakult, habár nem túlságos széles, az oldalal laposak. A horpaszok többnyire nagyon beesettek, a csipők pedig kiálló kampósak. A mellső végtagok általában elég jól alakultak, a hátsók ellenben nagyon is kifogásolhatók. A kocsz szegény, a béka-kocsz gyakori, a czomb rendszeren elég jól alakult, csak iránya kifogásolható, a mennyiben a gyenge csánkok általánosan gacsosak; a szár rendszeren alakult, ellenben a csüd többnyire puha. Általános színe a pej.

Ezen leírásból láthatólag tehát külemtani alakulása ezen lónak nagyon is kifogásolható, ellenben edzettsége, szívóssága s igénytelensége páratlan. Éppen ezen körülmények miatt oda kellett tehát hárni, hogy jó tulajdonságait megtartva, hibás külemtani alakulása javítsék. S ez részben ma már el is éretett, a mennyiben mindinkább kevesbednek azon helyek, hol e ló javítatlan állapotban előfordul s a paraszbtirtokosság tulajdonába hovatovább több tért nyer a javított magyar parasztló.

A **javított magyar parasztló** magassága 155—165 cm.; feje többnyire arányosabb, nyaka jól alakult, a mar már nem oly éles és elég jól izmolt, a hát rövid, az ágyék többnyire hosszú és keskeny s nem ritkán hajlott; a far már jobban alakult, de még mindig sok kívánni valót hagy hátra, a mennyiben még elég gyakran csapott. A szügy elég jól alakult s a dongássággal is kielégítőbb. A horpaszok többnyire még mindig nagyok s a csipők nem eléggé borítottak. A mellső végtagokon a francia állás nem ritka s a hátsó végtagok gacsossága is elég gyakori, habár maga a csánkizület erősebb s jobban is alakult. A puha csüd sem tartozik a ritkaságok közé, a paták ellenben jól alakultak és igen szívósak.

Nagyon természetesen ezen leírás nagy átlagban értendő; kitetszik ebből, hogy bár a javulás szembeötöl, azonban befejezve még nincs.

A **dunáninneni kerület** északon fekvő megyéiben a parasztság kezében túlnyomólag a nemesítetlen lovat találjuk fel. E tekintetben kivételt talán egyedül Nyitra-megye képez, a hol kisebb birtokosok kezében is jobb minőségű lovakat lehet találni. Lejebb fekvő megyékben, így pl. Pest-Pilis-Solt-Kiskun-megyében már inkább a javított parasztlovat találjuk, a melyek részben már katonai célokra is alkalmasak, de mégis inkább könnyebb kocsí használatra s gazdasági igáslónak válnak be. Mégis lejjebb azután, Bács-bodrogban határozottan nemes lovat találunk, melyek úgy nagyságuk, mint külemtani alakulásuk tekintetében nem igen hagynak kívánni valót. Ezek azután már nem igáslónak, hanem határozottan katonai- és luxslónak is beválnak s nem egy községben kifogástalan hintőslóvakra akadhatnak.

Legjelentékenyebb lóvásárok ezen kerületben Szabadkán tartatnak, továbbá Budapest-, Czegléd-, Nagy-Körös-, Kecskeméti és Érsekújváron.

307. ábr. Javítatlan magyar parasztló.

Tiszáninneni kerület. Miként talaja és lakossága, úgy lóállománya is a lehető legváltozatosabb ezen kerületnek. Ott, a hol a magas Kárpátok égnék meredő csücsai hazánk természetes határául szolgálnak, ott, a hol a lakosság nyelvetezté tót, oláh vagy orosz, ott a mint e népek maguk, lóállományuk is teljes nemesietlenségben leledzik. Eltekintve a közép-birtokosságtól, kinek tulajdonában jobb minőségű nemesített lovakat találunk, a parasztbirtokosság tulajdonában egy kicsiny, igénytelen, igen rosszul tartott és nagyon elcsigázott lovat találunk, a mely 2 éves korában a hasított ostor csapásaitól buzdítva hegynek fel, hegynek le kénytelen vonszolni a terhet.

Ott azonban, a hol az idegen ajkú lakosságot magyarok váltják fel, a lótenyésztés is egészen más képet nyer. Részben már Abauj-Torna is, nemkülönben Gömörnek egy kis részében, főleg azonban Zemplén, Borsod, Jász-Nagy-Kun-Szolnok és Hevesmegyében a parasztbirtokosság tulajdonában már mindenütt jobb minőségű javított magyar parasztlókat, a kis- és középbirtokosságnál pedig már nemesebb, többnyire arabs vagy angol féléveket találunk.

Ezen kerületben legnevezetesebb vásárok Szikszón, Tornalján, Töke-Terebesen, Miskolczon és Gyöngyösön tartanak.

Tiszántúli kerület. Habár ezen kerületben is a lóállomány minőségére nézve meglehetősen nagy ellentéteket találunk, mégis nagy átlagban elmondhatjuk, hogy ezen kerület lóállománya ha nem is a legjobb, de a dunántúlival egyenrangú.

Legsúlyosabb lóállomány van Máramaros és Ugocsában. Máramarosban egy jelentéktelen hegyi ló, a mokány ló vagy az oláh dézsás ló otthonos. Szilágy és Szatmár lóállománya már határozottan jobb s még inkább javul a minőség a Tisza mentén lefelé, habár a szegényebb sorsú nép kezében a javítatlan magyar parasztlóra még elég gyakran akadunk. A Tisza-közön már a javított magyar parasztlóval kivül a kisbirtokosság kezében is többnyire nemesített és félvér lovakat találunk, a melyek kiválólag nyereg alá, könnyű kocsi elé, aragy mint *gardasági igáslovak* felelnek meg. Lejebb azután, különösen Torontálban a svábok kezében, már általában nagyobb, nehezebb lovak vannak elterjedve, leginkább nagy Nonius és angol félvér jelleggel s így ezek kiválólag mint hintólovak felelnek meg.

Különösen említésre méltók továbbá Csanád, Csongrád megyék, nemkülönben Arad megye német ajkúak által lakott vidékeinek lóállománya, a melyen nagyon is szembeötlőleg meglátszik a mezőhegyesi állami ménes kedvező hatása. Arad megye oláh ajkú lakosai tulajdonában katonai czelóknak megfelelő máhásló található s ezekre nézve legjobb beszerzési forrás Lugos és Karánsebes, a mely városok környékén szintén ilyen máháslovak találhatók.

Említést érdemel továbbá, hogy ezen kerületben számos nagy közös ménest is találunk még, a melyek közül felemlítjük pl. a debreczenit hódmezővásárhelyit, hajdú-böszörményit, nánásit stb.

Legnevezetesebb lóvásárok Debreczen, Nagyvárad, Nyíregyháza, Békés-Gyula, Csaba, Hódmezővásárhely és Aradon tartanak.

A királyhágóntúli kerület. Az eddigiekben több ízben nyilvánítottuk nézetünket Erdély lótenyésztésére vonatkozólag s hangsúlyoztuk, hogy fordulóponton lévén, lóállománya ma már javulást mutat fel. A múlt

század derekán Erdély lótenyésztése határozottan nagy esést mutat, újabban azonban loányaga minőségileg is javult, számszerűen is szaporodék és pedig 1885-től 1895-ig a szaporodás 8900 drbot tett ki, — összes állománya 1895-ben 180,862 drb volt. — Erdélyben a következők jellegzetesebb lovakat különböztetjük meg.

Az erdélyi ló (*fl. a 358. sz. ábrát*) eredete is ott keresendő, a hol a magyar nemesítetlen parasztlóé; a különbség a kettő között azonban mégis lényeges, mert az erdélyi ló nemesítésével, miként arra annak helyén rámutattunk, úgyszólván évszázadok óta foglalkoznak, miért is az erdélyi ló a legutóbbi időig általában jobb hűrnévnek örvendett, mint a magyar ló. Erdély fekvésénél fogva gyakrabban érintkezett a Kelettel, miért is lovai sokszorosan keveredtek keleti származású lovakkal, de meg Erdély főurai a múltban nagyobb kedvvel foglalkozván a lótenyésztéssel, nem csuda, ha lovaik még e század első felében is többszörök ösmertettek el, mint a magyar lovak. A hazai alanynak tehát részint a keleti, részint pedig a spanyol véreli keresztezése folytán keletkezett az erdélyi ló, a mely a magyarországiaktól egészen elütő jelleggel bír s leginkább a már bemutatott lippizai lóhoz hasonlít. Ez a ló t. i. egészben kellemes benyomást tesz a szemlélőre, testhez arányos fejével, jól alakult nyakával s nagyban és egészben a kissé hosszú ágyék, csapott far s nem éppen ritka gacsos állásától eltekintve, elég jól alakult testével. De nem testalakulása, hanem tulajdonságai miatt tett annak idején oly nagy hírré szert az erdélyi ló. Ezek közül győzősége, edzett szilárd szervezete emelendő különösen ki. Olyan tulajdonságok pedig ezek, melyeket eléggé megbecsülni nem lehet s melyeket fenntartani, sőt öregíteni minden erdélyi lótenyésztő első sorbani feladata.

Másik különleges lova Erdélynek a **székely ló**, a mely még a magyarországi ember előtt sem ösmertetlen, mert egészen Aradig, sőt még azon is túl elvontatja vele a góbé — habár ma már igen ritkán — borvizes szekerét. Erre az igénytelen kis lóra a nemesítetlen parasztló fentebb adott leírása kevés eltéréssel ráillik, azzal a különbséggel, hogy ez lehetőleg még amannál is kisebb.

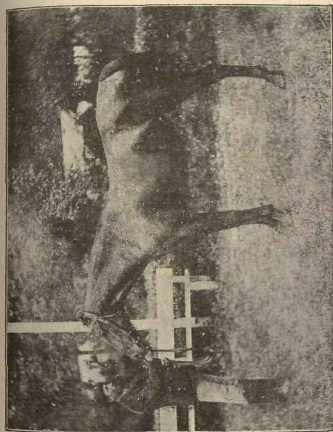
Végül azután a **mokány ló** említendő fel, mely itt is, mint Máramarosban, dézsákat és abroncsokat hord s mely kicsinyiségéről, bozontos fark és sörényszűreiről könnyen felismerhető; különben egészen jelentéktelen szerepet játszik Erdélyben is, amennyiben csak a havasi mokányok tulajdonában található fel.

Végül még egy jellegről kell megemlékeznünk, a szászok lovaírói, a melyek már nem keleti, hanem inkább nyugati jellegűek. A szászok által lakott vidékeken mindenütt ezek tenyésztettek s ezen minden nemességet nélkülöző nagy lovak, otromba külükkel, szűk elejükkel, csapott farukkal alig felelnek meg egyéb célának, mint gazdasági igáslovaknak.

Mióta a fogarasi ménés 1874-ben felállítottat, azóta Erdély lovai főleg két irányban nemesítettek. És pedig az ú. n. erdélyi lóra leginkább félvérmének és pedig angol félvérek, míg a székely lovakra inkább lippizai eredésű ménék használnak, habár az arabs, Gidrán- s Nónius-mének is tekintélyes számban fedeznek. Kolozs- s a szomszédos megyékben főleg az ú. n. erdélyi ló a túlnyomó, míg ellenben Háromszék s a szomszédos megyékben inkább a székely ló dominál. Előb-

biek nyereg alá s könnyebb kocsí elé, utóbbiak pedig mint máhások a legalkalmasabbak, különösen hegyi utakra, a mennyiben járások igen biztos s kemény patájuk kövecses, sziklás talajon nagy ellentétet mutat.

A nagy- és középbirtokosság egész Erdélyben kevésbé telivér, mint

inkább félvértenyésztéssel foglalkozik, miként a ménések ösmertetésénél az kitűnik.

Legnagyobb lóvásárok Erdélyben Kolozsváron, Marosvásárhelyt és Brassóban tartatnak.

Térjünk át most már azon intézetek és intézmények ösmertetésére, melyeket az állam lótenyésztésünk érdekében fenntart; lássuk először az állami méneseket, méntelepeket, hogy azután egészen röviden a magánménesekre is áttérjünk.

Mezőhegyes.

Égészen a XVIII. század második feléig kell visszamennünk, hogy mindazt elmondhassuk, a mit elsőmá Magyarországon ezen büszkeségéről s Európa egyik legnagyobb méneséről szükségesnek tartunk.

A mezőhegyesi ménesintézet II. József császár d. csőszeség utalkodása alatt 1785-ben létesítettet. Alapításá körül előviláhtelen érdemtel szerzett *Csekonics József* vértesszázados, a kinek javaslata s terveze alapján állítottat fel tulajdonképpen e ménesintézet, de sőt ő volt az, a ki keresztülvitte, hogy az ország lótenyésztésére az állam az eddigieknél általában nagyobb áldozatokat fordítson. Közégen szegényes, de nemes szülőkől 1767-ben született s 1774-ben lépett a Dajassassa nevet viselő ezred kötelékébe, hol a lovak tanulmányozásával kiváló szerezettel foglalkozván, gyors előléptetésben részesült, úgy hogy 1783-ban a Seswitzek ezredében már mint másodosztályú százados szerepelt s ugyanazon évben kitüntető szolgálattételre: a pótlóvázashoz osztottat be, hol bő alkalma nyílt tanulmányait folytatni s az ország lótenyésztési viszonyaival behatóbban megösmernedni.

Az ez alkalommal szerzett tapasztalatait összefoglalva, részletes tervet dolgozott ki arra nézve, miként lehetne az ország lótenyésztését emelni és felvirágoztatni azon esetben, ha annak érdekében az állam a maga részéről is kiterjedtebb intézkedéseket foganatosítva. Ezen tervet nyújtotta azután át II. József császárnak, ki azt szívesen fogadta s egy bizottságnak¹ adta ki megbírást és javaslatlét végett.

Ezen bizottság Csekonics terveze alapján kimondotta egy pepinerménés alapításának szükségét, hogy ezáltal egyrészt megtakarítások azon tetemes összeg, a mely jó méneknek évente a külföldre vitelük, főleg pedig, hogy a ménes jó apaállatok nevelve, az igénytelen kistermetű lófajtára, különösen Pest, Békés, Bihar, Szatmár, Arad és Csongrád megyék s a Jász-Kún kertletek lovaira javítólag hasson, hogy így a hadserg által igényelt jobb minőségű remonda lovak is előállíthatók legyenek.

Az uralkodó ezen tervet jóváhagyta s a szükséges anyakanczák beszerzése tárgyában intézkedvén, elrendelte egyidejűleg, hogy ezen ménés Magyarországon állítsassék fel, bizottságot küldvén ki a czél szerűnek mutakozó hely megválasztására.

A bizottság választása a Csanád vármegyében fekvő mezőhegyesi koronauradalomra esett, mely hajdanában a Szent István, király által 1030-ban alapított marosvásári, később csanádnak nevezett püspökség javadalmaszadához tartozott. A XVII. században a török uralom megszüntével a Bécsben felállított commissio neoaquistica (új szerzeményi bizott-

¹ E bizottság tagjai valószínűleg a következők voltak: prof. Hodits tábornok, Cavalari őrnagy, Wollstein Ámad János egyetemi tanár, báró Einsiedel pótlóvázashelyi parancsnok és Montgalány. (Küisz: Mezőhegyes története.)

ság), mint a török alul felszabadított országrészt, Mezőhegyest is a kamarai kincstár részére foglalta le.

Az új ménés helyének kifizése után Csekonics kapitány bizottat meg az építkezések felügyeletével és a törzsménészek elhelyezésével, ki is munkájához azonnal és erőlyesen hozzálított s a felügyeletére és vezetésére vonatkozó tervet is ő készítette el, melynek alapján a ménés azonnal katonai kezelés alá vétetett, a mely azután oly nagy előnyöket mutatot fel, hogy annak fenntartása mind e mai napig — bármely szempontból tekintjük is — indikálnak bizonyul. Ezen szervezési munkálatai középette, Chersonba való utazása közben lepte őt meg a császár, ki is az eddig teljesített összes munkálatokat szemügyre vevén, teljes megelégedést és jóváhagyást nyilvánította s elismerésül a fiatal századosot magyar ménés- és pótlóvázási parancsnok címmel ruházta fel.

Csekonics a »fajta« elnevezésre s a Mohamedig felvihető ösökre sokat nem adott s egyedülül súlyt a jól szervezett testalkatra fektetett, igazolja ezt azon lóállomány, melylyel az intézet alapítása után a tenyésztés megindult s mely a következő volt:

	kancza	mén
Magyarországon vásárolt	8	56
Erdélyben	52	—
Moldvai	22	177
Cserkesz	16	172
Török	25	—
Lengyelországban vásárolt	5	—
Németországban	66	—
Holsteinban	—	148
összesen	184	553

E ménék közül 22 drb a mezőhegyesi ménés részére, 60 drb magyarországi, 30 drb erdélyi fedező ménül választottat ki; a többi pedig, úgy nemkülönbén 191 drb anyakancza részint eladatott, részint pedig az ország földművelő népe között pótlóállítási kötelezettség mellett széjjel osztottat.

Ezen létszám 1786. évi ápril havában kiegészítettet a német karabélyosok és kurtasírezedektől besorolt 150 darab nehezebb kanczával és ugyanazon évben még 20 darab különböző fajtájú ménnel, 150 holsteini, 9 magyar, 126 moldvai és 79 cserkesz, összesen tehát 364 darab kanczával, úgy, hogy 1786 végén a ménés lóállománya 214 darab mén és 919 kancza volt.

Az udvari ménesekből már ekkor is, főleg azonban 1803-ban hozattak át spanyol és nápolyi eredetű ménék. Nevezetesen pedig 1803-ban került Lippizáról *Macstoso* és *Montedoro*, Kladrubból *Generalissimo*, Kopcsánból (Nyitraim., holicsi járás) *Monód* stb. Nevezetesebb ménék voltak ezeken kívül *Incitato* (erdélyi), *Ottelló*, *Hallas*, *Sauvage*, *Mercurio Arabis Viccay* stb.

A ménés létszáma 1790-ig változatlan maradt. Ekkor nyílt meg a mezőhegyesi ménés-intézetnek főlkja: a bábolnai ménés, hová a mezőhegyesi anyaméneg egy része beosztatván, az állomány némileg alászált.

Habár könyvünk többségosan is szűkre mért kerete nem igen enged meg, mégis felette érdekessnek tartjuk azon tenyészirányról, tenyészési

és kezelési módokról is megemlékezni, mely a múlt század végén Mezőhegyesen divott. Miként fentebb jeleztük, Csekonics nem feketettét súlyt a fajtára, azt tartotta, hogy a kiegyenlítésnek magában a ménesben az okszerű kezelés folytán kell történnie. A kiegyenlítés akkori időben nem volt azonban oly könnyen elérhető, mint most, mert igaz ugyan, hogy a kézből fedeztetést — miként annak helyén áramtatunk — Scotti lóorvoskönyvéből itt-ott már ösmerték, de alkalmazni még Mezőhegyesen is csak a 148 drb holsteini kanczával alkalmazták. Maga Csekonics is különös előszeretettel az egészen szilaj méneskezelést gyakorolta s azon meggyőződésben élt, hogy a legjobb hadi és gazdasági lovak csakis a szilaj ménesekből kerülhetnek ki. A méneket tehát télen-nyáron a kanczák között tartotta s a rokontenyésztéstől sem írtózott, hivatkozván a lengyelek, tatárok, moldvaiak és románok hasonló eljárására, kik emlékezett óta csupán saját tenyészteikből származó méneket használnak, a nélkül, hogy az kellemetlen következményekkel járna, sőt maga is kísérletet tett s a híres Mercurio-ménnel két éven át tulajdon három csikóját fedeztette s a származott utódok külem tekintetében egészen az apára ütöttek, erő és fejlettség tekintetében pedig azt még felül is múlták.

Miután tehát minden az állatok ösztönére volt bízva, nagyon természetesen a tenyésztés felette kevés gondot okozott s az akkori viszonyok közepette sok más előnnyel is kecsegtetett az eljárás s a szaporodási perczent is teljesen kielégítő volt, a mennyiben *Bowlinghausen* szerint a ménes megalapítása után 8 évvel a megfedezett kanczák 89-94% fogamzott, tehát csak 10-6% maradt meddő s a fogamzott kanczák közül 6-9% olytlen el.

Az ilyen szilaj kezelés mellett legnagyobb bajjal járt a félvad lovaknak a szilaj ménesből való kifogása, habár Csekonicsnak emberei e téren roppant ügyességet és jártasságot fejtettek ki. 1786-ban, midőn József császár és Ferenc trónörökös Mezőhegyesen időzött, Csekonics bemutatta embereinek ügyességét, kiknek vakmerősége annyira megtetszett a császárnak, hogy 100 arannyal megjutalmazta őket.

Miként Csekonics leírja, alig hogy a trónörökös a kifogandó lovat megmutatta, az árkaný (pányva) a lovon ülő huszár kezéből máris kiröpült s a szilaj ló fogva volt. A huszár lova, melyre az árkaný vége megérintve volt, e pillanatban megállott s első lábait támpontul előre nyújtotta. A szilaj ló a pányva hurkát nyakán érezvén, teljes erőből szabaddulni akart, de a szilárd támpont miatt a földre zuhant. Erre a földön feltelegő lovat az előre siető legények elfogták, a hurkot nyakáról eltávolították, fektében megnyergelték, kantárral elfálták s mihelyt ezred kózsán voltak, közülök az egyik reá üt. Alig érezte a ló tagjait szabadnak, felugrott s lovasával együtt a többi vad lóhoz iramodott, a hol mindaddig nyugodtan maradt, míg az egész 110 darabból álló remondaosztályt két ilyen vad lovon ülő huszár vezetése alatt Kinsky chevaux-legers részére el nem hajtották.

Egyszerűsítették ugyan a dolgot, mindamellett szintén igen nagy fáradsággal történt az osztályozás is, melyet Csekonics mindjárt kezdetül fogatosított s egyedül ennek köszönhető, hogy az olyannyira elegyes anyag aránylag rövid idő alatt nagyon szépen kiegyenlített, ugyannyira, hogy midőn a magyarországi főurak a ménes megtekinté-

sére meghivattak, közülök az egyik odanyilatkozott, hogy a mezőhegyesi lovak határozottan egy külön jellegű képeznek s más ménesbeliktől oly feltűnően különböznek, hogy a mezőhegyesi ménes invadkát alkalmatlán is azonnal meg lehet különböztetni.

A kőtő törökharóru idején 1788-ban Mezőhegyesnek — közel fekvén a háború színhelyéhez — feladatává tétetett a hadsereg remonda-szükségletét és élelmezését is ellátni, vagyis a ménesbeli tiszték által a környékben s Erdélyben vásárolt lovakat és vágómarhákat a szükséglet beállítását el kellett helyezni. Csekonics ezen feladatának oly kielégítő mérvben megfelelt, hogy ezen intézményt állandóan rendszeresítették, megállapítván az évenként beszerzendő pótlóvak számát, minőségét és árát. A ménesintézet minden egyediség megvásárolt lóért 24 aranyt kapott, vásárolta legyen azokat bármi áron. Béke idején a remonda-szükséglet 1000 darab volt, háború idején azonban tetemesen emelkedett, így pl. 1792-1811 1795-ig összesen 30000, vagyis évente 7500 darab lovat szolgáltatott a mezőhegyesi remondalep.

Ily módon az intézet lóállománya folytonosan szaporodott s 1795 májusban már 10000 darabra emelkedett, a melyekből azonban tenyész-tési célokra csupán 1000 darab kancza és 60 darab mén szolgált. Ezen időtájt az országban a legjobb remondákat Hódmezővásárhely város szolgáltatta, miért is Csekonics királyi megkülönböztető kedvezést helyezett kilitátsba a városnak.

Csekonics 1806-ban mint tábornok hagyta el Mezőhegyest és érdemei jutalmául a zombolyai kiterjedt birtoktellel (14 □ mf.) adományozta-tott meg, a hol is letelepedvén, rövid idő alatt jó hírnévként örvendő ménest s a híres zombolyai gulyát alapította, de továbbra is az állami remondaügylek és ménesek felügyelője maradt. Utódjai Wieland Mihály ezredes, majd pedig Klimesch örnagy, Höfler ezredes és gróf Bubna katonai felügyelőknek tervezete alapján a hadjárat befejeztével 1809—10-ben a leszállított lovazserekek legjobb és legszebben formált kanczáiból rendkívül nagy lólétszámot hoztak össze Mezőhegyesen, 1809-ben 11434 darabból, 1810-ben 13326 darabból állott az egész lóállomány s még mindég nem érte el az előírást, a mely szerint 17684 darabbal s ezek között 8000 darab ménlőval kellett volna bírnia. Miután pedig a birtok új nagy lólétszám eltartására nem volt elegendő, hozzátartalték Pécska-Pereget s a kezelőbizonylatot is jelentékenyen szaporították.

A létszám azonban egyrészt az épületek elégtelensége, másrészt az ország különböző vidékeiről összekerült lovakon gyakran nagy mérvben mutatkozó mirigykór miatt csakhamar ismét megcsappant s 1826-ban már csak 2784 lóból állott. Ezen létszám azután hosszasan fenntartotta magát s csak successive mutatót apadt, úgy hogy már hosszú idők óta a négy törzs, ú. m. a Gidrán, a nagy és kis Nonius s az angol félvér törzs állandóan 100—140 kanczából áll átlag, s a ménes jelenlegi létszáma használati lovak és vásárolt ménekekkel együtt 2600—2700 drb.

Hangsúlyoztuk fentebb, hogy a ménes jelenleg 4 törzsrre oszlik. Lássuk már most ezeket egyenként közelebbről.

A *Nonius-törzs* (I. a II., III. számnál mellékleteket, melyek egyike egy *Nonius* ménes, másika egy *Nonius kancsát tintet fel*). A gyűzelmés osztrák hadak 1815-ben Franciaország rosieresi méneséből zsákmányolták Nonius sen. mént, melynek apja Orion, nagyapja pedig Marmetin, angol szár-

mazású mén volt. Nonius sen., melyről a rosieresi ménes akkori direktora azt jegyezte fel, hogy mit sem ér és soha sem lesz belőle jóra való apaló, 1816-ban került Mezőhegyesre tizedmagával s alapította a mai napig oly jó hírnévnek örvendő Nonius-törzset. A norman eredetű Nonius alá bocsátattak a legtermésesebb mezőhegyesi kanczák s a kitűnő átörökítési képességgel bíró apaállat utódai nemcsak testi nagyságukkal, szilárd és fáradhatatlan szervezettel, hanem főleg a közöttük létező egyöntetűség által tüntek ki, úgy, hogy rövid idő alatt közös jelleget öltvén magukra, külön törzset alkottak s külön ménesben tenyésztettek.

Csak hosszabb idő elmúltával osztottak a ménes két részre s létesült a kis és nagy Nonius ménes, melynek egyedei között különben csak nagyságban van eltérés, a mennyiben a nagy Noniusok közé soroltatnak a 167 cm.-nél magasabbak, a 167 cm.-t meg nem ütők pedig a kis Noniusok közé.

A Noniusok a legutóbbi évtizedekig egyvérben tenyésztettek s csak mintegy három évtized óta kevertetik közöjük angol vér is, egyrészt hogy a már hosszasan üzött beitenyésztés esetleges kellemetlen következményei elkerültesseken, másrészt pedig hogy egynemű alkati hiba, így mindenekelőtt a jelleggé vált kosfej kiküszöböltesse.

A nagy Noniusok magassága 167—173 cm. között ingadozik s mint Mezőhegyes minden ménesében, közöttük is feltűnőleg nagy az egyöntetűség. Egyedeinek átlagos súlya 620—640 kgm. között ingadozik s ebből is kifolyólag bátran a nehezebb hirtőslovak közé sorolhatók. S valóban oly impozáns hirtőslovak, hogy e tekintetben párjuk ritka. Megbecsülhetetlen szolgálatot vannak hivatva tenni az által, hogy ott, a hol a viszonyok és körülmények megengedik, a most még meglehetősen szórványosan található hirtőslovak tenyésztését az országban lehetségesé teszik, avagy kitűnő igás anyag létesítésének adják meg alapfeltételeit.

A tenyésztés és pározatás okserű vezetése következtében eltűnt immár a fejről ama bizonyos Nonius-jelleg, a kosfej s legjellegesebb alsó harmadának mutat az orr még némi hajlást, a mi azonban egyáltalán nem zavarja a kedvező összbnyomást. A kellő irányú megvinné immár a fej és a törzs között, nem túlságos nagy az emelhez viszonyítva. A fej a nyakkal s ez viszont a törzssel jól van szövelve s legáltalánosabban az egyenes nyakalakulás található fel. A jól kiemelkedő s bőven izmolt mar megett széles hát terül el s az ágyék sem keskeny és hosszú, miként az a mostani Noniusok őseinél általában felfalható volt, hanem ellenkezőleg rövid és jól zárt. A kitűnően alakult far alatt jól illesztett és alkotott végtagok támasztják a törzset. Mellől a hosszú és ferdén irányított lapoczkák közé dongás és mély mellkas van foglalva, a mely hatalmas tüdőket rejt magába s éppen ez teszi ezt a lőtörzset oly kitartóvá, a mely kitartó képesség a legtöbb megfigyelőt bámulatba ejti. A mellő végtagokon különösen a felkar érdemel figyelmet s egyedül a paták azok, melyek néha repedező, hasadozó voltak miatt kifogás alá eshetnek.

A mondottak után alig kell rámutatunk a kitűnő csontalpra, melylyel ezen lovak általában rendelkeznek.

A kis Noniusokról alig marad még mondani valónk, a mennyiben.

miként fentebb hangsúlyoztuk, ezek s a nagy Noniusok között csupán a testnagyságban van különbség. Ezeknek nagysága 155—168 cm. között ingadozik, testsúlyuk pedig átlag 480 kilogrammra tehető s könnyebb kocsi és hátsóknak kitűnően beválnak.

Úgy a nagy, mint a kis Noniusok testzínre sötétpej. Más színűek csak a legritkább esetben fordulnak elő.

A *Gidrán Ménes*. Annak idején tettünk említést már arról, hogy körülbelül 1814-ben báró Fechtig egy Gidrán nevű mént szerzett Arábiából, mely egyelőbb Lippizán, auzán pedig 1818-tól kezdve Bábólnán fedezett. Ezen Gidránnak a kopcsáni ménesből származó kanczával Bábólnán nemzett szintén Gidrán I. nevű utódja tekinthető tulajdonképpeni ősapájul a mai Gidrán-ménesnek.

A Gidránok (I. a IV. sz. melléklet) ugyanis, úgy miként a Noniusok, szintén külön törzset képeznek, habár nem egyedül a Gidrán méntől leszármazó mén utódok használtattak fedezésre, hanem időközönként más arabs mének is, de túlyomó szerepet mindig a Gidrán ménék játszottak. Az utóbbi három-négy évtizedben azonban angol vér is használtatik és pedig kiterjedt mérvben a Gidrán kanczákra, minek folytán e ménes ma angol-arabsnak nevezhető.

Feltűnő e ménesben úgy a szín, mint a testalkat egyöntetűsége; általános az aransárga, illetve világos pej, s csak ritkább a sűrű szín; a testnek erős csontozat veti meg alapját, a külem tetszetős és életkintve a gyakran puha csüd s a nem éppen ritka tokszalg póktól a csánkon, általában hibátlanak mondható. A testalkat, használhatási mód, körülbelül megegyezik a kis Noniusokéval, a mennyiben az átlagos magasság 165 cm., az átlagos testsúly pedig 500 kgm. között ingadozik.

Az angol félvér ménes (I. az V., VI., VII. számú mellékletet) Furioso-North-Stárnak is nevezhetőek e törzset, mert létesítéséni a hasonló nevű két mén, illetőleg azoknak utódai járszotnak fontos szerepet. A ménes anyaga eredetileg vegyes s csak 1841-ben kezdte meg a törzsalakítást Furioso angol telvér mén. Furioso seniorának apja Furioso, Bregettel után; anyja Miss Furi, Wholebone után. Született 1836-ban s gróf Hardegg altábornagy által 2706 forinton vásároltattott gróf Károlyi Györgytől. A mén 1841-ig Bábólnán állott s miként már említettük, 1841-ben került Mezőhegyesre. Furioso s utódainál feltűnően erős a csontalaprata s valamennyien széles szűgyvel, bő mellkassal bírnak, úgyannira, hogy ezen tulajdonságaiknál fogva a mezőhegyesi félvérek, kitartóságuk, edzettségük miatt híresek s általában igen kedveltek. Különösen a Furioso utódok külemi alakulás tekintetében semmi kívánni valót sem hagynak hátra s nem igen hiszszük, hogy akadna félvér ló, mely a Furiosokkal a versenyit különösen erősség és fejlettség tekintetében kiállná. Úgy kocsi előtt, mint nyereg alatt a legmegfelelőbbek s így nem lehet csodálkoznai, ha irántuk a kereslet nagy s ha különösen mint fedező ménék divatosak lettek. A törzs alakításához hozzájárult továbbá North-Star telvér mén is. North-Star angol telvér mén született 1844-ben. Apja Jaques Tuhetone, egy Cervantestől származó Patterness kanczától. Anyja Ringlet, Whisker után. 1852 október 20-én Ritter vezérőrnagy által a mezőhegyesi ménes részére törzsméniül vásároltattott Angliában lovak Hemby tábornoktól; vételára 130 lire sterling. Fedezett 1852—

1861. Eladatott 1861 december 6-án. Ménutódjai szintén a North-Star nevet viselik és sorszámmal vannak ellátva.

Az angol félvérmenes egyedeinek átlagos magassága 176—178 cm., átlagos testúlyuk pedig 540—550 kgm. Színük többnyire sötétpej s csak ritkábban fordulnak elő a North-Star utódok között sárgák és feketék is. Arányos testük csontalaja — miként már hangsúlyoztuk — feltűnően erős s acélos, jól fejlődött izomzattal borított. Külemük kissé gorbomba, de éppen ezért erős és edzéstűrést árul el. A mellkas feltűnően bő, előtte széles szűgy, körülötte dongás oldalak, felette jól alakult mór és hát fekszik, ennek pedig igen széles és rövid ágyék, egyenes avagy csak gyengén lejtő far képezi folytatását. A végtagok nagyszerű csontalapatokkal, jól fejlett izületek és inakkal általában igen jól alakultak. Az ezen mérések tartozó lovak fejlődése lassú; csak 6-éves korukban fejlődtek ki teljesen. Alkalmaskor nehezebb lovas alá háttas lónak és felső, főleg ha kitartó és gyors mozgás kívánatik.

A fedezetés nagyon természetesen kézből történik s a kanczák a nekik leginkább megfelelő mén alá bocsáttatnak. A csikók 6-hónapos korukig vannak anyjuk mellett, a mikor is az elválasztás megtörténvén, egyéves korukig a különművek együtt kezeltetnek. Elválasztáskor a csikók bélyegezve lesznek és pedig a jobboldali nyeregalatti tájra a csikó-szám s a ménés bélyege sűttertik, a mely áll egy M betűből felette koronával, a baloldali nyeregalatti tájra sűttertik pedig a törzs-és az apajegy s így mindenik mezőhegyesi lórol le lehet olvasni, hogy melyik törzshe való s melyik apától származik.

Mezőhegyesen ezidő szerint (1904) a következő törzsmének fedeznek:

	Fedzetési díja
Bakony angol telivér	évr k. 200 korona
Count-nici	évr k. 100 "
Dante	évr k. 200 "
Eros	évr k. 100 "
Filu	évr k. 400 "
Durczás	évr k. 200 "
Andrée	évr k. 100 "
Shannon	évr k. 200 "

A North-Star, Furioso, Gidrán és Nonius utódok római sorszámmal vannak jelölve s idegen kanczákat is 30—40 koronáért fedeznek.

Az elválasztott csikók az anyaméneselemek megfelelőleg külön-külön méneseket képeznek s egyéves korukban a csődörök külön választatnak a kanczáktól; e szerint tehát pl. a Gidrán-ménés feloszlik egyévesek, két éves kancza, két éves mén-, három éves kancza-, három éves mén- és anyakancza-ménésre. Három éves korukban a ménék, három és fél éves korukban a kanczacsikók vétnetnek 6 hónapig tartó treningbe. Ez idő alatt nyereg alatt és kocsi előtt próbáltatnak ki. A belovaglás céljából 12—18 éves könnyű lovászyerekek alkalmaztatnak, hogy ily módon a fiatal lovak túl ne terheltesse. A betanítás egyelőbb lépésből, azután ügteséből, végül vágatásból is áll úgy nyereg alatt, mint kocsiiban s csak azok használatnak azután tenyésztésre, melyek ezen

dressurát kiállottak s másképpen is megfelelők. A dressura befejeztével a kanczák behágtatván, az anyaménésbe osztatnak be, a ménék pedig méntelepek között osztatnak szét.

A méntelepeknek átadott ménék száma változó, 75—100 darab évente. Az anyakanczamenésbe beosztott fiatal kanczák száma a szükséghez mérten szintén változó; a fiatal kanczákból mutatkozó főlöleg Budapesten nyilvános árverés útján lesz értékesítve.

Szükségesnek tartjuk továbbá felemlíteni, hogy az állam által vásárolt ménésikók is Mezőhegyesen lettek eddig elhelyezve, melyek azután aszerint a mint többé-kevésbé beváltak, a méntelepek között osztatnak szét, vagy pedig a községeknek adattak el. Így pl. 1902-ben 314 darab két éves és 394 darab egy éves vásárolt ménésikó állott Mezőhegyesen. Jelenleg azonban a vásárolt ménésikók már nem Mezőhegyesen, hanem a bukin-palánkai csikónevelő telepen helyeztetnek el. (Indokolását l. a bukin-palánkai csikónevelőtelep leírásánál.)

A mi végül a takarmányozást illeti, arra nézve szolgáljon felvilágosítással a következő táblázat:

Takarmányoztatik		Naponta adatik			
		zab	széna	szakm. alom száma	
A lovak neme és kora		Időszak		kilogramm	
Csődörök	Három-, bezárólag hat betes korig	0'3	—	—	
	Hét hetes kortól az elválasztásig	1	—	—	
	Választott csikók egy éves korig	3	4	22	
	egyévesek	alatt	2	1	—
		nélkül	3	4	4
	kétévesek	nélkül	1'50	1	4
		nélkül	3	5	5
	háromévesek	alatt	2	1	—
		nélkül	4'5	6	—
	a felállított 3 és 4 éves	4'5	6	—	
fedező ménék	alatt	5	6	—	
	után	4'5	5	—	
próba-csődörök	alatt	4'5	6	—	
	után	4	5	—	
egyévesek	alatt	2	1	—	
	nélkül	3	4	—	
kétévesek	alatt	1'50	2	—	
	nélkül	2'5	5	—	
három és négy évesek	alatt	2	1	—	
	nélkül	3	5	—	
anyakanczák csikóval	alatt	1'00	2	—	
	nélkül	2'50	7	—	
vagy előhásiak a Gidrán és kis Nonius ménésben	alatt	—	2	—	
	nélkül	1'30	8	—	
vémhesek	alatt	1'30	2	—	
	nélkül	1'00	8	—	
használatban lévő	hámosok	5	8	—	
Az eladásra felállítottak		4'50	7	—	

Alom-száma fejünkint 3-5 kilogramm számítatnak.

Takarmányoztatik		Naponta adatik			
		zab	széna	talpas.	alom
A lovak neme és kora		Időszak	k i l o g r a m m		
			alatt	szalma	
A nagy Noniusus tenyésztésben a kanczák	csikóval	alatt	2 1/2	3	2
		nélkül	—	—	—
	csikó nélkül	alatt	2 1/2	2	4
		nélkül	—	—	—
	vevhések	alatt	1 1/2	3	6
		nélkül	1 1/2	3	6
	csikóval	alatt	2 1/2	3	5
		nélkül	—	—	—
	csikó nélkül	alatt	2 1/2	3	3
		nélkül	—	—	—
Felállított fiatal kanczák könnyű munkában	csikóval	alatt	2 1/2	3	5
		nélkül	—	—	—
	vevhések	alatt	2 1/2	3	4
		nélkül	—	—	—
	Hámos lovakul ideiglenesen beosztott anyakanczák	alatt	4 1/2	6	6
		nélkül	4 1/2	8	3
	Szolgálati háti lovak	alatt	3 1/2	5	5
		nélkül	—	—	—
	Egész éven át használatban álló hámos lovak	alatt	5 1/2	9	4
		nélkül	—	—	—
Használatlanok osztályozott szabadon járó lovak	csikóval	alatt	1 1/2	2	3
		nélkül	—	—	—
	vevhések	alatt	1 1/2	2	2
		nélkül	—	—	—
	Vásárolt mére-	alatt	1 1/2	1	2
	emlék-	nélkül	—	—	—
	kétvések	alatt	1 1/2	1	2
		nélkül	—	—	—
		alatt	2 1/2	5	4
		nélkül	—	—	—

Alomszalma fejehint 9—5 kilogramm számítaték.

Jegyzet: A ménesekbe beosztott fiatal kanczák betöltött 5-éves korukig naponta 5 kg. zabot kapnak. Póttakarmányok tépértéke 1 kg. zabot véve alapul: 1 kg. zab = 2 kg. széna, = 0.75 kg. árpa, = 0.60 kg. tengeri, = 0.75 kg. korpa vagy 8 kg. zóldtakarmány. Répát a fiatal csikók járulékon felül kapnak.

Gazdasági lótenyésztés is üzetik Mezőhegyesen 1883 óta egyelőbb minden irány és rendszer nélkül; 1894 óta az igás kanczák megfelelő ménekkel lesznek fedeztetve, melyek e célra a ménesből jelöltetnek ki. Túlnyomóan a nagy Noniusus törzshöz tartozó ménék fedeznek, s csak kivételesen angol félvér és Gidrán-mének is. A gazdasági kanczák után származó csikók felnevelés végett a ménesnek adatnak át s megkülönböztetés végett M. B. bélyeggel és folyó számmal látatnak el.

Bábolna.

A mezőhegyesi ménesintézet megalapítója Csekonic, 1787-ben, akkor, a mikor örmagygyá lépett elő, arra nézve is megbízást nyert a császártól, hogy egyrészt a hadsereg élelmezésére, másrészt pedig Bécs és környékének élelmezésére megkívántató okrok szállításával foglalkozzék. Ennek folytán csakhamar óriási mérvben indult meg az okrovásárlások. Mezőhegyesről csupán Bécsbe hetenkint 1000—1200 darab okor hajtattott fel. Szükségesnek mutatkozott 1789-ben, mikor a német tarto-

mányok határán is csapatok vonattak össze a szállítás megkönnyítésére, illetve a megfelelő összefüggés czéljából, Komárommegyében egy állomást létesíteni. Ekkor vétetett meg gróf Szapáry Józseftől 450,000 arany forintért Komárommegye bábolnai 6800 holdnyi pusztája, a hol egyidejűleg ménesintézet is létesített, a mely hosszú időkön keresztül a mezőhegyesi ménes fiókjaként szerepelt s csak 1806. év november 1-én alakult önálló parancsnoksággal bíró ménesintézzé.

A ménesintézet történetére vonatkozólag igen hiányos adatok állanak rendelkezésünkre, amennyiben a ménes alapítására és kezelésére vonatkozó okmányok 1848-ban elétek. Mindössze annyi tudható, hogy a bábolnai ménes Mezőhegyesről rekviráltotat s hogy első tenyészanyagja főleg spanyol és erdélyi származású lovakból állott. Az 1804-ki hátagatási lajstrom szerint 18 csődör 146 kanczát fedezett Bábolnában. A csődörök nevei határozottan spanyol eredetre mutat. Az említett 18 csődör a következő nevekkel bírt: Gordone, Brillante, Platero, Comisario, Pompejo, Famoso, Cordoves, Colonello, Almirante, Collondrino, Aragante, Romanito, Marquese, Negro, Spirituoso, Generale, Castiano és Bánó. A kanczák sorszámmal voltak ellátva, a mely sorszám egész 900-ig ment, természetesen nagy közzel.

Az első arabs csődörök így látszik — mert határozottan bizonyítani nem lehet — 1814-ben kerültek Bábolnára. Miként már említettük ugyanis, báró Fechtig 1814-ben hozott Arabiából egy Gidrán nevű ménét, a mely egyelőbb Lippizára, majd Bábolnára kerülvén, ott egy kopcsáni kanczával nemzett hasonló nevű csődör csikója, ősapja a mai Gidrán ménesnek, melyről Mezőhegyes leírásánál volt szó. 1826-ban több arabs eredű mén is került Bábolnára, nevezetesen azok közül, melyek 1815-ben — a már egyszer említett — orosz francia ménesből az osztrák hadak által zsákmányul ejtetek. Ezek közül felemlíthetjük: L'Ardent, Pyrrhus, Phibon, Ulyssó arabs eredű és Mustapha, Tharek török eredű csődöröket; ezen két utóbbit említett azonban valószínűleg egyebünnet hozatott Bábolnára s ha nem családunk, direkté Törökországból. 1816-ban a bécsi főménes parancsnokság rendeltet adott ki, melynek értelmében a kanczák fedezésére keleti véri ménék voltak használándók s így a tenyészirány már akkor meg-határozottat.

Az említett ménéken kívül Koheil már 1818-tól kezdve szerepel a ménesben s 1823-ban került oda Schamhán, 1825-ben pedig Anaze, Durzy Nedjibaba és Abechi arabs telivér csődör.

Láthatólag tehát mindjárt a ménes megnyitja után az arabs vér került benne túlsúlyra, habár itt-ott még hosszú időn keresztül bukkannak más vérekre is. Így mindjárt 1822-ben kladrubi csődörök kerültek oda abból a czélból, hogy a csalapolt, főleg pedig a testet nagyobbítsák; ezen csődörök az udvari istállókba mindég csak a fedeztetési időnyre kerültek Bábolnára, azután pedig ismét visszavittettek az udvari istállóba. Ezen ménék közül említésre méltó: Generalissimus, Generale Adjutant, Generale junior, Generale musica, Generale domesticus, Generale I., II. és V., Toscanello és Sacramoso, mely utóbbi gróf Sacramoso veronai méneséből származott.

Azután ismét angol vér is kevertetett a ménesbe s 1835—1837-ben Acorn, Butherboy és Yung-Muley telivér angol csődörök is fedeztek a

ménésben, melyek erre a célra Bécsben darabonként 4000 forintért vásároltak.

Ezt megelőzőleg 1833-ban a tenyészbenáság igen nagy mérvben lépett fel a ménésben, úgy hogy azt csalmen végpusztulással fenyegette. Nem kevesebb mint 52 anyakancza esett e betegség áldozatává s 161 fedezett anyakancza közül csak 40 fogamzott. Később pedig egészen 1840-ig a csikók között állandóan uralkodott a genyes tüdőlob, melynek áldozatává sok értékes állat esett.

Az arabsvér tenyésztésére nagyobb súlyt kívánván fektetni báró Herbert Ede őrnagy, a ménésnek akkori parancsnoka, 1836-ban Syriába küldetett eredeti arabs ménék és kanczák vásárlása céljából. Az ez alkalommal behozott eredeti arabs lovak közül említésre méltó: Schagya, Dahaby, Tscheleby csődörök, a melyek elsőjének utódjai Bábolná ma is nagy számban találhatók. 1844-ban Egyiptomból hozott 8 eredeti csődör és 2 kancza.

A szabadságharc alatt 1848-ban a pepinér csődörök, úgy nemkülönben a 3 és 4 éves csődörösikók, összesen mintegy 100 darab Gödöllőre vitetett, honnat azonban csakhamar ismét Bábolnára kerültek vissza. 1849-ben ellenben az egész 687 darabból álló ménés Grázba vitetett és csak 1850-ben hozott vissza Bábolnára. Ezután még több ízben, nevezetesen 1852-ben és 1850-ban hozott új eredeti arabs anyag, első ízben hat csődör, másodízben 15 eredeti csődör, 32 kancza és 4 csikó, melyeknek egy része azonban Mezöhegyesre és Radautzra transportáltak.

Még ezután is több ízben vásároltatott részint eredeti arabs anyag és pedig legutóbb Fadlallah el Hedad Mihály zredes által, 1892-ben pedig 4 darab csődör és 2 darab kancza, részint pedig jobb minőségű egyedek hazai tenyésztőktől is. Utóbbiakról vásárolt ménék közül csupán egyet kívánunk még felemlíteni: Mahmud-Mirzát, mely 1865-ben gróf Bathhány Gusztávtól 250 guineáért vásároltatott s mely a Mahmud törzsnek vetvén meg alapját, 21-éves korában, 1872-ben a tenyészetből vénsége miatt kizáratt.

A bábolnai ménésintézet a többiekkel együtt 1870-ben bocsátattott a magyar kormány kezelésébe, a midőn is mindazon ménék és kanczák, a melyek nem arabs származásúak voltak, ki lettek selejtezve, s az arabok közül azok, a melyek tenyésztésre nem bizonyultak alkalmasnak. Ez időtől kezdve e ménés csak arabs telivérek és félvérek tenyésztesével foglalkozik.

A ménésállomány ez idő szerint 14 törzsménből, 196 kanczából és a növedékcsikókból, összesen 762 darab lóból áll.

A ménésintézet újabbkori történetében kiváló szerepet játszott és játszik O-Baján eredeti arabs feketé mén, melynek ábráját a VIII. sz. mellékletben be is mutatjuk. 1885-ben importáltak — illetve vásároltatott másik három mén és öt kanczával egyidejűleg Tell el Kelahból a Denedzik törzsétől. Ez idő szerint is mint törzsmén működik a bábolnai ménésben, s a fajtajelleg fenntartása tekintetében rendkívüli eredményeket ért el. Kitűnő átöröklő képességgel bír, melynek illusztrálására egyik kancza utódjának (l. a IX. számú mellékletet) képét is bemutatjuk.

A bábolnai ménésintézet telivér arabs kanczáinak száma 20—22, a

melyeknek kiválóbbjai csakis arabs telivér ménnel fedeztetnek, hogy így a telivéranyag folytonosan fentartható legyen. A bábolnai lovak, s így első sorban az arabs telivérek, kitűnnek testi nagyságuk, erős csontozatuk által.

Azonban nem a telivértenyésztésre lesz a főszűly fektetve, hanem a félvértényesztésre, melyre az országnak annál nagyobb szüksége van, mert a nép kezében lévő anyag jórészt keleti származású s így a Bábolnáról kikerülő fedezőménnek hivata vannak az ország némely — különösen laposabb — vidékén azt a kis igénytelen keleti jellegű lovat úgy testi nagyság, mint küllem tekintetében javítani. A félvérkanczák száma 170 körül ingadozik. A bábolnai lovaknak átlagos magassága 158 cm, magasságuk különben 156—165 centiméter között ingadozik.

A fedeztetési időny deczember kezdetétől június végéig tart. A csikók 5—6 hónapos korukig maradnak anyjuk alatt és valamennyien apjuk nevét viselik. Elválasztásuk alkalmával bélyegezve lesznek. És pedig a telivércsikók a jobboldali nyeregalmati tájon a törzsgyógyvel jesznek ellátva, továbbá az apacsődör nevének kezdőbetűjével s esetleg számmal, továbbá a csikószámmal, a melylyel jeleztetik, hogy az évben hányadik csikója az illető apának. Félvéreknél hasonlólag számozatják a csikó a baloldalon. Telivéreknél a baloldali, félvéreknél a jobboldali nyeregalmati tájra a ménés bélyege sűtöttik, mely B betűből s e felett koronából áll. Vásárolt csikók jobb czombjára ugyanezen bélyeg sűtöttik.

Egyöntetőség kedvéért a csikók életkora mindig május elsőjéig számítottatik. Nemük szerinti elkülönítés 10 hónapos korukban történik, a mikor is azután 3, illetőleg 3 1/2 éves korukig vannak az évjáratos ménesekben. A csődörösikók ha a három évet betöltötték, tavasszal, úgy május 10—20-ika körül a legelőtől elvonatván, istállóba állítatnak és belovagoltatnak s félévi gyakorlás után osztatnak szét a ménetelepek között.

A kanczacsikók tavasszal osztályoztatván, a feleslegesnek mutatkozó 4-éves korukban állítatnak fel belovaglás céljából, hogy az őszi árverésig, mely rendszeren október elején tartatik meg, kellőleg betanítassanak. Azok ellenben, melyek a ménés saját szükségletére, illetőleg a kanczaállomány kiegészítésére szükségeltetnek, az őszi licitatio után 3 1/2 éves korukban vétetnek dressura alá s csak azok osztatnak azután be a ménesekbe, melyek ezen dressurát jól kiállották. A betanítás a következő év május hónapjáig tart, azonban rendszeren már márcziusban mén alá bocsátatnak, májusban pedig, mikor az anyakanczák ménésébe kerülnek, anyakanczaszámmal látatnak el és pedig a telivérek bal, félvérek pedig jobboldali nyeregalmati tájon.

Ezen ménésben a vemhességi arány igen kedvező szokott lenni s némely évben már 80—82%-ra is ráúgott. Összesen közel 140 különböző nemű csikót produkál, a melyek közül 45—55 adatik át a ménetelepeknek, melyek azután az ország legkülönbözőbb helyein, főleg azonban: Pest-, Csongrád-, Csanád-, Békés-, Bihar-, Arad-, Szabolcs-, Jász-, Hajdú- és Baranyamegyékben, továbbá Erdély felsőjaink fedeznek.

A takarmányozásra vonatkozólag kellő felvilágosítást nyújt az itt következő táblázat:

Takarmányoztatik		Napi adag				
		zab	széna	szalma		
A lovak neme és kora		Takarmányozási idő	dekagramm			
aszóka csikók	3-tól 6 hetes korukig	—	32	—	—	
	6 hetes koruktól az elválasztásig	—	125	—	—	
Választott csikók egy éves korukig		—	325	350	100	
Csődörök	egyévesek	legeltetés	alatt	150	200	200
			nélkül	250	400	300
	kétévesek	legeltetés	alatt	150	300	200
			nélkül	250	500	200
	háromévesek	legeltetés	alatt	150	200	200
			nélkül	200	500	300
	treningre felállítva az első két hónapban	legeltetés	alatt	400	500	—
			nélkül	500	500	—
	a további hónapokban	legeltetés	alatt	500	500	—
			nélkül	400	400	200
Pepinerek	legeltetés	alatt	450	500	—	
		nélkül	300	400	200	
próbacsődörök	legeltetés	alatt	150	200	200	
		nélkül	200	500	300	
Kancák	egyévesek	legeltetés	alatt	150	200	100
			nélkül	200	500	300
	kétévesek	legeltetés	alatt	150	200	100
			nélkül	200	500	300
	három-négy évesek	legeltetés	alatt	350	500	—
			nélkül	500	500	—
	treningre felállítva az első két hónapban	legeltetés	alatt	150	200	100
			nélkül	250	500	300
	a további hónapokban	legeltetés	alatt	200	300	300
			nélkül	100	200	350
csikó nélkül	legeltetés	alatt	150	200	300	
		nélkül	200	500	400	
vemhesek	legeltetés	alatt	150	300	300	
		nélkül	250	500	400	
szoptatók	legeltetés	alatt	400	500	—	
		nélkül	400	600	—	
Szolgálati lovak	legeltetés	alatt	400	600	—	
		nélkül	500	600	—	
Igazslovak	legeltetés	alatt	400	600	—	
		nélkül	500	600	—	
Eladásra felállított lovak	legeltetés	alatt	400	600	—	
		nélkül	500	600	—	

Alomszalma darabonként átlag 550 dekagramm.

Végül, midőn a törzsméneket felsoroljuk, egyszersmint azok fedeztetési díjait is ideiktatjuk.

1. O-Baján eredeti arabs törzsmén fedeztetési díja	200 kor.
2. Kohailan-Raschid	> 200 >
3. Mersuch	> 100 >
4. Siglavy Bagdady	> 100 >
5. Schechan Schamniar	> 100 >
6. Gazol	> 100 >
7. Koheilan II.	> 40 >
8. Hadban-HI.	> >

Kisbér.

Talán első helyen kellett volna ezen ménesintézetet említenünk, mert a legnemesebb anyagot tenyészté; azonban czélszerűbbnek tartottuk a fennállási idő szerint, a legrégebbel kezdeni s a legújabbal végezni. Ezen sorrendben tehát a kisbéri állami ménesintézetet a harmadik helyen kell említenünk, amennyiben 1853-ban október 1-én létesült s nálánál csak a fogarasi, kolozsi és gödöllői ménesintézet fiatalabb.

Az 1848-iki szabadságharc alkalmával az ország lóállománya meglehetősen meggyérülven, szükségesnek mutatkozott annak szempontítása és javítása czéljából még egy állami ménes felállítása, a mely czéla az állam tulajdonába jutott Batthyány-féle kisbéri birtok szemeteltet ki, a hol a szükséges intézkedések még 1853 elején megtétettek, úgy, hogy ugyanaz év október 1-én a ménes külön parancsnoksággal életbe is lépett.

Habár mindjárt a ménes megalapításakor czélul tűzött az angol telivér és félvér tenyésztése, mégis legelső lóállománya nagyon kevert volt, a mennyiben angol telivéreknek kívül Perscheronok, norfolki trabekerek, arabok, mecklenburgiak stb.-ből állott. Még 1853-ban egynéhány angol és arabs eredésű kanca s néhány mén is vásároltatott magánosoktól, nagymennyiségű s jobb minőségű angolvér azonban csak 1854—55-ben került a ménesbe, a mikor is Mezőhegyes, Lippiza és Piberből 12 félvérmén, direkte Angolországból pedig Chief-Justice, Tupaill, Grapeshot, Revolver és Willfort telivérmének vitettek Kisbérre. Ugyanaz évben került oda Lord-Saltaun telivérmén Mezőhegyesről. Egyidejűleg 17 telivérkanca is került Kisbérre s így 1860-ban 33 telivérkancaja volt a ménesnek s az említett 7 telivérménen kívül még öt, t. i. Cinster, Fernhill, Oakball, Valois és Amati.

Kisérlet tettetett 1860-ban a ménes idomító-intézettel kapcsolatba hozni, a hol a csikók előkészíttessenek a gyepre. Miután azonban a nyerményekkel távolról sem fedeztettek a tanítási költségek, ötévi fennállás után ez intézet megszűnt s a telivércsikók egyéves korukban, miként alább ösmertetve lesz, eladásra kerülnek.

A ménesintézetet 1863-ban nagy veszteség érte, a mennyiben egy tüzvész alkalmával nem kevesebb, mint 13 telivérkanca égett oda. Ezen veszteség azonban csakhamar bősusan lett kárpótolva, a mennyiben még ugyanaz s a következő évben több eredeti angol telivérmén és kanca importáltatott. Ekkor került a ménesbe Teddington, Nordstern, Confidenz stb., továbbá 35 telivér anyakanca Tatton Sykes angolországi méneséből.

Egy 1865-iki kimutatás szerint Kisbér lóállománya a következő volt: 7 telivér, 3 norfolki, 1 Percheron-csődör; 57 telivér, 100 félvér anyakanca. Az előbbiekből 55 külföldi, 2 hazai; 38 telivér 1—4 éves ménesikő, 12 telivér szopós csikó, 102 félvér 1—4 éves ménesikő, 23 félvér szopósmén csikó, 34 telivér 1—4 éves kancacsikó, 11 telivér szopós kancacsikó 95 félvér 1—3 éves kancacsikó, 31 szopós félvér kancacsikó s így az összes állományban, a 43 használati lovat is beleértve, 597 darabot tett ki. Ugyanezen évben, t. i. 1865-ben került Kisbérre Buccaneer, Ostreger, Bois-Russel telivérmén, mely két utóbbi a félvérménésben fedeztvén, kiváló szolgálatokat tettek.

Buccaneer daczára annak, hogy 1887-ben elhullott, megérdemli, hogy emlékének e helyen néhány sort szenteljünk. 1857-ben Angolországban Lord Dorchester ménésében született; apja Wild Dayrell, anyja Little-Red-Rover. Butts ezredes által 1865-ben 2800 fontért és The Gem nevű angol telivérkanczár Angolországban vásároltatott s még az évben a kisbéri ménésbe került. Kítűnően alakult mellkas, rövid, erőscsontú végtagok jellegzetek e 168 cm. magas, gesztenyebarna, jegynélküli kítűnő alapoval. Megelőzőleg több versenyben vett részt s különösen rövid távolságokra kiváló gyors ló volt. Hogy Angolországban Buccaneert félreösmerték, azt eléggé bizonyítja azon körülmény, hogy akkor, a mikor Kisbéren oly kítűnő apaállatnak bizonyult, 250 ezer firtét akarták visszavásárolni. Hogy mily hírnévre tett szert Buccaneer kítűnő utódjai útján, hogy mily kítűnő szolgálatakat tett a hazai lótenyésztés terén, az bővebb magyarázatokra alig szorul. De sőt a külföldet is úgyszólván Buccaneer tette első sorban hazánk lótenyésztésére figyelemmé, azon nagyszerű győzelmekkel, melyekkel fia, a derbigyőző Kisbér (a. Mineral) a félvilágot bámulata ejtette. A versenypályán jóformán valamennyi utóda kivált.

E kítűnő apaló, t. i. Buccaneer 30 éves korában 1887-ben múlt ki; Kisbéren léte alatt fedezett több mint 261 ménesbeli és 465 privát kanczát s fedeztetési díjakból csaknem 200 ezer forint vételeztetett be.

Ezen kis kitérés után folytathatjuk leírásunkat ott, a hol elhagytuk. 1869-ben a kisbéri ménésintézet is a többivel együtt a magyar állam kizárólagos tulajdonába jutott, a midőn is 1,700,000 forintért váltátott meg a birtok a Bathyány-családtól s a kizárólagos angolvér tenyésztése tulajdonképpen csak akkor vette kezdetét. Kimustráltattak ugyanis a mecklenburgi, norfolki, Percheron anyakanczák s a kevésbé nemes csüdörök is a méntelepek között osztattak szét. Így aztán a létszámban tetemes apadás állott be, úgy hogy 1870-ben az állomány csak 459 darabból állott, melyek közül 46 telivér, 111 félvérkancza volt. Az állomány azután is hosszasan apadást mutatott, mert a nem tökéletes kimustráltatott, avagy a méntelepek között osztatott szét s magában a ménésben csak a legjobb tartatott meg. Csakis így lehetett e ménest olyan tökélyre emelni, mint a milyenen jelenleg áll. 1875-ben az állomány 407 darabot tett ki 27 telivér- és 102 félvérkanczával, a mely létszám mind e mai napig meglehetősen fentartotta magát.

E ménésintézet történetében kiváló szerepet játszott Cambuscan, mely 1872-ben került Kisbérré. Apja Newminster, anyja The Arrow; született 1861-ben Hampton-Courtban; 60 ezer forintért Lord Stamfordtól vásároltatott. Különösen nőnemű utódai váltak ki, melyek közül kiemelni kívánjuk a világhírű Kincsemet, a mely könyvtünk más részében eléggé méltatva lett már s Altonát.

Egy másik kiváló mén Verneuil 1879 szeptember 9-én került Kisbérré. 1874-ben Mr. Lefèvre chamanti ménésében, Franciaországban született; apja Mortemer, anyja Regalia. Mint jó hírnévre szert tett versenylő 7800 font sterlingért vásároltatott meg a magyar kormány által s Kisbérré érve a szállítási és biztosítási díjakkal együtt 104,000 forintba került, a hol 1890-ben történt kimúlásáig mint kítűnő apaállat működött.

Termékenysége igen jónak volt mondható. Telivéreknél átag körül-

ből 73, félvéreknél 70 százalék. Utódjai két éves korukban ritkán voltak képesek nagyobb eredményt felmutatni, habár egyesek s különösen Metallist és Cintra e tekintetben is kivételt képeztek; annál inkább uralták azonban 3 és 4 éves korukban a gypet, sőt éppen mint időszebbek is nem egyszer kiváltak. Számos utódjai közül csupán egynehányat, a legkiválóbbat kívánjuk felemlíteni és pedig Metallist, Góliáth, Pajzán, Zománcz és Cintrát.

Az 1888. év folyamán ismét egy értékes angol telivérménnel szaporított a kisbéri ménés, mely ár tekintetében se sokkal maradt Verneuil mögött. (Ara t. i. 7000 guinea volt.) Az eredeti mén neve *Sweetbread*, mely azonban csak rövid ideig, 1892-ig fedezett Kisbéren, azután mint bérmen szerepelt, majd pedig 1895-ben a székesfehérvári méntelephez osztották be.

Az említetteknek kívül e ménés újabb történetében a következő telivérmének szerepeltek.

Doncaster az 1873-iki angol Derby győztese, vásároltatott Angliában 5000 £-ért, fedezett 1885-től 1892-ig. Ivadécai közül különösen Primás II., Pradó, Tresor stb. vált ki.

Pástor, 1892—97-ig fedezett a telivérménésben.

Milon és *Baldviny* belföldön vásárolt telivérmének, fedeztek 1892-től 1897-ig, főleg a félvérménésben.

Sweetbread, eredeti angol mén, vásároltatott 1886-ban 7000 £-ért; fedezett 1892-ig, majd azután mint bérmen működött.

Balsam, 1888-ban Angliából importáltatott, de csak 2 évig fedezett a ménésben.

Czimer, 1880-ban a mezőhegyesi ménesből helyzetetett át s 1892-ig fedezett ott:

Baldur, 1890-ben vásároltatott Angolországból a félvérménés czéljaira, hol 1895-ig fedezett.

Galaor, Franciaországban 110 ezer frankért vásároltatott; egyideig Kisbéren nevezetesebb eredmények nélkül fedezett, jelenleg pedig mint bérmen működik.

Moubar, belföldön vásároltatott s rövid ideig a félvérménésben fedezett, a hol igen szép ivadékokat nemzett.

Fils, ugyancsak 1891-ben vásároltatott s csaknem 10 éven keresztül a félvérménésben fedezett, igen szép ivadékokat hagyva hátra.

Gaga, mely mint bérmen fedezett kizárólag telivéreket; nem egy kiváló utódja lett ösmertté.

Primás II., apja Doncaster, anyja Budagyöngye, Buccaneer—Kincsem után; vásároltatott Blaskovics Ernőtől 60,000 forintért. 1901-ig fedezett a ménésben úgy telivéreket, mint félvéreket, azóta mint bérmen működik.

Dunore (l. X. sz. melléklet), jelenleg is fedező mén Szül. 1889-ben, apja St.-Simon, anyja Sunrise. Versenypályán 20-szor indult s 6-szor volt első. Vételára Angliában 6000 £ volt. Fedez belföldi kanczákat 800, külföldieket 1000 koronáért.

Good-Fellow, Angliában vásárolt telivérmén, csak néhány kanczát fedezett Kisbéren, mert csakhamar Mezőhegyesre helyzetetett át.

Fenek (l. XI. sz. mellékletet), telivérmen, jelenleg is fedezőmén, 1894-ben helyzetetét át a mezőhegyesi menésből. Győztese az osztrák Derby-nek s ivadécai közül néhányan előkelő helyet foglaltak el a versenypályán. Különösen a félvérmenesben fedezett nagyon kedvező eredményekkel. Ap. Buccaneer, anyja Helene Triomphante.

Persistive, 1894-ben vásároltatott Angliában a félvérmenes részére.

Mount-Gifford, fekete telivérmen, vásároltatott Angliában, de a kiválmaknak nem felel meg, az előbbenivel együtt csakhamar a mén-telepekhez osztatott be.

Kozma, jelenleg is fedező mén; apja Bálvány, anyja Kisböske. Vásároltatott báró Üchritz Zsigmondtól 80,000 koronáért. Fedez belföldi kanczákat 400, külföldieket 600 koronáért.

Bonavista (l. XII. sz. mellékletet), jelenleg is fedező mén; apja Bend-Or, anyja Vista. Vásároltatott Angliában 394,984 koronáért. Eddigi utódai közül kiválnak Belvedere, Bona fide, Beregvölgy stb. Fedeztetési díja belföldi kanczákra 1200, külföldiekre 2000 korona.

Ganache, jelenleg is fedezőmén. Vásároltatott gróf Bathyány Elemértől 140,000 koronáért. Fedez úgy a telivér, mint a félvérmenesben. Belföldi kanczákat 600, külföldieket 1000 koronáért.

History, jelenleg is fedezőmén. Vásároltatott Angolországban 40,835 koronáért. Fedez belföldi kanczákat 200, külföldieket 400 koronáért.

Galfard, jelenleg is fedezőmén. Apja Gunnersbury, anyja Galfard. Vásároltatott 1900-ban báró Springer Gusztávótól 20,000 koronáért. Fedez a félvérmenesben. Idegen kanczákat 200, illetve 400 koronáért fedez.

Adieu, jelenleg is fedezőmén. Apja St.-Simon, anyja Farewell. Fedez 400—800 koronáért.

Carrasco, jelenleg is fedezőmén. Apja Botond, anyja Cancan. Fedez 200—600 koronáért.

Kilcock, jelenleg is fedezőmén. Apja Kilwarlin, anyja Bonnie Morn. Vásároltatott Angliában 98,000 koronáért. 30-szor futott s 16-szor nyert versenyt. Fedez 400, illetve 1000 koronáért.

Not-Out, jelenleg is fedezőmén. Apja Inginglass, anyja Reprive. Fedez 200, illetve 400 koronáért.

A kishéri ménes lóállománya 700—740 darab között ingadozik. Van pedig telivér mén 14—18 darab, telivér kancza 14—20 darab, félvér kancza 180—185 darab.

A félvér kanczák nemcsak származás, hanem testalkat tekintetében is méltán foglalják el hazánkban az első helyet. A nemesség szembe-ötölőleg olvasható le fejükről, melyet könnyű, jól tűzött nyak köt össze a törzessel, a kimagasló s a hátra messze benyúló marra; rövid és széles ágyék terül el a hát megett, a mely ismét hosszú és széles farba megy át. Különösen jól alakultak az oldalak; a mélység és dongásság ugyanis nagyon jó. Az izomzat jól fejlődött, acélezott és markirozott, a végtagok hibátlanak, szárazak.

A telivér kanczák fedeztetésénél főszóly arra lesz fektetve, hogy azok lehetőleg mindig az év elején csikóznak. A telivér kanczák tehát

mindig február, márczius, áprilisban csikóznak le s habár a februári csikóztatás felette sok gondot okoz, a mennyiben a gyenge csikók igen könnyen hűléses bántalmoknak vannak kitéve, mégis előnyösnek látszik az azért, mert így kétévessel egy pár hóval idősebb korukban kerülnek a versenypályára. Ot-hat havi szoptatás után a szerint, a mint a csikó gyengébb vagy erősebb, lesz elválasztva, előzőleg azonban és pedig lehetőleg fiatal korukban zabra lesznek kapatva, a mely daráltán és felpuhítva atalkat egyelőbb nekik. Elválasztásukat követő kora tavasszal a május vagy júniusban megtartandó árverésre előkészítettnek, t. i. szép idő esetén a szabadban, ellenkezőleg a fedett lovardában egyelőbb longozva lesznek, később pedig, ha t. i. annyira már hozzászoktak, szabadon lesznek gyakorolva. Májusban, júniusban tartatik meg az árverés, midőn az egyévesek, úgy a kanczák, mint a ménék, a többet ígérőnek eladatnak. Az eladási ár nagyon természetesen változó, átlag azonban mindenesetre oly magas, a minőt a continensen csak kevés ménes képes felmutatni. 1870-től kezdve az átlagos árak folytonos emelkedést mutatnak s míg 1870-ben csak 613³/₄ forintot tett ki a darabonkénti átlagos ár, addig 1885-ben — a mikor eddig a legmagasabb ár éretett el — 9150 K. volt az átlag. 1867-től 1902-ig eladott 542 drb telivér csikó, 4430 K. átlagáron.

A félvér kanczák arra alkalmas időben mindég a szabadban legelesznek. Habár a 182 darabból álló ménesben nagy az egyöntetűség, mégis meg lehet köztöttük egyes családokat különböztetni, melyek habár csekély mérvben, de mindég eltérnek egymástól. Így meg lehet különböztetni az Oakball, Revolver és Poimoodie család, melyek mindannyian Melbourne utódjai, a melytől át is örökölték a leelőg tehénfület; annak daczára azonban különösen a Revolverek, mint kitartó erős lovak igen keresettek. Külön jelleget képeznek azután az Ostreger, Cambuscan kanczák stb. Ezen félvér kanczákban a fedeztetése már szeptemberben veszi kezdetét s a csikók szintén 5—6 hónapok korukban választatnak el; előbb — miként a telivér csikók — zabra lesznek szoktatva, később pedig a gyengébbek tehénjezen is lesznek tartva.

A körülbelül egyéves korukban nemük szerint elkülönített csikók közül ismételt selejtezés után, a ménék 3¹/₂ a, a kanczák pedig 4-éves korukig maradnak a ménesben, a mikor istállóba állítatván, olynemű dressurának vetetnek alá, mint a minőben a mezőhegyesi lovak részeseülnek, a mint azt annak idején megírtuk. A ménék azután a ménetelek között osztatnak szét s négyéves korukban már a fedeztetési állomásokra kerülnek, ellenben a kanczák a training befejeztével behágtatnak s az anyaménésbe kerülnek.

A szátleletti fiatal kanczák a többi ménes lóanyagával együtt Budapestn nyilvános árverésen lesznek eladva. A tízévi átlagár darabonként 1690 K.

A ménesbélveg telivér lovak bal-, félvér lovak jobb nyereg alatti tájára-, e mellé pedig az apamén bélyege süttetik. A csikószám telivérknél a jobb, félvérknél a bal nyereg alatti tájra süttetik.

A takarmányozás mikéntjére kellő felvilágosítást az alábbi táblázatos kimutatás nyújt.

Takarmányoztatik			Napi adag			
			zab	széna	szalma	
A lovak neme és kora		Takarmányozási idő	kilogramm			
Szapócsikok	0 hetős korukig	-----	0:50	—	—	
	6 hetős koruktól az elválasztásig	-----	1:00	—	—	
Választott csikók egy éves korukig		-----	3:00	4:00	2:00	
Csüdörök	egyévesek	legeltetés	alatt	2:00	2:00	2:00
			után	3:00	4:00	2:00
			alatt	1:50	2:00	2:00
	kétévesek	legeltetés	alatt	3:00	5:00	3:00
			után	1:50	2:00	2:00
			alatt	4:50	5:00	—
háromévesek	legeltetés	alatt	5:00	6:00	—	
		után	4:50	5:00	—	
		alatt	5:00	5:00	—	
felállított fiatal csüdörök az első 2 hónapban	felmérés	alatt	4:50	5:00	2:00	
		után	4:50	4:00	3:00	
		alatt	3:00	4:00	3:00	
törzscsüdörök	felmérés	alatt	2:00	2:00	2:00	
		után	3:00	4:00	2:00	
		alatt	1:50	2:00	2:00	
próbacsüdörök	legeltetés	alatt	2:50	3:00	3:00	
		után	1:00	2:00	3:00	
		alatt	2:00	2:00	3:00	
Kanczák	egyévesek	legeltetés	alatt	2:00	5:00	3:00
			után	3:00	4:00	2:00
			alatt	1:50	2:00	2:00
kétévesek	legeltetés	alatt	2:50	3:00	3:00	
		után	1:00	2:00	3:00	
		alatt	1:00	2:00	3:00	
három-négyévesek	legeltetés	alatt	2:00	5:00	3:00	
		után	4:00	6:00	—	
		alatt	3:50	5:00	2:00	
felállított fiatal kanczák az első 3 hónapban	felmérés	alatt	3:00	8:00	—	
		után	3:50	8:00	—	
		alatt	3:00	8:00	—	
Telvér	anyakanczák s azok köze beosztott fiatal kanczák	legeltetés	alatt	3:50	8:00	
			után	5:00	8:00	
			alatt	0:50	3:00	
	ha szírazon állanak	legeltetés	alatt	2:00	7:00	
			után	2:00	5:00	
			alatt	3:00	7:00	
ha vemhesek	legeltetés	alatt	3:00	9:00		
		után	3:50	7:00		
		alatt	3:50	7:00		
ha szoptatnak	legeltetés	alatt	3:00	3:00		
		után	3:00	3:00		
		alatt	3:00	3:00		
Hátas lovaknak	szolgálatban	legeltetés	alatt	3:50	5:00	
			után	5:00	6:00	
			alatt	5:00	6:00	
Kocsilovaknak	szolgálatban	legeltetés	alatt	5:00	6:00	
			után	5:00	6:00	
			alatt	5:00	6:00	
Eledőre felállított lovaknak	szolgálatban	legeltetés	alatt	5:00	6:00	
			után	5:00	6:00	
			alatt	5:00	6:00	

Végül felelőnk, hogy a kisbéri telvér ménék használati jogát következőleg van szabályozva: a bejelentett kanczák közül első sorban elfogadtatnak minden magyar honpolgár tulajdonát képező kanczák, valamint Magyarországon földbirtokkal bíró és ezen birtokon lótenyésztést űző birtokok kanczái.

Másodsorban, magasabb fedezetési díj mellett és meddőség esetére a szokásos féldíjmegtérítés kedvezménye nélkül fogadható el minden más kancza, melynek tulajdonosa az előbbi pontban jelzett minősítéssel nem bír.

Minden belföldön tenyésztett apától vagy anyától származott és magyar honpolgár-tulajdonát képező telvér kancza, mely akár önmaga,

akár pedig ivadéka állambíróban nyertes volt, élethosszigan az importált angol telvér ménék által felelőn, bármelyik belföldön tenyésztett angol telvér törzsmén által pedig a megállapított díj egyharmadát fog fedeztetni.

A versenypályán elért minden sikertől eltekintve, féldíj mellett fedezetnek továbbá a belföldön nevelt angol telvér törzsménnek által mindazon belföldön tenyésztett telvér kanczák, melyek magyar honpolgár tulajdonában vannak.

Érvényben van továbbá azon kedvezmény, mely szerint minden magyar honpolgár, vagy Magyarországon földbirtokkal bíró és ezen lótenyésztést folytató tulajdonosnak a kisbéri és mezőhegyesi telvér törzsménnek által fedezett, de meddőn maradt angol telvér kanczája után befizetett hágtási díj felérése a ménés pénztárából vissza fog téríteni.

A kisbéri gazdasági hidegvérű ménés. Kisbéren még 1859-ben vettett meg alapja egy gazdasági czélokra alkalmas nehéz ígslő tenyésztését célzó ménesnek Franciaországból vásárolt több darab Perscheron kanczával, a melyek fedezetésére egyelőbb ugyancsak egy *Atlas* nevű Perscheron mén használtatott. Az eredmény azonban nem volt kielégítő, mert a kanczák rendkívül rosszul fogamzottak; kísérletet tettek ezért egy Prid of England nevű norfolki ménnél, az eredmény azonban nem javult, miért is 1870-ben Stájerországból szerzetett be 30 drb *Norvi* kancza, 1872-ben pedig további 8 darab. Ezek a kanczák 1880-ig egy *Norfolk-Perscheron* ménnél, majd pedig azután egy eredeti *Norfolk* és egy telvér Perscheron ménnél lettek fedezve. 1881-ben és 1883-ban néhány *ardeni* mén és kancza lett behozva, a mely ménék közül különösen Philip és Botton mén jól termékenyítettek s nagyon kedvező eredménnyel megkötöttek, miért elhatároztatott, hogy az ardeni vérenek nagyobb tér engedetik, mert ez a ló látszott az adott viszonyok mellett valamennyi között a legalkalmasabbnak. 1897-ben Belgiumból 12 drb kancza csikó, 1896-ban ismét 16 drb kancza csikó és egy darab mén importáltatott s egyszersmind kísérletet tettek azon kanczák, a melyek az ardeni jellegét nem viselték magukon, ugyannyira, hogy e ménés ma már jellegzett *ardeni ménesnek* tekinthető.

E ménesnek rendelkezése nemcsak a gazdaság részére igás anyagot nevelni, de különösen is feladata használható méneket produkálni, a melyek a székesfehérvári méntelephez osztatván be, a dunántúli hidegvérű kanczák fedezésére használtatnak.

A ménesben jelenleg két ardeni csüdör fedez, ú. m. Brebis s a legutóbb importált mén, a mely Professor Seyder nevet nyert. A tenyész kanczák száma 60 és 70 között ingadozik, s az összes létszám 120—130 drb különböző lóból áll.

Fogarás.

Az Olt völgyében fekvő fogarasi állami ménés 1875-ben létesített. Ugyan 1868 után, midőn a Magyarországon fekvő, addig katonai ménesek, a magyar állam tulajdonába jutottak s midőn a fajták és törzsek részben új elhelyezést nyertek s midőn súly lett fektetve arra is, hogy a nekik leginkább megfelelő talaj és éghajli viszonyok közepette

helyeztessenek el, az tapasztaltatott, hogy a Karst hegységéből származó lippizai lovak nem valók Mezőhegyesre, mert e vidéknek talaja és klímája részükre nem megfelelő s ezért egyrészt, másrészt pedig azért, hogy Erdély lótenyésztése ezáltal is serkentessék, elhatározotatt Erdélyben egy állami ménesnek létesítése, a hova azután a Mezőhegyesen levő lippizai lovak áthelyeztessenek. Erre a célra legalkalmasabbnak mutatkozott Fogaras vidéke, a hol is Alsó-Szombatfalva, Alsó-Utsa, Felső-Vencze és Alsó-Komanán létesítetett 1875-ben az a ménes, a mely fogarasi állami ménes név alatt lett ösmeretessé.

A lippizai törzs tehát Mezőhegyesről Fogarasra helyezettett át és pedig átvitetett ez alkalommal 71 kanca, 5 pepiner csődör, összesen pedig 136 ló.

A 71 anyakanca között volt egynehány darab arabs, norfolki stb. is, melyek csakhamar kiküszöböltek s helyettük a lippizai udvari ménesből ismételtén is vásároltatott több tellvér lippizai kanca és mén. Kisérlet tétetett azután 1879—1881-ben tisztavéri székelý kanczák tenyésztésével is, ezek azonban nem bizonyultak alkalmasoknak arra, hogy az állami ménesben az országos tenyésztés céljaira hasznavehetőleg tenyészessenek. Majd azután 1894-ben Erdély gazdalkozónságének óhajára egy angol félvér ménesnek vettetett meg alapja, azáltal, hogy Kisbérrel és Mezőhegyesről összesen 29 drb félvér kanca helyzetetett át Fogarasra. Nosokára azonban az egész ménes felosztása czéloztatott, miért is a lippizai kancafélszám csökkentésével egyidejűleg a félvér kanczák Mezőhegyesre helyezettek vissza.

A ménes felosztásának terve azonban csakhamar megszűnővén, 1896—97-ben újra létesítetett — részint vásárlás, részint más ménesekből való áthelyezés által — angol félvér ménes, a mely azonban 1898-ban a Kolozson újonnan létesített ménesbe helyzetetett át s így jelenleg a ménes kizárólag lippizai lovak tenyésztésével foglalkozik.

Czélja e ménesnek, hogy az ország hegyes vidéki lótenyésztése javítására alkalmas méneket szolgáltatson a méntelepeknek, melyek bírják a hegyi ló tulajdonságait, a melyek tehát edzetek, szívósak, kitartók, termetre azonban nagyobbak legyenek a nép kezén lévő hegyilónál.

Szombatfalván, a hol a ménes-parancsnokság van, állanak a pepiner csődörök, az anyakancaz s egyéves korukig a csikók, továbbá a betanítás czéljából felállított hároméves ménék, illetve négyéves kanczák, előbbieniek májustól októberig, utóbbiak októbertől áprilisig. A Szombatfalvól 125 kmnyire fekvő Alsó-Utsán vannak elhelyezve az egyéves kanca- és méncsikók, míg a két- és háromévesek — természetesen nemük szerint elkülönítve — Felső-Venczén vannak elhelyezve.

A sziklás, meszes és sós talajon a csikók s különösen azok csont-alapra oly kiténően fejlődik, hogy a három-, illetve négyéves korukat elért csikók a szemlélet valóban bámulatra ejtik.

E ménesintézet — bár rövid — történetében kiváló szerepet Favory I. játszott, mely a ménesben 1882-ig fedezett. Mint eredeti lippizai mén fedez ez idő szerint is Neapolitano VI, Plutó Fantaska I. és II., Conversano Slatina, Favory XII., Maestoso Erga és Maestoso Erga III., melyek mindenike 40 K-ért fedez idegen kanczákat. Ezen kiténő apállatok s

az eredeti lippizai kanczák befolyása következtében e ménes anyaga oly tökéletes, hogy az ausztriai lippizai ménes anyagával bátran párhuzamba állítható. A fogarasi ménes loval kiválóan jó úgétők. Szervezetük s külömük nagymérvben alkalmazkodott a hegyi és sziklás utakhoz s e tekintetben különösen is kiemelendők a kiténő s felette szilárd végtagok, azoknak aczélos és edzett izmai, inai, kicsiny, de felette szilárd patái. (L. XIII., XIV. sz. mellékleteket.)

A ménesbélyegen kívül, mely F betűből s e felett koronából áll, a törzsbélyeggel s a csikószámmal láttatnak el az elválasztottak.

A három és féléves ménék a méntelepek között osztanak széjjel, az alkalmasnak mutatkozó kanczák behátatván, az anyaménésbe kerülnek, a nem alkalmasak avagy fölöslegesek pedig az ősi árverésen eladatnak.

A ménes állománya 380—400 darab között ingadozik; van pedig, mén 7—8 darab, anyakanca pedig 110—120 darab.

A takarmányozást illetőleg az alábbi táblázat nyújt felvilágosítást.

Takarmányoztatik		Naponta adatik				
		zab	széna	tskarpó, alom száma		
Nem és kor		Takarmányozási idő	kilogram m			
Simpós csikók	Három-, bezárólag hat hetis korig	0 20	—	—		
	Hat hetis kortól az elválasztásig	1 0	—	—		
	Választott csikók egyéves korig	3 00	5 0	5 0		
Csődörök	egyévesek	legelőtől	alatt	2 0	1 0	5 0
			után	5 0	2 0	5 0
	kétévesek	után	2 0	2 0	5 0	
			után	6 0	2 0	5 0
	háromévesek	után	2 0	2 0	5 0	
			után	6 0	2 0	5 0
	3 és 4 évesek a trening alatt	után	4 0	6 0	5 0	
			után	6 0	5 0	—
	törzsmének	után	4 0	3 0	5 0	
			után	4 5	5 0	—
próba-csődörök	után	4 0	3 0	5 0		
		után	1 5	2 0	1 0	
egyévesek	után	1 5	3 0	3 0		
		után	1 5	2 0	1 0	
kétévesek	után	2 5	5 0	3 0		
		után	1 0	2 0	2 0	
három évesek	után	2 0	5 0	4 0		
		után	2 25	3 0	3 0	
Kanczák	szoptatásnak	után	2 9	5 5	4 0	
			után	—	—	5 0
	anyakancaz csikó nélkül	után	1 5	5 0	4 0	
			után	2 25	5 5	3 0
vombes kanczák munkára alkalmazottak	után	4 0	6 0	3 5		
		után	5 0	6 0	3 0	
		után	3 2	5 5	2 5	
Szolgálati lovak más czérra használatosak	után	4 0	6 0	2 0		
Ígáslovak	után	4 0	5 75	3 00		

Átlag 50 kilogramm minden lónak.

Kolozs.

A kolozi ménés a hasonló nevű megyében a Mezőség szélén van elhelyezve s 1896-ban létesített az erdélyrészi magánménésből szerzett anyaggal, melynek anyag jórészt előbb Fogarason gyűjtött össze, onnantól Kolozsra áthelyezve. Kanczaanyagot azonban több ízben Kisbérrel is kapott.

Története ma még e ménésnek nincs. Az eddigi szerzett tapasztalatok azonban azt bizonyítják, hogy Kolozs talaj és klimatikus viszonyai rendkívül kedveznek a lótenyésztésnek; a csikók kitűnően fejlődnek s a fogamzási és egészségi állapotok is rendkívül kedvezőek.

A többi állami ménesektől eltérőleg e ménés nem katonai, hanem gazdasági alkalmazottak által kezeltetik.

A ménés állománya szaporodóban van. Az anyakanczák száma jelenleg 60 darab, két angol telivér törzsménnel s egy arabs félvér próbacsodőrrel, amely kistenyésztők kanczáit díjlanul fedezi.

A gödöllői koronauradalmi ménés.

A koronauradalom 1874-ben kezdett lótenyésztéssel foglalkozni egyelőre minden cél és terv nélkül, a kanczák igában használtattak, s az éppen kéznél levő ménekkel befedeztettek. 1885-ben muraközi kanczák osztattak be az uradalomba, s ezen időben veszi kezdetét a rendszeres törzskönyvvizetés.

Ezen tenyészírány 1897-ig folyt, a mikor is azzal felhagyva a kis Nonius törzs tenyésztése lett elrendelve. Ezen idő óta évente többkevesebb kis Nonius kancza helyeztetik át Mezőhegyesről Gödöllőre, míg nem újabban kanczaszükségletét maga a gödöllői ménés képes fedezni. A jelenlegi kanczalétszám 70 drb.

A ménés teljesen gazdasági jellegű. Kevés kivétellel az összes kanczák gazdasági igás lovak gyanánt használtattak, a 4 törzsmén pedig a szántói majorban van elhelyezve, ahol a kanczák befedeztetése is történik. A vemhes kanczák mindvégig munkára használtattak; a csikók 5—6 hónapos korukban választanak el, a mikor is a szántói ménésben nyernek elhelyezést, ahol 3—4 éves korukig maradnak. Az alkalmaznak mutatkozó 3 éves ménék a méntelepek között osztatnak szét, a kancza-csikókkal 4 éves korukban a tenyésztés szükséglet pótolatik, az ezen célra nem alkalmasak pedig a hadsereg részére adtnak el.

A ménésben kizárólag Nonius ménék fedeznek.

Ezekben ösmertették volna az állami kezelésben levő méneseket. Ennek kiegészítésül fél kell említenünk, hogy az állam *Bukin-Palánka* egy csikónevelő-telepet is fenntart. A ménszükséglet fedezése céljából ugyanis az állam egyéves ménésiköt vásárol össze, amelyeket az-ideig Mezőhegyesen helyeztet el. A különböző évjáratokban levő ménés-csikók száma azonban együttesen körülbelül 1000 drbot tesz ki, s ily nagyszámú csikó annyival nehezebben volt utóbbi időben Mezőhegyesen elhelyezhető, mert ezen ménés létszámának fokozatos emelése czéloztatott. De másrészt ezen ménésiköt Mezőhegyesre való bevitelle alkalmasítva a legnagyobb elővigyázat mellett is, ragályos betegségek behurcolására szolgálhattak volna okot. Ezen okokból kifolyólag létesített

az Alduna mentén a bukin-palánkai csikónevelő-telep 1902-ben, ahol a csikók 3 éves korukig maradnak a mikor is az arra alkalmasak a ménetelek között osztatnak szét. Mezőhegyesre tehát a folyó évtől kezdve ilyen csikók többé be nem osztatnak.

Méntelepek.

Az állam hazai lótenyésztésünk emelésére, tudvalegőleg méntelepeket tart fenn, számára névbe Magyarország területén négyet, ú. m. a székesfehérvári, nagykörösit, debreczenit és sepsi-szent-györgyit. Ezen négy méntelepen jelenleg (1904-ben) összesen 3218 mén van elhelyezve, a melyek között legnagyobb számban az angol félvérek (1501), azután Noniusok (554), az arabok (312), angol telivérek (292), Gidránok (216), lippizaiak (162), noriaiak (125) s legkisebb számban az arabs telivérek (56) vannak. A méntelepek szervezete tisztán katonai; lótenyésztési szempontból azonban kizárólag a földművelési miniszterium fenntartásába állanak. A ménék telen át állomási helyeiken vannak, kora tavaszszal azonban az ország legkülönbözőbb pontjain levő fedeztetési állomásokra küldetnek szét, hol az egész fedeztetési időny alatt maradnak. Ilyen fedeztetési állomás 1904-ben összesen 948 volt az országban.

1. A székesfehérvári méntelep öt osztályra osztatik, ú. m.: 1. a székesfehérvári; 2. bábolnai; 3. nyitrai; 4. nagy-atádúra és 5. palinára.

A székesfehérvári osztálynak 1904-ben 72 fedeztetési állomása volt 199 ménnél, a melyeken kívül 22 drb mén volt magánosoknál bérben.

A bábolnai méntelep-osztálynak 47 fedeztetési állomásán 121 mén fedezett, magánosoknál pedig 5 darab volt bérben.

A nagy-atádi méntelep-osztály 70 fedeztetési állomásán 192 mén fedezett; 29 darab mén pedig bérbe volt adva.

A nyitrai méntelep-osztály 30 fedeztetési állomásán 187 mén fedezett; 3 drb pedig bérbe volt adva.

A palinai teleposztály 50 fedeztetési állomásán 169 mén fedezett, 4 drb pedig bérbe volt adva.

Van tehát a székesfehérvári méntelep területén összesen 300 fedeztetési állomás, a melyeken 934 mén fedezett.

2. A nagy-körösői méntelep öt teleposztályra oszlik, ú. m. a nagy-körösői, versecsi, békés-sabai, bajai és dorozsmaira.

A nagy-körösői méntelep-osztály 1904-ben 53 fedeztetési állomásán 156 mén fedezett; bérbe pedig 8 drb volt adva.

A versecsi teleposztály 81 fedeztetési állomásán 257 mén fedezett, bérbe pedig 8 drb volt adva.

A békés-sabai méntelep-osztály 60 fedeztetési állomásán 202 mén fedezett, 12 pedig bérbe volt adva.

A bajai méntelep-osztály 62 fedeztetési állomásán 167 mén fedezett, 12 pedig bérbe volt adva.

A dorozsmai méntelep-osztály 10 fedeztetési állomásán 52 mén fedezett, 12 pedig bérbe volt adva.

A nagy-körösői méntelep-osztálynak tehát 1904-ben 266 fedeztetési

állomáson 834 ménje fedezett, 48 darab pedig bérbe volt adva. Összes ménállománya tehát 882.

3. A debreczeni méntelepnek hat teleposztálya van, ú. m. az eperjesi, a debreczeni, a turja-remetei, a rimaszombati, a szatmár-németi és jászberényi.

A debreczeni méntelep-osztály 52 fedezetési állomásán 212 mén fedezett, 18 darab pedig bérbe volt adva.

Az eperjesi méntelep-osztály 34 fedezetési állomásán 129 mén fedezett, bérbe pedig 2 drb volt adva.

A turja-remetei méntelep-osztály 46 fedezetési állomásán 146 mén fedezett, 2 darab pedig bérbe volt adva.

A rimaszombati osztály 33 fedezetési állomásán 107 mén fedezett, 1 darab pedig bérbe volt adva.

A szatmár-németi méntelep-osztály 63 fedezetési állomásán 190 mén fedezett, 13 pedig bérbe volt adva.

A jászberényi teleposztály 40 fedezetési állomásán 176 mén fedezett, 16 pedig bérbe volt adva.

A debreczeni méntelep területén 1904-ben 266 fedezetési állomáson összesen 1013 mén működött, melyekből 53 mén bérbe volt adva.

4. A sepsi-szt-györgyi méntelep három osztálylival bír, ú. m. a homoródi, deési és sepsi-szt-györgyi osztályokkal.

A homoródi méntelep-osztály 58 fedezetési állomásán 198 mén fedezett, 3 darab pedig bérbe volt adva.

A sepsi-szt-györgyi méntelep-osztály 35 fedezetési állomásán 116 mén fedezett, 2 darab pedig bérbe volt adva.

A deési méntelep-osztály 21 fedezetési állomásán 67 mén fedezett, darab pedig bérbe volt adva.

A sepsi-szent-györgyi méntelep-osztálynak tehát 114 fedezetési állomásán 1904-ben 390 ménje fedezett, ezek közül azonban 8 darab bérbe volt adva.

Az állami ménesek és méntelepek kívül az állam másképpen is hathatósan mozdítja elő az ország lótenyésztését. Az ide vonatkozó intézkedések közül első helyen a csikó- és kancaárvajások említendők, a melyek ma a gazdasági egyesületek közvetítésével eszközöltetnek s az ország lótenyésztésére igen kedvező befolyást gyakorolnak.

Kiemelendő továbbá a lótenyésztési bizottsági intézmény, aminő az ország minden megyéjében szerveztetett s a melyeknek feladatai közé tartozik az egyes megyék lótenyésztését tettel és buzdítással a rendelkezésre álló eszközökkel serkenteni s tapasztalataikról a földművelési miniszteriumnak időközönként jelentést s esetleg javaslatokat tenni. A méneslepek anyagának pótlására évente nagyobb számú mén-csikó vásároltatik, amely körülmény szintén csak a lótenyésztés emelésének érdekében történik.

A hadseregnek lóval való ellátása czéljából az állam egyfelől pótlótelepeket tart fenn, másfelől lovató bizottságokat működőt, melyeknek feladata lehetőleg direkte a tenyésztőktől fedezni a lószükségleteket.

A pótló telepek, a minő a bilaki Beszterce-Naszódban és a nagygyárd-sátri Fehérmegyében, természetesen katonai felügyelet alatt állanak s feladatuk 2½—3 éves még nem használt csikókat vásárolni direkte a tenyésztőktől — ezeket 4 éves korukig felnevelni s azután mint alkal-

mas anyagot a hadseregnek átadni. Ezen telepekre rendszerint nemesebb csikókat vásárolnak, olyanokat, a melyekből tisztí lovak válhatnak.

A lovató bizottságok előre kitűzött s meghirdetett helyeken jelennek meg, a hol a tenyésztők által elővezetett s alkalmasoknak talált remondákat megveszik. Ezen bizottságok gócpontokat képező nagyobb községekben jelennek meg, de nagy tenyésztőket, a kiknél legalább 10—15 csikó van felállítva eladásra, fel is keresnek.

E bizottságok előírt szabályzat szerint vásárolják a lovakat, melynek főbb pontjai a következők.

A katonaság részére csak oly lovakat vásárolnak, a melyek hadi szolgálatra teljesen alkalmasak s gondos bánásmód és használat mellett előreláthatólag 10 évig szolgálóképesek lesznek. A háttas ló 158—166 cm., a hámos ló 161—172 cm., a málhás ló 148—153 cm. kell hogy legyen. Rendszerint csak az 5 évet betöltött lovat sorozzák be s 8 évnél idősebbet egyáltalán nem vásárolnak. Méneket s vemhes kancákat nem vesznek. Szín tekintetében nem igen válogatóság, de szívesebben nyúlnak a sötétebb színűekhez. A keskenytestű, túlhoszú lovakat nem igen szeretik s ezért megkivánják, hogy a ló övmérete legalább 21 cm.-rel több legyen, mint magassági mérete a marnál.

Szükséges továbbá, hogy a háttas ló élénk vérmérséklettel, erőte szabályos idomokkal bíjjon; nyaka legyen magasan és jól illesztett szőgye széles, háta egyenes, ágyéka rövid, mozgása könnyű, tőrőlől. A hámos ló zömök, széles, erős, ép lábú, jó mozgású., a málhás ló rövid, erős hátú és ágyékú, zömök alkatú, erős lábú, szárd patájú kell, hogy legyen.

Hadseregünknek s a belföldnek lószükséglete igen nagy lévén, ló-kivitelünk — daczára annak, hogy lovaknak a külföld előtt igen kedvelték — nem valami jelentékeny s az évi 10 millió koronát nem igen szokta meghaladni. Vásárlóink legnagyobbrészt a keleti államok, főleg Török- és Görögország, sőt az angol-búr háború idején Afrikába is igen jelentékeny kivitelünk volt, de vásárolnak a nyugatra fekvő államok is.

Lehetetlen, hogy e fejezet végén meg ne emlékezzünk Magyarország jelenkori lótenyésztésének újjá teremőjéről, Loveldi Kozma Ferenczről, ki három évtizeden keresztül működött a földművelésügyi miniszteriumban mint a lótenyésztési ügyek vezetője és irányítója. Már 1870-ben az állami méneseknek a magyar kormány által történt átvétele alkalmával képviselte a magyar kormányt s ezen időből kezdve páratlan szakismeretét egyedül az állami ménesek s Magyarország lótenyésztésének felvirágoztatására szentelte s tehetségével, szorgalmával meglepő eredményeket ért. 1892-ben, éppen a ménes osztályozása közben ragadta el a kéréllhetlen halál. Emléke a hazai lótenyésztés történetében örökde élni fog s hogy ez az utókorra láthatólag is átszálljon, alktóssaihoz méltó emlékszobra ott áll Mezőhegyesen a róla elnevezett ligetben, hirdetve a haza javára tett nemes szolgálatait, elévülhetetlen érdemeit.

A m. kir. földművelésügyi miniszterium lótenyésztési osztályának élén ez idő szerint Losonczy Mihály minisiteri tanácsos áll.

Magán ménesek.

Magyarországnak — báró Podmaniczky Gyula adatai szerint — 423 magán ménese van ez idő szerint, a melyekben összesen 36,788 darab ló van elhelyezve. És pedig van anyakancza angol telivér 986 darab s 910 drb mén; angol félvér 9589 kancza s 210 mén; arabis 687 kancza s 17 mén; noniusz 432 kancza és 24 mén; ügtes 161 kancza és 23 mén; lipiczai 412 kancza és 18 mén; hidegvérű 704 drb kancza és 18 mén; egyéb 58 kancza és 1 mén.

E kimutatásból azon érdekes következtetés lehet levonni, hogy a magán ménesekben az angol vér dominál s különösen a fedező méneknek több mint 75⁰/₀-a angol telivér és félvér. A magán ménesekben tehát a loanyag nemesítése a legerélyesebben folyik. Ezen magán ménesek termelőképességét Podmaniczky következőleg állapítja meg.

Feltételezi a legrosszabb esetet, hogy az anyakanczáknak, melyeknek száma 13,020 drb, csak fele hoz élő csikót a világra s hogy ezen csikókból 3 éves korukig 5—5⁰/₀ elpusztul, tehát 5584 darab 3 éves csikót állítanak ki e ménesek évente. Levonásba hoz ebből a tulajdonosok saját szükségletére 15⁰/₀-ot, az így fennmaradó 4746 darabot azonban kikerekeltti 5000 darabra, mert feltételezi, hogy nem az összes ménesek leírása érkezett be hozzá.

Ezzel szemben a cs. és kir. közös hadsereg lovatóv bizottsági a csikótelepek részére évente körülbelül 1400 darab ménesbeli származású 3 éves csikót vásárolnak, a melyek levonása után még mindig marad piaci értékesítésre 3600 darab.

Hogy ezek után az ország évenkénti cs. kőszaporulatát kiszámíthassuk, tudnunk kell, hogy az állami ménék a fedezett állományokon évente körülbelül 120,000 darab kanczát fedeznek, az igazolvánnyal ellátott ménék — melyek száma 2300 körül ingadozik — körülbelül 92,000 darabot, az állami ménesekben elhelyezett ménék 1384 drbot, a magán ménesek 479 ménje körülbelül 13,000 drb kanczát fedeznek. Összesen tehát fedezés alá kerül országszerte és évente körülbelül 225—230,000 darab kancza. Feltéve, hogy e kanczák fele hoz csikót s a csikók 5⁰/₀-a évente elpusztul, s hogy a csikószaporulat 15⁰/₀-a az állomány fenntartása céljából szükséges, körülbelül 73,000 darab 3 éves csikó áll évente rendelkezésre. Ehhez bátran hozzá lehet venni még 10,000 darabot, melyek az ellenőrzés alatt nem álló ménéktől származnak s így 85—90,000 darab 3 éves csikó lesz az országban mindenkor feltehető. A közös és honvéd hadsereg évi löszükséglete 10,000 darab s így marad rendelkezésre, illetve a piac szükségleteire évente 75—80,000 darab 3 éves csikó.

Könyvünk tere nem engedi, hogy a magán ménesek ismertetésével részletesebben foglalkozzunk. Nincs is azonban erre szükség, mert e méneseket behatóan ismertető kézikönyvvel rendelkezünk, a mely báró Podmaniczky Gyula tollából a földművelésügyi miniszterium kiadásában »Magyarország állami és magán ménes-életnyésztésének kézikönyve« cím alatt jelent meg s 423 magán ménest ír le igen kimerítően és érdekesen.

Éppen ezért az alábbiakban mi csupán a ménestulajdonos, a ménés helyét s a tenyésztés irányát soroljuk fel. A ki az illető ménés részletesebb adatai iránt érdeklődik, az vegye kezébe a fentebb idézett könyvet.

Almády Dénes gróf Kétegyháza, ang. telivér és félvér.
 Almády Imre gróf Pusztá-Sat-Tamás, angol-arabs.
 Ambrózy Gyula báró Temes-Remete, ang. félvér.
 Andrassy Aladár gróf örök. Homonna, ang. félvér és lippizai.
 Andrassy Géza gróf Parnó, ang. telivér.
 Andrassy Tivadár gróf Töke-Terebes, ang. félvér. és Heszdúti Póló-pónik.
 Apponyi Albert gróf Gerendás, erdélyi és székely.
 Apponyi Géza gróf Pálfa, ang. félvér.
 Baghy Imre Pusztá-Lengyel, ang. félvér. és gidrán.
 Baich Iván báró Bocvár, ang. félvér.
 Baich Péter báró Varadia, ang. félvér.
 Bakó Ferencz Alsó-Csuk, ang. félvér.
 Bánffy Albert báró Választó, ang. félvér.
 Bánffy Ernő báró Kolozs-Borsa, ang. félvér.
 Bánffy György gróf Bonczháza, ang. félvér.
 Bánffy János báró Maros-Geisse, ang. félvér.
 Bárcaay Gyula Tisza-Roff, ang. félvér.
 Batthyány Elemér gróf Dáka, angol telivér.
 Bay György Bereg-Surány, ang. félvér.
 Béli Ákos gróf Mező-Méhes, ang. félvér.
 Béli Kálmán gróf Báld, ang. félvér.
 Béli Tivadár Bodola, ang. félvér.
 Beniczky Ádám Zsámbok, ang. telivér.
 Beniczky Géza Homok, ang. félvér.
 Berchtold Lipótné grófné Árpádhalma, ang. félvér és arabs.
 Beretvási Endréné öz. Tóalmás, ang. telivér.
 Berg Miksa báró Földsziget, ang. félvér.
 Berger József dr. és Berger Mór Farkrét, ang. félvér.
 Berger Mór Nagytanya, ang. félvér.
 Betegh Miklós és Sándor Mező-Szengyel, ang. félvér.
 Bethlen Árpád gróf Bonyha, ang. félvér.
 Bethlen Bálint gróf Betlen, ang. félvér.
 Bethlen István gróf Mező-Sámsmond, ang. fél- és telivér.
 Bészerey Andor Ménő, ang. félvér.
 Biedermann Ottó lovag Ódonvölgy, ang. félvér.
 Biedermann Rezső báró Szentmárton, nonius.
 Bischitz János Pusztá-Maisa, arabs-angol.
 Bissingen Ernő gróf Jám, ang. félvér.
 Blankenstein Károly gróf Körös-Tarcsa, angol-arabs.
 Blaskovich Ernő Szt-Márton, ang. telivér.
 Bleuer Béla Nagy-Völgytanya, ang. félvér.
 Bolza József gróf Tisza-Kürt, lippizai.
 Boncompagni Ludovici Adriana hercegné Kisszálás, ang. félvér.
 Borhy György Vámos-Györk, ang. félvér.
 Bornemissza Elemér báró Szlágy-Cseh, ang. félvér.
 Bossányi Rudolf örök. Bél, hidegvérű.
 Chernel Gyula Ötvös, ang. félvér.
 Chotek Rezső gróf Futak, ang. tel. és félvér.
 Chvalibogovszky Sándor lovag Császtócz, ang. félvér.
 Csánádi püspökség Sándornagor, ang. félvér.

Csávossy Gyula Bogda, ang. félv.
 Csekonicz Endre gróf Zombolya, ang. telli és félv.
 Csillag Béla ifj. Szegedyháza, ang. telli, anglo-normán és arabs.
 Csillag Béla és Géza Söreg, muraközi.
 Csurgói főbenedékség Csurgó, ang. félv. és muraközi.
 Csütörky Antal gróf Bőrgönd, ang. félv.
 Dániel Lajos Vargyas, arabs.
 Debreczen szab. kir. város Debreczen, ang. félv. és nonius.
 Degenfeld Imre gróf Téglás, ang. tellivér.
 Degenfeld József gróf Csomaköz, ang. félv.
 Degenfeld Lajos gróf Szirák, lippizai.
 Degenfeld Sándor gróf Erdőszáda, ang. félv.
 Dervarich János Sat-Kozmadombja, ang. félv.
 Des Echerolles Kraspér Sándor és Gilbert Rét-Sat-Miklós, arabs.
 Dessewffy Alajos gróf Királytelek, amerikai ügető.
 Dessewffy Aurél gróf Búd-Sat-Mihály, ang. telli és félvér.
 Dessewffy Miklós gróf Vencsellő, amerikai ügető.
 Dessewffy Sándor Sándormajor, ang. félv.
 Deutsch Adolf Nagyberki, vegyes származású.
 Deutsch Gábor Pusztá-Torna, ang. félv.
 Deutsch Gyula Pusztá-Ernyő, ang. félv.
 Deutsch Zsigmond Noszán, ang. félv.
 Dobozy Pál Hidas-Németi, vegyes származású.
 Döry Jenő örök. Tuske, angol telli és félv.
 Döry József Sütvény, ang. félv.
 Döry Vilmosné öz. Felső-Leperd, ang. telli és félvér.
 Draskovich Iván gróf Baranya-Selye, ang. telli, félv. és hidegvérű.
 Dreher Antal Erdőhát, ang. tellivér és félvér.
 Dugyeryszky István Bados, ang. félv.
 Dugyeryszky László Istvánvölgy, ang. félv., Pusztá-Kamendint erdőfi.
 Egyedi Arthur Egyed, ang. tellivér.
 Elek István Tisza-Szőlős, ang. félv.
 Engel Lajos Dormánd, vegyes.
 Erdődy Imre gróf Domaniza, ang. félv. és lippizai.
 Erdődy Károlyné öz. grófné Ömöd, ang. félv. és lippizai.
 Erdődy Sándor gróf Ság, ang. tellivér.
 Esterházy Béla gróf Bakony-Szombathely, ang. tellivér.
 Esterházy Ferencz gróf Devecser, ang. félv., Remeteség ang. tellivér.
 Esterházy Imre gróf Réde, ang. tellivér.
 Esterházy Mórincz gróf örök. Igal, ang. tellivér.
 Farkas Ábrahám Tamásfalva, ang. félv.
 Fáy Béla Monostor, ang. tellivér.
 Fáy-Halász Gida Pusztá-Tetétlen, ang. tellivér.
 Fáy József Ecsédpusztá, ang. telli és félv.
 Fényer Ferencz Mercsfalva, ang. félv.
 Ferenczy testvérek Korpád, ang. félv.
 Fernbach Antal és Lajos Pusztá-Antalfáza, ang. félv.
 Fernbach Bálintné öz. Felső-Rogánica, ang. félv.
 Fernbach Károly Bába-Pusztá, ang. félv.
 Fernbach Péter Fernbachszállás, ang. félv.

Festetics Jenő gróf Csáktornyai, ang. félv.
 Festetics Kálmán gróf Gyalán, ang. félv.
 Festetics Pál gróf Dégh, ang. telli-és félv.
 Festetics Taszilo gróf Fenék, ang. tellivér.
 Forgách István gróf Nagy-Szaláncz, ang. tellivér.
 Forgách László gróf Mándok, ang. félv.
 Forster Elek Pusztá-Dombegyháza, ang. félv.
 Freund Ferencz Pusztá-Berény, amerikai és orosz ügető.
 Fried Emil Óhát, ang. félv.
 Frigyes főherceg ő. cs. és kir. Fensége Féltorony, ang. félv. és orosz ügető.
 Fürst Ödön Nagyhát, ang. félv.
 Gaál Albert Mező-Örményes, ang. félv.
 Gárdonyi Antal dr. Dinnyés, nonius és furioso.
 Geisz Gáspár Gáspártelek ang. telli-és félv.
 néhai Geisz Gyula örök. Csádkó, ang. telli-és félv.
 Gergely Imre id. Alsó-Adacs, ang. félv.
 Gerliczy Ferencz báró Deszk, ang. félv.
 Glancz Sándor Pusztá-Ujmajor, vegyes.
 Gócs Sándor Nagy-Ilőd, ang. félv.
 Gorove László dr. Gattaja, vegyes.
 Gosztonyi Tibor Váca-Hartyán, ang. félv.
 Graeff Jenő Poroszló, ang. fél-és tellivér.
 Gröber József Fűvénység, ang. félv., arabs és nonius.
 Gróf Adolf Ottóhalma, ang. félvér.
 Gross Antal Úszög, ang. félv.
 Gross Zsigmond Pusztá-Gatály, ang. félv. és arabs félv.
 Grünfeld Jakab Iszaka-Sat-Győr, ang. félv. és muraközi.
 Gyérei Richárd Ozora, ang. telli-és félv.
 Gyertyánffy László dr. Gyér, ang. félv.
 Györgyei Antal és Ödön Oszkarmajor, angol-arabs.
 Györgyei Illés Tápió-Györgye, angol telli-és félvér.
 Haas Ignác Paszabacsás, arabs és lippizai.
 Hadik-Barkóczy Endre gróf Tavarnai, ang. félv. és lippizai.
 Hajós Emil Téth, ang. félv.
 Hajós Izso Nagybánom, ang. félv.
 Hajós József Szentiván, ang. félv.
 Hámos Árpád Tornalja, ang. félv.
 Harkányi János báró Pusztá-Sashalom, ang. tellivér.
 Harmoncoat Félix gróf Ecska, ang. félv.
 Harsányi Menyhértné öz. Som, ang. félv.
 Bauer Béla Pusztá-Bojár, ang. félv.
 Haupt-Stummer Lipót báró Tökés-Ujfalu, ang. félv.
 Henckel Arthur gróf Oroszvár, ang. tellivér.
 Holtscher Béla Tisza-Sat-Imre, ang. félv.
 Horváth István id. Kenderes, ang. félv.
 Horváth Toldy Rudolf gróf Széplak, ang. félv.
 Hoyos-Wenckheim Fülöp gróf Pusztá-Fás, ang. félv.
 Hunkár Dénes Szolgyóvár, ang. félv.
 Hunyady Imre gróf örök. Kéthely, angol telli-és félv.
 Hunyady László grófné öz. Alsó-Peöl, arabs félvér.

és persze, ha úgy adódik — kárára. Ebbe a kategóriába azok tartoznak, a kik angol tellivérlo tenyésztésével és gyepre idomításával foglalkoznak, szóval sportot űznek, és pedig nyeresükdési irányzattal s az országos lótenyésztésre való kevés tekintettel vagy minden tekintet nélkül.

Szerencsére ezek között is akadnak olyanok, a kik az országos lótenyésztést is szívükön hordják, hanem aztán nemkülönben majd mind az államtól várnak mindent, nem úgy, mint más államokban, a hol vagyonosabb magánosok is latba vetik erejüket az országos lótenyésztés emelésében; a hol a kisebb birtokos is első sorban önmagán próbál segítni; a hol községek minden erővel azon vannak, hogy a bár üdvös de szegyenletes állami dajkaságból meneküljenek.

Ez a védőszárny alá kuporodás érthető volt eddig, de mindég érthetlenebbé és szegyenletesebbé válik azért, mert arra mutat, hogy lótenyésztőink — tisztelet a kivételeknek — az állam dédelgető szárnyai alatt a lótenyésztés terén intelligensebbekké nem igen lettek; a jobb ma is mintegy rájuk erőszakolattik, de semmi jel sem mutatja, hogy magukra hagyva is haladni s nem maradni fognának.

S éppen a tenyésztés általános és részletes szabályai azok, a melyek rendkívül nehezen vernek nálunk gyökeret.

Nem ajánlhatjuk hát eléggé figyelembe amaz ismeretek minél tökéletesebb elsajátítást, s ama szabályok lehető követését, melyeket a következőkben röviden, de amennyire lehet kimerítően tárgyalunk.

IV. RÉSZ.

Általános és különleges tenyésztés.

Bevezetés.

Könyvünk előrebocsátott három részében tárgyaltuk azon alapismereteket, melyek a lótenyésztőre nézve elkerülhetetlenül szükségesek, melyek tudása nélkül okszerű alapon a czél felé meg nem indulhat; megismertettük nevezetesen lehető közélről a lovat és annak sokféle változatát; nincs más már most hátra, minthogy a lótenyésztés mikéntjéről is megemlékezzünk, előrebocsátván megint némely általános dolgokat, majd pedig befejezvéen azt a ló hasznosításáról szóló mondanandókkal.

Mielőtt azonban ezt tennők, jelen bevezetés keretében volna még néhány szavunk.

Leplezetlenül oda nyilatkoztunk már könyvünk első bevezetésében, hogy hazánkban a lótenyésztési ismeretek nagyobb terjedelmet maig se öltöttek, hogy szakismereteink e téren vajmi kis téren mozognak s hogy e miatt az állami beavatkozás is nagy áldozatok, tetemes erőfeszítések árán se képes oly mértékben hatni, a mint képes volna ellenkező esetben.

Hanem ez csak az egyik baj; a másik baj az, hogy az ország lótenyésztői mindent az államtól várnak s nagyon kevesen szívlelték még meg nálunk azt, hogy: »Segíts magadon s az Isten is megsegít».

Nálunk nevezetesen a lótenyésztők 3 kategóriába tartoznak.

Az első kategóriába az állam tartozik, mely maga az állam, az ország közös hasznára tenyészt lovakat; a 2-ik kategória, t. i. a birtokos, a bérlő, a mezőgazda, közvetlenül a maga, közvetve az ország hasznára tenyészt; a 3-ik kategória azonban csak véletlenül, akaratlanul tenyészt lovat az ország közös hasznára, hanem igenis tenyészt a maga hasznára,

A) A lótenyésztésről általában.

ki a lónak közgazdasági és hadászati tekintetben vett fontosságát kellőképpen méltányolni tudja, az a lótenyésztés mesterségét, hogy ne mondjuk művészetét, nemcsak felettén hasznos foglalkozásnak, hanem még eléggé nem is becsülhető vállalkozásnak kell, hogy tartsa.

Am' az a nagyra becsülő és hasznos mesterség vagy művészet, természetesen nem a lónak tartásából s derűre-borúra való szaporításából, hanem ok- és czélszerűen való előállításából s felneveléséből áll.

Nagyon igazán mondja a német szakember, hogy: »Ha eredményt felmutató tenyésztők akarunk lenni, mindenekelőtt tudnunk kell, hogy *mink van és mit akarunk* s hogy abból, a mink van, hogyan juthatunk arra, a mit akarunk«.

Ismernünk kell tehát először is az éppen rendelkezésünkre álló, vagy beszerzendő tenyészanyagot; czélt kell magunk elé tűznünk s utakat, módokat kell választanunk, melyen ezen kitűzött tenyészczélt leg hamarabb, legolcsóbban s legbiztosabban elérhetni véljük, vagy tudjuk. Számolnunk kell nemcsak szellemi, hanem anyagi erőinkkel is s nem szabad figyelmen kívül hagynunk ama viszonyokat, körülményeket se, melyek között élünk s melyek emiatt döntő befolyást gyakorolnak egy a tenyészczél kitűzésében, mint az afelé vezető utak és módok megválasztásában. A következtlen, kapkodó, lépten-nyomon csüggedni kész tenyésztő még teljes szellemi és anyagi erőikkel se képes igazán szép, igazán hasznóhajtó eredményt felmutatni; azért csak az utánalátó, szorgalmas, elméleti és gyakorlati ismeretekkel megfelelően fegyverkezett egyén fog a lótenyésztés terén igazán boldogulni, vagyis önmagának és a köznek hasznót hajtani.

Hasznót, azt mondjuk, mert mi oly embert, a ki pusztá kedvtelésből, gyönyörűségből, kárral tenyésztene lovat, nem ismerünk, nem is képzelünk, mert hiszen az ellenkezik az élet legprimitívebb törvényével is.

Maga az állam, maguk az uralkodók s dűsgazdagok még tregenedhetnek s meg is engednek olykor annyit, hogy közvetlen haszon nélkül tenyésztessek birtokaikon az egyik, vagy a másik háziállat, de közvetett haszna még így is kell hogy legyen és van is annak az állatnak, vagy annak a tenyésztetnek, és pedig ha nem más, hát az, a mi a tanulságosságban rejlik.

Mi könyvünket kiválsón a haszonra dolgozó lótenyésztőnek írjuk, annak a tenyésztőnek, a ki hivatva van közvetve az országnak is e téren hasznót hajtani; ennek az érdekeihez, kívánalmaihoz mérjük mi mondandóinkat, úgy lévén meggyőződve, hogy bármely országnak csak akkor lehet igazán jó, virágzó lótenyésztése, ha sok szakértelmes tenyészője van. S mi, a mint szavainkból kitűnik, csak a kitűzött tenyészczél felé okszerű alapon törekvő egyént nevezzük *állattenyésztőnek*; a czél és irány nélkül szaporító egyént mi egyszerűen *állattartónak* mondjuk.

S ezzel tisztába jövén, lássuk most egyebek előtt azt, mely a lótenyésztés maga hányféleképpen üzhető.

A lótenyésztés módjai.

Az az anyag, melyet könyvünknek a lajtákról szóló részében ismertetünk, általában 2 módon tenyészíthető, t. i. *ménésben és házilag*.

Ez a két mód fel is válthatja egymást, sőt még egy eset lehetséges (t. i. a pusztá csikónevelés), de a lótenyésztés két fő módja tényleg mégis az említett ménésbeli és házi, vagy másnéven gazdasági tenyésztés.

A *ménésbeli tenyésztés* majdnem kivétel nélkül oly birtoktesteken üzetik, a hol a lótenyésztés czéljaira szolgáló összes szükségletekről előre gondoskodva van; a hol megfelelő legelő területen és istállóknak a kancaállomány tisztán, vagy kiválsón csikónevelés czéljából tartatik *általában hever*; a hol saját külön mén, vagy ménék állnak rendelkezésre, a hol a kanczák után rendszeren nagyobb számú csikók kerülnek nevelés, tantás és eladás alá.

A *házi vagy gazdasági lótenyésztést* főz egyén ellenben *dolgozó kanczák* után mellékesen csikót is nevel, tehát gazdálkodása csak alárendelt minőségben van a lótenyésztés czéljaira berendezve, úgy, hogy külön csodórt nem tart, hanem állami vagy községi s esetleg más tulajdonát képező magánménnel fedeztet, az így keletkező csikót pedig adott viszonyaihoz képest minden különös berendezkedés nélkül neveli fel.

A ménésbeli tenyésztés, vagyis maga a ménés aztán aszerint, a mint a tenyészállatok párzása, tartása és az ivadékok nevelése történik, lehet *szelidménés*, a mely a czélnak megfelelő épületekkel, legelőkkel, mesterséges takarmányt termő földekkel stb.-vel rendelkezik; a melyben a kanczák majdnem kizárólag csak a csikó-produkálás és nevelés czéljából tartatnak, a hol az egész tenyészet majd a legelőn, majd az istállón él s kiválsó ápolásban részesül, a melynek tenyészanyaga nagyobb gondal választatik meg, a hol a hágatás kizárólag kézből történik, a hol az ivadékök gondnal neveltetik fel. Lehet aztán a ménésbeli tenyésztés vagyis maga a ménés *félvad*, mikor az ennek czéljaira szolgáló berendezések már sokkal egyszerűbbek; mikor kevesebb mesterséges takarmányt termő földek s több legelő áll a lóállomány rendelkezésére; mikor a kanczák csak az év legzordorabb részét töltik fedél alatt; mikor a hágatás már nem kézbeli, hanem szabadjában történik; mikor az ivadékök nevelésére már kevesebb gond fordítatik. Végre lehet a ménés *vad*, mikor ugyanis annak tenyészése majdnem kizárólag a természetre van bízva; mikor a lóállomány istállót egyáltalán nem lát s

csak a legelés teljes lehetetlensége esetén részesül kinn a szabadban mesterséges takarmányozásban; mikor az ivadék, mielőtt használatba volna vehető, nagy fáradtsággal megszelídített.

Hazánkban a lótenyésztésnek ezen utóbbi módja már nem okoz szegénységet, sőt a félvad ménesek száma is tetemesen megerősikent, úgy, hogy az u. n. szelíd, istállózással vegyes legelő ménesek azok, melyek Magyarország felettén változatos, de áldott terét benépesítik.

A méneseket egyébiránt a czéli szerint is, melyre tenyészanyagok hivatottak, meg lehet különböztetni. Így pl. ismerünk *állami méneseket*, melyek kizárólag az országos lótenyésztés javítására, vagy nemestítésére szolgáló apaállatok előállításával foglalkoznak; ismerünk *fejedelmi*, vagy *udvari méneseket*, melyek kizárólag a fejedelmi udvartartás számára produkálnak lovakat s legfeljebb fölsegítéket bocsítják az országos lótenyésztés rendelkezésére; vannak továbbá u. n. *katonai ménesek*, melyek a lovas katonaság ellátását czélozzák; végre léteznek *községi- és magán-ménesek*, melyek kiváltképpen általános használatra való, avagy pedig versenylovak előállításával foglalkoznak s csak másodsorban produkálnak igazi tenyészállatokat is.

Aszerint aztán, a mint a ménés anyaga melyre vagy közönséges, tiszta vagy kevert, meg szoktak különböztetni *nemes méneseket*, melyekben a nemes fajtabeli kanczák hasonló ménekkel hágtattak; *közönséges méneseket*, melyeknek tenyészanyaga nem nemes; *főnemes méneseket*, melyekben a közönséges anyag már bizonyos fokban nemesítve van; *tiszta méneseket*, melyeknek anyaga egy tiszta fajtába tartozik; *kevert méneseket*, melyeknek tenyészanyaga többféle fajtából való. Sőt aszerint, a mint a ménés ilyen, vagy amolyan haszoncélra való lovakat tenyészít, megkülönböztetnek *igás méneseket*, *hátuló, kocsiúró, futoló stb. méneseket* s végre a vér szerint *telivérű, magasvérű és félvérű méneseket*.

Mindenki tudja, hogy e ménesek akármelyike is kis területen, szegényesebb körülmények között fenn nem tartható, úgy, hogy hazánkban csak a nagyobb terület és pénz fölött rendelkező államnak, községeknek, vagy más szövethozzatoknak s egyes vagyonos magánfőnek lehetséges a ménesbeli tenyésztés különösen azó, mióta a legelőterületek megkevesbedtek. A házi vagy gazdasági lótenyésztés tehát az, a mely hazánkban általánosabban és haszonnal üszhető; csak ennek fizésére képes és hivatott a legtöbb magyar mezőgazda, mert úgy közvetlenül, mint közvetlenül, ez fizeti ki magát nálunk legjobban s ennek van az országra nézve is a legnagyobb haszna.

Hogy azonban még az így tenyésztesztő gazdának is mindenekelőtt a mesterséges takarmányfélék nagyobb mennyiségben való természetésére kell elszánnia magát, az természetes, mert csak akkor lesz képes jó lovat tenyészteni, ha jól takarmányozni is képes, mert hiába, sok igaz van abban, hogy »a természet állítja elő a csikót, a tenyésztesztő a lovat« és »kancza élli a csikót, de abrak annak az anyja«.

Éppen azért ne ringassa magát senki abban a hitben, hogy a rossz ló kevesebb költséggel állítható elő, tehát hasznosabb; ellenkezőleg: tanulja meg mindenki ama kérielhetetlen igazságot, hogy a legolcsóbb ló az, a mely a tenyésztesztőre nézve éppúgy, mint a lovat használóra nézve a legdrágább s legyen minden erejével azon, hogy inkább kevesebbet, de jól állítson elő.

Ezeközölje aztán az előállítását ménesben vagy házilag, a főfeladata, nemcsak az *előállítás*, hanem a *felnevelés* is s azért nem elégséges avval tisztában lennie, hogy mit, mivel pároz s hogy a nemzés és átörökítés útján létrejött ivadékok körülbelül ilyen vagy amolyan lesz, hanem tudnia kell azt az ivadékok szaktertelmes táplálással, ápolással és tanítással olyan jó lóvá nevelni is, a milyenné az adott összes viszonyok között csak lehet. És mindezekről van szó a következő fejezetekben.

A párzás.

E kifejezés alatt a hím- és nő-ivarú állatnak nemi közösülés útján való czél szerinti egyesítését értjük s azt akarjuk általa elérni, hogy a két közösülő állatnak (a csodőrnek és kanczának) tulajdonai, egy nemzés útján létesülő harmadik állatban (a csikóban) változatlanul vagy előnyösen átalakulva feltalálhatók legyenek.

A két nemző állatnak a megválasztása ez esetben tisztán tőlünk függ, s minthogy az összes lófajták — ha csak különös akadályok fenn nem torognak — egymással természet szerint is eredményesen párzanak, semmi sem áll útjában annak, hogy egy vagy két fajtába tartozó állatot pározzunk, aszerint, a mint azt kitűzött czélünk éppen megköveteli, vagy előnyösebb jelzi, sőt mint a természetrajzi adatokban láttuk, az equidák egyes fajainak ilyen egyesítését is eszközölhetjük.

Aszerint aztán éppen, a mint egy vagy két fajta, avagy két faj keretéből vesszük a pározandó állatokat, tenyésztesztési methodusunk más és más névvel illetetik és pedig *beltenyésztesztésnek* nevezetik az első, *kereszttesztésnek* a 2-ik és fajelegyítésnek az utóbbi esetben.

A beltenyésztesztés üző tehát egy fajtából vagy törzsből veszi a pározandó hím és nőstény állatot, a kereszttesztés pedig ketlőből. Természetes, hogy az egy fajta keretében dolgozó, vagyis beltenyésztesztés üző rövidebb, vagy hosszabb idő alatt oda juthat, hogy tenyészállajai közelebbi, vagy távolabbi vér-rokonságba keverednek. Ha ez a rokonság távolabbi, akkor *rokontenyésztesztésnek* mondatik; ha közelebbi, akkor *vérfertőző tenyésztesztés* a neve.

A mily üdvösnek mondható a jó tulajdonok fenntartására és megszilárdítására nézve a rokontenyésztesztés, éppoly hátrányosnak bizonyult a legtöbb esetben a vérfertőző tenyésztesztés, a mely t. i. abban áll, hogy apa a lányát, fiú az anyját, édes testvér az édes testvérrel hájja; azért ennek kiküldése szempontjából a beltenyésztesztés vagy éppen rokontenyésztesztés üzők igen helyesen az u. n. *vérfertőtlenítéshez* nyúlnak, t. i. ugyanazon fajtába tartozó, de különben távolról se rokon apaállatot visznek be a tenyésztesztbe; vagyis az ilyen apaállattal való hágtatás útján hasonló, de új vért kevernek a régi közé, más szóval tehát *vért újítanak*.

A beltenyésztesztés és annak az a formája, melyet rokontenyésztesztésnek nevezünk, rendszeren három czélból üzetik, t. i. czélozza az a már létező vagy beltenyésztesztésig, avagy kereszttesztésig éppen előállított új fajtának ériretlenül, változatlanul való további fenntartását, vagy az így keletkezett előnyös tulajdonok rögzítését, vagy végre valamely fajtának a jobb tenyészállatok megválasztása és párzása által eszközölt javítását, nemestítését.

A folytonos kereszteléssel az első cél általában el nem lévén érhető, a tenyésztésnek ez a módja többnyire egy új fajta létesítését, vagy valamely fajta nemesítését, avagy bizonyos haszon-egyének előállítását célozza s emiatt az így tenyésztő gyakran nem elégszik meg két fajtának összekeverésével, hanem e kettő produktumát olykor egy harmadik fajtával s e kettőnek az ivadékat talán egy negyedikkel is kereszteli, szóval csak akkor tér át a beltenyésztésre, mikor kitűzött célját részben vagy egészben elérte, mikor tehát azt, a mit elért, megszárdítani, majd változatosan fenntartani kívánja. S ilyen alkalomkor fordul elő leggyakrabban az az esély, a melyet *visztaütésnek*, *visztafajításnak* nevezünk, és az az esély is, melyet *elfajításnak* hívunk. Az utóbbi esetben a tenyésztő tulajdonképpen túllép a célon, amennyiben többnyire saját hibája, olykor pedig egyéb viszonyok folytán oly tulajdonok mutatkoznak tenyésztett állatainak, melyek céljával össze nem egyeztethetők s e szerint reá nézve hátrányosak; az előbbi esetben, t. i. a visszautás (atavismus) esetén pedig oly tulajdonok lépnek fel ismét, a melyek ellen tényleg küzdött, a melyeket tenyésztett állataiból kiküszöbölni, vagy azokban előnyösen megváltoztatni törekedett.

Ha ezek az esetek akár a beltenyésztés, akár a keresztelés terén be nem következnek, avagy ha a tenyésztés ezen csorbák idejében kiküszöbölhetnek, úgy, hogy az elérni szándékolt tulajdonok megszárdulva ivadékról-ivadékra már nagyobb biztosssággal hosszú időn keresztül átöröklődnek, akkor azt szokták mondani, hogy a tenyésztet *constanssá*, *vérzsilárdá* lett.

Azt mondtuk, hogy *nagyobb* és nem hogy *teljes biztosssággal* öröklődnek át a megszárdult tulajdonok. Igen, mert ma már nem épít mindenki, feltétlenül csak erre, t. i. a vérzsilárdságra és a tisztavérűségre mindenhatóságára, hanem figyelembe veszi az *egyéni képességet* (az individualis potentialit) is s különösen azóta, a mióta a keresztelés útján előállított kulturfajták, kiváltképpen pedig az angol telivér után oly nagyszabású eredmények konstatahatók, a legvérzsilárdabb úgynevezett *tiszta fajták* semmivel se becülletnek nagyobbra, mint amazok.

Nem tettük feladatunkká az általános állattenyésztéstan ezen és egyéb tételeinek széles és mély mederben folyó tárgyalását; a párazásról különben is később bővebben szólnandunk, ezen fejezetet tehát avval a recapitulatioval zárjuk be, hogy:

1. az apa- és anyáállat általában egyformán befolyást gyakorol a közös magzatra, vagyis nincs arra eset, hogy az ivadék teljesen az apjára, vagy teljesen az anyjára üssön;

2. az egyik vagy másik nemző állat befolyása a közös magzatra kisebb vagy nagyobb lehet ugyan, vagyis nem mindig egyforma, de ennek nagysága nem egyedül a vér- vagy fajtaszilárdságtól függ, hanem része van abban az egyéni átörökítő képességnek, az individualis potentialitásnak is, melyvel pedig nem fajtaszilárd állat is bírhat;

3. az ivadék ekkor folytán sohasem teljesen *egyforma* szülveivel, hanem azokhoz csak kisebb vagy nagyobb mértékben *hasonló* s ezen hasonlóság nagy foka adja meg valamely családnak, törzsnek vagy fajtának az u. n. egyöntetűséget és jelleget;

4. ennél fogva tehát hasonló hasonlival pározva, hasonlólt eredményez; különbözők (de nem ellentétesek) párzása pedig kiegyenlített sztl.

Mindezek és a következők szem előtt tartásával kell tehát tenyésztendő állatainkat megválasztanunk és pároztatnunk, nem feledvén, hogy ha bár az utólról elhíresült bölcs természet nagy hatalmán forog meg a tenyésztésnek eredménye, mégis a természet műhelyében készülő és onnan kikerülő produktumra mi is nagy befolyást gyakorolhatunk.

Az átörökítés és fogamzás.

Átörökítés alatt, mint ismeretes, az állatok azon képességét értjük, a melynél fogva azok külső és belső tulajdonaikat az általuk nemzett ivadéka, vagy ivadékokra részben, de gyakran egészen átültetik. Ez átültetés abban nyilvánul, hogy az állat mikor szaporodik, oly utódokat nemz, a melyek alakra és életteni tulajdonságokra nézve hozzá hasonlók.

Messe vezetne, ha elméleti okoskodásokba bocsátkozva, fejtegetni akarnánk, hogy vajjon miképp, hogyan lehetséges ez; az életten és fejlődésen feladata különben is kutatni e titkot, mely minden titkok között a legelrejtettebb; mi oda állván az elől jelzett száraz tényit, öszszesen annyit tehetünk, hogy ecseteljük a folyamatot, a mely a közösülés és fogamzás alatt végbemegy s hogy rámutatunk a fogamzást követő azon mozzanatokra, a melyek tudunkkal a magzat megszületéséig fennforognak.

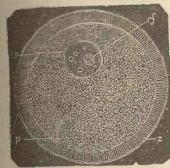
A nemzőszervekről szólva, máris jeleztük, hogy melyik szervek azok, a melyek a megtermékenyítendő talajt

és melyek azok, a melyek a termékenyítőt magot szolgáltatják.

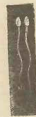
Az ott mondottak kibővítésére szolgáljanak a következők:

A kancza petefészkeének számos apró hólyagai mindegyikében az ú. n. *Graaf*-féle tüszőben, egy-egy, szabad szemmel is látható, pont nagyságú sejt, a *pete* vagy *tojás* foglaltatik. (Lásd a 359. ábrát.) Ennek a gömbalakú sejtnek a székét, a *peteszelvet* (359. ábra p) egy átlátszó hártya burkolja (359. ábra z), melyen apró csatornácskák nyílnak.

A peteszelvben oldalt egy kisebb gömbalakú sejt, az ú. n. *csirakólyog* (359. ábra cs), ebben pedig egy még kisebb gömböcske, az ú. n. *csirafolt* (359. ábra cf) észlelnek. Az ivarérett kanczánál a sárlás alkalmával a petefészkek ezen *Graaf*-féle tüszőinek érettebbjei felpattannak s tartalmukat, a *petét*, az ú. n. *örögharapásra*, vagyis a petevezeték szádjára ömlesztik, honnan aztán azok a méh üregébe kerülnek.

359. ábra. Pete.

360. ábra. Ördőszilak.

Ez a pete tehát az a talaj, a mely termékenyítésre vár.

A csődör, vagyis a hím-ivarú ló ellenben ivarérettségétől kezdve egy *ondó*, közönséges nyelven *mag* (sperma) nevű, sűrű folyadékot választ el, mely részint a herékben készülő *ondó-szalékat* (360. ábra), részint különféle helyről eredő más alkatrészeket tartalmaz.

A fejjel, testtel és farkkal bíró, mozgó *ondó-szalékok* (spermatozoidok = *ondó-állatok*) közönséges alkalmával a kanca méhébe jutva, ott az érett petét olyformán termékenyítik meg, hogy a jelzett burok nyílásain annak testébe furakodnak.

A fogamzás s valószínűleg az átörökítésnek is legnagyobb része ezzel tényleg befejeződött, feltéve, hogy a termékenyült petének a méhben megmaradhatni sikerül.

A további folyamatra nézve csak az ismeretes, hogy a pete a belé jutott ondóval együtt csakhamar átalakul, oszlásnak és sejszaporodásnak, majd lemezékké való alakulásnak s a méh, vagyis az anya részéről való táplálás folytán növekedésnek s szervekké alakulásnak indul, szóval, hogy az elvetett mag kikel s gyarapodva s mindinkább tökéletesebbé formálódva, bizonyos idő múlva elhagyja hordozóját és táplálóját, az anyaméhet, hogy növekedését s tökéletesülését, szóval: életét a külvilágban folytassa.

Hogy mily és mekkora része van a kétféle nemző anyagnak, akár az ébrény létesítése, akár annak további felépítkezésében, í máldódásában s egyik vagy másik ivarúvá való alakulásában stb., azt persze nem tudni, de elképzelni is nehéz. Bizonyos azonban (s ezt a természetlen öszvér is bizonyítja), hogy *ondó-szalék* nélkül termékenyítés, fogamzás épp úgy lehetetlen, mint érett peték nélkül; s tekintve azon körülményt, hogy népcsak az ébrényét 11 hónapig viselő kanca, hanem a közönségesnél csak néhány perczig működő csődör is abban az aránylag csekély mennyiségű anyagban, melyet az ondó képeiben a közös nemzéshez juttat, formáját, tulajdonait tényleg átörökíti; alig szenvedhet kétséget, hogy az *ondó-szaléca* és a pete *több* mint a hercsatorna sejtjeinek és a petefészkek *Graaf-féle* tüszőinek egyszerű helyi terméke, vagy ha az is, oly értekel, oly tulajdonokkal van felruházva, a mely képessé teszi arra, hogy magával vigye mindama sajtóságok csíráit, melyek modulálóójának tulajdonait képezik.

Nem is képzeltető ez másképpen, ha meggondoljuk, hogy népcsak az öröklött, hanem még a szerzett tulajdonok nagy része is, vagy legalább az arra való fogékonyság átruházódik az ivadékra.

Kicsiben benne kell hát foglaltatni a nemző anyagokban mindannak, a mi nagyban a nemzőkben befoglaltatik s ez elég körülhatárolt ágra utasítja a tenyésztőt, hogy lehetőleg jó, megbízható tenyésztéssel dolgozzék, mert az előbbiekből majdnem szabályképpen vonatjuk le:

1. azt, hogy a tulajdonok, melyek a nemző állatok alakformájában gyökereznek, majdnem feltétlen biztosággal öröklődnek; *

2. azt, hogy azok a tulajdonok, melyek kultura útján létesültek a nemző állatoknál, ha másként nem, fogékonyság alakjában szintén átörökítettek és pedig annál bizonyosabban, minél erősebben vannak azok a nemző állat szervezetével összerolva; vagyis annál körülhatárolt-lebből, minél erősebben kapcsolatosak azok a nemző állat szövet-és élettani alapon vett egyidejű szervei változásaival;

3. azt, hogy még oly tulajdonok is, a melyek a nemző állatokon fel nem fedezhetők, atavismus útján az ivadékoknál felléphetnek s hogy ezek a tulajdonok többnyire nem a jó, hanem a rosszak közé tartoznak.

S most, hogy ezzel is tisztába jöttünk, még néhány szót a balhie delmelekről.

Balhiedelmelek.

Ha valahol, hát nálunk meglehetősen fogékony talajra talált mindazon *dőreség*, a mely az általános állattenyésztéssel foglalkozó könyvekben mint balhiedelem méltán igyonyoltatik.

Minálunk pl. a háगतandó vagy már megháगतott kanczán éret vágni sok helyen annyit tesz, mint a fogamzást biztosabbá tenni. Ugyanebből a czélból a hideg vízzel való úlepen öntés és a fark köcsányára való útés szintén sok helyen nagyon üdvösnek tartatik. Épp úgy a megháगतott kanczának a megzavarása is. Sok ember nálunk (az igaz, hogy máshol is) mennyre-földre esküszik, hogy ha hágás közben a csődör farkát jobbra húzzuk, hát him, ha pedig balra, hát nőstény csikót csinál. Mások az ellenkező farkrántásra esküsznek. Vannak, a kik a csődört jobb heréjéről fosztják meg azért, hogy kanca csikókat csináljon, vagy a balról azért, hogy hímeket produkáljon. Kertülnek olyan *dőre* emberek is, a kik az éppen hágó csődör, vagy a kanca előtt fehér kendőt lobogtatnak azért, hogy a csikó tarka legyen, vagy homlokán csillagot kapjon. Ez utóbbi bolondsággal rokon az ú. n. *megcsudálás*, a melyet hiszékeny asszonyok vittek át az állattenyésztés terére.

Az írodalomban számos ily megcsudálási eset van feljegyezve emberről és állatról vegyesen.

Így p. o. egy asszonyról az mondatik, hogy érdekes állapotában egy ház égésétől megijedve, három ujjával arczához kapott s gyereke arczán ugyanazon helyen a három ujj nyoma szederjes folt alakjában megjelent. Többé nem látott aztán útüzet s daczára annak, másik két gyermeke is hasonló folttal született, csak hogy az az egyiknek a hátán, a másiknak a hasán volt. Később kisült, hogy az anya maga is ilyen folttal született, csak hogy mivel a háta közepén volt, sohasem látta.

Ilyesforma eset valóságáról biztosított agem egy havasi oláh juhász, a ki azt állította, hogy fehér juhnyájában azért van az a 7 tarka bárány, mert az a 7 anya a Muntján Gligorék tarka borját megcsudálta, holott a szomszédban legeltető Muntján Gligor meg arról biztosított, hogy az ő «rozsdás» kosa-extravagált a szomszédja nyájában s az csinálta a tarka bárányokat.

A trakeheni ménesből is fel van jegyezve egy eset, mikor a fekete Helexina kanca hágatás közben egy tarka vadászkutyától megijedve, tarka csikót ellett. Ez meglehetősen rég volt, akkor az emberek a viszszaütésre nem igen gondoltak s az esetet «megcsudálásnak» nyilvánították.

Efféle megcsudálásnak jelezte egy ismerősünk a fürdőkádban hal módjára viczkázó gyereket is, azt állítván, hogy érdekes állapotában

a férje egy nagy viczkázdó harcsát hozott haza, s ő azt úgy megscsudálta, de úgy, hogy ime . . . ; pedig mi azt a viczkázdózt egészen természetesenek találtuk.

Ami berlini szabóné is, a kinek mulatt gyermeke született, mennyire földre esküdött, hogy »megcsudálta« a szerencsét, pedig, a mint később kislát, az csudálta meg őtet, a férj nagy bosszúságára.

Ha valahol, mint alább jelezni fogjuk, éppen itt kellett volna bebizonyodnia annak a másik balhiedelemnek, a melyet *infekciónak* (fertőzésnek) mondanak s telegoniának is neveznek.

Ez az infekció vagy mások szerint hibásan *superfódczió* abban állna, hogy az első párzásnál működő apaállat minden további párzásnál még akkor is befolyást gyakorol a születendő ivadékokra, ha a nemzésben részt nem vesz.

Példa is idéztetik ennek bizonyítására, mikor t. i. egy quagga mén után a *Morton* lord kanczája egy csikos csikót s ezután a nem csikos csödör után is ilyet ellett.

Egy belga ló is felhozatik, mely belga csödörrel hasonló csikót hozott; másodsor azonban angol telivérrel hágtava se hozott mást.

Ez utóbbi esetben azonban kiderült, hogy a belga kanczát utközben az angol telivérhez, egy belga csödör már meghágtá volt.

Az előbb említett szabónéról azt mondják a berlini rossz nyelvek, hogy nem lett többé soha mulatt gyermeke, habár azután is látott elég szerencsét, de sőt az infekció sem érvényesítette magát, mert még számos *fehér* gyermeknek adott életet.

Az ilyen s ezekhez hasonló balhiedelmekről tudomással bírni végre nem rossz a tenyésztőnek, de aztán feladata azok számát nem szaporítani s érdeke azok követése, vagy elhívése által magát neveltségessé nem tenni, mert van úgy is elég kétes értékű állítás a tenyésztés terén, a melynek tisztába hozatalán fáradozva, hasznot hajthat s érdemeket is szerezhet.

Különbön újabb időben kísérletileg is be van bizonyítva, hogy ily értelemben vett infekció nem létezik.

Ezek után, mielőtt a lótenyésztés mikéntjének részletezésébe fogunk, a tenyészállatok kiválasztásáról általában volnának még némely mondandóink.

A tenyészállatok megválasztásáról általában.

Mondottuk, hogy a cél és irány nélkül lovat szaporító egyént tenyészítőnek nevezni nem lehet; az igazi lótenyésztő tehát, mielőtt tenyészállattal megválasztásához fog, tisztába jön avval, hogy milyen célra akarja tenyészíteni lovait s ekkor aztán vagy oly fajtához nyúl, melynek egyénei céljának megfelelnek, vagy oly fajtákhoz, melyeknek tulajdonait céljához képest rövid időn, olcsón és biztosan egyesíthetni, vagy átalakíthatni véli.

A cél, a mely felé aztán törhetlenül és következetesen igyekezni fog, így kitzűvén, szeme előtt tartja mindenkéltől azt, a mit más helyen máris hangoztattunk, hogy a lónak minden hasznosítása más és más tulajdonokat követel; mást egy hátúló s mást egy igazlód; a tenyészanyag megválasztásakor tehát először is arra néz, hogy úgy kanczaja,

mint ménje ama tulajdonoknak, melyeket azok ivadékaiknál fellelni akar, bírtokának legyen, mert csakis oly tulajdonok fellépésére számíthat megközelítő biztossággal az ivadékoknál, a melyek a tenyészállatoknál is megvannak. Ha ezek a tulajdonok tényleg fellelhetők a nemző állatoknál, fontos kérdés mindjárt az, hogy családi származási tulajdönt képeznek-e azok, mert ha nem képeznek, ha csak esetleg, hogy úgy mondjuk futólag, véletlenül vannak jelen, kevés biztosítékot nyújtanak arra, hogy a csikókban fel lesznek lelhetők; vagyis tehát a tenyészítőnek, tenyészállatai származását s törzskönyvből ismernie jó azért, hogy megítélje tudja már előre azok értékesebb voltát; mert hiába, valószínűbb az, hogy jó apának, jó anyának az ivadéka is jó lesz, mint az, hogy a haszontalan elődöknek az utódja nem lesz olyan semmire való.

Aztán bebizonyosodott igazság az is, hogy a *megszilárdult* jó tulajdonok, vagyis tehát a *régibb keltű fajtasajádságok* biztosabban öröklődnek át, mint a még meg nem szilárdultak; innen is van, hogy a régibb, tisztább fajta, vérszilárdabb tenyészállatok tulajdonaitak biztosabban s nagyobb mértékben ültetik át ivadékaikra, mint azok, melyeknek ezen tulajdonai még jól megrögzödvé nincsenek.

Hiába volna azonban mindenesetre kevése becsülni vagy éppen semmibe venni azon, talán nem tiszta, nem régi fajtába tartozó tenyészállatot, a mely nagy képességeit — daczára nem előkelő származásának — fényesen beigazolta, hiba volna, mert hiszen jeleztük, hogy nemcsak a régibb, vérszilárd, de az újabb keltű, teljesen még nem consolidálódott fajtákból is kerülnek, ú. n. individuális potenciálval bíró állatok, a melyek rendkívül becses s mérhetlen hasznú anyagot képviselhetnek a tenyésztésben azért, hogy a maguk örökölt és szerzett tulajdonaitak ivadékaikra nagy biztossággal öröklítik át; valamint hogy kerülnek a consolidálódott fajtákból olyanok, a melyeknek átöröklítő képessége majdnem a zérussal egyenlő.

A tenyészállatok kiválasztásánál, nem szabad továbbá figyelmen kívül hagyni azt, hogy habár az apa és anya befolyása a magzatra rendszerint egyforma, észleletek bizonyítják, miszerint az ivadék némely tulajdonságokat inkább az apjától, másokat inkább az anyjától örököl. Hiba volna ezt szabálynak venni, de hiba volna számításon kívül hagyni is.

A gyakorlati életben nem egyszer látjuk pl., hogy nagy testű, nehezebb kanczának nemes, finom lótló eredő ivadékaik elől finomak, hátul gorombák; szóval, hogy a kéz előtti rész a kézmögöttivel nincs arányban, holott talán az apánál is s az anyánál is arányban volt, de az előbbi mellső, az utóbbi pedig inkább a hátsó testrésze formáit öröklívén át, a csikónál azok harmonikus egészsége nem alakulhattak.

Ez, ha egyébre nem, arra legalább is figyelmeztesse a tenyésztőt, hogy a primitív fokon álló kanczailomány után erőszakosan ugrást téve, arányos formákkal bíró s mindjárt nemes ivadékok előállítani nem lehet, nem lehet különösen akkor, ha az anya- s apaállat között tetemesebb alakítási és szerkezeti különbség forog fenn.

Éppen ezért nem nyúl pl. a szakértelmes tenyésztő ahhoz a bal-fogáshoz, hogy pusztai parlagi lovat angol telivérrel hágtassa meg, hanem meghágtatja a hozzá hasonló arabs telivérrel, majd az ivadékok

talán arabs félvérrel, az azutáni kanca ivadékok pedig talán angol fél- vagy telivérrel, a szerint, a mint azt kitűzött célja éppen megkívánja.

Nem lehet tagadni azt, hogy olykor a legigénytelenebb kanca is jó csődör után igen szép csikót vet s hogy a legtöbbet ígérő némelykor kutyának valót hoz a világra. Nagyon elhibázott dolog volna azonban az ilyen véletlenre, esetre építeni a tenyészállatok megválasztásánál, mert ez a semmibe vedvés száz eset közül 90-szer megboszulná magát.

Epp így szem előtt kell tartania a tenyésztőnek a tenyészállat nagyságát nemcsak azért, mert mai világban a kicsi lónak nem igen akad vevője, hanem azért is, mert a szülőknek nagyságban való tetemesebb eltérése a magzatra s illetőleg a tenyészőre nézve balul szokott kitütni. Kis kancától ne akarjunk egyszerre nagy csikót, mert nagy kancától kisebb mén után inkább várhatunk nagy ivadékokat, mint megfordítva.

A véletlenre, az esélyre, az angol által ú. n. *hit-re*, németül *Tref-fer-re* (beütésre) ne adjon a lótenyésztő semmit; mert tagadhatlan ugyan, hogy ilyen »beütések«, mint a kártyában vagy lutriban, a ló-tenyésztésben is léteznek (ott volt p. o. Kincsem anyjának, Water-nymphnek Cambuscan-nel való szerencsés párzása), de ezek épp oly véletlenségek és ritkák, mint a főnyeremény-megütések, a melyekre tehát előre építeni nem lehet.

Jóllehet valamely lónak a tetszetős formája, szépsége nem játszik lényeges szerepet annak jóságában, munkaképességében, mégis szintén elhibázott dolog volna, ha a tenyésző tenyészállatainak megválasztásakor erre semmi súlyt se fektetne.

A szabályos kültemeni alkatból folyó szépséget minden lókedvelő szereti és keresi; legalább is ezt a szépséget kell tehát szem előtt tartanunk tenyészállataink megválasztásánál és pedig annál inkább, mert éppen az összhangzó, szép forma az, a mely nehezen s ritkán létesül, különösen oly csikónál, a melyek szülei különböző fajtába tartozván, egymástól eltérő testformával bírnak.

Különösen súlyosan esik a serpenyőbe az ú. n. szépség, mint láttuk, a luxuslovaknál. A ki tehát ilyennek előállítására szánja magát, éppen nem menekülhet attól, hogy a szépséget tenyészállatainál elengedhetlen kívánság gyanánt oda ne állítsa.

Am még öregebb hiba volna, ha a tenyésző egy különben nagy tehetségű apa- vagy anyafállattól pl. azért idegenkednék csak, mert egy kissé nagyobb a fej, mint kellene, hogy legyen, vagy azért, mert egy kissé jobban túl van növe hátul, mint szeretné; vagy azért, mert a fülei kriminális nagyok és lógók. Egyszóval méltassuk figyelmünkre a ló külsejét okvetlenül, de vessük össze azt belső tulajdonságaival s örökjünk tenyésztésbe venni valamely rossz lovat csak azért, mert szemünkben az szép, nekünk az tetszetős.

Ebből persze nem az következik, hogy holmi formátlan, görcsös gebe, mely azonban valamikor, pl. a gyepon nagy teteménységűségnek adta jelét, előnyben részesítettessék talán egy kisebb képességet mutatót, de szabályosan alkotott s jó származású ló felett, hanem következik csak az, hogy ha kedvező eredményt akarunk elérni, ne hűnyünk

szemet szépség esetén a hibák előtt s megfordítva, mert nem bolond mondás az, hogy »nem az a szép, a mi szép, ki mit szeret, az a szép«, hanem aztán tárgyunkra nézve még okosabb mondás hitünk szerint az, hogy a jó ló szép, a szép jó egyszerűsággal annak a szemében, a ki szakértelmesen és elfogulatlanul ítél.

A szépséggel tulajdonképpen szorosan kapcsolatos a ló színe. A színek tárgyalásánál is rámutatunk már arra, hogy nagyon nem közönyt az, hogy különösen a tenyészállatok milyen színe van, de jeleztük azt is, hogy a ki pusztán a színtől tenné függővé a ló alkalmas voltának eldöntését, nagyon dőre módon cselekednék.

Tény, hogy általában legkedveltebb lószín a pej, a sárga, a fekete s a szürke; már kevésbé a fákó, még kevésbé a tarka. A tenyésző legokosabban tehát akkor cselekszik, a mikor a kereslethez, az uralkodó divathoz méri tenyészendő lovainak színeit; de minthogy ez a kereslet, az a divat többnyire a holddal együtt változik, czélszerű leendő, ha az általánosabban kedvelt színek keretében mozog s különösen örökdedik a sok és nagy jegyektől, melyek nem kedveltek s melyek különben is hova-tovább számban és nagyságban gyarapodni szoktak a tenyésztetben, gyakran az elféredett részek meggyengülését is maguk után vonva.

Minthogy élettani tény, hogy a szervezet mindennemű erejének tetőpontját csak a test teljes fejlettsége után éri el, bizonyos az is, hogy a ki nem fejlődött állatok, különösen lovak, időelőtti tenyésztésbe vétele előnyös nem lehet.

Hazánkban különösen ez ellen vétenek a tenyésztők sokat és nagyot, még nem szíveleven az általános állattenyésztésannak ama tételt, hogy »a míg állatot remélhető testnagyságának, fejlettségének $\frac{3}{4}$ részét el nem érte, addig tenyésztésbe ne vedd.«

Sokan még ennél is többet kívánnak, azt mondván, hogy »ne vedd a lovat addig tenyésztésbe, se teljes használatba, a míg csikófogait el nem hántja.«

Mi azt mondjuk, hogy az időpont, a melyben a ló tenyészésre teljesen alkalmas, úgy általában és egészen meg nem határozható. Sokszor egy és ugyanazon fajta, de még inkább különböző fajták keretében kerülnek példányok, a melyek később érik el teljes fejlettségüket.

Tény, hogy a befejezett fogváltás után is nő még a ló, s tény, hogy a gyorsabban fejlődő fajták hamarabb érik el remélhető testnagyságuk $\frac{3}{4}$ részét, mint a lassan fejlődők. E szerint kell tehát egyik esetben talán a $3\frac{1}{2}$ – $4\frac{1}{2}$ éves, másik esetben pedig az 5–6 éves korban a lovat tenyésztésbe venni, szóval semmiesetre se azelőtt, mielőtt a kanca a maga testét kellőképpen fel nem építhette s a mén az átörökítéshez egészen alkalmas fejlettségét el nem érthette.

Ónként érthető, hogy a túlóreg tenyészállatok se nyújtanak nagyobb biztosítottakat megfelelő ivadékok produkálására, mint a túlfátalok, mindazáltal ilyen őreg állatok a tenyészésből kizárni addig nincs ok, a míg utánuk *csúlnak megfelelő magzatok esnek.*

Ismeretes a tartózkodás, melylyel nők a nyápicé, vékony hangú, nőies férfikkal s a férfiak a vastaghangú, talán éppen bajtuzos, szóval férfias kinézésű nőikkel szemben viselkednek. Ennek a tartózkodásnak embereknél — különösen az anyósok és apósok részéről — megvan

a maga oka. Állatoknál se hiába tartózkodik a tenyésztő az oly kancaztól, a melynek *csődőrszerű kinezése s az oly méntől, a melynek anyás külеме van; tudja nevezetesen, hogy az előbbi legtöbbször rossz csikónevelő, az utóbbi majd mindig rossz csikóprodukáló lesz.

Erre nézve is tájékoztattuk már némileg az olvasót ott, a hol a mén és kanca közti különbségről szóltunk; de még rátérünk úgy erre, mint az előbb tárgyalt tételekre alább is, akkor t. i., mikor általános mondanodóinkat még két dologra nézve befejeztük.

E dolgok egyike a tenyészállatok egészségi állapota, másika pedig azok nemző szervei.

Könyvünk második részét tényleg avval kezdjük, hogy ismertettük ama főbb jeleket, melyek egészségre s azokat, melyek betegségre vallanak.

Fontosnak jelleztük már ott a használati lóra nézve is az egészséget, fontosnak mondjuk azt itt a tenyészállatokra nézve is, mert ha valami, úgy a beteges szervezet, vagy az arra való fogékonyság határozottan oly valami, a mi az ivadéokban másodvirágásznak indul.

Különösen egyes bántalmak s úgynevezett átörökíthető hibák azok, a melyeknek csirái az utódba átszármaznak s csak éppen kedvező alkalomra, körülményre várnak, hogy teljes kifejlődésben is megjelenjenek. Különösen amaz idült bántalmak, a melyeket az apa- vagy anyának maga is örökölt, vagy a melyet szerzett é s szervezeti, szövetségi elváltozással megtartott, öröklődnek át nagyobb biztossággal. Pl a csontrendszer hibái és bántalmái; az idegrendszer abnormitásai; a szem- és pata-hibák; a hibás végtagállások és mozgásformák; a rossz szokások stb. és pedig átöröklődnek ezek rendszeren sokkal következetesebben, mint a jó tulajdonságok.

A tenyésztő érdekében áll tehát, hogy a mennyire lehetséges, csak *teljesen egészséges és hibátlan állatokat vegyen tenyésztésbe*, hogy e tekintetben már elég nagy szigorú ne ismerjen s ne ringassa magát egy pillanattig se abban a hitben, hogy a hibátlan csődőr a kanca ilyen átörökíthető hibáit a csikóban kijavítja, még kevésbé ringatózzék abban a hitben, hogy az egyik nemző állat hibáját, a másik nemző állat az ő ellenében hibájával kiegyenlíti, megkorrigálja, mert az ilyen igazításnak, javításnak megvan a maga szűk határa s ebben a szűk térben az benne se foglaltatik, hogy hibát hibával javítani lehet.

Hogy aztán az egészség és hibátlanág megfelelő erőbeli állapottal, tápláltsággal kell, hogy kapcsolatos legyen, azt fölösleges volna azok előfő hangsúlyoznunk, a kik az eddig elmondottakat csak néma figyelemre méltatták is.

A mi végre a tenyészállatok nemző részei illeti, ezekre nézve bő részletesezt bocsátottunk előre könyvünk 3-ik részében; hátrább a kanca és csődőr megválasztásáról szólva azonban még lesz ezekről néhány szavunk.

Az általános állattenyésztésben ezen alkalmazott tételeit célunkhoz képest dióhéjban imígyen befejezvé, átérünk a lótenyésztés elveinek és szabályainak részletes tárgyalására, megjegyezvé, hogy mondanodóinkat első sorban hazánk viszonyaihoz mérjük, a minthogy ahhoz mértük az eddig mondottakat is.

B) A lótenyésztésről részletesen.

Az előbbi ugyanis ménesben vagy házilag a sokkal könnyebb beltenyésztés keretében mozoghat, míg az utóbbi többnyire a nehezebb és bizonytalanabb keresztelésnél kénytelen vesződni.

Az előbbi ugyanis ménesben vagy házilag a sokkal könnyebb beltenyésztés keretében mozoghat, míg az utóbbi többnyire a nehezebb és bizonytalanabb keresztelésnél kénytelen vesződni.

Éz utóbbi kategóriába sorozható hazánk legtöbb lótenyésztője és azok is, a kik minden cél és irány nélkül szaporítják a lovat, összesen arra törekedve, hogy mezei gazdálkodásuk számára és a vásárra egykét akármilyen lovat neveljenek.

De akár a meglevő, akár a beszerzendő tenyészanyaggal munkáló tenyésztő, egy bizonyos határon túl nem terjeszkedhetik a tenyészés kitűzésében, vagyis a természet szerény határait büntetlenül még akkor se lépheti át, ha mindennel fegyverkezve van, a mi őt tenyésztő mesterré, vagy művészszé avatja. Éppen ezen természetes, szerény határokat átlépné vágyó tenyésztők végzik a tenyészést általában eredménytelenséggel, vagy a mi rosszabb, balsikerrel.

A hasznos háziállatok akármelyiket tekintjük is, azt látjuk, hogy kulturális beavatkozással szemben igenis alakítható viasz az, de csak egy bizonyos pontig; azontúl alakatlan tömeggé, vagy oly filigrán alakká válik, hogy e miatt vagy részben, vagy egészen haszontalanná lesz.

Már a lovak hasznosítás szerinti osztályozásánál bőven tárgyaltuk azt, hogy általában mely haszoncéllok lehetnek azok, a melyekre a lovat tenyészteni s nevelni lehet; ott tett igéretünkhoz képest azonban még a következő fejezetben is foglalkozni kívánunk vele.

A tenyészállatok megválasztása a cél szerint.

Azon ismeretekkel fegyverkezve, melyeket könyvünk eddig terjedő részeiben nyújtottunk, nem lesz nehéz azon ismertető jeleket és tulajdonságokat megítélni, a melyek valamely tenyészállatot egyik vagy másik haszoncélldá bélyegezzik; könnyű lesz annál inkább, mert tudjuk, hogy különösen a ló külеме, szervezete, fajtája mérvadó arra nézve,

hogy előre is erre vagy amarra a czéira tartsuk többé-kevésbé alkalmasnak vagy alkalmatlannak.

A következő rövid ismételés és kiegészítés azonban azt hisszük nem lesz fölösleges.

Legyen bár a tenyésztőnek czélja verseny-, vagy katonaló, hintós, vagy igás ló, avagy bármiféle más lónak a produkálása, minthogy mézárászok korunkban lovat nem tenyésztenek, a kardinalis czél tulajdonképpen csak az, hogy: *az előállítandó ló a czélnak megfelelő alkalmi s annak megfelelő mozgású legyen.* E főczélnek kell, hogy alárendelve legyen mindaz, a mi azzal kapcsolatos.

Ily értelemben aztán tenyészthet valaki *versenylovat* csak azért, hogy a gyepen mérközzön, s minél hamarább, minél biztosabban, minél több pénzt szerezzen s erre a czéira kizárólag az angol telivér csoportból választ tenyészállatokat, persze a szerint, a mint sikerversenyre, akadályversenyre, vagy mind a kettőre egyaránt alkalmas állatokot kíván előállítani. Egyes telivér családokból vesz tehát anya- és apaállatokat, melyeknek már származását tekintve is valószínű, hogy kiváló ilyen, vagy amolyan versenylovakat fognak nemzeni s ezeket úgy pározza, hogy lehetőleg treffert csináljon; vagyis összeveti a két párandó állatnak, azok szüleinek s többi elődjének ismeretes tulajdonait, képességeit, gyepen elért vívmányait s azon van, hogy ezeket minél szerencsésebben egyesítse.

Ezenképen felhasználhatja az u. n. Bruce Lowe-féle számrendszer szerinti párást is, de nem kizárólag azt, mert pusztán csak a származásra, kimutatott tehetségre építeni (mint máshol is jeleztük) nem tanácsos, hanem igenis az indokolt, hogy kedvező származás, kívánatos családi tulajdonság mellett a tenyészlő *mint individuum is* nyújtson a sikerre előre is garantiát.

Az ilyen tenyésztő hitvallásának első tétele az lévén, hogy »They run in all forms«, vagyis a futás minden formában lehetséges, más szóval: fut a ló, ha fut, akármilyen annak az alakja; természetes, hogy a ló testére egészen kevés súlyt fektet, a szépségre, tetszetőségre mit sem ad, hanem ad a részletekre, melyek a versenyképesség értékszámaik (point-jait) növelik s szemet húny ezek mellett gyakran még a hibák előtt is.

Hát a míg arról van szó, hogy a telivér kizárólag a gyepen keresse meg abrakját s ott is végezze életét, a versenylovat tenyésztő ezen eljárása kifogás alá nem eshetik; mihelyt azonban arról van szó, a miről tulajdonképpen a szónak lenni kellene, hogy: *verseny nélkül! mély telivér, telivér nélkül nincs félvér, félvér nélkül nincs általános használatra való ló;* ismételjük, mihelyt erről van szó, a versenylovat tenyésztő előbb esetelt eljárása a tenyészállatok megválasztásánál két-célú kard, a mely egyik élével magát a telivér tenyészést, másikkal az általános lótenyészést veszélyezteti.

Mert különösen a sikerversenyre tenyésztő s a sporttal üzletszerűen foglalkozó egyén, mire néz a tenyészállat kiválasztásánál? Néz az előbb elsoroltak mellett, a mint mondtuk, a versenyképességet mutató értékszámok nagyságára. Ez értékszámok nagyságát pedig kiváltképpen méri adják: Adják a ~~far~~ és hátsó végtagok erősen fejlett emeltyűi, csuklói

és izmai és a mély mellkas. Az előbbieket kívánatosak azért, hogy a masina minél nagyobb erővel és gyorsasággal lokessék előre, az utóbbi pedig azért, hogy a mély mellreigen nagy szív lehessen jelen, hogy az a gépet minél tökéletesebben táplálhassa, hajthassa, Ha aztán még a hát elég hosszú, de elég erős is arra, hogy a lovat hordhassa és hogy az ugrás-távolságot hátrányosan ne befolyásolhassa, minden együtt van arra, hogy a ló kiváló versenypontokkal bírónak mondassék. Eszünk ágában sincs mind e tulajdonokat kicsinyelni; sőt inkább azt mondjuk, hogy úgy vagyunk meggyőződve mi is, hogy azok nemcsak a versenyolnál, hanem minden lónál felettén kívánatos, igen nagybecsű tulajdonságok; de mikor azt látjuk, hogy az ilyen tenyésztő csakon és lapoczkán alul a ló végtagjainak minőségére általában nem is hederit; mikor azt tapasztaljuk, hogy nagyon is lapos bordázatú, túlságosan is keskeny fart, igen is vékony nyakat, csont-, tüdő-, szem- és patahibát és több más figyelemre méltatlannak tart: akkor kétszeres kalaplevéltre érezzük magunkat kötelezettségnek azon telivér tenyésztők előtt, a kik a félvér, vagyis az általános lótenyésztés érdekeire való tekintettel az említett részeket is figyelmükre méltatják, vagyis azon vannak, hogy a gyep, a sport kívánalmaival az általános lótenyésztés kívánalmait összeegyeztessék. Ilyen alapon áll nálunk (egy pár magántenyésztő nem számítva) szerencsére az állam is. Hogy daczára ennek, fedezett állomásokra és bérbe sok u. n. »nyakiglab« angol telivér kerül, annak az üzletszerűen sportot űző tenyésztőkön kívül különösen Anglia maga az oka, mert ha valahol, éppen ott adnak keveset ezidő szerint az angol telivéri tenyészanyagának, az általános lótenyésztés szempontjából való megválasztásra s ott tudják legkevésbé megbecsülni a félvér tenyésztésre különösen alkalmas és jó csodóroket.

A félvérek előállítására alkalmas letörv tenyésztő tehát jól teszi, ha az angol törzkönyvvel kezében, a tenyészanyag külmeire is ad, nem feledvén, hogy igazán jó félvért csak minden tekintetben *kifogástalan telivér* produkálhat. A ki ezt feleli, a ki nem tesz különbséget a hibás testalkatú, de gyors, és a talán kevésbé gyors, de hibátlan testalkatú telivér között, az nem számítathat arra, hogy *tartós* telivérek és félvérek előállítására alkalmas állatokkal gyarapítandja hazája lóállományát, hanem számítathat legfeljebb arra, hogy tenyésztermékumainak egyesei talán egy pár sikerversenyből győztesül kerülnek ki, de még inkább el lehet készülnie arra, hogy kevés ellenállásra képes szerkesztői csikói már a training alatt, vagy a gyepen csakhamar letörnek. Az ezen két helyen letört állatok pedig a mi nézetünk szerint tenyészésre majdnem kivétel nélkül alkalmatlanok lévén, a tenyésztő minden fáradsága, minden költsége hiábavaló volt.

A jelzett főczélnek szemelött tartásával tenyészthet továbbá valaki *arabs telivéreket és angol-arabs telivéreket*, a mikor tenyészállatait e czélhoz képest az arabs telivér s illetőleg az angol és arabs telivér csoportból választja.

E két anyag már sohasé verseny, hanem mindig más czélból lévén tenyészendő, szem elől tulajdonképpen csak az nem tevésthető, hogy nem annyira közvetlen használati, mint inkább tenyészlovak előállítására itt a mérvadó, oly anyag előállítására tehát, a mely majdnem kizárólag jó félvérek, keresztelési termékumok létesítésére hivatott.

Az anyag megválasztása ennél fogva körülbelül oly szabályokhoz kötött, mint a félvér tenyésztésére alkalmas angol telivérnél.

A tenyésznagynak a cél szerinti megválasztásánál harmadsorban a *nyergeslovak* előállítása lebeghet a tenyésztő szemei előtt, és pedig e lovaknak mind az a változata, a melyet a hasznosság szerinti osztályozásnál felsoroltunk.

Czélja lehet tehát mindenekelőtt *vadászlovak* előállítása, a mikor legokoszerűbben bizonyos nemességgel bíró félvéri vagy magasvéri kanca állományát erős csontozatú, korrekt alkotású angol telivérrel kellend hágtatnia; czélja lehet könnyebb, vagy nehezebb *katonalónak* az előállítása, a mikor már kancaállományának minőségéhez mérve nemcsak az angol, hanem az arabs telivért is felhasználhatja apaállattal, sőt az angol vagy arabfélvér csődört is. Hanem a vékony, hosszú lábú, keskeny, lapos törzstű angol telivér csődörtől itt is lehetőleg őrizkednie kell s azon kell lennie, hogy az ivadék inkább alacsonyabban álljon verbén, de erős szerkezetű, kompakt alkotású legyen.

Minden rendű katonai hátulónak, mint már mondtuk is, a vadászoló volna legalkalmasabb, csak hogy az erre a célra ritkán fizetné ki magát; azért egy oly keverék, a melyben $\frac{1}{8}$ részben arabs, $\frac{7}{8}$ részben közönségesebb, de azért jó hazai és $\frac{1}{8}$ részben angol telivérnek a vére csörög, egészen alkalmasnak mondható.

A kisebb tenyésztő tehát legalább is azon legyen, hogy az az egykét kanca, melyet gazdaságában a munka végzésére tart, megfelelően választott állami, vagy igazolvánnyal ellátott községi mén után oly csikót vessen, a mely katonalónak beválik, mert az ilyen ló egyéb szolgálatokra is nagyon alkalmas leend s így, ha a tenyésztő eladni akarja, szép pénzt kap érte.

Az az apró parlagi ló, mely hazánk nagy részében el van terjedve, semmiképpen se állja meg már a helyét másképpen, csak úgy, ha előbb a szinten nem nagy arabs telivérrel megjavítatik, majd félvérrel meg is nagyobbíttatik, aztán ismét nagyobb termetű arabs telivérrel, vagy angol telivérrel nemesebbé tétetik. Még ott is, a hol kedvezőtlen, primitív viszonyok nélkülözhetetlenül, pótolhatatlan teszik az a szivós, kevés igényű lovat; ismételjük, hogy még ott is csak előnyére válhat annak az arabslóval való javítás és nemesítés.

A luxus czéljaira szolgáló egyéb hátullovak tenyésztésére nézve az a megjegyzésünk, hogy azoknak előállítását czélképpen kitűzni nem igen szokás. All ez különösen nálunk a *dáma* és *ári háta-slóra* nézve, a melyek a félvéri vagy telivéri lovakat tenyésztők istállóiból úgy önként, mellesken kerülnek ki. Nem is lehet ez másként, mert mint láttuk, a hány lovas, többnyire annyi kívánalom. Egyedül a *gyereklő*, különösen pedig a pony az, a melynek tenyésztésére valaki különlegesen elszábotja magát; de hazánkban még erre se nagyon, mert törpén maradt ló úgyis elég kerül ki az egyes alacsonyabb kancaikkal és csődörökkel dolgozó tenyészetekből.

Már különleges czélját képezheti és képezi nálunk is a tenyésztőnek a *híntőlő* és *szekerelő* előállítása.

Nekünk, mint láttuk, máris van egy meglehetősen nagy csoport lovunk, a mely kiválólag híntőlő előtti szolgálatra alkalmas; a tenyész-

anyag beszerzése tehát annál kevésbé okoz nehézséget, mert egyfelől az angol tell- és félvér, másfelől a Nonius törzs oly apaállatokkal szolgált, a melyek e célra egészen alkalmasak. Hogy mik az irányadók az ily célra szolgáló tenyészanyag megválasztásánál, azt eseteltek már akkor, mikor a lovakat hasznosság szerint osztályoztuk; itt csak az a megjegyzésünk, hogy még a kistenyésztő is ha jobb minőségű, nagy testű igás kanczákat felel rendelkezik, annál inkább elszábotja magát híntőlő tenyésztésre, mert az ilyen tenyészivadék ágyd élé, s gazdasági lónak is keresett; de persze nem szabad felednie a tenyésztőnek, hogy holmi mostoha takarmányozási és nevelési viszonyok között igazán értékes híntőlókat előállítani még akkor se lehet, ha teljesen megfelelő anya- és apaállat áll rendelkezésre.

A ki aztán könnyebb vagy nehezebb, *szekeres-* vagy *kocsi-lovat* kíván tenyészteni, vegye figyelembe mindenekelőtt azt, a mit ezekre nézve a hasznosság szerinti osztályozásnál elmondottunk, s a ki teheti, a hazai erre való tenyészanyag mellett próbálkozzék meg azon külföldi ügető fajták felhasználásával is, a melyeket a fajtákról szólva ismertettünk. Ne felejtse különben, hogy a könnyebb szekerelő rövidbe utak trabban való gyors befutására hivatott, a nehezebb pedig terhebebb szekerek hosszabb úton s nemkülönben trabban való továbbítására való; ehhez képest tehát akár fiakker, akár omnibus- vagy lóvasuti-kocsi élé való állat produktálásával foglalkozni, viszonyaink között nagyon indokolt, különösen ha meggondoljuk, hogy úgy az egyik mint a másik szekerelő, a gazdálkodásban is felettén kiterjedt szolgáltat vizs.

A hazai fajták közül már a parlagi ló, arabs vértől csődörrel pározva, meglehetősen jó könnyű szekerelőt szolgáltat; még jobbat azonban a lippizai, vagyis fogarasi ló a maga verbén, vagy arabs telivérrel pározva; nehezebb szekereslovak különösen lóvasut élé való hasznegyének előállítására, a hazánkban egészen otthonos nóriai eredetű állatok, zömök arabs vagy angol eredetű csődörökkel pározva, igen használható példányokat eredményeznek; úgy nemkülönben a Norfolkok vagy a Percheronok hasonló kereszteszi termékek, melyek nálunk már meglehetősen el vannak terjedve, egészen alkalmas nehezebb szekeres lovat adnak.

A mi végre a *gazdasági* és *nehéz igáslovakat* illeti, ezeknek tenyészése hazánkban is célt képezhet és pedig annál inkább, mert ilyen anyaggal részint a muraközi és pinkafői, részint a cseh és pinzgau, meg a nehezebb Norfolk és részint a Nonius eredésű lóban tényleg rendelkezünk.

A gazdasági igáslovat illetőleg rámutattunk annak idején a körülményekre, a melyek irányadók arra nézve, hogy könnyebb vagy nehezebb gazdasági ló tenyésztésére szájuk-e el magunkat; az egészen nehéz terűnszóló lóra nézve is elmondottuk, hogy minő kívánalmak forognak fenn; azoknak a tekintetbe vételével kellend tehát a tenyésztőnek az egyik, vagy a másik alkalmas fajtához nyúlania, mikor tenyész-állatait megválasztja, nem feledvén egy pillanatra se, hogy a *hány hasznosság, amyi ló* s nem tévesztvén szem elől soha, hogy a tenyész-állatoknak célhoz mért megválasztása nélkül bizonytalanra épít és sötétben botorkál.

Az egymással párandó állatok megválasztása.

Ha tisztába jött a fennebb elsoroltak tekintete vételével a tenyésztő avval, hogy melyik fajta keretéből veszi tenyészállatait s minő módon, t. i. vajjon beltenyészéssel avagy keresztelésileg s ménesben-e, vagy házilag fogja azokat tenyészteni, feladata leend ama fajta keretéből az egymáshoz leginkább találó, legtöbbet ígérő egyéneknek a kiválasztása.

Nagyon nagy elmaradottságra mutatna napjainkban, ha a tenyésztő megelégednék avval, hogy a czélt kitűzné, az arra alkalmas fajtát kiválasztván s aztán behunyván szemét, az akármió kanczát, az akármió csődörrel meghágtatná. Nem, a szakértelmes tenyésztő nem veszi el szeme elől a tenyésztésről általánosan szóló részben már odaállított ama tételt, hogy a párandó egyéneknek mindenkéltt magukban és magukban kell viselniük azt, a mit a tenyésztő az ivadéknak elérni szándékszik; vagyis a tenyésztőt nem szabad, hogy elvakítsa se a fajta kiválósága, se a származás fényessége; tekintetbe veszi, nézi igenis azt is, de (mint imént a Bruce-Lowe rendszer említésénél mondtuk) *összeveti magátval az egyénnel*, a melylyel éppen dolga van. S erre ezre, az általában már elmondottak pótlásul a következők megjegyzéseink vannak.

1. A tenyésztőnek a tenyészállatban mindazt keresnie és feltalálni kell, a mi az ivadék jó tulajdonságainak fenntartására, vagy éppen tökéletesbítésére s tétevényképességének fokozására alkalmasnak ígérkezik.

2. Mindazt, a mi erre alkalmatlannak vagy éppen hátrányosnak mutatkozik, lehetőleg kerülnie kell.

3. Azon kell lennie, hogy az egyik nemző állat netáni folytatkozása a másik nemző állat e tekintetben mutatkozó előnyével az ivadéknak kiegyenlítettessék.

4. Nem szabad azonban felednie, hogy *ellentét* tulajdonokkal bíró állatok sajtáságaikat a magzatban kiegyenlíteni képtelenek, különösen pedig, hogy *hibák hibákkal nem javíthatók* s az egymástól tetemesebben eltérő testarányok és formák alkalmas egészesé össze nem olvadnak.

5. Számba kell vennie, hogy mindennemű hiba, nyilvánuljon az az általános egészségi állapotban, avagy egyes szervek, testrészek hátrányosságában, úgy mint pehely a tenyérőr, le nem fújható; sőt inkább az az ivadéknak sokkal kérélehetlenebbül szokott megjelenni, mint a jó tulajdonság.

6. Nem czélszerű feltétlenül bizakodnia abban, hogy a kancza hibáit a hibátlan csődör, a csődör hibáit a hibátlan kancza a csikóban kijavítja, vagyis amennyire csak lehet azon kell igyekeznie, hogy mindkét párandó állat hibátlan legyen.

Ezeknek és az általános tenyészési részben, meg más helyen erre vonatkozólag előre bocsátottaknak tekintete vételével az van hátra már most, hogy kiválasztassék külön a tenyészkanca s az arra való tenyészmen s hogy az *ezzel* egy vagy más módon meghágtassák.

E három tételről a következő három fejezetben szólnak.

A tenyészkancahoz kötött kívánalmak.

Minálunk különösen a kistenyésztők között nagyon elterjedt az a vélekedés, hogy minden kancza, még az is, a mely sokféle hibáival fogva vásári értékkel már nem bír, tenyészkancaznak még egészen alkalmas. Így gondolkoznak, mint említettük, a turf azon emberei is, akik a trainingben és gyepen elnyomorodott telivér lovat, más loanyag javítására, nemesítésére még mindig nagyon alkalmasnak tartják.

Az oszserű szakértelmes és az általános lótenyészési érdekekre is néző tenyésztőkkel mi is, nem így vélekedünk s ellenkező vélekedésünknek már az előrebocsátottakban is jelet adtuk.

Fel tudjuk mi azt ugyan fogni és kellőképpen mérlegelni is képesek vagyunk, hogy a mennyiben a tenyészkanca egy évben csak egyetlen : egy csikónak ad létet, a maga haszonatlanságát annál kevésbé terjesztheti el gyorsan és nagy mértékben, mert annak a legtöbbször jól megválasztott állami vagy más csődör bizonyos mértékig különben is útjában áll. De éppen mert ezen *utánállásnak* nagyságát mérlegelni tudjuk, éppen mert azt túl nagyra becsülni hajlandóságot nem érezünk, hangsúlyozzuk, hogy tévúton jár az, a ki a tenyészkanca jószágát másodrendű valaminek tartja s egyedül a tenyészmentől várja loállományá jószágát vagy javulását és tökéletesbülését; mert tagadhatlan ugyan az, hogy jó csődör a rossz kanczának jobb csikót csinál, mint a rossz csődör, de nemkülönben tagadhatlan az is, hogy a jobb anya jó apával határozottan jobb csikót hoz létre, mint a rossz.

Nem ajánljatuk hát eléggé a tenyésztő figyelmébe, hogy kanczáinak jószágára éppen annyit adjon, mint a csődörére, vagyis hogy a rendelkezésére álló anyák közül a legjobbakat válassza ki, sőt ha teheti, esetleg drágább pénzen is ilyet szerezzen be, a meglevő jót pedig nagy pénzért se bocsássa ki kezéből, mert nem hiába nevezi az arab a jó kanczát bővős zsáknak, a melybe ha ezüstöt tesz be az ember, aranyat vehet ki.

Hogy miben áll aztán a kanczának e jósága, azt az eddig tárgyaltak után szöszaporítás volna bővebb ismételésekbe bocsátkozva esetelni; némely dologra azonban e helyen is czélszerű leend visszatérni. Így például minthogy a kancza 11² hónapig a maga vérvét táplálja csikóját, sőt azt a megszületés után is hosszabb vagy rövidebb ideig, nemkülönben a saját szervet tápanyagával, a tejjel látja el, feltétlen fontos, hogy a kancza teljesen egészséges legyen, mert csak az egészséges szervezet képes egészséges nedveket produkálni, vagyis a beteges anyának a magzatja is olyan.

Természetes, hogy az ébrény és megszületett magzat táplálására akkor szolgálthat az anya legmegfelelőbb szervi anyagokat, ha ő maga étkes és jól emészt, szóval ha maga is jól táplálkozik. Rossz étkek, rosszúl emésztő és táplálkozó kanczának a csikója rendszerint hitvány szokott lenni. A kancza tápláltsága azonban egy bizonyos, a lónál szabályosnak mondható határt nem szabad, hogy átléjen, mert a kövérség a fogamzásra nézve éppúgy hátrányos, mint a lecsigázottság és túlsóványág.

Fontos továbbá, hogy a kancza szelid természetű, jóindulatú legyen s hogy »anyás« kinézéssel bírjon, mert az ilyen kancza fogamzik leg-

biztosabban s az ilyen neveli magzatját legmegfelelőbben, legtöbb odaadással.

Egész éven keresztül sárló és elvettlini szerető kanczától a tenyésztő őrizkedjék; az ilyenektől csikót nyerni ritkán, vagy soha se lehet. A torzát produkált, vagy nehezen szült kanczát is gyanús szemmel kell nézni s ez esetek ismétlődésekor a tenyésztőből irtalmatlanül ki kell zární.

Nagy előnynek tartandó a kanczánál a bebizonyult, vagy a származás után várható átörökölt képesség. Az önmagánál sokkal rosszabb lovat produkáló kancza nem érdemi meg, hogy a tenyésztésben tovább megtartassék.

Elengedhetetlen valami továbbá a kanczánál a jól fejlett, egészséges nemző részek s a tágas medenczeür. Rövid, keskeny farú, agdárhasú kanczától szépen fejlett csikót várni nem igen lehet. A keskeny, lapos törzsi, magas, hosszú lábú kancza se igen fejleszt arányos, szép csikót, azért szűgmélység, lapoczkahosszúság, zömökebb termet, térden és csánkron alól való rövidebb lábúság csak előnynek mondhatók.

Apró, könnyű, ideges kanczák ritkán szaporítják a tenyésztő loállományát jó csikókkal, azért ilyenekhez se igen nyúljon senki; még inkább kerülje persze valamely rossz szokás rabját, mert avval — eltekintve is attól, hogy többnyire öröklődik, vagy a csikó által elsajátítatik — felettlen sok a baj, a kellemetlenség.

Az egész életét csak heveréssel töltött kanczától ritkán kerül igazán jól használható, tétémenyképes ivadéok, azért két egyenlő jóságúnak mutatkozó kancza közül czélszerűbb ahhoz nyúlni, a mely rendszeres idomítás vagy használás alatt volt.

A tenyészménhez kötött kivánalmak.

Azt mondottuk, hogy mi czélszerűnek tartjuk, ha a tenyésztő a kancza megválasztására éppen akkora súlyt fektet, mint a mén megválasztására. Igen, mert nem vonjuk mi ugyan kétségbe, hogy az apaállat amiatt, hogy a nemzésben *többszörösen* vesz részt, bizonyos tekintetben több figyelemre is méltó; de kétségbe vonjuk azt, hogy a kancza éppen annyi figyelemre nem méltó. Igenis méltó s azért a kinek lehetősége, a kinek adatott, méltassa is épp akkora figyelemre, vagyis ha szigorú a mén kiválasztásában (és legyen minél szigorúbb), ne tegyen lényegesebb engedményeket a kanczánál se.

A főbb kivánalmak tehát a mén megválasztásánál is ugyanazok, a melyek a kancza megválasztásánál.

Az egészséges, hibátlan szervezetű, czélszerűen alkotott s tétémenyképes, nemes családból, vérszilárd fajtából származó, s talán még individualis potenciával is fölrühazott csödör előre is biztosítékot nyújt arra nézve, hogy jó csikókat fog nemzeni és pedig bizonyára jobbat egy jó anyának, mint egy rossznak. A bizonytalan vagy homályos származású, a jó apára, anyára vissza nem vezethető mén, különösen ha még azon jeleket se viseli magán, a melyek a fajtát vagy törzset, melyhez maga is tartozik, jellegezik — határozottan kevesebb, vagy éppen semmi biztosítékot se nyújt arra, hogy ivadéok értékes anyaggal szaporítandják

a loállományt; legkevesébe nyújt garantiát erre persze akkor, ha még az *apátság* már ismert jeleit se viseli magán.

A testalakulásra, az alkatra nézve, ha már kanczánál is fontos, hogy az arányos s czélszerint képződött legyen, mindenesetre kiválóan fontos a ménnél, a mely ezen tulajdonait talán évenként 40—50 csikóra ruházta át.

A tetszetős, harmonikus alakulás s az egyes testrészek közötti egyensúly, mindenféle czélra szolgáló csödörnél elengedhetetlen, vagy annak jelenléte legalább is előny, hiánya hátrány. Az élcnébb, de azért távolról se rosszindulatú természet, a feltétlenül egészséges, szilárdabb szervezet; a fajtának megfelelő jól fejlett izom és csontrendszer; a kellő törzsmélység, szélesség és hosszúság; a megkívántató nagyság; a rövid, erős, szabályos állású végtagok; a szabad, kiadó mozgás stb., mind oly tulajdonok, a melyek a mén értékét csak emelik. A formátlan fej, a kicsi szem és minden oly szembiba, a mely nem erőművi sértés folytán létesült, továbbá a túlságosan terhelt, szalonás vagy lógó nyak, a túlrövid és túlalacsony mar, a hajlott hát, hosszú ágyék, a keskeny rövid far, a patkányfark, a kecskesztyű, a csüngő has, a keskeny, nem eléggé terjedelmes izületek, a sodrott, gyenge inak, a csontnövések (pókok, kapták, gyűrű-tetek), a hosszú, hajlott csüdök, a rossz paták, a hibás lábállások mind oly tulajdonságok, a melyek a tenyészmén értékéből sokat levonnak, sőt azt tenyészállatnak nem valóvá teszik.

Kivánatos továbbá, hogy a tenyészmén 4 és 15 év közötti korban legyen; 4-évesnél fiatalabb csödört csak kivételesen s inkább csak nyugotí véré lovák tenyésztésében volna szabad használni. 15-évesnél vénebbet pedig csak akkor és addig, a míg és ha a kifogástalan mennyiségű és minőségű csikók esnek utána.

Oly csödörök, a melyek erőiknek gyakorlására sohase szorítottak, a melyek még mozgásra is csak hében-korban kényszerítettek, ritkán nemzenek erőteljes, nagy mozgó képességgel felruházott ivadékok; a csödört tehát, mikor nem hág, megfelelő munkára szorítani nemcsak jó, de szükséges is, sőt egyenesen kívánalom gyanánt állítandó oda, hogy az a csödör, melyet apaállatul akarunk használni, legyen bár félvér vagy telivér, minél nagyobb munkaképességnek adta lényen már előzetesen jelét. Ha az ilyen állat a trainingen is átesett, avagy a gyepen győzelmeiket vívott ki s hibátlanul került a tenyésztésbe, annál jobb.

Szóval a *jók vagy jobbak és erősek vagy legerősebbek kind* kell hogy tartozzon minden tekintetben az apaállat, mert ekkor várható tőle hasonló nemzedék.

Fontos még az is, hogy a csödör nemző és átörökölt képessége ki legyen próbálva. Inkább nyúljon nevezetesen a tenyésztő drágább vételár, vagy hágatósi díj esetén is egy ilyen kipróbált ménhez, mint egy talán olcsóbb, talán szebb, de ismeretlen nemző és átörökölt képességűhez, különösen akkor, ha ménese van s 50—60 kanczát kell felhagatnia. Más szóval, nem czélszerűtlen az újon vett vagy bérelt, ismeretlen csödört e tekintetben előbb néhány kanczán kipróbálni s csak aztán általánosan felhasználni, vagy tőle elállni. Ép. egészséges herék, merevedésre képes, elég hosszú és hibátlan hímvessző nélkülű mén is csödör; a csödör; a feltökű szíros vaszorájú, lógó heréjű mén pedig csúfja nemének. Ezt tehát feledni nem szabad.

Kiváncsolom gyanánt állítsuk továbbá oda, hogy különösen a közséjgi mén ne legyen »válogató«.

Más csüdörnél talán nem nagy baj, ha az az egyik vagy másik oda-vezetett kanczát meghágni nem hajlandó, közséjgi ménnél azonban, pláne ha szabadjában hág a csüdör, ez igazi kalamitás számba megy, mert sok kancza meddő marad s ilyen helyen más csüdör felett nem igen rendelkeznek.

A kissé kényelmes, lassan készülő és hosszabbban közösülő méntől nem kell mindjárt megjedni, mert az ilyen lustább fráterek rendszeren biztosan termékenyiteneik; hanem már a túlusta mént, minthogy az ilyen majd mindég tehetetlen, legjobb kiharélni.

A kisebb tenyésztő, a parasztgazda, mént a maga szükségletére önként érhetőleg ritkán nevelhet, még ritkábban, vagy talán sohasé tarthat; az ilyen, de sőt gyakran a tehetősebb tenyésztő is tehát zsidó-szerint az állami ménekre van utalva, melyek, mint láttuk, fajtaminőségileg a hazai kanczaállománynak tényleg megfelelnek. A baj azonban, mint azt tárgyalásunk folyamán észre lehetett venni, először is az, hogy ily ménnek nem állanak elég nagy számban még ma se rendelkezésre, a másik baj az, hogy a kanczatulajdonos vajmi ritkán nyúl a drágábban fedező ménhez, avagy egy másik hibába esik, t. i. kanczáját egészen ellentétes minőségű és formájú ménnél hágátja meg s eredménytelenség vagy balúl kiütött eredmény esetén nem a maga szakértelem hiányára, hanem az állami csüdörre vet, a melyet ily esetben mindennek elmond, csak jónak nem.

E bajokon egyhamar az állam se segíthet, de segíthet némileg maga a tenyésztő. Vegye figyelembe nevezetesen a tenyésztő az általunk mondottakat s úgy nyúljon az állami ménhez; ha pedig ehhez nem juthat, gondolja meg, hogy van már hálaistennek hazánknak sok vidéke, a hol magánosnak birtokában éppen olyan jó, sőt talán kanczájának megfelelőbb igazolt csüdör kerül; fogadjja hát meg jeles szakembertünk, *Tormay* tanácsát, a ki azt mondja: »Nézzen a tenyésztő szót ezeknél; hasonlítsa össze az ezeknél talált méneket saját kanczáival; nézze meg a mének után való csikókat, ezeket vessse össze azzal, hogy milyen csikót szeretne tenyészteni és ha így tisztába jött, ne sajnálja a fáradságot, ne fukarkodjék 2—3 forinttal drágább hágatósi díj miatt, hanem vezesse oda kanczáját, s több haszna lesz, mintha egy véka tengerit ad egy rossz mén használatért«.

A sárlás és a hágatus.

A nemi ösztön ébredése, vagyis a közösülési vágy a házivá lett szelíd lovaknál általában tavaszkor, ritkábban őszkor mutatkozik s a kanczánál az u. n. *sárlásban* nyilvánul.

A tenyésztő kivétel nélkül csak sárló kanczát hágathat eredményesen, azért érdekében áll, azt figyelemmel kísérsnie s illetőleg el nem mulasztania a kedvező alkalmat a hágatusra.

Jóllehet az éjjali s takarmányozási viszonyok, úgy nemkülönben a fajta és az egyes egyén szerint a sárlás különbözőképpen, t. i. majd erősebben, észrevehetőbben, majd pedig gyengébben, alig észrevehető-

leg nyilvánul, mégis mindkét esetben vannak bizonyos jelek, a melyek a kancza ezen állapotát elárulják, a tenyésztőt figyelmeztetik, hogy megpróbálja, vajjon kanczája felveszi-e hát a mént? Ha csakugyan sárlók a kancza, kisebb-nagyobb ellenszegülés után a csüdört tényleg felveszi, más szóval megengedi vagy eltűri, hogy az őt meghágia.

Ménesben, szabadjában tartott kanczák, mikor sárlanak, a netalán köztük levő mén körül szeretnek tartózkodni; ha nincs mén köztük, egymást szagolgatják, harapdálják, miközben farkukat emelve vihog-nak, hátsó lábaitak szétterpesztik s élénkebb piros, duzzadt nyákhártyájú méhüvelyükből időnkint sárgás nyákot szorítanak ki.

Istállón tartott vagy szekér elé fogott, avagy nyereg alatt levő kanczák sárlás alkalmával rendszeren csiklandóságok, izgatottak, kisebb-nagyobb fokan ellenszegülők és akaratosak s más lovak közeledését nyerítéssel fogadják, miközben perájuk ki-bezárul. Sokszor éviágyuk is elvész vagy türelmetlenül toporzékolva, csak immel-ámmal esznek és isznak és gyakran, de keveset hűgyoznak. Ez izgatottság némely kanczánál oly magas fokra hág, hogy az állat rugásban, ágaskodásban; féktelenkedésben tör ki. Vannak ismét kanczák, az u. n. »csendes sárlók«, melyek egészen nyugodtan viselik magukat s csak a duzzadtabb és pirosabb hüvely nyákhártyáján árulja el azt, hogy sárlanak.

De mutatkozik a sárlás bármilyen alakban, a tenyésztő próbálja meg a kanczát minél hamarabb, mert a sárlás legfeljebb egy hét alatt lefoly s a fogmazásra lekedvezőbb sárlási idő kétszer 24 óránál nem igen tart tovább.

A megpróbálást még ott is, a hol próbámén áll rendelkezésére, a legézszerűbben úgy eszközölhetjük, ha földbe erősített s szalmakötéllel befont korlát jobb- és baloldalára állítjuk a két állatot s megfigyeljük, hogy a kancza a mén harapdálásait s egyéb »tetszésnyilvánításait« tűri-e vagy nem? Ha tűri, vagyis ha a csüdörhöz odásimul, farkát emelgeti, vagy félre vonja, peráját ki-bezárja stb., akkor a reá szánt csüdörrel meghágtatjuk, ha pedig nem tűri a csüdör »házasági ajánlatát«, ha t. i. fulét hátrakonyitva felé rög, belő harap, szóval félremagyarázhatlanul »kosarat« ad, akkor talán még egy-két ilyen próbának vetjük a kanczát alá s ha erre se puhul, békén hagyjuk, mert az ilyen valószínűleg nem sárlók.

Nem szabad azonban felednünk, hogy olykor a nagyfokban sárló kancza is, különösen ha fiatal és csiklandós, ismétellen elutasítja a mént, vagy legalább is foggal-lábbal védekezik a szándékoit cselekvény ellen; máskor meg a nem valódián, vagyis *hamisan sárló* kancza igrámatlanul ellene szegül a csüdör czéiba vett beavatkozásának.

Az előbbi esetben a türelmet elveszteni nem szabad, vagyis addig-addig kell ismétellen is próbálgatni, a míg a kancza megadja magát, a mi rendszerint be szokott következni.

A csikóval bíró kanczák és pedig leginkább azok között, a melyek nagyobb odaadással függnek magzatjukon, sok olyan kerül, a mely szintén rejtve, vagyis csendesen sárlk s a próbánál a mén felvetelére nagyobb hajlandóságot nem mutat, különösen akkor, ha csikóját nem látja. Az ilyen kanczákat czészlerő tehát csikójukkal együtt vezetni a ménhez, a mi reájuk megnyugtatólag hat.

Hogy hamis-é a sárlás vagy valódi, azt arról lehet felismerni, hogy a hamisan sárló a mént következetesen elrűgő kancza a sárlásnak

talán minden más tüneteit mutatja, csak éppen a legfontosabbakat, t. i. a méhüvely pirosabb voltát és duzzadságát nem. Az ilyen egybírántr farkát is nem annyira emelteti, mint inkább ide-oda fíradhatatlanul csóválja. Az efféle hamis sárlítóval kár a próbánál sok időt vesztegetni.

Hágató állomásokon s kisebb tenyészetekben, mint ismeretes, többnyire ugyanazon csődörrel próbálnak, a melylyel hágatnak. Ménesekben, a hol nem szabadjában, hanem kézből hágatnak, a próba céljaíra külön csődört, u. n. *próbamént* tartanak, hogy a sokszor igen drága tenyészmént esetleges sérülésektől s oknélküli izgalmaktól óvják. A próbamént nem szükség, hogy valami értékes állat legyen s jó, ha a kanczánál alacsonyabb testű. Ha tüzes, de mellette jóindulatú és sok türelemmel bír, nagyon előnyös.

A próbánál sárlítónak bizonyítóló kanczát aztán, ha ménesbéli *vadhágatás* ízetik, a mén természetesen meghágja, avagy mi azt, mint mondtuk: kézből meghágatjuk, másként szólva: *fedeztetjük*.

Hogy a hágatásnak ez az utóbbi módja előnyösebb, mint az előbbi, az önként érthetővé válik, ha meggondoljuk, hogy kézből hágatva naponta és az egész fedeztetési időny alatt annyiszor bocsáthatjuk a talán nagyon értékes és amiatt lehetőleg kimélendő csődört kanczára, a hányszor éppen akarjuk, vagy helyesebben: annyiszor, a hányszor azt okszerűen közöskülésre bocsátanunk kár nélkül lehet és szabad; ellenkező esetben, t. i. vadhágatás esetén a csődör annyiszor hág, a hányszor csak neki tetszik, vagyis folyton hág, a míg bírja és pedig gyakran egy-egy sárló kanczát, melybe különösen kedve telik, meghág kétszer-háromszor is, mást meg nem hág meg egyszer se; szóval nincs annyira hatalmunkban ez esetben az ivadékok számára való befolyás, mint a mennyire hatalmunkban van, ha kézből fedeztetünk; nincs hatalmunkban annyira a csődörnek jókarban, hosszabb ideig való fentartása se; mert a folytonos mértéknélküli próbálgatás és fedezés folytán csakhamar meghibásodik s gyorsan tönkremegy.

Oly országokban, a hol vad és félvad ménesek léteznek, a szabadjában való hágatás, különösen azért, mert kényelmesebb és olcsóbb, eléggé indokolt, de csak akkor, ha a kanczaállománynak minden tekintetben megfelelő minőségű és számú ménnek állanak rendelkezésre. Hazánkban ez az eset, sajnos, kivételes; a mi félvad vagy szelíd községi és városi ménesek — nehánynak kivételével — nemcsak nem elég jó, de rendszeren elégtelen számú csődörökkel küzdenek; mert habár tenyész-állat vizsgáló bizottságaink nekünk is vannak, habár megyei szabályok meglehetősen jól intézkednek a tenyész-apaállatok czélszerűnti megválasztásáról és igazolásáról, a haladás e tekintetben igazán csigalépésű azért, mert jó méneket nagyobb számban nevelni nálunk még ma is a »jóvő zenéje«, ilyeneket pedig ha akadnak is, valamivel drágább pénzen beszerezni éppen nem szokás.

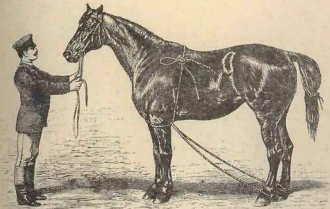
Evvél a semmibe vevéssel szemben persze kénytelenek az apaállatvizsgáló megyei bizottságok nagyon második- és harmadrendű méneket is igazolni, vagyis alkalmas tenyész-állattá ítni, mert mint már egy helyen mondtuk, egy-egy községet egy egész fedeztetési időnyre mén nélkül hagyni nem tréfa.

Oly községekben, a melyeknek állami méneket bérelni sikerül, a kézből hágatás után a haladás máris elég szembeszökő és öröndetes.

ni reméljük, hogy a megkezdett úton maradva, az állami beavatkozás beces istápolása mellett ez a haladás lassan-lassan általánossá leend, különösen akkor, ha a lótenyésztési ismeretek nagyobb mérveket fog-

ni, a mint e szavainkból is kitűnik, nagyon kívánatosnak tarjuk, hogy a kézből való hágatás hazánkban általános elterjedést nyerjen, mert az nyújt legtöbb biztosítékot a lóállomány tökéletesbülésére.

A mi magát ezt a hágatási módot végrehajtás szempontjából illeti, arra nézve első sorban azt jegyezzük meg, hogy még a sárlásra nézve már kipróbált kanczát is nem ritkán oly módon szükséges hatalmunkba ejteni, hogy a ménbe kárt ne okozhasson és a czélba vett közöskítést ne lehetetlenítse.

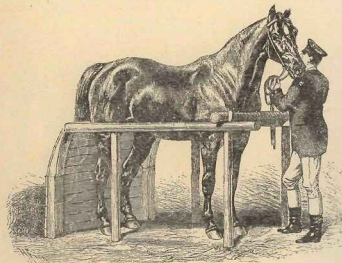
361. ábra. Lábrogzítás.

Szükséges leend tehát talán hátsó patkóit levenni, avagy orrára pipát tenni, lábaira bőrpapucset húzni, farkszőret, hogy a hímveszűt meg ne sérthesse, befogni vagy kendővel körül csavarni stb., szükséges lehet hátsó lábait oly módon rögzíteni, hogy a felugrás pillanatában a csődört meg ne rúghassa.

Egy egészen alkalmas s nagyon egyszerű ilyen lábrogzítási módot tüntet fel 361. ábránk. Mint látni lehet, e módon a kancza hátsó lábait úgy rögzítetnek, hogy egy-egy kötél hurkoltatik a csüdökre, átvitetik az a mellőz lábak között s az alkarok körül tekeretvén, a maron könnyen kioldható hurokra összekötöttik.

Ezen elővigyázati intézkedéseken kívül nagyon czélszerű, ha a hágató hely a kíváncsi nézők szeme elől el van zárva és egy partosabb részzel is bír, a hol a mén és kancza közötti nagyságkülönözet hágatás-
kor kiegyenlíthető.

Nagyobb fedezettető állomásokon, a hol a magasabb testű kanca-állományt alacsonyabb természetű csődörök hájgák, olyan külön berendezés is szokott e célra lenni, a melyt *362. ábránk* feltüntet, a mely t. i. azt mutatja, hogy a korlátba állított kanczát a csődörtől elválasztó deszkázott válaszfal mögött emeltebb hely van trágyából s földből készítve, a melyen hágások a csődör áll. Ez a berendezés próbára is alkalmas, feltéve, hogy a kanca szelíden viselkedik; élelkebb, csiklandós kanczák azonban a nyugtalanokodás, rugdosás közben ily korlátban könnyen megsérthetik magukat, azért az ilyeneket legjobb szabadjában kötőféken tartva egyszerű válaszfal mellett próbálni és meghágtatni.

362. ábra. Próba és hágtató állás.

Egyáltalán, a hol csak nem szükséges, kénysereszközökhöz ne nyuljunk, hanem maradjunk e tekintetben is lehetőleg a természeteshez közel.

A csődört, különösen ha tüzes természetű, mindig kényserfűtőre vezesse egy, vagy ha szükséges, két ember a kanczához s álljon vele annak baloldálához úgy, hogy a mén elülről hátrafelé a kanczát végig szimatolhassa s harapdálhassa. Erre szükség van különösen akkor, ha a csődör még nincs »készzen«. A ki nem használt, jó csődör himvesszője már akkor teljes merevedésben van, mikor az istálló-ajtón kilép, hanem azért az egészen jó csődörök között is kerül nem egy, a mely lassan készülődik, a melynek himvesszője a kanca szagolgatása, harapdálása közben lassan lesz mindég merevedettebbé, szóval a melyik szinte elvárja, hogy a kanca is »szépelegjen« neki. Akár az ilyen, akár a feltartózatlanul tüstént a kanczára ugró csődör egyaránt jó termékenyítő lehet, de mégis előnyösebb

minden tekintetben az oly csődör, a mely túlhosszasan nem készülődik, a kanczát azonban a maga módja szerinti »hízlegéseivel« kellőképen felizgatja s így fogamzásra fogékonyabbá teszi.

A kanczára így vagy amúgy felugrott csődör himvesszőjét célszerű a méhüvelybe kézzel bevezetni, hogy az állat ne legyen kénytelen azt sokáig keresgélni, s hogy ne legyen kitéve a »czigányutra« vagyis a végfelbe való tévedésnek.

A közöslést imígy végző csődörök egynemelyike oly erősen szokott a kanca marjába beleharapni, hogy emiatt gyakran hosszabb gyógyítást igénybevevő daganat vagy seb keletkezik azon. Ezt kikerülendő, némelyek kicszerzett lóbdórdarab felkötését ajánlják, mások szjűből készített gyűrűket csatolnak a kanca nyakára, hogy egyikébe vagy másikába a mén főgaival megkapaszkodhassék. Az ilyen megkapaszkodásra különösen öregebb méneknek szükségük van, hogy magukat a kanczán kellőképen fentarthatassák; az ilyeneket némelykor még oldalt a csipőnél támogatni se fölösleges, hogy t. i. oldalt le ne csúszhassanak azelőtt mielőtt a magömlés beállt volna.

A mi éppen ezt a mag- vagy ondóömlést illeti, tudvalevő, hogy anélkül fogamzás nem állhat. Hogy történt-e hát ondóömlés, azt tudni jó. Ennek tagadhatatlanul vannak u. n. külső jelei is, pl. a farkocskoválas, a gattájizmok reszketése, a himvessző makkjának erős karimás duzzanata, a csepegés stb., de legbiztosabb jel, ha az ondó fecskendését ujjainkkal érezzük. A lökések közben a hügycsőben végig hullámzó ondót nevezetesen mutató és középpujjunknak a himvessző alsó felületére való tevévelé kitapinthatjuk. Ez a tapogatás különben sem hátrányos, sőt inkább akkor, mikor tágüvelyű kanczával van a csődörnek dolga, még előnyös is, mert az ujjak mozgásával a mén himvesszője nagyobb izgalomba hozható s gyorsabb és tökéletesebb ondóömlésztésre ingerelhető.

Ha magömlés történt, a hágtatási aktus tényleg befejezettnek tekinthető s az van hátra, hogy a leszállt csődör himvesszője megmosassék, megtöröltessék s az állat a maga helyére visszavezetve, lecsatalkoltassék. A kanczát célszerű a fedezés után lépésben megjártni, hogy lecsendesüljön, de egyéb beavatkozásra semmi szükség nincs.

Tudjuk, hogy az állatok közöslésének többnyire fogamzás a vége. Többnyire, de nem mindég. A kanca, ha fogamzott, megszűnik sárlani, ha pedig nem fogamzott, tovább sárlik. Minthogy azonban az ellenkezőre is van eset, a fogamzás beálltáról vagy hiányáról *utánpróbalás* útján szokás meggyőződni.

Az utánpróbalást hazánkban általában 9 naponként szokás eszközölni, a mi ha tekintjük, hogy az első hágtás (egész helyesen) ritkán hajtatik végre a sárlás kezdetén, hanem gyakrabban annak végfelé, határozottan megkésettnek nyilvánítható. Azt mondhatjuk tehát, hogy az utánpróbalást az első hágtást követő 5-ik vagy 7-ik napon czélsezerűbb eszközölni s ezt ugyanannyi nap múlva ismételni.

Több mint 3-szor utánpróbalatni egészen fölösleges, kétszeri utánpróbalásból többnyire biztosan kintínik, hogy a kanca először vagy másodsor tényleg fogamzott, ha pedig nem fogamzott, nagy a valószínűség, hogy azért ne fogamzik, ilyen is olyan kanczák, melyek hosszasan és ismétletlen sárlanak, czélsezerű, vagyis sokszor eredményes más ménnel is meghágtatni, vagy ugyanazon csődörrel délelőtt és délután is megfedeztetni.

Figyelmeztetjük e helyen különösen a kisebb tenyésztőt, hogy a hágátást február vagy márczius előtt ne eszközölje, mert ellenkező esetben a csikó megszületése kedvezőtlen időszakra, t. i. télre esik, avagy a mi yakori, a kanca meg nem fogamzikás tavaszra keve ismét sárlík.

Arra is felhívjuk a tenyésztő figyelmét, hogy holmi ronda, piszkos, rühes orrfolyásos, beteg kanczával a fedezető állomásra el se fáradjon, mert ott nagyon szigoruan veszik a dolgots az ilyen, csödörre vesélyes kanczát meg nem hágátják semmi áron. Csélszerű egybíránt az ilyen állomásra, fedezetésre éppúgy, mint utánpróbálásra, korán reggel beállítani vagy előlratkozni, mert különben megesik, hogy az elfoglalt csödör az nap a kanczát meg nem hághatja, vagy meg nem próbálhatja.

A telivért tenyésztő különben kanczáját állami ménesintézetbe is elküldheti, hol a tartási és fedezési díj lefizetése után addig tartózkodhatik, a míg meghágtatva fogamzott.

Egy jó karban levő, középkorú mén, a 3—4 hónapig tartó fedeztetési idény alatt 50—60 kanczát eredményesen képes meghágni; fiatalabb vagy öregebb mén alá nem csélszerű 30—35-nél többet kivetni.

Nemesebb, drágább méneket még kíméletesebben szoktak használni. Így pl. az angol telivér csödörök nálunk és máshol, egy fedeztetési idény alatt 25—30—35 kanczánál többet nem hágnak.

Hazánkban a fedezető állomásokon levő mének közül a 4-évesek hétenként 3—4 szer, az 5—7-évesek 6—7-szer, a 8—14-évesek 9 szer, a 15—18-évesek 6—7-szer, az öregebbek 3—4-szer hágnak. Németországban a teljeskorú ilyen csödörök naponta kétszer, a 4-évesek pedig egyszer hágnak s vasárnapon nyugszanak.

A kanczákra nézve megjegyzendő, hogy az évenkénti ellés a tapasztalás szerint hátrányosnak nem mondható; azért különösen az, a ki kanczáját csikónevelés céljából tartja, jól teszi, ha azt a leellés után 7—8 vagy 9-ed napra ismét meghágtatja, mert ekkor szokott nála a sárlás többnyire csendesebb formában mutatkozni, mit ha elmulaszt, gyakran kárát vallja, minthogy a szoptató kanczánál a további sárlás sokszor kimarad, vagy oly rejtett alakban mutatkozik, hogy a figyelmet teljesen kikerüli.

Körtübeül igaza van tehát e tekintetben annak, a ki azt mondja, hogy a leellést követő 8—9 nap keretén belül még *erőszak alkalmazása mellett is fedeztessük meg kanczáinkat*, mert különben mulasztásunk a jövő évi csikóállomány csekélyebb számán fog meglátszani.

A vemhesség vagy hasasság.

A fogamzásnak, különösen az első napokban és hetekben, biztos jele nincs s mint láttuk, éppen az teszi kiválképpen szükségessé azt, hogy utánpróbálásoknak vetessék alá a kanczát.

A megvemhesedett, vagyis azon kanczánál azonban, a melyben — hogy úgy mondjuk — az elvetett mag kikelés s fejlődésnek indult, több oly jelet mutatkozik, a mely a hasassági állapotra nézve többé-kevésbé jellegző. Ezen jelek általában és egymást követőleg a következők.

Kivételkel persze léteznek, nevezetesen a megvemhesedett kancza talán tovább sárlík s a mént is felveszi, a meddőn maradt pedig talán hónapokon keresztül nem sárlík; mégis nagy átlagban a *sárlás kimaradása*

és a *mén-élrűgés* meglehetősen biztos fogamzásra mutató legelső jelnek tekinthető.

Második jel a kancza megváltozott magaviselete, mely az óvatosabb, röstült mozgásban az étkesebbé válásban, a társaira való kapzsi irigykedésben stb. nyilvánul.

A harmadik jel, mely azonban a hasassági idő első felében nem vehető észre, a has nagyobbodásában áll. E nagyobbodás, mely vemhesség esetén egyenletesen gyarapodik, különösen hátulról tekintve tűnik jól a szembe.

Az ilyen hasnagyobbodást legkönnyebben még a hasvízkórral téveszthető össze a tenyésztő, csakhogy mikor már oly nagy a has, hogy jól szembe tűnik, rendszeren egy további jel, t. i. a magzat mozgása is jelentkezik, a mi persze se hasvízkórnál, se szalma vagy csüngő hasnál nincs jelen.

A magzat jelzett mozgása a vemhesség 6-ik hónapjától kezdve, különösen itatás alkalmával, a jobb lágyék táján, a hasközé közelében jól érezhető, sőt gyakran szívérése is ugyanott kihallgatható.

A hason, a csecs körül és a hátsó vétagokon vizenyős daganatok is szoktak a vemhes kanczánál keletkezni, de többnyire csak a 9-ik hónapban, a mikor már más jelekből is könnyen konstatalható a hasas állapot.

Az ellési idő közellétére mutat aztán végre a far meghorpadása, a has megerekedése és a csecsben a tej meggyülemése és szivárgása.

A 4-ik hónaptól kezdve egybíránt, ha egy kisebb kezű egyén a kancza végében keresztül benyúl, a méhben levő mozgó magzatot kitapinthatja. A hüvelybe nyúlni e célból nem ajánlatos, mert elvetelés lehet a vége.

Ismételtlen is említettük, hogy a kancza középszámításával 11 és $\frac{1}{2}$ hónapig hordja a magzatát, vagyis a hasasság vagy vemhesség tartama napokban kifejezve 340 nap; vannak azonban esetek, mikor már 330 napra, vagy előbb is s olyanok is, hogy egy teljes évre vagy még később vet a kancza ép és egészséges csikót. Általában azt tartják, hogy a csödörösiköt hosszasan hordja az anyja. Különbön előnyösebb, ha egy-két nappal később, mint korábban ellik a kancza.

A nagyon is megleős ritkábban, de a nagyon is korán ellő gyalcraiban fordul elő s ez esetben azt mondjuk, hogy a kancza korán elletet vagy elvetélt.

Korai ellésnek mondjuk az ellést névszerint akkor, ha az anya a rendes időnél hamarabb ugyan, de azért ép, erőteljes és életképes magzatot hoz a világra; *elvetélsnek* mondjuk ellenben akkor, a mikor a kancza idő előtt s életre nem képes, vagy éppen dögölt magzatot szül.

Kilencz és fél hónap előtt születő csikó ritkán életképes, ezt tehát már elvetéltnek lehet mondani.

Az elvetélsnek leggyakrabban az erőművi sérülések és a hibás takarmányozás és használás az okai, azért, mielőtt tovább mennénk, szükségesnek látjuk e helyen a vemhes kanczával való bánásmódról röviden megemlékezni.

A vemhes kanczával való bánásmódról.

A tenyésztő költsége önként érthetőleg csak akkor térülhet meg s fáradsága akkor részesülhet jutalomban, ha megfedeztetett s fogamzott kanczája a kellő időben ép, erőteljes és életképes magzatot szül s ha sikerül neki úgy a kanczát jó állapotban továbbra is megtartani, mint a csikót használható lóvá felnevelni.

A nagyobb, tehetősebb tenyésztő, a ki minden értékes kanczája számára külön-külön, kifutókkal ellátott tartózkodási helyeket építhet; a kinek lehetséges eszerint vemhes kanczáit hevertetni és minden gond nélkül kényelemben és ápolásban részesíteni, mindenesetre ritkábban van kitéve az elvetélés folytán keletkező károsodásoknak; az a tenyésztő azonban, a ki a ménesbeli vagy házi tenyésztést űve, vemhes kanczáit nem hevertetheti, vagy hevertetni nem akarja, nagyon gyakran vall ilyesféle kárt különösen akkor, ha azok megfelelő gondozására s használására kellő figyelmet nem fordít.

E károsodások kiküldésének szempontjából mindenekelőtt nem szabad a tenyésztőnek felednie, hogy kopáló kanczától erőteljes csikót várni nem lehet; azért tehát a takarmány lehetőleg kifogástalan minősége mellett annak megfelelő mennyiségére is gondja kell, hogy legyen. S erre nézve könyvünknek a takarmányozásról szóló részében nyújtunk általános tájékoztatást, itt csak annyit jegezzünk meg, hogy ha valamelyik lónál, éppen a vemhes kanczánál bosszulja meg magát úgy a bármiképpen romlott vagy rossz, mint a túlkéves vagy túlsók takarmány.

Különösen veszélyessé válhat az ilyen kanczára s illetőleg magzatjára nézve az oly takarmány, a mely szorulásokat, felfúvódásokat, köllikákat, hasmenéseket szokott a lónál előidézni, avagy a mely egyenesen elvetélést okozó anyagot (pl. anarozsot) tartalmaz. Dohos, penészes zab és széna; meg nem fonyadt, nagyobb mennyiségű luczerna és lóhere; fagyott gyök és gumós növény; megromlott és jég hideg víz stb. mind olyanok, a melyek vemhes állatra nézve különösen veszélyesek.

A szárazról zöldre, a zöldről száraz takarmányra való gyors átmenet is éppen vemhes állatoknál bosszulja meg magát leggyakrabban, azért mikor a zöldtakarmány vagy a legelő őszkor fogyásnak indul, czélszerű leend a széna és szalma nyújtását fokozatosan megkezdeni, azt talán zölddel összerázni s úgy nyújtani, vagy legelőrehajtás előtt az istálló szénázatát. Nem szabad feledni továbbá, hogy a rendesen étekesebb vemhes állat éjjel az almot szivesen megessi; czélszerű tehát jó alomszalmát adni alá vagy elébe s esetleg az alomevét megakadályozandó; indokolt leend szájkosárral nyulni annál inkább, mert a folytonos nagyobb mennyiségű szalmaevés vemhes állatra nézve éppen nem előnyös, a mennyiben az emiatt kitáguló belek a medenczeűrt szűkítik. Aztán a szalma különben se sok tápanyagot tartalmaz, a magzat felépítéséhez nézve tehát e tekintetben se előnyös. Dúsabban táplálni a vemhes kanczát, mint a meddőt, mindenesetre szükséges, mert nemcsak a maga testét kell, hogy fenntartsa, hanem a magzatját is kell, hogy építse; ez a dús táplálás azonban nem szabad, hogy a hizlalásig fokozódjék, mert a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a kóvér kancza többnyire kevésbé jól fejlődött csikót vet s azt gyakran nehezebben is szüli meg.

A gazdasági lótenyésztést űző, mint jeleztük, nem heverteti, hanem dolgoztatja vemhes kanczáját emiatt részben legelőn, részben istállóban táplálja azt s többnyire csak alkalomadtán fogja valamely munkára. A kinek a körülményei nem ilyenek, az folyton használja, és pedig gyakran nagyon is kíméletlenül. Mi azt tartjuk, hogy még a pusztán csak csikó-nevelés céljából, tartott vemhes kanczának is elkerülhetetlenül szüksége

van a mozgásra, azért tehát távolról se vagyunk ellenzőli a gazdaságilag tenyésztett ló használatának addig, a míg az okserű és kíméletes.

Sőt inkább nem hangsúlyozhatjuk eléggé, hogy különösen a kisebb tenyésztő ne hevertesse kanczáját, mert különben a tenyésztésből vajmi kis haszna lesz; használja igenis akár nyereg alatt, akár szekéren, akár eke vagy borona előtt — *de ésszerűen, túl nem erőltetve*, sőt inkább kímélve és mindeneműl erőművi sértektől óva, mert az ilyen használat csak előnyére válhat a kanczának és tulajdonosának egyaránt. Akkor munkavégzést azonban, mint egy meddőtől, ne kívánjon, nem azért, mert akkorát a vemhes el nem bír, hanem azért, mert az kárára lehet. Legalkalmasabb munka vemhes kancza számára a gazdaság körüli dologvégzés azért, mert az állat mindig szem előtt van s így a munka nagysága esetenként és a körülményekhez mérve szabható ki, míg az ellést megelőző utolsó hónapban se czélszerű a kanczát az istállóban látkötte tartani, hanem szükséges naponta legalább is egy óra hosszág jéartni egész addig, a míg csak az ellés előjelei mutatkoznak. E jelek mutatkozása esetén azonban önként érthetőleg nyugalomba kell a kanczát helyezni, hogy magzatját lehetőleg csendben és zavartalanul hozhassa a világra.

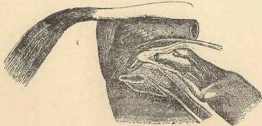
Az ellés vagy szülés.

A gondos, körültekintő tenyésztő már kanczáinak hágtatása alkalmával azon van, hogy a leellés lehetőleg rövid időközben következék be egyfelől azért, hogy az egész ivadék-állomány egyöntetű legyen, másfelől azért, hogy a csikók ápolása s felnevelése egyszerűbbé váljék. Gondja van ezenkívül arra, hogy 8—14 nappal a megkezdődés előtt minden, a mi ahhoz szükséges, rendben legyen, különösen pedig, hogy az istállóban megfelelő tágas és bő alommal ellátott tér álljon rendelkezésére, a hol a kancza egészen szabadon eresztve végezhesse majd a szülést. Egy megbízható ember, a ki az elléshez közel álló kanczákat folyton figyelemmel kíséri, igen jó szolgálathoz tesz ilyen alkalomkor, azért arról szintén szükséges gondoskodni annál inkább, mert a ló szerez éjjel elleni.

Az előkészítő fájdalmak jelentkezésekor (melyek nyugtalankodásban, gyakori vizelésben, has felé való tekintgetésben stb. állanak) czélszerű a kancza patkóit levenni s az állatot a szülés céljára herendezett helyre vezetni. Ezen előkészítő fájdalmakat követő első vagy második napon szoktak fellépni a valódi vagy tőle fájdalmak, a melyek közben a kancza többnyire fekvé elli meg magzatját. Az első, a mit ez alkalommal látni lehet, a méhhüvelyből kitülnő magzatburok, a mely a méh összehúzódásai, a hasfalak és a rekeszizom szorításai folytán felreped s belőle a magzatvíz kifolyván, csakhamar látni engedi a magzat két mellső lábán felvő fejét (*l. 363. ábrát*), melyet a folytonos vagy megszakadó tolások hatása alatt csakhamar az egész mellső, majd középső és hátsó rész követ. Mikor a magzat imigy már egészen kinn van, a kancza rendesen felugrik s a köldökzsinór, mely a vemhet a magzatburokkal és a méhél összekötötte, elszakad s rövid ideig még vézve, vérzése csakhamar magától megszűnik. Meg nem szűnés esetén le szokás kötni, el nem szakadás esetén pedig levágni.

A kanczánál erre ismét ú. n. utófájdalmak lépnek fel s a visszamaradt magzatburkok néhány perc múlva teljesen eltávolodnak. Az egész szülési folyamat tehát 10—15 perc alatt rendszeren befejeződik. Van eset, hogy a csikó — mint mondani szokás — burokban jön a világra; ily esetben, hogy meg ne fulladjon, a burkot körömmel azonnal ki kell szakítani.

Mondottuk más helyen, hogy a ló rendszeren egy csikót szül; ikrek a ritkaságok közé tartoznak s annyiból nem is kívánatosak, mert az

363. ábra. Rendes fekvés.

ikrek egyike többnyire élhétetlen szokott lenni, sőt másika is ritkán oly jól fejlett, mint az egyes.

Szülési rendellenességek a lónál nem igen fordulnak elő, mindazáltal előadja magát az ily eset is, azért, mielőtt a magzatot és anyját tovább követnők, röviden erről is megemlékezünk, megjegyezvén, hogy okosan tesz a tenyésztő, ha ily esetekben — a mennyiben persze lehetséges — állatorvoshoz fordul s egyáltalán megjegyzi, hogy túlkorán és túlságosan beavatkoznia mindig veszedelmes.

Szülési rendellenességek.

Az előbb esetelt rendes ellési folyamattól való kisebb eltérés is már magában rendellenesség számba megy, de megjegyzendő, hogy beavatkozásra mindaddig, míg erőteljes toló fájdalmak mutatkoznak s míg az akadályok nem olyanok, hogy azokat a természet legyőzni nem képes, szükség nincsen.

Ennek a megítélése persze tüzetesebb vizsgálatot igényel s ajánlatos is, hogy míg az éppen lenforgó állapotról kellő tájékozást nem nyerünk, addig semmi képpen be ne avatkozzunk. Megfelelő tájékozást természetesen úgy nyerhetünk, ha kezünkkel a méhüvelyen át benyulva a magzat fekvését, helyzetét kitapogatójuk. E czélból fogjuk össze olyformán ujjainkat, a mint azt a 364. ábra mutatja s így összefogva és bealajozva óvatosan vezessük be kezünket, a nyákhártyát sehol meg ne sértsük. Hosszú körömmel, kiscsésedett, cserpes kézzel ne vizsgáljuk a méhet. Ilyen módon meggyőződést szerevén a rendellenesség nagyságáról és minőségéről, feladatunk leend azon a leggy-

szerűbb, legrövidebb úton, de lehetőleg úgy segíteni, hogy a csikó se s a kancza se pusztuljon bele. Ezt persze itt leírni könnyű, véghezvinni nehéz, s éppen emiatt tanácsos a nehezebb esetekben feltétlenül állatorvoshoz fordulni.

A legközönségesebb ellési nehézséget többnyire az okozza, hogy a különben rendes fekvésű magzat, az elégtelen toló fájdalmak, vagy a szűk szülőútba való ékelődés miatt ki nem csuszamolhatik. Ez esetben egy meleg vízbe áztatott hurkos kötelet oly módon erősítsük a csikó kinn vagy még bennlevő egyik vagy másik avagy mindkét lábára, a mint azt a 365. ábra feltűnteti s ennélfogva igyekezzünk a toló fájdalmak s erőködéseknél megfelelő időközökben a magzatot egyenes és nem erőszakos húzással, az előbb már bealajozott szülőúton kisegíteni. Ezt akkor is igénybe lehet venni, mikor a magzat nem fekszik rendszeren. A főfeladat természetesen mindig az, hogy a magzatot rendszeren vagy legalább oly fekvésbe hozzuk (már most akár visszatolás és helyreigazítás, vagy megfordítás által), hogy az a szülőúton általában keresztül hatolhasson. Ez sokszor mindenféle eszköz és beavatkozásra sem sikerül, úgy, hogy aztán a csikó eldarabolásához kénytelen még az állatorvos is nyúlni, a mihez hogy a nem gyakorlott legjobban, ha nem nyúl, az természetes.

364. ábra. Kötértés.

365. ábra. Kötélek.

Némelykor azonban, különösen a kisebb rendellenességek (a minő pl. az egyik vagy a másik végtag vagy a fej elhajlása, vagy elfordulása stb.) könnyen helyreigazíthatók, hanem még azokhoz is nagy türelem és nagy izom, illetőleg kar-erő szükséges.

Egy szintén közönséges rendellenesség, a mely azonban lónál ritkán fordul elő, a magzat burkainak visszamaradása. Ennek eltávolítása czéljából se szükséges túlkorán beavatkozni, de a szülés után 24—36 órán túl az eltávolodásra várni már nem czélzserő. A beavatkozás maga abban állhat, hogy a méhbe alkalmas fecskendő segítségével nagyobb mennyiségű oly langyos vizet fecskendezünk, a melybe $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{6}$ -nyi karbolsavat vagy kreolint tettünk. A fecskendőt követő pár óra múlva kézzel is belenyúlhatunk s a magzatburkok leválasztását óvatosan megpróbálhatjuk. Egy oly fecskendő készülték, a melyet 366. ábránk mutat, e czélra és egyéb czélokra is felettlen alkalmas s mintfogó házilag is elkészíthető, a kevesebb pénzrel dolgozó tenyésztőnek is beszerzésre vagy megcsinálásra ajánlhatók.

Egy bádognól készült fogantyús tartányból áll az, melyből alul 2 vagy több méter hosszú kaucsukcső indul ki s ez egy szarcsőben végződik. Ezen szarcső a méhbe, végébebe vagy akár máséhoa vezetve vízi a magasra függesztett vagy tartott edényből a különféle folyadékok, melyet saját nyomása messzire behajt a szert, a mint az edény, alacsonyabban vagy magasabban tartatik vagy helyeztetik el.

A nagyobb, a komplikáltabb szülési rendellenességek, jobban mondva a hibás magzat fekvések általában 3 csoportba sorozhatók. Előfordulnak t. i. a szülőútakban vagy méhben *fejfelé, törzsszel és lábakkal* hibásan fekvő magzatok.

A *fejfelé való hibás fekvés* abban áll, hogy a csikó feje felfelé vagy lefelé avagy jobbra vagy balra el van fordulva (*l. a 367. és 368. ábrákat*). A feladat itt a hurokkal megkötött rendes fekvésű lábakat a csikó egész testével együtt visszatolni, a fejet s nyakat rendes helyzetbe hozni s a magzatot aztán, ha lehet, élve kihúzni.

Kiseb elfordulások esetén ez tényleg is sikerül, nagyobb és komplikáltabb elfordulások esetén azonban szükség lehet szülési horognak a szemgödörbe, fülbe vagy máshová való beakasztására s a fejnek és nyaknak ilyen módon való helyrehozására, a mi aztán kivétel nélkül a csikó elpusztulásával jár, melynek életére ily nehezebb esetben nem is szabad sokat adni, a főczél az anya megmentése lévén.

Ha a visszahelyezés nem sikerül, meg lehet kísélni a csikót úgy, a mint fekszik kihúzni, a mi, ha a hosszú nyak és fej kedvezően simul húzás alkalmával a törzsre, gyakran eredménnyel jár. Ha nem jár eredménnyel, nem marad más hátra, mint a csikó eldarabolása, a mi már állatorvosnak is nagy feladatot képez.

A *törzsszel való hibás fekvés* különösen 3 alakban gyakori, és pedig 1. mikor a csikó farral fekszik a szülőút felé, 2. mikor háttal s 3. mikor harántul, vagyis keresztben fekszik.

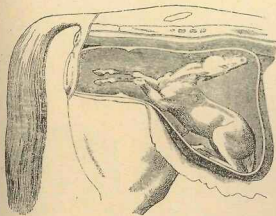
A *farral a szülőút felé fekvő* magzatnak hátsó lábai vannak a mellsők helyett a szülőútban (*l. a 369. ábra*) s ha a fark nincs felfelé elgömbölvé, a szülés gyakran beavatkozás nélkül is végbe megy. Ellenkező esetben a végtagokra vetett hurkok segítségével, miután a fark helyreigazított, vagy ennek nem sikerülése esetén levágatott, a csikó kihúzása többnyire sikerül.

A *háton való fekvés*, mint a neve mutatja, abban áll, hogy a csikó ahasylett, hogy hasával volna az anyja hasa felé fordulva, háttal van arra fordulva s vagy hátsó lábaival (*370. ábra*), vagy a mellsőkkel és a fejével áll a szülőút felé. Ha a végtagok vagy a nyak egyidejűleg elhajolva nincsenek s egy felfordítással a magzatot rendes fekvésbe hozni sikerül, a szülés némi húzás alkalmazása mellett többnyire gyorsan végbemege. Egyébiránt a kihúzást fordítás nélkül is meg lehet próbálni. Gyakori az ily fekvésnél azonban az az eset is, hogy a hátsó végtagok a has alá vannak hajolva, vagyis teljes far fekvés van jelen. Ez esetben meg kell próbálni a hátsó végtagoknak a szülőútba vonását, mi ha nem sikerül, alig marad egyéb hátra, mint a magzatot a medence csontjaiba akasztott horgok segítségével kihúzni.

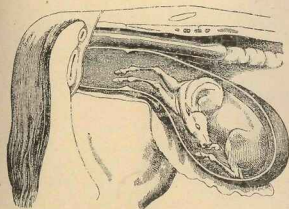
A *haránt vagy kereszt fekvés* végre abban áll, hogy a magzat a hasával (*371. ábra*) vagy a hátával van a szülőút felé fordulva, már most akár úgy, hogy a feje felfelé, akár úgy, hogy lefelé vagy oldalra néz. A feladat itt természetesen szintén a megfordítás, vagyis rendes fekvésbe való terelés, mert anélkül a magzat eltávolodása vagy kihúzása teljes lehetetlenség. E czélból mindenképp a legkönnyebben elérhető

366. ábra.
Pecskendő
(Irrigator.)

367. ábra. Visszamaradt fej.

368. ábra. Oldalra hajlott fej.

részt, t. i. az egyik vagy a másik végtagot, vagy a fejet kell kötélek vagy horog segítségével hatalmunkba ejteni s visszatolás s forgatás által oda igyekezni, hogy a fej és mellső végtagok, vagy a far és hátsó végtagok kerüljenek a szülőútba, mi ha sikerül, további nehézség nem igen forog fenn. Hanem persze ezt is könnyebb felírni, mint végrehajtani, azért nem ajánlatos, hogy az ilyen sok szakértelemet s nagy gyakorlatot, ügyességet igénylő műtéthez mindenki hozzáfogjon.

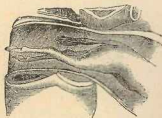
Nagyon gyakoriott szülész ily esetben a magzat gerincoszlopának ketté törésétől vagy átvésésétől se riad vissza, a mi a megfordítást gyakran lehetőbbé teszi.

A mi a lábakkal való hibás fekvéseket illeti, azok állhatnak a mellső vagy hátsó s az egyik vagy mindkét láb különféle elhajásaiban (372—376. ábrák). A beavatkozás eszerint mindig a lábak helyrehúzását kell hogy céllozza s csak ha ez nem sikerül, szokás ily esetben más műtétet nyúltni. Hogy akármely visszamaradt, vagyis félrehajlott végtag visszaigazítható legyen, az előre toldott magzat visszatolása kikerülhetlen, mert csak így van elég tere a kéznek a működésre. Fődolog ilyenkor is a magzat egyik vagy másik kezükbe került testrésztét hurok vagy horog segítségével hatalmunkban megtartani s úgy tovább dolgozni.

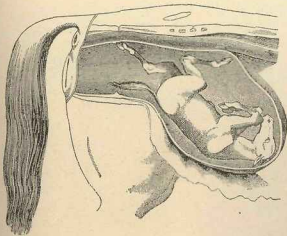
Előfordul a rendellenességek között végre az az eset, hogy a vemhességi idő rég lejárt, a kancza erőlködik is, de nem képes magzatját megszülni azért, mert a méh szája nincs megnyitva, görccsösen össze van szorulva, vagy erősen össze van nőve. Ily esetben ú. n. szülési zártkésél szükséges a méh száját felválni, avagy ujjainkkal kell azt kinyitásra bírni. A méhelőesés is előfordul olykor a lónál, de sokkal ritkábban, mint marhánál, s azon segíteni visszatevéssel lehet, a mit szintén a szakértő állatorvos tud legjobban végrehajtani. Mindezekre s több szülészeti rendellenességre nézve az erre vonatkozó szakkönyvek nyújtanak bővebb felvilágosítást, a kiterjedtebben tájékozódni kívánót tehát azokra utaljuk. Ilyen szakkönyv pl. Monostori: »Szülészeti műtétan«-ja.

Az ellés utáni teendők.

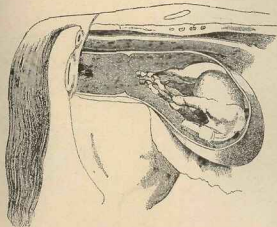
A megszületett nedves csikót felnyalábolván, anyja elébe tesszük, hogy lenyalja. Ezalatt kinyitjuk a csikó száját s az ott felhalmozódott szivós nyakot kitakarítjuk. Ha az anya a magzatját lenyalni nem akarja, ne sokat időzzünk a próbálgatással, hanem lágy szivacsosla törülgecsük le, de a patái talpán felhalmozódott kocsonyaszzerű anyagot ne bántuk, mert leesik az, mikor fölöslegessé válik, magától. Ha a lenyalás vagy letörülés után a csikó nem volna elég erős anyja csécsének felkeresésére, segítsük őt ebben, vagyis szopassuk ki a csöcsben levő első tejet

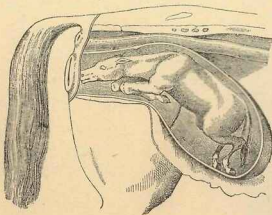
309. ábra. Farfekvés.

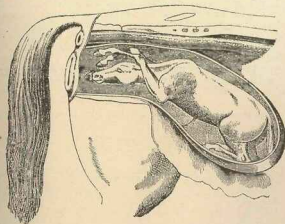
370. ábra. Hátfekvés.

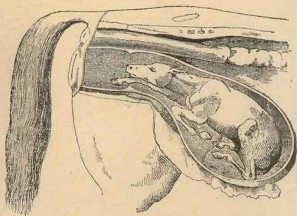
371. ábra. Harántfekvés.

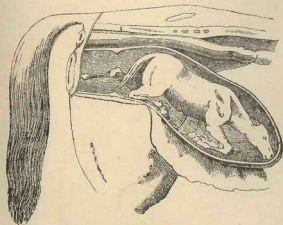
372. ábra. Visszamaradt mellső lábak.

374. ábra. Teljesen keresztveződt lábak

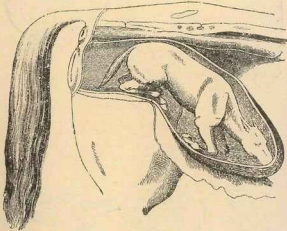
373. ábra. Visszamaradt mellső jobb láb.

375. ábra. Visszamaradt hátsó bal láb.

minél hamarább, hogy az a csikó beleiben felhalmozódott és csikószuroknak nevezett szivós bélsárt kihajtsa. Ha a kanca nem akarná engedni a szopást, az első napon ne nyúljunk erőszakhoz, hanem hagyjuk a csikót az anyja előtt, mert az anyai szeretet többnyire győzedelmeskedni szokott minden beavatkozás fölöslegessé válik. Ha ez akármilyen otnál fogva be nem következik, pipának alkalmazása, vagy az egyik láb felvétele mellett kellend a csikót megszoportatnunk. Figyeljük azonban meg, hogy a kanca csece nem gyulad-e, mert ez esetben gyógyítólág lesz szükség beavatkoznunk. A megszoportatott csikó aztán — különösen szűk helyen — szükséges anyja elébe tenni, hogy az őt meg ne tiporhassa.

Az ellés után csakhamar a kanczának rendes takarmányt adni nem

376. ábra. Visszamaradt hátsó lábak.

czélszerű; jobb lisztes italt nyujtani neki s csak másnap késődelaggal kezdeni meg a rendes takarmányozást. A jó ivóvizet megvonni tőle nem szabad, de ügyelni kell, hogy az túlhideg ne legyen. Három, négy hét múlva, mikor már újólág meg van hágtatva, nemcsak hogy teljes takarmányadagot nyujtunk neki, hanem még póttakarmányban részesítjük, hogy teje meg ne apadjon s hogy fogamzott vehet építse a nélkül, hogy maga leromlanék. Ha a kanczának nagyon is sok és túlságosan tartalomdús a teje, úgy, hogy a csikó talán hasmenést kap tőle, azon kell lenni, hogy szűkebb takarmányozással az higabbá tétessék. Gyakoribb azonban lovaknál az az eset, hogy a tej kevés. Ez esetben jobb, különösen fehérynében gazdagabb abrakfélék s a tejkiválasztás fokozására alkalmas anyagok nyujtása által azon kell igyekezni, hogy a tejmennyiség gyarapodjék. Általában óvni kell továbbá a szülés utáni

első napokban úgy a csikót, mint a kanczát mindennemű káros behatástól, mert ez időszakban mindkettő sokkal érzékenyebb az ilyen behatások iránt, mint később.

Két-három hétre a kezelés után — jó időjárás esetén még hamarább is — munkába foghatja a gazdasági lótenyésztést üző kanczáját, de persze nem szabad felélnie, hogy csikója van annak, a melyet táplálnia kell. Erről és az evvel kapcsolatos dolgokról azonban a következő fejezetekben szólnunk, azért itt csak még arról akarunk megemlékezni, hogy az éppen megszületett vagy néhány napos csikó minőségének a megítélésénél mik az irányadók.

A tenyésztőnek az ellés utáni teendői közé tartozik ugyanis annak a megbírálása, hogy czéljához képest a csikó miként sikerült; hanem persze nem szabad felélnie, hogy ez alkalommal legfeljebb tájékozást nyerhet e felől, de biztosságot nem, mert a csikó csak később éri el formálódásának netovábbját vagyis szopós korban csak kevés meg-bízható jeleket szolgáltat arra nézve, hogy sikerült, vagy nem.

Éppen e miatt szükséges a következőknek a tudása. Minden csikó, elgömbölyödött fejvel, rövid, magas testtel, hátul többnyire túlnöve jön a világra. Marja rendszeren süppedt, oldalai laposak s lábai majd mindég hibásan állnak. Mindezek azonban idő folytán megváltoznak. A fej megnyúlik, a törzs mélységben nyer s e miatt a hosszú lábak rövidebbé lesznek. A lapoczkák erősebben a bordákhoz fűződnek s ennek következtében a mar megemelkedik. A lábak használat közben mindinkább közelednek a szabályos álláshoz, stb. S éppen ahhoz képest, a mint az alkatban mutatkozó ezen szabálytalanságok teljesen, vagy csak részben, avagy éppen nem korigálódnak ki, válik a csikó jól vagy rosszul sikerült lóvá.

Hogy azonban az arányosabb, szabályosabb alkattal születő csikó már előre is több biztostéket nyújt arra nézve, hogy jobb ló lesz belőle, azt alig merné valaki tagadásba venni.

A nagyságra alig, a leendő szívre nézve azonban már a születésnél is lehet némi következtetéseket vonni.

A színek tárgyalásánál erre reá is mutattunk. E fejezetet berekesztve tehát tovább mehetünk.

A csikó felnevelése.

A ki azt a tételt, hogy »az átöröklésen alapszanak az állattenyésztésnek minden eredményei« — először kimondta, felettén kevésre méltathatta vagy nem is ösmerte azt a lényeges befolyást, a melyet a tenyésztés produktumaira a nevelés gyakorol, mert ha a nevelésnek e tekintetben vett elhatározó fontosságát ismeri és méltatja vala, azt kellett volna mondania, hogy: *a tenyésztés eredményének az átöröklés a törzs s gyökere, de erre a kopasz fára a tápláló talaj s nevelés teszi fel a lombos koronát.*

Innen is van, hogy gyakrabban lesz a silányabbul sikerült csikóból jó takarmányozás és nevelés útján jó ló, mint a sikertelen világra jöttből silány takarmányozás és nevelés mellett.

Ha valahol, hát nálunk — tudva és tudatlanul — nagyon sokan

tartoznak az előbb jelzett hitvallás hívei közé, s emiatt ha a csikóból nem lesz használható vagy éppen értékes ló, nem okozzák sem a szalmát és gíz-gáz, a melyen a csikó éveken át rágódik, sem a szűk, bűzös, ronda, levegő nélkül istálló, a melyben tartózkodik, sem azt, hogy idő előtt munkába vétetik; szóval nem okoznak, nem szídnak senkit és semmit, csak a kormányt, a ki olyan »hitvány« méneket állít fel a fedezett állomásokon, hogy azok a szecskát is zabnak néző csikókat produkálni nem tudnak! Az ilyenek szívelejké meg, miszerint nem elég, hogy a csikónak jó apja, még az se, hogy egyszersmind jó anyja is legyen, hanem szükséges annak, hogy igazí jó lóvá lehessen sok és jó levegő, világosság, megfelelő mennyiségű és minőségű eledel és erőbeli gyakorlat is.

Igazan van aztán annak, a ki azt mondja, hogy e csikónevelés nem nagy mesterség; — nem nagy — ha mind e feltételeknek s még sok másnak az illető megfelel. Hát a jelzett és még jelzendő feltételek távolról se ördöngösségek, hogy azoknak még a kisebb pénzzel és szellemi erővel dolgozó tenyésztés is megfelelői képes ne volna: egy kis elhatározás, erős akarat, szorgalom, egyszerűség és odaadás, társulva a legszükségesebb szakismerettel, hogy úgy mondjuk: csudákat képes e téren művelni.

Levegő, világosság, megfelelő eledel és erőbeli gyakorlat tehát az, a mi nélkül okserű csikónevelés nem is képzelhető.

S ennek hangsúlyozásával felvesszük a fonalat ott, a hol e szakágésnek mutatkozott közbeszúrás miatt elhagytuk, t. i. a csikó további kezelésénél.

A csikó az első évben.

Ha a tenyésztő abban a helyzetben van, hogy leellett kanczáját egész nyáron át dolgoztatás nélkül legelőn tarthatja, az a szopós csikóra nézve se hátrány, ha ugyan az időviszonylatokra az ember kellő tekintettel van; ellenkező esetben, a már jelzett idő elmúltával dologba fogott kanczával mindaddig, míg szoptat, mint mondtuk, kiméltelen kell bánni, s különösen akkor, ha a csikó vele jár, alkalmat kell adni neki, hogy magzatját napjában legalább 4—5-ször megszoptathassa. Ha a csikó nem jár dolgozó anyja mellett, akkor meg arra legyen gondunk, hogy a szellős és világos, de elég meleg istállóban a csikó — ha lehet más társakkal együtt — egy tágas rekesztékben szabadon mozogva töltsé idejét s ekkor is intézkedjünk, hogy az anyja napjában szintén 4—5-ször az istállóba kerüljön s magzatját megszoptassa. Kezdetben hosszabb időre nem jó őket egymástól elválasztani, mert az egymástól való távollét mindkettőt felettlen nyugtalanítani szokta; úgy-szintén káros következménnyel járhat a hosszasabb távollét azáltal is, hogy a nagyon megehezett csikó túl-mohón és sokat szopna. Ezt megakadályozandó, czélszerű, 2—3 órai rövid időközben bocsátani a kiéhezett csikói anyja alá, még arra is figyelvén, hogy a dologból visszatért kancza nagyon is felhevülve ne legyen.

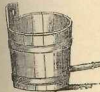
Hogy a szoptató és egyszersmind dolgozó s talán már ismét vemhes kanczától a jó és elég takarmányt nem szabad sajnálni, azt ismét-eltelen is hangsúlyozzuk.

Zimankós időben s talán deres fűre is a csikóskanczát kiverni nem jó; különösen a kora tavaszi nedves hideg ártalmas rájuk nézve.

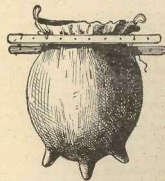
A csikó első kibocsátását bizonyos elővigyázattal eszközöljük s csak anyja társaságában eresszük az udvarra vagy kifutóba s legyen gondunk rá, hogy kutyák ne nyugtalaníthassák. Szereteszét heverő ekék, boronák közé az ugránozni szerető csikót, önként érthetőleg, veszedelmes bocsátani.

Mint hogy a 2—3 hetes csikó — mint mondani szokták: »szálnai« kezd, vagyis a legelőn a fűvet, az istállóban az anyja által elhullogatott takarmányt kóstolgatni kezdi, legyen gondunk rá, hogy akár anyja mellett, akár külön csikórekeszben apró, finom szálló széna, zúzott vagy egész zab, és egy darab só is álljon rendelkezésére, mert ez a kedvezés lényegesen befolyt különösen arra, hogy az elválasztás megkönnyüljön.

Mint hogy előfordulhat az az eset, hogy a kancza beteg s nem

377. ábra. Szoptató rocska.

378. ábra. Mesterséges csecő.

szoptatják, vagy éppen az, hogy az anyja elhull s a csikó árván marad, hacsak lehet, adjuk egy más kancza alá dajkaságba, mert ez lesz rá nézve legelőnyösebb s csak utolsó esetben nyúlunk a tehéntejével való itatáshoz, mert — mint ismeretes, — a lótej alkatrészei egészen más arányban vannak egymással keveredve, mint a tehéntej alkatrészei; különösen pedig ez utóbbi sajtanyagban (casein) gazdagabb, szóval a a tehéntejet pl. egyszerű hígítással a kanczatejéhez hasonlítóvá, vagyis a csikó táplálására egészen alkalmassá tenni nem lehet.

Ha a csikót dajkaságba adni nem lehetséges, nem marad más hátra, mint a tehéntejet egyharmadrésznyi vízzel meghígítani, talán egy kissé meg is édesíteni és úgy nyújtani. Az ilyen mesterséges szoptatás czéljaira többféle készülék és mód vétetik igénybe, elkezdve a szopókával ellátott rocskától (l. 377. ábra) egészen a mesterséges csecőig; (l. 378. ábra) nézetünk szerint azonban legkevesebb időt igénybe vevő és egészen czélszerű eljárás a csikót a tej egyszerű megvívására rászoktatni, a tejet lehetőleg tőgyemlegesen nyújtani. A méregetéssel legjobb az időt nem tölteni, hanem annyit adni, a mennyit a csikó önként megiszik.

Hogy ily esetben még szükségesebb a csikót abrakra és szálas takarmányra mielőbb rákapatni, az magától értetik.

Nem tagadható, hogy az ilyen mesterséges úton felnevelt csikóból

is lehet jó ló, de vajmi ritkán lesz olyan ló, mint a természetesen felnevelt-ből; viszont az is tapasztalati tény, hogy a hosszabb ideig szoptatott csikók rendszeren jobban sikerülnek, mint azok, melyek korán elválasztatnak; mégis, különösen az esetben, ha a kanca ismét vemhes, a szoptatási időtartamot túlhosszúra nyújtani nem célszerű, mert azt az anya és méhében levő új magzata többnyire megcsínyli.

Egyáltalán azt, hogy mennyi ideig szopják a csikó, nem lehet minden esetre találóan és alkalmasan előírni; félve túl szoptatni általában főleges, 3 hónapnál kevesebb ideig szoptatni pedig nem előnyös. Vegye egyébiránt a tenyésztő mérvadóknak a csikó fejlettségét a vesse azt össze a kanca jelzett állapotával s ahhoz képest válassza el a csikót. A mely csikó nagyobb mennyiségű takarmány felvételére és megemésztésére már képes, 3—4 hónapos korában bü nélkül elválasztható; a fejtlensébe visszamaradt, a takarmányfélékkel még jól meg nem barátkozott csikót azonban nyilvános kár nélkül 5—6 hónap előtt elválasztani nem lehet.

Mint hogy a csikó éppen az első életében nő legerősebben, nagyon elhibázott dolog volna ekkor mostohán táplálni őt, mert a mit a tenyésztő e tekintetben ekkor elmulaszt, később ki nem pótolhatja. Csak a táplálás útján eleinte jól megvetett alapon épülhet fel tökéletesen a csikó egész szervezete, azért tehát az első évben, legcélszerűbb a természetre bízni az eledel mennyiségének kimérését; annak jóságát, megfelelőt voltát azonban nekünk kell a lehető legnagyobb szigorral meghatározunk, a fiatal állatra bízván aztán, hogy annyit vegyen magához abból, a mennyit éppen akar.

Ha a csikó fejlettségének és a körülményeknek tekintete vételével meghatároztuk az elválasztásnak idejét, arra legyen mindenekelőtt gondunk, hogy az elválasztást az anyára és a csikóra nézve minél elviselhetőbbé tegyük, előre azon munkálkodván, hogy a változott életmód se az egyiknek, se a másiknak hátrányára ne lehessen.

E célból már jóval az elválasztás napja előtt meg kell, hogy szokta legyen a csikó a neki szánt takarmányféléket s meg kell, hogy szokta legyen az anyjától való hosszabb távolléteit és a csecsnak nélkülözését is. Az elválasztás utáni első két napban még ekkor is szomorkodás és nyugtalanul fog a csikó az ő rekesztékében ide-oda szaladgálni, anyja cseugta utáni vágyát így és még másképpen is nyilvánítván, de legfeljebb 8—10 nap alatt lecsendesedik s anyját elfeledi éppúgy, mint ez őt.

Mint hogy az elválasztott csikó ilyenformán egy rendkívül tápláló anyagotól, az anyatejtől meg van fosztva, azon kell a tenyésztőnek lenni, hogy azt megfelelő mennyiségű és minőségű takarmánnyal pótolja. A ki jó zab, árpa és széna mellett — különösen az elválasztást követő napokban és hetekben a tehéntejet se sajnálja a fiatal csikótól, az nagyon jól cselekszik.

A mennyiség, a mely az ilyen első évében levő csikónak nyújtandó, a fajtától, fejlettségtől s a célzavett hasznosítástól függ. Telivér csikónak ritka helyen van mértékük, sőt inkább ezek étvágya és emésztése gyakran mesterségesen is fokozatik; a félvér tenyésztő azonban irányításuk veheti, hogy kezdetben 1, később 1½ kiló zab, egy kis szecskával és árpadarával keverve s 3—4 kiló jó széna egy napra elégséges.

Téved az a tenyésztő, a ki azt hiszi, hogy mostohán kimért meny-

nyiségű jőféle takarmány, avagy éppen holmi rosta-alj gabona, szecska, polyva, korpa stb., az első életévében levő csikónak elégséges, később pedig minden giz-gaz is elég jó; mert hiszen igaz, hogy a csikó azon is »megvan«, vagyis életben tartható, csak hogy az okszerűségével nem elégszik meg, az azt mondja, hogy a csikónak minél hamarabb, minél jobban fejlődnie, nőnie, erősödnie kell, ez pedig tartalomdús és elégséges jó takarmány nélkül nem lehetséges. Azért a mely tenyésztő azt a tanácsot követi, a melyet az előbb hangoztattunk, hogy t. i. az első évben takarmány mértékét ne ismerjen, de aztán legjobbat is nyújtson — bizonyára sokkal inkább a maga hasznára fog dolgozni, mint az, a ki koplalásban edzi csikói ügyis mulandó fogait.

A takarmányozási rend az így fiatal állatra nézve még elengedhetlenebb, mint a megéledett lóra nézve; azért nem kell azt lehetővé tenni, hogy a csikó a takarmánnyal egész istenadta nap dúsulhasson, hanem 4—5 rendszeres etetési időt kell egy napra kitűzni, s akkor annyit adni, a mennyit a csikó megenni és megemésztetni bír. Azt mondjuk, hogy megemésztetni. Igen, mert hasznára csak az a takarmány válik, a melyet megemészt; a mi emésztetlenül megy ki belőle, az a tenyésztő pénzbe bugyellárásból kerül a szemébe. Hogy a naponta 3—4-szer való itatás is szükséges, azt nem kell külön is hangsúlyozunk, de inkább azt mernék ajánlani, hogy a választott csikó előtt legyen *mindig* víz és legyen só is.

Vannak, a kik a maguk nagy hátrányára azt hiszik, hogy csikót az istállóban lekötve is lehet nevelni. Lehet igenis, csak hogy nem jól, hanem göröcsöt, tehetetlen.

A ló, mint láttuk, már a természetből mozgásra van rendelve; a mely csikó naponta legalább is 1—2 órát a szabad levegőn mozogva el nem tölthet, abból igazán jól használható ló nem igen válik. Azért a mely lótenyésztő istállója kifutóval nem bír, vagy a mely tenyésztőnek csikók számára alkalmas legelője, avagy a mozgás céljainak megfelelő udvara nincs, szegényebb a szegénynél, mert jó lóbból ugyan pénzei nem fog, s azért legjobban, ha a lótenyésztéssel egyáltalán nem vesződik. A faluban szerte-zszt csatangoló — tehát a szabadban már mozgó, de rossz helyen mozgó — csikóbol se válik jó ló azért, mert itt is utik, ott is; a kutyák erővel is hajszojják, arról is; rühes lóval éppúgy érintkezik, mint taknyossal; hág vagy meghágtik s rongálódik idő előtt, szóval sintérnek valóvá lesz, mielőtt lóvá lehetett volna. Mint hogy pedig az ilyen választott csikó nagyon megdondolva csapható ki legelőre, mert zöld takarmánnyal való tartása még az istállóban se nagyon ajánlatos; azt hisszük, eléggé szembevetünk a korláttal körülvetett tágas kifutónak vagy csikókernek az előnye, melyet ennél fogva ismétlően is a tenyésztő figyelmébe ajánlunk.

Már a szopócsikót a kőtőfékhez megszoktatni nemcsak azért jó, hogy később baj ne legyen vele, de szükséges is azért, hogy időnkint különösen takarítás alkalmával az állatot megkölti lehessen. Mert hogy takarítani a szopós és választott csikót is szükséges, azt minden — a tisztaságot különben is kedvelő — tenyésztő belátja, különösen ha megdondolja, hogy az az egészség fenntartására is felettébb előnyös. Ilyen tisztogatás alkalmával nem kell elmulasztani a csikó lábainak felemelgetését, patájának megkopogtatását s megfaragását se, mert evvel egy-

felől a paták netán hibás képződését javíthatjuk, a meghibásodásnak pedig elejét vehetjük, másfelől pedig már korán megszoktathatjuk a csikót arra, hogy a későbbi patkolást csendesen tűrje. E műveletek közben határozottan kerülni kell a vele való játszadózást, ütést-erést, kiabálást, stb., ellenkezőleg nyugodtan, komolyan, de jóakarúan, emberségesen kell a csikóval bánni, mert csak ez esetben lesz az szintén jóindulatúvá, kezessé, szóval könnyen használható lóvá.

Az itt elmondottakat összegezve elmondhatjuk, hogy minél jobban ápolatuk, takarmányoztatuk a csikó az első évben s minél több alkalma van a friss levegőn való szabad mozgásra, annál erőteljesebben kerül az be telésre az annál több biztosítékot nyújt arra, hogy onnan majd mint erőteljes szép kétéves fog ismét kikerülni.

A csikó a második évben.

A hazánkban divó hágtási időhöz képest, a csikó január, február vagy márciusban, ritkábban később lép be 2-ik életévébe s ott, a hol legelő egyáltalán rendelkezésre áll, az istálló elhagyva, erre kerül. Ilyenkor a tenyésztő feladata a takarmányozásban, átmenetet létesíteni s megfelelő legelőt kijelölni. Czélszerű eleinte az egy évet meghaladott csikókat reggel még az istállóban megetetni s csak aztán legelőre csapni, este pedig megint az istállóban takarmányozni s csak később, mikor a fűnővés gazdagabb, tőlük a száraz takarmányt teljesen megvonni. Folytonos figyelemmel kell azonban kísérni a legelő minőségét s mikor az kitud, vagy kopik, póttakarmányban kell a csikókat részesíteni.

Nálunk, a mindinkább kevesbedő legelők idelőlotti kopását többnyire az okozza, hogy össze-vissza jár azon az állat s majdnem annyit tapos le, mint a mennyit megesszik. Ezt résznit tökéletesebb felügyelettel, résznit egyes részletek körülkerítésével meg lehet akadályozni; a csikólegelő kihasításoknál nem is kerül ez nagy költségbe és fáradságba. Oly módon akadályozni meg a legelőpocsékolást, hogy a fiatal csikót nyögbe verjük, vagy porázra kössük, mi nem ajánlhatjuk; öreg lovaknál tán még megjárja, de fiatal állatnál, a melynek a szabad mozgásra oly nagy szüksége van, semmikép se szívelhető.

Hazánkban is, a hol, a mint tudjuk, a legelőterületek hova-tovább szintén kisebb és kisebb térre szorulnak össze, a tenyésztő gyakran kényszerítve van a csikót istálló nnevelni fel. Ha az istálló azon követelményeknek megfelelőleg van építve s berendezve, melyeket könyvünk ezután következő részében esetenlünk, ha nevezetesen friss levegő, világosság, kellő hőmérséklet, megfelelő takarmány s mozgási tér áll abban a fiatal állatok rendelkezésére, nem kell hinn, hogy a csikó-nevelés így éppoly jól nem eszközölhető, mint a legelőes, összekötött módon. Éppúgy, sőt talán még jobban fog sikerülni, de több fáradsággal és kiadással fog járn, a mi aztán, hogy kifizeti-e magát, attól függ, vajjon mennyivel jobb, értékesebb csikót nevelt így fel a tenyésztő.

A második év kezdetén ez esetben feladata leendő a félévrt tenyésztőnek mesterséges zöld takarmányfélék etetésére is — a kellő átmenettel — áttérni s ezt nyáron át tolytatva, őszkor ismét szárazra fogni csikóit. Feladata továbbá el nem felelni, hogy a második évben lóv

csikó nőtt, erősbödött, annak tehát szűles takarmány és abrak adagja a régi nem maradhat, hogy nevezetesen az ily csikónak, ha már zöld takarmányban nem részesül, naponta 2—3 kiló zab, 4—5 kiló széna nem lesz sok. Nehéz igaz csikók zab helyett a tengerit, korpát, sőt a keverék takarmányféléket is igen jól fogják e korban már értékesíthetni. Telivér csikók ebben a korban táplálándók a legerősebben s ezeknek már a zöld takarmányfélék csak kivételesen s kevés mennyiségben leginkább egészégtani szempontból nyújthatók, mert e takarmányfélék a szervek tömören való felépítésére nem alkalmasak, pedig az ez időben éppen idomítás alatt lévő telivér csikónál ez a feladat.

Mind ezt csak tájékoztatóul hoztuk fel, mert mélyen érezzük mi is, hogy minden egyes tenyésztő viszonyához képest e tekintetben normálékat felállítani nem lehet. A lótenyésztés, hogy jövedelmező lehessen, szükséges, hogy az előállítási költségek a remélhető eladási árral arányosak legyenek s a tenyésztő loányának értékesebb volta dönt arra nézve, hogy nagyobb áldozatokra is elszánja magát. De az aztán bizonyos, hogy a mostoha porcióikon s gyenge takarmányféléken felnevelt csikó sohasse fizeti ki úgy magát, mint az ellenkező módon felnevelt.

Mint hogy a második év nyarán jól táplált csikónál a nöszosztón mutatkozni szokott, szükséges a méncsikókat a kanca-csikóktól elkülöníteni, hogy emezeket azok fel ne hághassák. A csődőresikók menné való felnevelésére csak az a tenyésztő adja magát, a kinek anyaga u. n. előkelő származású, vagy pedig tiszta fajta s ekkor is csak az esetben, ha a csikó kifogástalan alkatú és minőségű; ellenkező esetben legjobb a csődőresikót már kétéves korában kiherélni, ezáltal nevezetesen sok kellemetlenséget kerül ki a tenyésztő.

A szelid bánásmód, tisztán tartás, patafpóolás, minél több mozgás stb. oly dolgok, a miket a 2-éves csikónál is szem előtt kell tartani.

A csikó a harmadik évben.

A fogváltás, mely ebben a korban kezdetét veszi s a nöszosztón ébredésével összeesik, nem ritkán hátrányosan foly be a csikó további fejlődésére; azért a tenyésztő ne mulasszon el semmit, a mit ápolással, takarmányozással csak nyújthat, mert ellenkező esetben a csikók fejlődésben való visszamaradása czéljától őt is érzékenyen visszavet.

Sok mozgás a szabadban, ha lehet legelőn, e korban is rendkívül előnyös; a rendszeres munkába fogás azonban határozottan hátrányos, mert a fiatal állat még mindig fejlődésben van. A félvrt tenyésztő ne vegyen példát e tekintetben a telivér tenyésztőtől, a kinek már 2-éves lóva idomítva versenyre kél, mert az ilyen csikó igen nagy költséggel vitték oda, hogy 2-éves korában már takarmányát megkeresse s ide vinni a félvrt tulajdonképpen nem is lehet. A lassabban fejlődő fiatal félvrt még a legkönyebb munka is rendesen úgy megviseli, hogy abból aztán értékes 4- vagy 5-éves ló nem lesz; az a haszon pedig, a melyet 3-éves korában esetleg hajt, csak látszólagos, mert fejlődésben visszamaradva, későbbi értékéből veszt.

Hiszzen tudjuk, hogy egynémely fajta 3 évet betöltött állatai elég fejlettek szoktak lenni arra, hogy könnyebb munkát elbirjanak; a meg-

gondolandó körülmény azonban az, hogy a befogott 3 éves ló rendszeren teljes erejével áll neki a munkának, a mit a legtöbb tenyésztő aztán úgy használ ki, hogy többé könnyű munkát nem ismer, hanem fiatal lovát teljes használatba veszi. Ez pedig csakhamar meg szokta magát boszulni.

Megboszulja ez magát — a mint annak idején eseteltük — az angol titelvérnél is, csak hogy ott más a cél, más az eszköz s a későbbi kár ritkán sújtja magát a tenyésztő tulajdonos, hanem sújtja gyakran az általános lótenyésztést.

Hogy azonban a 3 éves csikót a szerszámokhoz megszoktatni, egyes mozgásmemekben gyakorolni nem hátrányos, az önként érthető, sőt inkább erőinek gyakorlására minden alkalmat fel kell a tenyésztőnek használnia, mert az reá nézve csak előnyös lehet. Ilyen gyakorlás, ilyen munka nélkül téteményképes lovat nevelni tényleg nem is lehet; a zsrítól duzzadó, elpuhult ló nem ló, hanem kolbásztölték, a melyben egynémely ló tulajdonosnak talán kedve telhetik, de a melyet nagyobb téteményre képesnek tartani senki nem fog s azért ilyenért jó pénz senki nem ad.

A takarmánymennyiséget biztossággal a 3 éves félvér csikó számára sem lehet egyetlen mértékben megjelölni, a fődolog, hogy a csikó fejlődjék, izmosodjék, de ne zsirosodjék; hogy azonban különösen szálas takarmányfélékből többet fog igényelni, mint a 2 éves, az bizonyos. A 3 éves csikó 6 kiló szénát, félannyi szalmát s 3 kiló zabot naponta nagyon elbír, de a ki teheti, bátran adhat több abrakot is, különösen ha a csikó nagyobb, nehezebb fajta tartozik.

A csikó a negyedik évben.

A negyedik életévébe lépő csikó, ha ezideig megfelelően ápolottot, takarmányoztatott és gyakoroltatott, fejlettségének legnagyobb részét tényleg elérte s egészen alkalmas arra, hogy jövő hivatalához képest betaníttassék.

Erről a betanításról s az avval kapcsolatos dolgokról könyvünk más részében szólunk, itt tehát csak azt jegyezzük meg, hogy ezen tanításhoz némileg már előkészítve kell hogy legyen a fiatal ló, névszerint legalább annyira, hogy vele egyáltalán bántni lehessen; az előbbieken jelzett módon kezelt csikó bizonynyal elég kezes lesz arra, hogy fejébe kantárt, szájába zablát, hátára hevedert engedjen tenni; nem így azonban a ménesbeli vadoncz, a melyet pányvával kell kifogni. Ennek ki-fogása és betanítása sokszor igazi kalamitásszámba megy, azért nem ajánlhatjuk eléggé, hogy a tenyésztő még az ilyeneket is igyekezzék idejkorán, a mennyire lehet, kezessé tenni.

A betanítandó 4 éves csikónak már annál inkább »lóporczió« adható, mert a tanításnál elkerülhetlen bolgatyás a fiatal állatot majd mindig erősen megviseli. Az ily lónak naponta eszközölt tisztítása, sörényének, farkszőrének gondos ápolása, patáinak szigorú gondozása és a többi annál inkább lelkiismeretesen eszközözendő, minél inkább az a végcél, hogy a ló pénzért eladassék.

Holmi mesterséges fogásokhoz, orvosi szerekkel való hízaláláshoz

s több efléléhez ne nyúljon a tenyésztő, mert a mai világban ezek a fogások már nagyon ismeretesek s a jó hírnévnek emelésére nem alkalmasak.

De minthogy ezekről majd a lóeladások tárgyalásánál kívánunk megemlékezni, könyvünk ezen fejezetét hadd rekeszzük be a következő fejzettel.

A leggyakoribb csikóbetegségek.

Azt mindenki tudja, hogy még a legokszzerűbb nevelés, ápolás és tartás esetén is sokszor nem kerülheti ki a tenyésztő azokat a kellemtelenségeket, a melyek a csikóbetegségek fellépésével értek; hanem aztán bizonyos, hogy a hanyagbáb tenyésztő van ezekkel a bajokkal való kínlódásnak leggyakrabban kitéve.

Mi különösen az előbbi tenyésztő kedvéért bocsátokunk itt három leggyakoribb csikóbetegség, t. i. a hasmenés, a csikó-bénaóság és a mirigykór tárgyalásába.

A hasmenés a néhány napos vagy néhány hetes állatoknál szokott fellépni. Hogy ezt a bántalmat mi idézi elő, az határozottan eldöntve nincs. Sokan hajlandók e betegségét microcococcus jelenlétére vezetni vissza; tény az, hogy a csikók hasmenése különösen oly helyeken lép fel, a hol a fiatal állatok meghűlése könnyen létrejöhet. Az ezen betegségben szenvedő csikó szomorú, hasa fel van húzódva, háta fel van puporodva, ha fekszik, lábait hasa alá rakja és fájdalmas nyögést hallat. Étvágya nincs, anyja mellé állítva, nem szívesen szopik, szája nagyon nyálkás, szemének kötőhártyája gyuladt. Gyomortájón, nyómásra, fájdalom mutat. A hasa folytonosan korog. Bélsára eleinte pépes, később higabb, nyálkával és tőrőszertű, alvadt tejdarabkákkal kevert, végre hig, rizslészerű, helyenkint vérrel csikolt, a mi arra mutat, hogy a belek ki vannak sebesedve.

A gyógykezelésnél első sorban az anyaállat okszzerűbb takarmányozására kell szűlt fektetnünk, nevezetesen: kevesebb és jobb anyagokat kell neki nyújtanunk. A csikónak egy-egy kávéskánál vizes rhabarbara-festvényt adhatunk, avagy opium-tincturát és Dowerport. Célzserű ezenkívül a beteg csikókat tüstént elkülöníteni és a tisztaságról és fertőtlenítésről szigorúan gondoskodni.

A csikóbénaóság az egy-, két-, ritkábban a három-, négyhetes állatokot lepi meg s abban áll, hogy az izületek, különösen a csánk terimeje megnagyobbodott, melegebb és fájdalmas. Az ilyen állatok nehezen lépnek, végtagjaikat sajnálják, rálépéskor vagy hajlításkor sántítanak. Ezek a tünetek három-négy napig tartanak, megszűnnek, majd ismét más izületeken fellépnek s ha a csikó hét-tíz nap múlva elhull a bonczalánál gennyedéssel járó izületi lobot találunk.

Egy másik alakja a csikóbénaóságnak a köldök és a köldökviszér lobójában nyilvánul és az előbbivel szövődés is lehet. Ez a lob ritkán szorítkozik csak a köldökre, hanem átterjed a köldökviszérben kereszttel a májra is. Többnyire evvélőség is áll be, mely az izületek előbb jelzett lobosodására vezet.

A köldöklob oka nem eléggé ismeretes. Keresik azt eröművi sérülésben, kívülről beható fertőző anyagban és egyébben.

E két alakú bántalom gyógykezelése ritkán vezet eredményre. Meglehet azonban próbálni a köldöknek helyi fertőtlenítését carbolsavval, timsóval, salicylsavval, úgy nemkülönbön a salicylsavas nátronnal belsőleg való adagolását is, óránként egy grammot adván. Önként érthetőleg igen czélszerű lesz elővigyázati szempontból a születéskor a köldökzsinórt lekötni, levágni, csonkját tisztán tartani s carbolsavval fertőtleníteni is.

A két előbbi bántalommal szövődve, vagy egymagában is, egy másik alakja is ismeretes a csikóbénaáságnak, melyet azonban helyesebben *aszikórnak* nevezhetünk. E betegségben szenvedő csikó hova-tovább soványabbá, erőtlenebbé lesz és boncolásakor azt látjuk, hogy bélfodri mirigyei duzzadtak, mája felpuhult, izmai zsírosan elfajultak, épp így egy némely mirigyves szerve is.

Okát e betegségnek sokan a szoptató kancza hibás táplálkozásában keresik.

Több csikón való fellépésének esetén megakadályozása szempontjából gyökeres takarmányváltoztatást ajánlanak.

A *mirigykór* a két hónapostól egész a három éves korig terjedő fiatal állatokat lepi meg s tulajdonképen nem más, mint jóindulatú orr- és garathurut, melyhez más szervek szenvedése is társul, miközben az állati mirigyek elgyenednek. E betegség különösen őszkor és tavaszkor lép fel, a mikor t. i. a hőmérsékingadozások a nap és éj között nagyok.

Ha a bántalom kifejlődött, akkor ragályos és méneseekben, a hol a betegség mutatkozik, mesterségesen is ragályozni szokták a meg nem betegedett csikókat, hogy azok a bajon gyorsabban tülessenek, vagyis hogy a járvány mielőbb véget érjen.

A mely csikó e betegséget kiállotta, többé nem esik belé. Az az állítás, hogy e kóron minden lónak át kell esnie, a tapasztalás szerint nem állja meg helyét; a csikókorában így meg nem betegedett ló azonban, különösen változott életviszonyok között, gyakran megkapja e betegséget.

E bántalomhoz a már jelzett orr- és garathurton kívül a bőr alatti mirigyek gyuladása is szövődhetik, mely esetben *vándorló mirigy és keheség* a közönséges neve; hozzászövődhetik azonkívül a gége- és szemkőthártyalob, meg a légzacskók hurutja.

A genyvel telt mirigyek kinyitásán és tisztántartásán kívül nem czélszerű a tenyésztőnek beavatkozni és inkább életrenditni alapon avatkozók be addig is, a míg a szakértő állatorvoshoz fordulhat. Ez az életrenditani alapon való beavatkozás a beteg állatoknak egyenletes hőmérsékű istállóban, vagy még inkább — különösen ha az időjárás engedi — a szabadban való tartásából, könnyen emészthető takarmányfélék nyújtásából áll.

Mint hogy azonban a jóindulatú mirigykór — vagyis másként *csikókeheség* — is rosszindulatúvá lehet, jó lesz az állatorvos tanácsát is mindenkor igénybe venni.

Mielőtt már most a lovak takarmányozásáról általában szólnánk, s majd azok ápolásáról, patkolásáról, s munkában való használásáról s a többitől megemlékeznénk, lássuk ez állatok ama tartózkodási helyét, melyet *istállónak* nevezünk.

V. RÉSZ.

A lóistálló és annak berendezése.

Az istálló.

aczára a mérsékelt égövnek, a melybe hazánk is belesik, az istálló nálunk is egy »szükséges rossz«, a mi nélkül nemcsak azért nem lehetünk el, mert időjárás viszonyaink felettén nagy változékonysága azt mintegy ránk parancsolja, hanem el nem lehetünk azért sem, mert a belterjesebb gazdálkodásra szorítva, akaratlanul is az istállózásra vagyunk kénytelenek kilyukadni.

Az ilyen kényszerhelyzetben levő tenyésztőnek e szerint az anyagi megterheléssel járó mivoltánál fogva rossznak nevezett szükséggel szemben az a legfőbb feladata, hogy a szükségét kitöltvén, annak rossz oldalát elviselhetővé tegye s ezt úgy teheti, ha olcsó pénzen a czélnak minél nagyobb mértékben megfelelő istállót épít és rendez be. Abban a pillanatban ugyanis, a melyben az istálló olcsóságával s czélrűségével a tenyésztőt anyagilag érzékenyebben nem terhel, megszűnik szükséges rossz lenni s értékes eszközzé lesz, a mely jó oldalát is csakhamar látni engedi. Mert sokszor elviselhetetlen terükképpen, igazi szükséges rosszképpen csak a nem olcsó és nem praktikus, szóval a nem jó, a czélserületlen istálló nehezedik a tenyésztőre, az az istálló nevezetesen, a mely semmiképpen se fizeti ki magát.

Az olcsón, de a czélnak megfelelőleg épített és berendezett istálló előnye sokszor felülmúlja ama hátrányokat, a melyek tagadhatatlanul még ez esetben is fenforognak; különösen egészségügyi tekintetben múlják felül az olcsó, de czélserű istálló előnyei a drága, de czélserűtlen istállók csak látszólagos előnyeit.

A megbetegedések és halálozások arányszámai beszélnek t. i. legékeszőlőbben arról, hogy a drága, de rossz és az olcsó, de jó, vagyis egyáltalán a jó és rossz istálló között milyen lényeges a különbség. A francia hadsereg lovainak minden ezer közül pl. a mai czélserűbb istállóknak csak 48 darab pusztul el különféle bántalmakban, holott azelőtt a czélserűtlen istállóknak minden ezer közül 180—197 pusztul

tult el. Angliában jelenleg minden ezer ló közül a hadseregnél csak húsz darab hull el, holott a régibb, rosszabb istállóokban ennek majdnem tízszeresét érte el a halandóság.

Hazánkban hasonlóképpen áll a dolog a katonaságnál épp úgy, mint a civiliségnél mindenütt ott, a hol az istállóépítés újabb vívmányai szerint gondoskodtak a lovak és más háziállatok elhelyezéséről.

Ezen újabb vívmányok, mint az éppen mondottakból kivehető, röviden kifejezve, abban összpontosulnak, hogy oly tartózkodási hely kell, hogy legyen az istálló, a mely az időviszontagságok ellen s egészségszerű szempontból kellő védelmet nyújt, de különben az állatra nézve a szabadban való tartózkodásnak megfelelő s mindast a feltelet nyújtja egyszersmind, a mi a tenyésztés céljára s érdekében nézve előnyös.

E kívánalmak szem előtt tartásával fogjuk a következőkben eszelteni mindazt, a mit kimért terünkhez s kijelölt célunkhoz képest lehetőknek és szükségeseknek látunk.

Az istálló talaja, fekvése és térnagysága.

Minthogy egészségügyi, de más tekintetekben is a ló ezen tartózkodási helye száraz kell, hogy legyen, szükséges, hogy az, a mennyire csak lehet, környezeténél magasabb helyre építtessék, s más, talán magasabb épületekkel körül ne vétsék, vagyis a szabad levegőtől és világosságtól el ne zárassák. Áradásoknak kitett, mély vagy vadvizesek helyek, magas talajvízű telkek istállóknak nem szolgáltatnak alkalmas talajt, s a ki mégis így helyekre volna kénytelen istállót építeni, azon kell lennie, hogy a padló megemelésével, a talaj alagsóvezetésével s víz-áthatatlan fundamentum és talaj környezet fal építésével a nedvességet az istálló felsőbb falaitól és belsőjétől visszatartsa, mert tapasztalt dolog, hogy éppen a nedvesség az, a mit a ló legkevésbé tud az istállóban kár nélkül elviselni.

A hidegebb vidékeken czélszerű az istálló homlokzatát, melyen az ajtók nyílnak, délfelé építeni, a melegebb vidékeken pedig keletre, hogy így előbbi esetben az istálló költ melegsége fenttartható legyen, utóbbi esetben pedig, hogy az a túlerős meleg és az északi szelek ellen védve legyen.

Még melegebb vidékek istállóinak homlokzatát nyugatra irányítani se rossz, de már északra helyezni egészségtelen volta miatt nem igen ajánlatos. A délnek fekvő homlokzat az igaz, hogy a felettén alkalmatlan legyenek legtöbb alkalmat nyújt az istállóba való behatolásra, de függönyök, szunyogháló vagy légyvesztők alkalmazása által ezen lehet segíteni.

A mi az istálló térszükségletét illeti, az elhelyezendő lovak nemétől, számától, nagyságától, hasznosításától, felállítási és megkötési módjától, de sőt az építési anyagtól s a czélba vett berendezéstől is függ, hanem a főfeladat mégis mindenkor az, hogy a ló nemcsak elég kényelmes és biztos álló és fekvő helyet leljen az istállóban, hanem elégséges tiszta levegőt is.

Általában és középszámítással azt mondhatjuk, hogy 30 köbméter tere az istállóban minden lónak szüksége van.

Szabadon ereszett luxuslovak, vemhes kanczák, csödörök és nehéz igáslovak természetesen több tért igényelnek, mint pl. a kisebb testű, közönséges használati lovak, melyek talán egymástól elválasztva sincsenek; másfelől pedig nem elég, hogy a térszükséglet az elhelyezett állatok számával arányosan növekedjék, hanem szükséges, hogy azon túl is nagyobbodjék, mert a légszere s illetőleg a levegőelhasználás ily esetben távolról sincs a téréll egyenes arányban.

Egyes lovak számára a 160—180 cm. széles és 300—350 cm. hosszú állás, megfelelő istállómagasság mellett nagyon elegendő.

Csödörök számára 210—250, vemhes- és csikóskanczák számára pedig 350—450 cm. széles állás egészen kielégítő.

A kisebb gazda persze nem igen szabhat ennyi tért lovai számára, azért az ő körülményeihez képest $3\frac{1}{2}$ —4 méternyi magas istállóban elégséges lesz, ha egy közönséges használati ló számára 120—150 cm. széles és 250—300 cm. hosszú állás szab, feltévéen persze, hogy 10—15-nél több lovat aztán be nem állít s a szellőztetésről és tisztántartásról kellőképpen gondoskodik. Kevesebb ló számára sem szabad azonban kisebb tért kiszabni, s legfeljebb az istálló magassága apadhat 3 méterre.

A lóállások mögötti s illetőleg közötti járda szélessége a szerint, a mint a lovak egy vagy két sorban állnak, kisebb gazdák istállóiban $1-1\frac{1}{2}$, tehetősebb tenyésztők istállóiban 2—4 méter között váltokozhat.

A ketrecek (boxok) térfogata ha 10 □-méter, egészen megfelelőnek mondható; a kifutókkal ellátott paddock-ok térfogata azonban ennél nagyobb (15—20 □-méter) kell hogy legyen.

A hol a helylyel nem szükséges úgy takarékoskodni, mint pl. városokban, vagyis, a hol a föld olcsó, ne sajnálja az istállót építtető se a talajt, se az építési anyagot, de ne is pocskolja, hanem ha már épít, építsen valami jót, tartóst, szóval: czélszerűt.

Az istálló fala, padlása és teteje.

Az istálló falai, a melyek nemcsak arra hivatnak, hogy télen a hideg, nyáron a meleg s más időviszontagságok ellen védelmet nyújtsanak, hanem arra is, hogy a külső és belső levegőt között a cserét fentartsák, mint ismeretes, nagyon sokféle anyagból készíthetők s hogy az építéskor melyik anyaghoz nyúl, az különösen pénzbeli tehetségétől függ. Hazánkban egy jókora része pl. abban a helyzetben van, hogy se fája, se téglának való anyaga nincs s egy kavics nem sok, de annyi kö felett sem rendelkezik. E vidék istállóépítőjének tehát azt ajánlani, hogy ne vályogból, hanem téglából vagy kőből építsen falat, felettén könnyű, csakhogy ez igazán kalács nélküli tanács. Ott ismét, a hol a kő olcsó, vagy a hol a téglavetésnek és égetésnek nagyobb akadályok útját nem állják, bizony hiába mondanók az építetőnek, hogy vályogfalat csináltsa, mert az kevesebb pénzbe kerül.

Hiszzen igaz, hogy a mióta a vas- és vízi utak nálunk szaporodtak, az építési anyagoknak beszerzése könnyebbé vált, hanem azért drágának maradt annyira, hogy azoknak messze vidékről való szállításába nem mindenki kaphat bele.

Evvél csak azt akarjuk mondani, hogy habár mi ismerünk jó és rossz építési anyagot s habár hajlandók vagyunk mindentűt a jobbat ajánlani, mégis az építetőre kell bízunk a falnak való anyag megválasztását épp úgy, mint az istálló más részeinek felépítéséhez szükséges materia kikeresését is, mert hiába, ha valahol, itt már a körülmény és a zseb nagyon is döntő valami.

Nekünk a feladatunk tehát csak az, hogy elmondjuk a mondandóinkat ama főbb anyagokról, a melyek akár az istálló fala, akár annak padlása, fedele stb. építésénél tekintetbe jöhetnek, feltárván azok előnyét és hátrányát egyaránt.

A szilárd falaknak, a minők a kő- és téglafalak, legfőbb előnyük tartósságukban és tűzállóságukban rejlik; előnyük azonkívül, hogy — ha nem túlságosan likacsosak — szárazok, légszerét nem nagyon akadályozók, szóval az egészségtani követelményeknek is megfelelők. A likacsos, lágy köffélék éppen nedvességfelszívó tulajdonságuknál fogva kevésbé jók; jól égetett téglalaapra fektetve azonban még azok is használhatók, különösen ha az alsó fal, jászolmagasságig, téglából van építve és cementtel van bevonva.

A fiókrendszer szerint faváza rakott téglafal is, habár már tűzveszélyesebb, igen jónak mondható; nem rossz, habár már tűzveszélyesebb, a fonadék-fal, mely kívül-belül agyaggal van tapasztva. Még veszélyesebb a deszka-, vagy gerendafal, különösen ha vakolva nincs. A jól készült vályogból épített fal, ha szilárd téglalaapra fektetik s az esőverés és talajvíz ellen cementburkolattal védetik, elég tartós, száraz és olcsó, szóval: szerényebb igényeket teljesen kielégítőnek mondható. A sárfal — önként érhetőleg — minden kritika aluli, mert nemcsak hogy nem tartós, hanem a lég által alig átjárható s nem sok kell neki, hogy egészen váratlanul itt, vagy amott, ki- vagy beüljön.

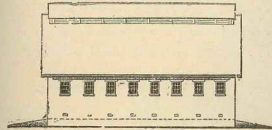
A mint ebből kivehető, a jó téglafalnak nincs párja. Igaz, hogy falsáletrom képződésére gyakran nyújt alkalmat, azonkívül ha jó a téglá, a levegőt nem igen eresztí keresztül s mellé drága is. A salétromképződést azonban a nedvesség távoltartásával és megfelelő szellőztetéssel még lehet akadályozni, a légszerét pedig részint szintén jó szellőztetéssel, részint közepén üres falkészítéssel avagy üreges téglá használatával fokozni lehet. Az üres fal annál inkább figyelemreméltó, mert olcsóbb, mint a tömör. Még megjegyezzük e helyen, hogy a ki nem száradt falú istállóba nem czél szerű az állatokat beállítani, a félig száradtba is csak akkor, ha kívül nincs még vakolva. Ez esetben mint ismeretes, a száradás gyorsabban megy végbe.

Az istálló padlására nézve első sorban az az irányadó, hogy szándékozunk-e azon takarmányt tartani, vagy nem, mert ha igen, akkor a szilárd padlaskészítést ki nem kerülhetjük, ha csak takarmányunkat megromlásnak s általában egész istállónkat nagyobb tűzveszélynek kitenni nem akarjuk; ha azonban a padláson takarmány tartása nem szándékoztatik, akkor a kevésbé szilárdan készített s a lég által jobban átjárható mennyezet nagyon meg fog felelni a czélnek, sőt ily esetben legjobb a mennyezet-készítéstől teljesen lemondani s csak egy lapos fedelet alkalmazni, mely egy külön, redőnyökkel ellátott tetővel bír, olyformán, a mint azt a 379. ábra feltünteti. Az így fedett istálló nagyon

szellősen tartható még akkor is, ha más szellőztető készülékekkel nincs ellátva, sőt ha a redőnyök fakereiben, vastag üvegből készítettnek és sarkon forduló módon rendeztetnek be, még az istálló világosságának emeléséhez is hozzájárulnak s a hő- és eső-beverés ellen is védelmet nyújtanak. A redőnyöket s illetőleg a külön tető nyílást túlmagásra készíteni azonban nem czél szerű azért, mert télen a hideg, nyáron a meleg alkalmatlanná válhatik az állatokra nézve.

A hol a takarmány vagy egyéb számára tényszeres szándékoztatik, ott a mennyezet-építést önként érhetőleg kikerülhetetlen.

Ily esetben az építető téglá, kő és fa között választhat s vagy oszlopokkal és szinckel támogatott bolthajtást, avagy stukaturt készített, vagy pedig egymásra fektetett deszkából csinált padlást, mely fen egy réteg téglával, vagy agyaggal van burkolva, belől pedig meszelve vagy

379. ábra. Padlás nélküli istállófedél.

festve van. Az ily módon előállított padmalyok között a bolthajtásos és stukaturok a legdrágább, de egyszerűs mind a legjobb is, mert ez a legkevésbé tűzveszélyes s a padláson elhelyezett takarmányt ez védi az istállógőzöt legjobban; a megfelelő szelelőkkel ellátott istállóban azonban az említett minőségű deszkapadmaly is egészen jó, de persze tűzveszélyesebb és kevésbé tartós; az agyagréteggel vagy téglával be nem vont deszkapadmaly szellős ugyan, olcsó is, de a takarmány konserválásra nem előnyös.

Végre számításba jöhet az egyszerű fonadékpadmaly, mely mindkét vagy csak egyik oldalán tapasztott, avagy tapasztva nincs. Az ilyen, igazi egér- és szűfészrek, tűzveszélyes is a legnagyobb mértékben, azonkívül szakadatlanul piszkol az istállóban s a takarmányt se védi az istállógőzök behatásától.

A padlással kapcsolatosan szükségesnek tartjuk felemlíteni, hogy az okszerűen cselekvő tenyésztő a padlás-feljáratot nem vágja az istálló mennyezetén, hanem az istállón kívül, névszerint azért, hogy az istállógőz azon át a padlásra ne hatolhasson és azért, hogy a takarmány-ledobásakor a termélek és por az istállót és lovakat be ne mocskolhassa, meg azért, hogy általa a tűzveszély ne nagyobbodjék.

A fedél anyagának megválasztásánál is önként érhetőleg az építető pénzbeli ereje képezi a legelhatározóbb körülményt, de ha valahol, az

istálló ezen részének építésénél nem szabad fukarkodni, mikor arról van szó, hogy kisebb vagy nagyobb mértékben tűzveszélyes anyaghoz nyúljon a tenyésztő.

Az régi dolog, hogy a szegény ember vízzel főz, házat és istállóját pedig szalmával, náddal, gyékénnyel, zindelyléllyel s több effélével fedti; azok a koronként megjülő nagy tűzveszék, melyek nálunk pusztítanak, szomorú bizonyítékai s annak, hogy az ilyen könnyen gyuló anyagok milyen veszedelmesei; azért habár mi elismerjük, hogy a jól készített szalma- vagy nádfedél a padlások összehordott takarmány védelésére egészen jó s mert többnyire házilag készíthető, minden istállófedél között a legolcsóbb, mégis arra intjük a tenyésztőt, hogy ezekhez az anyagokhoz csak igazi *kikerülhetetlen* esetekben nyúljon s vegyen fedélnek megerősítéssel is inkább cserepet, palát, tűzmentes papírvagy vászon-lemezt, avagy horganyt vagy rezet; szóval tehetségszerű képest uly anyagot, a mely tűz ellen nagyobb biztonságot nyújt.

Magas fedeleket, minthogy azok nagyon is költségesek s viharoknak ellenállni kevésbé képesek, ma már lakóházakra se igen szokás építeni; a padlás tere, mely ilyen alacsonyabb fedél esetén elvész, magasabb padlás-falak emelésével különben is pótolható lévén, az alacsonyabb és laposabb fedél az istállóra teljesen megfelelőnek nevezhető.

Az istálló burkolata és csatornázata.

Ott, a hol a felügyelet nagy, a hol a húgy, mielőtt a talajt érhetné, felfogatik, a hol a bélsár a kiürülés után azonnal eltakarítatik, vajmi kevés fejtörést okoz, hogy miből és hogyan legyen az istálló burkolata készíttve; ott azonban, a hol mindez kivihetetlen, nagyobb megfontolás szükséges.

A burkolat készítésénél a cél tulajdonképpen az, hogy kényelmes és biztos álló és fekvő helyet létesítsünk a ló számára, a mely lehetőleg olcsó és tartós is legyen s az egészségügyi kívánalmaknak megfeleljen. Ez a cél sokféleképp elérhető s az építetől függ az eszközök megválasztása, melyek egyik esetben több, másik esetben kevesebb pénzt vesznek igénybe.

Az anyagok közül számításba jöhet mindenekelőtt, mint igen kitűnő, a kétszer égetett s csementbe élére rakott téglá, a mely meglehetősen drága, de tartós és korhadó ürlékek felhalmozódására alkalmat nem igen szolgáltat.

Még ennél is jobb, de drágább az égetett és szilárd mázzal bevont agyagtégla (380. ábra), mely gyárilag szabadalmi védelem alatt állítatik elő s úgy rakatik le csementbe, a mint azt a 381. ábra feltünteti. A kétszer égetett vagy kongó téglát is lehetséges így lerakni, de sokkal egyszerűbb, tartósabb úgy, a mint a 382. ábra mutatja, a mely egyszerűsége miatt az is feltünteti, hogy a ló állás közepén egy sekély, nyitott csatorna vezet le a híg ürüléket.

380. ábra. Agyagtégla.

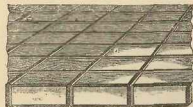
Számításba jöhet másodsor a faragott és a faragatlan burkolat-kő (flaszter), mely ha kemény és csementbe van rakva, tartós s a faragatlan az előbbieknél még olcsóbb is.

Számításba jöhet továbbá a mozaik- és makadam-burkolat, a mely felétlen tetszetős, de ha csiszolt, nagyon sikamlós, ha pedig nem csiszolt, nagyon romlókéony. Ennél nem sokkal jobb a törékeny asfalt. Már jobb, de drága és szintén sikamlós a rugókonyabb asfalt. Olcsó és jó a vert agyagtalaj, feltéven, hogy a kikopások, melyek gyorsan be szoktak következni, haladéck nélkül kijavíthatnak, hogy bennök az ürülék fel ne halmozódhassék. Az agyagot, hogy ne repedezék, vérral szokták keverni; mi ezt a bomlékony állati anyagot nem ajánljuk, inkább ajánljuk a vasreszeléket vagy a megtört és szitált kohó-salakot, mely az agyagot szilárdabbá teszi.

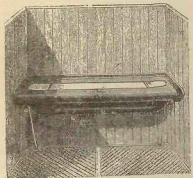
Nagyon jó szolgálatot tesz az ilyen agyagtalajon a gorbóbb homokréteg és a bő alom, mely a gyorsabb kikopást akadályozza.

Elég olcsó, lágy és meleg padozatot ad a fakocza, gerenda és deszka burkolat, csak-hogy nem eléggé tartós s korhadó anyagok felvételére túlságosan alkalmas, különösen akkor, ha kátránnyal nincs telítve. A hosszúra fektetett gerenda- és deszka-burkolat e mellett még sikamlós is. Az élre állított keményfakocza-burkolat, ha a közők kátrányos homokkal jól kitöltetnek, csak nyer jószágban, különösen ha a hézagok, ékalakúvá faragott tönkök egymás mellé való rakása által nagyobbitatnak s deszka- vagy betonra úgy rakatnak le, a mint azt a 383. ábra feltünteti. E padozat tágasabb közeit Amerikában gorbó homok, csement és köszén-kátránykeverékek töltik ki, a mi nagyon észszerűnek bizonyult.

Nagyon kitűnő, ugyan drága, de aztán tartós burkoló anyagnak bizonyult továbbá a kaucsuk, guttapercha, asbest és a camptulicon-nak nevezett anyag, mely utóbbi gőzben oldott kaucsukból és parafaszélekből áll. E három anyag lágy, rugalmas és nagyon könnyen tisztán tartható; kevés pénzzel dolgozó tenyésztőknek azonban ily burkoló anyaghoz nyúlni nem lehet s egyedül fejedelmek és dűsgazdagok

381. ábra. Téglaburkolat.

382. ábra. Téglaburkolat.

engedhetnek meg maguknak ilyen fényűzést, a kik aztán talán a falakat is ily anyaggal vonathatják be.

Mind az emondottak, önként érthetőleg, kiváltképpen a lóállások burkolatára és a járdára nézve irányadók, mert az istálló más részeinek burkolása többnyire más szempont alá esik.

Kérdés még, hogy a lóállás burkolata teljesen vízszintes, avagy lejtős legyen-e?

Legcélszerűbb volna minden ló számára a teljes vízszintes állás, csak hogy ez herélt és ménlő alá, minthogy ezek az állás közepére vízelenek, hátrányokkal jár. Azt mondhatjuk tehát, hogy a kancza, különösen a vemhes kancza állása okvetlenül közel vízszintes legyen, hogy a vehem terhének viselése megoszoljon; a többi ló állása 4 méter hosszúságnál 6—9 cm. lejtővel bírhat, a mi önmagában a lóra nézve ugyan nem előnyös, de a híg ürülék elvezetése szempontjából szükséges.

Végül még csak annyit jegyzünk meg e tételnél, hogy a padozat alatti talaj anyaga között az apró üveg-cserép a patkányok ellen jónak bizonyult.

A mi most már az istálló csatornázását illeti, arra nézve mindenekelőtt megjegyzendő, hogy lehet az nagyon egyszerű és lehet összetett; főbb lényegére nézve lehet a csatorna nyitott és lehet zárt.

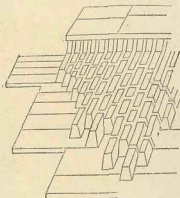
Ott, a hol vízvezeték áll rendelkezésre, a jól készült s gyűjtőkkel ellátott zárt csatornák okvetlenül a legelőnyösebbek; minthogy azonban vízvezeték vajmi ritka helyen van, általában a nyílt csatorna az, a melynek készíttetésére a tenyésztő elhatározhatja magát.

Sokan veszedelmesnek tartják a nyílt csatornát azért, mert a ló belé léphet; mi biztosítjuk a tenyésztőt, hogy ha a csatorna egy pataynomnál nem szélesebb s 3—4 cm.-nél nem mélyebb, lábkihezamátásra vagy mire, alkalmat nem nyújt.

S ennél szélesebb s mélyebb nyílt csatorna teljesen fölösleges, mert hiszen nem nagyobb vízmennyiségek levezetéséről van szó, hanem csak arról, hogy az a kevés híg ürülék, mely az istálló levegőjének javítására éppen nem alkalmas, az istállóból minél gyorsabban s minél tökéletesebben kivezetessék.

Hogy erre a facsatornák kevésbé alkalmasak, azt mindenki belátja, azért tán fölösleges is mondanunk, hogy az öntöttvas, kő, téglá, szóval a szilárd anyagokból előállított ily csatornák a legjobbak, de a seprőt és vizet még ezektől se szabad kímélni, ha tisztaságot és jó levegőt akarunk az istállóban fentartani.

Ha a lóállásnak megfelelő esése van, azon csatornát csinálni nem

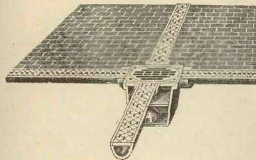
383. ábra. Faburkolat.

szükséges; a csatorna a lóállások mögött, a járda szélén kell hogy végig fusson. Az aztán az istálló nagyságától függ, hogy a csatornák mentén legyen-e és hány gyűjtő legyen, avagy hogy ne legyen egy se, hanem szájadékok ki a csatorna minden ága egy fűgyűjtőbe.

Ez az utóbbi, nézetünk szerint előnyösebb, mert még a legkomplicáltabb szerkezetű gyűjtők is »szagosak«.

Az átört fedőkkel ellátott nyílt csatornának se vagyunk ellenségei, ha van, a ki utána nézzen, hogy öblögtetik-e? Hogy ezek közül is a vasból készütek a legjobbak, az bizonyos. Ilyet tüntet fel gyűjtővel együtt a 384. ábra.

Ezeknek felsorolása után megvalljuk, hogy mi el tudunk képzelni az egészségtani kívánalmaknak teljesen megfelelő oly lóistállót is, a mely egyáltalában nincs csatornázza. Ehhez azonban a bő almozáson és nagy felügyeleten kívül az szükséges, hogy a lovak az edénybe hűgyözásra megszoktatassanak. Hogy ez nem ütözköz lehetetlenségbe

384. ábra. Zárt csatorna és gyűjtő.

még a kisebb tenyésztő istállójában se, sőt inkább az a kisebb lóállomány mellett lehetséges csak igazán, azt láttuk egy nyiregyházi, katonaviselt parasztagda istállójában, a hol minden második ló között egy rúdra erősített mázos »éjeli edény« függött. Bámultunk ott csakugyan, mikor láttuk, hogy az a nem is nemes ló viseléshez készülve miként várta, hogy a kocsis az edényt alá tartsa. Ebben az istállóban a ganaj és húgy egy pillanatig sem állott, hanem azonnal az istállón kívül levő nagyobb tartányba, onnan pedig naponta a trágyagödörbe vándorolt. Ugyanezt az eljárást láttuk egy kőhalmi szász gazdánál, a ki aztán azt is megmagyarázta, miként segít a dolgon éjeli és akkor, a mikor a kocsisnak vagy felügyelő béresnek az istállóból távoznia kell.

»Az almot — azt mondja a szász gazda — csak annyiban kímélem, hogy nappal egyáltalán nem almozok, éjlelre pedig azt a szalmát, a mi a ló elején állt, az állás hátuljára tesszem, elejére pedig frisset lökök. Ha a béres rövid időre távozik, kötelessége a kanczák számára hátul, a herélték számára közből fűrész-porot vagy homokot felhinteni és pedig elég vastagon, hogy a vizeletet az beigya, visszatértekor pedig a tán

átzott anyagot el kell takarítani. Éjjel a lovaik csak igen ritkán hagyoznak vagy ganajoznak, mert már úgy vannak szokva. Különbösen is 10 óráig ébren kell lenni mindenkinek, 3-kor pedig talpon vagyok magam is.

A felfogni bármiképen elmulasztott vizeletet is hamúval, homokkal vagy fűrészporral itatja fel a béres s avval együtt kerül az a trágya közé. Az igaz, hogy a cselédeimet jól fizetem, jól táplálom s a hanyag, iszákossal szemben irgalmat nem ismerek — de a kötelességét meg is teszi aztán mindegyik.

A mint látjuk, parasztos, de egészséges ésjárás ez nagyon, úgy, hogy méltó a foljgészésre.

Habár az éppen most érintett almozás e helyen is tárgyalható volna, mi mégis czélszerűbbnek tartjuk arról a ló ápolásának megbeszélésénél szólni, azért átterünk most az istálló hőmérsékletének s az evvel kapcsolatos szellőztető készülékeknek és módoknak eszeltelésére.

Az istálló hőmérséke és légcseréje.

Az bizonyos, hogy a czélszerűen készített ajtók és ablakok — melyekről később meg is fogunk emlékezni — nagy befolyást gyakorolnak az istálló melegségének mekkoraságára és levegőjének milyenségére, de lényegesebb befolyással erre mégis a légcserre van, a mely szellőztető (ventiláló) készülékek nélkül, még lakoszobákban is vajmi tökéletlen szokott lenni.

A feladat — mint láttuk — különben is az, hogy az istálló mind azt az előnyt nyújtsa, a melyet a szabadban való tartózkodás nyújt és pedig ez utóbbinak hátrányai nélkül. Nos ebben a tekintetben első sorban a szabad levegőnek túlhideg vagy túlmeleg volta az, a minek az istállóban ki kell egyenlítődnie és pedig annál inkább, mert kísérletek bizonyítják, hogy túlmeleg istállóban a lovak elpuhulnak, kényesekké válnak, túlhideg istállóban pedig, egy bizonyos kondícióban való megtartásra, több takarmányt igényelnek.

Tapasztalásból ítélve a 10 és 15 R. fokú meleg között ingadozó hőmérsék a lovak számára általában legalkalmasabb. A mely istállót tehát középszámítással és állandóan 12 R. fokú melegen lehet tartani, az mindenféle ló számára alkalmasnak mondható, más szóval: e tekintetben czélszerűen berendezettnek nevezhető. Egyedül a csikó és csikókancza-istálló tesz e tekintetben kivételt, a mely 14—15 fokú lehet.

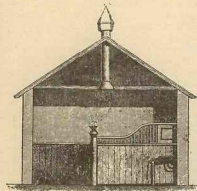
A ki egy jó hőmérőt tart az istállóban s a ki annak utána is néz, nagyon okosan cselekszik tehát, mert az istálló-személyzet, ritka kivétellel, inkább túri a csipős, rossz levegőt, mint a hideget s minden kigondolható módon azon van, hogy az istálló melegét a levegő jószágának rovására is fokozza.

Egy bizonyos állandó és megfelelő hőmérsékletet azonban az istállóban vajmi nehéz volna egyedül az ablakok és ajtók segítségével fenntartani; a külső és belső levegő kicserélődését tehát, a mennyire hatalmunkban áll, más úton is lehetővé kell tennünk és pedig nemcsak azért, hogy a hófok az istállóban megfelelő legyen, hanem azért is, hogy a levegő a légzésre alkalmasabbá váljék.

Mert még ott is, a hol egy zárt térben nem állatok élnek, hanem növények vegetálnak, anyagok használatnak fel és ártítanak ki általuk, melyeket levegő útján nyújtani s annak útján eltávolítani szükséges, hogy az az élő vagy vegetáló tovább élhessen vagy vegetálhasson.

Az ajtókról és ablakokról, melyek a belső levegőnek ki- és a külsőnek beáramlását szintén eszközölni képesek, itt tehát nem szólva, lássuk ama szeleltető készülékeket és berendezéseket, melyek a jelzett czéltre igénybevehetőek.

A légcserét eszközölő berendezések általában két rendszer szerint készülnek, t. i. vízszintesen vagy függőlegesen. Előbbi esetben nem mások azok, mint falakon ütött különféle alakú, elhelyezésű és berendezésű nyílások, az utóbbi esetben pedig a mennyezeten és fedelen

385. ábra. Függőleges szellőztető.

készített ilyen rések. A függőleges 3-szorta jobb, mint a vízszintes (*dr. Märcker*), de mert az utóbbi elállítása könnyebb és olcsóbb, istállóban és lakásokban is többnyire avval találkozunk.

Ezek a falon ütött kerekded vagy négyszegletű szellőztető rések kívül sodronyrácsal zárhatnak el azért, hogy a madarak azon át be ne juthassanak s belé ne fészkelhessenek, belül pedig a legkölnfélebb módon készült zárókészülékkel és levegőhajtó kerekkel láttatnak el. Alkalmaztatnak pedig az egyik vagy mindkét oldal-falon a mennyezet-től nem messzire és a burkolat fölött, ugyancsak egy vagy mindkét oldalon.

Czéljük: az alsóknak, a külső hidegebb levegőt beereszteni, a felsőknek pedig a meleg romlott levegőt kibocsátani. Sokan, pl. *Pettenkofer* is, az alsó nyílásokat fölöslegesen tartják, sőt némelyek a léguzam miatt, melyet létesítenek, károsnak mondják.

Egészen nyílt s a lovak állása előtt, pl. a zaboló vagy rács alatt készített ilyen rések nézetünk szerint is károsá válhatnak; de alkalmasabb helyen s csak egy oldalon alkalmazott és sodronyhálával

bevont ily szelvényük csak nem hátrányosak, sőt előnyösek és szükségesek, mert azok alkalmazása nélkül megfelelő légszeret létesíteni különösen akkor, a mikor szelvénden van, vagy a külső és belső levegő hőfoka közt kevés vagy éppen semmi különbség sincsen, nem lehet. Egy sorban álló lovak háta mögött pl. a falon üttött ilyen alsó lyukak s a másik oldalon a lovak feje felett, a mennyezet közelében csinált ilyen rések, ártalmassá válható léghuzamra alkalmat nem szolgáltatnak, a légkicsérélődést azonban nagyon elősegítik.

A másik, t. i. a függőleges rendszerű szelvények meg lehetőségek sokféleképpen, de lényegükre nézve, mint jeleztük, abban megegyeznek, hogy a mennyezetet és fedélen alkalmazott csöveket képeznek, melyek a belső levegő ki- és a külső bevezetésére szolgálnak, avagy pedig csak az elvezetést eszközölik. Lehetnek egyébiránt egyszerűek és komplikáltak. A legegyszerűbb a 4 deszkából összerakott szelvény, mely alsó tágasabb végével az istállóba, a felső szűkebb végével pedig az istálló fedelén mint valami kémény a szabad levegőbe néz. Az ilyet, hogy télen kevésbé csepegen, czélyszerű duplán készíteni s a két közötti űrt rossz melegvezetővel, pl. szecskával, fűrészporral kitömni, azonkívül pedig felül fedővel, alul pedig egy zárókészülékkel ellátni olyformán, a mint azt a 385. ábra feltünteti, mely egy vaslemezből készített hengeres ilyen szelvényt mutat. A zárókészülékre azért van szükség, hogy az istálló melegtől, annak kinyitása vagy félig s egészen való elzárása által némileg szabályozni lehessen. Mint hogy télen még a rossz melegvezetőket ellátott ilyen szelvényt is csepegni szokott, czélyszerű alá edényt lánczlon felüggeszteni.

Zárt ajtók és ablakok esetén alig kerülhető ki az oldalfalakon a levegőt bevezető lyukak alkalmazása, készített legyen bár az éppen tárgyalt vagy tűstént még tárgyalandó formájú és berendezésű szelvény akármilyen módon, mert az nem annyira, a friss levegő nagyobb mennyiségben való bejutására, mint inkább csak a rossz belső levegőnek meg lehetőségek tökéletlen kivezetésére alkalmas.

Éppen e hiányon vél segíthetni *Kimmel*, a ki dupla horganycsövek alkalmazását javasolja oly módon, hogy a belső cső hosszabb legyen, mint az azt borító külső. Ezáltal állítólag elérhető az, hogy a belső hosszabb a rossz levegőt ki, az előbbit borító külső rövidebb pedig a friss levegőt bevezesse. Ugyanezt célozza a *Muir*-féle függőleges szelvény, mely deszkákkal négy részre osztott tágas csőből áll és a *Hoffmann*-féle, mely az előbbitől csak abban különbözik, hogy a tágas cső két rekesze hosszabban nyúlik le az istállóba, mint a másik kettő.

A tapasztalás azt bizonyítja, hogy ha a friss levegő alulról be nem áramolhatik, a romlott levegő felül vajmi nehezen távolodik el; azért sok helyen, hogy ajtót, ablakot, különösen rossz időjárásakor ne kelljen nyitni, a mennyezetet alkalmazott szelvényt mellett az istálló ajtó alsó felét redőnyökkel (salukáterekkel) látják el, melyek tetszés szerint tágabbra, vagy szűkebbre kinyithatók s ezáltal a légkicsérélődése és az istálló hőmérséke szabályozható.

Erre vagy az oldalfalon alul alkalmazott nyílásokra szükség van annál inkább, mert az istálló ammoniakokkal telte levegője nehezebb, hogysém könnyű szerrel a felső rétegekre emelkedhetne; a beáramló friss

levegő által meghigitva azonban erre képesebbé válik annál inkább, mert az hidegebb lévén, az alsó rétegeket foglalja el s csak megmelegedve terjed feljebb és feljebb.

Az egyébiránt önként érthető, hogy a rondán tartott, ganajban és vizeletben bővelkedő istálló, a legtekélyesebb szellőztetés mellett is rossz, bűdös levegőjű marad, a mely különösen a légző és látó szerkezet fogja bosszantani, sőt hosszabb behatás után kórosan meg is támadni, legkiváltképpen oly istállóban, a melyekben beteg lovak állanak. Ha valahol, hát éppen kórórákban fontos eszerint a nagy tisztaság s ezzel kapcsolatban a minél tökéletesebb szellőztetés.

Az istálló ajtó és ablakai.

Különösen a primitívebb vidékeken gyakorlatot űző állatorvos annak a megmondhatója, hogy mekkorákat vétkeznek nálunk e tekintetben azok, a kik a legegyszerűbb szakkövetelményekkel és egészségtani kívánalmakkal ismeretséget nem kötöttek, sőt mekkorákat vétkeznek még azok is, a kik szeretik a mellékelt verve hangoztatni, hogy ők a lótenyésztés terén mesterek.

Mi is voltunk gyakorló állatorvosok s vajmi sokszor hagytuk oda könnyes szemekkel az olyan garda istállóját, a ki azt a kucsma nagyságú lyukat, a mely télen bundadarabbal vagy szalmával, fűrészporral el volt tömve, ablaknak nevezte s a ki azt a négyoszloptű rést, melyen kétrét görbűlve kellett ki- vagy belépni, ajtóknak hívta; könnyes szemmel hagytuk oda talán a szána-kozás, de még inkább a miatt, mert szemünket a sötét, levegőben szegény istálló bűze kímarta. Hiszen nem mulasztottuk mi el akkor se egyenesen óda mondani, hogy nem jól van ez így, sőt azt is megmondtuk, hogy miképpen volna jobban, hanem majd mindég azt kaptuk feleletül, hogy: kis ember, kicsi mód.

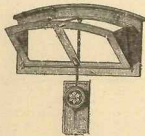
386. ábra.
Forgó ajtó-henger.

Nos, mi nem ajánljuk azt egy percig se, hogy lovaknak a szegényebb tenyésztő is palotát építsen, sőt a mint az elmondottakból látszik, nem ajánljuk ezt a tehetősebb embernek sem; a tárgyalatkból észre lehetett venni, hogy nem is szükség, hogy az istálló palota legyen, hogy az aztán jónak legyen mondható, de igenis szükséges, hogy az ne legyen egy levegő és világosság nélküli ronda, bűzhödő, egészségellenes lyuk, mert az ilyent sem jónak, de egyáltalán istállónak se lehet nevezni.

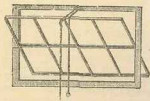
Hogy tehát a ló tartózkodási helye még az eddig elsoroltak mellett is megfelelően, jónak legyen nevezhető, oly világosságot s levegőt szolgáltató ablakokkal s oly kényelmes ki-bejárást megengedő ajtóval is kell hogy bírjon, a mely ok- és czélyszerű. S ilyen lehet a kevés és az olcsó ajtó és ablak is.

Hogy hány ajtója és ablaka legyen nevezetesen az istállónak, az mindenkéltől az istálló nagyságától függ. Ott, a hol az istállóban levő lovaknak gyors és tömeges kivezetésére szükség van (pl. tűzoltóknál, rendőroknál, katonaságnál), mindenesetre több ajtó kell. Tűzveszély idején is feletlenül előnyös a több ajtó. Általában azonban nem annyira

az ajtók száma, mint azok tágassága jó első sorban tekintetbe, s erre nézve megjegyzendő, hogy a szűk és alacsony ajtó mindenképpen hátrányosabb, mint a magas és széles. Egy és fél méter széles és két méter magas ajtónyílás még a legkisebb istállóban is szükséges, $2\frac{1}{2}$ –3 méternél magasabb és szélesebb minden körülmények között fölösleges. A szárnyas és kifelé nyíló ajtó jobb, mint az egyoldalú és befelé

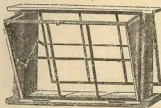

387. ábra. Ablak.

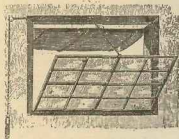

388. ábra. Ablak.

nyíló s az oldalra eltolható czélszerűbb, mint a sarkon forduló. Az ajtóból vagy ajtófélfából kiálló élek, hegyek és szögek a ki- és bejáró állatokat megsérthetik, azért ilyeneket ne tőrjünk, hanem inkább még alkalmazunk oldalt elforgó fahengereket, olyformán, mint a 380. ábra mutatja; az esetleges csipő letöréseknek e berendezéssel meglehetősen

389. ábra. Ablak.

390. ábra. Ablak.

elejét vehetjük. Az ajtóközöb, hogy az eső erősebben be ne verhesen, 6–8 centiméterrel magasabba készítendő, mint az udvar, az istálló-padozatával azonban egy síkban kell fektetnie. Egy harántol rovátkolt fahíddal a küszöb és udvar közt lejtős összeköttetést lehet csinálni, a mit czélszerű is a botlások kiküldése végett eszközölni. Az ajtó egybírán olyformán is készíthető, hogy az nem hosszában,

hanem keresztben van két félre osztva, úgy, hogy a felső pl. szellőztetés céljából az alsó érintése nélkül kinyitható. Ugyanez elérhető egybírán rácsajtó által is, mely a nyitott ajtó helyébe tolatik.

A mi a főképen világosság közvetítésére szolgáló ablakokat illeti, bizonyos, hogy a felülről jövő világosság sok tekintetben előnyös, csakhogy az erre szolgáló berendezés nagyon költséges. Előnyös, a mint a mennyezet tárgyalásánál láttuk, azért is, mert a szellőztetés céljaira jól felhasználható.

Általában mégis csak az oldalfalokon alkalmazott ablakok jöhetnek mindánlk tekintetbe, a mennyiben mi a padlást egész terjedelmében használni szeretjük. Ezekre nézve pedig mindenekelőtt megjegyzendő, hogy ha a lovak az istállóban egy sorban állanak, akkor czélszerű az ablakokat az állás mögötti falba csinálni, ha pedig két sorban állnak, azon kell lenni, hogy az ablakok a lovak feje fölé elég magasban helyeztessenek el, nehogy kinyitás esetén a légáram, egyébképpen pedig a közvetlenül beeső fénysugarak a lovaknak megártssanak. Alacsonyban épült istállóknak persze ez nem igen lehetséges, ilyenekben tehát függönyök vagy színes üvegek alkalmazásával szükséges a szemetrontó közvetlen fénysugarakat enyhíteni. A hol jól működő szellőztetők vannak, az ablakok kinyitására semmi szükség sincsen, ott tehát azok lehetőleg tartós vaskeretben, apróbb üvegtáblákban, minden különös berendezés nélkül készíthetők. Ott azonban, a hol az ablak a szellőztetés céljaira is igénybe vétetik, vagy éppen a hol kizárólag csak az és az ajtó képezi a szellőztetőt is, szükséges leendő oly berendezési ablakok készítése, a melyek könnyen nyithatók és zárhatók, s légfuzamra kevés alkalmat szolgáltatnak.

Ilyen pl. a 387. ábrával feltüntetett, mely alul fordul sarkon s egy zár segélyével befelé nyitható és zárható s mely oldalán zárt úgy, hogy a bejövő levegő csak felfelé áramolhatik; ilyen, de oldalt nem zárt, a 388. ábrán feltüntetett is, a mely már közepén csapokon szintén befelé fordul; az elsőhöz hasonló, de már dupla a 389. ábrán feltüntetett, melynek külső és belső táblája egyszerre zárul és nyílik; ugyan ilyenféle a 390. ábrával érzékített, csakhogy ez egyszerű, oldalt nincs zárva és függönnyel áll kapcsolatban.

Ha ez ablakok akármelyike is elég nagy, vagy elég számos arra nézve, hogy kellő világosságot bocsásson be s ha tisztán tartatik s nem tütetik, hogy a kitört részek papírral, mivel beragasztassanak, vagy rongyokkal bedugassanak; a jószág, czélszerűség mellett az istálló csinjának emeléséhez is nagyban hozzájárulnak.

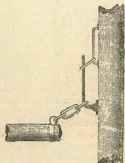
Kisebb istállóban a lóállások két oldalán is elhelyezhetők az ablakok s ily helyeken a kevesebb pénzbe kerülő, fakeretben levő kis táblák is megfelelnek, feltéven, hogy a kellő világosság beeresztésére az ablak maga elég nagy; de persze a fakeret hamar romlik s azért a gondos lótulajdonos inkább a vashoz nyúl, mely tartósabb lévén, kifizeti magát.

Az alkalmazandó függönyök nem szükség hogy szövettől valók legyenek; az ügyes kocsis, vagy asszony és gyereknép a hosszú téli estéken mulatságból is készíthet gyékényből vagy szalmából teljesen megfelelő s mellé csinos istállófüggönyöket.

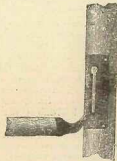
Az istálló egyéb belső berendezései.

Az istálló további berendezésénél az első kérdés az, hogy elkülönítsük-e egymástól lovainkat vagy ne, s ha igen, miképen?

A szűk istállóval rendelkező gazda éppúgy, mint a katonaság, megpróbálkozott már, sőt még ma is próbálkozik avval, hogy mi az az el

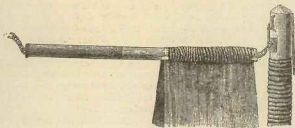
391. ábra. Választó-fa.

392. ábra. Választó-fa.

nem különített lófelállítás s rájött, hogy sok galibát okozó valami az, a mit, a ki csak teheti, jó, ha kikerül.

A kérdés tehát manapság csak az, hogy miként különítsük el egymástól lovainkat, hogy sok tért igénybe ne vegyünk, a lónak biztonságot nyújtsunk s nagy költségbe ne keveredjünk?

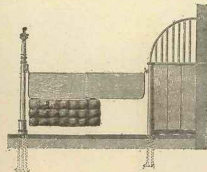

393. ábra. Választó-fa.

A mód sokféle s elkezdve a szegény parasztgazda egyszerű faragtalan dorongjától, melyet két lóva közé állít, egészen a ketteczig és az egyes, külön istállóig, igazán változatos.

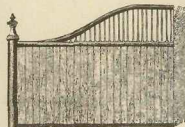
Az a dorong hengeresre legyalulva, avagy szalmával befonva s könnyen feloldozhatólag a két ló közé függesztve, egyszerű, olcsó és elég megfelelő, az tehát a lovaknak egymástól való elkülönítésére,

kiseb pénzrel rendelkező ló tulajdonosnak is ajánlható. Csak a felfüggesztés módjára van az a megjegyzésünk, hogy az ide-oda lóbalózdó választó-fának mi nem vagyunk barátai, hanem szószólói vagyunk az oly választó-fának, a mely első rövid-lánczon vas-pecczelkel van a falba vagy jászolba vert karikába befüggesztve, hátul pedig egy sarkon forduló vas-horogba van akasztva, úgy, a mint a 397. ábra feltünteti;

394. ábra. Mozgó választó-fal.

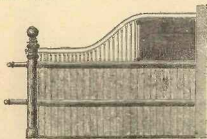
szószólói vagyunk ennek különösen azért, mert az ábrán is látható felső karika megemelésével a választó fát — ha pl. a ló reá kerül — könnyedén s gyorsan kiakaszthatjuk, ha pedig alá kerül, az a felugrásnál önmagától kikapcsolódik. Ez utóbbit a 392. ábrán látható berende-

395. ábra. Mozdulatlan válaszfal.

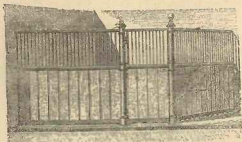
zés is megteszi, de bizonytalanul; aztán az így készült választófára kerülő lovat veszedelmes helyzetéből egykönnyen ki se szabadíthatjuk. Akár az egyik, akár a másik berendezésű választófát szalma-fonadékkal és ellenzővel ellátni úgy, a mint a 393. ábra mutatja, igen czélszerű, különösen rúgni szerető lovak között. Ily lovakat oly módon elkülöníteni egymástól, a hogy azt a 394. ábra mutatja, se czélszerűtlen, de minthogy az ilyen berendezés majdnem annyiba kerül, mint a sokkal

czélszerűbb teljes elkülönítés, melyet 395. és 396. ábránk tüntet fel, inkább az utóbbit ajánljuk annak, a ki több költségtől nem riad vissza, ajánljuk pedig annál inkább, mert a 394. ábrával feltüntetett berendezés a mi szemünkben esetlen, vagyis a csinának emeléséhez nem járul, pedig a hol már ilyeneket megengedhet magának valaki, ott erre is kell hogy valamit adjon.

396. ábra. Mozdulatlan válaszfal.

Még azt jegyezvén meg, hogy a szilárdan álló válaszfalak alul — 150 cm. magasságig fából, felül félméter magasságban pedig a vaspálcákból szoktak készíttetni s mint a 396. ábra mutatja, vaslemez ellenzőkkel is el szoktak láttatni, lássuk a lónak a box, vagyis ketreczben való elkülönítését.

397. ábra. Ketrecz (Box).

Alig hisszük, hogy tagadni merné valaki, miszerint éppen a ketrecz az, a mely a lónak az istállóban való elhelyezésére s elkülönítésére a legczélszerűbb. Csödörök, vemhes és csikók kanczák és súlyosabb beteg lovak részére majdnem azt mernők mondani, hogy nélkülözhetlen. Minthogy azonban a boxnak minden irányban legalább is 3 méter terjedelműnek kell lennie, hogy az aztán nevének megfeleljen, minthogy

továbbá vasrácsozattal ellátott fa oldalai s egyéb részei kis összegből nem igen állíthatók elő, csak kevés helyen találkozunk vele.

A boxnak legrimitivebb formája az volna, a mely $2\frac{1}{2}$ —3 méternyi hosszú, széles és mély térer, faoszlopokra szeggett s $1\frac{1}{4}$ méter magasságig felvitt gyalult deszkákból van összealkotva s közönséges oldalra nyíló, vagy eltolható kapuval van ellátva. Ez házilag is elő állítható, kevésbe kerül s csak az általa igénybe vett tér teszi drágává.

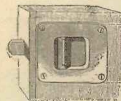
Ilyen (a szükséghez képest kisebb vagy nagyobb) ketreczet az elválasztandó csikók vagy az ellő kancza számára a kisebb tenyésztő is

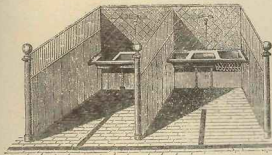
398. ábra.

399. ábra.

400. ábra. Záruk.

401. ábra. Boxá alakítható lóállás.

felállíthat. A ki bírja pénzzel, a kinek drágább loányaga megérdemli, az a 397. ábrán feltüntetettéhez hasonló ketreczet építtet, mely fa- és vaslemezekkel tetszetős és tartós. Ilyen ketreczek ajtóira olyan tolvárakat szoktak alkalmazni, a minőket a 398., 399., 400. ábrák mutatnak, a melyek csinosak is, de czélszerűek is.

Külön egyes állások többnyire csak nagyon értékes, vemhes vagy fias kanczák számára építtetnek s kifutóval szoktak kapcsolatosak lenni. Ezeknek az építésénél és berendezésénél ugyanazok az irányadók, amiket már előadtunk s a miket még fel fogunk említeni.

Az olyképpen konstruált egyes istállók és boxok, melyek közbe

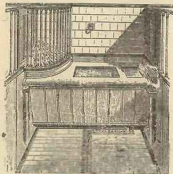
tolható s megerősíthető falakkal állásoskka alakíthatók, önként érhetőleg nagyon előnyösek. Ilyet mutat a 401. ábra, mely egyszersmind az igen praktikusán egysorjába helyezett vas szénás kosarat, zabolót és vízmedenczét is feltünteti.

A mi most már éppen ez utóbbiakat illeti, tudvalevő, hogy pl. a zaboló vagy másként jászol, különféle anyagból, nevezetesen leggyakrabban fából, kőből és vasból készíttetik.

A fazabolók hova-tovább lejárják magukat egyfelől azért, mert romlékonyak, másfelől meg azért, mert tisztításuk, fertőtlenítésük tökéletesen nem eszközölhető.

A természetes és mesterséges kő-zabolók és jászolok otrombák és nehezek s ha likacsosak, hát törékenyek s még fertőtlenítésük és tisztántartásuk is nehéz.

A vas zaboló, mely kívül tartós festékekkel, belül pedig szintén tartós mázzal van bevonva, minden tekintetben a legpraktikusabb.

402. ábra. Zaboló berendezés.

Jobb istállókban a jászol vagy zaboló nem közös, hanem minden ló számára elkülönített. Ennek az előnye, ha utána gondolunk, önként élénk táru. A 70—80 cm. hosszú, 30 cm. széles és 25 cm. mély zaboló minden ló számára elég nagy s csak az a kívánatos, hogy a tenyésztő aztán ne sajnálja belé az abrakot.

Hogy milyen magasan helyezessék el a zaboló, az a ló magasságától függ. A ló testének félmagasságánál azonban czélszerű azt magasabbra, tehát az állás talajától körülbelül 110—140 cm.-re helyezni. Ennél alacsonyabbra helyezni nem hátrányos, de magasabbra helyezni azt mondhatjuk, hogy természetellenes, mert a ló inkább alacsonyabb helyről szeret enni.

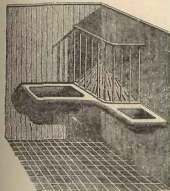
Elhelyezhető pedig a zaboló a szénáskosárral egysorjában úgy, a mint a 401. ábrán láttuk, vagy úgy, a mint azt a 402. ábra feltünteti, mely egyszersmind azt is mutatja, hogy az oldalt és valamivel magasabban fekvő kosár feneke kúpalakú és átlukogatott azért, hogy a széna virága a zaboló felé csúszva kárba ne vesszen, az ártalmas por pedig

a lyukakon keresztül eshessen. Egyébiránt a kosár, zaboló és vízmedence el lehet helyezve úgy is, a mint a 403. ábra mutatja.

Azon takarmányozó asztalnak nevezett berendezés, melyet 401. s részben 402. ábránk feltüntet, a legkedveltebb, mert a legczélszerűbb, különösen ha a vízmedence sarkon forduló módon van készítve s az egész asztal alja úgy van deszkával elzárva, a mint a 402. ábrán látszik. Önként érhető, hogy a vízmedence ez esetben vagy felülről kivethető, vagy alulról csap segítségével kiüríthető s kimosható kell hogy legyen.

Oly lovak számára, melyek az abrakot szeretik széturkálni s kiszórni, meglehetősen czélszerűnek bizonyult két vaspálcának a zabolóba való alkalmazása olyformán, a mint azt a 404. ábra mutatja.

Nemcsak elméneek, de gyakorlatilag használatónak látszik az olyan zaboló, a milyent 405. ábránk tüntet fel, mely ha a rajta levő és sarkon

403. ábra. Zaboló.

404. ábra. Zaboló.

forduló rácsot felemeljük s a falon megakasztjuk — zaboló, ha pedig szénával töltjük meg s a rácsot ráeresztjük, szénás-kosár.

Az itt emondottak után a ráccsal és széna-kosárral, mely szintén az istállóberendezésekhez tartozik, röviden végezhetünk.

Jobb istállókban a régi, magasan elhelyezett farácsok és kosarak ma már nem láthatók; elfoglalták azok helyét a vasból készített kosarak, melyeket jelenleg alacsonyabbra függesztenek; sőt még az ily kosarak is hova-tovább ritkábbakká lesznek — kiszorítja t. i. őket az éppen előbb tárgyalt, széna számára való berendezés.

Hanem persze sokan vannak még hazánkban, de máshol is, a kik ily, igazán praktikus berendezéseket nem bírnak el, vagy avval megbarátkozni nem hajlandók. Ezeknek csak annyit mondunk, hogy szívleljék meg az itt mondottakat s erejükhez képest legyenek azon, hogy a régi rossz helyét az újabb jó foglalja el, nem fényűző, drága, hanem egyszerű, olcsó kiadásban.

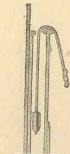
Háttra van ezek után annak a felmérése, hogy miként kössük meg az istállóban lovainkat.

Ennek legegyszerűbb, legolcsóbb, de bizonyára nem a legjobb módja az, hogy a ló a kötőfék száránál fogva, könnyen kioldozhatólag a jászolba vert karikára köttetik. Csendes, phlegmatikus lovak csak meg vannak így valahogy, de már tízeseben, kapáló, kivágó lovak vajmi sokszor adták meg ennek az árát, mikor kötélbe hágyva, fennakadva, megsérültek. Hát még ha láncra vannak az ily lovak kötve!

Mainap már a legelőnkebb lovat se szokás láncra kötni, sőt az ilyet, feltéve, hogy boxban áll, egyáltalán csak tisztítás alkalmával

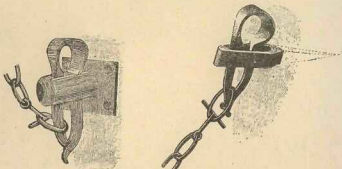

405. ábra. Zaboló.

406. ábra. Kötélék.

kötik meg. Az állásban lévő lovat azonban önként érthetőleg megkötlenül hagyni nem lehet. Éppen a kötélbe hágás kiküldésének szempontjából idők folytán sokféle módot kigondoltak az emberek. Ezek közül a legpraktikusabbakat ismertetjük.

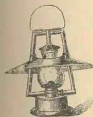
407. és 408. ábra. Küttner-féle horgok.

Figyelmet érdemel első sorban az a berendezés, melyet 406. ábránk feltüntet, a mely t. i. azt mutatja, hogy a zaboló alá vagy oldalain alkalmazott deszka-csatornában a ló megkötésére szolgáló szíj vagy kötél egy súlylyal áll összekötésben, mely azt — ha a ló a zabolóhoz közeledik — lehúzza, ellenkező esetben pedig felemelkedve kife-

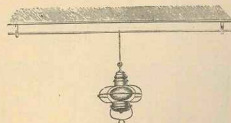
szítve tartja. Ilyet minden gazdaságban olcsón lehet készíteni, azért mindenkinek ajánlani merjük. Egy másik ilyen célra szolgáló eszköz volna az ú. n. Küttner-féle horg, melyet 407. és 408. ábránk értekit. Ez a ruganyos csiptető a láncszemmel beléakasztott kötéleket rendes körülmények között elég szilárdan tartja, különösen abban a helyzetben, a melyben a 407. ábra feltünteteti s csak erősebb belépés esetén bocsátja

409. ábra. Névtábla.

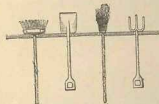
410. ábra. Lámpás.

411. ábra. Lámpafüggeszés.

412. ábra. Kosár.

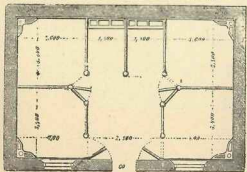
413. ábra. Takarító eszközök.

ki, akkor, mikor a 408. ábrán jelzett helyzetben levő láncszem erőszakosan rántatik vagy húzatik meg.

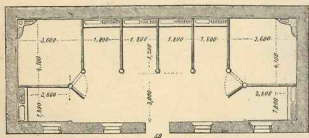
Jobb istállókban, a ló neve, a feje felett, a falra akasztott táblán olvasható. Nagyon jó e célra a házilag is elkészíthető oly tábla, a minőt 409. ábránk mutat, melybe a nevet viselő lemez betolható.

Az istállóberendezéshez tartozik mindezekon kívül a tűzfecskendő s a tisztaság fenntartásához szükséges mind az eszköz, a mely a ganaj kihordására, a szemét kiseprésére, a lőtisztító eszközök elhelyezésére, stb. szolgál; oda tartozik — már a hol — a kocsis vagy felügyelő

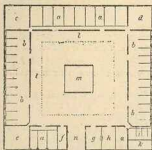
személy nyughelye, az istállólámpás, s más egyéb, a miről azonban részint már máshol megemlékeztünk, részint meg fogunk emlékezni.

414. ábra.

415. ábra.

416. ábra. Istálló tervek.

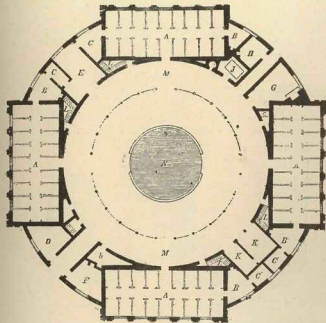
A lámpásról azonban e helyen kívánunk szólni, előre bocsátván azt, hogy a tulajdonos a gyertyát az istállóban ne tűrje, sőt a pipázást is tiltsa be, mert e kétféle tűznek már nem egy gazda vallotta keserves kárát.

Az istálló-lámpás, ha úgy van szerkesztve, a mint 410. ábránk mutatja s úgy van ide-oda toltatólag felfüggesztve, a mint 411. ábránk feltűnteti, szerencsétlenségekre nem igen adhat alkalmat.

Hogy az istállóban kívánatos rend lehessen, a földolog arra figyelni,

hogy mindennek meglegyen a maga biztos helye, mert csak így lehet kikerülni, hogy pl. seprők, lapátok, villák s több efélek szerkesztét ne heverjenek.

Egy falra erősített tartóban elhelyezett ganés kosár (412. ábra); fogason, szép rendben függő lapát, seprő, stb. (413. ábra) nemcsak

417. ábra. Istálló terv.

418. ábra. Istálló homlokzat.

hogy a szemre nézve is kellemesebb, mint az ide-oda hányódó, hanem könnyebben is fellelhető, a mi pedig magában is a drága idő megtakarítására alkalmas.

Mielőtt még a takarmány és szerszámkamráról is megemlékeznénk, a tárgyalt tétel lehető teljessé tevése céljából 4 istállótervet közlünk

itt minden bővebb magyarázat nélkül, csak éppen az elkerülhetetlen tájékoztató megjegyzések kíséretében.

A 414. ábra két állás és négy boxra; a 415. ábra hat állás és két boxra berendezett istállótervet mutat a szénáskosár és zaboló mikénti elhelyezésével és a méretekkel együtt.

A 416. ábra 41 lóra berendezett s egyéb helyiségekkel is ellátott tervet mutat.

És pedig *a*—*a* 13 box; *b*—*b* 24 állás; *i* 4 állás; *k* szín; *c* széna; *d* szalma; *e* zabraktár; *f* kovács-műhely; *g* szerszám-kamara; *h* takarítóhely; *l*—*l* fedett járda; *m* viztartány; *n* bejárat s fölötte lakás az istálló-személyzet számára.

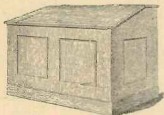
E négy istálló felülről nyeri a világosságot.

Egy nagyszabású istálló-tervet és egyik homlokzatát ábrázolja a 417. és 418. ábra. Ezen az ablakok kívül, az ajtók belül vannak elhelyezve.

Berendezése a következő: *A*—*A* istállók boxokkal 88 ló számára; *B*—*B* nyergelő helyek; *b* szerszám kamra; *C*—*C* zabos kamrák; *D* szénaraktár; *E* különféle takarmány-raktár; *F* készlet-kamra; *G*

419. ábra. Zabvetető s mérő.

420. ábra. Zabos láda.

kovácsműhely; *H* kórház; *Y* meleg-fürdő; *K* szín 6 kocsi; *L*—*L* lépcsők az istállószemélyzet lakásaiba; *M* fedett járda; *N* víz-medence.

Ez a terv elmés, az épület maga nagyszabású és impozáns, de tűz kitérőse esetén nézetünk szerint felettén veszélyes.

Az istálló-berendezéshez számítható végül, mint jeleztük, a takarmány-és szerszám-kamra.

A ki külön takarmány- és szerszám-kamrát építtetni nem képes, az különösen az abrak-féléket, a magtárból vagy a padlásról hozza s legfeljebb egy zabos-ládát tart az istállóban a napi, vagy heti készlet befogadására, a lószerszámokat pedig szintén az istállóban helyezi el. Jobb istállókkal, mint láttuk, különféle más helyiségek, így nevezetesen takarmány- és szerszám-kamrák is kapcsolatosak.

Ez utóbbiról a szerszámok tárgyalásánál óhajtván megemlékezni, itt csak azt hozzuk fel, hogy a takarmány-kamrát czélszerű a széna- és zabtartó-padlással összeköttetésbe hozni, hogy ne kelljen a takarmány-

nyal kerülő utakat csinálni. A széna és szalma ledobására elégséges egy rés, a melyen azok a kamrába hányhatók; az abrak-félék számára azonban czélszerűek az oly vezetékek, a milyent a 419. ábra ábrázol. Ez toltcsérzerű részével a padláson megerősítve, nemcsak szétszóródás nélkül vezeti le az alul elhelyezett zabosládába (420. ábra) az abrakot, hanem még a mennyiséget mündjárt ki is méri, a rajzon is észrevehető ki- és betolható rekeszek segítségével.

A takarmány-kamrákban, a hol tehetik, még vízforraláshoz alkalmas tűzhelyt és üstöt, meg abrak-keverésre alkalmas edényt is el szoktak helyezni, azonkívül — a hol vízvezeték nincs — a kúttal összeköttetésben álló víztartót vagy szivattyút is fel szokták állítani. A hol e czélra más helyiség nincs, záros szekrényekben itt szokták tartani a gyógy- és más szereket is, úgy nemkülönbén a sőt és olyan eszközöket, melyekre gyorsan és gyakran szükség van.

VI. RÉSZ.

A ló takarmányozása.

Takarmányozás.

Mindnyájunk előtt ösmeretes az a közmondás: »kancza elli a csikót, de zab annak az anyja«. Mindnyájan tudjuk és hiszszük, hogy csörgedezzen bár a legnemesebb vér a szülők ereiben, satnya, csenevész lesz az utód, ha nem adjuk meg testének azt a mennyi- és minőségű takarmányt, a melyre annak egyrészt az elhasználtak pótlására, másrészt szervezeteinek felépítésére, illetőleg valamely munka végzésére szüksége van. Sőt azt is elhiheti bárki, hogy kevésbé nemes szüléktől is jó, ha különben nem is kifogástalan, de tartós és munkabíró utódokat nyerünk, ha mindazt a takarmányt megadjuk neki, mit az elhasználtak pótlására szükséges. A lótenyésztés terén tehát a takarmányozás igen fontos szerepet játszik, sokkalta fontosabbat, mint az oly gyakran hangoztatott »vér«. A »vérlő« nem nyújt garanciát arra, hogy a kocsi nem találja bent hagyni valamely kátyúban, különösen ha oldalbordái a hét esztendőre emlékeztetnek, ellenben a nem vérlő bizonyára nem teszi meg ezt a csúfságot tulajdonosával, feltéve, hogy az nyújt neki annyi takarmányt, a melyből magának elegendő erőt gyűjthet.

Könyvünk ezen fejezetének, azon szűk keret miatt, melyben mozognunk kell, nem lehet célja a takarmányozás elméleti részével behatóan foglalkozni, egyrészt mert vannak e tárggyal foglalkozó kimerítő magyar munkák, másrészt pedig, mert a lovak takarmányozását tisztán vegyteni alapra fektetni nem is lehet; ritka eset az, hogy egy és ugyanazon istállóban sok olyan ló álljon, melyek teljesen egyenlő munkát végeznek; egyesek terhesebb, mások kevésbé terhes munkát hajtanak végre s így nagyon természetesen, nem lehet valamennyit teljesen egyöntetűen takarmányozni, mert egyesek lesaványodódnak, mások ellenben talán nagyon is elhízának. Az a hátsaló pl., mely úgyzólván reggeltől estig hordja a nehéz lovast pl. a gazdaságban, több zabot igényel, mint az a kocsió, a mely a könnyű kocsi elé naponta talán csak egy órácskára lesz befogva. Nem úgy vagyunk tehát itt, mint pl. a szarvasmarhatenyésztés terén, a hol pl. valamennyi ökör szánt, pihen stb. avagy hízóban áll. Lovakat legfeljebb ménesben lehet teljesen egyenlően takarmányozni, a hol t. i. úgy az egyik, mint a másik munkát egyáltalán nem végez.

A mondottakból kiviláglik, hogy mi a lovak sablonszerű takarmányozásának barátjai nem vagyunk. Nem mondjuk azonban ezzel azt, hogy a takarmányozás terén eddig elért s vegytani alapokon nyugvó vívmányokat teljesen mellőzni kívánjuk sőt éppen hangsúlyozzuk, hogy mindenkinek, ki okszerűen akar takarmányozni, némi elméleti ösmere-tekkel kell bírnia a vegytan idevonatkozó részéből, mert csakis ennek alapján leend képes megítélni, hogy állatjait egyáltalában helyesen takarmányozza-e vagy sem. Éppen azért szükségesnek tartjuk e helyen lehető legrövidebben bár, az állat-táplálkozásban azon részt is érinteni, mely vegytani alapokon nyugszik.

Az állat szervezete — tudvalevőleg — folytonos anyagcserének van alávetve. Az elhasznált részek különböző utakon kiküszöböltetvén a testből, újakkal kell hogy pótoltassanak. Ezen pótlást pedig csakis oly anyagok képesek eszközölni, melyek a pótlásra szükséges alkotórészeket magukban foglalják s ezeket takarmányoknak nevezzük. Legyen már most ezen takarmány bármi is, alkotórészei mindig két csoportba oszthatók, ú. m. szerves- és szervesetlen alkotórészekre. Úgy az egyik, mint a másik csoportbeli alkotórészekre az állati szervezetnek okvetlenül szüksége van s nagyon is téves volna azt hinni, hogy a szervesetlen alkotórészek fölöslegesek. Természetes azonban, hogy a szerves alkotórészek fontosabb szerepet játszanak, habár azok is csak részben emésztenek meg s így minden takarmányban emészthető s emészthetlen részeket különböztetünk meg, miként később erre még térünk.

A szerves alkotórészek már mostan több anyagból állván, több csoportra oszthatók. Megkülönböztetjük ugyanis a fehérjék, szénhidrátok és a zsírok csoportját. Az első csoportba az összes fehérjenemű anyagok, mint pl. az albumin, casein stb. tartoznak, a szénhidrátok csoportjába a keményítő, dextrin, cellulose stb. s végül a zsírok csoportjába azon anyagok, melyek mint olyanok fordulnak elő, rendszeren csekély mennyiségben az összes takarmányfélékben. A táplálóanyagok ezen csoportjainak fontos és különböző rendeltetése van a szervezetben, habár bizonyos mérvig képes egyik a másikat pótolni. A fehérjefélék az elhasznált szövetek pótlására rendelve, de szükség esetén bizonyos mérvig a szénhidrátok hatását is képesek helyettesíteni, a melyek tudvalevőleg a test melegének fejlesztésére szolgálnak, a zsírok pedig vagy mint olyanok rakódnak le a szervezetben, vagy pedig szükség esetén szintén a hő fejlesztésére szolgálnak és pedig sokkalta hathatósabban képesek hő feleltetni, mint a szénhidrátok, átlag 2-5-szer nagyobb meleget fejlesztvén, mint ugyanakkora rész valamely szénhidrátból.

Akár a fehérjék, akár a szénhidrátok avagy zsírok, külön-külön a szervezet összes szükségleteit hosszabb időn keresztül nem képesek pótolni s számos kísérlet bizonyítja, hogy olyan állatok, a melyek csupán egy csoportba tartozó táplálóanyagokkal lettek etetve, rövidebb-hosszabb idő múltával elpusztultak. Ellenben a szervezet veszteségeinek pótlására minél kedvezőbbben vannak keverve az említett három csoportba tartozó anyagok s minél inkább a kívánt mennyiségben nyújtatnak az állatoknak, annál kedvezőbb leend az eredmény. S ha tudjuk pl. azt, hogy a lónak bizonyos munka végzése mellett olyan takarmányra van szüksége, melyben csak ötszörte több szénhidrát van, mint fehérje s ha az előtünk fekvő elemzésekből tudjuk, hogy egy rosszabb minőségű szénában

10-szerre több szénhidrát van mint fehérje, akkor minden további kísérlet nélkül meglehetünk győződve arról, hogy az a széna lovaknak részére nem megfelelő takarmány s ha már okvetlenül fel kell etetnünk, akkor olyan takarmányt is fogunk azzal egyidejűleg etetni, a mely emennél jelentékenyen több fehérjét tartalmaz.

Arányról szólottunk az előbb, de nem mondottuk, hogy miként lehet azt kiszámítani. — Hát a kiszámítás igen könnyen eszközölhető akkor, ha pl. a Wolff által összeállított táblázat (L e fejezet végén) előttünk áll, a melyből leolvashatjuk a kérdéses takarmányok összetételét. Wolff ugyanis valamennyi takarmányfélélt meglemezett s ebből egy táblázatot állított össze, a melyből nemcsak az olvasható le pl., hogy a különböző minőségű szénában mennyi fehérje, szénhidrát és zsír foglaltatik, hanem egyszersmind az is, hogy azokból mennyi emészthetik meg. S ezt szükséges is tudnunk, mert a míg egyik takarmány fehérjéjéből 80—90, sőt több % is emészthető, addig a másikból csak 40—50% emészthető, a mely körülményre a többek között a legnagyobb befolyással a cellulose (növényi rost) minősége van. Mentől fiatalabb ez, tehát maga a növény is, annál nagyobb mennyiségben fog az a gyomorban oldódni s következésképpen a fehérje is és ellenkezőleg; a már elvirágozott növény celluloseja kisebb-nagyobb mérvben elfásul, emészthetetlené válik s vele együtt az általa körülzárt fehérje is. A táblázatból tehát leolvasható, hogy az illető takarmány fehérjeje, szénhidrátja és zsírjából mennyi emészthető s ezzel meg van adva a szükséges adat a táplálóanyagok arányának kiszámításához. A zsírok mennyiségét 2:5-el megszorozzuk, mert átlag 2:5-szer nagyobb hőft fejlesztenek a szénhidrátoknál; a szorzás eredményét hozzáadjuk a szénhidrátok mennyiségéhez s az így nyert összeget elosztva a fehérjével, megkapjuk az arányt. Ha pl. valamely takarmányban 2 klg. fehérje, 9 klg. szénhidrát és 0:50 klg. zsír van, akkor a fehérjék, vagyis a tulajdonképeni szervekpezők úgy aránylanak szénhidrátok és zsírokhöz, vagyis a hőképzőköz, mint 1 : 5:12 höz.

A takarmányfélék tápanyagainak egymáshoz viszonyát, vagyis arányát, úgy emlékülben a feletett takarmány-mennyiség összes táplálóanyagtartalmát szükséges pedig tudnunk azért, mert számos etetési kísérlet alapján kiderítették, hogy a lovaknak közepes vagy nehezebb munka mellett mennyi fehérjére, szénhidráttra és zsírira van szükségük, hogy napimunkájukat végezve, testük is hűsban maradjon. Nevezetesen naponta és 1000 klgm. élő súlyra szükségelnek a lovak:

Szerves anyagot	Fehérjét	Szénhidrátot	Zsír	Arány	
Mérsékelt munkában	210 klg.	15 klg.	95 klg.	0:40 klg. 1:70 klg.	
Közepes	225	18	112	0:60	1:70
Nehéz	255	28	134	0:80	1:55

Habár — miként e fejezet kezdetén hangsúlyoztuk, — ezen adatok nem lehetnek mindenkor mérvadók, mégis a takarmányozásnál czél szerűl támpontul szolgálhatnak, ámbár a ló testének conditioja legérzékenyebb hőmérője a takarmányozás súlyny vagy kielégítő voltának. De meg a takarmányok minősége, ize nem javítsák egyik háziállatunknál sem oly fontos szerepet, mint éppen a lónál s így legyen bármily fehérjedús valamely takarmány, nem lesz az megfelelő, ha csak kis mérvben is dohos avagy másképpen rossz minőségű.

Ezeknek előrebocsátása után foglalkoznunk kell egy kissé behatóbban az erőtermelés kérdésével, mert hiszen a lovaktól egyebet mint erőtermelést és gyorsaságot nem várunk.

Csak nemrégiben is azon meggyőződésben éltek az e tárgyival behatóbban foglalkozók is, hogy erőtermelés közben az izmok által produkáltván az erő, azok kopásának kell jelen lenni, vagyis tehát erőtermelés közben a fehérjefélék szétesése jelentékenyen kell, hogy fokozódjon. Azt ugyanis régen tudták már, hogy az állati testben a fehérjefélék szétesése folytontartó, de azt hitték, hogy ez munkaközben fokozódik s ezeknek szétesése következtében áll elő az erő. Bischoff és Voigt bebizonyították ezen nézetet szemben, hogy a fehérjefélék szétesése semmiként sem fokozódik erőtermelés közben, hanem csupán a szénhidrátok, zsírok használatnak el nagyobb mennyiségben s fokozódik a szénsav, s az kiválasztása s az élely felvétele. A kísérletezések hosszabb ideig tartottak s az összes váladékokat felgyűjték és lemérték először 24 órai pihenés, majd pedig 24 órai munkaidőben. E kísérletek eredményét a következőkben lehet összefoglalni.

Egyenlő takarmányozás mellett:

Eltasználtatott protein vagy izomzat	zsír	szénsav- kiválasztás	víz- kiválasztás	Élely- felvétel	
24 órai pihenés alatt	137 grm	219 grm	928 grm	1987 grm	837 grm
» » munka alatt	137 »	320 »	1209 »	2882 »	1006 »

Szembeöltő tehát, hogy a míg a proteinokat szétesése absolute nem fokozódott, addig a zsír elhasználása egyharmaddal emelkedett, úgy nemkülönbön a szénsav kiválasztása is, míg a víz kiválasztása csaknem megkétszereződött. Ebből tehát az következik, hogy azon mennyiségű hő, a mely munkaközben a fokozottabb égés alatt képződik, adja meg azon erőt, a mely valamely munka elvégzésére szükséges, vagyis más szavakkal kifejezve, a hő az az anyag, a mely a locomobilban a gőz; a hő hajtja, mozgatja azon gépezetet, melyet másképpen állati szervezetnek nevezünk. S a mint a locomobilba nagyobb tüzet kell raknunk, hogy az terhebb munkát végezzen, úgy az állati szervezetnek is több fűtőanyagta van szüksége, ha megerőltetőbb munkát végez.

Ezen fűtőanyagokat elsősorban a szénhidrátok és zsírok adják. Mennél kifejlődöttebb és erősebb a gépezet vagyis szervezet, mennél több fűtőanyag vagyis szénhidrát és zsír jön beléje, annál terhebb munkát képes az állat végezni. Ezzel távolról sem mondjuk azt, hogy az erőtermelő állatnak nagyobb mennyiségű proteinre egyáltalán nincs szüksége, sőt ellenkezőleg nagyobb mennyiségű protein nélkül a szénhidrátok sem fejthetik ki hatásukat. A vértestecsek ugyanis jórészt fehérje-nemű anyagokból állanak; a felvett fehérjemennyiség ezeknek képzésére szolgál első sorban s ezek azok, a melyek az izmok között s általában az egész testben végbemenő oxidatív vagyis a hőképzés közvetve létrehozják, a mennyiben a tüdőben felvett élelyt a test legutolsó részecskéibe is szétviszik, létrehozják ott az élelylést s az ezköben fejlődő szénsavat a tüdőn keresztül ismét kiküszöbölik. Ezek ha nincsenek elegendő nagy mennyiségben jelen a testben, — pedig csak fehérjedús takarmányozásnál lehetnek — akkor az élelyülés s a hőképzés sem

történhetik fokozott mérvben: De sőt a fehérjefélék egyrésze is hőképzésre fordítható.

Az erőt termelő lovakat hát nem szükséges nagyon szűkarányú takarmányokkal táplálnunk s a táplálóanyagok aránya 1:6-nál szűkebb semmiesetre se legyen, de sőt még terhes munkánál is megfelelő az olyan takarmánykeverék, melyben az arány 1:7-hez. Ezen tágabb arány elérhető, ha több szénhidrátot és több zsírt adunk az állatoknak. A zsírt pótolja ugyan a szénhidrát, miután azonban a zsír igen erélyes és jó hőképző, fontos dolog, hogy a lovak olyan takarmányféléket kapjanak, melyek zsírtartalma jelentékeny. Hogy a zabot oly nehezen nélkülözhetik a lovak, annak egyik oka magas zsírtartalma.

Megjegyzendő továbbá, hogy különösen gyors munkát végző lovaknál vízidús takarmányt nem célszerű etetni.

Nemcsak azért, mert a sok víz az anyagcserét fokozza s ennek következtében a lovak mindjárt izzadnak, hanem főleg azért, mert a szervezetet is vízidúsabbá, lazábbá, erőlenebbé teszi, pedig valamennyi háziállatunk közül a ló az, a melynél az acélos, szilárd szervezet a legfontosabb szerepet játsza.

Térjünk át ezek után az egyes takarmányfélék ösmertetésére.

Szemes takarmányfélék.

A zab. Mindnyájunk előtt tudva van, hogy a lovak részére alkalmas takarmányfélék közül a legfontosabb szerepet a zab játsza. Nincs olyan takarmány, melyvel tökéletesen lehetne pótolni, de sőt olyan keveréket sem lehet létesíteni, álljon az bár teljesen azonos alkotórészekből, mely a zabot helyettesíteni képes volna.

A zabnak tudvalevőleg számos változata van, melyeknek egyike több, másika kevesebb értékkel bír s nagy átlagban azt lehet mondani, eltekintve az egyes kivételektől, hogy a bőven termő zab fehérjefélékben valamivel szegényebb a kevesebb termőnél. Belétrékek névke különben igen nagy befolyással vannak a talaji és éghajli viszonyok is, amennyiben önként érthetőleg jobb talajon a zab is jobb leend. Mervádó lehet továbbá általánosságban, hogy a délibb vidékeken termő zab mindig valamivel fehérjedúsabb, mint az északibb vidékekről lekerült. Színét illetőleg, kedveltebb ugyan a fehér színű, de a sötétben színezett azért épp oly jó, mint amaz, a miről ha egyből nem, hát eléggé tanácskodik az a körülmény, hogy az angolok e tekintetben nem válogatósak, a kik pedig ugyancsak nagy súlyt fektetnek a lovaiknál feleltendő takarmány minőségére. Lovak részére a vékonyhéjú zab jobb a vastaghéjúnál s különösen nevesebb-angol telivér lovak részére a vastaghéjú zab nem alkalmas s trénerék nem is szívesen etetik.

Vegyi összetételét illetőleg az alábbi kimutatás szolgáljon mervádóul. Tartalmaz:

Szárax állományt	átlag 88:3	legtöbbet 92:4	legkevesebbet 83:6
Légenytartalmú anyagot	12.0	18.5	6.2
Zsír	8.0	7.3	2.7
Légenymentes anyagot	50.6	71.8	48.0
Nyersrostot	9.0	16.2	4.1
Hamut	2.7		

A légenytartalmú, vagyis fehérjeféle anyagok részben albuminból s növényi caseinből állnak (Ritthausen), mely a legumin és glutencaseinell

többé-kevésbé azonos. A mondottakon kívül Sanson egy légenytartalmú acaoloidot fedezett fel benne, melyet Aveninnek nevez, a melynek létezését azonban újjabkori vizsgálatok határozottan megdöntötték. Nem is szükséges a zabnak kedvező hatását rendkívüli alkotórészek jelenlétében keresni, mert ilyenek nincsenek is a zabban. A zabnak összetétele azonban a táplálóanyagok egymáshoz aránya miatt oly rendkívül kedvező, hogy e tekintetben egyetlen egyéb takarmány sem versenyezhet vele. Pott-nak azon állítása, hogy magának a zabnak szerkezete is hozzájárul ahhoz, hogy a gyomorfalakra izgatólag hasson, nagyon valószínű, a mennyiben jól elképzelhető, miszerint a zab tokja által képezett hegyes végek a gyomorra csakugyan izgatólag hatnak. De sőt nézetünk szerint éppen a burokban foglalt keserű anyagok is lényegesen serkentik a gyomrot emésztésre.

Légenymentes vonatanyagai legnagyobb részét keményítőlisztből állanak, továbbá cukorból, melyből König szerint 0.3—0.9%, dextrin és gummiból pedig 1.25—4.51%-ot tartalmaz. Nyersrosttartalma jelentékeny s nagyobb aránylag a búzafélék rosttartalmánál. Zsírtartalma is igen jelentékeny s nagyobb mennyiségű a legtöbb szemestakarmány zsírtartalmánál.

Azon nézet azonban, hogy a zab emészthetőbb egyéb szemestakarmánynál — eltekintve egyes kivételektől — határozottan téves, Wolff szerint fehérjetartalmának 86%, szénhidrátartalmának 76.3%-ot, zsírtartalmának 77.6%-ot emészthető. Eszerint tehát a közepes minőségű zabban az arány 1:6:1-hez, s igen jó zab az, melyben az arány 1:5:5-ig szállkúl.

A zab takarmányozását illetőleg a nézetek meglehetősen eltérők. Magunk is nem egyszer megütöközéssel hallottuk, hogy a zabot csak zúva jó etetni, pedig hát számos kísérlet által beigazolt tény, hogy a zab akár zúva, akár darálva, értékéből veszít, elnehezíti, kevésbé munkaképesé teszi a lovat. Megint az is igaz, hogy a zabot egymagában és egészen etetni határozottan pazarlás. Már 1851-ben egy a francia hadügyminiszteriumhoz benyújtott memorandum kiemeli, hogy az egymagára és egészen feleltett zabnak $\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{20}$ -része emésztelentül hagyja el a bélsatornát. Meggyőződhetünk erről, ha a zabot egészen s egymagában evő ló bélsárát figyelemmel kíséjük, a melyben bizony igen sok egészszemű zabot fogunk találni. Nem a zabnak megzúzása által kell azonban ezen a bajon segíteni, hanem szalma- vagy szénaszacska közé keverése által. Mert annak, hogy a zabsem egészen hagyja el a bélsatornát, leggyakoribb oka a ló mohón evésében rejlik. Különösen ha a rendszerint hosszabb időt el a egyik etetésről a másikig, a ló oly mohón fog enni, hogy a zabszemeknek alig harmadát rágia meg, a többit pedig csak nyállal összekeverve falattá alakítja s lenyeli. Az egészen lenyelt zabszemet azonban a gyomornedv kevésbé vagy éppen nem képes feloldani s így az ismét csak egészen fogja elhagyni a gyomrot, illetve a beleket. Ha ellenben szecsákot kevertünk a zab közé, úgy kényszerítjük a lovat a tökéletesbe megrágásra, mert addig nem alakíthat falatot szájjában, míg a szalmát s vele együtt a zabot is apróra nem rágia s eleendőleg be nem nyálazta; a legmelegebben ajánlhatjuk tehát — talán a futtató lovak kivételével — a zabot mindig szecsákkal keverten etetni, mert így takarékoskodunk, ellenben pazarlunk, ha a zabot egymagára etetjük. Természetesen igen sokat a szecsákából fölösleges volna

a zab közé keverni; súlyra nézve ötödányi szecska is elegendő, mint a mennyi zab adatik. E helyen még megjegyeznünk kívánjuk, miszerint a zab közé keverendő szecsákat czézszerű mindig egy kissé megnedvesíteni annyira, hogy az éppen csak nyirkos legyen, miáltal az összeállóbbá válik.

Angolországban legtöbb helyt nem szalma, hanem szénaszecsákat kevernek a zab közé s ezt a keveréket nevezik aztán »manger meat-nak, a mi szó szerint magyarra fordítva »zabóló hús-sal egyértelmű. A szalmafélék közül a zabbal való keverés czéljából legjobb a zab- és árpaszalma. Angliában a »The Hors« szerint télen igazlovak részére szélteben a következő keveréket használják: 5 klg. zab 7½ klg. szecsával keverve, mely áll 5 klg. szénából és 2½ klg. számból. Ezenkívül 6 klg. sárgarépa és egy kevés szálas széna is nyujtatik.

A zabot dara alakjában a következő okok miatt nem czézszerű adni. A darálás által a rágást megkönnyítjük s főleg megrövidítjük, annyira, hogy a rágás tartalma alatt nem választatik el annyi nyál, amely szükséges volna a falat átítatására; miután pedig a nyál az emésztés folyamatánál, illetőleg az oldhatatlan keményítőnek oldható czukorrá való átváltoztatásánál igen fontos szerepet játszik, nagyon természetesen hiányos lesz az emésztés, ha a rágás igen gyorsan történik, ha a takarmány rágás közben kellő mennyiségű nyállal nem keveredik. Továbbá, ha elfogadjuk azt, hogy a zabsemek hegyes végükkel hatnak igaztól a gyomor falaira, a darálás által meg lesz szüntetve az igaztól hatások, a mi egyrészt ugyancsak az emésztésre, másrészt pedig a ló egész szervezetére van kedvező hatással. Szóval: zúzott állapotban a zabnak azon jó tulajdonságai, a melyek miatt éppen pótolhatatlan, megszűnnek s ezzel a zab egy színvonalra állítható más, vele hasonló összetételű takarmánnyal.

Nem mondjuk azonban ezzel, hogy a zabot minden körülmény között egészben kell feleltetni; vannak esetek, a midőn meg kell zúzni a zabot, és pedig:

1. olyan lovak részére, melyek hiányos fogszerkezettel bírnak; tehát csikóknak féléves koron alúl, vagy olyanoknak, melyeknél fogvátlak vagy hibásan alakult fogzat van jelen s végül igen vén lovaknak;

2. olyan lovaknak, a melyeknél az étkezésre igen rövid idő szabott ki, a melyek tehát szalmaszecsával kevert zabbal ily rövid idő alatt jól nem lakhatnak;

3. ha a lovak zúzott zab etetéséhez már hozzászoktak, arról őket csak lassan kell ismét leszoktatni, mert hirtelen átmenetnél az egészszemű zabnak igen jelentékeny része hagyja el emésztetlenül a bélcsatornát.

Az eddigiekből tudjuk tehát, hogy a lovat legjobb egészszemű zabbal etetni s ezt, miként a szalma tárgyalásánál látni fogjuk, nem igen rövidre vágott szecsával keverni. Kérdés most már, hogy mennyiben igaz az a meglehetősen általánosan elterjedt nézet, hogy a friss vagyis új zab ártalmas a ló egészségére?

Az Ulmban megjelenő »Gesundheitspflege der Pferde« című lap ír le egy esetet, mely szerint 1886. évi október havában egy istállóban, melyben 60 darab ló állott, az ó-zabot hirtelen újjal cserélték fel. A zab jó minőségű volt s a megszokott adagban a lovak szívesen fogyaszt-

tották; 8 nap múltával azonban valamennyi ló emésztési zavarokban szenvedett, étvágytalanság állott be, sőt egyeseknél érverés-gyorsulás, sőt hőemelkedés is mutatkozott. Azt szokták mondani: »Egy fecske nem csinál még nyarat« s mi is ezt mondjuk említett lap közleményére, annnyival is inkább, mert a rövidke közleményből nem látjuk azt, hogy a lovak megbetegülését tényleg és egyedül az új zab okozta volna s nincs ez bezonyítva más hasonló közleményekkel sem, mert többnyire nem szakavatott egyén által vezetett rendszeres kísérletek vezettek ilyen eredményre s a betegülés oka sok egyéb is lehetett. Ellenben a francia hadseregben az új zabbal tett etetési kísérletek már teljesen hitelesnek tartjuk, mert szakaszerint lettek keresztülvéve. S a 180 ló közül, melyek új zabbal lettek etetve, 17 drb testben, 22 drb erőben gyarapodott, 6 drb testben, 8 drb erőben fogyatkozott, a többi pedig condition maradt. Ez a kísérlet tehát nem látszik megerősíteni sokaknak azon hitét, hogy az új zab a lovak egészségére ártalmas s valljuk meg őszintén, ezt magunk sem tapasztaluk.

Hogy azonban az új zab ártalmas volna úgyszólván közvélemény, annak megvan a maga gyarazata. Tény az mindenekelőtt, hogy az új zabnak víztartalma nagyobb az ó-zab víztartalmánál. S ezen körülmény egymaga elegendő az étvágy megrontására s esetleg más bántalom előidézésére abban az esetben, ha az ó-zab hirtelen, minden átmenet nélkül cseréltetik fel újjal. Ha tehát új zabot akarunk etetni, tartsuk be a szükséges átmenetet, hiszen a hirtelen takarmánycseré iránt egyik háziállatunk sem oly érzékeny, mint éppen a ló. Aután meg sok esetben a kicsépléskor nincs is elegendőleg kiszáradva a zab, esetleg földzú s mindezen körülmények eredményezhetik azt, hogy etetésére emésztési zavarok állanak be. Vegyi analízisek bizonyítják, hogy az új zab semmi ártalmas anyagot nem tartalmaz s a nagyobb víztartalomtól kívül olyan anyagot nem mutatnak ki, a mi az ó-zabban jelen nem volna. Hogy pedig a nagyobb víztartalom — a cserénél betartván a kellő átmenetet — a szervezetre káros hatású volna, azt tagadjuk s legfeljebb azt ösmerjük el, hogy az izzadás valamivel hamarabb fog bekövetkezni új mint ó-zab etetésénél.

Ezzel elmondottuk volna mindazt, a mit a zabról tudnunk kell s még csak az adagot illetőleg kell egyet-mást megjegyeznünk, lehetőleg röviden, hisz a zabadag nagysága s a használatiási cél szerinti ingadozása anélkül is általánosan ösmert.

Csikóknak elválasztásáig zúzottan adjuk a zabot és pedig legelőszerebben ad libitum; a féléves koron túl egyéves korig csak annyiban változott etetési programunk, hogy a zabot egészben adjuk vagy ad libitum, vagy pedig 2½—4 klgmót számítva fejenként és naponta. Soknak tünik ez fel ugyan, de hangoztatuk már, hogy kanca eli a csikór, de z ab annak az anyja s a melyik egyéves koráig kevés zabot lát, azt zabozhatjuk azután akárhogy, fejlődésében mégis csak visszamarad; két-hároméves csikónál már valamivel lehet apasztani a zabadagot, de sokkal csekélni sem; kifejtett lónál a munka milyenségéhez mérjük a zab-adagot. Ménesbeli nem vehesünk kancák jó legelőn, munkanélkül nélkülözhetik a zabot; minden más lónak azonban szüksége van arra. Nem túlságosan megerősített hatáslovak kapjanak 5—6, kocsi-lovak 4½—6 klgm. zabot naponta. Az olyan lovaknak, melyek igen terhes, főleg gyors munkát

végeznek, legjobban a zabot ad libitum adni. Nem fog az úgy dúskálódni benne, miként hinni lehetne.

Erdekes kísérletet tett erre nézve Fitzwygram huszárezredes, ad-libitum adva egyik lovának a zabot; első napon, meglepetés közben elgyasztott a ló 10 kg őrmet, második nap ugyanannyit, harmadnap már csak 8,5 kg őrmet, a három következő napon 8 kg, végül azután befejezte 7,5 kg őrmet-mal is naponta.

Sokak előtt furcsán fog hangzani és hihetetlennek tűnik fel, hogy a londoni droscbikes lovának 8—9, sőt 10 kg őrmet zabot ad naponta; de hajtja is 8 óra hosszat minden nap s a ló győzi; bezeg a mi komfortábilis lovaink a vasútig is alig dőzögnek ki, de nem is esznek át 8 kg őrmet zabot talán még egy hét alatt sem.

Árpa. Habár az arabs nemes lova a zabot nem és csakis az árpat ismeri, mégis nálunk a zab, mint lótakarmány, határozottan az árpa elé helyezendő, miként az általánosan el van ismervé. A talaj, az éghajlat, a miveltési mód s a varietás szerint természetesen az árpa összetétele is igen változó, miként az alábbi elemzésből kitünik:

száraz állomány	átlag 80,2%,	legtöbb 91,7%,	legkevesebb 79,1%
légytartalmú anyag	11,2%,	18,3%,	6,2%
nyers-zsír	2,1%,	3,2%,	1,0%
légymentes vonatanyag	65,5%,	74,7%,	56,1%
nyers-rost	5,2%,	10,8%,	2,2%
hamu	2,2%,		

Proteintartalma legnagyobb részt glutencasin, glutenfibrin, mucidin és fehérjéből áll; nincs azonban benne növényi enyv s éppen azért nem készíthető belőle csiriz. Légymentes vonatanyagai legnagyobb részben keményítőtöbbről, cukorból (1,02—2,43%) és dextrinből (1,7%) áll. Nyerszirtartalma igen csekély. Aránylag — különösen zúzott állapotban — elég könnyen emészthető. Megemésztik lovak: nyers proteinjának 80,3%-át, nyerszír-tartalmának 42,7%-át és légymentes vonatanyagainak 87,3%-át. Arány: 1:70.

Hogy nálunk a lovakkal árpat etetni nem szokás, az onnan van, mert az árpa inkább hizlalo takarmány s a lovaknál is olyan változásokokat eredményez, a minők éppenséggel nem kívánatosak, különösen nem pedig a gyorsmozgás szempontjából. De meg az árpa — különösen a jó árpa — a zabnál sokszor drágább is szokott lenni, a mely körülmény ugyancsak nem teszi javasoltá etetését.

Különbösen a francia hadseregben az árpa etetésével széleskörű kísérleteket tettek, a melyek bebizonyították, hogy az Európában természetesen a lovak által csak igen nehezen rágitik meg, sok szem jut egészen a gyomorba, a melyek emésztetlenül hagyják azt el. Hogy a ló vérmérsékletére tömpítolag hat s hogy nagyobb mennyiségű zsir lerakódását eredményezi; hogy erő s gyorsaságban annál többet veszítenek a lovak, mennél kevésbé nemes származásúak.

Végül azt is meg kell e helyen jegyeznünk, hogy az egészben fel-etett árpa elég gyakran okoz kólikát, mert a megrágtatlanul lenyelt szemek felduzzadván, erjedésbe mennek át s gázokat fejlesztenek.

A mondottakból könnyen levonható azon következtetés, hogy az árpa lovak részére a zabnál kevésbé megfelelő takarmány. Ezzel

azonban nincs kimondva az, hogy etetésre egyáltalán minden körülmények között kerülendő, sőt ellenkezőleg, különösen igás lovaknál jótékonyan hat arra aláljában s zabbal keverten való etetésére, de már kitartó és gyors mozgást végző lovak etetésére igazán nem ajánlhatjuk.

Rozs. Habár ritkábban, de mégis akadnak egyes gazdaságok, melyek rozssal takarmányozzák lovaikat. Részünkről azonban a rozsnak etetését egyáltalán nem ajánlhatjuk s azért leírására bővebben nem is terjeszkedünk ki. Eltekintve azon körülménytől, hogy a lovat nehezíti, különösen az emleltendő fel, hogy — miután könnyen megy át erjedésbe — igen gyakran okoz kólikát.

Búza. Már drágasága miatt sem használatos takarmányul, de meg nem is igen volna ajánlatos etetésre, mert miként a rozs, szintén gyakori kólikákat okoz s itt-ott arról is tétetik említés, hogy hosszabb ideig tartó etetés bizonyos bőrképzést eredményez.

Tengeri (törökbuza, kukorica, malé). Mindenki természetszerűen találja, hogy a zab a tengerivel sem lehet helyettesíteni. Fordulhatnak elő esetek azonban, midőn a körülmények parancsolják, hogy a zab legalább részben egybeáll helyettesítsék s ilyen esetben részünkről mindenesetre a tengerit ajánljuk. A tengeri az, mely a zabot összetételben talán legjobban megközelíti, a mely magasabb zsirtartalmánál fogva a ló szükségletének képebbé megfelel, mint akár az árpa, akár a rozs. S Amerika egyes részeiben, különösen Mexikóban, azután Spanyolország, Portugália, Olaszországban, újabbban Franciaország, Németország, sőt hazánk némely vidékein is széltöben etetik.

Etetésével számos kísérlet tetettet, melyek, ha nem is bizonyítják azt, hogy a zab előnyvel pótolható tengerivel, de mindenesetre tanúságot tesznek arról, hogy a zab részben hátrány nélkül pótolható tengerivel. Így a német hadseregben Rosenberg ezredes tett kísérletet a kukorica etetésével s igen jó eredményt ért el. A párisi omnibus-társaság még 1874-ben megkezdte kísérleteit; adott ugyanis lovaknak naponta 4,32 kg zabot, 3,06 kg tengerit, 0,96 kg borsót, 0,52 kg korpát, 4,70 kg szénát és 4,98 kg szalmát. Ezen takarmányadag mellett a lovak átlagsúlya nem gyarapodott, nem is apadt, az állatok munkaképessége sem változott. A kísérletek második sorozatában a tengeriadag növeltetett, a zab csökkentetett; adatott pedig 3,10 kg zab, 4,50 kg tengeri, 1,50 kg bab, 0,40 kg korpá, 3,0 kg széna és 6,00 kg szalma; ezen kísérletek alatt a lovak súlyosbodtak, jeleül, hogy a nyújtott takarmány a keltetőnél több volt. Ezekből s még több kísérletből azon következtetésre jöttek, hogy a zab-adag 30—40%-át minden kellemetlen következmény nélkül kukoricával lehet pótolni, többet azonban nem célszerű adni, mert a lovakat nehezíti, mincké következtében azok gyorsabban izzadnak és fáradnak.

Majd azután a berlini omnibus-társulat által is tetettek kísérletek és pedig oly módon, hogy nyolcznaponként egy kg zabbal kevesebb s ugyanannyival több tengeri adatott, s ily módon a zab egészen tengerivel helyettesítetett. Egyelőbb a kukorica szárazon s szalmazaccal keverten takarmányoztatott és pedig teljesen kielégítő eredményre, mert az emészthetőség jónak bizonyult s bár a test súlya növekedett, erőben és kitartásban a lovak mitsem veszítettek.

Mindenre s még sok más kísérlet azt bizonyítja tehát, hogy ott, a hol a körülmények s főleg az árviszonyok megengedik, avagy éppen úgy kívánják, a zabot czélszerűen lehet részben tengerivel pótolni, ha nem több mint felérésben helyettesítjük a zab vele. Megjegyzendő azonban, hogy a tengerit soha sem szabad egészben és szárazon etetni, mert ily módon nemcsak emészthetősége csökken, hanem még a lovak fogaira is kártékonyan hat; vagy vízben kell tehát áztatni etetés előtt, vagy zúzásnak kell alávetni. De viszont apróra sem szabad zúztatni, mert liszt alakjában felette veszélyes béldugulásokra adhat okot. Arról is tétetik helyenkint említés, hogy czélszerűbb a tengerit csutkástól együtt megdaráltatni.

Kétségtelen azonban, hogy a tengeri lazítólag, neheztőlleg hat a szervezetre s így magától értetődik, hogy gyors és kitaró munkát végző lovaknak egyáltalán nem alkalmas.

Lenmag a lovak takarmányozására csak ritkábban nyer alkalmazást s leginkább mint dietetikai szer alkalmaztatik, különösen a csikók hurutos hántalmánál, gyomor- és bélhurutnál stb. Elősegíti a szőrváltást s némely vidéken a mirigykór s egyes csikóbetegségek ellen övszerű is használják, de sőt csikóknak czélszerű póttakarmányul is szolgál. Természetesen szárazon nem takarmányozható fel, mert hójának vastagsága miatt csak nehezen emészthető. Legczélszerűbb vízzel addig főzni, míg kocsonyaszerű tömeggé válik s mint ilyent a zab közé keverve, feletetni. Mint dietetikai szer legczélszerűbb a lenmagtej alkalmazása, mely úgy készül, hogy egy rész lenmagot húsz rész vízzel főzünk és megsűrjük s ebből 1 $\frac{1}{2}$ —2 litert adunk naponta a csikóknak. A szőrváltás elősegítése okáért négy héten keresztül minden második vagy harmadik nap egy maroknyi széküzött és meleg vízzel feláztatott lenmagot adhatunk. Lókereskedők azért szokták etetni, hogy lovaik fényesebb szőrt nyerjenek.

A hüvelyesek magval nagy fehérjéartalmuk miatt különösen nehéz igáslovaknál nem éppen ritkán nyernek alkalmazást. Úgy a bab, mint a borsó, avagy a bükköny nyerhet ebből a célból alkalmazást. Akármelyiket alkalmazzuk is azonban, mindig a legnagyobb óvatossággal járjunk el, mert egyrészt macacs szorulásra adhat okot, másrészt pedig könnyen erjedésbe menvén, veszélyes kimeneteli kólikákat okozhat. Naponta és darabonként egy kilónál többet egyikből sem szabad adni, mert a lovakat nagyon elnehezítvén, munkaképességüket csökkentik. Hogy e mellett a lónak zabra is van szüksége s hogy könnyebb, gyorsabb mozgást végző lovaknak a hüvelyesek takarmányul nem szolgálhatnak, az bővebb magyarázatot nem igényel.

Szálas takarmányfélék.

Széna. A hány rét, annyiféle szénát ad. A talajnak minősége, trágyázottsága, nedves avagy száraz volta, az égalji viszonyok meg az időjárás, a fűnemek egymáshozí aránya, a kaszálás ideje, a szárítás és a betakarítási mód, de sőt az eltartás maga mindmégannyi olyan körülmény, mely a széna értékére lényeges befolyással bír s bár Wolff egész sorozatát mutatja be »Okszerű takarmányozás« című munkájában a különböző minőségű szénák vegyi összetételének, mégis alig hisszük, hogy a széna minden minőségére illő elemzés benne feltalálható legyen. Mert a dolog úgy áll, hogy míg a sáros, mocsaras rétről

lekerülő széna alig bír értékkel, addig különösen a magasban fekvő, jól konzervált s talán éppen sok lóherefélétt tartalmazó rétről igazán értékes széna kerül le.

A jó szénának jellemző tulajdonsága a halványzöld szín, a kellemes illat és íz; tapintata legyen inkább kissé durva, mint igen finom; jobb, ha közötté sok a virág, mert ez arról tesz tanúságot, hogy a kaszálás nem virágzás után eszközöltetett. Minél többféle fű keverékből áll, annál előnyösebb, s mennél nagyobb mennyiségben találhatók ezek között a herfefélék, annál jobb. Lovaknak pedig mindig lehetőleg a legjobb szénát adjuk, már csak azért is, mert kis gyomra miatt nem képes a rosszabból megfelelőleg nagyobb mennyiséget felvenni. Éppen ezért nem tudjuk eléggé helyteleníteni hazánk némely vidékén divó azon szokást, hogy a lovakkal a legrosszabb, nem ritkán a szarvasmarhák által kiüzékelt szénát etetik. Ilyen helyen azután a zabbal sem bánnak igen bőven s mi természetesebb, minthogy ilyen körülmények között valami kiváló lóállományra akadni nem lehet.

Miként a széna jóságára, úgy annak rosszaságára is lehet következtetni, habár nem is minden körülmények között; igen jó szénásmérő legyen az, ki családni egyáltalán nem akar, mert nem oly könnyű a széna minőségét meghatározni, miként az általában hinni lehetne. Így mindenkéltől nem egészen megfelelő az olyan széna, mely virágzás után magjában kaszálattott S e tekintetben főleg a proteintartalom mutat nagy változást, és pedig úgy, hogy a fiatal fűvelők proteintartalma nagyobb, mint az olyanoké, a melyek már magzásba mentek át. De meg a nyers rost is fiatal növényeknél általában könnyebben emészthető; a proteínokat emészthetősége pedig összefüggésben van a nyersrost emészthetőségével, a mennyiben ha a nyers rost emészthetetlen, úgy az általa körülzárt proteint is emészthetetlenl hagyja el a bélcsatornát.

Láthatólag tehát a széna értéke nagy befolyással van (a talaj minőségétől s a trágyázás fokától ez alkalommal eltekintve) elsősorban is a kaszálás ideje. S e tekintetben leghelyesebben akkor járunk el, ha a kaszálást a virágzás kezdetén eszközöljük. Befolyással van továbbá a széna jóságára a szárítás minősége s e tekintetben annál jobb szénát nyerünk, mennél kevesebbzeit ázott az meg a szárítás alatt, mert az eső tudvalevőleg kilúgozza a szénát és pedig annál inkább, minél gyakrabban érte. Nem egyszer 50 $\frac{0}{100}$ -a is kilúgoztatik, főleg a lóherefélék emészthető anyagának, ha rendelkeznek feleve, többször érte az eső. Az eső által pedig éppen azok a részek mosannak ki, melyek a legkönnyebben emészthetők s így a veszteség annál tetemesebb. De viszont túlságosan sem szabad kiszáradni a szénának, mert a nagyon is száraznak éppen azon részei töredeznék le s vesznek kárba, a melyek legértékesebbek, t. i. levelei, virágai, s ez áll főleg a lóherefélékre s más leveles növényekre.

Hogy nedves rétekről a lónak egyáltalán meg nem felel, savanyú, keserű széna kerül le, az mindenki előtt tudva van; a beátrnyékolott, főleg lombos fák-alatti területekről lekerült hosszú, finom szálú, világoszöld színű, aroma nélküli széna csak kevésbé felel meg, úgy nemkülönbön a tüllevelű fák alól kaszált, terpenint szagú széna is. A sarjú is legfeljebb csak nehezebb, lassú mozgást végző, igáslovaknak meg-

felélő, a mennyiben ha nem is okoz hasmenést mindenkor, miként az sok esetben tapasztaltatót, de a lovakat többé-kevésbé elachezti, minek folytán azok könnyebben izzadnak. Ha tehát sarjút kell etetnünk, úgy mindenesetre czélszerűnek mutatkozik azt csak kisebb adagokban szénával keverten etetni.

Ha azután a penészes, poros, iszapos, rozsdás, avagy egyáltalán tisztátalan s bármiképpen megromlott széna a lónak nem megfelelő, azt mindenki tudja s mi e helyen még csak azt kívánjuk e tárgyra vonatkozólag megjegyezni, hogy az ilyen széna okul szolgálhat emésztési zavarokra, a légutak hurutos bántalmaira, sőt nem egyszer a vemhes kanczáknál az elvetésre is, a mely körülményekből kifolyólag az ilyen szénának a lóistállóból való kiküszöbölését eléggé ajánlani nem lehet.

A szénának megszárítás és kizalba rakás után, tudvalegőleg erjedésen kell átésnie, a mely folyamat 6—8 hétig tart. Ezen idő előtt az új szénának etetése nem ajánlható. Az erjedés alatt ugyanis a széna fölcsepszik, miközben nemcsak viktartalmából párolog el jelentékeny mennyiség, hanem illóolaj-tartalmának — aromájának — is elveszti egy részét. Az új széna etetésével számos kísérletek törtettek, melyek különböző eredményre vezettek. Így pl. széleskörű kísérletek törtettek ez irányban a francia hadseregben. A kísérletek egészen friss szénával július 1-én vették kezdetüket, a midőn is a lovak előbbi takarmányozásától csak annyiban tértek el, hogy az ő széna ugyanoly adag új szénával cseréltetett fel. A kísérlet eredményeként csak az tánt lá hogy a lovak sokkalta könnyebben izzadtak, a vizelet barnább színezetet nyert s végül, hogy a némileg puhább bélsár nyálkával bőven be volt vonva; egészségi állapotuk azonban nem változott, sőt az etetésől szármított 3—4 ik héten a fentjelzett tünetek is megszűntek. A kísérlet 150 lóval eszközöltetett, melyek közül 99 előbbi conditiójában megmaradt, 37 testben, 18 erőben gyarapodott; 18 testben, 8 erőben vesztett. Egy másik kísérlet alkalmával a kizárólagosan friss szénávali etetésre nagyobb fokú gyengeség állott be, úgyanyira, hogy néhány hét multával a lovak nem voltak képesek rendes munkájukat végezni. Étvágyuk rohamosan csökkent, az emésztés hiányossá lett, a bélsár puha, bűzös; a kiürítés gyakori s csekély munka mellett is nagyfokú izzadság lépett fel. Hasonló eredményeket mutatnak fel más kísérletek is, így pl. Bertrand az osztrai földművésiskola igazgatója által tett kísérletek.

E kísérletekre támaszkodva, a következőket vonhatjuk le azokból: A friss széna minden veszély nélkül csak akkor etethető fel, ha a szükséges erjedésen már keresztül esett. Ha kénytelenek vagyunk behordás után azonnal feletetni, úgy egyelőre mindenesetre csak kisebb adagokban adjuk azt lovainknak s ha csak lehet, ő szénával keverten. Ha ezen rendszabályt elkerülve, egymagára etetjük, úgy el lehetünk készülvé különféle gyomor- és bélbántalmakra, különösen kólikaszzerű tünetekre, és pedig annál inkább, mennél rendszeresebben takarmányozott lovakról van szó. Természetesen az olyan lónak, mely székva van az út szélén felburjánzó silány táplálékkal tengetni életét, annak az új széna etetése is inkább hasznára, mint kárára válik. Az új széna etetésének megkezdésével tőlsgába sem szabad esni, miként azt

a legtöbb angol trainer teszi, ha a kaszálás után csak nyolcz hónappal kezd meg az ilyen széna etetését, annnyival is kevésbé, mert az egy évesnél öregebb széna ismét kevésbé megfelelő takarmány, a mennyiben összeszárad, porladozóvá válik s tápláló értékéből is igen sokat veszít.

Egy további kérdést képezhet, hogy czélszerű-e a szénát valamilyen előkészíteni vagy sem. Erre a kérdésre általánosságban csakis nemmel felelhetünk. Azonban megengedünk kivételeket is, de csakis kivételes esetekben, mert az egészséges lónak a jó szénát — nézetünk szerint — mindig csak szálisan kell nyujtani és szárazon. A széna előkészítése ugyanis vagy abban állhat, hogy beáztatjuk, vagy abban, hogy felszeccskázjuk azt. S mind a két eljárásnak meglehet a maga helye, ámbar egyik sem valami nagyon ajánlható. Sós oldatba való beáztatással ugyanis némileg megelőlegebb takarmánnyá változtatjuk a rozsdás, penészes szénát, azonban tökéletesen helyreállítani így sem lehet. Az ilyen szénát jól felrázjuk, sós vízzel meglocsolgatva, napon szárítjuk s mielőtt tökéletesen kiszáradt volna, felejtjük. Megnedvesíteni lehet a szénát még abból a célból is, hogy ily módon a takarmányozási időt megrövidítsük, mert ha bizonyos mennyiségű száraz széna elfogyasztására a ló egy óráig igényel, akkor ugyanazt a mennyiséget nedvesen 40 perc alatt fogja elfogyasztani. Miután azonban a nedvesítés által felpuhított szénát a ló csak felületesen rágja meg s nyálazza be, a szénának ily módni etetése oly hátrányokkal van kapcsolatban, hogy azt ajánlani éppenséggel nem lehet. Ajánlják némelyek a szénaszeccskát is; ezen eljárás azonban csupán drágább volta miatt sem nyerhet szélesebb körben elterjedést s legfeljebb egyes kivételes esetekben van helye, akkor t. i., ha az igen mohón evő lovat széna- és szalmaszeccsba keverék etetése által akarjuk alaposabban rágásra kényszeríteni.

Miként fentebb hangsúlyoztuk, a szénafélék értéke leginkább azon növények által feltételeztetik, a melyek s a milyen mennyiségben azok a szénában feltalálhatók. Czélszerűnek tartjuk tehát ezen legértékesebb és leggyakrabban előforduló növényeket képből és rövid leírásban bemutatni.

1. *Evelő vadócza vagy angol perje* (Lolium perenne). A szénát alkotó füvek egyik legértékesebbike. Leginkább csak magasabban fekvő s igen jó réteken szokott tömegesebben előfordulni; gyengébb réteken csekélyebb mennyiségben s többnyire elsatnyultan található (421. ábra).

2. *Kéti csenkesz* (Festuca pratensis). Az előbbinél még ritkábban található fel a szénában, de ha jelen van, arról tanúskodik, hogy a széna jó talajról került le, mert rossz talajon nem igen tenyészik (422. ábra).

3. *Az ecsetpászit* (Alopecurus pratensis). Szintén az értékesebb szénafüvek közé tartozik; silány talajon azonban fehérfélekben igen szegény (423. ábra).

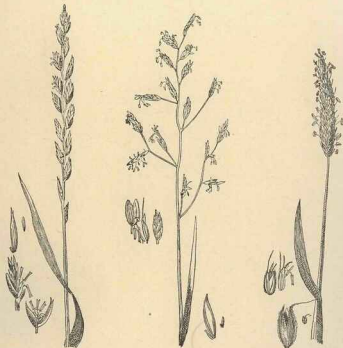
4. *Tarajos csinoször* (Cynosurus cristatus). Leginkább magasabban fekvő száraz réteken és legelőkön található (424. ábra).

5. *Komócsin* (Panicum pratense). Rendesen nagy mennyiségben található s nehézsé, agyagos talajon megbecsülhetetlen fű (425. ábra).

6. *Illatos borjúpászit* (Anthoxantum odoratum). Illóolaj tartalmánál

fogva a szénának kellemes aromát ad. Kissé nedvesebb réteken rendszeren nagy mennyiségben található, szénája azonban nem valami nagy értékkel bír, mert rendszeren már májusban virágzik s így a kaszálás idejéig magzásba menvén, tápláló értékéből veszít (426. ábra).

7. *Csomós ebir* (*Dactylis glomerata*). Leginkább a melegen fekvő

421. ábra.
Lolium perenne.

422. ábra.
Festuca pratensis.

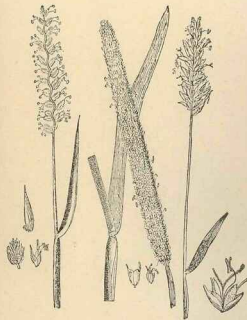
423. ábra.
Alopecurus prat.

humusdús talajt kedveli, de a könnyebb homoktalajon is elég jól tenyész. Igen tápláló, de hamar megfásodik (427. ábra).

8. *Pelyhes csírok* (*Holcus lanatus*). Mindenféle talajon nagy mennyiségben található s gyengébb minőségű szénának a következővel együtt legnagyobb mennyiségben képezi alkotó részét (428. ábra).

9. *Réti perje* (*Poa pratensis*). Egyike a legáltalánosabban elterjedt fűféléknek; leggyakoribb azonban silányabb minőségű talajokon, melyek egyéb fűvek termelésére csak kevésbé alkalmasak. Nagyon sokféle poa van, melyek azonban nagyban és egészen egymásra hasonlók (429. ábra).

10. *Gyökereső löhere* (*Trifolium repens*, 430. ábra). A szénának igen értékes alkotó része s mennél több van belőle abban bizonyos határig, annál jobb az, mert fehérjetartalma igen nagy. Miként az alább közölt táblázatból kitűnik, az arány benne 1:4-6-hoz. Egymagára is szokás etetni s szárított állapotban nagyon is megfelelő szénát ad; zöld állapotban azonban magas víztartalma miatt kissé elnehezíti a lovakat, gyor-

424. ábra.
Cynosorus cristatus.

425. ábra.
Phleum pratense.

426. ábra.
Antoxanthum odor.

san fognak azok fáradni és izzadni, sőt igen hosszú ideig etetve az emésztőszerveket is ellazítja. Még inkább elmondható ez a:

11. *Vörös heréről* (*Trifolium pratense*) s úgy ez, mint az előbbeni, leginkább mészdús humus-gazdag talajt kedvel (431. ábra).

12. *Szarvaskerep* (*Lotus corniculatus*). Többnyire csak magasan fekvő száraz réteken fordul elő (432. ábra).

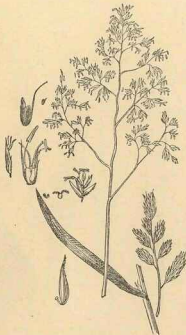
13. *Réti bukkony* (*Lathyrus pratensis*) mint a fentebbi (433. ábra).

14. *Heverő löhere* (*Trifolium procumbens*). Jó vagy rossz száraz talajon egyaránt előfordul (434. ábra).

15. *Ballaczim* (*Hedysarum onobrychis*), csak meszes talajon fordul elő (435 ábra).

16. *Francczia perje* v. *közönséges úrezabfű* (*Arrhenaterum avenaceum*). Korán fejlődik, nagy tömeget ad ki, de korán kaszálandó, különben durva kesernyős szénát ad. Leginkább mészertartalmas, homogós, úde talajon terem (436. ábra).

Meg kell itt még emlékeztünk a luczernáról is, mely még a lóherénél is értékesebb takarmányt szolgáltat. Zolden való etetése általános,

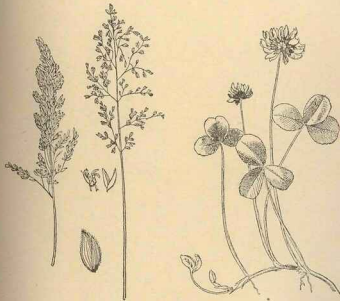

427. ábra. *Dactylis glomerata*.

habár kissé nehezíti a lovakat. Száraz állapotban értékére nagy befolyással van a szárítás minősége, amennyiben levelei igen könnyen töredeznek.

A mi végre a szénáaadag nagyságát illeti, az a viszonyok és körülmények szerint változó; sem igen nagyoknak, sem igen kicsinek nem szabad lennie; előbbi esetben nagyon is kitérít a gyomrot és béluhamot, ezáltal elnehezítvén a lovat, utóbbi esetben pedig nem tölti meg a gyomrot s így az emésztés folyamata szenved; hogy az emésztés helyesen történhessen, okvetlen szükséges, hogy a gyomor megteljen,

mert csak így ingereltetik az, amely inger pedig az emésztés folyamataira nélkülözhetetlenül kedvező befolyást gyakorol. Ebből kifolyólag nem helyeseltetjük tehát azt az eljárást, amidőn a rács egész nap szénával van telve, mert egyrészt sok elpocsékolódik, kárba vész, másrészt pedig a ló túlságosan sokat fogyaszt abból, de viszont azt az eljárást sem helyeseltetjük, midőn a karcsúság kedvéért csak »egy maréknyi« széna adatik a lónak. Legjobb itt is az arany középutat megtartani s középnagyságú lónak naponta 4–6 klg. szénát adni. A hadseregekben,

428. ábra. *Holcus lanatus*.

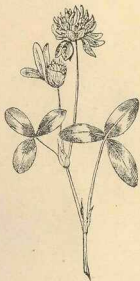
429. ábra. *Poa prat.*

430. ábra. *Trifolium repens*.

nagyobb ménesekben is, a napi adag szénából a jelzett határok között ingadozik s azt egy vagy más irányban csak ritkán lépi át.

A szalma mint főtakarmány nagyobb fontosságú szerepet alig játszik, amennyiben egymagára lovakkal feletetni nem czélszerű. Mint melléktaakarmánynak szerepköre azonban sokkalta fontosabb, miként általában hinni lehetne s e tekintetben ma már kezdünk rátérni az okszerűség útjára s a zabot nem egymagára, hanem szalmaszecskával keverten etetjük fel. Már ezzel is hangsúlyoztuk, hogy a szalmát nem szálasan, hanem szecskázottan czélszerű, zabbal keverten feletetni. Hogy ezt miért kell tennünk, azt már előbb elmondottuk.

Az a kérdés most már, hogy milyen hosszúra vágassék a zab közé keverendő szecska. Mert sokan hangoztatják azt, hogy a szecska elég rövid a lovak részére nem lehet. Igaz ugyan, hogy minél rövidebbre vágott a szecska, annál gyorsabban fogyasztja a ló; de ez az egyedüli, amit elérni lehet és pedig egyrészt az állat, másrészt a tulajdonos pénz-tárczájának kárára. Minél jobban megrágtik és benyálatatik lenyelés előtt valamely takarmány, annál jobban emésztetik is az meg. Miután pedig a takarmánynak túlságos rövidre vágása által csak fölületesen

431. ábra. *Trifolium pratense*.432. ábra. *Lotus corniculatus*.

történik a — már anélkül is elég rövid — szecska megrágása s így csak rövid ideig maradván a szájfüregben, kellőképen be nem nyálazva jut a gyomorba, ahonnan azután jelentékeny része emésztetlenül hagyja el a bélesatornát. Nem lehet tehát helyesebb a túlságosan rövidre szecska-zást, mert így a vele összekevert szemestakarmányt se rágja meg jól az állat, következőképp nagyon sok egész szem jut a gyomorba, melynek kemény burkát a gyomornedv nem lévén képes feloldani, azok nagyrésze szintén emésztetlenül ürül ki. A lónál még azért is hátrányos a túlságosan rövid szecska etetése, mert igen mohón evén, aránylag kis

gyomrát rövid idő alatt teletömi, amely körülménynek gyakran veszélyes kólika lehet a következménye.

Szecska-zás által nem tétetik tehát a szalma emészthetőbbé, de igenis ha az a kellő hosszal bír — lovak részére $1\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ cm — úgy nem-csak a szecska magja, hanem különösen a közébe kevert szemestakar-mány fog jobban megrágtatni s ebből kifolyólag jobban megemésztetni.

433. ábra. *Lathyrus pratensis*.434. ábra. *Trifolium procumbens*.

Nem annyira takarmány gyanánt, mint inkább szórakoztatóul, némely helyen szalmát szokás éjlele a rácsba tenni, ami különösen fiatal lovak részére — melyek legfeljebb 4 óra hosszat alusznak többszöri megszakítással — czélszerű is, mert a hosszú téli éjszakákon némi szórakoztatást találnak így, s nem vesznek fel oly könnyen rossz szokásokat.

A szalma értéke nagyon sokféle körülménytől függ; így a talaj minő-

ségétől, a vetéstől, a letakarítás idejétől, a csépléstől, az eltartástól stb.-től. Miként az a közölt táblázatból kivethető, legértékesebbek a hüvelyesek szalmái, a mennyiben ezekben van a legtöbb emészthető anyag, s magas fehérjertartalmuk miatt mindjárt a gyengébb minőségű szénák után következnek. Lovak részére azonban leghasználatosabb a zabszalma etetése s talán ez is a legmegfelelőbb.

A szalma-adag 1—2 kgm között váltakozhatik. — Minél több szalmát etetünk, annál valószínűbb, hogy előbb-utóbb szalmahas fog jelentkezni, azért különösen gyors mozgást végező lovakkal kevesebb szalmát etessünk mint pl. igáslovakkal.

435. ábra. Hedysarum onobrychis.

436. ábra. Arrhenaterum avenaceum.

Gyök- és gumósnövények.

A gyök- és gumósnövények csak ritkábban nyernek alkalmazást a lovak takarmányozása céljából, habár bizonyos esetekben, főleg a sárgarépa etetése, nagyon is üdvös hatásúnak bizonyult.

A sárgarépa ugyanis az, mely az e csoportba tartozó takarmányfélék között első helyen érdemel említést, főleg életrendi hatása miatt; könnyű széleltetést, bővebb vizeletválasztást eredményezvén, különösen hurutos és hűléses bántalmaknál, főleg csikóknál, jó eredménytel használhatók mint dietetikai szer. Azonban csikóknak kisebb adagokban melléktakarmányul is szokásos nyújtani, de már gyors munkát végző, felnőt lovak

részére takarmányul nem alkalmas, mert magas víztartalma miatt nagyobb mérvű izzadást eredményez. Sőt Angolországban az itas tapasztalták volna, hogy nagyon mennyiségben feleletve, kiütéseket okoz.

Jó hatása észleltetett azonban a sárgarépának a tejelválasztásra, s azért czélyszerű olyan szoptatós kanccikkal etetni, melyeknek kevés a tejük; ilyen esetekben legczélzerűbben akkor járunk el, ha egyenlő súlyú zabbal keverten, felaprózza etetjük. — Csikóknak $2\frac{1}{2}$ —5 kgm-ot lehet naponta adni. Megfagyott állapotban etetése káros hatásúnak bizonyult.

Cukor-, avagy takarmányrépa etetése kevésbé szokásos, habár ezeknek is dietetikai hatása — ha nem is éri el, de megközelíti az előbbienét.

A gumósnövények még az előbbieknél is kevésbé fontos szerepet játszanak, s csak kivételesen, egyes vidékeken szokásos a burgonya feleletése, habár ezt semmiképpen ajánlani nem lehet. Nem lehet pedig azért egyrészt, mert a burgonya fehérjefélékben meglehetősen szegény, másrészt pedig, mert a lovaknál gyakran szolgáltatók okot dugulásra, kólikára, avagy a legkülönböfélé emésztési zavarokra. Ha tehát ezeknek daczára kényszerítve vagyunk burgonyát etetni, úgy csak a legnagyobb óvatossággal tegyük azt. Mindenesetre csak főzve, vagy gőzölve etessük, zabbal, szecsckával s kevés sóval keverten.

Mesterséges takarmányfélék.

A lovak takarmányozása terén a mesterséges takarmányfélék — különösen hazánkban — alig játszanak szerepet, s egyedül a korpá s újabb időben a melasse az, mely itt-ott alkalmaztatik. A korpák közül legmegfelelőbb a durva rozskorpa: az igen finomra őrlött, lovak részére egyáltalán nem alkalmas. A korpának szárazon való etetése nem czélyszerű, mert igen sok nyálat igényel, hogy falattá alakítható legyen, azért áztatni szükséges azt feleletés előtt; alkalmas erre a cselra akár hideg, akár meleg víz, sőt utóbbi jobb is használni, csak azután az etetéssel addig kell várni, míg a keverék némileg lehül. Annyi víz adandó a korpához, a mennyit az felszívni képes, miközben az egész többször jól összekeverendő. Az ily módon előkészített rozskorpa igen kedvező dietetikai hatást fejt ki, már azért is, mert a széleltetelt némileg könnyíti. Angolországban nagyon sok helyt, sőt a lovasságnál is, minden szombatban este korpát kapnak a lovak, mely a következőképpen készítetik elő. Egy marék lenmag egy liternyi vízben forraltatik; hozzá adatik azután 2 kgm zab, 1 kgm rozskorpa, s e keverék $1\frac{1}{2}$ liternyi forró vízzel leöntetik, bele egy kis maréknyi só dobatik s a folyadék felülete árpálszittel hintetik be, s az edény — tartalmának lehűléséig — befedetik. Ezen sűrű folyadék, mely általánosan »masch«-nak nevezetik, feleletés előtt jól felkavartatik. Ezen keveréknek dietetikai hatását nagyon dicserik. Különösen madárhús vagy hiányos fogzattal bíró lovakkal nagyon czélyszerű naponta egyszer zab és korpa keveréket etetni, a mely feleletés előtt vízzel megkeverendő. A zabos korpa a legsoványabb lovat is jó kondícióba hozza.

A korpából készült lisztes italok is sok esetben czélzerűen használhatók takarmányul, legalább rövid időre; így nevezetesen kancczikkak nehéz szülés után, avagy kevés tejhozam esetén igen czélyszerű ilyen italokat nyújtani, sőt jó szolgálatokat tesz az nagyon kimerítő

munka után bármilyen lónak is. Erre a célra azonban már nem annyira a rozskorpa, mint inkább a zabdara használatra ajánlható, megjegyezvén, hogy a dara nem forró, hanem csak meleg vízzel öntendő le.

A *melasse*. A czukorgyárak újabb ideben egy sűrű szirupserű, magas czukortartalmú anyagot hoztak *zöld melasse* név alatt forgalomba, a mely ilyen alakban nem került ugyan a lóistállóba, de különböző egyéb anyagokkal — mint korpával, répaszeletekkel, maláta csírával, stb. keverten elég gyakran használtatik lótakarmányul.

A zöld melasse fehérjenemű anyagokat alig tartalmaz. Van ugyan benne mintegy 6—8% fehérje, ez azonban legnagyobb részét emészthetetlen. Czukortartalma azonban 50—70%, s ez adja meg értékét, ez okozza, hogy különösen erőtermelő állatoknak kitűnő takarmány. Ásványi anyagokban azonban rendkívül gazdag, a mennyiben ezekből mintegy 6—7% ot tartalmaz s ennek nagy része káli. Ez pedig hátányra, mert csak mérsékelt adagokban etethető, különben hasmenést, izomgyengeséget s egyéb bajokat okozhat. A zöld melasseből lóval darabonként és naponta 5 kg.-nál többet nem tanácsos etetni.

Zöld melassal lóval nem is szoktunk etetni, habár etetésének lehetősége nincs kizárva. Akkor lehet helyénvaló, ha szénatermésünk oly szádk, hogy kénytelenek vagyunk lovainkkal kizárólag szalmát etetni. Ilyenkor a szalmaszeccskát vagy töreket leöntözzük melassalval, miáltal a szalma nemcsak felpuhul és ízletesebb lesz, de sokkalta táplálékból is válik. A zöld melassát azonban erre a célra vízben kell feloldani, különben sűrűsége miatt lehetetlenség lesz ráönteni a szalmára. A feloldás úgy történik, hogy a hordókban levő zöld melassát beleöntjük egy zsákba s a zsákot belelógatjuk egy hordóba, melyben víz van. A víz mennyisége legyen egyszeres any, mint maga a melasse. A melassozsák felakasztandó egy rúdra, olyan módon, hogy fele a vízbe érjen. Estétől reggelig a melassát teljesen feloldja a víz, s ezzel locsolandó be a törek vagy pelyva. Egyelőbb a lovak nem szívesen eszik, de néhány nap múlva megszeretik s mohón, nagy tömegeket esznek. Igás lovak — szükség esetén — egyedül ezen takarmányon is képesek közepes munkát végezni, a nélkül hogy lesoványodnának. — Az eddigi tapasztalatok szerint állítani lehet, hogy melassal bármely formában fogyasztó lovak mentesek a kólikától.

A zöld melassal gyárilag korpával, olajpogácsával, répaszelettel stb. szokták keverni s Derby-melasse, melais stb. elnevezés alatt forgalomba hozni, sőt közönséges tőzeggel keverten is.

Ezen melassekeverékeknek értéke mindig attól függ, hogy mivel lett keverve, s mert ezt a kész keverékeken bajosan lehet konstátálni, a gyárosnak garantirózni kell, hogy a keverékeken mennyi fehérjét, szénhidrátot, zsírt ad. Jó azután a vegyisérelti állomások igénybevételével meggyőződést szerezni arról, hogy a gyáros beváltotta-e ígérteit, illetőleg eleget tett-e kötelezettségének.

Bár a melassekeverékek sem pótolhatják teljesen a zabot, mégis nem nagyon gyors munkát végző lovak kizárólag melassal is táplálhatók, mert a tengerivel együtt a melasse az, mely leginkább képes helyettesíteni a zabot. Ugyanolyan adagokban etethető mint a zab.

A melassekeverékeknek hátránya, hogy könnyen romlanak, illetve penészednek, miért nem tanácsos egyszerre nagy mennyiséget venni.

Nehezebb ígálóvalknál azután helyén van az *olajpogácsa* etetése is, mely magas fehérjetartalmánál fogva tudvalegőleg igen értékes takarmány. Hazánkban kevésbé van szokásban etetése, külföldön azonban elég gyakran bukkannak istállókra, hol az ígálóvalkkal olajpogácsát is etetnek. A lenmagpogácsának etetése, bizonyos esetekben — miként annak idején említettük — dietetikai szempontból helyén van; általában pogácsát eteti azonban csak olyan lovakkal czélszerű, melyeknél a testi tömeg szerepet játszik, tehát nagy terűt vonzó, nehéz ígálóvalknál, s ilyeneknél is csak kis mennyiségben. Természetesen gyorsabb munkát végző, avagy könnyebb lovak részére semmiféle olajpogácsa nem megfelelő, mert a testet nehezíti, gyorsabb izzádat eredményez, a mi pedig a lovak gyors és kitartó mozgására határozottan káros befolyással van. Nehéz ígálóval részére is legfeljebb $\frac{1}{4}$ — $\frac{3}{4}$ kg-ot számíthatunk naponta, úgyelven természetesen, hogy csakis jó minőségű, hibátlan olajpogácsa kerüljön eléjük, és pedig apróra szóttan a zab közé keverve.

Legeltetés és zöldtakarmányozás.

Miként az eddigiekből kitűnik, a ló általában koncentrált és fehérjedús takarmányt igényel. Nyáteri méjű takarmányból aránylag igen kicsiny gyomra nem tud annyit megemészteni, a mennyire a testnek szüksége van, hogy az elhasználtakat pótolja. Ha proteinszegény takarmányfélék felvételére kényszerítjük, akkor bélcatornája, egész szervezete és lénye nagy változásokon fog keresztül menni; emésztő szervei ugyanis aránytalanul megnagyobbodnak, a has le fog csüngen; a rekeszizomra pedig nyomás gyakoroltatván, szűkítettik a mellüreg, következőképen az állat gyorsabban fárad. A cél, mi végből a ló tenyésztetik, határozottan intensív, belterjes takarmányozást igényel!

Előre bocsátottuk ezeket nem azért, mintha a legeltetés avagy zöldtakarmányozásnak nem volnának barátai, hanem azért, hogy a fentiek alapján rámutathassunk az egyoldalú zöldtakarmányozás hátrányaira. Hazánkban ugyanis valami mindennapi dolog az, hogy tavasszal legelőre csapván a csikót, őszig mit sem törődünk azzal. Még szerencse azután ilyen esetekben, ha a legelőn csakugyan van mit legelnie a csikónak, s így, ha meg is ereszkedik a hasa, bordái legalább nem emlékeztetnek a hét sovány estendőre. Mert meg lehetőséges rendes dolog, hogy a legelő mellett sem zabot, sem egyebet a csikó nem kap. Pedig az, a mit a legelő nyújt neki, távolról sem elegendő szervezeteinek húsban tartására egyrészt, fejlődésére másrészt. Nagyon jó legelő az, mely húsban képes tartani a már kifejődött, munkát nem végző lovat, a csikónak azonban még az ily legelő mellett is van egyéb anyagra szüksége. Ellenkezőleg nem csak csüngő hasúvá válik, hanem fejlődésében is visszamarad, a mit csak a tulajdonos zsebe bán meg. Különösen áll ez, az olyan csikókra nézve, melyek télen át jobb tartáshoz voltak szokva, a melyek a legeltetés alatt foglaltásnak vannak alvatve. A legeltetésnek ezen káros hatása eredményeztetik pedig egyedül a zöldtakarmányfélék magas víztartalma s ebből kifolyó csekély szárazanyag tartalma miatt, úgy nemkülönbön a zöldtakarmányfélék terimés volta által.

A mondottak dacára azonban — miként könnyűnek más helyén kellett mellátjuk is — különösen a csikóknak igen nagy szükségük

van a legelőre, sőt okszerű csikónövelés legelő, vagy legalább is igen tágas kifutó nélkül alig is képzelhető. Am ha azt akarjuk, hogy a legelő csakugyan hasznúra váljék a csikóknak, úgy a főszólyt ne a legelő által nyújtott táplálékra, hanem ismét csak a zabra fektessük, mert e nélkül jó csikót nevelni nem lehet. Ne vonjuk meg tehát a zabadagot akkor, mikor csikókat a legelőre kicsapjuk, hanem egyszerűen a szálas száraztakarmányt helyettesítsük zölddel.

Különösen jó hatással van azután a legeltetés vemhes kanczákra, melyeknél a szülés ennek folytán lényegesen könnyebbül. Olyan lovaknak azonban, melyek gyors mozgást, megerőltető munkát vannak hivatva végezni, a legelő egyáltalán nem megfelelő, s ezekkel ha zöld takarmányt etetni, úgy inkább az istállóban tegyük azt.

A legeltetés tartama vidékek szerint igen változó, de hazánkban általában május első felétől, október első feléig szokott tartani; igen korán nem czélszerű a legeltetést megkezdeni, egyrészt mert a nagyon is zsege növényzet magas víztartalma miatt nem igen válik a csikók hasznára, másrészt pedig az igen korai legeltetés által magát a rétet is rontjuk. Viszont nagyon sokáig sem czélszerű a legeltetést folytatni, mert a deres fű a csikóknak nem válik előnyre, annál kevésbé pedig a vemhes kanczáknak, melyeknél elég gyakran elvetést okoz. Kanczákról s legelő lovakról általában czélszerű a patákat levétetni, egyrészt mert a meztalábbal való járás a patákra tágtóltag hat, másrészt pedig mert így a netaláni rugások nem hagynak oly kellemetlen következményt maguk után.

Különösen forró nyári napokon legelés közben nagyon bántják a lovakat a legyek, mi ellen azok részint farkukkal, részint pedig »pipázással«
védekeznek, miközben a legelés természetesen szünetel. — Sok mindenféle szert megpróbáltak már a legyek távoltartására, azonban még legjobb eredményt hálók alkalmazásával értek el, melylyel a lovakat leterítvén, annak folytonos ide-oda mozgása által a legyek meglehetősen távol tartatnak; azonban a legyeknek ily módóni távoltartása költségesebb eljárás, miért is legfeljebb csak értékesebb lovaknál nyerhet alkalmazást. A búzaszattal való bekenést is ajánlják, a melyből 65 grm. 0-2 liter borecsetben feloldatván, 2 liter víz adatik hozzá, s ezzel a ló azon helyeken, hol a legyek leginkább bántják, bekenetik. A legeltetésnél végül még fedett helyiségről, vagy legalább is árnyékos helyről kell gondoskodni, hol a lovak a déli nap heve elől védelemben részesüljenek. Ha éjjel-nappal a legelőn tartózkodnak, úgy legalább egy szín felállításra elkerülhetetlenül szükséges.

A fentiek után nem sok mondani valónk marad a zöld takarmányozásról, a mennyiben ez is magas víztartalma és teriméje miatt ugyanazon szempontból félendő meg, mint a legelőn felvett zöldtakarmány. Valami feltűnő gyorsaságot ki nem fejtő lovak részére, kellő zabadag mellett, igen jó takarmányt szolgáltathat, de gyors és kitartó mozgást végző lovak részére nem a legmegfelelőbb. Zöldtakarmány etetésénél általában a következő szabályok tartandók szem előtt.

1. A takarmánycserénél, vagyis száraztakarmánynak zölddel, a zöldnek szárazzsal való feicserelésénél kellő átmenet tartandó be, oly módon, hogy pl. a száraztakarmányhoz naponta több zöldtakarmány

adandó s a száraztakarmány etetése csak a 7—8-ik napon hagyandó egészen abba.

2. Egyszerre csak annyi zöldtakarmány kaszálandó, a mennyi egy nap alatt el is fogyasztatik; ezt is oly módon kell tartani, hogy elfogyasztásig fel ne melegedjen.

3. Sem harmat, sem esőtől nedvesített takarmányt feletetni nem czélszerű, s ha erre kényszerítve vagyunk, úgy mindenesetre szálmával keverten etessük azt fel.

4. Zöldtakarmány etetésénél a téli takarmányrendtől el kell tekintetnünk s naponta többször is 2—3 órai időközökben kell etetnünk, és pedig egyszerre nem többet 4 kg-rmnál.

5. Etetés után azonnal itatni nem czélszerű.

6. Igen fiatal fűfélék, különösen pedig lőherét úgy luczrát, a netaláni felfűvadásokat elkerülendő, kevés szálmával czélszerű keverni, s végül:

7. Igen ajánlatos a zabadagot a zöldtakarmányozás idejére valamivel felemelni.

A víz.

Az állati test folytonos anyagcserének van alávetve, a mely alkalommal úgy a tödön mint a bőrön jelentékeny mennyiségű folyékony alkatrészt távolodik el, melyet egyedül a víz képes pótolni, a mely egyszerűen élénkítőleg, frissítőleg is hat a szervezetre.

A víz tehát épp oly fontos szerepet játszik a lovak táplálásánál, mint maga a takarmány, egyrészt mert a szomj az éhségnél is kinzőbb érzés, másrészt pedig, mert a szomjazó állat semmiféle takarmányt se képes jól megemészteni.

A ló egyike azon háziállatainknak, melyek a vizet meglehetősen hosszú ideig nélkülözni képesek; szükség esetén megelégednek azzal is, ha naponta 1—2-szer kapnak vizet, s háromszori itatás teljesen kielégíti még száraztakarmányozás mellett is, pedig természetes, hogy így sokkal több vizet igényel, mint zöldtakarmányozás mellett. Ezen körülmény arra vezethető egyrészt vissza, hogy egyszeri itatásra meglehetősen nagy mennyiségű vizet vesz fel, másrészt pedig, hogy a gyomrában igen kevés ideig marad meg a víz, a mennyiben éppen a gyomor szűk volta miatt gyorsan megy át a vékony és vastag belekbe.

Altalános szabályul a háromszori itatás tekintendő, s ez alól legfeljebb zöldtakarmány etetése mellett térhetünk el, s akkor, ha valamely egyéb fontos indok szól parancsolólag a kétszeri itatás mellett. Hogy az ivóvíz jó minőségű, tiszta és friss legyen, az magától értetődő. Sem az állot, sem a túlságosan légy avagy kemény, sem pedig az igen hideg víz nem megfelelő a lónak, amennyiben vagy nem frissíti azt kellőképen, vagy esetleg, mint pl. az igen hideg víz, károsan hat az állat egészségére. Legmegfelelőbb a víz a ló részére, ha 10—16° C. hőmérséklettel bír. Az ennél hidegebb víz általában hurutos bélbántalmakat, de sőt vemhes kanczáknál elvetést okozhat.

A változó körülmények, melyek az állatra befolyást gyakorolnak így nevezetesen a takarmány minősége, az éghajlat, az évszak, a használat stb. nem engedik meg, hogy a ló vízszükségletét úgy általában meghatározni lehessen. Mégis azt mondhatjuk, hogy hazánkban közép-nagyságú lovak naponta 15—20 liter vizet szükségeseknek; ettől azonban

ügy fel- mint lefelé elég szer találunk eltéréseket. Így pl. arabok s egy-némely beduin törzs általában csak egyszer itatnak naponta; egyszeri itatásnál pedig alig hiszszük, hogy 8—12 liternél több vizet a ló magá-hoz vehessen. Az egyszeri itatást azonban mi ajánlani nem tudjuk, s legfeljebb olyan esetekben volna keresztülvihető, a melyekben a ló már csikókortól van ahhoz szokva. Viszont a túlságosan nagy mennyiségű víz sem válik a ló előnyére, mert az olyan ló, mely igen sok vizet iszik, rendszeren hamarabb is kezd izadni.

Hazánkban meglehetősen általános szokás etetés után itatni; pedig ez nem czélszerű eljárás, éppen azon körülményből kifolyólag, melyet már fentebb említettünk, hogy t. i. a víz igen kevés ideig áll a gyomorban, sőt annak jelentékeny része azonnal átfolyik a vékony- és vastag belekbe. Ha már mostan etetés után itatunk, úgy a vékony, ille-tőleg a vastag belekbe áramló vízzel együtt jelentékeny mennyiségű zabzsom is sodortatik oda, elkerülvén a gyomornedvnek peptonizáló hatását s a bélsárral együtt egészen távolodik el. Kísérlet kedvéért közvetlenül az etetés után megittatott s leölt lovaknál így tapasztaltatott ez. Ebből kifolyólag tehát azt mondhatjuk, hogy az itatás mindenesetre legalább a zabetétést előzze meg. Éhgyomorra azonban semmi esetre sem czélszerű itatni, a hideg víz ugyanis a belekben szétömölvén, igen nagy mennyiségű hőt von el az állat testétől, s ezért a huzamos ideig éhgyomorra itatott ló borzolt és fénytelen szőrűvé válik.

Közudomású dolog, hogy a felhevült lovat addig, míg le nem hűl, itatni nem tanácsos; ha szomja oly nagy volna, hogy e miatt az edelt is megveti, úgy mindössze annyi engedhető meg, hogy szája nedves szivacsos kimosassék. — Munka közben azonban, különösen nagy meleg esetén, nem árt időközönként egy kevés vízzel megkínálni a lovat, feltéve, hogy a munka itatás után azonnal folytatva lesz. — Közvetlenül munka előtt azonban ismét nem tanácsos itatni. Az itatást legegyszerűbb az istállóban eszközölni erre a célra szolgáló igen tisztán tartott vedrekből.

Fűszerek.

E helyen mindenesetre első sorban a *konyhasót* kell említenünk, habár az távolról sem játszik lovaknál oly fontos szerepet, mint többi háziállatainknál. Sőt a só használatát illetőleg, meglehetősen eltérők is a nézetek, állítván némelyek, hogy a lónak nincs szüksége sóra, mások éppen ennek ellenkezőjét vitatván. A dolog pedig úgy áll, hogy sóra minden állatnak van szüksége, mert testének hamaalkatrészei jelenté-keny mennyiségű sót is tartalmaznak s így mindenkor az a kérdés, hogy a feleletett takarmányban van-e elegendő mennyiségű só, vagy nincs; s hogy ezt meghatározhassuk, ösmernünk kell a talajt, melyen a takarmány termeltetett. Ha az azon termelt takarmány sóban szegény, úgy okvetlenül szükséges a hiányt mesterségesen pótolni.

A só az emésztő szervek működésére s az anyagszerre gyakorol befolyást; az emésztőnedvek elválasztását s a szomjúságot is fokozván, nagyobb mennyiségű vízfelvételre ösztönzi az állatot, s fokozza az anyag-cserét. Amde a lónál a gyorsabb munka, tisztogatás stb. által az anyag-csere anélkül is elegendő élénk, s így a sóadagolás nem igen egész-séges; vőn lovaknak olyan vidékeken, hol a takarmány sóban nem szegény, nem is szükséges.

Legalább ezt látszanak igazolni azon kísérletek, melyek idevonat-koztalag, hogy a francia hadseregben eszközöltettek. Ezen kísérletek azt bizo-nyítják, hogy a lovak csak addig ették szívesen a takarmányt, míg ahhoz naponta 15 grmnál több só nem adatott, de ez esetben is szívesebben nyúltak a sózatlan takarmányhoz. Napi 15 grmnál nagyobb mennyiségű só adagolása nem hogy előnyére, de hátrányára vált a lovaknak.

Ennek daczára a sőt a lóistállóból teljesen kizárni kár volna, mert vannak esetek, mikor az előnyvel lehet használni; így nevezetesen idősebb lovaknál, melyeknél az emésztés nehézkes; az anyagscere pedig csökken, a só előnyös hatásának bizonyult s czélszerű az etetése fiatal-abb lovakkal is akkor, ha azok sokat állanak az istállóban s ennek folytán náluk az anyagscere alászállt. Előnyös továbbá a megromlott takarmányfélék megszűzése, mert ily módon legalább ize javítottak azoknak. Szükséges sózva etetni továbbá a burgonyát, mert a benne foglalt káliós konyhasót vonván el a szervezettől, annak pótlása válik szükségessé, úgy nemkülönbön sózva kell etetni mindennemű sószegény takarmányt, a mely czéliből 7—15 grm. adandó naponta minden lóra, por alakjában felhintve a takarmányra; előnyösebb volna ennél a kősó, ha nem volna meg az a hátránya, hogy egyrészt a nyál behatása, más-részt pedig a levegőtől elvont víz következtében könnyen szétfolyik. Külföldön azután különféle aromatikuss gyökerek is használtaknak fű-szerű időközönként; mi azonban ezt nemcsak fölöslegesnek, hanem esetleg — akkor t. i., ha a kellelénél nagyobb mennyiségben használ-tatik — károsnak is tartjuk, mert vagy egészséges a ló, akkor holmi emésztést javító anyagokra semmi szüksége, vagy pedig beteg, s akkor ne fűszerekkel tartsa a tulajdonos, hanem hívasson el egy jó állat-orvost, s kövesse annak tanácsait.

Az arsenikum etetést pedig éppen büntetendő cselekménynek tart-juk, mert az nemcsak a lóra határozottan káros, hanem avatatlan kéz-ben magára az illetőre is halálhozó lehet, mint egyike a leghatásosabb mérgeknek. Különbön is »szépitő« tulajdonsága túlzott, de meg igen meglekony is.

Takarmányadag és takarmányrend.

Már e fejezet kezdetén is hangsúlyoztuk, hogy a lovak a mily külön-féle munkát végeznek, épp annyiféle takarmányozást igényelnek, illető-leg szükséges, hogy a takarmányt s annak mennyiségét a végzett mun-kával hozzuk mindenkor arányba. Mert a mily bizonyos az, hogy a gazdasági igazságot is csak gyarló szolgálatokat volna képes tenni, ha a zab helyett krumplin volna kénytelen tengődni, épp oly bizonyos az is, hogy a versenylő még mindig nem lenne első a gyeppen, ha csak annyi zabot kapna, a mennyit egy komfortáblisló kap s a mely szabadag mel-lett az teljesen kielégítő szolgálatot tesz.

Ha csupán hűsban tartó takarmányról lenne szó, akkor nagyobb bizonyossággal lehetne megközelíteni a szükségletet. Mert kísérletek által van bebizonyítva pl. az, hogy a folytonosan pihenő, semmi mun-kát sem végző ló hűsban marad, ha vele testsúlyának $\frac{2}{3}$ ar— $\frac{2}{3}$ résznyi középminőségű széna lesz feletetve. Tehát 12 kg. középminőségű széna elegendő arra, hogy egy 500 kgos lovat hűsban tartson; a ló azonban

Első sorban is tehát nem az óra szerinti beosztásra kívánunk rátérni, hanem arra, hogy mi mindenre kell a takarmányozásnál figyelemmel lenni.

Igy mindenképp előtt, mint már jeleztük is, éhgyomorral itatni nem czélszerű, hanem itatás előtt egy adag szénát kell adni a lovaknak, itatás után pedig a napi zabadag $\frac{1}{2}$ -át. Etetés után nem szabad azonnal munkára fogni a lovat, hanem legalább $\frac{1}{2}$ órai pihenőt kell neki engedni. Nem igaz ugyanis az, hogy mozgás közben az emésztés jobban történik; nem áll ez még az embereknél sem, pedig oly gyakran halljuk hangoztatni. — A lónak határozottan pihenőre van szüksége evés után, ellenkezőleg nagyon is gyakran lesz bajunk a lovak annyira veszedelmes betegsévével, a kólikával. Viszont fáradtan sem szabad a lovat etetni; czélszerű a fáradtan hazérkező lovat előbb lépésben jártatni, azután jól lecsatalkoltatni s csak azután előbe szénát tenni. Ha már mostan az első etetés korán reggel eszközöltek, szükséges leendő előtt is egy maréknyi szénát adni a lovaknak azért, mert a ló gyomra a megtelestül számított 3—4 óra múltával kiürül, s ezért nagyon hosszúra nyújtani az etetési időközöket nem czélszerű. A második zabadagot azonban csak dében kapja a ló, a melyet előzőn meg az itatás, ezt pedig a szénateetés. — Az etetés után engedtetni fél órai pihenő elmulatásával ismét munkára fogható a ló, s estig csak egy marék szénaadag adandó neki 4—5 óra tájt, s meleg időben egy kevés víz. Este azután kapja a zab harmadik részletét, szénát s éjjelre talán egy kevés szalmát ugyanazon sorrendben, mint fentebb jeleztetett.

Legnagyobb óvatossággal kell azután eljárni mindennemű takarmány-cserénél, s az átmenetet egyiktől a másikra mindenkor be kell tartani.

E szerint tehát a nyári hónapokban mindenesetre naponta ötször kell etetni. Pl. 4 órákor reggel kevés széna, azután itatás, majd pedig $\frac{1}{2}$ zabadag; $\frac{1}{2}$ órákor $\frac{1}{2}$ szénaadag, kevés víz; 12 órákor kevés széna, azután itatás és $\frac{1}{2}$ zab; $\frac{1}{2}$ órákor kevés széna, nagy meleg esetén kevés víz. Este 7—8 órákor $\frac{1}{2}$ széna, azután itatás és $\frac{1}{2}$ zab. Éjjelre kevés szalma.

A párisi omnibusztársaság lovai következőképpen lesznek takarmányozva: kapnak 8,500 klgm szemestakarmányt (585 klg, tengeri, 285 zab) 400 grm. korpát, 375 klg. szénát és ugyanannyi szalmát.

Kapnak reggel 4 órákor $\frac{1}{2}$ szemestakarmányt, $\frac{1}{2}$ adag szénát; 5 órákor itatva lesznek; 6 órákor reggel $\frac{1}{2}$ szemestakarmányt $\frac{1}{2}$ adag szalmát, Dél előtt 10 órákor $\frac{1}{2}$ szemestakarmányt úgy nemkülönböztetve délután 2 órákor; $\frac{3}{2}$ órákor $\frac{1}{2}$ adag szénát és korpát; 7 órákor délután vizet, $\frac{1}{2}$ szemestakarmányt és $\frac{2}{2}$ adag szalmát.

A gazdának persze nincs ideje naponta hétszer takarmányozni, de nincs is arra szükség, s tökéletesen kielégítő az ötszöri takarmányozás is, sőt téli rövid napokon 4-szeri vagy esetleg 3-szori takarmányozás is elegendő.

Végül a tisztaság az, mire a takarmányozásnál általában figyelemmel kell lenni, s így különösen a kocsisokat kényszeríteni kell arra, hogy etetés után az etető vályut mindenkor tisztítsák ki a kiütéket és befut takarmánymaradékoktól. Végül álljon itt a lovak etetésénél használatos takarmányfélék tápanyagtartalmát feltüntető táblázat Wolff E. nyomán.

A takarmány neve	Száraz anyag	Emészthető anyagok				mint 1:
		Fehérje	Szénhidrátok	Zsír	Átány	
I. Széna.						
Régi széna, kevésbé jó	807	34	240	0.5	10.0	
" jobb	803	46	364	0.6	8.3	
" közepes	795	54	410	1.0	8.0	
" igen jó	780	74	417	1.3	6.1	
" kitűnő	763	92	428	1.5	5.1	
Vöröshere, kevésbé jó	799	57	379	1.0	7.1	
" közepes	787	70	381	1.2	5.9	
" igen jó	775	85	382	1.7	5.0	
" kitűnő	765	107	376	2.1	4.0	
Fehér lóhere, közepes	775	81	359	2.0	5.0	
Luczerna, közepes	778	94	283	1.0	3.3	
" igen jó	767	123	314	1.0	2.8	
Homoki luczerna virágzás kezdetén	772	117	295	1.2	2.8	
Vöröshere	780	86	348	1.8	4.0	
Baltázim, virágzásban	771	70	358	1.4	5.2	
Kömleszt csigacsó (Medicago lupulina)	773	92	394	2.0	4.0	
Bókbara- (kővi) here, fiatal	777	85	317	1.6	4.2	
Bibóhere	782	62	349	1.4	6.2	
Seradella, virágzásban	750	111	278	2.5	3.1	
Takarmánybikköny, közepes	750	94	325	1.5	3.9	
" igen jó	740	151	311	1.4	2.3	
Kaszonybikköny (Vicia cracca)	786	162	386	0.5	2.5	
Zabos-bikköny	761	72	350	1.1	5.4	
Borsó, virágzásban	763	94	331	1.6	4.0	
" virágzás kezdetén	767	167	314	1.7	2.1	
Sójabab	782	149	360	1.5	2.9	
Caillagürt (Lupinus) közép	787	113	373	0.7	3.4	
" igen jó	792	172	360	0.7	2.2	
Csibéhid (Spergula arv.) virágzásban	738	70	368	1.9	5.5	
Kedvifű (Symphitum)	604	99	325	1.9	3.8	
Takarmány-örz	800	66	443	1.3	7.2	
Mézes komócsin (Pterum prat.)	812	58	434	1.4	8.1	
Olaszperje (Lolium italicum)	779	71	415	1.4	6.3	
Angolperje (L. perenne)	792	91	353	0.8	7.8	
Franciaperje (Avena elatior)	758	56	331	0.8	6.3	
Schraifer-féle rozsnok	763	54	390	0.9	7.0	
Az édesfűvek átlaga	709	53	409	1.1	8.2	
Mohaszéna	809	61	410	0.9	7.1	
Takarmányborsó virágzásban	170	22	74	0.3	3.7	
II. Zöld takarmány.						
Fű, röviden, virágzása előtt	229	20	130	0.4	7.0	
Legelőfű	180	25	99	0.4	4.4	
Olaszperje	228	23	126	0.4	5.9	
Angolperje	280	18	122	0.4	7.2	
Timósheu-fű (komócsin)	278	21	160	0.5	8.2	
Édesfűvek középaránya	279	19	142	0.5	8.1	
Takarmányörz	224	19	110	0.4	6.3	
Takarmányzab	176	13	89	0.2	7.2	
Zabos-bikköny	146	14	89	0.2	7.4	
Zöld tengeri (esalamádé)	108	07	84	0.3	13.0	

VII. RÉSZ.

A ló ápolása és patkolása.

A ló ápolása.

A csikó felneveléséről, az istállóról és takarmányozásról szólva már is sok olyan dologra rámutattunk, a mely a lóápolással szorosan összefügg. Jeleztük nevezetesen, hogy miként gondozandó, szoktatandó és táplálendő a csikó születésétől kezdve egész addig, a míg rendszeres használatba vétetik; rámutattunk itt-ott a bánásmódra, a melyben a ló egyáltalán részesítendő; eseteltük a tartózkodási helyéhez kötött kívánalmakat s érintettünk sok más, az ápolással kapcsolatos dolgokat; de nem emlékeztünk meg közelebbről a lovak tisztántartásáról és patkolásáról, a ló egészségi állapotának és használhatóságának ezen két fontos tényezőjéről azért, hogy ezekről itt e külön fejezetekben részletesen megemlékezhessünk.

Az már világosan áll előttünk, hogy a lónak okszerű tenyésztése nem egyedül a nemző állatok czélserű kiválasztásában, párzásában és az ivadék megfelelő táplálásában, hanem azoknak gondozásában, ápolásában, szóval további felnevelésében és észszerű használatában is áll; mondottuk is, hogy gyakrabban sikerül a középszerű csikót megfelelő nevelés és ápolással jó lóvá tenni, mint megfordítva.

A ki hazánk lótenyésztési viszonyait ismeretes, tudja, hogy nálunk a jó lovak előállítása nem annyira a tenyészanyagot, mint inkább a rossz csikónevelési rendszeren múlik; tudni fogja, hogy egyes vidékeknél állományának silány volta egyenesen az ápoláshiányban s az okszerűen használatban léli magyarázatát.

Jeleztük, hogy a mi fajunk szereti, ha lova van, de nem igen van igénye az avval való bajlódás. A lónak megfelelő takarmányozása, tisztogatása, munkában való kiméltése, időviszontagságok s egyéb káros behatásoktól való védelme, szóval annak ápolása s egészséges, használható állapotban való fentartása nagyon sok helyen teljesen figyelmen kívül hagyatik. Ez állapotok láttára nem is hangsúlyozhatjuk hát eléggé egy jeles szakemberünk ama mondását, hogy: *tenyésztéssel, jó állatok kiválasztásával vetik meg a jó lovak előállításának alapját, jó*

takarmány fejlesztéssel, de csakis a kellő ápolás teszi aztán olyanná a lovat, a mely tenyésztésének nem csak becsületére váltik, hanem fáradságát kelően meg is fizeti.

Ez a kellő ápolás pedig rövid szavakba foglalva, abban áll, hogy: folyton mozgatni kell a friss szabad levegőben a természetből is már mozgásra rendelt lovat, de észszel kell használni, jól kell takarmányozni és gondozni s egészséges helyen tisztán kell őt tartani.

Különösen az utóbbi az, a miről e helyen szólnunk kell, mert a többről részint már megemlékeztünk, részint könyvünk ezután következő részében fogunk megemlékezni.

A ló tisztántartását két úton szükséges eszközölnünk, t. i. *közüvetett és közüvetlen* úton. A közüvetett út és mód a ló tartózkodási helyének, környezetének s a vele érintkezésbe jövő tárgyaknak tisztántartásában, a közüvetlen pedig magának az állat testének tisztításában áll. Nagyon elhibázott dolog volna, önként érthetőleg, akár az egyik, akár a másik útnak mellőzése; igazi félmunka és kevés eredmény volna akármelyik útnak kizárólagos követése.

A gázos, pókhálós istálló; a ronda jászol, itatóveder vagy abrakos-tarisznya; a mocskos nyereg-takaró, kantár vagy hám; a piszkos alom vagy pokrócz stb., távolról sem alkalmasak arra, hogy a még úgy megcsutakolt vagy megkefűlt ló tisztán is maradhasson. Első feladat tehát, a mint mondók, a ló környezetének s az állattal érintkezésbe jövő tárgyaknak a tisztántartása. Az istálló leporozását és kisöpítését természetesen legézszerűbb olyankor végezni, mikor a lovak nincsenek benn; épp így a jászlak, zabolók, rácsok, válaszfalak, választófák kimosását és lesurolását is a lovak távollétében legjobb végrehajtani.

Mintthogy az almózással is nem kis por és szalmatörmelék verődik fel, jobb istállóknak azt is az állatok távollétében eszközölik. A lovaknak közvetlen tisztítását is — ha csak az idő engedi — szabadban, vagy egy erre a célra berendezett helyiségben szokás végrehajtani. Szóval, minden kínálkozó alkalmat fel kell használni arra, hogy az istállóban minél nagyobb tisztaság uralkodhassék, mert ez a tartózkodási hely csak ez esetben lehet a lóra nézve egészséges.

Hogy az ápolás és tisztántartás követett útjai és módjai között első helyen a megfelelő almózás áll, az mindenki előtt érthető leendő, különösen a következőkre figyelemre méltatása után.

A jó alom a lóra nézve a padlószőnyeg és az úgy. A lónak több szeggel felvert patkóra szorított patája épp úgy meglátná az egyenletes, puha állóhelyet, mint az embernek szűk csizmába szorított lába; de sőt még inkább, mert neki a helyén órákig, gyakran napokig megkötte kell állnia s nem ritkán úgy állva nyugodnia vagy aludnia. De meg ha teljes nyugvás czéljából a ló lefekszik, minő jótétemény a jó alom fáradt tagjainak! A jó alom egyébiránt még azáltal is előnyöket nyújt, hogy a nedvességet magába veszi, az egészségtelen gázokat elnyeli, a patkók gyors kopását akadályozza, a fekvő ló testét sérülésektől védi, meghűlésektől óvja s tisztánmaradását lehetőbbé teszi.

Ott, a hol a szalmának nincsenek szűkeiben, almózni, mint ismeretes, ezzel szoktak. Erre a célra általában legalkalmasabbnak tartják a rozsszalmát, különösen azért, mert kevesebb tápértékkel bírván, takarmányozásra értéktelenebb, mint a többi szalmafélék.

Általában szokásban van különben alomnak a megromlott szalmafeleket felhasználni. Ennek a szokásnak mi sem vagyunk ugyan ellenfelei, de figyelemre méltónak tartjuk azt a körülményt, hogy a lovak az alomnak elől elhelyezett részét, ha más okból nem, hát unalomból, meg szokták enni. Ha most a szalma bármiféleképpen romlott, kártékony hatását többnyire kifejtji, különféle emésztéscsatornái bántalmat létesítenek. Czélszerű ennél fogva a romlott szalmát a lovak hátsó részei alá elhelyezni s elől jót tenni.

Ott, a hol a szalmának szűkében van a tenyészítő avagy az állat éppen nem rendelkezik, »a szükség törvényt ront« kényszerítő hatása alatt természetesen oly anyagokhoz kénytelen nyúlni, a melyek jószág tekintetében a szalmával nem vetekedhetnek. De nyúljon is a tenyészítő inkább ilyen anyagokhoz, minthogy lovait teljesen alom nélkül hagyja.

Ezen anyagokhoz számítható nálunk a fűrészporsó, a homok, a száraz falevel, a moha, egynémely zöldségfélé szárított levele, a tengeri fedőlevelei, a gyaluforgács s ott, a hol olcsón beszerezhető, a fahéjtörmelek és a tőzeg.

Hogy ezek egyikéhez vagy másiko mikor és hol nyúljon a tenyészítő, az természetesen körülményeitől függ; a mely ez anyagok közül olcsóbban áll rendelkezésére, önként érthetőleg az leend rá nézve előnyösebb, feltéve, hogy költségkímélés szempontjából állandó alom készítettésére nem határozza magát, mely esetben már a szalmát nem fogja nélkülözhetni. De erről alább.

Szalmával való napi almozás esetén, hogy mennyi ilyen anyagot vegyen aztán a tenyészítő számításba, az függ a lótlól, függ annak használatától, takarmányozásától s az istálló padozatának minőségétől. Nagyobb testű ló tágas állásban többet, kicsi, szűkebb állásban kevesebbet igényel; nagy fáradalmaknak kitett ló légyabb fekhelyet, tehát bővebb almot szükségel; a zöld takarmányon tartott lovak több almot mocskolnak be, mint a száraz takarmányon élők; a kövezt állás több almot kíván, mint a fával vagy agyaggal burkolt; szóval mindezek és még más körülmények is tekintetbe veendőek az alom napi mennyiségének kiszámításánál, de szabályképpen állítható fel mégis, hogy ok nélkül pocskoljni vagy takarékoskodni az alommal nem szabad.

Jobb istállóknak, értékesebb lovak alá boxba 7—8, állásba 4—5 kiló szalmát szoktak vetni naponta. A ki azonban takarékosabban kénytelen az almot kimérni, egy állásba 3 kilót adjon naponta. Katonalo vak alá naponta csak 1700 gramm szalmát adnak Ennyi, feltéve, hogy úgy jár el, hogy a napi alomnak csak bemocskolódott részét dobja a trágyatelepre, a tisztább részét pedig a ló hátulja alatt még egyszer felhasználja, teljesen elégséges lesz, feltéve persze még azt is, hogy lovait jól takarmányozza s ezzel némileg útját vágja az alom megévésének.

A ki aztán még ezt a mennyiséget sem bírja el, legjobban cselekszik, ha állandó almot készít, mert ezzel még nagyobb megtakarítás érhető el.

Az állandó alom kérdésének felvetésénél lényeges mindenesetre legelőször is azzal tisztába jönnünk, hogy egészségügyi szempontból ajánlatos-e ló számára az olyan alom, mely több napon, sőt héten s hónap-

pon át az állásban s illetőleg az istállóban marad, teleivódva az ürülékek nagyobb részeivel.

Mi, megvalljuk, minden piszkot veszedelmesnek tartunk s még a juh-istálló állandó alomját is bizonyos idegenkedéssel szemléljük, de nem zárkózunk azért el a kényszerítő körülmények elől s azt tartjuk, hogy az okkal-móddal készített jó állandó alom a lóistállóban is »tűrhető«. Igenis *tűrhető* bizonyos körülmények között és feltételek mellett. Mindenekelőtt ott, hol a lovak az edénybe hugyozáshoz meg vannak szokva, semmi veszélyt sem látunk abban, hogy szalmafelek naponta egymásra halmozassanak. De sőt a vízhatlan padlóval bíró állások vagy boxok állandó alomja ellen sincs kifogásunk, feltéve, hogy az a padló kellő lejtősséggel bír arra, hogy a szalma által fel nem szivott híg ürüléket a csatornába levezesse; de már nem tarthatjuk czélszerűnek az állandó almot ott, a hol a padló nedvességátbocsátó, nem eléggé lejtős vagy gödrös, avagy a hol az állandó almot a levegő átjárhatja, mert ez esetben a korhadó anyagoknak felszaporodása s az ártalmas gáznemeknek fejlődése, különösen ha még a szellőztetés is rossz, csak az istálló levegőjének megromlására alkalmas, egészségügyi szempontból pedig ártalmas. Már határozottan ellenségei vagyunk az állandó alomnak a betegek istállójában, a hol t. i. a környezet anyagok melegágyának vagyunk azt kénytelenek jelezni.

E szempontokból kiindulva, ha a tenyészítő állandó alom készítettésére határozza el magát, naponta 2 kiló szalmával bőven kijöhet, feltéve, hogy az alj-almot 38—42 kilónyi szalmából jól megvetette. Ezen 3 hétre járó szalmamennyiséget ugyanis alul hosszába, felül keresztbe rakva, ha az állásba lefektette, nincs más teendő, mint naponta egy friss, vékony szalmafeleket a felszóra és elegyengetése s a szilárd ürülékeknek eltakarítása. Az így készült és kezelt alom, ha aljzata fel nem forgattatik, kellemetlen és ártalmas büzt nem igen terjeszt, a lónak légy és meleg álló és fekvő helyet biztosít, jó trágyát ad s 3—4, sőt 6 hónapig is kihordása dolgot nem okoz.

Alacsony, vagy olyan istállóknak, a melyeknek ablakai nincsenek elég magasan elhelyezve, az állandó alom készítését már csak azért sem lehet ajánlani, mert hosszabb idő alatt a lovak oly magasra kerülnek, hogy a léghuzam útjába esnek s meghűlési bántalmaknak tevéődnek ki.

Az ilyen állandó alom széleit egyébiránt az ügyes kocsis felhajtogatja vagy fonadékkal veszi körül, hogy az egyfelől tetszetősebb, másfelől tartósabb legyen.

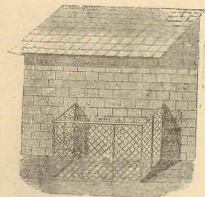
Részünkről az állandó almot boxok számára sem tartjuk elég megfelelőnek azért, mert a boxban álló ló az ily alomnak többnyire csak a közép-részt tapossa le, a szélső részek tehát lazák maradnak, a levegő által átjárhatók s ennek következtében bűdösséget terjesztők lesznek.

Épp ily, távolról sem kellemes szagot terjeszt a nem állandó alom is, ha az naponta ki nem hordatik. Hogy tehát az istálló levegője a penetrikus gázokkal, különösen az ammóniákkal ne telítethessék, nem elégséges a már tárgyalt szelítető készülékekről gondoskodni, hanem szükséges az állandó almot mindennap frissel behinteni.

Azt a szelítéshosszra bízható eljárást, hogy a nedves alom

nappal száradás céljából az istállóban, rendszeren a jászol alatt, kiterítessék, mi mint kározt nem ajánlhatjuk. Ha már valaki az almot oly módon akarja kímélni, hogy az egyszer már használtat száradás és szellőzés után ismét igénybe veszi, sokkal czélszerűbben cselekszik, ha az istállón kívül valamely fedett, de szellős helyen eszközli annak megszáradását. E célra, ha az istálló külső falánál fedél alatt egy oly vasrácsat készített, a melyet 437. számú ábrának feltüntet, elejét veszi egyfelől az alomszalmapocsékolásnak, másfelől szem- és légzőszervi bántalmaknak, melyek az istállóban száradó alom folytán állatainknál keletkezhetnek.

A napi alom készítésénél egyébiránt mindenki tapasztalhatja, hogy annak jósága csak részben függ a szalma mennyiségétől, nagy részben

437. ábra. Alomszáritó rács.

438. ábra. Villa.

pedig annak készítmény módjától s további gondozásától. Az egyenletesen el nem terített, gödrös alom, tartalmazzon bár 10 kiló szalmát, nem nyújt oly jó fekhelyet a lónak, mint a tán kevesebb szalmából, de jól, egyenletesen készített alom. Egynéhány kocsis valóságos mester ebben, különösen ha egy olyan alkalmas favilla áll rendelkezésére, a melytől 438. ábrának mutat. Evvel az eszközzel időközben, akkor is igen jól és veszély nélkül egyengethető el az alom, ha a ló az állásban van. Vasvillát erre a célra nem is mernénk ajánlani, mert arval, különösen az ügyetlen kocsis, a talán nyugtalan lovat akaratlanul is könnyen megsértheti.

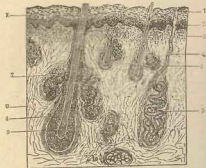
A mi már most a lónak közvetlen tisztítását s bőre függelékesei részének ápolását illeti, bizonyos, hogy azt az ökszerű tenyésztés nem egyedül azért szokta eszközölni, hogy lovainak tetszetősebb kinézetét kölcsönözze, hanem kiváltképpen azért, hogy azokat egészséges állapotban megtartsa.

A ki nem feleli, hogy a bőr igen fontos élettani működéseket végez; a ki figyelembe veszi, hogy különösen a munkásló szervezete éppen a bőron keresztül mennyi elhasznált anyagot ürít ki; a ki meggondolja, hogy az ily ló bőrére mennyi piszok rakódik le részint a körülből és környezetből, részint a bőr levált felhámsejtjeiből: az érthetőnek tartja a bőrápolásnak lépten-nyomon hangsúlyoztatott fontosságát.

Habár térünk nagyobb kitéréseket meg nem enged, röviden ecseltünk lehet a ló bőrének finomabb szerkezetét s ezt teszszük is az éppen mondottak s a még mondandók könnyebb érthetése céljából.

A bőr, melynek egy kis részletét göröcs alól rajzolt képben a 439. ábra tüntet fel, két főrétegből álló rugalmas és lyukacsos szövet s meg lehet különböztetni külső, elszarusodott sejtekből álló felhámréteget (epidermis ábra E) és belső, sima izomsejtekből s más képletekből alkotott írha (corium) vagy másként bőrréteget (derma, ábra D). E két főréteg érintkezési helyén szemléltető emelkedések vannak (ábra 3), melyek véredény- és idegdűcsak s különösen az ú. n. tapintó testecskéket is hordják. A felhám legkülső része egészen elszarusodott (ábra 1), alább (ábra 2) az ú. n. Malpighi-réteg lágyabb s ennek sejtjei pótolják a felső szarusodott réteg lehámló sejtjeit. A bőr felületén apró lyukakon nyílnak részint az izzadságmirigyek (ábra 5) kivezető csövei (ábra 4), részint a fagyágmirigyek (ábra 7) vezető csövei, melyek a szőrtüszökbe is nyílnak. A szőr, mely a bőrből kiáll, több hüvelyben van (ábra 6, 8) s gyökérrel (ábra 9) is bír. Legbelül a bőr egy zsírréteg s illetőleg kötőszöveti réteggel van az izmokhoz odakötve. E zsírréteg egy kis részét az ábra 10-nél mutatja.

Az ezen készületekkel s képletekkel bíró véredény- és idegdűcs, érzékeny bőr nemcsak arra van hivatva, hogy az alatta fekvő testrészeket a külső káros behatásoktól védje, hanem, a mint jeleztük, arra is, hogy az ú. n. bőrtégzés útján anyagokat küszöböljön ki, melyek a szervezetre nézve nemcsak fölöslegesek, hanem károsak is. Ily anyagok, önként érthetőleg a munkás és erősebben táplált lovaknál nagyobb mennyiségben keletkeznek s emiatt a bőrápolás ezeknél szükségesebb is és pedig annál inkább, mert az ilyeneknél a bőr jelzett likacsai pot, piszok és izzadság által gyakrabban és nagyobb kiterjedésben dugaszoltatnak el. S a ló bőrének ápolásánál a főczél tulajdonképpen éppen az, hogy ezek a bőrlikacsok nyitva tartassanak, vagyis czél, hogy a bőr rendes élettani működésében a felhalmozódott piszok által akadályozva

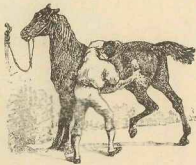

439. ábra. Bőrmetszet.

ne legyen. A tisztántartással azután nemcsak ez, hanem az is elérjük, hogy a tüdő légzési művelete megkönnyebbül s az idegrendszer működése is élénkül.

A ló közvetlen tisztítása, mint ismeretes, eszközölhető vakarás, csu-
takolás, kefézés, letörlés, lemosás, úsztatás vagy fűrésztés által, mikhez
csatlakozik még a részletekben vagy egészben való nyírás, szőrleégetés,
leborotválás, a hosszú szőröknek fésülése, befonása s a patáknak mo-
sása, faragása s bekenése.

Mind e művelet végrehajtásához a tenyésztő vagy loápoló részéről
nemcsak kedv, hanem értelem és fizikai erő is szükséges s végre igen
természetesen, megfelelő eszközök is kellenek. Holmi gyámoltalan,
gyenge legény, plane »kiérdemesült« eszközökkel, legjobb, ha hozzá
sem fog a ló tisztításához, mert még a jól megtermett legénynek is
nagyon neki kell »vetköznie«, ha különösen élénkebb, vagy éppen
rosszindulatú lovat takarítani akar. A vetközni szót egyébiránt nagyon

440. ábra. Lótakarítás.

czélszerű a loápolónak igazi, szó szerinti értelemben venni, nemcsak
azért, hogy ruháját kímélje, hanem különösen azért, hogy a tisztított
teljes izomerővel jól végezhesse; 440. számú rajzunk az ápoló és a ló
takarítás közbeni toilletjét és pozícióját, eléggé érthetően
tünteti fel.

Az imgyen nekivetközött ápoló mindenekelőtt szalma- vagy széna-
csutakkal fellazítja a levált és a szőr közé ragadt s porral, piszokkal
keveredett bőrkorpát, azután szőrmentében hosszú simításokkal kike-
féli azt, a kefébe jutott piszkot a másik kezében tartott vakaróba gere-
benezvé. A vakaróba ekként meggyűlö moleszt a jó kocsis nem veri
czírádák alapján az istállóföldre, hanem egy faedénybe, abból aztán
a trágyás taligába önti. A figyelmes gazda ama czírádák látása nélkül
is tudja, ha megnézi, hogy volt-e a ló a kiszabott időben takarítva és
hogy jól vagy rosszul volt-e ez a munka végezve.

A lovaira valamit adó kocsis egyébiránt a vakarót vagy igénybe
se veszi a ló bőrén, vagy nagyon óvatosan bánik vele s azaz különösen
a fejhez, sörényhez, farokhoz és alsó végtagrészekhez nem nyúl, hanem

inkább a talán rászáradt, vagy nagyon a szőr közé ragadt mocskot
vizes szivacsossal mossa le.

A kellőképpen megkefélt ló szőrét aztán igen czélszerű lágy és
megnedvesített szénacsutakkal, vagy a 441. ábrával feltüntetett szőr-
késztível lesimítani, avagy egy tiszta lágy kendővel, vagy flaneldarabbal
simára letörülni.

A takarítást különben a fejnél, az egyik oldalon szokás kezdeni, s
csak ez oldalnak teljes letisztítása után a másik oldalhoz fogni.

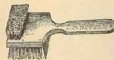
Az üstök, sörény és farok összecsapódott szálait a jó kocsis ujjaival
választja szét s csak aztán használja azok kilécsülésére a 442. ábránkkal
feltüntetett fésűt, majd a 443. ábrán feltüntetett sörény-
kefét, avagy a 444. ábra által érzékített vizes kefét s
csak olyankor nyúl az összeborzolózott hosszú szőrök-
nek a 445-ik ábrán feltüntetett sörényvillával való fésű-

441. ábra. Szőrkesztő.

442. ábra. Fésű.

443. ábra. Sörénykefe.

444. ábra. Vizeskefe.

445. ábra. Sörényvilla.

léséhez, mikor czélja a talán nagyon is bozontos sörények nemcsak
kiszimítása, hanem tépés általi megkritkítása is.

A bozontosulásra hajlandó sörényt és üstököt egyébiránt legczél-
szerűbb szalmába vagy szalagokba befonni.

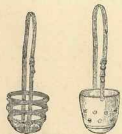
Különben pedig a tulajdonosnak és ápolónak legyen gondja arra,
hogy az egyes tisztogatási művelet kocsis és ló között élet-halál harc-
zá ne fajulhasson. Azzá fajul pedig rendszeren, ha a tulajdonos utána
nem néz türelmetlen és ingerlékeny kocsisának, a ki a vakarót több-
nyire nem arra a czélra szokta használni, a mire készítettett, hanem a
szegény, okatlan állat oldalbördének döngetésére.

A jó kocsis a tisztításnak ellenszegülő állattal se bánik embertelenül,
hanem az ilyen rövidre köti; ha harap, hát szájkosarat, ha rúg, pipát
vagy guzsbaktóást alkalmas, szóval emberségesebb fogásokkal s türe-
lemmel igyekszik az ellenszegülő állaton kifogni. Erre a czélra alkalmas
szájkosarat 446. és 447., pipát pedig 448. és 449. számú ábráink tüntet-
nek fel.

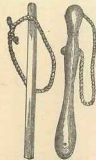
Olyan lovak, melyek erősen megizzadva, tajtékkal borítottan érke-
nek haza, az előbb esetetel eljárással egyhamar szárazra nem takarít-
hatók. Ilyenek bőréről a folós izzadságot és tajtékat fából, kemény
gummiból vagy ércből készített s 450., 451., 452. ábráinkkal érzékített

ú. n. tajtékkéssel szokás lekaparni, kinyomogatni s illetőleg lecsorgatni, majd lágy kendővel letörülgetni s csak azután a már jelzett módon lecsutakolni és megkefélni. Ilyenkor is czélszerű előbb a lábakkal elkészülni, azokat szárazra dörzsölni és esetleg bepólyázni s a nyeret vagy egyéb szerszámot a lóról csak azután levenni s a test többi részeinek tisztítását eszközölni. Czélszerű ez azért, hogy a ló nedves, hideg lábai mielőbb szárazok lehessenek s felmelegedhessenek, szóval hülési bántalmakban meg ne betegedhessenek.

A 453. ábrán feltüntetett formájú 3 méter hosszú és 15 cm. széles, varrás nélküli flanelpólya, oly módon tekerendő a ló szárára, a hogy

446. és 447. ábra. Szájkosarak.

448. és 449. ábra. Pipák.

450., 451. és 452. ábra. Tajtékkésék.

azt 454. ábránk mutatja. A szoritásnak túllazának vagy túlfeszésnek lennie nem szabad. A pólyát különben napjában többször le kell venni, és ismét feltenni, a lábszárakat ezen alkalmakkor mindig jól ledörzsölni. Éjjelre a fáslik okvetlenül leveendő.

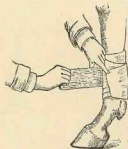
Jobb istállókban minden reggel takarmányozás után s azonkívül minden munkavégzés után takarítanak. Munkába fogáskor szintén egy futólagos tisztításnak vetik alá a lovat s takarmányozás közben errel nem zavarják az állatot. A tisztítás után a jó kocsis vizes szivacscaal a ló szemeit, orrlyukait, száját s a végbél táját is jól kimossa s kendővel

kítörli, a patáit pedig rizs- vagy más éles kefével s vízzel megmossa, talpáról a piszkot lekaparja s az egész patát kenőkefe segítségével valamely nem avasos zsiradékkal bekeni. A szürke és fehér lovak húgytól, ganajtól kapott sárga foltjait megnedvesített finom fa-szénporral dörzsöli be, s miután az a lóra rászáradt, langyos, szappanyos vízzel lemossa. A hol a lovak az istállóban takarót viselnek, gondja van rá, hogy az mindig tiszta legyen, vagyis naponta ki legyen porolva és szel- lőztetve s olykor-olykor ki legyen mosva is.

A mi a ló egész testének vízzel való lemosását illeti, erre nézve mindenekelőtt az jegyzendő meg, hogy az lehetőleg az istállón kívül végzendő. A téli hideg idő éppen azért a tisztítás ezen módjának alkalmazására nem való; meleg, csendes időben azonban ott, a hol az úszatás nem lehetséges, igen jótékonyan hat a hideg vízzel való lemosás, a melyet azonban önként érthetőleg lecsutakolás és kefézés, szóval

453. ábra. Pólya.

454. ábra. Pólyázás.

leszárítás kell, hogy kövessen. Hogy az így nedvessé lett ló az istállóban különösen a léghuzamtól lehetőleg óvandó, az szintén magától értetik.

A hol a fürdetésre vagy úsztatásra megfelelő folyó vagy víztartány áll rendelkezésre, ott a lemosással bajlódni fölösleges volna. De minden esetben még szigorúabban kell ez esetben ügyelni arra, hogy a ló felhevült állapotban az úszatába ne kerüljön, úgy nemkülönbön vigyázni kell, hogy a víz mély vagy forgatagos ne legyen; kerülni kell továbbá a szeles, hideg időben való úsztatást, úgy nemkülönbön azon helyeket, a hol a vízben talán hid- vagy malommaradványok vannak. Hogy aztán a megúsztatott lovak még külön meg is takarítandók, azt talán fölösleges bővebben okadatolnunk, mert mindenki tudja, hogy a fürdő ló bőrének felhámjékelyei ily alkalommal csak fellágyulnak s a piszoknak csak kis része távolodik el, az ott maradtat tehát csutakkal és kefével kell eltávolítani.

A mi végre a ló szőrének lenyírását, leborotváltását és lepörkölését illeti, tudvalevő dolog, hogy annak haszna mellett éppúgy, mint hasznátalan, sőt káros volta mellett sokan és sokat irtak és nyilatkoztak.

Kísérletek is vannak, a melyek bizonyítják, hogy a nyírás bizonyos körülmények között előnyös. Bizonyos p. o. mindenekelőtt az, hogy a nyírott ló könnyebben és tökéletesebben tisztítható; bizonyos, hogy ha, bár a bőrkigöngölés ily esetben nagyobb, az izzadás kisebb s az esély a meghűlésekre kevesebb: ügylészik továbbá, hogy a gyakran veszélyessé váló utóizzadás a nyírás által megakadályozható; bizonyos aztán az, hogy a nyírott ló anyagseréje élénkül s emiatt az étkeesebbé lesz, a mi azonban persze csak félig-meddig előny. Tény aztán az is, hogy az időviszontagságoknak hosszasabban kitett lovak rövid szőrű bőre nem eléggé alkalmas arra, hogy a szervezetet kellőképen védelmezze, azért tehát a míg az egy-két órát erősen, de többnyire jó időben dol-

455. és 456. ábra. Pörkölők.

457. ábra. Lónyíró olló.

gozó luxuslónál a nyírás hátrányosnak nem mondható, addig az időviszontagságoknak hosszasabban kitett más lónál az előnyösnek éppen nem nevezhető.

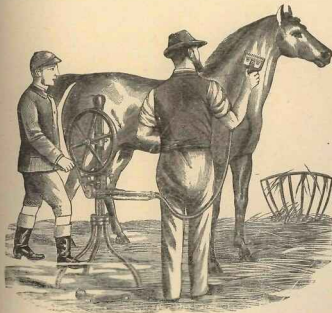
Egy gazdasági igás-, szekeres- vagy nyergeslovat, egy fuvaros- vagy katonalovat tehát megnyírni nem ajánlatos, de nem is szokás, éppógy nem tanácsos a zordonabb éghajlat élő lovakat se természetes kontó süktől megfosztani, melyre nézve a természet különben is a szőrváltás képében gondoskodott.

Ezeknek tekintetbe vételével aztán, ha már valaki lovainak megnyírására szánja el magát, kérdés, hogy mikor hajtsa azt végre?

Ismeretes, hogy a ló téli szőre szeptembertől deczemberig nő. Ha eszerint valaki karácsony táján nyírhatja meg lovait, egész nyáron meg lehetős rövid szőrűek maradnak azok, ha pedig ezt októberben vagy novemberben végezteti, egy védelemre alkalmasabb szőrzetet állít elő, mely az éppen bekövetkező télen is jobban fogja óvni állatjait, de

persze nyárára hosszabbá is lesz, mint az előbbi esetben. Mi inkább ez utóbbi időszakot ajánljuk a nyírás végrehajtására, megjegyezvén, hogy kedvező, napos időben végezendő az.

A kivitelle nézve felemlítjük mindenekelőtt, hogy a ló szőrének leborotválása ma már nem divatos, sőt a lepörkölés, mely a 455. és 456. ábrákon feltüntetett eszközzel vitetik véghez ahhoz értő emberek által, szintén kiment a gyakorlatból; a 457. ábrával érintett lónyíró olló tehát az, a melylyel ma is még a lovak szőrét kurtítani, vagyis nyírni

458. ábra.

szokták. Ennek a kezelése egy kis gyakorlat után nem nehéz, úgy hogy még az avatlanabb kocsis is, a bőrbevágás veszélye nélkül, 5-6 óra alatt egy lovat teljesen megnyírhat.

Mindenesetre nagyon kitűnő lónyíró olló az, a melylyel 10-15 lovat a nélkül meg lehet nyírni, hogy köszörülni kellene. Hogy egyéb-íránt az ilyen olló élesítését minden falusi kőszőrűre rábízni nem tanácsos, az önként érthető.

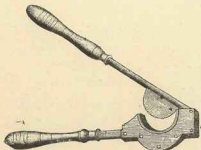
A ló és egyéb állat nyírásának céljára különben ú. n. nyírógépek is rendelkezésre állanak. Az ilyeneknek (458 ábra) előnyük, hogy jelentékenyen kevesebb fáradsággal és jóval nagyobb gyorsasággal lehet

velők nyírni, beszerzésük tehát, minthogy ma már nem is túldrágák (100—140 korona) kifizeti magát.

Habár az ápolással nem hozható szoros kapcsolatba, mégis itt kell tárgyalnunk befejezésül és röviden a farksonkítást is.

A divat kívánalmaiból folyó ezen műtét a farkok egy vagy több csigolyájának eltávolításában áll s a cél a farknak rövidebbé tétele, illetőleg a magasabb hordozhatás létesítése.

Közönséges használati lovaknál egyáltalán nem vagyunk barátai a műtétnek, luxuslovaknál se tartjuk olyannak, a mit feltétlenül ajánlani

459. ábra. Farksonkító kés.

tudnánk; de mert az uralkodó divattal vitába bocsátkozni háládatlan dolog volna, minden további részletezés nélkül közöljük a kiviteli módot és az eszközt, mely e célra igénybe vétetik.

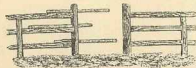
E műtéthez a lovat ledönteni nem szükséges, legfeljebb a nagyon nyugtalan lónak kell az egyik első lábát gúzsba kötni. A mely rövidre akarjuk a farkat csonkítani, oly távolságban kell a fark szőrét körben visszahajtanunk s szalaggal lekötünk. Erre ki kell keresnünk a csigolya-izestülést, a fölött a szőrt le kell rövidre nyírunk s aztán a csonkító kést, melyet 459. ábránk mutat, úgy kell elhelyeznünk, hogy a farkok a levágandó helyen alsó fa-részébe úgy fekdűjék, hogy a lecsapandó kés éppen az izületnél messe azt ketté. A keletkező vérzés tüzes vassal, vagy — a mi jobban ajánlható — más vércsillapító szerrel állítandó el. Gyógyulás után a farkszőr aztán tetszés szerinti rövidségig nyírható.

Háttra van már most, mielőtt a patkolás rövid tárgyalásába fognánk, hogy az ápolással kapcsolatos jártatásról megemlékezzünk.

Több helyen rámutattunk már arra, hogy jártatás, mozgatás nélkül lovat nevelni s lovat épségben s használható állapotban, fenntartani nem lehet.

Részint ismétlésekbe kellene bocsátkoznunk, részint később mondandóinkat kellene megelőznünk tehát, ha részletesen kívánánk itt a mozgatásról beszélni; azért különösen az istállón tartott s talán éppen heverő lovakra nézve megjegyezzük, hogy azokat naponta legalább is két óra hosszat mozgatni okvetlenül szükséges. Kérdés aztán, hogy miként mozgassuk. A longeon (jártató szalagon) való jártatásnak mi,

megvalljuk, több okból nem vagyunk barátai; nem vagyunk már azért se, mert kevés kocsiszt vagy lóápolót ismertünk, a ki avval jól tud bántni. Fiatal, nyereg alatt, vagy kocsisban még be nem tanított lovak önként érthetőleg legcélszerűbben magukra hagyva kifutókban mozgathatók. Ily kifutók lehetőleg gyeses vagy kavicsokkal be nem szórt helyen rendezendők be s legcélszerűbb oly korláttal és bejáróval látni el őket, a milyent a 460. ábránk mutat. A háti lovat lovagolva, a szekeret lovat pedig szekér elé fogva legjobb jártatni. A legalkalmasabb idő a jártatásra a reggeli. Kellemetlen időben az igaz, hogy senki se küldi a lovat szivesen jártatni, de a ki pl. fedett lovardával nem rendel-

460. ábra. Korlát.

kezik, okkal-móddal még ilyen időben is mozgattassa meg lovát, mert nem árt az neki annyit, mint a mennyit a hosszabb ideig való heverés és tespedés árt.

Különben a lóval való minden érintkezés közben emberségesen eljárni, ütés-verésre, kiabálásra nem vetemedni, szintén a lóápolásnak szabályai közé tartozik; a durva, buta, babonás vagy éppen kegyetlen kocsis kezén nem is láttunk mi igazi ép, szófogadó, engedelmes és jóindulatú lovat, de sőt tartós lovat se láttunk; az ilyen buta és ember-telen fizkő kezén t. i. a legjobb ló is csakhamar megromlik és letörik. Nem mondjuk, hogy nem szabad a lovat fenytíteni soha, csak azt mondjuk, hogy a kicsi fenytésre is nagy okból veteredjünk; gondozzuk, óvjuk, védelmezzük inkább minden úton és módon azt a nemes és természeténél fogva inkább jó, mint rosszindulatú állatot, mely nekünk olyan sokféle hasznot hajt s mely szeretetünkre már emiatt is annyira érdemes; használjuk őt minél nagyobb mértékben céljainkra, de ne használjuk ki ésszerűtlenül idő előtt, mert ennek kárát kivétel nélkül mi valljuk.

A ló patkolása.

Mint hogy e tárgyra vonatkozólag kiváló magyar szakkönyvek (pl. Schwenszky-Nádaskay: „Patkolástan.”) állnak az olvasó rendelkezésére, minthogy továbbá különben se tettük feladatunkká az ezen tétellel való kimerítő foglalkozást: oly mértékben kívánjuk az erre vonatkozó fontosabb dolgokat esetelni, a mily mértékben tájékoztatatól éppen szükségesnek véljük.

Előre bocsátjuk vázlatos rajzban és magyarázatban a lóláb alsó részének bonctani szerkezetét.

A 461. ábra a láb e részét hosszmetsetben tünteti fel. És pedig: 1 a szárcsont alsó vége; 1' a bokafüzet; a és 11 a bokafüzet tokszalagja; 2 a csücsont; 2' a pártafüzet; b a pártafüzet tokszalagja; 3 a pártacsont; 3' a patafüzet; c a patafüzet tokszalagja; 4 a patacsont; 5 a nyíracsont; 7 a patafeszítő-in; 8 az egyenlítőcsont; 8' a felső egyenlítőszalag; 9 a patahajlító-in; 10 az alsó egyenlítőszalag; 12 a pártahajlító-in; 13 zsírpárna; 14 a szarusarkantyú; 15 a bőr; 16 a húsos párta; 17 a szarufal; 18 a fehér vonal; 19 a szarutalp; 20 a szarunyír; 21 a sejtés nyír; 22 a húsos talp; 23 a húsos fal; 24 a sarkvánkos.

A ló ezen lábvégenek azon része, mely a pártától lefelé terjed, két főrészből áll, t. i. egy lágy vagy húsos részből és egy kemény vagy szarusrészből, melyet szarutoknak neveznek.

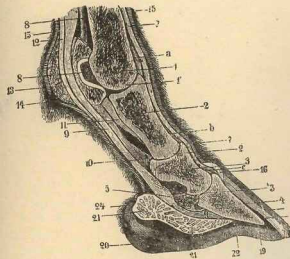
A húsos rész oldalról tekintve (462. ábra) a következő részekből áll: a a párta bőrs része; b a pártaszegély; c a húsos párta; d a húsos fal. Alulról tekintve a húsos részt (463. ábra) a a húsos saroktámasztó; b a húsos talp; c a húsos nyír; d a nyírbarázda; e a húsos sarok.

A kemény vagy szarus rész oldalról tekintve (464. ábra) a következő részeket tünteti fel: a a szarufal külső; b a belső felülete; c a pártaszél; d a pártárok; e a szarutalp belső felszíne; f a szarunyír belső felszíne; f' a nyír-taraj. Alulról tekintve a szarutokat (465. és 466. ábra, mely első és hátsó patát mutat) a—a a hegyfal, a—b az oldalfal, b—c a sarokfal hordozó széle; d a sarokszeglet; e a saroktámasz; f a szarutalp; f' a talp ágai; g a fehér vonal; h a szarunyír; i a nyírzsár; k a sarokvánkos; l a közbülső nyírbarázda; m az oldalsó nyírbarázda; g'—g' támaszfalak.

Az ezen részekből álló pata, mely a ló 5-éves korában éri el teljes fejlettségét, ép, szabályos és egészséges akkor, ha egyik része se érzékenyebb és melegebb, mint a rendes egészséges patáé szokott lenni;

ha a párta mérsékelt és egyenletes duzzanatú és ép, ha a szarutok mindenütt ép, sima és fényes s hegyfali része háromszor oly hosszú, mint sarokfali része; ha a talp mérsékeltlen homorú s a fehérvonal útján a hordozó szélel mindenütt összefügg; ha a saroktámaszok nincsenek megszakítva; ha a nyír mérsékelt nagy, ép és barázdáiban nem rothadt; ha a sarokvánkosok épek s gödör által vannak egymástól elválasztva; ha a mellső pata a talp felől nézve kerekded, a hátsó pedig szivalakú.

Ilyen (az örökléstől eltekintve) csak a jól ápolat és okszerűen vasalt pata lehet s még ekkor is lényeges befolyást gyakorolnak annak minőségére más egyéb körülmények is. A száraz hegyvidékeken élő lovak

461. ábra. Lábvég átmetszetben.

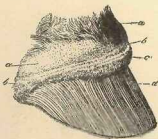
pl. rendszeren magas, keskeny, kemény szaruval bíró, lapályokon élőek terület, lapos, porhanyag patájúak. Hanem döntő befolyást az öröklésen kívül mégis az ápolás és vasalás gyakorol a patára; e két tényező a lány rossz patát helyre hozhat, annyi jót el is ronthat.

A patának ápolása (a vasalástól itt eltekintve), annak tisztításában, czélszerű megfaragásában, becspolásában és bekenésében áll. Ehhez járul mint lényeges dolog az, hogy a patkolást addig, a míg csak lehet, kerülni kell.

A pata tisztántartásáról a bőrápolásnál már szólottunk, ugyanott a zsírral való bekenésről is megemlékeztünk; a megfaragást pedig már akkor érintettük, mikor a csikónevelésről beszéltünk. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy a megelémedett ló vasalatlan patáját is szükséges olykor

megfaragni, feltéven, hogy az nem kopik annyit, a mennyit nő, vagy nem kopik oly szabályosan, a mint kellene; de őrizkedni kell ily alkalmakkor éppúgy a túlságos, mint a nem elégséges faragástól s különösen őrizkedni kell a saroktámaszok átmetszésétől, s a nyír és talp gyengülésétől. Ezekről a vasaláshoz való faragásnál is szigorúan tartózkodni kell, mert ellenkező esetben talpzuzódás és pataszékülés kimaradhatlan következmények szoktak lenni.

A mi a szaranyag lágyítása, s rugalmassá tétele szempontjából használatos becsapásokat illeti, ezeknek mi egészséges, ép patánál nem

402. ábra. Húsos fal.

403. ábra. Húsos talp.

vagyunk szószólói, minthogy jól tudjuk, miszerint az a fellágyulás csak ideig-óráig tart s utána a szaru rendszeren még keményebbé lesz. A lágyításra, rugalmassá tételre különben is a zsiradékkal időnkint bekenet s különben is jól ápolat patának szüksége nincs. Egészen más, ha a patát pl. nedves agyaggal, nedves fűrészpórral vagy egyébbel azért csapjuk be, hogy szaruja fellágyuljon s könnyebben legyen faragható, vagy azért alkalmazunk ilyen hideg becsapásokat, hogy a patának netáni gyulladását mérsékeljük. Ilyen alkalmakkor a becsapásoknak mi is szószólói vagyunk éppúgy, mint bezsírozás előtt.

Mert téved az, a kiazit hiszi, hogy a zsiradék a pata szarujának mázán keresztül hatol akkor is, ha az előbbi vízzel fel nem lágyították; az a sokszor kimondhatatlan cifra nevű patakenőcs, melylyel egynemű lovászmester a lovak patáit traktálja, rendszeren nem árt, de nem használ csak akkor, ha a pata előbb becsapatott s fellágyult; az így fellágyított és szárazra tört pata szarujába ugyanis a zsiradék beveszi magát még akkor is, ha nincs kimondhatatlan cifra neve, hanem csak pl. disznószírnak hívják.

Különben, ha a bekenés csak egyszerűen a pata befestése, tetszősebbé tétele kedvéért eszközöztetik, akkor a drága patakenőcsök helyett

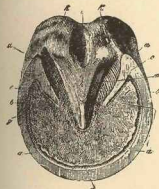

404. ábra. Szarutok.

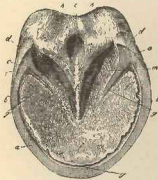
czélszerűbb a közönséges, olcsó fénymáz használni, vagyis a patát, mint a csizmát, kifényesíteni.

Rátérve ezek után tulajdonképeni tárgyunkra, a patkolásra, mindekelőt az jegyezzük meg, hogy ne higgye az senki egy pillanzt se, hogy a patkolás a patának épségben való fenntartására úgy általában alkalmas; ellenkezőleg, ha valami, hát ez igazán szükséges rossz még akkor is, ha jól végeztetik, még inkább persze, ha jól se végeztetik.

Nem tudnók hirtelenében még megközelítőleg se megmondani, hogy előző időben mennyi lovat tettek tönkre rossz vasalással hazánkban a szakértelem nélküli lóvasalók; de örömmel jelezhetjük, hogy a mióta nálunk a lóvasalási tanfolyamok létesítették, azóta az így nyomorékká vasalt lovak száma csökkent. Még az általunk is röviden esetelt bonczani ismeret mellett se kis feladat, az igaz, a ló patájának czélszerű

405. ábra. Mellő pata.

406. ábra. Hátsó pata.

megfaragása és megvasalása; igazán nagy feladat pláne akkor, ha a vasaló kovácsnak nem szabályos, hanem rendellenes, vagy éppen beteg patával van dolga.

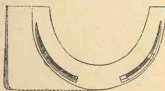
Mint mondtuk, nem tettük feladatunkká a patkolás műveletének teljesen kimerítő tárgyalását, csak a tenyésztő és lótulajdonos tájékozására szorítkoznak hát a következőkben.

Ha a ló csikókorában lábának felvevéséhez patájának ütögetéséhez megszoktattatott, ebben a tekintetben akadályokat nem fog a vasaló egyenlő górdíteni. De igenis fog az ehhez meg nem szoktatott, vagy e tekintetben elrontott ló okozni. Erről azonban a ló rossz szokásainak tárgyalásánál emlékezünk meg.

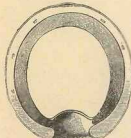
A patkolást jól tűrő ló, mint azt a tapasztalás bizonyítja, minden segítség nélkül is megvasalható. Az angol kovács pl. tartja is, faragja is, vasalja is a ló patáját a nélkül, hogy egy másik ember segítségét igénybe vennie. Nálunk azonban, hol az angol patahántó késsel még nem tudnak bánni, hanem majdnem kivétel nélkül a régi német hántó

késsé használják, nemcsak 2, de gyakran 3—4 ember is kell a patkó-láshoz, különösen persze azért, mert a mi lovaink nagy része nincs jól nevelve, vagy el van e tekintetben rontva. Nem is lehet sehol annyi káromlást, zajt hallani, ütést-verést látni, mint nálunk.

Nincs szándékunkban az ilyen, mindenki által kárhozhatóan vasalásnak minden mozzanatát eszetelni, ott kezdjük hát, hogy a pata megfaragása egyike a legtöbb figyelmet érdemlő vasalási műveleteknek. A főfeladat itt az, hogy a patkó számára egy vízszintes, egyenletes felületet állítsunk elő. E célból a jó kovács, megelőzve minden más faragást, csak a pata hordozó szélét hántja le körben és annyira, a mennyire azt a patának nagysága és alkata megkívánja; a talpról és nyírról pedig legfeljebb az elhalt és félig már különben is levált szaru-részeket távolítja el, őrizkedvén úgy a nyírnak, mint a sarktámaszoknak egyébképen való lefaragásától. Az egyenletes, síma felületű faragott hordozó szélét egyébiránt *nem a kész patkóhoz méri, hanem a patkót ké-*

467. ábra. Félholdalakú patkó.

468. ábra. Csukott patkó.

sztí alkhoz illővé, vagyis inkább a patkón igazít akár tízszer is, mint-hogy a már cél- és okszerűen megfaragott patát tovább faragásánál, vagy éppen a tűzes vassal égetni, csak azért, hogy a patkóhoz illővé legyen. A mely kovács ellenkezőleg jár el, adnak botot a kezébe, nem kést.

A mi aztán a patkót illeti, annak önként érthetőleg meg kell felelnie alakra nézve a pata alakjának, vastagságra s szélességre nézve pedig a pata alkotának, a ló nagyságának és hasznosításának. A rendes patkónak a talpra, nyírra, sarokra nyomást gyakorolni nem szabad; árkának, lyukainak úgy kell készülnie, hogy a szegek a fehér vonalon belül ne eshessenek s megnyílalásra alkalmat ne szolgáltatassanak. A szegek számát illetőleg megjegyzendő, hogy minél kevesebb, annál jobb, feltétlenül, hogy számuk a patkó rögzítésére elégséges. Az anyag, a miből a patkó és a szeg készül, minél lágyabb, annál alkalmasabb.

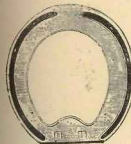
A jó kovács egyébiránt, mielőtt a pata kifaragásához, majd a patkó készítéséhez fog, megtekinti a ló járásmódját, végtagjai állását, ócska patkója kopásmódját s a leleteket munkájánál czélszerűen értéktesíti. A készre vasalt lovat az ily kovács addig el nem bocsátja, a míg meg nem győződik, hogy vasalása a lehető legjobban sikerült.

A patkó különben, a melyet így a patára erősítenek, az évszakhoz és szolgálathoz képest különféle lehet. Télen pl. sarkos és körmös patkók használatnak. Ezek között azok czélszerűek, melyeknek sarkai csavaron járnak s levehetőek, s ha kell, ismét feltehetőek, vagy a kopottak élessel vagy hegyessel kicserélhetőek anélkül, hogy a patkót is levetni kellene. Megjegyzendő még, hogy minél egyszerűbb a patkó, annál czélszerűbb is egyszerűsmind. A czifránál-czifrább, összetett-összetettebb patkók többnyire haszontalanok, gyakran károsak is.

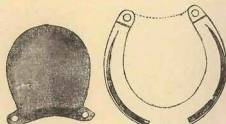
Hogy a régi, kopott patkó mikor cseréltessek fel újjal, az attól függ, hogy mennyire nőtt meg a pata hosszúságban s mennyire kopott meg a patkó. Követzen munkáló lovak patkója hamarabb kopik, ezeknél talán 3—4, másoknál 6 hét mulva lesz szükséges újra vasalni.

A mi végre a szabályellenes vagy hibás patákat s azok vasalását illeti, azokra nézve tájékoztatást a következő összeállítást adjuk.

1. *A meredek pata* rövid hegyfallal bír; faragásánál tehát a hegyfalat

469. ábra. Csukott patkó.

470. és 471. ábra. Fődeles patkók.

kimélni kell, az oldal- és sarkfalat pedig annyira rövidíteni, hogy az a hegyfalhoz olyan arányban legyen, mint egy a kettőhöz; patkója lehet félholdalakú (467. ábra) vagy papucspatkó, melynek szárai vékonyan végződnek.

2. *A terült patának* hegyfala igen hosszú, sarkfalai rövidek; faragásánál a hegyfalat rövidíteni, a sarkfalat kimélni kell; patkója az oldalfaltól a sarkig felényivel vastagabb legyen, mint a hegyfalnál, a sarkok szinte felényivel magasabbak legyenek, mint a rendes patkónál.

3. *A ferde pata* egyik sark- és oldalfala a pata központja felé húzódott; kisebb fokúnál a helyesen álló patafélből néhány milliméternyit lefaragunk s a patára olyan patkót alkalmazunk, melynek a ferde pataféltre eső szára kétszer olyan vastag, mint a másik; nagyfokú ferde pata mindkét sarkfalát néhány milliméternyivel lejjebb faragjuk s erre csukott patkót (468. és 469. ábra) használnunk.

4. *Szok patánál* mindkét sark és oldalfal összebb húzódott; faragásánál a két sarkfalat néhány milliméternyivel lejjebb faragjuk s arra csukott patkót alkalmazunk; roncsolt nyír jelenlétekor pedig támaszfal-kárpás patkót, de tágtás nélkül.

5. *Törékeny patánál* a kitöredezett szarufalat rászólyal egyengetjük s a pata alakját kellően rendezzük, mire a könnyű, három magas kápával ellátott patkót, gyengébb szeggel, a szarufal hordozó szélének azon részéhez erősítjük, mely a szegelés bírja.

6. *Puha és porhanyó patának* faragása és patkolása úgy történik, mint a törékenyenél, azon különbséggel, hogy itt háromkápás patkó helyett kórkápás patkót is lehet használni.

7. *Szarurepedéssel bíró patának* hordozó szélét a repedésnél néhány milliméternyivel lejjebb faragjuk, mire csukott patkót alkalmazunk rá, olyformán, hogy a patkó hevederje a szarunyírt megfeküdjön.

8. *Kicsorbult patánál* a csorbát kitisztítjuk s ragtapasszal töltjük ki s ha a csorba közel a hordozó szélénél van, a patkón azon helyen kápát készítünk.

9. *Üres fallal bíró patánál* az elvált szaru közötti hézagból minden idegen anyagot kitisztítunk, a hordozó szélét itt néhány milliméternyivel lejjebb faragjuk, a hézagokat ragtapasszal egyengetjük s azután olyan patkót használunk rá, melynek az üres falra eső része kápával van ellátva és a szegelést ezen helyen kertüljük.

10. *Rokkant* (telitalpú vagy dudoros) patára oly három, magas kápával ellátott széles patkót használunk, mely az egész talpat fűdi; ha a szarutalp átrepedt, akkor legcélszerűbb fűdeles patkót (470. és 471. ábra) alkalmazni.

11. *A mankóláb patájára* magas sarokkal és a testben vasnyujtványval bíró patkót használunk.

12. *Nagyobbfokú nyirrohadással bíró patára* a nyírnak tisztítása és rá valamely gyógyanyagának alkalmazása után fűdeles patkót használunk.

13. *Oly patára, melynek talpat egészen kioperáltuk*, hogy a húsos talpra tett gyógyanyagot rögzíthessük, három-négy szeggel felszegett fűdeles patkót alkalmazunk.

14. *Ha a pata sarki részében vérfolt keletkezett* s a ló emiatt sántít, akkor szükséges a pata beteg helyén a szarut gyengíteni s erre egy oldalkörmös patkót használni.

15. *Ha a ló patájával szegbe hág*, azon helyen megfelelő körben operáljuk a talpat, mire a patára fűdeles patkót erősítünk.

16. *Kisebbségben megnyílt patára* olyan patkót teszünk, mely a pata operált helyére eső részén egy centiméterrel szélesebbre van készítve.

17. *Oly patára, melynél az egész sarkfal lett kioperálva*, midőn a hegyszaru már képződött, csukott patkót alkalmazunk.

18. *Ha a pata megnyílása miatt a szarufal a hordozó szélétől felfelé lett operálva*, (472. ábra a) erre leszedhető kápával ellátott patkót használunk (473. ábra d a kápa, b—c az ezt erősítő csavarok, e a patkóköröm).

19. *A lónak bollását*, a pata hegyfalának rövidítése és itt a patkó felhajlítása által lényegesen akadályozhatjuk.

20. *A mely ló a patkó sarkát gyorsan elkopatja*, annak legcélszerűbb csavaros sarkos patkót felszegetteti.

21. *Ha egyik patkószárt gyorsan kopatja* lónál olyan patkót használunk, melynek gyorsankopó fele 8 milliméterrel vastagabba van készítve.

22. *Ha a könnyű szolgálatra való ló a mellősi patkót testben* (a hegyfali részén) gyorsan kopatja, akkor a patkótestbe 3—4 milliméter magas körmöt kell forrasztani.

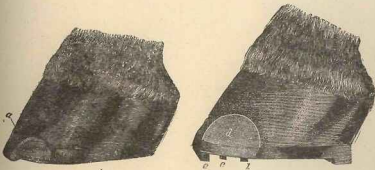
23. *Oly patára, melynél a sarkitalp genyes bántalma miatt operálva lett*, a bekötés pedig arról mindig lecsúszik, igen célszerű egy szét-szedhető patkót használni.

Ezen szét-szedhető patkó 2 darabból és egy csavaros sarkból áll; a patkót háromnegyed patkóalakra készítettük s a felszárta egy külön darab vasat, mely az operált pata részét fűdi és a patkót rendes alakra kiegészíti, csavaros sarokkal erősítjük.

Ezt a sark által rögzített patkódarabot a kötés újtásánál leszedhetjük és a patkóhoz ismét rögzíthetjük.

24. *A patának alacsony hordozó szélét* 8—10 mm. vastag kőcshengerrel és ragtapasszal egyengetjük, mire egy szabályszerű patkót három kis kápával alkalmazunk.

25. *Hogyan a vasalattal pata a hegyfal táján egész a húsos részéig kopott* s a ló sántít, erre olyformán igazítjuk a patkót, hogy az a

472. ábra. Műtött pata.

473. ábra. Ugyanaz vasalva.

kopott pata részével ne érintkezzék, mire a kopott helyre olajos kőcotot teszünk s a patkót az oldal- és sarkfalba alkalmazott szeggel felszegetjük; ily patkolással képes a ló tovább menni, sőt szolgálatot végezni is.

26. *Hegytípró állással bíró lónál* a hegyfal belső felét és a külső sarkfalat rövidíteni és hordozó szélét összefűrészesíteni kell; a patkó úgy legyen igazítva, hogy a hegyfal belső felén a hordozószélnek megfelelőleg a belső sarkfal táján 4—5 mm-rel tágabba kiálljon; ellenben a hegyfal külső felén legyen a patkó 3—4 mm.-re kiálló, a külső sarkfal táján pedig pontosan feleljen meg a hordozószélnek.

27. *Pataporcsapályában szenvedő patára*, ha azt patkolni kell, könyökpatkót vagy oldalkörmös-patkót is használhatunk. (Schwensky.)

Egyebet illetőleg utalunk a szakkönyvekre, s befejezésül ide igtatjuk a következőt, a ló ápolására vonatkozó rövid figyelmeztetéseket.

Éreztesd minden lehető módon lovaiddal, hogy őket szereted s légy meggyőződve, hogy ők is szeretni fognak tégedet.

Kisérd lovaiddat minden műveleteikben gondoskodó s jóakaró figyelemmel.

Munkában, különösen fiatal lovaiddat, kiméld, de el ne kényeztesd őket.

Takarmányozz jól s evés után ne fogd lovaiddat azonnal munkába; evés közben ne tisztítsd s másképp se bolygasd,

Légy rajta, hogy lovaidd tartózkodási helye, az istálló lehetőleg kényelmes, tiszta és jó levegőjű legyen s még ekkor is vezetted ki lovaiddat mindennap a szabad levegőre.

Lépésben indítsd a munkába s lépésben érkezz a munkából lovaiddal.

A nyári nagy melegben kiméletesen használd őket.

Izzadó lovat léghuzamba ne állíts; ha szeles, hideg időben hosszabban állni kényszerülsz lovaiddal, jó pokrócczal takard le őket.

Az istállóba izzadva érkező lovat csutakold lehetőleg szárazra s takard be.

Ne kívánj a lótól olyat, a mit az testalkatánál, képességeinél fogva megfelelően végre nem hajthat.

Óvd lovaiddat a kegyetlen kocsisok ütés-veréseitől, óvd a kontárokotól, kuruzslóktól, betegségre gyanús lovakkal való érintkezéstől, romlott ételtől és italtól, rossz szerszámtól.

Patáit az igénybe vehető legjobb kovácsnal vasaltasd, s ha beteg, gyógykezeltesd állatorvossal.

Ha a loápolásnak csak ezen rövidre vont 12 »parancsolatát« követni is a tenyésztő, sok kellemetlenségtől, sok kártól szabadul meg. De könyvünkben más »parancsolatok« is talál eleget; kövesse hát lehetőleg azokat is s látni fogja, hogy a lótenyésztés nem az a gazdálkodási ág, a mely ki nem fizeti magát.

VIII. RÉSZ.

A lószerszámok.

1. A kötőfék.

Az az általánosan ismert szerszám, mely nem annyira használat közben, mint inkább az istállóban csak a ló megkötésére vétetik igénybe, kenderkötélekből, heveder-fonadékból vagy szjából készül s meg lehet különböztetni tarkóra, pofára, homlokra, állra és orra eső részletét, mely utóbbi két részletnek összejövetele helyén van a karika, melybe a tartókötél, vagyis a kötőfék-szár peczek segítségével bekapcsolatik.

Hogy a kötőfék megfelelőnek legyen mondható — eltekintve az anyagtól, a melyből készül — mindenekelőtt a fejre illő kell hogy legyen; a túlnagy, vagyis bő, nem áll elég feszesen, a túlkicsi, vagyis szűk — különösen ha nem eléggé lágy és hajlékony, hanem kerges — bőrfeltöresékre szolgáltathat alkalmat.

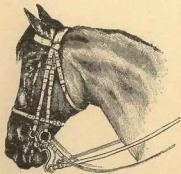
Habár a kötél- és hevederből készült kötőfék könnyebb s olcsóbb, mint a bőrből készült, mi mégis inkább a bőrkötőfékét ajánljuk, mert ezt egy zablátnak és gyeplőnek vagy kantárszárnak feltévése után kantár gyanánt is igen jól használhatjuk. Értéktelenebb lovak fejébe szjikkötőfékét húzni persze nem érdemes; értékes lovakról azonban nem kell azt sajnálni, mert — különösen ha jól gondoztatik — kifizeti magát.

E szerszámhoz, mint már jeleztük, minél hamarabb meg kell szoktatni a lovat, vagyis czélszerű már a szopós csikó fejébe posztószálból készített kötőfékét húzni, de aztán azon lenni, hogy az neki kellemetlenséget lehetőleg ne okozzon, különben meg fogja próbálni az attól való szabadulást, s ezt aztán meg is szokja.

2. A kantár.

Ez a szerszám lényegére nézve nem más, mint kötőfék, avval a különbséggel mindazáltal, hogy többnyire oly részletekkel is bír, a melylyel a kötőfék nem rendelkezik. Egyébiránt ez a szerszám már majdnem kivétel nélkül bőrből készítették s meg lehet különböztetni rajta egy tarkó szjat, melyet kantárfőnek is neveznek, egy vagy két

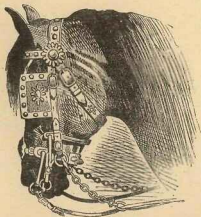
pofaszíjat, egy homlokszíjat, egy orradzó és egy vagy két álladzó vagy torokszíjat; ezenkívül egy vagy két valamelyes formájú zablát, egy vagy két pár kantárszárat, s esetleg két halántékrózsát és két szemellenzőt, meg fölös számú sallangot. 474. számú ábránk egy angol,

474. ábra. Angol kantár.

475. ábra. Amerikai kantár.

476. ábra. Nápolyi kantár.

475. számú egy amerikai, 476. számú pedig egy nápolyi kantárt mutat, melyeken az előbb jelzett részek, a sallangok kivételével, mind fellelhetők.

A mint az ábrákon is látható, habár a kantárnak előbb említett lényeges részei a különféle rendszerű ilyen szerszámokon fellelhetők.

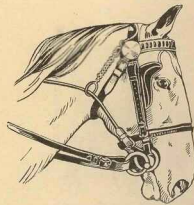
azoknak egymáshoz való viszonya, elhelyezése, berendezése más és más. Sohase hiányzó része a kantárnak önként érthetőleg a tarkó, homlok-, pofa- és torokszíj, a zabla és a kantárszár; többi részei lényegtelenebbek, s azért némely berendezésű kantárszáron hiányzanak. Vannak azonban kantárok, a melyek még egyéb járulékos részekkel is bírnak, nevezetesen fejet fenntartó és fejet megszegő szíjakkal, melyek nyerges lovaknál a nyeregbe, hámos lovaknál a hámba felül és alul vannak beakasztva.

Mielőtt tovább mennénk, a szemellenzőkre nézve volna néhány szavunk.

A kantárnak e részei nemcsak hogy föllegesek, hanem egyenesen károsak a helyett, hogy (mint némelyek hiszik) a megijedést, elraga-

477. ábra.

478. ábra.

dást gátolnák meg, elősegítik azt, mert a tökéletes látást és tájékozódást lehetetlenítik. Egyben azonban szemrontó eszközök is az ellenzők, mert a szemet a szabályos látó-tengelyből kitérítik. Ezen kívül szemrontók még, mert szeles, poros időben a szemtetet a szembe verik s ha még szilárdan se állnak, minden lépésnél ráútnak a szemtekére. Szóval a legtöbb vakság a szemellenző használatra folytán lép fel, azért ajánlatos azt elhagyni. Hiszen ezrei a katonáknak, zsoldár, rendőr stb. lovaknak jár szemellenző nélkül s éppen ezek nem okoznak ijedéssel, elragadásukkal szerencsétlenségeket s épen ezek valóknak meg legritkábban.

Ha már valaki mégis alkalmazni akarja a szemellenzőt, olyat vegyen igénybe, a melyet előlről a 477-ik, oldalról a 478-ik ábra feltüntet. Ez a lovat a hátrafelé látásban akadályozza, egyébképp azonban a szemekre káros hatással nincsen.

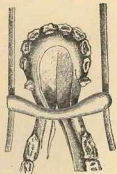
3. A zabla.

Zablának, mint ismeretes, azon rendszeres több darabból álló vaszerszámot nevezzük, melyet a ló szájába, az elöttünk már ismeretes u. n. hordászra teszünk azért, hogy annál fogva a lovat könnyebben és czélszerűbben vezethessük, kormányozhassuk és fékezhesstük.

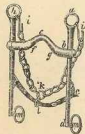
Az éppen említett hordásznak tárgyalásánál annak idején felhozottuk volt, hogy a ló lágy- vagy keményszájúsága, vagyis könnyebb vagy nehezebb »vezetéke«, egyebeken kívül attól is függ, hogy ez a száj-rész miként van alkotva. A magas, cics hordással bíró ló lágy, az

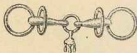
470. ábra.

481. ábra. Zabla fekvése.

480. ábra. Feszítő zabla.

482. ábra. Játsszó zabla.

ellenkező hordással bíró kemény száju szokott lenni. A lónak ebből és még egyebekből kiinduló »vezetéke« tchát főképpen az, a mi a zablamínőség megválasztásánál döntő körülményt képvisel, különösen megélemedett lovaknál, a melyeknek hordásza idomítás útján egykönnyen már nem alakítható.

E döntő körülményhez képest a zabla már igen régi idők óta két főváltozatban állítatik elő, t. i. közönséges csikós zabla (479 ábra) alakjában, mely könnyű vezetékű lovak számára van kigondolva, és feszítő zabla (480. ábra) alakjában, mely nehéz vezetékű lovaknál igazán nélkülözhetetlen.

Az utóbbit 480. ábránk a következő részletekkel érzékíti: a—b a zabla feszítő karja; d emelő karja; e a zabla teste, mely ez esetben f—g-ull meg van hajtvá, hogy oldalrészei a hordászra eshessenek, íve alá pedig

a nyelv férhessen; h a feszítő-kar gyűrűje, melybe az i horog van erősítve; k az i horogba akasztott állandó vagy feszítő láncz, mely l-nél a c tartószíjra van fűzve; m az emelő kar gyűrűje, melybe a kantárszár, vagy gyeplő fűzetik.

Úgy a csikós, mint a feszítő zabla, a ló hordászának, nyelvének, állának stb. alkotához képest a legkülönfélébb; így pl. nagyon lágy száju lovak számára bőrrrel, gummival, kötéllel vonják be a zabla testét; nagyon keményszájú, nehezen fékezhető lovak számára pedig kettős, hármas zablatestet alkalmaznak s a feszítő zabla emelő karjait hosszabbabban csinálják, hogy ezen emelőkarakok segítségével erősebb szorítás éressék el. A fődolog egyébiránt a zablát úgy készíteni s úgy alkalmazni, hogy teste okvetlenül a hordászra essék (481. ábra), mert ellenkező esetben, (pl. ha az a zápfogakra kerül) a ló fékezése s kormányzása megnehezül, vagy lehetetlenné válik.

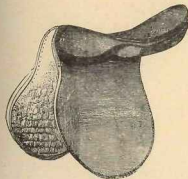
Mének és nehezen fékezhető más lovak vezetésére, úgynevezett játszó zablákat is (482. ábra) szokás igénybe venni. Ezt rendszeren u. n. kápiczánra, vagyis bőrből készült kényszerfekre alkalmazzzák, melynek orradzó szíján kibélelt és karikákkal ellátott vaspánt van. Hasonló zablát nyelvtögtető lovaknál is igénybe szoktak venni, a mint azt a rossz szokásoknál említettük.

A zabla testét egyébiránt vaspálca helyett láncz is képezheti. Ily láncz-zablák lágy száju lovak számára bőrrrel vagy gummival szoktak bevonatni.

4. A nyereg.

Ennek a szerszámnak az alapját egy fa-váz, az u. n. nyereg-talpak képezik, melyek vaspántokkal tartatnak össze. A közönségesebb nyereg elől és hátul, ott t. i., a hol a két talp összejön, kápákkal bír (486. ábra).

Az újabb, különösen az angol nyeregek kápákkal nem bírnak, hanem a mellső kápa helyét az u. n. nyeregfő foglalja el, hátulját pedig az ülés képezi, mely kápat nem alkot (483. ábra). Ezen felső vagy ülő részén kívül meg lehet különböztetni a nyeregnek oldalait,

483. ábra. Angol nyereg.

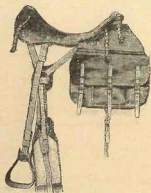

484. ábra. Kengyel.

melyek a ló bordáira esnek s egész terjedelemben ki vannak párnázva. A nyereghez tartozik aztán továbbá a nyeregtakaró, mely a nyereg áll

a ló hátára tétetik; a *heveder*, melynek segítségével a nyereg a ló testére erősítetik s a *kengyelcszj*, mely a *kengyelt* hordja.

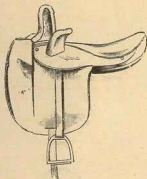
A nyereg többnyire disznóőrrel van bevonva s lószőrrel kipárnázva. A ló testére eső része olykor gummival bélelt. Jó nyergek ezen részei

485. ábra. Amerikai katona-nyereg.

486. ábra. Mexikói nyereg.

487. ábra. Női nyereg.

488. ábra. Biztonsági kengyel.

nem szeggel, hanem varrással erősítettnek a fa-vázra. A nyeregtakaró nemezsből, gypatszövetből vagy bőrből készül. A heveder sokszor len-fonadék, olykor selyemmel vegyes kender- vagy len-fonát, más-kor bőr.

Különbön a heveder egyes, kettős vagy hármás. Biztonság szempontjából a kettős és hármás jobb. A kengyelcszj bőrből készül és

sűrűn álló lyukakkal láttatik el, hogy a különböző lovasok lábhoszszához legyen igazítható. A kengyel vasból készítetik és igen sok formája ismeretes. Legkedveltebbek azok, melyek nem sikamlósak s kicsi súlyúak (484. ábra).

A nyereg nagysága egyfelől a ló nagyságához méretik. A versenylovak nyerge rendszeren igen kicsi, úgy, hogy nem annyira ülésre, mint inkább az elkerülhetlen kengyel felvételére alkalmas. A hadsereg tisztj nyergét teljesen felszerelve, 297, az amerikai hadsereg sokkal egyszerűbb, de igen praktikus nyergét szintén felszerelve, 485, a magyar nyereghez meglehetősen hasonló, de csifirább, mexikói nyergét pedig 486. ábránk tünteti fel.

Még megjegyezvén, hogy a nyergét — ha azt akarjuk, hogy az biztosan álljon s feltöréseket ne okozzon — a ló testének már ismeretes kétpontjára kell alkalmaznunk, bemutatjuk a 487. ábrán a női nyergét, mely mint a rajból látható, a férfi alá való nyeregtől csak abban különbözik, hogy fejénél két szarval bír, mely a jobb térdhajlás felvételére szolgál s csak egy kengyellel, melybe a balláb jön. Nők számára egyébiránt oly kengyelek is divatosak, a melyent 488. ábránk feltüntet, a mely t. i. elbillenő talprészlettel bír. Ez ugyanis a lábnak a kengyelben való fennakadást esés közben lehetetlenné teszi.

5. A hám.

Ez a szerszám lényegére nézve kétféle, t. i. *szügyellős és kumetes*.

A *szügyellős bíró hám* (s ilyen pl. a magyar hám is) mindenekelőtt egy szügyre eső részlettel bír, melynek az oldalakra eső két végébe az istrángok akasztanak. Ebből a szügyellős oldalt indúl ki a nyakló, mely a nyak u. n. baltavágására jön; hátrább pedig szintén abból indúl ki a hátszj, mely alól az u. n. haslóba folytatódik.

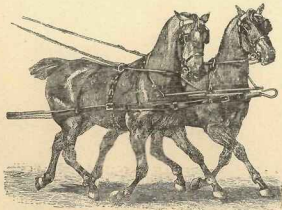
Némely összetettebb hám szügyellője hátrafelé farmatringsba folytatódik s ebből oldalt ágyékszj ered s ez és a hátszj farokszíjjal áll összeköttetésben. A szügyellő közepéből elől végre a tartószj ered. 489. ábránk mind e részeket szemléltethetővé teszi.

A *kumetes, vagyis ígás-hám* az előbb felsorolt részletekkel (kivéven a szügyellőt és nyaklót) szintén bírhat (490. ábra), gyakran azonban nem áll egyébből, mint a kumetből, a hát- és haszsjából s az istrángokból.

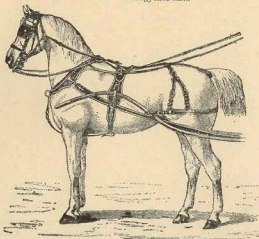
Előbb idézett 490. rajzunk egy könnyű angol-, 308. rajzunk egy félinehez német, 491. ábránk pedig szintén német rendszerű nehéz ígás szerszámot tüntet fel.

Az ígának és hámnak egyébiránt e kettőn kívül még sok másféle alakja is van (tőt iga, mar-hám (492. ábra), cseh iga s ezeknek sokféle változata), mindezeknek tüzetes leírása azonban nem tartozik könyvünk keretébe, azért itt még csak azt említjük, hogy úgy a szügyellős, mint az ígás hám lehet egyszerű és lehet kisebb-nagyobb mértékben díszített; készülhet bőrből és kenderből font hevederekből, kumete lehet fa- és vas-vázú; istrángjai pedig szíjból, kötélből, láncszóból, sodronyból valók lehetnek.

Hogy különben akármelyik hám is megfelelőnek legyen mondható, szükséges, hogy a testre illő, vagy arra illeszthető legyen. A szűk

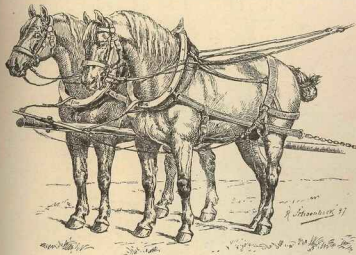
489. ábra. Szügyellős hám.

490. ábra. Kumetes hám.

kumet pl. éppoly hibás, mint a túlbő; az előbbi t. i. a légsővet és a nyaki véredényeket nyomhatja el, az utóbbi ide-oda mozogva feltöré-

seket okozhat. Fontos még, hogy a kumet a ló nyaka és szügye alakulásához mérten és dúsán legyen kipárnázva s az istrángok felvételére szolgáló horog éppen kellő helyen legyen alkalmazva. Túlmagasán alkalmazva a kumet inkább a mar tájra, túlalacsonyan alkalmazva pedig inkább a válszögletekre és nyakra fog egyenlőtlen nyomást gyakorolni. A szügyellős azon része is, mely a szügyre esik, úgy kell hogy készüljön és alkalmaztasson, hogy feltörés létre ne jöhessen s úgy, hogy a nyak véredényeire meg a légsővre ne eshessen, de a felkarokat se akadályozza a mozgásban. A hám háti részének is párnázottnak kell lennie, különösen akkor, ha kétkerekű taliga elé fogatik a ló, mert különben veszedelmes feltörések jöhetnek ott létre. Az istrángoknak az oldalakra eső

491. ábra.

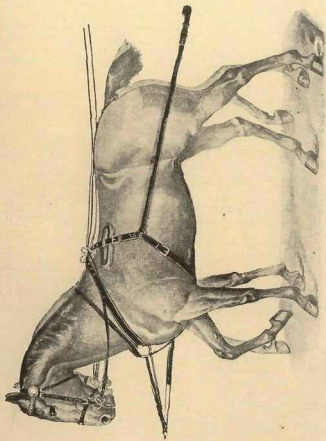
részt is úgy kell készíteni, hogy az ott a bőrt le ne horzsolhassa. Nagy figyelemmel kell végre a nyaklót és farkszíjat is alkalmazni, mert ellenkező esetben ezek is felettén nehezen gyógyuló feltöréseket okozhatnak.

Egyáltalán legyen minden szerszám teljesen a lóra igazítva, mert ekkor fog az az állatnak legkevesebb kellemetlenséget okozni s ekkor fog cztójának is a legjobban megfelelni.

6. Az ostor.

Erről, meg a lovagló korbácsról csak azt emlékezünk meg külön is e helyen, hogy figyelmeztethessük az avarlót, hogy annak igénybevitelét lehetőleg kerülje s mikor nem kerülheti, kezelje úgy, hogy

állatkínzás számba ne legyen vehető. Gondolja meg a többi között azt, hogy az ostorhoz nem szokott ló egy gyenge legyintésre is sokszor félőráig tánczol, a hozzá szokott pedig a legkeserveesebb csapásokra se

492. ábra. Mázóháms.

igen hederít. Fődolog tehát a lovat az ostorra rá se szoktatni. Éppígy ajánlatos a sarkantyúval is módjával bánni, mert a mily szükséges és hasznos is annak megfelelő igénybevétele katonánál és civilnél egyaránt, éppoly fölösleges, sőt káros derűre-borúra való használata.

7. A békó és nyűg.

Ennek a két szerszámnak, különösen fiatal állatoknál, határozottan ellenségei vagyunk azért, mert az oly jétékony szabad mozgást gátolják. Nyűgbe vagy békóba vetni csikókat szerencsére ritkán szoktak, de annál gyakrabban persze tilosak mellett legelésző megelémedett lovakat.

Hogy ily alkalmakkor a nyűg vagy a békó czéljának megfelelően s káros következményekkel ne járjon, fődolog, hogy az jól legyen készítve. Rövidebb, mint a két mellső lábnak egymástól távola, önként érhetőleg nem szabad hogy legyen, sokkal hosszabb még kevésbé, mert ekkor belébonyolódásra adhat alkalmat. Legczélszerűbbek a 493. ábránnal feltüntetett, kipárnázott szjbbékók és nyűgök, melyek nem súlyos lánczczal tartatnak össze. Ezek a csüd bórét egykönnyen fel nem törik, tartósak s a csattok segélyével különféle vastagságú csüdre alkalmazhatók.

493. ábra. Békó.

8. A pórász és pányva.

Pórászra kötni szintén csak legelőlovakat szoktak. Alkalmazzák pedig a kötélből való pórászt a ló nyakára, egyik vagy másik első, vagy hátsó lábára. Nyakba vetni a kötél hurkát nem czélszerű, mert ha tág, akkor a ló kihúzza belőle a fejét, ha pedig szűk, a megfojtódás veszélyének van általa az állat kitéve. A mellső láb csüdjére se nagyon czélszerű a pórászt kötni, mert a hátsó lábak könnyen belébonyolódhatnak. Legjobb tehát az egyik hátsó lábra jól készített csüdszijat csatolni s a pórászt abba erősíteni. A pórászkötélnék a hossza természetesen attól függ, hogy mit akarunk a pórászra veréssel elérni, illetőleg megakadályozni.

A pányva, vagyis kötélhurok, mint ismeretes, szilaj lovak befogása czéljából vétetik igénybe s vagy vetőpányva, vagy pónaspányva az a szerint, a mint a hurok kézzel vettetik, vagy póna segélyével tétetik a ló nyakára. Lényeges ezen szerszámnál az, hogy a hurok a kötélre alkalmazott göcs segélyével csak addig szűkülhessen, hogy a nyakból ki ne jöjjön, de annyira ne, hogy erősebben a légsőre hurkolódhasson.

A pányvával ügyesen bánni egyébiránt nem mindenkinek adatott; mi magyarok meglehetősen értjük a módját, de kívánatos, hogy ezen ősi szerszámot mielőbb lombtárba dobjuk, vagyis ménesbéli csikóinkat is úgy neveljük, hogy pányvára ne legyen a kifogásuknál szükségünk.

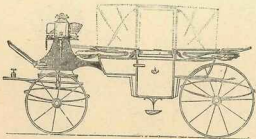
Egyéb, közvetlen, a lónál használatos szerszámokról részint már más helyen megemlékezvén, részint más fejezetben megemlékezni kívánván, lássuk a járműveket.

9. A szekér és kocsi.

A ki a nagyobb városok élénkebb forgalmú utcáin csak egy pár órát is a járművek szemlélőtetére szánt, avagy a ki nagyobb ipar- vagy éppen országos és világiállítóskocsiparának termékeit figyelemre

méltatta, tudni fogja, hogy a járműveknek sokféleségben vége-hossza nincs.

Külön könyvet kellene írunk, ha a szekér és kocsik ezen sokféleségét tüzetesebben méltatni akarnánk. Ez nem volt czélunk s nem czélunk e pillanatban sem, habár tudjuk, hogy léteznek külföldi lótenyésztési munkák, a melyek a kocsiparral oly kimerítően foglalkoznak,

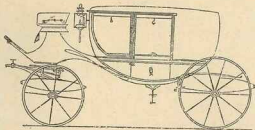

404. ábra. Landauer.

hogy e miatt nem is lótenyésztési, hanem kocsigyártó, szekérkovács, nyerges és lakkirózó ipart oktató műveknek tűnnek fel azok.

Némi tájékoztatást nyújtani azonban erről is, igenis feladatunkká tettük s azért a következőket az olvasó figyelmébe ajánljuk.

A ló eredetének és történetének tárgyalásánál már említettük, hogy a szekér Kr. e. több mint 3000 évvel már ismeretes volt. Nagy idő folyt

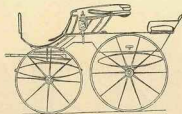

405. ábra. Kalesch.

bát le azalatt, a mialatt ama kétkerekű rugany nélküli primitív szekér a mai díszhintóig nőtte ki magát, helyet adván sok közbeeső szekér- és kocsialakoknak is. Valóban mosoly futja el az ember ajkait, mikor itt-ott egy-egy múlt századbeli hintót megpillant. Pedig ezek legalább is már nem embertelen alkotmányok, mert nem a kopasz tengelyen zötyögnek, hanem póznákon, vagy éppen rúgókon hintáznak; de milye-

nek lehettek pl. az ezeket megelőzőt u. n. cabriolets-ek, melyeknek teteje a földtől 20 lábnyi magasságban szörnyülködött s mellé még rúgókkal sem bírt.

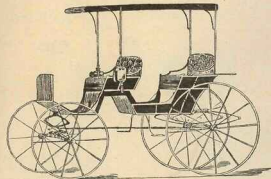
A XIX. század első éveiben divatba jött C alakú függőleges és vízszintes ruganyok ezeket a zötyögő bárkákat szerencsére annyira leszo-

406. ábra. Phaëton (hajtó).

ritották, hogy ma már, eltekintve a gazdaságban használatos rúgó nélküli szekerektől, csak a multak emlékei gyanánt találkozunk velük.

A ma divatos járművek — eltekintve a szánkáktól — lényegükre nézve kétfélék, t. i. rúgókon és a pusztá tengelyeken nyugvók; másrészt pedig 4, vagy 2 kerekűek. A rúgókon nyugvókat közönségesen

407. ábra. Phaëton (vadász).

kocsiknak vagy hintóknak, a pusztá tengelyen nyugvókat pedig általában szekereknek szokás nevezni. Berendezésükre nézve egyébiránt ezek is kétfélék, t. i. olyanok, a melyeknek első kerekei a kas alá fordulók, és olyanok, a melyeknek első kerekei oda be nem fordulnak. Előbbi módon többnyire a hintók, utóbbi módon pedig a szekerek készülnek.

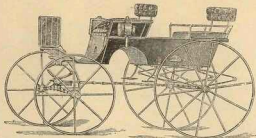
Az ülőhelyek száma és elhelyezése, úgy nemkülönbön a kasnak

alakja és berendezése, továbbá a fedél hiánya vagy jelenléte szerint a kocsik és szekerek igen sokfélék. Vannak nevezetesen fedettek és fedélmentűek; vannak 2, 3, 4 és több ülésűek; az ülések majd előre, majd hátra, majd oldalra nézők; a kocsis helye majd az egyik ló (a nyerges) hátán, majd elől a bakon, majd hátul az ülésben van, majd pedig a tetőn. Ha négy kerék van, a két első többnyire kisebb. Ha két kerék

498. ábra. Sandläufer (homokfutó).

van, azok nagyok szoktak lenni. A rúd egyes akkor, a mikor 2, 3, 4, 5 vagy 6 ló fogatik be, s kettős akkor, mikor egy, vagy két ló egymás elébe fogatik be. Ehhez képest a »fogat« egyes, kettős, hármás, négyes, ötös, hatos vagy nyolczas. Kettős fogatban a lovak többnyire egymás mellett, hármásban szintén így, vagy egy elől, kettő pedig rúd-

499. ábra. T-Cart.

nál van elhelyezve. Négyesben, hatosban és nyolczásban többnyire párával egymás előtt, ritkábban hármával, négyével egymás mellett fogatnak be a lovak.

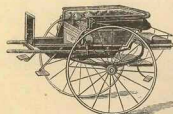
A kocsik éppen különféleségük szerint más és másképpen nevezetnek. Nevük azonban ritkán folyik tulajdonságaikból, vagyis szerkezetükből. A 494. ábránkkal feltüntetett kocsit pl. *Landauernak* nevezik s annyiban igen praktikusnak mondható, hogy szép időben fedetlen, esős

időben pedig fedeles alakban egyaránt használható. Erre a mintára többféle bérkocsi is (pl. az u. n. fiaker és komfortabel) készítettik.

Egy másik, *Kaleschnek* nevezett fedeles és üveges (vagyis ablakos) hintót 495. ábránk mutat. 496. ábránk a Phaeton egyik, 497. ábránk pedig a Phaeton másik alakját tünteti fel. Az előbbi *hajtó*, az utóbbi amerikai *vadász-phaetonnak* nevezetnek. 498. ábránk a homok-futó (Sandläufer) egyik alakját, 499. ábránk pedig a T-Cart nevű kocsit érzékíti. Végre 500. ábránk egy pony-fogathoz alkalmas, igen elegáns, négy-

500. ábra. Cabriolet (gyerek).

501. ábra. Cabriolet.

kerékű kocsit és 501. ábránk egy szintén elegáns s nagyon praktikus *új-cabriolet*-nek nevezett kétkerékű taligát ábrázol.

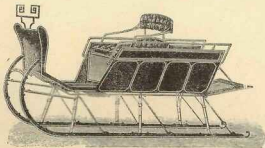
Az itt bemutatott kocsialakokhoz igen nagyszámú más formájú és berendezésű is társul, amelyeket azonban mind bemutatni czélunk nem lehet. Még azt említené tehát, hogy a kocsik manap rendesen lámpásokkal is ellátatnak s különféle kerékfékező készülékekkel, meg más eszközökkel (tűkörrrel, gyufatartóval, függönyvel, lépcsővel, stb.) is felszerelhetnek s kívül és belül a legkülönfélébb módon festetnek és díszítettek: lássuk egy pár vonásban azt a járművet is, melyet szánoknak (szánkának, szánkónak) neveznek.

10. A szán.

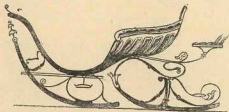
Hazánk felettén változékony időjárása mellett ennek a járműnek tudvalevőleg csak egynémely év telén van igazi keletje s vidéki helyen a házilag összetakolt szán mellett ritkán lehet valamely díszesebbet is látni. Sőt e jármű a fővárosban is nagyon alárendelt szerepet játszik. Nem így persze más országok azon vidékein, a hol a hó hosszabb ideig szánkázható állapotban megmarad. E vidékeken a szánnak igen sok változata ismeretes s czélszerűség tekintetében is ily vidékeken láthatók a szánok legnagyobb mennyiségben.

Nálunk a szánok a mellett, hogy többnyire mód nélkül utrombák, még abban a lényeges hibában is szenvednek, hogy bakjuk nincs elég magasra helyezve, úgy hogy emiatt a kocsis előre nem láthat. Ezenkívül a szánban ülők a lovak által felrúgott hógomolyoktól sínesnek kellőképpen megvédelmezve. Na, de ezt és egyebet vitassák a szán-

készítők és használók, mi befejezésül bemutatunk 502. ábránkon egy habár egyszerű, de igen czélszerű, háttal összefordított ülésel ellátott

502. ábra. Szán.

503. ábra. Versenyszán.

társas szánt és 503. ábránkkal egy elegáns luxus szánkót, mely verseny-szánkázasokra is (a mi nálunk még nem divatos) nagyon alkalmas.

Hazai kocsi- és szánka-gyártó iparosaink tudvalevőleg mindezen és még sok más járművek előállításában elég ügyesek arra, hogy ilyenmű szerszámokért a pénzt külföldre csak kivételesen bocssassuk.

11. A szerszámok gondozása.

A kinek valaha nem több, csak egy lova volt is, igen jól tudja, hogy a szerszámjavításról szóló évi számla még akkor is valóságos «összeget» mutatott fel, a mikor a szerszámgondozás ellen kifogást nem tehetett; még nagyobb összeget természetesen akkor, mikor hanyag kocsissal volt megverve, a ki a szerszámok gondozását nem sorozta elodázhatlan teendői közé.

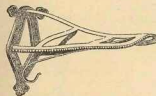
Hát ez a bizonyos összeg, az igaz, hogy csak a zsebet érinti; van azonban a szerszámok nem gondozásának egy másik kellemetlen oldala is, az t. i., hogy daczára a tetemes kiadásnak, a nem gondozott szer-

számok mindég úgy néznek ki, mintha lomtárból szedték volna elő. Holmi rongyos, piszkos szerszámokkal megjelenni annyi, mint nevetéssé lenni, különösen az olyan emberkel, a ki bizonyos fokú előkelőséget vindikál onmagának és fogatjának.

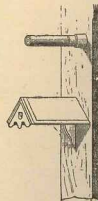
Egyszóval tehát nyomós okok azok, a melyek az előbbieken ismertett szerszámoknak kellő gondozását vagy gondoztatását a lótulajdonos kötelességévé teszik s ez késztet minket arra, hogy e tekintetben is nyújtsunk e helyen némi felvilágosítást, ez indít arra, hogy erre néve is tanácsosal szolgáljunk.

Közönséges szekerek és gazdasági járművek gondozása tudvalevőleg nem sokból áll. Ha azok t. i. időnként a sártól megtisztítatnak s megmosatnak, ha vasrészei, hogy ne rozsdásodjanak, időnként fekete szuorkkal bevonatnak, tengelyei a szükséghez képest megkenetnek s hiányai, romlásai javítatnak, a legszükségesebb kiválonomnak elég van téve.

Nem így azon járművek, a melyek festett és fényezett (lackirozott) részekkel és drágább érc- és egyéb felszereléssel bírnak. Ezeknek gondozása sokkal körülményesebb, tisztántartása sokkal nehezebb s mindenekelött elkerülhetlen, hogy külön

504. Nyeregartó (vas).

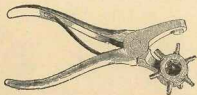
505. ábra. Nyeregartó (fa).

azon célra berendezett zárt helyen tartassanak, mert azok tisztán maradásra és romlásától való óvása csak így lehetséges. A kocsiszín tehát akkor igazán jó, ha elzárható, száraz és szellős, s még az ilyen helyen álló kocsit is, hogy a portól lehetőleg óva legyen, czélszerű lágyszövetű takaróval teljesen befedni.

A szerszámok elhelyezésére szolgáló helyiség is akkor felel meg igazán céljának, ha száraz, szellős, de kellő meleg s az istállóőrök által át nem járható.

Ezek a gőzök nevezetesen épp úgy, mint a hideg is, ártalmára vannak nemcsak a bőr-, de az ércszerszámoknak is, azért jobb istállók szerszámkamráit téli időben fűtési szekták, még pedig oly kályhákkal, a melyek vízmelegítésre is alkalmasak. A kocsi- és szerszámok tisztítását, különösen mosását, önként érthetőleg nem szokták a kocsiszínben s illetőleg a szerszámkamrában végezni, hanem a szabadban s lehetőleg árnyékos helyen, mert a letűző nap a fényezett nedves bőrökre kártékony hat.

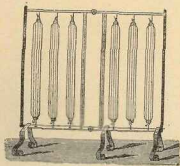
A nyereg sárga bőrét, a hevedert és a nem fekete bőrrészeket ónként érthetőleg egészen más kezelésnek szükséges alávetni, éppígy a zablát, a különféle csattokat, lánczokat, karikákat és a kengyelt is. E tekintetben szolgáljanak tájékozatóul a következők. Ha a nyereg és kengyelszif nem sáros, elégséges azokat kendővel letörölni, a nyereg párnázatait pedig lekefálni. Ha azonban e szerszámok is besározódtak volna, azok nedves szivacsosall letörölnökd, aztán kendővel leszárítandók s úgynevezett nyereg-zappannal bekenendők. Ilyen zappannok külön-

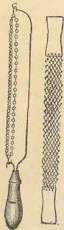
512. ábra. Lyukasztó.

514. ábra. Zablafényesítő.

513. ábra. Heveder-szárító.

515. és 516. ábra. Fényesítők.

féle minőségben készen és olesón kaphatók, aki azonban nem röstelli a bajlódást, maga is készíthet pl. a következőképpen: vesz egy befőttes üvegbe vékony szeltekékre vágott sárga viaszot 64 grammot, ráönt 14 centiliter terpentint s tűz elé teszi úgy, hogy a viasz lassan elolvadjon. Ha felolvadt, felkeveri többször s lehűlve használja úgy, hogy megfelelő mennyiséget flanel-darabbal dörzsöl be a nyereg bőrére s aztán, hogy jól beivódjék és fényes legyen, selyemdarabbal dörzsöli tovább.

A heveder tisztítása zappannos víz és kefe segélyével történik s

miután a czél így eléretett, hogy ránczok rajta ne képződhessenek s hogy össze ne zsugorodhassék, igen czélszerű azokat oly módon egy keret közbe kifeszíteni, a hogy azt 513. ábránkn felüntetli. A fehér hevedert, hogy szép színt kapjon, fehér pipa-agyaggal szokták vastagon bekenni s megszáradás után a fölösleget kefével eltávolítani. Éppígy járnak el a fehér hevederből készített kantárokkal és kantárszárakkal, meg gyeplőkkel is. A fehér szíjrészeket általában mosni szokták s hogy fehér színik megmaradjon vagy visszatérjen, egy e czélra készített anyaggal kenik be. Ez az anyag $\frac{1}{4}$ liter vízbe befőzött következő szerekből áll: fehér pipa-agyag 500 grm., krétapor 50 grm., apróra vágalt fehér viasz 33 grm. Ezen, keverés közben sűrű péppé alakult kenős golyókba szárítottan használtaik a fehér, nedves bőrök bekenésére. Kenés után üveggolyóval szokták aztán a bőrön levő kenőcsöt lesimítani s kifényesíteni.

A nyeregtakarók, pokróczok és lótakarók, ha moshatók, időnként kimosatnak; ha nem moshatók, legalább is gyakorta kiporoztatnak, lekeféltetnek és kiszellőztetnek. Vasból vagy aczélból készült zablák, lánczok, karikák, kengyelek stb. előbb vízben vagy zappannos vízben áztatattak, majd onnan kivéve megtöröltetnek s aztán az ú. n. fényesítő (polir) lánczsal kifényesítetnek. Ezek a polirlánczok aszerint, hogy mi fényesítetik velük, különfélék. Zablákn fényesítésére az 514. karikák, csattok stb. fényesítésére pedig az 515. és 516. ábrákon feltüntetett lánczok alkalmasak.

A polirozandó szerszámok egyébiránt zsákba, szecska közé téve s ide-oda rázza is igen szépen fényesíthetők. Rozsdás szerszámokat, mielőtt ily módon fényesítenék, petroleumban áztatnak, hogy róluk a rozsdá könnyebben letörölhető legyen. Az olajos fa-szén és a bécsi méz is alkalmas e czélra.

Bronczszerszámok, nickelezett, ezüstözött vagy aranyozott kocsifogantyúk, czímerek, lámpakeretek, rúdtartó lánczok, karikák, csattok stb. zappannos vízzel mosva és szárazra törölve is tisztán tarthatók.

Hogy a polirozott vas- és aczélzserszámokat jó száraz helyen tartani s eltevés előtt zsiro vagy olajos flannellel megtörölni kell, azt mindenki tudja, a ki valaha a rozsdásodást megfigyelte.

Végül, azt hisztük, szolgálatot teszünk, ha e fejezet végén egy kevés pénzbe kerülő s mégis igen jónak bizonyult fekete bőrfényezés készítése módját ideiktatjuk.

Vesz az ember félkiló vékony lemezekre vágalt viaszot s főzi ezt 3-4 liter esővízben addig, míg a viasz teljesen feloldódott. Hozzátész ekkor 0-25 kiló fehér cukorport s 41 gramm tisztított hamuszirt. E keveréket még egyidőig főzve, kivesszi az ember a tűzből s lehűlésig folyton keveri. Ekkor ugyancsak keverésközben annyi kormot (kínuszt) tesz hozzá, hogy a keverék teljes feketévé legyen.

Evel a fényemázzal bekenet és kefével kifényesített háмок, kantárook, gyeplők stb., nemcsak hogy igen szép fényes és mélyfeketék, hanem még tartósabbak is, mint az olyanok, a melyek vitriolos mázzal kezelteknek.

IX. RÉSZ.

A ló betanítása, lovgatása, hajtása és rossz szokásai.

A ló betanítása.

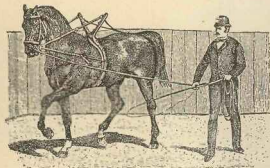
A csikónevelésről szólva, a tenyésztő figyelmébe ajánlottuk, hogy a fiatal lovat lehetőleg kezessé tenni s a szerszámokhoz eleve megszoktatni iparkodjék. Ha ezt tette, lovának nyereg-alatti szolgálatra, vagy szekér elé való betanítása nagyobb nehézségeket nem igen fog okozni.

A türelmetlen, önmagán uralkodni nem tudó ember, önként érthetőleg legjobban, ha lótanításba nem kap, mert még az oly ló is, a mely kezes, sokszor erős próbára teszi a tanító türelmét.

Az első kívánalom az lévén, hogy a ló helyesen és kiadóan lépni tudjon, mindenekelőtt vezetve, vagy járszalagon (longe-on) hajtva, erre kell megtanítani. A felszerelést, mely e célra alkalmas, 517. és 518. ábránknak tünteti fel, mely felszerelés akármelyike kezdetben úgy módosítandó, hogy a zablából kiinduló fel- és lekötő kantárszárak ne legyenek megfeszülve. Egyébiránt az 518. ábrán feltüntetett berendezés hevedere alá a kengyel nélküli nyereg is feltehető. Ezt d. e. $\frac{1}{4}$ és d. u. $\frac{1}{4}$ óra hosszágú eszközölvén, másnap vagy harmadnap ostorlegyintésekkel a vágatásra is rá kell szorítani a lovat, szünetek között oldalaslag lépni és hátrálni is megtanítván. Ez oly simán, mint a hogy itt leírva van, természetesen nem megy minden lóval; a tüzebb ló, a mint a szabadban longeon érzi magát, ágaskodásban s oldalasban tör ki. Csillító szavak s a jár-szalagnak helyes kezelése így esetben nagy szolgálatot tesz. Célszerű egyébiránt az egyes mozgásnevek tanításakor hangokat s illetőleg szavakat használni biztatóra és figyelmeztetésre, melyeket a ló emlékébe véshessen. Így p. o. ügetésre tra-ab! — tra-ab! vágatásra ga-lop! — ga-lop! ugrásra hopp! szavak hangoztatása nagyon alkalmas

arra, hogy e mozgásformákat a ló hamarabb megtanulja s mintegy vezényszóra azokat végrehajtsa. A megállást hó! — hóhó! szóval jelezhetjük s a megállott lovat ide-ide! szóval csalhatjuk magunkhoz, különösen ha ez alkalommal egy darabka cukrot, egy-két hízelt szót és megvergetést vagy megsimogatást nem sajnálunk tőle.

Ha aztán a ló a járszalagon mozgásaival a tanítót már kielégíti, hátra van, hogy nyereggel szabályszerűen felszerelve, avagy talán szőrén meglovgoltassa. E célból talán egy gyereket ültet a fiatal ló hátára s úgy megvezeteti azt. Majd egészen a lovasra bizza az állatot. Minél jobb lovas kezébe kerül először a ló, annál előnyösebb. Az ily lovast nevezetesen az állat egykönnyen le nem dobja s ez már magában előny, mert a tapasztalás azt bizonyítja, hogy a mely lónak ez az első alkalommal sikerült, másodsor is megpróbálja s megszokja a makranczoságot, ha pedig először nem sikerült, mint mondani szokták, »beadja a

517. ábra. Tanítás.

derekát. A ki egyébiránt először ül az ily lóra, jól cselekszik, ha minden félelem és teketória nélkül, bátran és egyszerre terem a nyeregbe, vagy a ló hátára, mert ha ez tüstént nem sikerül, vagyis hosszabb próbálgatás után sikerül csak, a ló vérszemet kap s nyugodt megállásra többé nehezen lesz bírható. Ha aztán a lovas alatt az állat indulni nem akar, ha bakugrások, ágaskodások, hátrálások és oldalgásokkal a lovastól szabadulni igyekszik, elhibázott dolog volna tités-veréssel erre erőszakolni. A lovasnak csak arra legyen gondja, hogy le ne pottyanjon, a tanító pedig jól teszi, ha az ily ló kantárszárát megfogva vezeti azt s csak ezután bizza ismét lovasára.

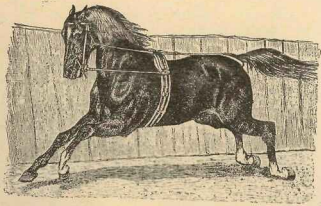
A tanítás céljaira egyébiránt legalkalmasabb a csikós-zabla; feszítő zablázt csak akkor szokás a ló hordására tenni, a mikor már a zablába való támaszkodást megszokta; a mikor fejének megszégését, nyakának meghajtását megtanulta s mikor gerincoszlopának előbbi merevsége megszűnt.

Az előbbieken jelzett mozgásnevekre különben — természetesen

a vágatás és ugrás kivételével — szekérben, más lovak mellett, lógón is be lehet gyakorolni a csikót s a gazdasági lótenyésztést üző legokosabban akkor tesz, ha ezt már a csikó fiatal korában hajlja végre; az ily csikó további tanítása ugyanis aztán nem sok fáradságba fog kerülni.

Megjegyezvén itt, hogy még az oly lovat is, mely hámban van hivatva szolgálni, szükséges előbb egy bizonyos fokig nyereg alá betanítani — lássuk a szekeres és illetőleg hintós ló tanítására vonatkozó főbb teendőket.

A nyereg alatt vagy szabadjában lépni, ügetni, fordulni és hátrálni már tudó lónál első feladat a kumethez és hámbhoz való szoktatás. Ez legelőszörűbben az istállóban, ezen szerszámok feltevése által eszközölhető. Második feladat az ily lovat a szekér zörgéséhez, a kumet vagy

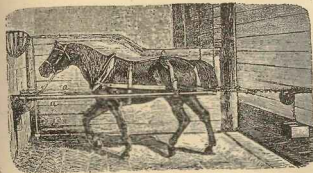

518. ábra. Tanítás.

szügyellő töréséhez megszoktatni s a húzásra, szekér előtti fordulásra hátrálásra, indításra és megállásra betanítani. Oly csikó, a mely talán anyja mellett a szekér előtt már többször járt, a kocsi zörgést semmibe se veszi. Az a csikó ellenben, a mely így nem járt, a szekérzörgéstől többnyire fél s ha minden előkészület nélkül eléakasztatik, első dolga a zörgést hallva kirögni, felágaskodni és elragadni. Ha a tapasztalatlan lónak a zörgés veszélytelensége alkalmas módon tudtára adatott, vagyis ha azt már megszokta, még hátra van a szerszám töréséhez való szoktatás. A tapasztalás erre nézve azt bizonyítja, hogy még az oly lovak is, melyek a hámot, kumetet magukon már jól tűrik, szekér elé fogva abba beledülni, vagyis húzni kevés hajlandóságot mutatnak, sőt egyesek belé-belé ugorva embert, szekért és szerszámot nagy mértékben veszélyeztetnek.

A szerszám kikerülhetlen nyomásához megszoktatni s illetőleg a húzásra a lovat megtanítani több módon lehet. A jobb és gyakorlatibb

módok körül felemlítjük az istállóban, az állásban való tanítást, melyet 519. és azon tanítási módot, melyet 520. ábránk érzéket. Az előbbi ábra a zabolóhoz kötött s teljesen felszerszámozott lovat abban a pillanatban tünteti fel, a melyben az istrángokkal összekötötésben álló kiséfára erősített súlyt (pl. 25 kilót) a zabolóhoz, enni igyekezve, maga után vonja. E kényszer munkát nehányszor a lóra erőszkolva, annak szűgye és válla a szerszám töréséhez hozzászkokik, sőt a mint látjuk, a terühúzásához is megtörődik. Másik ábránkhöz bővebb magyarázat nem igen szükséges. Mint látjuk, a felszerszámozott lovat egy ember járszalagon vezeti, két más ember pedig a két istrángba kapaszkodva ama súlyt képviselni, melyet hivatva van a ló maga után vonszolni s így a terüvelést és szerszámnyomást megszokni s illetőleg a húzást megtanulni. Ez utóbbi mód mindenestre körülényesebb, de aztán sokkal praktikusabb is, először azért, mert az istrángok kisebb-nagyobb terhelése a tartó

519. ábra. Tanítás.

emberek hatalmában van, másodsor azért, mert ez esetben a ló mozog is, illetőleg mozgatható nemcsak lépésben, de ügetésben is, emellett még megállásra, indításra, fordulásra s hátrálásra is egyidejűleg és igen könnyen betanítható, úgy, hogy az ily módon iskolázott ló aztán kocsi elé fogva több bajt nem igen okoz.

Közönségesebb szekeres lovakat, mint ismeretes, »tanító mester«, t. i. egy öregebb már kitanult ló mellett és lógón is szoktak tanítani. Erre nézve *Tormay* a következőleg ír:

»Csendes, jól indító, engedelmes lovunk ha van, akkor ezzel a csikót azonnal rúd mellé fogjuk. A befogást, ha teljesen végeztette a gazda, maga egy kellő hosszúságú ostorral a bakra ül és mibelyt a csikó istrángjait felvetették, indít, ostorával bízvatván csikóját a menésre. Az ostorral bízatásnál arra ügyeljünk, hogy ne farát üssük a csikónak, hanem marját, mert ha farát üjük, hamar megtanulhat rögni.

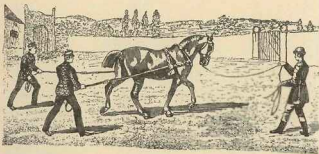
Az első befogásnál az indítás után a csikó egyideig ugrálni fog, de többnyire, ha egy darabig ment, megcsendesül; olyan helyen, hol nagy

kört csinálhatunk, visszafordulunk, de arra ügyelendő, hogy mindig az öreglő felé eszközöljük a fordítást.

Ezen eljárást ismételjük, míg a csikó hámba nem válik, azaz míg »be nem tanul«.

A lógon való tanításra nézve pedig ezeket mondja:

»Ennél először is arra kell ügyelni, hogy az első befogás ne göröngyös országúton, hanem valami sima helyen eszközöltessék. Az eljárás következő. A lógót felkapcsoljuk, a két tanító lovat befogjuk és ekkor vezetjük ki a felszerszámozott csikót, ezt hozzákötven a lóhoz. Minden zablakarikába egy külön gyepőlőszárat csatlóunk, a belső istrángot felvetjük, a külsőre egy pótistrángot hurkolunk. A rúd mellett levő lovakat mással hajtjuk, a csikó két gyepőlő-ágát a gazda vegye balkezebe, könnyedén fogván azokat, jobb kezébe pedig a külső istrángra kötött pótistrángot vagy kötelet, ezután induljon. Eleintén a csikó ugrál és szeretne a mellette levő lótól elfordulni; ekkor csendesen közelebb kell

520. ábra. Tanítás.

a kézben levő istrángra húzni. A tanító lovakat csendes ügétésben engedjük menni s mihelyest azt látjuk, hogy a csikó kissé nekifekszik a hámnak, mindig jobban és jobban meggúzzuk az istrángot, hogy a csikó a szűgyén a szerszámot megérezze.

A második befogásnál a fentebbi eljárást ismételjük s ha a csikó már egy darabig jár, a külső istrángot is felvetjük és kézbe véve az ostort, húzásra is nógatjuk.

Ha egyideig lógon folyt a tanítás, be lehet fogni a csikót rúd mellé, hol csendes és okserű bánásmód mellett, hamar teljesen betanul.

Igen ajánlatos különben — különösen az eladásra számt lovat — a rúd mindkét oldalán megszoktatni a húzáshoz; az ily lovat a vásárló szívesebben veszi s jobban meg is fizeti.

A könyvünk más helyén tárgyal műmozgásokra a lovat betanítani nem a tenyésztő, hanem az idomár feladata; a mely tenyésztő kezéből jól lépni, ügételni, vágatni s ugrani tudó ló kerül ki, az az elismerést teljesen megérdemli; kisebb tenyésztőktől a vásárló rendszeren nem vár többet, mint azt, hogy az áruba bocsátott ló, ha nyerges, lovas alatt

lépni, ügételni, vágatni tudjon, ha pedig a ló hámos nagyon, megelégszik a vevő, ha az a székér vagy kocsi élébe fogva jól indit, jól lép, jól ügét, jól fordul, szóval jól húz. A katonaság maga se kíván többet, sőt kevesebbet is megelégszik, ha a ló különben céljainak megfelel.

Mielőtt már most a lovaglásról és lóhajtatásról is megemlékeznénk, azt hisszük, nem végünk háládatlan munkát, ha röviden az angol telivérlo idomításáról (trainingjéről) is elmondunk egyet s más.

A training.

A lovak hasznosítás szerinti osztályozásáról szólva, máris rámutattunk a training fontosságára s jeleztük annak előnyeit és esetleltük a modern training egynemely hátrányait. Itt tehát további bíráló megjegyzésekre nem bocsátkozva, a következő ismertetést adjuk

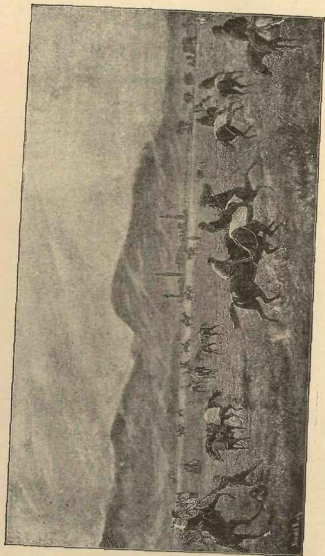
A training vagy idomítás feladata egyfelől a lótest minden fölösleges súlyának eltávolítása, vagyis a testnek megkönnyítése s mindannak megszüntetése, a mi a légzési műveletre és izomerő-kifejtésre gátolag hat; másfelől feladata az izmok és inak téteményképességének gyakorlatok általi fokozása; egyszóval cél a lovat oly conditióba hozni, hogy erőt a lehető legnagyobb mértékben kifejtteni képes legyen.

E célból az idomító (trainer) azon van, hogy alkalmas beavatkozás által a ló hasának terjedelmét kisebbitse; a kötőszöveti és zsírszöveteknek képződését a minimumra szállítsa; a légzési műveletet tökéletesbítse; a szív- és véredény-rendszert erősítse; az izomrendszert gyakorlatok által eddse s a legszélsőbb erőfeszítéshez is megszoktassa.

A szerint aztán, a mint nagy gyorsaság, vagy erő és kitartás kívánatik a lótól, az avval való bánásmód idomítás közben más és más.

A training rendszeren avval kezdődik, hogy a gazdagon és belterjesen táplált másfél éves vagy 20 hónapos telivér csikó augusztusban vagy szeptemberben lekötetik s járszalagon kantárhoz, zablához, nyereghez, lovashoz megszoktatattik, aztán könnyű lovas (többnyire gyerek) alatt naponta egy óra hosszágú lépésben mozgattik, majd ügétésre is kényeszerítettik, hogy végtagjai e mozgásformára is rászokjanak. E gyakorlatok közben mintlen, a versenytéren előfordulható tárgyakhoz (korláthoz, oszlophoz, zászlóhoz stb.) s zajhoz, muzsikához is megszoktatattik s az ostorral és sarkantyúval is megismertetik. Különös gondot fordítanak ekkor a jobb trainerek arra is, hogy a csikó rossz vezetőklív ne váljon, rossz erkölcsöt fel ne vegyen s egyenes irányban kiadóan lépni megtanuljon. Némely trainer már a lekötés után hashajtót, ú. n. phisiket ad a csikónak, mely többnyire 10—30 gramm aloeólból, egy kevés gyömbérgyökér és chinahéjporból, meg szappanból és mézből áll s labdacsalakban nyujtatik. Az ilyen labdacsa adása előtt és közben zabot nem adnak a csikónak, hanem nedves korpát nyujtanak neki, a széna porcióját pedig megkisebbitik.

E phisikkel a hány trainer, annyi célt vélt elérhetni. Abban azonban majd mind megegyeznek, hogy ezáltal a szervezetben felhalmozódott zsír- és vírtörszek kevesbbitetnek. Ujabb időben egynemely trainer e célra a phisiket, mint hasznalatlan, nem veszi már igénybe s csak mozgató és izasztás által igyeckszik a lóról a »holt súlyt« levenni.

521. ábra. Idomítás (training) a taiti pályán.

Az előbb jelzett lovas alatti gyakorlatok különben a tél beálltáig folytatottak, de már az ütetés elhagyásával lépésben és vágatásban s úgy, hogy a vágatás lassan ú. n. munka-galoppá fokoztaik. E munka-galop rövid tempóban (ú. n. canter-ben) hajtatik végre s az egyéveseknél 400 méternél hosszabb distantiára nem nyujtatik. E galop közben az idomítás alatt levő csikók egymástól megfelelő távolban követik egymást egy vezető ó nyomán. A hol csak lehet, a gyakorló tért sima gyeses mező képezi, mely a végén kissé emelkedettebb. Nehány ilyen gyakorlat után rendszeren meggyorsztatja a trainer a vágatást, hogy a csikók — mint mondani szokás — »kinyújtózkodjanak» s ekkor már a distantiát is megnagyobbítja, egész 800 méterig. Az egész gyakorlatot naponta 1, legfeljebb 2 óránál hosszabbra nem szokás nyujtani.

Kezdetben takarót nem használnak gyakorlat közben; a hidegebb időjárás beálltával azonban igen. A végtagok ledörzsölésére s bepólyázására nagy súlyt fektetnek s a »Resstitutions Fluidot» nem kimélik. Rajta vannak továbbá a trainerek, hogy a csikók vezetőül nélkül is egymás mellett futva is megszokják a munkát. Az egyéveseket »megizzasztani» csak ritka trainer szokta, vár nevezetesen evvel addig, a míg a csikó kétévesé lesz.

Ha aztán a csikók mind e kezelésekben és gyakorlatokon átestek, a trainer rendszeren egy próbaversenyt (trial) tart, megtudandó, jobban mondva tájékozandó, hogy tanítványai közül a kétévesek versenyében melyik mekkora eséllyel indulhatna.

Azok a csikók aztán, a melyek tavaszkor, mint kétévesek nyilvánosan versenyre kelni vannak hivatva, további idomításnak vetetnek alá s minthogy a tél erre nem alkalmas, a következő év február és márczius hónapja az, a melyben a *trainirozás igazán folytatást s ideiglenes befejezést nyer.* A téli hónapok alatt tehát az idomár legfeljebb a csikók dús és intenzív táplálására lovardában, vagy kifutóban való mozgására s ha szükséges physik nyújtására szorítkozik. Az idő kinyitásával aztán két szakaszra osztott 9—10 heti idomításnak vetetik a csikó ismét alá, a két szakasz között egy heti nyugalom és physik adatván neki.

Az idomítás megkezdése előtt a csüdörök és kanczák különválasztanak, minthogy ez utóbbiak ekkor rendszeren már sárlani kezdenek.

E 9—10 heti újabb gyakorlatok mérsékelt sebességű, de tartós mozgattással kezdetnek meg s a szükséghez képest 10 nap elteltével a csikó takarók alatt és egy-két angol mértföldre terjedő distantián megizzasztatik, hogy jelzett holt súlyából veszítsen.

Az egyheti nyugalomadás előtt, ha szükséges, ismét megizzasztatik s ezután nyujtatik a physik is, szintén csak akkor, ha szükségesnek látszik.

E nyugalomra szánt hét elteltével félmérföldes distantián naponta egyszer sebes galoppban mozgattatik a csikó, közbe-közbe iramodásra is ösztökélvén azt. Ekkor már nem annyira a *sziradék eltávolítása*, mint inkább a légzés szabadabbá tétele szempontjából egy új megizzasztás eszközöltetik kétmérföldes pályán galoppban. A megfelelő takarók alatt így megizzasztott ló istállóba kerülve, a szükséghez képest szintén takaró alatt utó-izzasztásnak is alávetetik, avagy azonnal szárazra dörzsöltetik s lábai befásliztatnak.

Ezen rendszeres sebes mozgások mellett a csikóval naponta lépésben ben is gyakorlatokat csináltak.

Két héttel a nyilvános verseny előtt többnyire ismét próbaverseny tartatik az idomított csikókkal s ha szükségesnek látszik, a nyilvános versenyre kelés előtt egy héttel ismét megvizsgazzatik a ló s galoppban való mozgása is folytatatik. A versenyidény végeztével nyugalom adatik a 2 évesnek s csak a következő versenyidény előtt 3 hónappal vétetik megint az előbbieken esetetl elbánás alá.

Ha a ló 3 éves korát elérte a nélkül, hogy idomított volna, 3 éves korában vétetik oly kezelés alá, a milyent az előbbieken jeleztünk, avval a különbséggel ta'án, hogy hosszabb distantia és sebesebb galoppunka rovatik ki reá. Éppigy az öregebb korban training alá kerülő lovakra is.

Különb az idomítás közbeni elbánásnak az a menete, melyet itt ismertettünk, minden telivérre nem alkalmaztatik; a szakértelmes trainer chablont nem ismer e tekintetben s a keze alá került ló egyéni sajátosságai azok, a mik teendőit kiszabják. Az ilyen trainer szeme előtt tartja, hogy a lovat verseny-conditióba vinni egy bizonyos ponton túl nem lehetséges s nem felel át sem, hogy a lovat egy bizonyos időn túl verseny-conditióban megtartani sem lehet, vagyis hogy meg van a ló szervezeti erejének is a maga határa, a mely nem mondja, de mutatja, hogy -eddig és ne tovább-.

A lónak hasznosítás szerinti osztályozásánál láttuk már, hogy egészen más kívánalmak köttetnek az akadályverseny lóhoz, mint az éppen előbb jelzett sikverseny-lóhoz, azért az előbbiekné trainirozása sok tekintetben különbözik is az utóbbi idomításától.

Az akadályverseny-lónak t. i. mindenkifelelt kitartónak és magas járásúnak kell lennie és gyorsaság mellett nagy ugró képességgel is kell bírnia. Elengedhetetlen továbbá, hogy a súlyosabb lovas alatt is nagy distantiaikon s a legkülönfélébb talajmekenem biztosan haladjon. E czél elérése szempontjából a physikkal megpurgált ló az első hétkben naponta délelőtt két és délután két óra hosszajg lépésben mozgattatik, minden második nap pedig 3000 méter distantián lassú galoppban is megmozgattatik. E hét végén 5000 méterre terjesztetik ki a galopp, rá 10 nap múlva pedig ugyanily galoppunkában 8000 méter distantián megvizsgazzatik az állat s erre néhány napig csak lépésben mozgattatik, majd ismét 5000 méteren galoppban gyakorlatotik, aztán a munka 3 ik hetének végén másodsor is izzadásig hajtatik, mire végre hashajtó és nyugalom következik.

Az idomítás második időszakában 8000 méter távolon hetenkint megvizsgazzatik az akadályverseny-ló s közben 5—6000 méteren galoppban, ugrásban, fordulásokban folyton gyakorlatotik. A verseny előtt még egy izzadásnak vettetik alá, ezután azonban a versenyig 5000 méter distantián csak kímélve, lassú galoppban mozgattatik.

Félvérű lovak hasonló módon készítettnek elő az akadályversenyre, avval a különbséggel, hogy míg a telivérnek ilyen idomításának ideje 3 hónap, addig a félvéréké csak 2—2½ hónap. Ezek ugyanis a traininget hosszasanban nem igen állják ki.

A vadászlovak trainirozása végre lényegileg nem különbözik az akadályverseny-lovak idomításától, mégis az előbbiekné inkább kitartókká,

mint gyorsakká neveltetnek s ezért rövidebb distantiaikon tartós munkában gyakorlatotnak.

E rövidere vont feljegyzések után hátra van még, hogy a lovgalásról és lóhajtásról megemlékezzünk s evvel kapcsolatban, a ló rossz szokásairól is szóljunk.

Teuszük is ezt a következőkben, e helyen az olvasó figyelmét még csak könyvünk 521. ábrájára irányítván, mely egy hazai idomító pályát tüntet fel, rajta a trainerekkel és lovakkal.

Versenyek.

Az angol telivérről szóló tárgyalásokban már ismételen érintettük és bíráltuk a versenyeket s inént a trainingről beszéve is szoltunk arról; a következők fejtegetéseket azonban még szükségesnek véljük.

Már említettük, hogy a traininget mi a ló tornaiskolájának, a versenyet pedig a ló érettségi vizsgájának tartjuk. Czélja az tehát, hogy a versenyre kelt állatok képességét, egymás fölötti előnyét kiderítse s lehetővé tegye a legjobbaknak a tenyésztés czéljára való kiválasztását.

A lóversenyek igen régi kultúrák s már az ókorban is rendeztek ilyeneket. Angliában 1170-ben keltek versenyre lovak tulajdonosai állataikkal először, nálunk 1826-ban Széchenyi István rendezte az elsőt; Franciaország a XVIII. század végén fogott bele, Németország s Ausztria a XIX. század elején. Manap Amerika, Ausztrália és Ázsiában is rendszerint tartanak versenyek.

A versenyek nevei nagyjában ma a következők:

1. *Sikversenyek*, melyeket gátak, akadályok nélküli sík pályán futnak kisebb-nagyobb (900—2400 méter) távolságon. Ezek lehetnek tenyészversenyek (Produce stakes) és tehkerigénylítésel kapcsolatos versenyek (Handicap), továbbá eladó versenyek (Selling race).
2. *Gát- és akadályversenyek* (Hurdle race, steeplechase), a pályán gátakkal és akadályokkal, melyeket a versenyző állatoknak futás közben át kell ugrorniok. Ezek rendszerint lassúbb tempóban és hosszabb distantián (2400—8000 méter) eszköztöletnek.
3. *Nyilvános versenyek és magán versenyek* (Matches), mely előbbiben a feltételek nyilvánosan ki vannak hirdetve s azokban bárki részt vehet a lovával s mely utóbbit rendszerint két tulajdonos közötti fogadás alapján futtatják.
4. *Próbaverseny* (Trial), melyet meg két ló között összehasonlítás és próbaképpen rendszerint fogadás nélkül futtatnak.
5. *Vágató- és ügetőversenyek*, a szerint, a mint nyereg alatt galoppban, avagy kocsi előtt trabbban futtatnak.
6. *Ürlovas és Jockey meg katonatiszti versenyek*, a lovas személye szerint. A versenyek díjai részint államiak, részint tételből s ú. n. bánatpénzkből és totalizátor-jövedelmekből összehozottak s közönségesen egy ezer koronától több ezer korona összegig terjedők, vagy olykor és egyben tiszteletdíjakból, értékes emléktárgyakból állók. Minde versenyek sokféle esélyéről és értékéről már másból, az angol telivér lóról szólva megemlékeztünk, itt még a totalizátor-ról volnának a következők mondandóink.

A totalizátor intézménye egy közvetítő irodának mondható, mely a versenytereken működve, a fogadási összegeket minden versenyre külön-külön elfogadván, azt summázza s egy bizonyos perczentnek

522. ábra. Marcus, hitán Miklós főhadnagy.

levonása után a nyertes lovakat megfogadó érdekeltek között betétük arányában szétosztja s kifizeti. Példák ezt jobban felvilágosítják.

Mondjuk, hogy a versenyprogramm 2-ik futamában részt vesz 3 ló, s megfogadtnak ezek pl.:

1.	számló	20-szor á 12	korona =	240	korona.
2.	»	» 4-szer á 12	» =	48	»
3.	»	» 30-szor á 12	» =	360	»

Összesen 648 korona.

Megyeri pedig mondjuk a 2. számló a versenyt. Ez esetben a számadás és illetőleg osztalék a következőképpen alakul:

Levonnak mindenekelőtt a 648 koronából bizonyos perczentet, mondjuk 6-ot, tehát 38-88 koronát a totalizátor javára, marad tehát 609-12 korona, mely a betevők számával (4-el) osztva, jut egyre

(609:12:4 = 152:28) 152-28 korona, melyből még a kikerekített summán felül levő összeg is a totalizátor javára esik.

Látható ebből, hogy minél többen fogadják meg a nyerő lovat, annál kevesebb az osztalék s ez leszálthat a betét-összeg alá is, mikor aztán csak a betétet kapja a játzó vissza; és ismét, ha a nyerőt senkise fogadta meg, minden többi betét a totalizátoré. Mindezen összegekben viseli a totalizátor intézménye a maga kiadásait s fordít abból

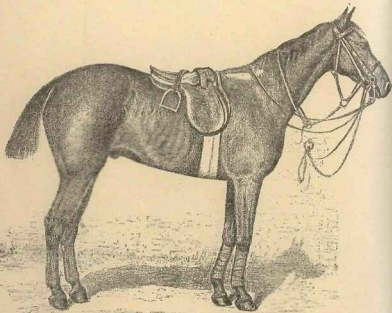

523. ábra. Gróf Słahremberg berlin—bécsi távollagló.

bizonyos mennyiséget a lótenyésztés s illetőleg verseny-ügy javára. A játzó közönség tehát részben tényleg nemcsak a maga mulatságára, élvezetére, hanem a lótenyésztés javára is áldozza a futtatásokon elvesz ő pénzét, de persze másrésben a nyerők zsebébe vagy az ú. n. bookmackernek táskájaába dobálja, avagy azoktól nyeri is. S mert ez így van, az a ki fogad, tényleg lutrizik s egyben hazárdjátékos is íz, pedig a főczél nem ez, hanem a lónak minden fogadás nélküli, s csak a kitűzött díjjal kapcsolatos kipróbálása volna.

A jelzett versenyekkel kapcsolatosan fel kell még említenünk, hogy időnkint ú. n. távhajításokat és távollaglásokat is rendeznek.

Ez utóbbiak között legérdekesebb volt bizonyára az 1892-ben rendezett wien—berlini távlovaglás, melynek distantíája tudvalegőleg 580 kilométer volt, a mit egy és ugyanazon ló és lovasa 71—80 óra között mozgó idő alatt járt be. Győztes, mint ismeretes, 71 óra és 34 percz rekordral egy *Athos* nevű herélt magyar-angol félvér ló lett, hátán Stahremberg gróf osztrák-magyar huszárfőhadnagygal, 2-ik 73 óra 6 percz rekordral *Lippspring* nevű angol vért kanca Reitzenstein báró, német hadseregbeli hadnagy alatt, 3-ik pedig *Marsca* nevű angol félvér

524. ábrn. Athos, magyar-angol félvér, Forgách László gróf tenyésztése.

kanca Miklós Aladár közös hadseregbeli huszárfőhadnagy alatt, ki elsőnek érkezett Berlinbe 74 óra 24 percz rekordral. Ezt a *Marscát*, melyet Geist Gáspár hírneves tenyésztőnk nevelt, lovasával az 523-ik ábra tünteti fel a verseny utáni 9-ik napon. Athost, (apja Mars ang. t. v. anyja Vezér) az első díj nyertesét, gróf Forgách László Mándokon tenyésztette, a 2-ik díj nyertese pedig ismeretlen tenyésztői, Brüsszelben vásárolt állat volt.

Abban a vélekedésben, hogy e mű olvasóit nem fogom untatni, még a következőket fűzöm az elmondottakhoz.

A megtett út távolságát kerek számba 580.000 méternek, a legjobb

recordot pedig 72 órának véve — esik egy-egy órára közel 8060 méter, vagyis egy perczre több mint 134 méter s így egy másodperczre több mint 2 méter, következképp minden órára jóval több, mint egy-egy osztrák mértföld.

Már most telkintettel azon gyakorlati tapasztalatra, hogy jó lépő ló az, a mely 1000 métert 10 percz alatt megtesz, vagyis tehát 1 óra alatt 6000 métert (6 kilométert) halad: nyilvánvaló, hogy pl. a Starhemberg vagy a Reitzenstein lova az 580.000 méter útát 72 órán át szakadatlanul lépve és haladva se tehetné volna meg, mert így számítva csak 432.000 métert haladt volna.

Am vizsgáljuk, vajjon ügetve megtehetné volna-e?

A verseny-trabbolóktól s különösen Nancy Hanks-től, az amerikai ügetőtől, mely az 1809 métert 2 p. és 7 $\frac{1}{4}$ mp. alatt tette meg, könnyen érthető okokból, eltekintve, kiváló trabboló, mint ismeretes, már az a ló is, a melyik hosszabb úton 1000 métert 5 percz alatt hátrahagy.

Ha ilyen volt a Starhemberg vagy Reitzenstein lova is, akkor (feltéve megint, hogy szakadatlanul egy tempóban, folyton trabbolt volna), az 580.000 méter útát 2900 percz alatt tette volna meg, vagyis tehát körülbelül 49 óra alatt.

Feltevén már most azt, hogy útközben egyik is, másik is, nem többet, mint csak 24 óránként 5 órát pihent, az út felét pedig nem trabban, hanem lépésben tette meg, kislül, hogy 36 óra alatt lépésben 216.000, 24 és fél óra alatt pedig 280.000 métert, így tehát 60 és fél óra alatt 722.000 métert megtehetett volna, miből ha elszámítjuk a 15 órai pihenőre eső lépést (78.000) és trabb (63.150), összesen 141.150 métert, kijön 580.950 méter, a mi nagyszerűnek igen, de hallatlanak semmiesetre sem mutatja a 72 órai recordot s könnyen magyarázhatóan tünteti fel mindazon recordokat, melyeket 80 órán belül elérték, vagyis tehát nincs kizárva a lehetősége annak, hogy egy második ilyen lovasversenyben különösen a vágatás kombinációjába vételével, még fényesebb eredmény érésék el.

Végül azt hisszük, szívesen veszi az olvasó, hogy itt az első díj nyertesének és lovának a képét is megörökítjük. Gróf Starhemberget az 523-ik, *Athost*, a verseny utáni állapotban, az 524-ik ábra tünteti fel.

Lovaglás.

Egy jeles szakemberünk tanítványai előtt a lovaglásról szólva avval kezdte egyszer mondanáit, hogy: »Uraim! ha önök abban a reményben ringatóznak, hogy a lovaglás mesteriségét, hogy ne mondjam művészetét, az én előadásomból meg fogják tanulni, akkor nagyon csalatkoznak, mert valaminthogy az úszást nem tanulta meg senki anélkül, hogy vízbe merült volna, úgy a lovaglást se tanulja meg soha senki anélkül, hogy lóra ülne.«

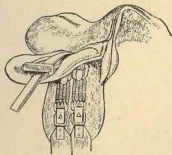
Igen: gyalog lovagolni tanulni körülbelül annyi, mint szárazon úszni tanulni.

Mi egyébiránt egy perczig sem gondoltunk arra, hogy az olvasót lovagolni és lovat hajtani is meg fogjuk tanítani, de igenis czélul tűztük ki, hogy e tekintetben is szolgálunk tájékoztatással.

Lássuk hát mindenekelőtt a felszerszámozást.

A ki a lovat megnyergelni akarja, legyen először is arra gondja, hogy a ló szőre simán feküdjék a nyereg alatt s a takaró, melyet a

nyereg alá tesz, ránczot ne vessen. A nyeret aztán úgy helyezze el, hogy annak a súlya a ki reá ül, a ló testének központjába essék s úgy, hogy a nyeregszorító vagyis a heveder lehetőleg a szegycsont lapátos porczára kerüljön. Ha a szorítónak két vagy három hevedere van, vigyázni kell, hogy az alsó a felső alatt ránczot ne vessen, mert különben feltörést okoz. A hevedert elégséges annyira szorítani csak, hogy tenyerünkkel a hastájon még alányúlhassunk. A ki teheti, használjon ú. n. önműködő szorítókat, vagyis rugalmas sodrony készülékekkel ellátott hevedereket (525. ábra), a melyeknek meg van az elő-

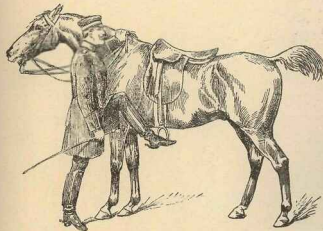
525. ábra. Ruganyos heveder.

nyűk, hogy ha egyszer rászorítatik a ló mellkasára, utána szorítást nem igényelnek, ezt t. i. a sodronyrugók maguk élvégzik.

A kantárszámításnál három dolog érdemel különös figyelmet, t. i. a zabláknak a szájba tevése, az álladzóláncznak bekapcsolása és a torok- meg

orr-szójnak becsatolása. Az elsőről a zabla leírásánál már megemlékeztünk, a másodikra nézve azt jegyeztük meg, hogy csak oly szorosra kell a szóban forgó lánczot kapcsolni, hogy két újunk alá férjen; ellenkező esetben a zabla feszítőkarának nem volna elég játéka. A szójjak becsatolásánál arra kell ügyelni, hogy a kantár a fejet mindenütt csak éppen megfektűdje, de ne szorítsa s lazán se borítsa. Miután még a kantárszárakat s egyébtalán alkalmazott szójakat is becsatolta az ember, rendbe hozza a sörényt és üstököt s ha előbb nem tette volna, letörli a lovat s kitarakítja a patát, aztán a felüléshez a kengyelt megfelelő hosszúságban leereszti.

Hogy miként kap fel aztán valaki a lóra, az meglehetősen alárendelt természetű dolog, mégis meg vannak ennek is a maga szabályai.

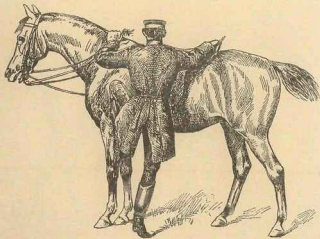
526. ábra. Lórákapás.

Egy angol szakember erre nézve a következőkre utasít:

1. Állj a ló baloldalára s fogd a jobb kezvedbe a kantárszárakat oly rövidre, hogy lovad szája hatalmadban legyen. Ragadd meg ugyan-ezen kezveddel a nyereg hátsó szélét vagy kápáját.
 2. Fogd meg balkezveddel a kengyel szóját, tedd a bal lábadat a kengyelbe, aztán fogózkodj meg a bal kezveddel a nyeregfőbe, egy maroknyi sörényt is segítségül vévén.
 3. Rugd fel magad jobb lábaddal s vidd át e lábadat a ló jobb oldalára; ülj le aztán s tedd a kengyelbe a jobb lábadat, bal lábadat a kengyelben önként érthetőleg kifeszítvén s jobb kezvedet már előbb fel-szabadítván.
 4. Bocsásd el e pillanatban a ló sörényét s illetőleg a nyereg-főt s vedd a kantárszárakat a balkezvedbe.
- Mind e momentumokról az itt levő 526—29. ábrák még jobban is tájékoztatnak.

Hogy a felülés ilyen simán nem mindég sikerül, azt mindenki tudja, a ki valaha egy tüzezebb vérmérsékletű vagy éppen makranczos lovat, avagy ügyetlen lovat látott. Hát az ügyetlen lovas legjobb ha tüzes vagy makranczoslóra nem is ül, az ügyes lovas pedig bátran és gyorsan az ily lovon is rajta terem s ha egyszer rajta van, tudni fog azon megmaradni is. Hogy hogyan és miképpen, az a gyakorlat titka, de van erre nézve egynémely elméleti útmutató is.

A ki a lovon biztosan óhajt ülni (s ki óhajt másképpen) mindenképp előtét kell, hogy megtanuljon, t. i. tudnia kell testének egyes részeivel a nyereghez vagy ló testéhez megfelelően odasímulni, vagyis

327. ábra. Lórakapás.

abba mintegy bekapaszkodni s végre tudnia kell a kengyelbe kellőképpen belé támaszkodni, belé nehezedni.

A biztos ülés szempontjából tehát elengedhetetlen, hogy a lovas »mélyen«
üljön a nyeregbe, vagyis (kivételes esettől eltekintve, aminő az ú. n. majomszerű ülés, vagy amerikai verseny-ülés) ülepe és czombjai mozdulatlanul szorúljanak oda, testének csipőitől kezdődő felső és térdtől kezdődő alsó részei pedig mozgékonyak maradjanak. Hogyan egyensúlyozzon aztán testének felső részével a ló mozgása közben, az a mozgás formától függ s szabály e tekintetben fel nem állítható. Onként érhető azonban, hogy a feladat az, hogy a ló és lovas a mennyire csak lehet, egyensúlyban maradjanak. Hogy mindez hosszabb gyakorlatok nélkül nem lesz lehetséges, az magától értetlik. Hadd nyujsunk egy hirneves angol lovaglást tanító nyomán erre nézve is némi tájékoztatást.

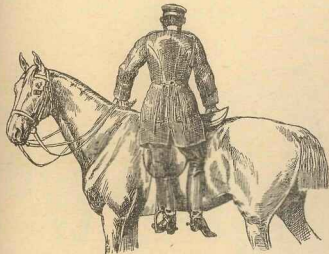
Ülő-gyakorlatok. A nyeregbe ülve bocsásd le oldalát és tartsd mozdulatlanul karjaidat; távolítsd el aztán a nyeregtől oldalra az egyik

czombodat, majd vidd előbbi helyére vissza. Tégy így a másik czomboddal is. E gyakorlatot többször és úgy hajtsd végre, hogy térdeid lehetőleg befelé irányulva maradjanak.

Emeld fel térdeidet a nyeregfőig, majd bocsásd le ismét. Légy azon, hogy e gyakorlat közben czombjaid minél nagyobb nyeregfelettel érintkezzenek. Tested felső része e közben maradjon mozdulatlanul.

Zárkózz a nyeregbe jól czombjaiddal s feküdj hanyatt a lovon, majd lassan egyenesedj ki megint.

Zárkózz a nyeregbe jól czombjaiddal s hajolj felső testrészeddel előre és oldalra úgy, hogy vállad a ló sörényét érje.

328. ábra. Lórakapás.

Erdősen ülve hajolj el felső testrészeddel oldalra, hátra, előre s ismét a másik oldalra, majd foglald el előbbi egyenes ülésedet.

Egyensúly-gyakorlatok. Nyeregben ülve vedd át a jobb lábadat a nyeregfü felett a baloldalra, aztán mindkét lábadat ugyanazon úton vissza a jobbról balra, végre foglald el a rendes ülést avval, hogy ballábadat balra áttessed.

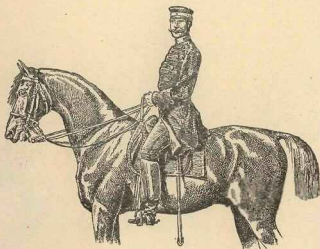
Vedd át a jobb lábadat az előbbi módon a baloldalra, fordulj meg az ülésben arcczal a ló fara felé; vedd most át előbb a bal, aztán a jobb lábadat a ló fara fölött a jobboldalra s fordulj meg az ülésben arcczal a ló feje felé; bal lábadnak a baloldalra való átvétele által foglald el aztán a rendes ülő helyzetet. E gyakorlatot ismételd megfordítva is, t. i. bal lábad átvételével kezdvén a megfordulásokat.

Lógyakorlatok. Zárkózz a térded jól a nyereghez; emelintsd meg előbb az egyik, aztán a másik alczombodat és lábadat oly magasra, a mint csak bírod, de anélkül, hogy térséid helyeket elhagynák s anélkül, hogy a ló testét érintsd. Hajts ezt végre lépés, ügetés és vágatás közben is.

Tarsd tested felső részét mozdulatlanul, lábaidat lógasd le feszítenül s forgasd úgy, hogy majd sarkod, majd lábujjaid nézzenek a ló oldala felé.

Általános gyakorlatok. Nyeregben ülve fogózkodj meg a nyereg oldalainak mellső széleiben, nehezítsd a testedet karjaidra s hajlítsd el a testedet jobbra majd balra.

Fogózkodj meg a nyeregben az előbb jelzett módon, hajolj kar-

520. ábra. Lórákapás.

jaidra nehezedve arcczal a ló nyaka felé, vesd ekkor lábaidat fel- és hátrafelé, keresztezd e közben őket s ülj vissza a nyeregbe úgy, hogy arczod a ló fara felé nézzen. E helyzetben tedd a tenyereidet a ló ágyékára s próbáld meg az előbb jelzett módon a vsszaülést, úgy t. i., hogy aztán arczod megint a ló feje felé nézzen.

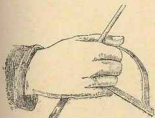
Hogy ilyes gyakorlatok nélkül is lehetséges a lovat jól megülni, azt a mi csikósaink is elég ékeszdólan bizonyítják, de hogy bizonyos gyakorlat útján szerzik meg ők is e képességüket, azt sem lehet eltagadni.

Az egyes mozgásnemekhez képest aztán a lovas testének viselkedése önként érthetően más és más kell, hogy legyen, mert a míg pl. lépő lovon az egészen egyenes ülés a megfelelő, addig ügető lovon a test kisézők előrehajlása majdnem kikerülhetlen; épígy a jobbra vagy balra vágatató vagy ugró lovon ülő se kerülheti ki, hogy test súlyát a szükséghez

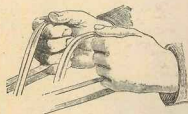
képest egyik vagy másik oldalra, avagy előre s hátra ne helyezze, ha ugyan magát a lepottyanás veszélyének kitenni nem akarja s emellett lovat is értelmesen kívánja használni.

A mi aztán a kantárszárral való bánást illeti, fődolog a nyers rángatások kerülése. A ló szájának mozgás közben *mindig kézen kell lennie*, azért tehát a kantárszáranak ilyenkor nem szabad lógniok. Mozgásgyorítás czéljából annak könnyed megeresztése mégis elkerülhetlen, de ekkor is kézen kell, hogy a ló maradjon. Lassításkor a száraz gyöngéd megfeszítése, fordúláskor a megfelelő oldalnak gyenge megvonása rendesen elégséges a kormányzás czéljából, különösen ha a czomb s szükség esetén a sarkantyú vagy korbács a kéznek kellőképpen secundál.

Az, hogy miként tartsa a kéz kormányzás közben a kantárszárakat, önként érhetőleg függ mindenekelőtt attól, hogy két vagy négy szár van-e alkalmazva s ezek egy vagy két kézbe fogatnak-e. Az egyes és kettős csikós-zablán való vezetést 530. és 531. ábránk minden magyarázat

530. ábra. Vezetés.

531. ábra. Vezetés.

nélkül is érthetővé teszi. A két szárral bíró fékező zablán való angolos vezetést 532. ábránk, a négy szárral bíró zablán való vezetést pedig 533. ábránk érzékíti, 534. ábránk a kantárszár miként történő megeresztésére 535. ábránk, pedig a „tartásra” vagy fékezésre nyújt felvilágosítást.

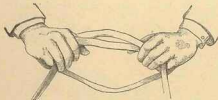
Ezeket kívül más fogások is ösmertesek, azoknak tárgyalásába azonban, már érthető okoknál fogva, nem bocsátkozhatunk, de érdemesnek tartjuk befejezésül az amerikai verseny-lovaglásról néhány szót ejteni.

Az új modorú, vagyis amerikai lovaglás, eltekintve attól, hogy a lovas a hátútvárással szakítva, *előtvárársra* esküszik vagy nem — lényegileg abban áll, hogy a jockey a helyveti, hogy lábával a leeresztett kengyelbe támaszkodva a ló testének ú. n. nyeregtáján ülne, fölpuropodik a ló marjára alkkép, hogy térdei majdnem a lovat vezető kezeinek könyökeit éri, a testében is úgy előre léven hajolva, hogy a feje majdnem a ló nyakán fekszik.

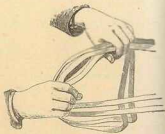
Eltekintve attól, hogy ez egy minden kritikán aluli csúf majom-ülés, a kérdés az, hogy mit vél az a jockey evvel az üléssel elérteni?

Én nem kérdeztem s állítólag ezek a jockeys nem is nyilatkoznak a »miért-azért« dolgában, de a ki a ló szervezetét, testének súlyponti

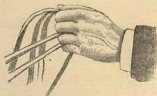
viszonyait és a mozgásnak mibenlétét ismeri, az a föltett kérdésre csak azt felelheti, hogy: bizonyára (habár a kézelőtti rész túlterhelésével is) föl véli szabadíthatni a teherviselés egy jelentékeny része alól a kézmögötti testrészt — tehát a hát, ágyék, far, koncz és czomb izmait és azt a hatalmas rugót, a mely a ló csánkjában adva van. — hogy ekkép annál több erőegységgel lökhesse ez a továbbító faktor a lovat és rajta önlő lovast előre, főmaradván »ügyes« lovaglás esetén így is a lehetőség arra, hogy ezen »hanyatt-homlok«-rohanásban a ló és lovas orra ne

532. ábra. Vezetés (angolos).

533. ábra. Vezetés.

534. ábra. Megeresztés.

535. ábra. Tartás.

buljék, hanem a lovas súlypontja lehetőleg mégis a lótest súlyvonalában maradjon annyira, hogy az állat *lovasával együtt* érjen a célponthoz; akárhogy, bármikép, csak így érjen és lehetőleg elsőnek érjen oda.

Nos, kinek mi kifogása lehet e vélekedés, vagy mondjuk taktika ellen akkor, mikor az egyedüli, a kizárólagos cél a *győzelem* a versenytársak fölött. Hiszen ám tessék más jockeynek is így lovagolni, vagy akárhogy, ha már bizonyos lovaglásforma a versenyszabályokban előírva nincs. Ki mondhatja, hogy ez tisztességtelen fogás, ha egyszer tényleg *megengedett*? Túljárás biz az a más eszén, de hát ám tessék annak a másnak erre a túljárára rálicitálni, ha már egy bizonyos *kizárólagos* lovaglási forma — az tudniillik, mit czivil- és katonalovas mindenütt a világon igénybe vesz — lovaregyleti szabályokban előírva nincs. S mi közünk nekünk ahhoz, hogy ilyen, vagy más lovaglási formával tudva, vagy nem tudva a lovat valaki időelőtt tönkretenni engedi, lehet, hogy

nagy nyeresmények árán, mely lóéletet, trainert, zabot, jockey-fizetést stb. busásan kiegénylét.

Hiszen az én fejem sem fáj a másoké helyett, de jól esik kijelentem, hogy ezt a kérdést megoldottnak akkor tekintem; ha kísérletek útján bebizonyíthatnák, hogy az európai és amerikai versenylovaglás a nyeresre egyenlő esélyt nyújt s ez utóbbi a ló gyorsabb elhasználódására, megrokkolására az előbbinél több lehetőséget nem szolgáltat.

De, mert nekem nagy a gyanúm, hogy az amerikai lovaglás a nyeresre több esélyt, megrokklásra több lehetőséget szolgáltat, ha rajtam állna, betiltanám ezt a versenylovaglási formát nemcsak e két-rendbeli fontos okból, hanem azért is, mert hasonló majomtúléses lovaglásra a *gyakorlati élet terén nincsen semmi szükség, sem kényszerűség.*

Tenyésztési szempontból a versenyző lovaknak *egyenlő esély* melletti kiprobálása az ideális és fő cél s nem kellene tűrni, hogy a különben is nem egyforma versenyesélyek ezen amerikai lovaglási módszerben egy további esélyvel szaporodjanak s még nehezebbé váljék annak megtétele, hogy melyik hát a versenyző öt vagy tíz közül a nagyobb teteményképességgel bír, tehát a tenyésztésben több garincziát nyújtó állat, nem is tekintve azt, hogy nagyobb percentszázalékkal jár, vagy járhat az új lovaglási módszer.

Ha az amerikai jockeyek eredményei nemcsak nálunk, hanem Angliában is, magában a gyakorlatban azt nem látszanának bizonyítani, hogy az új lovaglási módszer a nyeresi esélyt fokozza, e következtetésre kellene jutnunk a következők nyugodt és elfogulatlan vizsgálása és megfontolása után.

A legtöbb lónak nem ott van a központi tengelye, illetőleg súlyvonala és súlypontja, a hol közönséges lovaglásnál a lovas ül, t. i. közvetlenül a mar mögött, a 12-ik és 13-ik hátsóigolyán, hanem jóval előbb, magán a maron. Különösen itt van a súlypont az angol telivérnél, a melynek hosszabb nyaka már, de aztán mélyebben leérő mellső bordázata, mellüri súlyosabb szigerei, kisebb súlyú hasüri szigerei és hosszú, magas, a hátra mélyen benyúló marja, rövid, széles ágyéka mind közreműködnek, hogy súlypontja előbbre essék. Ha tehát a lovas nem azon ül, a megterheletés aránytalanul oszlik meg és pedig az itt vitatott esetben úgy, hogy a *kézmögötti* testterület van túlterhelve és eképen *ép az a szerves géprész van a munkában túltereltee és bizonyos mértékben redukálva*, a melynek hivatása a súlytámasztás s illetőleg hordás mellett a *továbbítás*, vagyis a ló és lovas által képviselt terének a minél gyorsabb és minél kitartóbb előrelődítése.

Hiszen jól tudom azt én is, hogy e súlypontból a lótest minden egyes galoppmozgásnál kizökkenik, részint előre, részint hátra, sőt mindkét oldalra is, és hogy a lovasnak a földadata egyfelől a maga testtartásával, másfelől a ló fejének levonásával vagy megemelésével és czombjainak kellő működésével az egyensúlyt lehetőleg mindannyiszor ismét helyreállítana és föntartani, a miben segítségére van természetesen az élő gép, a ló is, mely bármely mozgás közben is egyensúlyban maradni maga is törekszik; de kérdezem, mikor lehetséges tökéletesebben mind ez: akkor-e, mikor a lovas ülése már központi, avagy akkor, mikor nem központi? Mert tehát az előbbi esetben lehetségesebb, bizonyos, hogy a *tökéletesebb súlymegoszlás* az, a mely a lovat a legsebesebb mozgásra

képesíti és a szervezetében rejlő kitarásban, győzőségben legkevesébbé redukálja erőinek oknélküli és a speednek nem használó módon való elfecsérlésére legkevesébbé vezeti; az ilyen ülés tehát az, a mely a nyeresi esélyt a legjobban képes fokozni a nélkül, hogy az állat keléltői vagy kézműgötti részét túlerhelvén, az időelőtti elhasználásnak, meghibásodásnak, megrokkánásnak tenné ki.

A mikor tehát az amerikai jockey arra való tekintettel, hogy a legtöbb angol telivér elől *túl van nőve*, nem a 12—13-ik hátsóigolya tájára ül, hanem fölkiporodik a ló marjára, nemcsak hogy túljár a nem így lovaglóknak eszén, hanem indokolt alapon jár túl s ez esetben kifogás alá annál kevésbé eshetik, mert hiszen a nyeresést biztosabbá teendő, kényelmét, sőt testi épességét is tetemesen erősebben veti a latba, mint az a más modorban ülő lovas.

Igen ám, csak hogy egy másik eset is lehetséges, tudniillik az, hogy az angol telivér *hátral van túlnőve* (ilyen volt a híres Eclipse, Kincsem s más híres versenylovak), a mikor már — különben az előbbi esethez hasonló viszonyokat föltételezve is jóval hátrább esik a test súlyvonalára, vagy legalább és csakugyan a 12—13-ik hátsóigolya tájára.

Ha *Jim Morgan*, vagy kollegái az ilyen lónak is a marjára kuporodnak, akkor a 'legjobb lesz őket onnét letaszítani, pro prima azért, mert a hanyatt-homlok rohanással életveszélynek teszik ki magukat és a tenyésztésben talán pótolhatlan szerepre hivatott állatot; pro secundo erőszakos megrontásnak teszik ki az állatnak úgy se nagyon ideális mellső pedáljait, holott azokat lehetőleg kímélni kellene; pro tertia tényleg fogással élnek, mikor a két előbbi körülményre figyvet se hányva, a ló hátsó területét, a mellső terület veszélyeztetésével is föl szabadíthatják a terüviselés egy része alól, hogy aztán az a testrészt nagyobb erővel dolgozhassék, mint a többi versenyző felek ugyanazon testrésze.

Ha már úgy is annyi sok véletlenségtől (szélről futás, korlátnál futás, jó start, rossz start stb.) és annyi jockeyfurfangtól (nekimenés, keresztetés, várásra lovaglás, visszatartás, kifárasztás, idegesség tevés stb.) függ a nyeresi esély, nem szabad szó nélkül hagynunk és túrnunk az efelé elszaporítására irányuló törekvéseket és nem szabad szemet hunynunk a főnforgó lóanyagrombolás fölött, mely kivált a mellső vétagok általános és igen szálamraméltó, de egyszerűen nagyon káros elnyomódásában, tudniillik elgyengült, ellentállásra képtelen, úgynevezett nyakalt lábtöbbsen s ez illetben mutatkozó megrokkánásban nyilvánul.

Még akkor is, ha valaki abban a megrögzött vélekedésben van, hogy az eképen szálamraméltóvá lovagolt mellső vétagok át nem örökülnek, mondom még akkor is egyedül a *játek*nak leket érdekében megengedni, hogy *egy és ugyanazon versenyben* mindkét modorban szabad legyen lovagolni, de a tenyészanyag komoly *kipróbálásának* a szempontjából ez meg nem engedhető s az amerikai lovaglás akkor, mikor a versenyló hátul túlnőtt, mint szeszélyes merénylet, még kevésbé tűrhető.

Ám ha akadnak, a kik ember és állat veszélyeztetésével s a jövőendő lógenerációk minőségével nem törődve, derűre-borúra amerikaiasan kívánnak lovagoltatni, ám tegyék, de aztán ne kívánják, hogy nem imígy lovagoltató istálló tulajdonosok állataikkal ugyanazon versenyben résztvegyenek, mert minden jel arra mutat, hogy egy esélylyel kevesebbük

van ez utóbbiaknak a nyeresére és egy okkukkal többjük van arra, hogy tenyésztési értelemben hasonló jó, vagy még jobb állatfajknak értékét éfelé *egyenlőtlen* versenyben ne diszkreditálják.

Pusztán a miatt, hogy az új modorú lovaglással egy-egy állat még nem létező recordokat teremtsen tehetségével és nyereséivel, vagy a miatt, hogy egy-egy istálló tulajdonos a maga hercegi fizetésű amerikai trainerjével és jockeyjával lepipálja a többi istálló tulajdonosokat, hiba volna túrni a kétféle lovaglás egy- és ugyanazon versenyben s nem kisebb hiba volna az új lovaglási modort általánosítani akkor, a mikor az *gyakorlati élet* terén nemcsak neveléses voltánál fogva, de tökéletesen inpraktikus minőségénél fogva is helyét *meg nem állhatja*.

Más lapra tartozik aztán az, hogy az amerikai jockeyk és trainerek invízióját nyomom követhetik holmi amerikai turfiénák, csalók, összeesküvők s kivált a jockeyk és trainerek köréből kikerülő úgynevezett *doping*-menek (a ló futóképességét szabályozó existenciák), a kik állítólag nagyon jól értik a módját annak, hogy úgynevezett *artificial aids*-szekkel (művészi segítőszerekkel) képességének legszélsőbb kifejtésére és ellenkezőleg, győzelmi tehetetlenségére hangolják a versenylovat, mely szerek (megint állítólag) hosszabb használat után, ha egyebet nem, legalább is kora impotenciáját idéznek föl a tenyésztésbe kerülő állatokban.

Vissza hát a majomszerű üstöstől a régi modoru üléshez.

A lóhajtás.

Annak a leírásával, hogy miként kell akár a szügyellős, akár a kumetes hámot a lóra rátenni, azt hisszük, fölösleges volna az olvasót fárasztanunk s kár volna szűkre mért terünket elfoglalnunk, mert hiszen e tekintetben úgyis nyújtottunk már a szerszámok leírásánál képben és írásban tájékoztatást. Nem sikamolhatuk el azonban szó nélkül a befogás felől, minthogy itt egyes oly dolgokat is elmondhatunk, a mik mint kevésbé ismeretesekek, érdeklél bírnak s alkalomadtán értékesíthetők is.

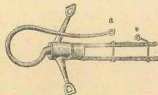

536. ábra. Tandem.

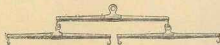
Égyesben járó ló befogásakor mindenekelőtt a szekér kettős rúdját kell felemelni, hogy beleütközésre alkalmas legyen a szolgálatra; oda kell aztán állítani a felszerszámozott lovat a kocsi elé s a rudakat leeresztve, azokat a rúdtartó oldalszajkba meg kell erősíteni. Fel kell tenni aztán az istrángokat, meg kell szorítani a háms ú. n. haslóját s a gyeplőszárazakat a háms háti részének karikáin átfűzve, a befogás kész.

Hasonló módon kell eljárni a kettős fogattal is, de persze avval a

különbséggel, hogy mindkét lovat egyszerre kell — az egyiket a jobb, a másikat a baloldalon — a rúd mellé állítani s a tartószíjjal vagy lánczccsal a rúddhoz kötni, a gyeplőszárazakat pedig keresztetve kell befűzni, t. i. úgy, hogy a jobb szár éppúgy a nyerges- mint a rudaslónak jobb zablakarikájával, a bal pedig hasonlóképpen mindkét ló bal zablakarikájával álljon kapcsolatban. A nehéz lovaknál divatos azon befogási mód, mely szerint úgy a jobbról (rudas), mint a balról (nyerges) álló ló külön-külön egyes gyeplőszárral vezetetik, mint nagy mértékben bizonytalan és nem praktikus, nézetünk szerint követésre nem méltó.

537. ábra. Rúd vég.

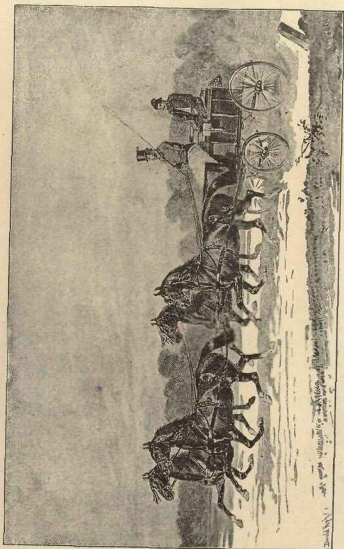

538. ábra. Kise-fa.

Az egymás elé fogott kettős fogat (tandem), mely küzönséges körülmények között nézetünk szerint a mily nevelteség, éppoly czélserűtlen, úgy rendezetik be, a hogy 536. ábránk feltűnieti. Az ilyen fogat pl. keskeny, fagyos szán-úton, a melyen két egymás mellé fogott ló jól nem járhat, egy pedig nem elég, nem mondható czélserűtlennek, feltéven, hogy az első ló jóindulatában meglehet bízni; ellenkező esetben veszedelmes helyzetbe kerülhet az ily fogatot hajtó ember éppúgy, mint a rudas ló, különösen ha az ülés nem elég magas arra, hogy a hajtó a lovak elébe lásson.

A négyes fogat (l. 498. és 539. ábrákat, mely utóbbi gróf Andrásy Géza szék négyesét tünteti fel) befogásához már két emberre legalább is szükség van, az egyik t. i. a rúd mellett jár, a másik pedig az ezek előtt mozgó lovakkal kell hogy elbánjon. A rúd előtt járók számára önként érhetőleg külön hámfia kell, a melynek beakasztására a rúdvéget horoggal szükséges ellátni. Egy praktikus, ilyen horoggal ellátott rúdvéget 537., ahhoz való kise-fát (húzófát) pedig 538. ábránk tüntet fel. Előbbi ábránk a és b-nél azt is mutatja, hogy a rúdnál levő lovaknak zabláival a horogba való akadását miként lehet megakadályozni azáltal tudnillik, hogy az a és b lyukakat szíjjal kötjük össze.

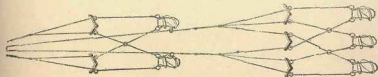
A négyesben előljáró két ló gyeplőjét egyébiránt szintén keresztben kell felfűzni s a vezető szíjat a rudaslóvak kantárfejeire alkalmazott kari-

538. ábra. Magyar négyesfogás. (Gróf Andrássy Géza tulajdona.)

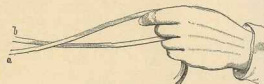
kán átvinni, feltéven, hogy az ilyen négyesfogat a bakról s nem a nyeregből hajtatik, mely utóbbi esetben minden ló külön kantárszárakat kap s a rúdra kise-fa nem alkalmaztatik, hanem az első két ló istrángjai a hátsó lovak istrángjaival állnak kapcsolatban.

Az eléggé ismeretes »lógós« befogás leírását itt mellőzve, felemlítjük, hogy az ötös, hatos és nyolczas fogat befogása lényegileg nem különbözik a négyestől, egyedül az ötös fogat gyeplőberendezése tér el azétől. Ezt a gyeplőberendezést az 540. számú vázlatos rajz magyarázat nélkül is érthetővé teszi.

540. ábra. Gyeplőberendezés (ötös).

A gyeplőszáraknak a kézzel való fogása tekintetében nagy részben ugyanazok az irányadók, a miket a kantárszár tartásánál felsoroltunk; a mi közönséges kocsisaink e tekintetben szabályt nem igen ismernek; az angol iskola szerint hajtó kocsis azonban rendesen bal kezével »tart« és jobb kezével »vezet«, avagy ha két két kézzel tart is, a vezetést jobb kézzel eszközli. 541. ábránk a kettős és egyes fogatnak egy kézzel, 542. ábránk pedig két kézzel való tartására nézve nyújt felvilágosítást, 543. és 544. ábránk a jobbra s illetőleg balra való jobb kézzel való vezetést érzékíti, 545. ábránk pedig a lassításra és megállásra kény-

541. ábra. Tartás I kézzel.

szerítő kézmozzanatot tünteti fel. A négyes gyeplőnek fél kézzel való (franciás) tartására 546., két kézzel való (angolos) tartására pedig 547. rajzunk ad felvilágosítást, a balra vezetés módját 548., a jobbra vezetést 549., a megállásra kényszerítés kézmozzanatát pedig 550. ábránk teszi szemléltetővé.

Abban a vélekedésben, hogy az olvasó szívesen veszi: itt a lóhasználásról szóló fejezet végén párhuzamba állítom a lovat az automobilal, a lónak a legújabb konkurensével, kimutatandó, hogy mennyiben gyakorolhat az befolyást a lótenyésztésre és lóhasználásra.

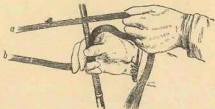
A sok mindenben hangadó és divatot teremtő Páris telve van milliomosokkal, a kik képesek mesés összegekbe kerülő reklámmal gyárt-

mányaikat divatossá, vállalataikat óriásiilag jövedelmezővé tenni. Ez egyik oka annak, hogy az automobil terjedése fenyegetőnek látszik, másik oka pedig, hogy telve van Páris, de más külföldi metropolis is ugyancsak dúsgazdag oly emberekkel s ezek által kitartott némberekkel, a kik már mindent kiélveztek, meguntak, a mit élvezetben, gyönyörben

542. ábra. Tartás 2 kézzel.

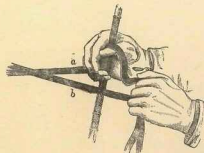
idegeket csiklandozó dolgokban eddig kifundáltak és időnkint divattá tettek, úgy, hogy ezek számára nagyon kapóra jött az új, a különös, a drága automobil. Divat már Páris egynémely él-fés egész világi szalon-

543. ábra. Vezetés jobbra.

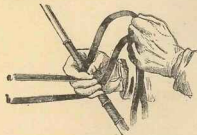
jában még a viviszekció is, mert az nem »mindennapi« és felettén alkalmas az enervált érzékeknek bízsergetésére; divat már a bikaviadal is »női toreadorokkal«; divat az ily individuumok világában a kudarcról-kudarczra bukó léghajózásnak a bálványozása is, a mint divat volt a mono-, bi- és tricikli, és a mint divat most az automobil. Mert csak állhatatlan divat az és nem más!

Távol áll tőlem az automobiloknak, mint forgalmi eszközöknek a leszólása; én azoknak különösen állatvédelmi szempontból vagyok barátja akkor, mikor nagy terhek vontatásáról van szó, s barátja vagyok azért, mert hazánkban sehogy se tud gyökeret verni a tehervontató állatok túlterhelésének, idő előtti tönkretelésének a kerülése, a mi pedig nemzeti nagy vagyponcsékolás formájában nehezedik az államra: ánde a míg, mint ilyenek, némi jövőt magam is jósolni merek az

544. ábra. Vezetés balra.

automobilnak, tiszavirág-életűnek tartom azt máskülönben, s nem félek, hogy a lóval szemben győzedelmesen kerül ki a megindult harczból más téren, nem félek nevezetesen attól, hogy pl. a lovas sportot hátrányosan befolyásolja, s nem hiszem, hogy az általános lóhasználást,

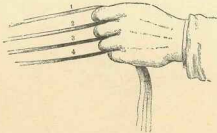
545. ábra. Tartás, lasítás s megállítás.

tehát a lótenyésztést is tartósabban megrövidíti, S ha ezt nem teszi: nem oly félelmes mumus az, a milyennek első pillanatra látszik.

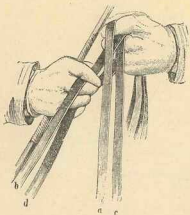
Hát ám nézzünk mélyebben is a szemébe.

Az automobilnak ez idő szerint csak egyetlen számbavehető előnye van a ló és az által továbbított jármű fölött, t. i. a gyorsaság. Ez az előny azonban csak látszik számbavehetőnek, mert hiszen az általános és közönséges közlekedésben a ló ügésénél és vágatásánál

nagyobb sebességet értékensteni nem lehet, de olykor *nem is szabad*, mert pl. Budapesten is a sebes hajtás tilos. Nos, ha ez így van, akkor — holmi automobil-versenytől eltekintve — az általános és közönséges közlekedésben csak mérsékelt, körülbelül a lóhoz hasonló gyorsaságban való használatra terjedhetne el az, a lóerő igénybevételének a rovására. Ámde még ennek is sok mindenféle dolog útjában áll.

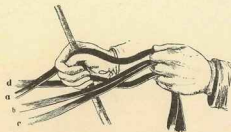
546. ábra. Négyes tartás 1 kézzel (franciás).

547. ábra. Négyes tartás 2 kézzel (angolos).

Igy először is az, hogy közönségesebb, tehát általános czélra az automobil drága, még pedig kivált azért, mert, mint a bicikli is, minduntalan reparációra szorul, sokkal több és költségesebb reparációra, mint a szakértelmesen használt egyéb jármű és az élő motor, a ló. De aztán nem lehet tagadni továbbá azt sem, hogy az automobil semmivel sem hagyja kevesebbszer cserben az embert és legalább is ugyanany-

nyiszor döntheti veszélybe is, mint a lovas-jármű és ló, sőt sebesebb haladás esetén okvetlenül többször mint azok. E mellett nem okozhat sem a saját, sem a bér-automobilon ülőnek, még kevésbé az azt kezelőnek igazi örömet és valóságos élvezetet az, hogy csak valamivel sebesebb haladás esetén s kivált hosszú úton, közvetlen közelről hallgassa a gépe ideggyilkoló zeke-zakataját, nyisszanását, krákgogását, kaffogását, nyelkenését; szagolja és nyelje esetleges füstjét; igazgassa

548. ábra. Négyes vezetés balra.

csavarjait, küllőit; fujdogálja, tatarozza útközben is gumi-abroncsait; porral, mocsokkal elárasztassa tüdejét, olajtól, zsírtól bepiszkáltassa testét, ruházatát, s mint valami farsangi bohóc, még szemüveges álarcot is foltgyen, ha megvakulni nem akar!

Hiszen tudom én, hogy a divat nagy hatalom: mutatja a lehetet-

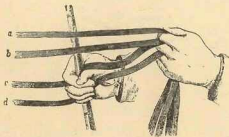

549. ábra. Négyes vezetés jobbra.

lennél lehetetlenebb formájú és szabású frizura, kalap, ruházat stb.; ámde sokkal mockosabb, sokkal közönségesebb, sokkal kevésbé előkelő és egészséges foglalkozás az automobilkezelés, hogyesem az valaha úgy elterjedhetne, mint a lovaglás és lóhajtás, kivált ha még azt is meggondoljuk, hogy szép és jó ló felett rendelkezni általában dicsőség azon állat tulajdonosára nézve még akkor is, ha azt a lovat nem ő tenyésztette s szép mesterség, sőt művészet azt az élő gépet szépen és jól megülni, kezelni, hajtani, holott az automobil szépsége, jósága, gyor-

sasága csak a gyárt dícséri, a mely fabrikálta s kezelését egyszeri mutatóra elvégezheti a legagyasültebb sarki hordár is; ahhoz még akkora tudomány vagy ügyesség sem kell, a mekkora a biziklítéshez.

Nem lehetvén pedig mindezeknél fogva ú. n. igazi úri foglalkozássá; a minő a lovaglás, úrkocsiskodás, kiterjedtebben divattá sem lesz nálunk, hanem marad bizonyára másol is egy ideig különczködők rövid szeszélyének játékszere, talán sürgönyhordozók paripája s legfeljebb és talán még nagy súlyú terhek továbbítója. Mert mi szegényebbek is vagyunk, hogysem millió külföldi automobil-gyárosokat milliódo-sökká segíthetnénk lenni, és a lókedvelés is sokkal jobban a vértünkben

350. ábra. Négyes lassítás s megállítás.

van, mint akármelyik nációznak s már ez utóbbi miatt is azt hiszem, hogy alig akad egy tucatnyi oly lovas- és magánfogatot tartó ember nálunk, a ki akármily tekintetben a lovat és kocsit az automobilal fölcserélni még ideiglenesen is hajlandó volna.

A mit ideig-óráig és csak talán nélkülözhetővé tesz lóból az automobil-faker, omnibusz és mi efféle, az a mi lótenyésztésünkre nézve válságot nem jelenthet s igazi igaz-lóállományunk, a muraközi ló formájában, különben is elenyésző csekély, megrázkódtatástól tehát a tekintetben sem tarthatunk. Végre aztán bizonyosnak mondható az, hogy a ló nélküli közlekedés nagyobb elharapódzása esetén is állományunk, ha számban csökkenni, minőségben emelkedni fog, s ekként az ebben rejő nemzeti vagyon legalább is változatlan marad.

A ló rossz szokásai.

Ismeretes, hogy a lovak nevelésénél és használásánál elkövetett hibák folytán a lovaknak egy számat tevő része sok oly rossz szokásnak rabja, a mely az illető állat értékéből is levon, de reánk emberekre nézve is gyakran és nagy mértékben veszélyes.

A gyakrabban előforduló ezen szokásokra és orvoslásukra nézve szolgáljanak a következők tájékozással.

A jászol-rágás, karó-rágás, ökröndözsés, levegő-nyelés, levegő-falás, bőfogs. A ló ezen neveléssel jelzett rossz szokása lényegileg nem más, mint a levegőnek beszívása a bázsingba, ritkán a gyomorba s annak ezen szervekből való ismétli kiszorítása.

Légszervi bántalmak, kölikák s több más betegségek esetén e rossz szokás nem nyilvánul; a betegség elmúltával azonban ismét jelentkezik. Magasan feltartott és erősen megszegett fejével a káros művelet végrehajtása lehetetlenné válik.

Hogy káros ez a művelet, ki-tűnik első sorban abból, hogy az ily lovak igen sok takarmányt szétszórának, elpocsékolnak és valószínűleg emiatt többnyire rossz húsban vannak; fogaikat is rendkívül elkoptatják és alkalmat szolgáltatnak arra, hogy mesterségüket a többi lovak is eltanulják; aztán ez a művelet szélkölikák keletkezésére is gyakran alkalmat szolgáltat.

E rossz szokás kezdetben többnyire a jászol, a rács, az itató veder nyalogatásában, a szekérrúd, a tartólánc s több effélék harapdálásában, rágcsálásban nyilvánul; sőt gyanús, hogy e szokás rabjává lesz az oly ló is, mely istállóberen-

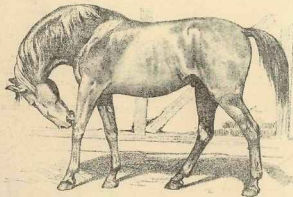

351. ábra.

dezési tárgyakon alkalmazott vaskarikákkal a egyébbel játszadozik, a játzsásra ajkait bevén igénybe.

Ezeket látva, azonnal közbe kell lépünk a rajta lennünk, hogy a bajt csírájában elfojtsuk. Így pl. minthogy a sóhiány a szervezetben, gyakran nyilvánul ily műveletekben, továbbá, mert gyomorsavanyodás esetén a lovak nemkülönbön nyalogatnak, harapdálnak tárgyakat, czél-szerű leend sav-kötő anyagok (pl. kréta) vagy emésztést javító szerek (pl. kalmus vagy gentiana gyökérpor) adagolásával elejét venni annak, hogy a szükségből keletkezett művelet szükségtelen rossz szokássá fajuljon. Ha nem ez az ok a nyalogatásra, akkor szájkosarat tegyünk a ló fejébe, ez használni fog a játzsásnak rossz szokássá fajulása ellen.

Kezdő ökröndözéknél a baj meggyökerezését többnyire meg lehet akadályozni azáltal is, hogy sarkon forgó zabolókat alkalmazunk, melyek

502. ábra.

mikor a ló fogaival hozzájuk támaszkodik, elbillennek s avval is, ha a zabolót a földre tesszük, avagy zabos zsákból abrakolunk. Némelykor — persze a baj kezdetén — az ú. n. jászol-rágók (551. ábra) s karó-rágók felhagynak e szokásokkal, ha a körülöttük levő fanemű tárgyak vas-lemezzel vonatnak be, vagy a fa-zaboló kövel vagy vassal cseréltetik ki. Ha azonban az ilyen kezdők fogukkal az ökröndözéseknél mindenféle kemény tárgynak neki támaszkodnak, sőt nem tesznek kivételt a maguk alkaruk vagy térdükkel szemben sem (552. ábra) akkor nem marad más hátra, mint oly módon kötni ki őket, hogy ily tárgyakhoz egyáltalán ne juthassanak (l. 553. ábra).

Ha az ily kezdők a rossz művelet végrehajtásához saját térdüket, alkarukat vagy más testrésztük igénybe nem veszik, akkor talán elég-séges lesz őket egy oly ketrecbe (box) állítani, melynek válaszfalai magasabbak, semhogy fogukkal elérhetnék, szóval nincs oly alkalmas pont, hol a ló fogaival megtámaszkodhatna; ha még e boxban a ló

szabadon van, a zaboló a földre van téve s a széna is oda vettetik, akkor minden meg van téve, a mi hasonló esetekben lehetséges.

Oly lovaknál, melyek az ökröndözés akármelyik formáját régibb idő óta üzik, melyeknél tehát ez a rossz szokás meg van gyökerezve, a káros művelet meggátolható egy alkalmas toroksíj (ökröndözést gátló készülék) felcsatolása által, melyek száma a kereskedésekben »Koppi-riemen« név alatt árulatik s melynek hosszabb ideig való használata után a ló az ökröndözéstől többnyire leszokik.

E síjat egyébiránt bármely szíjgyártó elkészítheti, minthogy nem áll a másból, mint egy 5—8 cm. széles, kipárnázott szíjból, mely oldal-csattal, a toroktájon pedig egy csucos kiemmelkessel bír, mely kiemelkedés arra szolgál, hogy a garatot a torokban lenyomja, s így a légnyelést lehetetlenné tegye (554. ábra).

Ez a készülék a lovat munkában, evésben, ivásban nem akadályozza. Tuláságosan szorosra alkalmazni nem szükséges, de nem is jó, mert a légzést és vérkeringést gátolhatja.

Egy igen kiténően szerkesztett ilyen készülék az Angliában készülő, mely »Anti-Crib-Biter« néven ismeretes (555. ábra).

A ringatózás, másként szövés.
A lovak ezen rossz szokása abban áll, hogy mellső lábaikat szétvetve, testük mellső részével állás közben jobbra-balra folyton ringatóznak.

Ez a szokás ártatlan természetűnek látszik, pedig a valóságban nem az, mert az első lábak öknélküli és túlságos megterheltségével s hasonnelküli kifárasztásával jár és idővel szétterpesztett lábállást és bizonytalan ingó járásmenet eredményez.

Ezeket a szövő-művészeket mesterségükről leszkotatni nehéz; az ütés-verés éppen nem használ, kezdőknél mindazáltal oly botos békónak alkalmazása, mely a mellső lábak szétterpesztését lehetetleníti, jó szolgálatot tehet. A szűk állásba, két deszkafal közé tett ló, mert ott a ringatózásra nincs tere, olykor szintén leszokik mesterségéről. De persze éjelre, hogy lefekhessen, tágasabb állásba kell tenni, valamint hogy a szűk békót is ily alkalmaikkor le kell venni.

Fogcsiszoló és jászolkoptató. A nyitott vagy csukott fogzatát folyton a zabolóhoz dörzsoló lovat nevezik így. E rossz szokás annyiban baj, hogy a fogzat idő előtt és pedig éktelenül lekopik, a zaboló is romlik és a csikorgás-nyikorgás, mely a művelet közben keletkezik, valóban fűlérté.

553. ábra.

Alkalmas száj-kosárral, a minőt pl. az 527. ábra mutat, útja vág-ható és gyógyítható

A bagózás. Ez a művelet, ha nem a zápfogak rendellenes kopása miatt keletkező szabályellenes rágás, akkor rossz szokás és abban nyílvánul, hogy az ily ló a félig megrágott falatot pófája és fogsora körül visszatartja. Utóbbi esetben a művelet ártalmatlan természetű, előbbi

554. ábra. Torok-szík.

555. ábra. Anti-Crib-Biter.

esetben komolyabb baj, mert a pofazsebekben visszatartott falatok idővel kemény, diónagyságú gömbökké verődnek össze s a rágás, bonyolázás és nyelés hova-tovább tökéletlenebbé válik s az állatoknál rossz táplálkozás, emésztési zavar mutatkozik.

556. ábra. Szájkosár.

557. ábra. Szájkosár.

A csomók eltávolításával, a fog-élek leráspolozásával és a keletkezett sebek gyógyításával a bajon segíthetünk. A sebek gyógyítására a 3%-os chlorsavas kálium igen jónak bizonyult.

A harapás. Ezt a rossz szokást majd mindig a csikóval való rossz vagy hibás bánásmód kelti életre; ritkábban az anyától vagy más lovaktól tanulják meg azt az állatok. A mily veszedelmes ez a művelet,

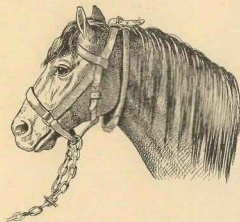
épp oly nehezen szoktatható le arról az állat. Megrögzött harapóknál csak egy jó szájkosár 556. ábra segít; kezdő harapóknál ütés-verés helyett, mely a bajt csak veszedelmesebbé teszi, próbát lehet tenni a nyers hurka vagy szalonnába való harapattással, melyet a harapás pillanatában juttatunk a ló szájába. Ha ez nem használ, szintén jó szájkosárhoz nyúlunk.

Egy ilyen szájkosár többek között az ú. n. »Universal-Patent-Maulkorb«, melyet James Plant Hannoverben készít s mely Budapesten is megrendelhető. Ez a kosár állítólag nem akadályozza a lovat az evésben s a harapás ellen mégis biztosít.

Nyelvöltögetés, nyelvotogató. Ha e művelet nem a nyelvbenulásnak következménye, akkor rossz szokás, mely az istállóban még csak tűrhető volna, de használat közben, különösen luxus-lovaknál tűrhetetlen, mert csúf. E csúf szokás fellépését nagyon elősegíti a rossz zabla, a gyepölvel vagy kantárszárral való hibás vezetés és a nyelvnek ok nélkül való kihuzogatása. Kezdetben próbát lehet tenni a zabla változtatásával. Régi nyelvöltögetőknél és benuit nyelvűeknél ez persze nem vezet célhoz, ezeknél tehát nem marad más hátra, mint a nyelvet alkalmas módon megkötni s a szájban így visszatartani. (558. ábra.) E czélbó

558. ábra. Nyelvötös.

559. ábra. Szoruló kötőék.

az gummiszalag segélyével kettős hurokkal (kacsccsal) a zabla testéhez köttetik úgy, hogy többször ne legyen, de a nyelv kiszabadítása se legyen lehetséges. Jobb ennél, ha a lógó nyelvet ráillő harisnyába dugjuk, s annál fogva kötjük a zablához.

Kötőfék ledörzsölés, főkötőlevertés. Hogy miben áll ez a rossz szokás, a név eléggé mutatja. Feljegyzésre méltó csakugyan, hogy egy némely ló bámulatos ügyességgel tudja magát a legszorosabban feltett kötőfékből is kiszabadítani és ha egyszer sikerült neki ily módon a zabos ládához jutni, megkísérli azt áratlanul többször is. Mondanunk se kell talán, hogy ez az ú. n. főkötőlevertés csak közönséges kötőfékeknek lehetséges; oly kötőféket, melynek homlokli, állkapczi és torli része is van (559. ábra), a ló ledörzsölni fejezől nem képes. Azért hát ily kiszabadult ló először is megbábilhat, másodsor magát a társait megsértetheti; de ha el nem szabadul is, a művelet közben különösen szem-boltját, szeméit, tarkóját véresre dörzsöli.

Mellső lábaikkal vágó lovak. Ez a gonosz szokás többnyire a harapással társulva szokott előfordulni s két alakban nyilvánul, t. i. kivág a ló első lábával játékból, vagy vád szándékos rosszakarattal az emberhez. Oly lovak, melyekkel fiatal korukban emberségesen bántak, nagyon ritkán rugósak vagy harapósak.

Jóllehet a kivágás nehezen javítható, megrögzés esetén éppen javíthatatlan, mégis kísérletet kell tenni az alább tárgyalandó módon; ha egyebet nem, annyit eredményez az, hogy a ló emberi környezete az istállóban veszélyen kívül van e tekintetben.

Előre bocsátván, hogy az ütés-vertés itt is csak olaj a tűzre, szelid bánásmód mellett tegyük következőképpen. (L. 560. ábra).

Csatoljunk a lóra egy hevedert s alkalmazzunk a ló alkarára egy-egy szűj-hurkot, mely a hevederhez van erősítve oly röviden, hogy attól az állat lábát vágásra felemelni ne tudja. Vagy tegyük

560. ábra. Vágást gátló.

a ló lábaira jól szerkesztett békót. Mindkét eljárással elodázzuk a közvetlen veszélyt s idővel talán el is szoktatjuk a lovat a vágástól.

Hátsó lábaikkal rugó lovak. Ha már az előbbi is, úgy ez még inkább gonosz erkölcs és soha sem unalomból, hanem mindig rosszakaratból s csak igen ritkán játékból hajtatik végre.

Ennek is két alakját lehet megkülönböztetni. Vannak ugyanis lovak, melyek bárhol, de csak az emberhez rúgnak s vannak olyanok, melyek csak az istállóban, de itt aztán emberhez, állathoz és élettelen tárgyhoz egyaránt.

Hogy mindkettőt egyaránt veszedelmes, az nyilvánvaló; orvoslás céljából az ember a lóra hevedert tesz, mely két oldalon, fenn a hát-tájón egy-egy vaskarikával bír (561. ábra). A két hátsó lábára szintén karikákkal ellátott csüdszjat csatol, a ló fejére pedig kapicizános kantárt tesz. Most kötelel erősít a két csüdszj karikáiba, átvísi azt jobb és baloldalon a heveder karikáin s végéit a kapicizán karikájában erősíti meg. Ha most a ló e kötelek viselése közben egy vagy mindkét lábával kirug, a rugás pillanatában önmaga út a kapicizánnal az orrára és pedig a rugás erejéhez képest kisebb vagy nagyobb fokban. A többi

magától érthető; a ló észrevevén, hogy műveletét kikerülhetetlenül mindig megérdemelt büntetés követi és pedig követség nélkül a cselekmény után, megmondandó magát s az ismétléssel telhagy.

Cél szerű első alkalommal a köteleket hosszabbra hagyni, nehogy a mítsem sejtő ló orrcsontját a rugás közben betörje; avagy kapicizán helyett elégséges ez alkalomra közönséges kantárt használni. Egyébiránt az ily készülék köteleiégeit a zablába is meg lehet erősíteni, de félló, ha a ló rug, a hordást a zabla a rugások közben feltöri.

E készülék alkalmazása előtt próbát lehet tenni a rugás elszoztatása céljából a következők módon.

A lóállás oszlopaira egy szárnálval töltött zsákokat úgy akasztunk fel, hogy rugás esetén azt a ló lábával okvetlenül érje (562. ábra). Most, ha a ló rug, a zsákok elrugja, de az a rugás erejéhez képest lassabban vagy gyorsabban és kisebb-nagyobb erővel visszahintázik s a ló farára

561. ábra. Rugást gátló.

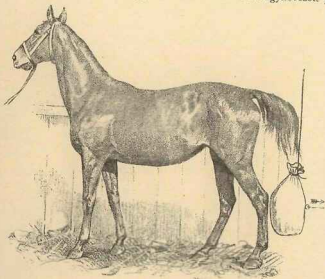
rától. A ló ismét rugni fog s ismét ütést kap. Erre meghökken, talán megint kirug, de végre ijedelem fogja el s abba hagyja a rugást s idővel el is szokja.

Takaróletipők, kitarakódszók. Így nevezetnek azon lovak, melyek magukon a takarót nem tűrik s azt letépik. Ennek a kitarakódszás-nak elejét lehet venni, sőt a lovat le lehet róla szoktatni avval, hogy két első lába közé egy erős botot oly módon helyezünk el, hogy annak egyik vége a heveder hasi tájához, másik vége pedig a kötőfék vagy kantár állésúcon fekvő részéhez legyen kötve. Még egyszerűbb egy botot úgy erősíteni meg a kantár és heveder között, a hogy az 562. ábra mutatja. Avagy ú. n. spanyolgallért teszünk a ló nyakára, melynek legegyszerűbb alakja a nyak formájához faragott fakumet, melyből a nyak hosszának megfelelőleg fekvő 2-3 erős bot nyúlik ki és fekszik a nyak oldalaira. Úgy ez, mint az előbbi a nyaknak oldalra való hajtását teszi lehetetlenné.

Bőrüket rágszóló lovak. Ezek az ok nélkül vakaródzó állatok rossz szokásból üzik a rágszólást s gyakran véresre rágják magukat. A spanyolgállér vagy a két láb közé helyezett bot ezeken is segít. Ezek alkalmazása előtt persze tisztában kell lennünk azzal, hogy nem-e valamely bőr-viszketegség miatt rágszálja magát a ló.

Ha ez az eset, akkor a jelenlevő kórt kell gyógyítanunk. A spanyolgállér és az említett bot egyébiránt oly lovaknál is hasznos szolgálatot tesz, melyek sebeiket vagy a netán alkalmazott kenőcsöket lenyalják avagy sebeikből az alkalmazott kócsot vagy tépést kihúzzák.

Farak-dörzsölők. Némely ló anélkül, hogy oka volna rá, farktövét folyton valamely kemény tárgyhoz dörzsöli s ezzel az úgynevezett pat-

562. ábra. Leszoktatás rugásról.

kány-, vagyis kopasz farkot létesíti, mely őt rendkívül elégteleníti. E rossz szokás következményét elodáshatjuk, sőt gyakran megszüntethetjük egy bürtasaknak a farkotőre való alkalmazása által, melyet a farkszíjjal lehet összekötni. Egyébiránt eféle készleték Schweif Protektor név alatt kereskedésben is kapható.

Pártá-típrók. Az oly lovakat nevezik így, melyek minden igaz ok nélkül az istállóban való állás közben patájuk egyikét vagy másikat az átellenes láb pártájára teszik s ily módon azt nem ritkán felüzúzzák. Ha például idült agyvízkórban (buta-csúra) szenvedő ló teszi ezt, úgy az ok a zavart idegműködésben rejlik; ellenkező esetben azonban ez a művelet rossz szokás és káros következményét az által csökkenthetjük, hogy ily

lő patáira sarok nélküli patkót veretünk, vagy pedig levehető sarkot alkalmaztatunk és e mellett pártájukat felcsatosítható bőrfedőkkel, melyek készen kaphatók, védjük a típrás ellen.

Térdelő lovak. A lónak az a rossz szokása, hogy fekvés közben első lábait — mint a szarvasmarha — maga alá szedi, azért hátrányos, mert könyökeit megüzza és azokon az ú. n. patkókelést létesíti. Teljesen egészséges lónál e rossz szokás szerencsére ritkaság, de annál gyakoribb tüdőbántalmakban szenvedőknel. Az ily lovak mindenekelőt az istállóban sarkos patkót ne viseljenek, de e mellett czélserűen csüdjeikre oly bőrvánkosoknak felcsatosítása, melyek a pata sarkaira is leérnek s így a könyökzúdást lehetetlenítik.

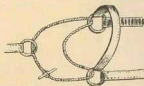
Homlok-dörzsölők, szemöldök-vakarók. Ez a rossz szokás leggyakrabban a mostohául vagy sehogysem tisztogatott lovaknál ver gyökeret, de észlelhető az nem ritkán a legjobban ápolót és tisztított lovaknál is. E művelet káros következménye nemcsak abban nyilvánul, hogy a homlok, szembolt és arclélez kibeszedik, hanem abban is, hogy szemgyuladás lép fel.

Mind e következményeket egy oly szíjkötőféknek alkalmazása által hátríthatjuk el, melynek orr- és homlok-szíjába lapos vaspántok úgy vannak beerősítve, hogy azok a szemek s homlok fölött íveket alkotva fekszenek, vagyis egészben egy vaspántokból álló álarczot (l. az 564. ábrát) alkotnak és megakadályozzák a fej ezen részeinek kidörzsölését.

A kötőfékbe való támaszkodás többnyire agybántalomban szenvedő lovak szokása, de megteszik azt az egészséges

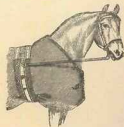
564. ábra. Homlok-dörzsölést gátló.

565. ábra. Szoruló kötőfék.

lovak is s a mellett, hogy ez által tarkójukat gyakran feltörlik, még sok kötőféket is tönkre tesznek.

Ilyen lovak fejébe czélserűen a közönséges, egy állkarikával bíró kötőfék helyett olyan kötőféket tenni, mely két állkarikával bír, vagyis az áll alatt nem függ össze (565. ábra). E karikákon aztán keményebb kötelet vagy éppen lánczot fűzünk át és a kötőfékszárat ehhez erő-

563. ábra. Kitakaródzást gátló.

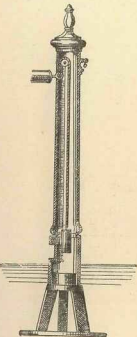
síjtők. Most, ha a ló az ilyen kötőfékbe belé támaszkodik, az orr-szíj az orra szorul, a kötel vagy láncc pedig összebb szorulva, az állra gyakorol nyomást, mit a ló kikerülendő, a támaszkodást abba hagyja és idővel el is szokja. Lehet oly kötőféket is a czél elérésére igénybe venni, melynek orr-szját láncc pótolja, mely tehát a belétámaszkodásnál az orrhátra gyakorol nyomást, okoz lájalmat s így eszközi a leszokást.

Külföldi vágó, kötőfékcszárba vágó lovak olyan módon kezelendők, a mint az a mellés lábakkal vágó lovaknál már említettett s a mint az istálló berendezésénél már tárgyaltott.

A választófához (Streiffához) rügő lovak olyan módon szoktatandók le műveletükről, a mint azt már a hátsó lábakkal rügő lovaknál említettük. Minthogy azonban a leszokásig nem egyszer fog megenni az, hogy a kirügő ló a választófán fennakad, minthogy továbbá gyakori az oly eset is, hogy a fekvő ló a választófa alá kerül s felkelésnél azt kettőtőri vagy magát megsérti: szükséges ezen választófák rögzítését oly módon eszközölni, hogy ez esetek be ne következhesenek.

A választófák azon rögzítési módja, mely jobb istállóban általánosan szokásos s mely abban áll, hogy az első peczekkel, hátul az oszlopban pedig egy sarkonforgó horog és erre járó karikával van megerősítve, a rüd alá kerülő lovat, minthogy felkelésnél magától kinyílik, meglehetősen megóvja a sérüléstől, de már a lábával fennakadó lovat veszedelmes helyzetéből ily berendezéssel nehéz kiszabadítani. Hasonló hiányban szenved a függő választófa, vagy az olyan, mely az oszlopban vascsapon mozog, de csak felfelé.

Már jobbnak mondható az oly választófa, melyet a fel- és lefelé mozgás-

566. ábra. Mozgó választó-fa.

ban súly kormányoz, mely súly az üresoszlopban van csigán elhelyezve.

A választófanak ez a megkötési módja nézetünk szerint az által tökéletesbithető, hogy az oszlop hosszában ott, a hol a láncon, de még inkább erős kötélen függő fa vége le- és fel jár, egy csatorna készíttetik, melyben az egy gombos vas-csappal segélyével, a nélkül, hogy jobbra-balra inoghatna, mozog fel és le. Az oszlop alján ajtócskát kell készíteni, hogy az esetleg leszakadó súlyt kivenni s visszahelyezni lehessen.

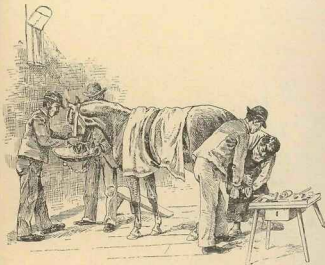
E készülék berendezését az 566. ábra érthetőbbé teszi.

A patkolásnak ellenszegülők (lásd az 567. és 568. ábrákat). Széles körben ismeretes az, hogy a rosszul patkoló kovács és kocsis még az

oly lovakat is ellenszegülőkké teszi, a melyek a lábfelevételt, a pata ütőgetését stb. már az istállóban, a helyes nevelés és ápolás alatt megszokták.

Ily egyénekre tehát különösen fiatal lovakat nem tanácsos bízni, nem tanácsos kiváltképpen akkor, ha a lábfelevéshez stb. szoktatva nincsenek, mert a durva, szakértelmetlen-bánásmód, az ütés, verés, kiabálás még a legjobb indulatú csikók is úgy elvadítja, hogy idővel a szakértelmes kovácsnak is valóságos rémévé válik.

Legkiváltképpen nem szabad az első alkalommal való patkolást könnyelműen venni, mert ezen első benyomás maradandó emléket szokott hagyni a lónál. Szakértelmes kovácsal és fej- és lábtorót

567. ábra. Helyes bánás patkolásnál.

egyénnel lehetőleg olyankor kell azt végeztetni, mikor a lovat a legyek nem kínozhatják s mikor más lovaktól makranczosságot el nem tanulhat. Nyugodtság, türelem, szelíd bánásmód és gyorsaság elengedhetlen feltételek ilyenkor, mikkel ha a vasaló kovács nem rendelkezik, jó patkoló kovácsnak egyáltalán nem nevezhető.

Még oly lovak is, melyek már többször vasaltattak és el vannak romtva, gyakran igen könnyen megpatkolhatók bizonyos fogások alkalmazása mellett, ha velük különben is emberségesen bánnak a vasaló kovácsok és a segédkezők.

Fontos dolog általában a többek között az, hogy vasaláshoz ne kötőféken, hanem kényyszerfelen vezessük az oly lovat, mely a patkolást nyugodtan tűrni nem szokta s az ily állat fejéhez lehetőleg ener-

gikus, de nyugodt egyént állítsunk, ki jóindulatú szőlőgtatással, a fék gyengébb vagy erősebb rántásával többször le fogja csendesíteni a lovat, mint akármely eljárással.

Ne hagyjuk, különösen ismeretlen lovak vasaltatásánál figyelmen kívül azt, hogy egynémely ilyen állat pl. fal felé fordítva meg nem áll, de kifelé fordítva igen; vagy azt, hogy némely ló csak a társa jelenlétében, más csak az istállóban engedi magát megvasaltatni s ismét más addig le nem csendesül, a míg a kovács az arczát a koromtól meg nem mossa, vagy bőrkötényét le nem teszi. Van ló, a mely a kohó tűzétől fél s van, a mely a kalapáctól fél; van olyan, a mely ha télen is nem legyezik, meg nem áll s olyan, a melyet ha nyáron is legyezzünk, idegessé lesz és ellenszegül, de sőt olyan is akad, a melyet csak megkötetlen és senki által nem tartott fejfel hagyva lehet megvasalni.

568. ábra. Helytelen bánás patkolásnál.

A mely lovak mindezen s hasonló fogások daczára a vasalásnak ellenszegülnek, azok megrögzött, konok, rossz szokás rabjai és gyakran már oly fogások szükségesei az ilyenek lehatolására, a melyek humánusnak ritkán nevezhetők, de persze a cél elérése tekintetében elkerülhetetlenek.

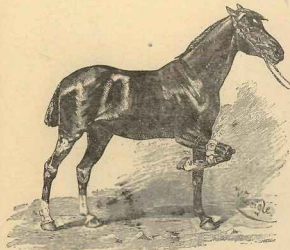
Ezen inhumánus eszközök közül az ütés-verés kizárandó annál inkább, mert azzal célhoz jutni lehetetlen; hozzá nyúlhatunk azonban a szükség és körülmények szerint a következőkhöz:

1. nem adunk enni az állatnak este semmit s reggel vasaltatunk és akkor előbe takarmányt teszünk;
2. pipát teszünk a ló felső ajkára, melynek alakja oivasóink előtt már ismeretes;
3. felkötjük a ló farkát annak hátára, úgy, hogy az a far barázdájában fekdjön;

4. úgynevezett farkasgrúzsba teszszük a ló egyik mellső lábát, mely abban áll, hogy a mellső lábat a tőben (térdben) meghajtatunk, egy kötélvagy szij-gyűrűt vetünk rá, aztán, hogy az le ne csúszamolhasson, egy hengeres rövid botot dugunk a térdhajlás és a kötélek között keresztül (569. ábra);

5. úgynevezett kényszer-, vagy lánczos zablával igyekszünk az ellenszegülő ló szájának és állának fájdalmat okozni és ezzel lehatolítani;

6. oly kápiczánt alkalmazunk, melynek orradzó részén ütőkészülék van;

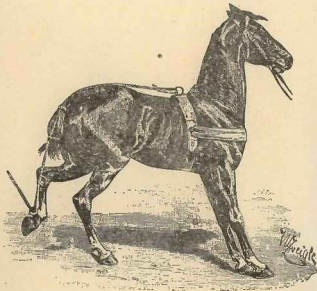
569. ábra. Gúzsba-kötés.

7. hevedert teszünk a lóra, mely fark-szijaal bír és kantárt, melynek zablakarikáiból a kantárszárak oly hosszúra nyúlnak, hogy a két első láb között elvive, a heveder felső karikáin átfűzhető s így előre húzva, azok által s fej megszegetése és a farkalj előre szorítása eszközölhető;

8. felhúzzuk a ló hátulsó lábát és pedig a következőképpen: (l. az 570. ábrát) hevedert teszünk az állatra, s a heveder háttáji karikájába megerősítünk egy kötelet. Ezt a kötelet a ló farkával összeköttetésbe hozzuk, úgy, hogy vagy *beléfontjuk*, vagy a szőr kimélése szempontjából 3—4 szjicsattal hozzáerősítjük. Felemeltjük erre a hátsó lábát (ha ugyan a ló engedi) és csüd-szját teszünk rá, melynek karikáján a farkokkal összeköttetésben levő kötelet átfűzzük. (Ha a hátsó lábát a ló felemelni nem hagyja, az egyik első emeltetjük fel s úgy teszszük a csüdszját az átfűzött kötéllal hátsó lábára.) Most az így farkokkal és

lábveggel kapcsolatban levő kötelet átvisszszük egy kellő magasságban a falba vert karikán s egy vagy két emberrel meghúztatjuk, hogy a végtag oly magasan álljon, a mennyire a vasaláshoz szükséges. Ekkor a lábtartó egyén kis erővel is biztonságban tarthatja a lábat a vasaló kovács elé.

Az ily módon kezelendő lovat célszerű szintén a falba vert karikán átfűzött kényszerfék-szár segítségével olyképpen rögzíteni, hogy megkötve tulajdonképpen ne is legyen, hanem a fékszárat egy ember tartsa megfeszítve, ki szükség esetén azt épp úgy azonnal tájíthassa

570. ábra. Lábfeihúzás.

vagy egészen elereszthesse, mint a lábat felhúzott egyének a maguk kötelét.

Habár ez a legutóbb említett eljárás elég körülményes, de egyébként mindenestre célszerű; még körülményesebb s hitünk szerint a célnak kevésbé megfelelő:

9. az úgynevezett ledöntés, lefektetés, a melynek többféle módja közül a következő tán legcélszerűbb:

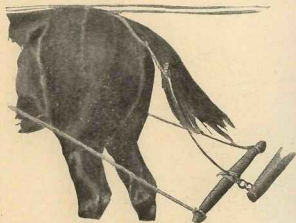
Egy oly hevedert teszünk a felkantározott lóra, melynek jobb és bal oldalán karika van. Ekkor rávezetjük öt a jó puhára készített alomra, csüdjére egy-egy csüdszijat csatolunk, melyek mindegyike 4 méter hosszú erős kötéllel áll kapcsolatban. Csüdszjakat teszünk

aztán a két első lábra is és ezek karikáján átfűzzük a kötelet, jobbról a jobb, balról a bal oldalit (de lehetne keresztbe is), aztán átvisszszük azt a heveder gyűrűin is. Most a hátrafelé néző két kötélvéget kellő embererővel meghúztatjuk, mire a ló eldőli.

A végtagok rögzítése után, a csüdszj levételével azt a patát tehetjük szabaddá, melyet patkoltatni akarunk.

Gyeplőelfogók. Némely ló bámulatos ügyességét tanúsít abban, hogy a gyeplőt a farkával elkapja és farához úgy odaszorítja, hogy onnan egykönnyen kiszabadítani nem lehet. Ez, ha egy hajtás alatt ismétlődik, nem kis kellemetenség, mert az ily ló a vezetékből mindannyiszor kiesik.

Kézdő gyeplőelfogókat, melyek leggyakrabban csiklandós fiatal kanczák szoktak lenni, farok-szójnak alkalmazása által célszerű a gyeplő

571. ábra. Gyeplő elfogást gátló.

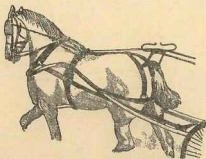
dörzsöléséhez már az istállóban hozzá szoktatni: ez talán segít a bajon. Ha azonban nem segít, vagy ha megrögzött gyeplőelfogókkal van dolgunk, nincs más hátra, mint a farokszójnak vastag kipárnázása, hogy így a ló farkát folyton felfelé tartani kényszerüljön és a gyeplőt el ne foghassa és farához ne szoríthassa; hasonló czélból a farkot szőrénél a belső hámsztránghoz vagy a hámfához (571. ábra) is lehet kötni és ez a bajon a leggyökeresebben segít; igaz, hogy mindkét esetben, különösen nyáron, a legyek rendkívül megkínózzák a lovat, ha ugyan hálóval ezen is nem segítünk. Az 572. ábrán feltüntetett készülék is gyökeresen segít a bajon.

Istrángthoz és fülhészhez rügő lovak. Alig szükséges mondanunk, hogy a lovak ezen szokása nemcsak káros, hanem közönséges, nyitott ülésű kocsikban veszedelmes is. Erről a lovat leszoktatni igazán nehéz,

de úgy e czélből, mint a rúgás veszélyességének kikerülése czéljából, meg lehet próbálni a következőt:

Fonjunk a lófark szőrébe erős szijat vagy kötelet s kössük azt a felhérzhez oly röviden, hogy a lovat a mozgásban ne akadályozza, de lehetetlenné tegye neki a feje megszégését és így a kirúgást. E módnak a legbiztosabb tekintetében is sikerét láttuk.

↳ *Ijedős lovak, elragadó, megillanó lovak.* Ijedősök többnyire a rossz szemű lovak szoktak lenni és ezek között is a rövidlátók azok, a me-

572. ábra. Gyeplő-elfogást gátló.

lyek az útjelzőktől, csóvaktól, tilalomtábláktól, szél által hajtott papirtól, robogó vasúti kocsiaktól stb. megijedve, kitérnek, felágaskodnak, meghátrálnak vagy elragadják a kocsiat vagy lovasat s ez által úgy ebben, mint magukban s a kocsin ülőkben sokszor igen komoly kárt tesznek. Tapasztalhatjuk azt is, hogy teljesen épp szemű lovak egyedül félnék természetüknél fogva ijedősök és nemkülönben azt, hogy a kocsiat vagy a lovasat elragadó ló megijedés nélkül, pusztán rossz szokásból és indulatból cselekszi meg e veszedelmes tettét. Különösen gyakori az utóbbi eset a ló gyámoltalan, szakértelmetlen és figyelem nélküli kormányozása esetén, vagyis leginkább a rossz kocsiak és lovasok vannak ki téve annak, hogy lovak kitérnek vagy megillanak. Akármelyik eset forogjon már most fenn, azon kell lennünk, hogy a kárnak s veszélynek lehetőleg útját vágjuk.

Tanulatlan, gyámoltalan kocsiakra még phlegmatikusabb lovat sem tanácsos bízni, annál kevésbbé élénk, tüzes vérmérsékletűt, vagy éppen olyant, mely ijedős, mert az ilyen aluszékony kocsi a baj pillanatában még azt a kis lélekjelenlétet is elveszti, melylyel esetleg a veszélyt kibebíthetné.

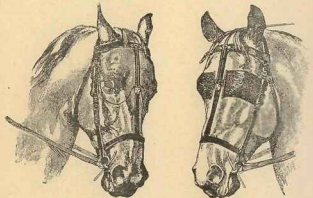
Rövidlátó lovaknak Amerikában, de másutt is szemüveget tesznek fel, ezt azonban mi czélszerűnek nem tartjuk, sőt a megijedés fokozását véljük általa csak elérhetőnek; aztán tudva azt, hogy a rövidlátás az életkor haladtával javul, másként látjuk czélszerűnek a beavatkozást s arról a következőkben emlékszünk meg.

Ha attól lehet tartani, hogy a lovak a kocsiat akármely oknál fogva

elragadhatják (s teljesen ki nem próbált és sokáig tétlenül hevert lovakkal ettől mindig lehet tartani), készítettünk a szekérrúdra, annak hegyétől 1 és fél méternyire egy vaspántot, mely fölfelé néző részén egy mozgó vaskarikával bír. Erősítsünk egy-egy erős kötelet mindkét ló zabljának belső karikáiba s fűzzük azokat át az előbb jelzett mozgó karikán, s kössük meg az üléshez úgy, hogy a lovakat a mozgásban ne akadályozza. Kirúgás vagy elragadás esetén ha e köteleket meghúzzuk, a lovak feje hátra- s befelé fog vonatni s e kellemetlen helyzete a lovak fejének, ha nem is mindig, de legtöbbször megállásukat eredményezi.

Ugyanezen berendezés mellett a ló fejének hátra és kifelé való vonását is eszközölhetjük, ha a kötél végeit a zablák külső karikáiba erősítjük.

Az éppen itt említetté már sokkal czélszerűbbnek mondható, habár több költségbe kerülő, a *Broszowsky-féle* ilyenmű készülék, mely

573. ábra. Készülék elragadó lovakra.

egy lovakra is alkalmazható s mely nem más, mint egy gummifátyol, a melyet egy készülék segítségével a megbokrosodott ló szeméire lehet lehúzni.

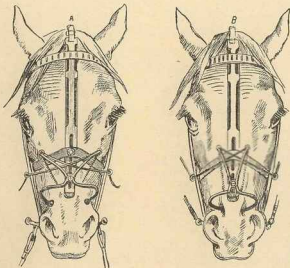
Ennél is jobb, mert bár hasonlólag, de czélszerűbben van berendezve a *Wille-féle* készülék. Ez se más, mint szövetből készült fátyol, mely, mint a vasúti kocsiak lámpafüggőnye, egy ruganyos tokból a ló szeméire előhúzható. Formáját, berendezését és alkalmazási módját az 573. ábra mutatja.

Gyakorlatunkban avval is célt értünk, hogy a kantár szemellenzőit az orrháton végig futó kantárszija egy karikájával szíj-fonállal összekötésbe hoztuk; e fonalak a zablak karikáin jobbról s balról átfűttük és a gyeplőkkel a vezető kézig vittük. Bokrosodáskor e fonalak meghúzásával a szemek a szemellenzőkkel befedhetők úgy, hogy a ló uem láthat, s e miatt megállni kényserül. Hasonló czélből konstruál-

tatott az *Engström*-féle villamos kantár, melyet azonban drágasága, komplikált kezelése és romlékonysága miatt nem merünk ajánlani.

Épp úgy czélszerűtlennek tartjuk azt a berendezést, melynek segítségével a bokrosodó ló első lábait hurkok segítségével megkötöni lehet, mert ezzel a szerszámmal ficzamosodások, térd- és csonttörések majdnem kikérülhetnek.

Már jobbnak véljük a *Halblützel* által szerkesztett kantárt, (574. ábra), mely úgy van berendezve, hogy a megillani akaró ló orrlyukait egy pillanat alatt úgy elzárja, hogy a légvétel lehetetlenné válik, mit természetesen a ló momentán megállása követ. A rúdtartó szegnek

574. ábra. Készülék elragadó lovakra.

(derékszeg) emeltyűkészülékkel való kiemelése is — a lovak és szekér közötti összeköttetés így megszakítatván — a veszély pillanatában jó szolgálatot tehet.

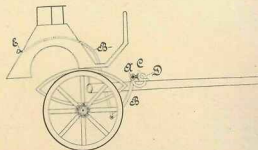
Egy másik efféle »gyorskifogó« készüléket oldalról hosszszomszabban az 575. felülről nézve pedig 576. ábrák tüntetnek fel. *A* ugyanis a engely, mely az istrángok *C* karikáit *D* horgaiban tartja. *B* az emeltyű, melyet *B*-nél a kocsis, *E*-nél a kocsiban ülő egyén megbújhath, hogy eként a horgokat elfordítván, az istrángokat szabadabb tegye s ezzel az eliramodott lovakat, a kocsi hátrahagyásával futni hagyja.

Egyébíránt egy oly szoruló-fékező zabla, a melyet az 577. ábra mutat, gyakran elég a ló megfékezésére.

Egyéb módokat nem említünk, mert ajánlani őket úgy se tudók.

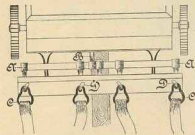
A bevaggonírozásnak ellenszögülő lovak, a mely veszedelmesek önmagukra, éppoly kellemetlenek és időt rablók a tulajdonosra nézve.

Emiatt talán nem lesz czélszerűtlen, ha minden egyéb, legtöbbször úgy is czélszerűtlen fogás és eljárás figyelmen kívül hagyásával első sorban felemlítjük azt, hogy kiéhezettett és megszomjaztatott lovakat (és szarvasmarhákat is) a vaggonba tett kedvez eledellel és itallal s lármanélküli, nyugodt, szelíd elbánással gyakran be lehet abba csalo-

575. ábra. Gyorskifogó.

gatni. Ha azonban ezzel sikert nem érünk el, akkor a következő készülék alkalmazását ajánlanók, melyet a ló és szarvasmarha számára egyaránt használni lehet s mely a kereskedésben »Einparkirungsriemen von Gaurapp« név alatt fordul elő, de a leírás után hízilag is előállítható.

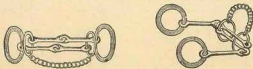

576. ábra. Gyorskifogó.

E készülék tulajdonképpen egy bőrből készített hám (578. ábra), mely nyaklával bír, melynek azonban istrángja is lapos és kipárnázott bőrből van s oly hosszú, hogy a jobboldali a csánk fölött kereken a baloldala egészen a szügyig ér, a baloldali ugyancsak a csánk fölött elvive, a jobb oldalon végig, nemkülönbön a szügyig terjed s itt mindkét vég foggantyúval van ellátva. E hám oldalrészeire mellékfoggantyúk is vannak alkalmazva, a keresattájon pedig egy igazító szíj van alkal-

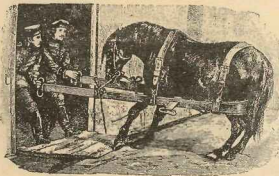
mazva, melynek segítségével a csánk fölött keresztvező párnázott szjakk feljebb húzhatók vagy lejjebb ereszthetők.

Lóra vagy szarvasmarhára téve e hámat, a két fő fogantyú és a mellékfogantyúk elő húzásával nemcsak a test előre eszközölhető, hanem a csánkok elfogása (arretálása) által lehetetlenné van téve a kirógás és hátrálás is; az állat tehát hátsó lábai elvesztett posztóját a

577. ábra. Szoruló zabia.

mellsőkkel igyekezővén pótolni, folyton előre lép s így a czél el van érve. Egyébiránt sok vasuti és hajóállomáson, az ellenszegülő állatokat darúkészülék (emelőkészülék) segítségével vagonirozzák, a mi persze a szállítóra nézve rendkívül előnyös; sajnos azonban, hogy hazánkban az még nincs divatban s e miatt pl. pusztai magyar marhák vagy ménesbéli lovak bevagonirozása valóságos kalamutás számba megy nálunk.

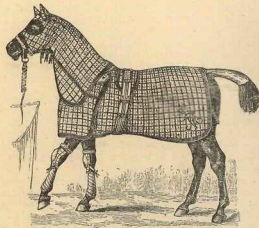
578. ábra. Bevagonirozás.

Az előbb leírt bevagonirozó készülék *E. Kampfmüller*-nél Münchenben 20 márkáért kapható. Megjegyzésre méltó még, hogy a drágább lovat szállítandó, czélszerű védőöltözékekkel ellátni. Ilyet mutat az 579. ábra.

Csikónás, indítani és húzni nem akaró lovak. Fiatal, tanulatlan állatoknál az ilyenmű ellenszegülést hibául felírni nem szabad, azokat ugyanis az indításra, húzásra, megállásra stb. be kell tanítani s csak ha ennek daczára nem akarnak húzni, vagy ha ez a lónál más rossz szokással fejlődött, kell beavatkoznunk.

Előrebocsájthatjuk, hogy a húzni nem akarás leggyakrabban abban leli magyarázatát, hogy a ló túlságosan van megterhelve. E körülményt tehát figyelmen kívül hagynunk nem szabad.

Általános szabály arra nézve, hogy egy ló mennyire terhelhető meg, önként érthetőleg fel nem állítható, mert hiszen a megterhelhetőség mérvé függ az állat nagyságától, erejétől, tápláltságától, a szekér szerkezetétől, az útminőségtől stb.; mindazáltal irányadónak lehet venni azt, hogy egy középerejű ló 75 klg. terhet 1 m. percz alatt 1 méter magasra emelni vagy távolra elhúzni képes. Ez persze a mechanikai értelemben vett lóerő, mely a gyakorlatban szem előtt tartani és irányadónak venni lehet ugyan, de csak minden körülmény mérlegelése után.

579. ábra. Lóöltöny.

Versenylovakat pl. 45 kg.-tól fel 80 kg.-ig terhelnek, a katonalovak terhelése pedig tüzéségnél és szerkeszkenél a következő:

	Háti ló	Nyerges-hámos ló
békében	118'56 kg.	125'78—131'20 kg.
háborúban	127'58 >	125'78—130'69 >

A lovasságnál pedig, nyerges lóra
békében 115'30—115'70 kg.
háborúban 134'81—135'21 >

Altisztek lova valamivel kevesebbet visz, nevezetesen:
békében 113'70—114'00 kg.
háborúban 132'31—132'71 >

Czivilkocsi lovakra nézve általában felveszik, hogy egy jó fuvaros ló 15 métermázsát (a szekér súlyát nem számítva) továbbítani képes a nélkül, hogy túlságosan megerőltetné magát.

Vannak kísérletek azonban, a melyek bizonyítják, hogy rövid munkaidőben egy igen erős ló jó úton 48 mmzását, igen jó úton 108 méter-mzását, vasúti síneken pedig (a kocsi súlyát beleszámítva) 1320 méter-mzását is megerősítést nélkül továbbbíthat.

Ez utóbbi persze követésre nem ajánlható, mert nem egy egész munkanapra (10 órára) hanem rövid munkaidőre vonatkozik.

Más országokban törvényesen is szabályozva van az igás állatok megterhelésének mérvé; nálunk tudtunkal nemis.

Igy pl. Szászországban egy törvény elrendeli, hogy a terhes szekerek kerékeinek talpa legalább 95 mm. széles legyen. Ilyen kerékkel a terhes szekerekre két ló után s országúton többet mint 30—40 mmzását bíralkini nem szabad. Ha a kerék talp szélesebb mint 5 cm., akkor 40—50 mmzását is fel lehet rakni a szekérré, melynek súlya a terübe nem számítatik belé.

Budapest főváros a terhes szekerekkel való közlekedés tárgyában kiadott szabályrendeletében (315. sz. 1887.) nagyobb súlyú rakományokra szánt szekerektől 11 cm.-nyi kerék talp szélességet követel és a megterhelésre nézve egyszerűen csak azt mondja, hogy »a rakomány súlya a vonó állatok erejével helyes arányban álljon«.

Hát tagadhatlan is az, hogy chablont e tekintetben felállítani nem lehet. Gazdára nézve egyedül állatai vonóképességének az viszonyok tekintetbe vételével való kipróbálása az, a mi e tekintetben ajánlható; és fogja lehetővé tenni a károsodás kikerülését, mely öt igás állatai gyors leromlásában s azok munkaképtelenné válásában érheti és ezzel lehet leggyakrabban kikerülni azt is, hogy az állatok csökönőssé, húzni, indítani nem akaróvá váljanak.

Nagyon szomorú volna, ha felvilágosodott korunkban még akadnának olyanok, kik húzni meg nem tanult állataikat oly módon iskoláznák, a mint nem nagyon régen iskolázták, mikor ugyanis nyelvtükre egy kötelet hurkolva és annál fogva egy húzni már tudó állat mögé kötve a szegény párát, nyelvénél fogva vonszoltatták előre, vagy kocsiha fogva farkuk alá égő taplót avagy hasuk alá szalma-tüzet tettek.

Mi nem csak ezt az iskolázási módot nem ajánljuk, hanem még azt a sokszor magasalt és igénybe veit eljárás sem, mely szerint a húzni nem tudó, vagy nem akaró állatot szerbe fogták s egy vagy két másik tanult állattal, melyek a kocsi hátuljához voltak befogva, hátrafelé vonszolták, a tanulatlan folyton korbácsolva és persze azon téves hitben, hogy hátrafelé húzatván, igyekezni fog a hámba vagy járomba belédőlni és előre húzni.

Mi a tanulatlan állatokat éppogy, mint a csökönös eljenszögölöket, a csikótanításnál említettén kívül, a következő módon végük legemereségebben és czélszerűbben iskoláztatni.

Fogjuk be a lovat a *Bühning-féle* u. n. »Patent-Zwang-Zugeschirr«-be, mely tanításra is czélszerű, de húzni nem akaró lovakat e rossz szokások leghagyására is kényszeríti.

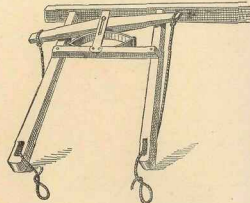
Ezen, a lovat (és marhát) húzásra kényszerítő készülék berendezését és alkalmazását az *580. ábra* kellőképen feltünteti.

Mint látni lehet, egy járgányrúddhoz van az erősítve (száraz-malom

kerékének küllőjéhez is megerősíthető) és úgy van berendezve, hogy a belé fogandó állat nem farral, hanem fejfel kell hogy a járgány-rúd felé legyen fordítva, vagyis azt nem maga után húzza, hanem maga előtt tolja. Ha most az ezen készülékbe befogott tanulatlan vagy csökönös állat elé egy vagy két kitanult állatot rendes mód szerint befogunk, félig kényszerítés, félig példányújítás által czélunkat tényleg elérjük.

Ez a készülék jobb nevű gépraktárosaink útján megszerezhető, de mint látni lehet, oly egyszerű, hogy házilag is kevés költséggel előállítható.

Az *ágaskodó* és *bókoló* (bakugró) lovak a jó lovast legalább is erősen megviselik, a rossz lovast pedig menthetlenül földhöz vágják. Az

580. ábra. Bühning-féle húzó-készülék.

előbbiei fejének le-, az utóbbiakénak felkötése által a bajon meglehetősen segíteni lehet.

Az *istállót és udvart elhagyni nem akarás* és az *abba való visszahúzkodás* is rossz szokása a lónak, a melyről ütés-veréssel leszoktatni nem lehet. Előbbi esetben az istállón s udvaron kívül való takarmányozást lehet a baj leszoktatása czéljából megpróbálni, utóbbi esetben is czélszerű mindig más és más helyen etetni és itatni, az istállóban pedig eledelt és italt nem nyújtani a lónak.

A *társaihoz való ragaszkodás*, a mely szép vonás különben a lónál, oly kellemetlen igen sok esetben. Ilyen »bojtorjánok« különösen a hadseregben válhatnak kellemetlenné, azért szükséges már a remondákat külön-külön egymás nélkülözésére megszoktatni. Czélszerű, ha ezt a tenyésztés is idejékorán megteszi.

A lovat *letörő lovak* is rossz szokás rabjai. Ily lovakat czélszerű hosszabb időn keresztül s ismételen oly helyen lovagolni s hol letör-

léshez alkalmas kemény tárgy nincsen. Meg lehet próbálni azt is, hogy a letörlés szándékkal a falnak vagy fának közeledő lovat e tárgynak fejjel mindannyiszor neki vezetjük, a hányszor le akar bennünket törölni. E sorok irónak egyikét Lábodon egy ló 3 szor egymás után következézetesen letörölte, a »neki vezetés«-kor azonban mindig gondolkodóba esett s a »törléssel« végre felhagyott.

Fődolog, mint azt jeleztük is, a lovat úgy nevelni, hogy mind e rossz szokások nála egyáltalán fel se lépjenek, mely esetben türelemölő és költséges orvoslásukkal, önként érhetőleg, nem kellend bajlódni.

X. RÉSZ.

Lóeladás és lóvásárlás.

Lóeladás.

udvalevő dolog, hogy a tenyésztő nem egyedül azért nevel csikót, hogy azt a maga céljaira igénybe vegye, hanem azért is, hogy azt, a mennyire lehet, jó pénzért eladja.

Mindenki tudja továbbá azt, hogy a lóeladáshoz nemcsak eladó ló és vevő szükséges, hanem szükséges sok mindenféle körülménynek közrejátszása is, mert különben a lóeladás gyakran haszonnélküli pénzeserévé törpd. A kamatnélküli pénzesere pedig a tenyésztőt előbbre nem viszi; számot kell tehát vetnie minden körülménnyel, a mikor arról van szó, hogy eladó lovaiban levő tőkéje kamat nélkül ne heverjen, vagy éppen veszteséggel ne forogjon.

Nagy előny éppen ezekre való tekintettel, ha a tenyésztő árúba bocsátott lovait otthon adhatja el, mert egyfelől a fáradtságos és költséges vásárra járástól meg van kímélve, másfelől konkurrenczia híján önmagára nézve kedvezőbb árt szabhat. De persze, hogy a vevő valakinek a portáját vásárlás céljából folkeresse, ahhoz mindenekelőtt az szükséges, hogy annak a valakinek lótenyésztési tekintetben már jó híre legyen; a lóvásárló névszerint oly községetek, tenyésztőket fel nem keres, a melyekről s a kikről nem tudja, hogy szükségletét bizonyos pontig fedezni képesek és pedig úgy, hogy ez reá nézve is előnyös legyen.

Nos, mi többször hangsúlyoztuk, hogy legyen a tenyésztő azon, hogy a viszonyaihoz mért legjobb árút bocsáthassa a vevők rendelkezésére és pedig akár otthon, akár a vásárrban. A kevesebb, de jó, busásabban kifizeti magát, mint a sok, de rossz; azért ha már arra is képes a tenyésztő, hogy sokat bocsásson piacra, legyen rajta a mennyire lehetséges, hogy az a sok is jó legyen. Rossz, kimustrált gebékkel vásárokon szegyenkezni nem ajánlatos; az ilyen lovakat a most már mindenütt szokásos árveréseken legjobb eladni.

Hát tudjuk, hogy nagyon meg lehet még számlálni nálunk azon községek és tenyésztők számát, a melyeket s a kiket a lóvásárló a

helyszínen felkeresni érdemesnek tart; tudjuk más szóval mondva, hogy hazánkban, különösen a kisebb tenyésztő, vásárra járás nélkül a lóeladással nem igen boldogulhat, s mert ezt tudjuk, hadd hívjuk fel a figyelmet e helyen egynémely dologra, a minék hasznát lehet venni.

Azon helyek, a hol hazánkban nagyobb lóvásárok tartanak, a könyvünkhöz mellékelte térképen fel vannak tüntetve. A vásárterek berendezése tekintetében igen üdvös intézkedéseket ír elő az 1888-iki VII-ik törvényczikk s illetőleg az ahhoz adott utasítás, úgy, hogy remélni lehet, miszerint hazánkban e tekintetben panaszra rövid időn már nem leend ok. Mindazáltal sok, megfontolásra méltó dolog van a lóeladás körül még egészen rendezett vásárvizonyok között is, azért egy pár ilyenre rámutatunk.

Nem mondjuk, hogy a tenyésztő elhanyagolt, ronda állapotban vigye lovat vagy csikóját a vásárra, de óva intjük, hogy holmi tisztességtelen fogásokhoz ne nyuljon, mert ez hírnevének emelésére éppen nem alkalmas. A felborsolt-felpaprikázott, a mesterséges szerekkel meghízalt s cigányfogásokkal javított és széptett lovat ma már majd minden vevő megismeri s az ily ló tulajdonosát legalább is kineveti, lovat pedig meg nem veszi. Jól kezelve, szépen ápolva és jó kondícióban vigye a tenyésztő lovat vásárra s ne rakjon rá dűcsőré szavaival nem létező tulajdonokat, sőt a meglevőket se dicsérje a kellétén túl; a mi azonban lovában valóban meg van, azt ne röstelje a vevő előtt szemléltetővé tenni, mert többet nyom előtte az a latban, a mit tényleg lát, mint az, a mit az eladó szép szavára elhísz.

Nagy árt kérni a loért csak azért, hogy abból sokat engedni lehessen, nem tisztességes emberhez való fogás; sokkal bizalmat gerjesztőbb eljárás az eladó részéről a ló árát tisztességesen megszabni s abból aztán nem engedni. Ritka ma már t. i. az olyan vásárló, a ki az előtte álló lónak értékét megítéli nem tudja, s mert meg tudja ítélni, az illő árt meg is adja, a dupla árt kérővel pedig szóba se áll. Felelősséget lovának létező vagy állítólagos hibáiról az eladó ne vállaljon, hitelbe lovat ne igen adjon, mert keserves huzavonaper szakadhat nyakába. A törvény egynémely hibáira nézve úgy is intézkedik, az azokkal szemben fennálló felelősséget tehát úgy se kerülheti ki, hacsak nem ezen hibák egyikének vagy másikának nyílt felemlítésével adta el lovat. Ezt pedig legczélszerűbb mindjárt írásba foglalni, hogy eltagadható ne legyen.

Vásárra érve különben nézze meg az eladó jól először is azt, hogy kicsoda emberek, kicsoda lovak szomszédságába áll, mert ha szebb, tetszősebb lovak közé állítja be csikóját, nem igen fog a vevők szemébe tűnni; ha pedig valami gonosz erkölcsű ló közelébe kerül állatjával, csak egy rugás kell, hogy értékes csikója esetleg teljesen nyomorékká váljon; de meg az is megeshetik, hogy valamely ragályos betegségben synyló ló mellé kerül csikójával s a betegséget hazacápieli lovai közé.

Nem kevésbé veszélyes egynémely embernek is a szomszédsága. Vásáron ugyanis csak éppen az eleven ördög nincs jelen, de ördögi jellemű ember bizony sok kerül. Az ilyenekkel szóba elegyedni nemcsak azért nem tanácsos, mert veszedéssé és torzsalkodássá nöheti ki magát a szóváltás, hanem azért sem tanácsos, mert az ilyen is érdekelt fél

lévén, az esetleg kínálkozó kedvező alkalmat minden kigondolható módon más elől elhalászni igyekeznek; különösen őrizkedni kell egynémely kepezőtől, a kinek egyéb dolga nincs, minthogy kompániába állva más ilyen fajtájú existenciákkal — a lóárakat mindenféle módon lenyomja. Ezeknek legjobb kijelenteni, hogy a ló már el van adva.

Nagy előnyvel használhatja fel a tenyésztő különben az illetékes ministeriumnak azon már említett intézkedését, mely szerint a katonaság a tenyésztőtől közvetlenül is vásárol lovakat a maga szükségleteire.

Hogy milyen lóval kell az ilyen katonai lóvásárló bizottság elé állani, azt már körülményesen leírtuk akkor, mikor a hasznosítás szerinti osztályozásról szó volt. A kinek e czéla megfelelő lova nincs, jobb, ha oda se fárad; a kinek azonban van, ne rösteljen odamenni, mert ott igen szép és biztos pénzét kap csikójáért mindannyiszor, a hányszor lova beválik.

A lóeladással kapcsolatban még csak azt említjük, hogy a cserétől legjobb őrizkedni. A lócserelés alkalmával egyik vagy másik cserető-fél okvetlenül s majdnem kivétel nélkül rövidet szokott húzni. Még a sógorság-komaság, szóval az atyafiság között is meg szokott ez esni, annál inkább idegenek között. Többnyire kellemetlen a csere-bere akkor is, ha az ember »jól jár«, még inkább, ha »rosszul jár«.

A kinek sok eladó lova van, nem tesz rosszul, ha lapokban is hirdeti, mert többen tudva az alkalmat, az eladási esély csak fokozódik.

Figyelmeztetjük végre különösen a vásárra igyekvő kisebb tenyésztőket, hogy az újtukát álló kepezeknek köteve higgyenek, s ha már czélba vették, hogy a vásártérig meg nem állnak, ne is álljanak meg; az a kepez, a mely az útszéli csárdában az embernek s lónak útját állja, azért teszi, hogy 10—20 vagy több koronával olcsóbban jusson a ló birtokába, a mi ha útközben nem sikerül, a vásáron megadja az árt, különösen ha a kereslet nagy; ha pedig nem nagy, még mindig van idő azt a hasznót, a mely ily esetben a tenyésztő zsebébe vándorolna, neki átengedni.

Lóvásárlás.

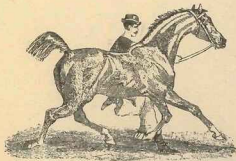
Ha már a lónak előnyös eladása sem könnyű, határozottan nehezebb annak előnyös vásárlása. Nehéz ez annak is, a ki lóismerő, de különösen aztán annak, a ki ezt magáról el nem mondhatja. Ajánlatos ennél fogva mindkét esetben, különösen értékesebb ló vásárlásakor, pl. egy szakértő állatorvossal társulva megejteni a lóvizsgálatot, mert hiába, ha valahol, itt nagyon áll, hogy »több szem többet lát«.

Hogy ki milyen lovat vásárol, az önként érthetőleg attól függ, hogy mire akarja azt a lovat használni. Kivánalmai e szerint az egyes hasznosításokhoz képest azok, a melyeket könnyűnk más helyén bőven tárgyalunk. Itt arról lehet szó, hogy miként járjon el s mi mindenre figyeljen a vevő általában.

Első dolog, a vizsgálatot el nem hamarkodni. Igaz, hogy az eladó — különösen a lócsiszárok, kupeczek — e tekintetben türelmetlenek s nem szeretik, ha lovakat valaki hosszabb szemlélgetés, próbálgatás alá veszi. A mely eladó ilyen, avval legjobban össze nem akasztani, hanem lovastól együtt otthagyni: Ismerőssel, vagy éppen előkelő egyénnel szemben ez ugyan kellemetlen, de a venni szándékozó ilyen esetben rokonságot, barátot, főlebbvalót ne ismerjen.

A lónak a szabadban való megvizsgálása előtt ne mulassza el a venni szándékozó azt előbb az istállóban megtekinteni s különösen mindazt megfigyelni, a mit az egészség jeleinek tárgyalásánál, a természet és rossz szokások megbeszélésénél s más helyen is már felemlítettünk. Jöjjön tisztába nevezetesen a venni szándékozó már itt a ló egészségé, tápláltsági állapotával, épségével, nagyságával, színével, korával, látóképességével, emésztő szerveinek működésével stb. Miután megjutdokoza nevezetesen, hogy minő származású, korú a ló s hogy vajon nem rug, nem harap-e, szőljön rá az állatra, lépjen a közelébe, üssön tenyerével gyöngyöden a farára, vergesse meg a hátát, lapoczkáját, nyakát, próbálja felemelni a lábát, simittasson rajta végig kefével, vakaróval s pillantson e közben jászlába vagy zabolójába, hogy lássa, van-e ott maradék; nyujtson neki egy marék szénát, zabot, hogy lássa, miként eszik; vizsgálja meg, ha éppen alkalom van rá, a bésarárt, hogy lássa, miként emészt az állat; nézze meg a torokjáratát, hogy nem-e daganatos; szorítsa meg egy kissé a gégéjét, hogy hallja, köhög-e és milyen a köhögése; nyujtson a szájába, hogy lássa, engedi-e azt a ló s pillantson rá e közben a fogaira s igyekezzék korát már az istállóban meghatározni. Ha mindezekre nézve tájékozódott a venni szándékozó, kantározta

fel a lovat, majd vezettesse ki s nézze meg, hogy e közben miként viseli magát. Aztán így felkantározva vezettesse valamely vízszintes helyre s állíttassa fel lehetőleg úgy, hogy mind a négy lába támaszsa a törzset. Vessen most egy futó pillantást az állat egész testére, aztán nézze meg rendre minden egyes külsőtani részletét s értékesebb lónál a már ismeretes módon, előre elkészített lapon, jegyezze fel értéksszámaikat, vagyis pointírozza az állatot. A végtagállások vizsgálatánál ne feledje el mindazt, a mit a ló külsejének tárgyalásánál erre nézve mondottunk, nevezetesen pedig bizonyos távolságból nézze meg a lovat s annak lábait előlről, rézsutosan s oldalról a mellső és oldalról a hátsó testrészt, aztán hátulról rézsutosan és hátulról szembe szintén ezt a testrészt; kerüljön erre a tulsó oldalra s ezt is hasonló módon szemlélje meg, mert csak így fogja meglátni a szabálytalanságot, mely esetleg itt vagy amott jelen van. Az álló lóval így végezve, mozgattassa meg előbb lépésben, aztán ügetésben s vizsgálja lépésének, ügetésének

581. ábra. Lóvezetés módja.

minőségét, nagyságát, formáját s az állatnak e közben való viselkedését; ne túrja, hogy a lovat vezetőközben fogásokhoz nyuljon, s ha az eladó megengedi, vezettesse a lovat inkább a saját emberével úgy, a mint azt 581. ábránk feltünteti, mert ismeretes, hogy a kupeczek ilyen embere nagyon érték a módját annak, hogy megfelelő vezetéssel a ló többet mutasson, mint a mire rendes körülmények között képes. Figyelje meg a vevő azt is, hogy a ló mozgatása közben — melyet reá szembe, tőle el és oldalt kell eszközölni — a környezet mit csinál, mert a kupeczek annak is rendkívül érték a módját, hogy zsebkendő-lobogattással, kalaplobálással és veregetéssel és sok egyébvel »leiket verjenek« az oly lóba is, a mely rendes körülmények között talán egy lusta pára. Nagyon is toporékoló állat arról is gyanús, hogy végbelében szappan, bors vagy paprika van, azért ha az ily állat mozgás-közben ganajzik, nem kell róstelni a ganaját erre nézve megvizsgálni. Azt sem kell túrni, hogy a kupecz a lovat szemünk előtt pl. az istálló körül elvezettesse, mert ott, a hol nem látjuk, rendszeren zörgő hollyagal

fegyverkezett emberei állnak, a kik a lóra mindannyiszor rájészenek, hogy aztán mint valami oroszlán kerüljön ismét szemünk elé.

E mustrálás után fel kell szerszámoztatni a lovat s a nyergest nyereg alatt, a hámost szekéren meg kell próbálni. Ha a vevő maga is lovas vagy hajtani tudó ember, czélszerű, ha maga őrli vagy hajtja az állatot, mert így győződhet meg legbizonyosabban annak képességéről. Más esetben is figyelje meg, hogy a lóra könnyen vagy nehezen lehet-e feltűni, könnyen vagy nehezen lehet-e vezetni; nézze meg, hogy lép, hogy tgett lovas alatt, vagy szekéren; hogy vágat, hogy ugrik az ehhez is értő ló; hogy indít, hogy fordul, hogy húz, hogy hátrál, ha reá kényszerítetik, s hogy áll meg; vizsgálja, hogy hamar csendesedik-e le mozgás után a légzése, érverése, vagy sokára. Egy szóval ne mulasszon el semmit, a mi alkalmas arra, hogy az állat képességét, alkalmas voltát feltárja, ne mulasszon el semmit, a mi alkalmas arra, hogy őt az állat előnyeiről és hátrányairól, szóval igazi értékéről meggyőzze, mert bizonyára az eladó is mindent elkövet arra nézve, hogy állatját a legkedvezőbb világításban mutassa.

Ilyen tüzetes vizsgálatkor ki fog tűnni, hogy a ló milyen; mit tud, mit nem tud; mire képes, mire nem; ki fog tűnni, hogy a vevő czéljának megfelelő-e s mennyiben felel meg, szóval, hogy neki mennyit ér jelen állapotában s körülbelül mennyit fog érni a jövőben, ha t. i. azt czéljaira meg megfelelőbbé teheti és teszi.

Vásárt csinálva, a lólevelet jól nézze meg, nehogy az azon szereplő hamis vagy téves adatok bajba keverjék; az átvezetést azonban eszközöltesse s a kifizetett összegről lehetőleg nyugtát is kérjen. Hazaa érve, ne állítsa addig a vett lovat többi lovai közé, a míg azt gyökeres tisztításnak alá nem vetette, sőt czélszerű lesz egy ideig (pl. 10 napig) külön kötni, külön takarmányozni és itatni, avagy, ha a vásárlások meg nem történt volna, jó lesz használatba vétel előtt állatorvossal megvizsgáltatni, hogy egyebektől eltekintve is, nem szenved-e valamely törvényes főhibában, a melyt vásárláskor észrevenni nem lehet; az az állatorvos aztán ily esetben a további lépésekre nézve is tanácsot ad.

E törvényes főhibákat alább tájékoztatás fel fogjuk sorolni. Mielőtt azonban ezt tennők, csoportokba szedjük azon hibák főbbjeit, melyek egyikik és másik hasznosítású ló értékéből több vagy kevesebbet levonnak, melyek tehát lóvásárlás alkalmával nem szabad, hogy a vevő figyelmét kikérteljék.

Háti lovaknál lényegesebb hibák a nehéz fej, a hibás fejtűzés; a rossz szem; a rövid, merev nyak; a rövid, alacsony mar; a rossz nyereg hely; a hosszú és a hajlott, meg a pontyhát; a hosszú, keskeny, gyenge ágyék; a szakadt lágyék; a rövid, csapott far, melyen tűzött farkakkal; a túlkeskeny, túlszéles és sekély szügy; a szalma- és csüngőhas; a rövid, meredek és terhelt váll; a meredek fark; a ki- vagy befelé fordult könyök; táncmester állás; hegyipró állás; térdesség, hajlott térd; nyurga koncz; dongás állás; túlnötségs hátul; nagyobbokú kardláb- és széklábállás; keskeny, kicsi s nem tiszta csánk; ökör-, kapta-, gyűrű- és vápástatem; meredek és túlhajlott csüd; dudoros, törékeny, lágy és telitalpú pata; bokázás; botlás; forgó és kaszáló mozgás; rossz indulat, rossz szokások; túlságos phlegmatikus vérmérséklet; izomsorvadás, különösen a vállon, faron és végtagokon.

Kevesébb lényeges hibák a keskeny szügy és keskeny far; a rövid koncz; a kisebb fokú térdesség és hajlott térd; a hosszú s kissé hajlott csüd; szűkült és ferde pata; nyüitetem; holttetem; kisebb hibák a mozgásban.

Lényegtelen hibák a kisfokú kardláb- és tehénállás; a sarokpók; a hosszú, de szabályos állású csüd; az öztetem, feltéve, hogy munkazavart nem okoz.

Hátas lovaknál lényegesebb hibák a rövid, kevés mozgékonyasággal bíró, rosszul illesztett nyak és hibás fejtűzés; a ponty- és hajlott hát; a rövid, csapott far; sekély mellkas; csüngő has; nagyon rövid és meredek váll; meredek fark; a befelé fordult könyök; térdben térd és térdben szűk állás; nyurga koncz; dongás-, tehén- és kardlábás; keskeny, gyenge csánk; nagyon hajlott vagy meredek csüd; a jelzett patahibák; ökörtetem; patkókelés, vápástatem; izomsorvadás; rossz szokások; izgékony természet; a jelzett mozgáshibák.

Kevesébb lényeges hibák a nehéz fej; hosszú, gyenge hát; keskeny ágyék; nagy horpasz; keskeny és barázdált far; keskeny szügy; szalma-; meredek váll; rövid koncz; kisebb fokú térdesség és hajlott térd; hosszú és meredek csüd; keskeny térd; nyüitetem; túlnötségs hátul; szorult és ferde pata.

Lényegtelen hibák a hosszú hát és ágyék; öztetem; holttetem; sarokpók; kisebb szabálytalanságok a mozgásban.

Igáslovaknál lényeges hibák a vékony, hosszú, izomszegény nyak; a sovány, keskeny és sekély mellkas; a keskeny és izomszegény far; a rövid, meredek fark; az izomszegény czomb; szűk állás elől; dongás és hátraállított állás hátul; keskeny csánk; hosszú, hajlott csüd; ökör- és vápástatem; szűk, parázs-pata; nagyon is porhanyó és telitalpú pata; bokázás; kaszálás; forgás; izgékony természet; rossz szokások.

Kevesébb lényeges hibák a hosszú hát és ágyék; a rövid, csapott far; meredek váll; a kissé be- vagy kifelé fordult könyök; a rövid oldalak; csüngő has; tág állás és térdesség elől; meredek vagy kardlábás hátul; rövid vagy hosszú, de nem túlságosan hajlott csüd; terhelt pata; ferde, repedéses és üres falu pata; nyüitetem.

Lényegtelen hibák a nehéz fej; a rövid nyak; kissé hajlott hát; barázdált és csapott far; túlnötségs hátul; rövid koncz; meredek csüd; kisebb fokú tehénállás; sarokpók; patkókelés; öztetem; hólyag a csánkon; holttetem.

Nehéz izáslovaknál lényeges hibák a keskeny, sekély mellkas; a keskeny, izomszegény far; magas lábak; meredek fark; meredek s izomszegény koncz és czomb; izomsorvadás bárhol; térdben szűk állás; keskeny, gyenge csánk; hosszú és hajlott csüd; ökör-, kapta-, és vápástatem; dudoros, törékeny és porhanyó pata; rövid lépés; az előbb jelzett mozgásbeli és temperamentumhibák.

Kevesébb lényeges hibák a befelé fordult könyök; elől a hátraállítottság, hátul az előre állítottság, kardláb- és dongás állás, ha az utóbbi nem nagyfokú; a nyüitetem.

Lényegtelen hibák a rövid koncz; a meredek váll; a barázdált s csapott far; a csüngő has; a nagy horpasz; a térdben tág állás; a tehénállás; a széklábállás; a sarokpók; az öztetem; a holttetem.

A tenyészlovak lényeges hibái és lényegtelenebb defektusait illetőleg.

utalunk a tenyészállatok megválasztásánál s a ló külsőjének általános leírásánál mondotakra s felhívjuk a figyelmet azon fogásokra és hamisításokra, melyeket különösen a fogtanban és külemtanban már említettünk.

A ló ú. n. törvényes főhibái. Ismeretes, hogy a lónak egynémely lényeges hibáját a vevő igen gyakran csak akkor veszi észre, mikor az állat már hosszabb idő óta birtokában van. Tudva van továbbá az is, hogy az eladó lovának ilyen hibáját mindenféle módon titkolni és rejtetni igyekezik, úgy nemkülönbben ismeretes, hogy a vevő, ha neki a vett ló különben nem tetszik, ilyen lényegesebb használati hibákat vél vagy állít lenni nála, csak hogy az adás-vevést megsemmisítse. Így van ez ma, így volt a legrégibb időkben is s ez tette szükségessé, hogy az állatok eladásánál felmerülő ilyen vitás kérdések törvényesen rendeztessenek.

Hazánkban ú. n. szavatossági törvény most van készülöben. Jelenleg e tekintetben az osztrák polgári törvénykönyvnek¹ 922., 937. §-ai irányadók s azért addig is, míg a magunk törvényére hivatkozhatnánk, kövöljük a lónál előforduló ú. n. törvényes főhibák szavatossági idejét nálunk és Ausztriában, összehasonlítván azt egynémely más országnak erre vonatkozó intézkedésével.

Szavatossági főhibák a lónál	Szavatossági idő nspokban					
	Osztrák-Magyar-Monarchia	Baden	Bajorország	Franciaország	Poroszország	Württemberg
Fekete hályog (Szépvakság)	30	8	8	—	28	8
Jászolrágás (karórágás)	—	8	8	9	—	8
Takonykór	15	14	14	9	14	14
Bőrfeleg	10	14	14	9	—	14
Gyánús mirigykór	15	—	—	—	—	—
Falladozás	15	14	14	9	28	14
Butacsira	30	21	21	9	28	21
Eskór (Epilepsia)	—	40	40	30	—	28
Havivakság	30	40	40	30	28	40
Csikónoság	30	—	—	—	4	—
Rühkór	—	—	—	—	14	—

Ennek közlése után még csak arra figyelmeztetjük a szíves olvasót, hogy szűk esetén szakértő állatorvoshoz fordulni tanácsért el ne mulasztja. s a mikor csak lehetséges, *közér* per helyett lépjen inkább *sovány* egyezésre, mert a perlekedésben — sajnos — nincsen köszönet.

¹ Allgemeines bürgerl. Gesetzbuch, f. d. gesamt. deutschen Erbländer der öst. Monarchie 1811.

Betűsoros tárgymutató.

(A számok a könyv oldalszámának felelnek meg.)

Abbas pasa 280.
 Abrizát-lécz 65.
 Achilles-in 130.
 Afrikai vadissamár 8.
 Ágyék 80.
 Ágaskodás 243.
 Ágyus ló 267.
 Ajkak 66.
 Akadály-verseny 591.
 Ál, állgödör 67.
 Álladó láncc 67.
 Alkar 110.
 Alczomb 128.
 Alapnagyság 151.
 Alapforma 151.
 Állás 200.
 Állattenyésztő 427.
 Állattartó 427.
 Alom 485, 539.
 Amerika lovai 350.
 Amerikalos lovaglás 601.
 Anchiterium 20.
 Anti Ceib-Bitter 617.
 Anglia lovai 291.
 Angol telivér 253, 295.
 Anglo-norman ló 316.
 Andaluziai ló 339.
 Apollós 538.
 Araba típusu ló 25.
 Araboman, angolman 157.
 Aranyszelet 160.
 Arányérés 160.
 Arabia lovai 276.
 Araba ló, nemes 280.
 Araba ló, lozónosság 279.
 Arabos-angol ló 304.
 Ardeni ló 323.
 Ard-Patrick 326.
 Árpá 512.
 Asinus africanus 8.
 Asinus domesticus 11.
 Ásutag ló 21.
 Aszkór 478.
 Atavismus 430.
 Athos 504.

Átörökítés 431.
 Ausztria lovai 342.
 Ballotade 249.
 Bagdádi ló 283.
 Bagdó ló 618.
 Bars J. 335.
 Balhiedelmek 433.
 Bálholna 396.
 Bálholnai ló 280.
 Bámásod 551.
 Betegség jelei 34.
 Bélsár 36.
 Bérkocsis ló 265.
 Beiga ló 271, 323.
 Berdune 276.
 Berber ló 286.
 Belgium lovai 323.
 Bélyegek 394, 396, 399, 409.
 Beltenyésztés 429.
 Bekő 571.
 Bevagonírozásnak ellenszegülő lovak 633.
 Bituj ló 334.
 Black horse 313.
 Boka 117, 140.
 Bokaszőr 118.
 Boulognei ló 321.
 Bosnyáki ló 348.
 Box 495.
 Botlós 636.
 Bonavista 404.
 Bőr 174, 543.
 Bőrüket rácsáló lovak 622.
 Brabantai ló 321.
 Brabanti ló 324.
 Bruce Lowe 440.
 Bucccephalus 26.
 Buccaneer 186, 294, 402.
 Bugzó 300.
 Buzá 513.
 Byerley Turc 294.
 Capriole 294.
 Cart-horse 272, 311.
 Cato 374.

Camptulicon 480.
 Cabriolet 576.
 Canter 589.
 Csánk 129.
 Csánkköszörülés 188.
 Cserkesz ló 333.
 Czei 434, 439.
 Csikló 99.
 Cintra 60.
 Csikóbénaság 475.
 Cleveland 309.
 Clydesdalei ló 210.
 Cladrubi ló 344.
 Coriphodon 20.
 Constitutio 37.
 Conditio 41.
 Csontváz 49, 103, 125.
 Csontpók 134.
 Courbet 247.
 Cob 258, 307.
 Condroz 274, 324.
 Cotentin 316.
 Constanság 430.
 Csabörbe hágás 135.
 Csüdörök, fedezők, 295, 326, 328, 304, 400, 403, 408.
 Csökönység lovak 634.
 Crececus 230.
 Croupad 247.
 Csüd 118, 140.
 Csüd-sömör 122.
 Dáma ló 258.
 Darley-Arabian 294.
 Dajknád 409.
 Dexter 231.
 Distantia 298, 591.
 Domesticatio 20.
 Dongás állás 128, 138.
 Dongola ló 286.
 Doncaster 304, 306, 403.
 Double-bilet 322.
 Double-Ardennaise 324.
 Dray-horse 313.
 Dsigetai 7.
 Dsilfa 289.
 Dumore 403.
 Eclipse 167, 172.
 Egészség jelei 24.
 Egyiptomi ló 286.
 Egyéni képesség 430.
 Egyensúly-gyakorlatok 509.
 Eletkor 182.
 Elettartam 204.
 Eleveurs-ök 317.
 Előjuttás 430.
 Elkes 457.
 Elvetés 455, 516.
 Elváltás 470.
 Eobippus 20.
 Equidák 0

Equus hemionus 7, 20.
 » onager 7.
 » hemippus 7.
 » taeniopus 7.
 » quagga 9.
 » zebra 10.
 » burchelli 11.
 » asiaticus 11.
 » ferus 13.
 » caballus 17.
 » domesticus 17.
 » fossilis 21.
 » angustidens 21.
 » spalaens 21.
 » stenonis 21.
 » intermedius 21.
 » robustus 21.
 » parvus 21.
 » Przewalszki 17.
 Erőbeli állapot 41.
 Értékszámok 164, 440.
 Erdélyi ló 389.
 Étvág 35.
 Exmor pony 314.
 Fajelejg 18.
 Fajta 46.
 Far 83.
 Farok 87.
 Faroklekötés 630.
 Farokhordozás 88.
 Farokcsontítás 88, 550.
 Faroktörés 89.
 Farokdörzsölés 622.
 Farokszőr 88.
 Fagyás 132.
 Fay-Eye 231.
 Félvér 46.
 Fej 51, 53.
 Fejhordozás 72.
 Fejtető 61.
 Felkar 107.
 Fejlés 298.
 Fenék 404.
 Fechtig báró 332, 371.
 Feldmochingi ló 332.
 Fésű 545.
 Fenyítés 545.
 Feszítő lánca 565.
 Fényvadás 581.
 Felészerszámolás 506.
 Flying Chylders 239.
 Flying Dutschman 214.
 Flaman ló 323.
 Flóra Temple 231, 352.
 Fogat 6, 21, 182, 198.
 Fogak 182.
 Fogak hamisítása 198.
 Fogatok 289, 606.
 Fogsziszoló 617.
 Fogvizsgálat 201.
 Fogváltás 188, 473.

Fogazás 431.
 Francia lovak 315.
 Futó ló 232.
 Furioso 393.
 Fülék 59.
 Fültő mirigy 68.
 Fűszerek 530.
 Fűrdetés 647.
 Gaur 7.
 Gacsoz állás 128, 138.
 Galop 232.
 Galop sebesség 239.
 Galtes-More 326.
 Gadszaggó igásló 268.
 Galant 375.
 Gát 101.
 General-Stud-Book 46, 295.
 Gesztenye 111.
 Gyerek ló 259.
 Gyepelő elfogó ló +29.
 Gódran 204, 271, 303.
 Gyűrű tetem 12'.
 Gyök és gumós növények 524.
 Gyorsaság 221, 231, 239, 245, 337.
 Gyorskifogó 632.
 Godolphin-Arabian 295.
 Halánték 61.
 Hályog 62.
 Hát 77.
 Hás 93.
 Hás-sérv 95.
 Hás-korcz 96.
 Hátra állítottaság 108.
 Harapócs 190.
 Harapósság 618.
 Hamisítás lovakon 198.
 Hátválas 221.
 Hamtani 278.
 Hadsine 279.
 Hatiki 289.
 Hack 307.
 Hannoveri ló 329.
 Hannibal 297.
 Handicap 309.
 Hágatás 448.
 Hasmenés 475.
 Hám 567.
 Heaberbloem 243.
 Heveder 566.
 Hevedernyomás 93.
 Herék 97.
 Hererejtő 99.
 Hegytipró állás 121, 138.
 Hegytiprás 559.
 Herelés 473.
 Hippotherium 10.
 Hipparion 20.
 Hippodrom 20.
 Hímvessző 98.
 Híntés ló 263.

Hibák, szerzetek 301.
 Hibák átörökíthetők 438.
 Hibák javítása 444.
 Hit (beütés, Treffer) 430.
 Hómlék 62.
 Homlokdörzsölés 623.
 Hórnás 67.
 Horpász 95.
 Holttetem 116.
 Hólyag csánkon 136.
 Horgas in 125.
 Hólsúly 587.
 Hómersék 35.
 Hómersék istállóban 486.
 Hórgés 66.
 Hór 279.
 Húgy 35.
 Húgyes 98.
 Húgyhólyag 98.
 Hungar 255, 305.
 Hóvelyek 514.
 Igásló 268.
 Igádösség 630.
 Incesoport 117.
 Individualis potentia 430.
 Infectio 434.
 Istálló 477.
 Ízület 103, 125.
 Izmok 207.
 Ítálás 529.
 Jászol 496.
 Jászolrágás 515.
 Járművek
 Járthatás 626.
 Johnston 356.
 Justin Morgan 351.
 Jung O. Baján 328.
 Kapta-tetem 122.
 Kakas-lépés 135.
 Kantárszédral való bánás 601.
 Karriere 233.
 Karó-rágás 515.
 Katalon 260.
 Kapadociai ló 284.
 Karabagh ló 285, 333.
 Kadisi 289.
 Kantár 561.
 Kalesch 575.
 Kézbizáda 96.
 Kézeltől réss 149.
 Kézeltől réss 149.
 Keletporoszországi ló 327.
 Keresztelés 429.
 Kefék 545.
 Kengyel 566.
 Kiadó lépés 111.
 Kincsem 60, 166.
 Kikötés 510.
 Kisbér 163, 401.

Kirugás 244, 620.
 Kítartás 301.
 Kirgiz ló 333.
 Kifető 551.
 Kivágó ló 620.
 Kloaka 101.
 Kocnc 125.
 Kocsi ló 294.
 Kochlan 278, 289.
 Kozák ló 334.
 Korlát 551.
 Kocsai 571.
 Kocsi-szín 577.
 Kozma 300, 413.
 Kötés 83.
 Koldóksér 95.
 Konyók 109.
 Kötőfék 561.
 Kötőfék ledörzsölés 620.
 Kötőfékbe támaszkodás 623.
 Kötélbe hágás 624.
 Kumet 587.
 Kupa 6, 183.
 Kupakészítés 199.
 Kard ló 284.
 Kulán 7.
 Kukoricza 513.
 Külem 50.
 Lábak 101, 124.
 Lábtű 111.
 Lábtűbe támaszkodás 616.
 Láb, borzas 118.
 Lápoczka 103.
 Lancáde 247.
 Lányék 95.
 Lányék-sér 96.
 Lámpás 500.
 Lábég 531.
 Landauer 5, 4.
 Lánygyakorlatok 600.
 Légzés 36.
 Lépcső 212.
 Levade 247.
 Letört tellvér 300.
 Legéltetés 527.
 Lincolnshirei ló 311.
 Lipizzai ló 342.
 Ló, vad 16, 17.
 » szelid 17.
 » eredete 19.
 » fajtáj 30.
 » barlangi 21.
 » czölöp és tűzeg 21.
 » ős 21.
 » óriás 173.
 » törpe 173.
 » brachicephal 21.
 » dolichocephal 21.
 » a chinaiaknál 24.
 » a médekéknél és indeknél 25.
 » az assyroknál 26.

Ló, Egyiptomban 26.
 » a phóniciaknál 28.
 » az izraelitáknál 28.
 » a persáknál, görögökéknél 28.
 » a galloknál, a germánoknál 28.
 » a szármataknál 28.
 » a szaktáknál, magyaroknál, hunnoknál 28.

Ló, a spanyoloknál, rómaiaknál 28, 29.
 » nemcs, közönséges 43.
 » meleg s hidegvérű 46.
 » nyugati, keleti, átmeneti 44, 274.
 » pony 44, 276.
 » igás, nyerges 44.
 » ideális, normális 157.

Lőfélék 6, 19.
 Lőmészeldítés 22.
 Lőhajítás 606.
 Lőeladás 639.
 Lőöltöny 634.
 Lőrakapás 597.
 Lővásárlás 643.
 Ló házivétel 22.
 Lóvasúti ló 265.
 Lőlétszám Angliában 315.

» Franciaországban 322.
 » Belgiumban 324.
 » Württembergben 332.
 » Bajorországban 332.
 » Oroszországban 333.
 » Poroszországban 326.
 » Spanyolországban 330.
 » Olaszországban 340.
 » Schweizban 342.
 » Ausztriában 342.
 » Magyarországon 377.
 » Amerikában 3 0.

Lóanyag hasárában 378.
 Lótenyésztési térkép 385.
 Lovaglás 598.
 Lóorvosi iskola 368.
 Lócsalábúság 115, 128.
 Luxus-ló 257.

Mar 73.
 Marcsa 592.
 Mar-hám 567.
 Martóréz 77.
 Makk 98.
 Maggyom 200.
 Magas kor 180.
 Mászás 222.
 Mand 221, 352.
 Mazy-Cobb 231.
 Mandái 278.
 Magyarország 357.
 Mambrus 351.
 Mankó-láb 558.
 Méneseik 31, 322, 327, 328, 329, 331, 332, 337, 344, 347, 350, 388, 414.
 Méntelepek 322, 411.
 Mesolipus 20.

Mellkas 89.
 Méh 98.
 Medvelábúság 118.
 Mérték 151.
 Mérőbotok 154.
 Mérés 153.
 Medvejárás 220.
 Mekneref 279.
 Merieraut 316.
 Mecklenburgi ló 331.
 Messenger 350.
 Megcsudálás 439.
 Megkötés 498.
 Megizzasztás 560.
 Megnyergelés 566.
 Mezalr 247.
 Mióhippus 20.
 Mirigykór 68, 476.
 Minta-ló 158.
 Mongol típusú ló 20.
 Mongol ló 288.
 Mohamed 279.
 Mokány ló 336.
 Mosis 547.
 Mozsás 207.
 Mozsás képlet 212, 216, 224, 237.
 Mozgatás 550.
 Murakói ló 271, 379.
 Műmozgások 245.

Naturel 39.
 Nápolyi ló 341.
 Nagyigényűség 299.
 Nancy-Hanks 352.
 Nyak 68.
 Nyakhorozás 72.
 Nyakállás 72.
 Néapolitano 408.
 Nemaőszervek 96.
 Nedsed 276, 289.
 Nevelés 467.
 Nyereg 565.
 Nyeregbe ülés 597.
 Nyelv 67.
 Nyelvtöltgetés 619.
 Nyelvtökötés 619.
 Nyírás 549.
 Nyírógép 549.
 Nyírothadás 558.
 Norfolk 265, 308.
 Norfolk-breton 318.
 Norman-ló 316.
 Nonius 391.
 North Star 393.
 Nőszertőn 449.
 Nyúttetem 135.
 Nyűg 571.

Omnibus-ló 265.
 Ondó-szárcsa 97, 431.
 Ondó-zsinór 98.
 Ondó-hótyagcsa 98.
 Ontario 249.
 Orr 65.
 Oroszország lovai 333.
 Orosz parasztló 333.
 Orlov-ló 335.
 Orlov gróf 335.
 Orohoppus 20.
 Öregpás Jelei 203.
 Őz ló 30.
 Ostor 569.
 Ösvér 18.
 Ötetem 135.

Páratlan ujjúak 16.
 Pallotherium 19.
 Párta 123.
 Pártatipró lovak 622.
 Pártatiprás 123.
 Pata 123, 140, 553.
 Pata, hibás 557.
 Parallelogramm 119, 157.
 Parallelo-trapez 102.
 Párhuzas 231.
 Pass 244.
 Passad 247.
 Parasztló 383.
 Pacer 355.
 Párzás 429, 448.
 Pataápolás 553, 630.
 Patkolás 552, 698.
 Patkolásnak ellenszegülő lovak 624.
 Patafaragás 566.
 Patabecsapás 564.
 Patkók 556.
 Patkány-farok 622.
 Pányva 571.
 Perissodactylák 6.
 Pete 98, 431.
 Péra 101.
 Péragyűrűzés 101.
 Pasade 247.
 Percheron 265, 318.
 Persa ló 287.
 Persimon 295.
 Phaeton 575.
 Physik 587.
 Pipaszár-láb 116.
 Piaff 249.
 Piroquette 249.
 Pínka-fő-ló 272, 331.
 Píngvín ló 275, 332, 346.
 Pipák 545.
 Pofa 65.
 Point 164.
 Poroszkáló 244.
 Poroszkálók 211, 244, 355.
 Podgyászhorodó ló 262.
 Poroszország lovai 326.

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület kiadásában megjelent és annak kezelésénél, a "PÁTRIA" r.-t. gazdasági szakkönyv-kereskedésében, Budapest, IX. ker., Üllői-út 25. és általa minden hazai könyvkereskedésben megrendelhető a következő szakkönyvek:

Egyszerű gazdasági számvitel. Régi szükségletét képezi a Gyakorlati alapos Irtó: SUSCHKA RICHARD, a magyar-országi gazdasági akadémia Intézője, a gazdasági számviteli előadások az egyszerű gazdasági számviteli munka álljon rendelkezésére, a melynek útmutatásai nyomán a mezőgazdasági üzemben fekvő tőkés jövedelmessége pontosan kimutatható és állandóan ellenőrizhető, ezzel együtt a gazdálkodás mikéntje megírható legyen. Az OMGE. Irodalmi szakosztálya pályadíjat tűzött ki e kérdésre és ennek eredményeként bizta meg a szerzőt, a ki nemcsak mint előadó a gazdasági elmélettel, hanem mint számadatost a számvittel gyakorlatilag is állandóan foglalkozik, e mű megírására. Hogy milyen kedvezően fogadta e könyvet a magyar gazdálkodók köze, bizonyítja az a körülmény, hogy immár második kiadásban forog közelezen **ára vászonköt. 6 K.**

Házi és udvarkertek berendezése.

— Irtó: KARDOS ÁRPÁD, a „Kertészeti Lapok” szerkesztője. —

a kertekről részére. Számos tanulságot meríthet belőle arra nézve, hogy évente váltakozva hogyan díszítheti kertjét csinos növényekkel. Fővilágosítást talál benne a mi jó gyümölcsfajtánk és konyhakerti növényeink néve, valamint igen hasznos útbaigazítást kertjének jókarbantartására, gondozására **ára vászonköt. 2-50 K.**

Ezen a magyar kertészeti Irodalomban hézagpótló mű nagy fontossággal bír egy a szakember, mint a

Az okszerű talajművelés alapevei.

Irtó: CSÉRHÁTI SÁNDOR.

A mezőgazdaság körében évente előforduló számos teendőnek igen jelentékeny részét képezi a talaj művelése. A fagyos idő kivételével úgyszólván egész éven keresztül van munka a talajjal. A vetés előtt elő kell készíteni, a vetés után megfelelő állapotban tartani. — A talaj okszerű megmunkálásával a gazda nagy mértékben fokozhatja jövedelmét és mégis ha körültekint az országban, azt fogjuk tapasztalni, hogy igen sok gazdaságban a talaj megmunkálása mindennek, csak okszerűnek nem mondható. Szükséges ezért, hogy a gazdálkodás ügyfeleine az okszerű talajművelés fontosságára minél jobbkabban felhívassék, az előforduló hibák kiküszöbölésére, az egyes munkák megfelelő időben és módon való végzésére serkentők. Fenti munkának is az a célja **ára 4 korona**

Takarmányozástan.

Irtó: CSELKÓ ISTVÁN és Dr. KOSUTÁNY TAMÁS.

kapjannak többet, mint a mennyit az elérendő haszoncél megköveteli, mert ez a leg-szemmel láthatóbb pazarlás volna. Ezen irányban az kimerülő útmutatást a jelen munka, mely tárgyal tekintetében két részre oszlik, és pedig: 1. Általános takarmányozástanra, mely főleg a takarmányfélék ismeretével, emésztésével, viszonyával, előkészítésével stb. foglalkozik. 2. Különleges takarmányozástanra, mely a szarvasmarha, juh, sertés, és stb. etetésénél szem előtt tartandókat, továbbá a hizó, legelő, igavonó, növendék stb. állatok takarmányozását tárgyalja **ára vászonköt. 4 K.**

A szíkes talajok öntözése és alagcsövezése.

— Irtó: HILOARD E. W. Fordította: TREITZ PÉTER magy. bír. agrárgeológus. —

Magyarország nagy kiterjedésű szíktalainak mellőrzésére nagyon indokoltak teszik, hogy a könyvkiadó vállalat az útkülföldi amerikai munkáit, a melyek főleg lefordítottak és kiadott. E műben számos hasznos adat van, melyet ideháza is felhasználhatunk. Emeli a munka értékét a függelékben Kvassay, Landau és Tomka hazai tapasztalatainak közlése **ára 1'50 korona.**

A juhtenyésztés mult és jelen irányairól.

Irtó: dr. RODICZKY JENŐ.

Egész irodalmat teremtett Rodiczky Jenő dr. a juhtenyésztés körébe vágó szakmunkával, a melyekre a koronát most tettem fel, fenti cím alatt megjelent, a Simonyi Antal-féle alapítványból jutalmazott pályaművével. Annyi tudással, annyi szakmicerrel van e hézagpótló könyv megírva, a mennyivel e hazában tényleg csak Rodiczky dr. rendelkezhetik, a ki a juhtenyésztés és juhászati kérdések iránt mindenkor előszeretettel viselkedett a e tárgyra vonatkozó minden legcsekélyebb dolgot is oly beható tanulmányt tárgyval, mint bizonyra senki más. Csodál-e hát ha ennyi tanulmányt és tudással egy olyan munkát írt meg, a mely nem indol fogva, másrészt tanulmányos szakértőnek, laikusnak egyaránt, mert elbeszélő, könnyen érthető, mert tartalma olyan, melynek minden sorában a szakértő is talál újat, tanulságot. Végre tehát rendelkezünk egy olyan juhtenyésztési könyvvel, a melynek éppen szükségünk van, a azért nem ajánlhatjuk eléggé juhtenyésztő gazdinknak, hogy e könyvet könyvtárak részére megvásárolják a tanulmányozzák, abból merített tudással juhászataikat fejlesszék, tökéletesítsék. A szövegbe illesztett 40 ábrával és több címképpel **ára vászonkötésben 3 korona.**

A sertés javítása és hizlalása.

Irtó: RUFFY PAL.

A sertés elé dobjuk megválasztás nélkül mindazt, ami ehető, az még a sertés helyes tartásának, javításának, hizlalásának korántsem mondható. Pedig az egész sertés-tartás titka a helyes takarmányozástól függ. A sertést egy oly takarmánytalalkotás szervezetnek mondhatnók, mely helyes etetés mellett húst és zsír aránytalanul gazdaságos módon tud előállítani. Hogy mi ennek a titka, hogy mily takarmány-félékkel lehet a legkönnyebben, a takarékság folytonos szem előtt tartása mellett sokat előállítani, ezt a könyv nagyon tanulságos s könnyen érthető módon tárgyalja. **II. kiadás ára 2 korona.**

Fajbaromfi-tenyésztés.

Irtó: BEIVINKLER VILMOS.

A fajbaromfiakat meglepő hűden és tipikusan ábrázoló képek nagyobb része Vastagh Géza fényes tehetségű művészi alkotásai, kisebb része pedig lovag Mertens Ede budapesti fényképész kitunó fényképei után készülték s az OMGE. önzetlen áldozatkészségrel tanakodnak. A baromfiok és a tenyésztési segédeszközök pedig mértékülleg is kifogástalan rajzokban vannak bemutatva, elmondható tehát, hogy ilyen hű és jelleg minden legkisebb árnyalatát magán viselő baromfiképek az egész világon nincsenek **ára 6 korona.**

Talajismeret.

A helyes talajművelésnek alapját a talaj és tulajdonságainak ismerete képezheti csak. Magyar nyelven eddig nem bírtunk oly művel, mely az uborkori tapasztalatok és tanulmányok alapján tárgyalta volna ezt a kérdést. Csérháti és műve tiszta azt meg, mely annál becsebb, mert abban Csérháti és munkái általános ismeretével a tudományok területén állomás vezetője. **gának számos hazai tapasztalatot is felhasználhatunk. E munkát az OMGE. a Kodolányi-féle pályadíjjal is kitüntette. ára 3 korona.**

Gazdasági építészet.

írta: SZÁHLENDER ÖTVOLA.

Es idő szerint már csak e mű III-IV-ik része kapható, mely a következőket tartalmazza: A gazdasági épületek leírása. Lakóházak, Istállókról. Takarmányos kamrák. Ló-istállók, Juh-istállók. Sertésotlak és telepek. Istállók szellőztetése és szükséges hőfoka. Trágyatelepek. Jégvermek és jégházak. Tejes házak. Termények és eszközök tartására szolgáló épületek. Kutak, vízreszervoirek és vízvezetékek. A major Gazdasági épületek költsége, felépítése és fentartása ára 3 K.

Mezőgazdasági becsléstan.

írta: SZÜTS MIHÁLY.

ismereteknek javarészt szüete össze, melyekre a gazdának hazai viszonyaink közt a becslési eljárás körül mulhatatlanul szüksége van ára 3 K.

A papirosbúza hatása a gabonaárakra.

írta: dr. RUHLAND GUSZTÁV. Fordította: dr. ÁRKÓVY RICHÁRD. Előszóírt hozzá: gr. ZSELÉNSKY RÓBERT

A szerző ezen könyvében röviden és világosan mutatja fel a lefedetlen határjölzetet káros voltára és teljes világításban tárja föl a gabonárképződés szövevényes kérdését. Ez okból figyelmébe ajánljuk minden magyar gazdának ára 2 K.

A mezőgazdasági út-, vasút- és hidépítés

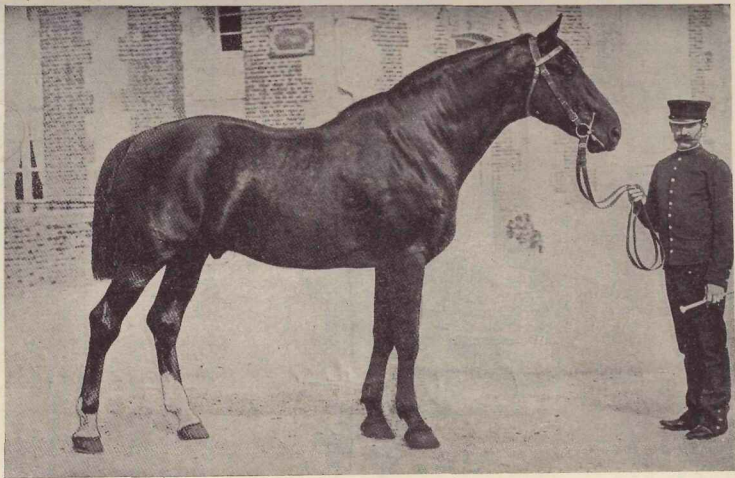
írta: ACSÁDY LÁSZLÓ
kir. főmérnök.

A mezőgazdasági utak és vasutak szolgálnak a gazdálkodás területén belül a forgalom eszközésére s fenti munkának az a célja, hogy felhívja a gazda figyelmét a tökéletesebb gazdasági közlekedés előnyeire s megismertesse vele a műszaki munkálatokat, melyek a közlekedési eszközök célravezető javításánál és berendezésénél előfordulnak. Szerző kiterjeszkedik a jövedelmezőség kiszámítására is, melynek segítségével minden egyes esetben elbíráható, hogy a gazdasági út vagy vasút megépítése melyeknél tökéletesebb kamatoztathatja-e kellően a megtakarítás a szállítási költségekben, mely a jobb közlekedéstől várható. Ezenkívül a közlekedési eszközök költségvetését is ismerteti, mert nemcsak a közforgalom, hanem a magánforgalomra való berendezések is részben hatósági engedélyezés alá tartoznak ára 3 K.

A mezőgazdasági gyümölcsstermelés és értékesítés.

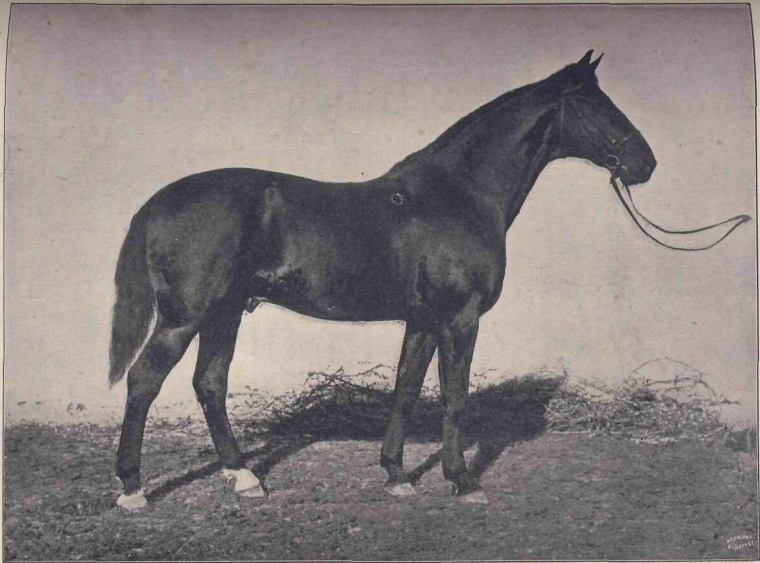
írta: MOLNÁR ISTVÁN kir. tanácsos, ország. gyümölcsészeti és tenyésztési miniszteri biztós.

E munka megírására a szerzőt a gyümölcsstermelés és értékesítésnek hazánkban az utóbbi időkben tapasztalt erős fellendülése indította, mely elodázhatalanná tette egy mindenben megbízható és hazai igényeinkhez alkalmazott, vezérfonál megjelölését, az melyből gyümölcsstermeléssel mindjártban foglalkozó gazdákhoz segítségünk teljes megnyugvással meríthessenek tanácsot. Szerző becses tanácsokat ad a gazdának arra, hogy miként értékesítheti a viszonyai közé illő néhány gyümölcsnek nagyban való termelése által, különösen a más művelésre kevésbé alkalmas területeket, közli a nagyban való termelésre alkalmas gyümölcsnemeknek és fajtáknak leírását, tenyésztési igényeit és értékesítési viszonyait könnyen áttekinthetően és világosan csoportosítva, tömör leírásban. Ezenkívül az értékesítéssel, illetve annak főbb eljárásaival is foglalkozik; azzal a fontos részével a gyümölcsészetnek, melytől leginkább függ, vajjon ezt vagy amaz a gyümölcsnemet és fajtát érdemes-e hazai viszonyaink közt nagyban termelni. Végül pedig a gyümölcs értékesítését földforgalmazás útján ismerteti; így az asszális, gyümölcsbörzéselés, fűzés és szeszítés eljárásait találjuk meg e könyvben. E rövid ismeretéből is kiténik, hogy e jeles munkának megszerzése a gyümölcsstermeléssel ogalkozóknak valósággal nélkülözhetetlen; ezért melegen ajánljuk annak megszerzését ára 3 korona.

I.

NONIUSUNKHOZ HASONLÓ ANGLONORMAN CSŐDÖR.

Erdélyi udv. fényképész felvétele.

NONIUS XXXVI.

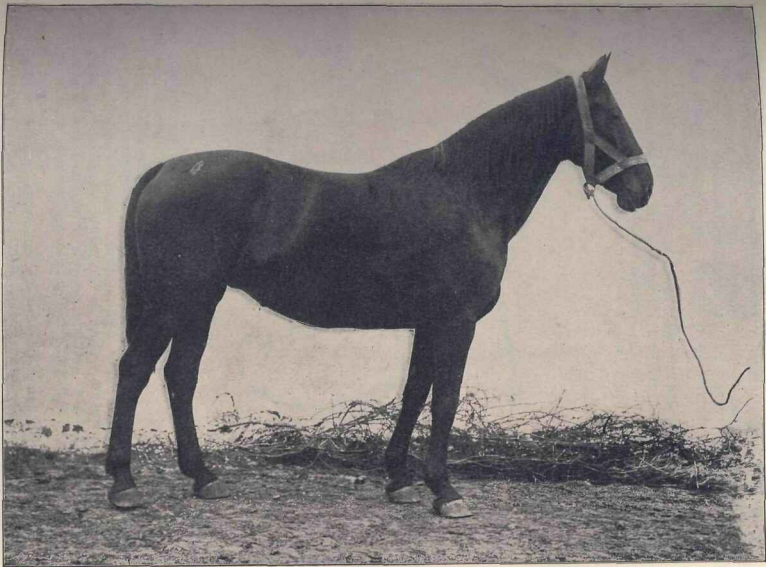
Mezőhegyesi törzsmén. Sötét gesztenyepej. 171 cm.
Apja: Nonius XVI. Anyja: 312 Nonius XIII.

Erdélyi udv. fényképész felvétele.

NONIUS XXIX. 8.

Mezőhegyesi tenyészkanca. Geszt-pej. 168 cm.
Apja: Nonius XXIX. Anyja: 312 Nonius XIII.

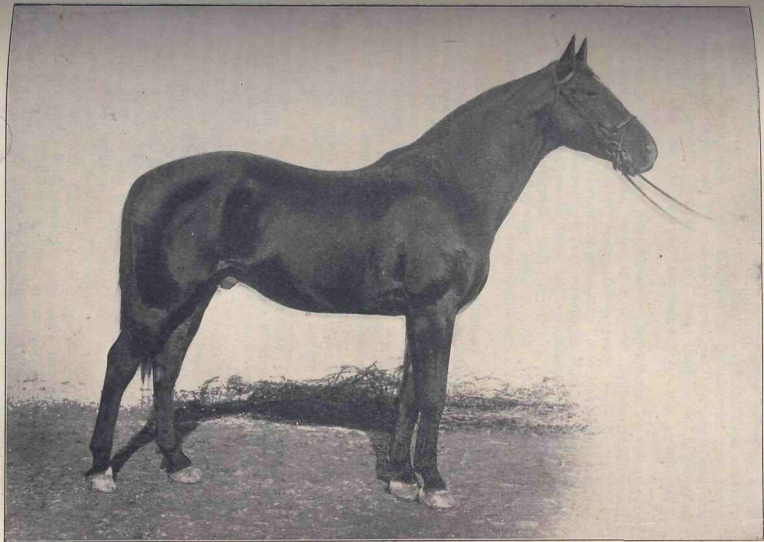

Erdélyi udv. fényképész felvétele.

IV.

GIDRAN XXXVII.

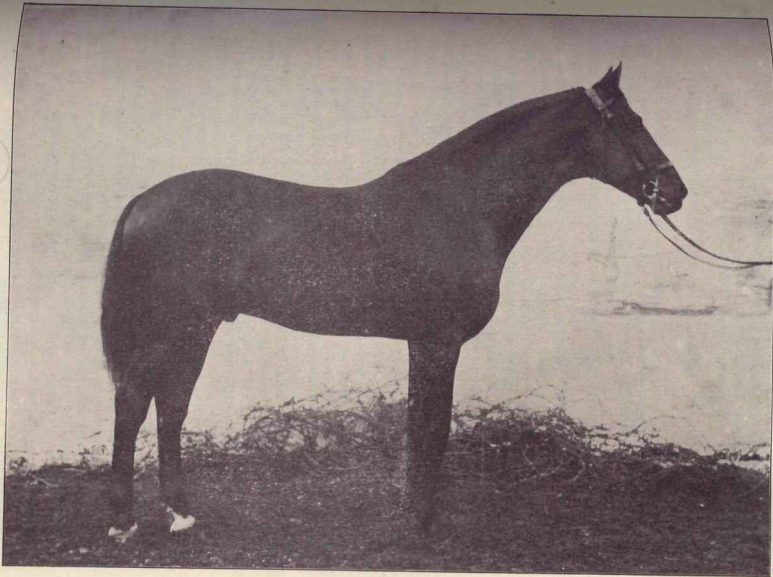
Mezőhegyesi tenyészkancza. Vörössárga. 171 cm.
Apja: Gidrán XXXVII. Anyja: 75 Gidrán XXXIV.

Erdélyi udv. fényképész felvétele

FURIOSO XXIII.

Mezőhegyesi törzsmén. Vil. geszt.-pej. 176 cm.
Apja: Furioso XXII. Anyja: 106 North Star III.

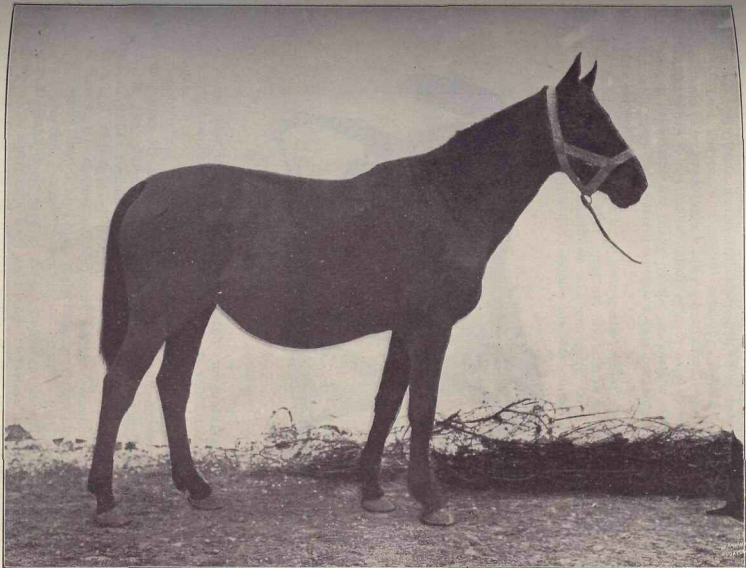

Erdélyi udv. fényképész felvétele.

VI.

NORTH STAR V.

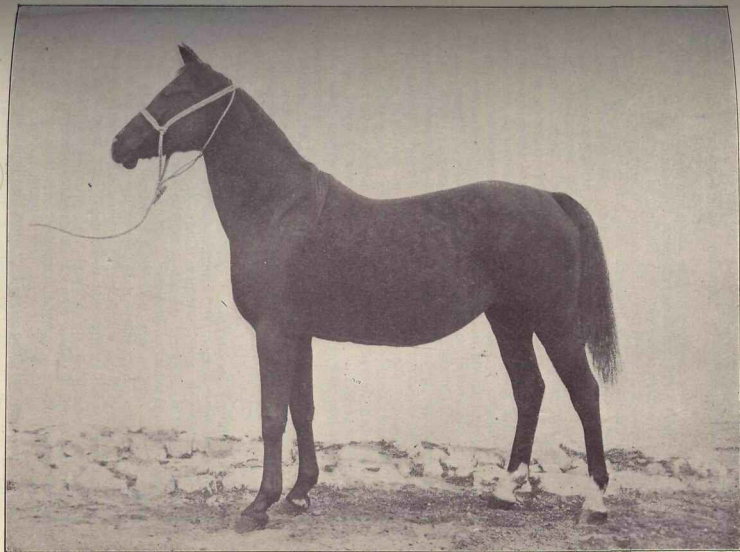
Mezőhegyesi törzsmén. Sötét gesztenyepej, 173 cm.
Apja: North Star IV. Anyja: 185 Furioso XII.

Erdélyi udv. fényképész felvétele.

NORTH STAR IV.

Angul félvér anyakancza. Sötét gesztenyepej. 172
cm. magas. Apja: North Star IV. Anyja: 102 Vihar.

Erdélyi udv. fényképész felvétele.

O-BAJAN.

Arab teljér kancza Bábolnán. Tűzött fekete. 155 cm.
Apja : O-Bajan. Anyja : Schagya X. Bábolnai nevelés.

Erdélyi udv. fényképész felvétele.

VIII.

O-BAJAN.

Eredeti ar. telivér törzsm. Bábolnán. Fekete. 154 cm.
Szül. 1881. Apja: Anaze el Sbaa beduin törzs nevelése.
Anyja: Meneghie. Vásároltatott: 1885-ben Arábiában.

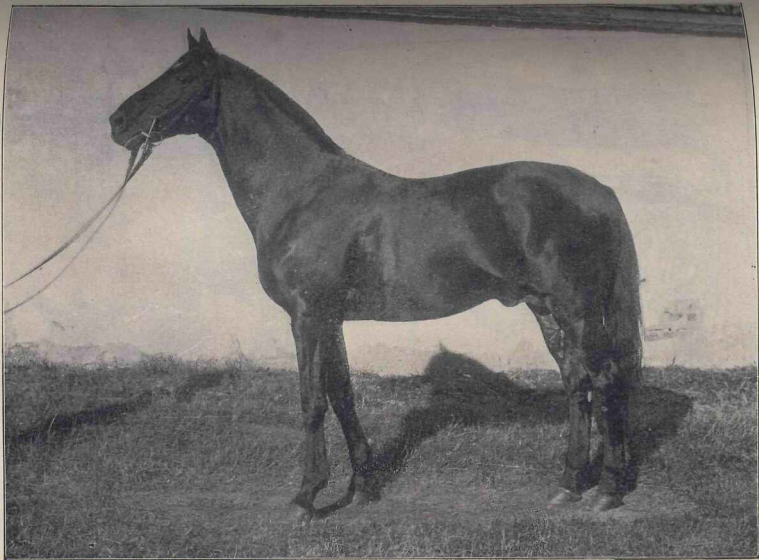

Erdélyi udv. fényképész felvétele.

X.

DUNURE.

Angol telivér fedező mén Kisbéren. Sötét geszt.-pej. 172 cm. Apja :
St. Simon. Anyja : Sunris, Springfield ut. Futott 20-szor, 6 I., 10 II. díj.

Erdélyi udv. fényképész felvétele.

XI.

FENÉK.

Angol telivér fedező mén Kisbéren. Vil. pej. 175 cm.
Apja: Buccaneer. Anyja: Hene Triomphante Yong
Melborne után. Futott 6-szor, nyert 4 I-és és II-ik díjat.

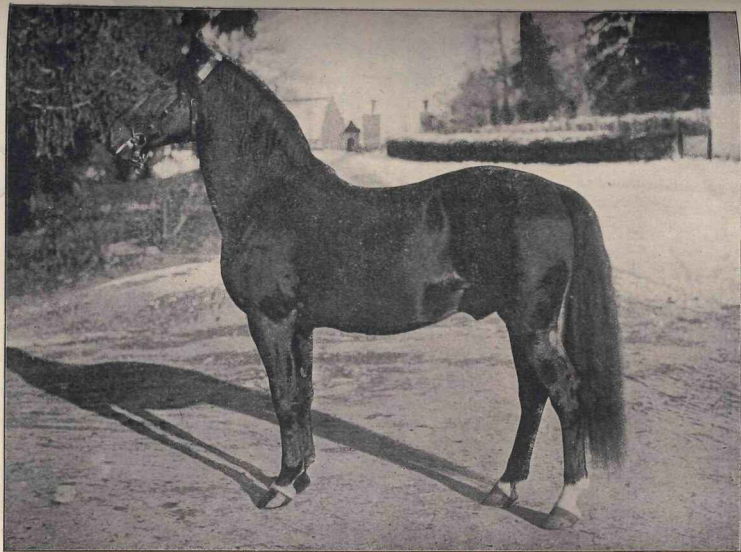

Erdélyi udv. fényképész felvétele.

XII.

BONA VISTA.

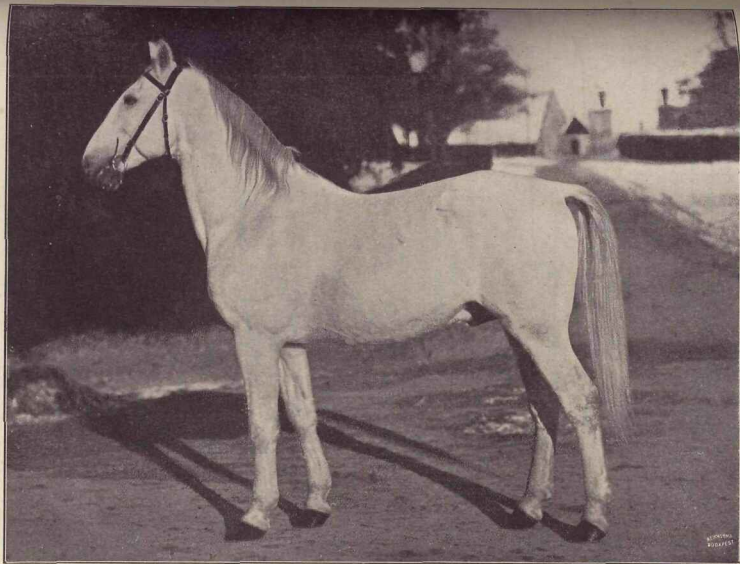
Angol teliv. fedeső mén Kisbéren. Érczsárga. 173 cm. Apja : Bend'or,
Anyja : Vista, Macaroni után. Hétszer futott 3 első és 2 második díj.

Erdélyi udv. fényképész felvétele.

NEAPOLITANÓ IV.

Lippicrai törzsmén Fogarason. Világos pej. 156 cm. Apja
Neapolitanó III. Anyja: 18 Favory I. Jelenleg már nem fedez.

Erdélyi udv. fényképész felvétele.

MAESTOSO ERGA.

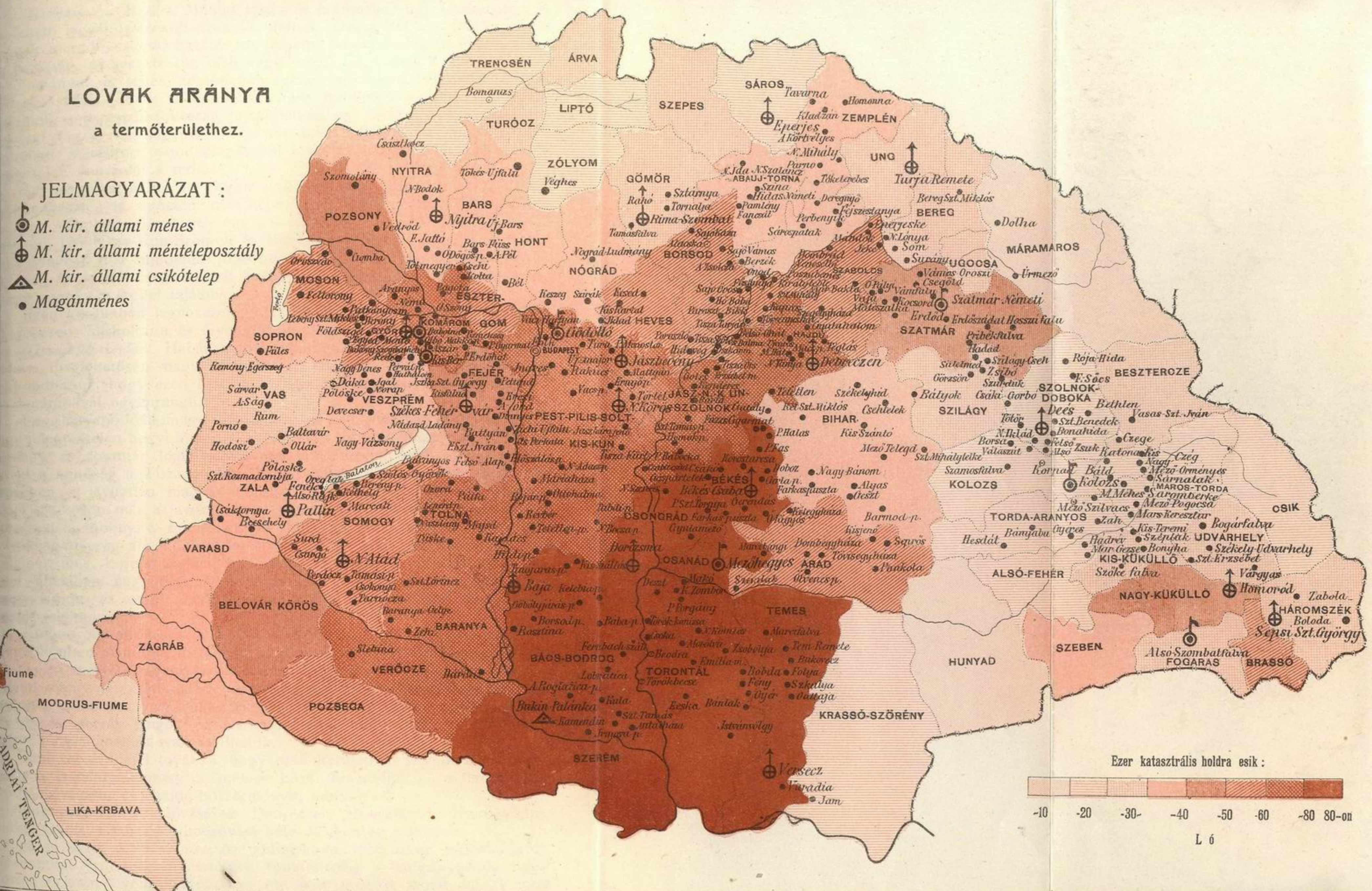
Fogarasi törzsmén. Lippiczai, alnázott mézszürke.
167 cm. Apja: Maestoso Didó. Anyja: Erga.

LOVAK ARÁNYA

a termőterülethez.

JELMAGYARÁZAT:

- ♂ M. kir. állami ménes
- ♂ M. kir. állami ménteleposztály
- △ M. kir. állami csikótelep
- Magánménes

Ezer katasztrális holdra esik:

-10 -20 -30 -40 -50 -60 -80 80-000

L 6